

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

ВОЙТОВИЧ ЛЮДМИЛА МИРОСЛАВІВНА

УДК 351:368 (477)

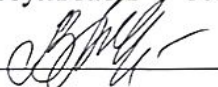
ДИСЕРТАЦІЯ

**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ
СТРАХОВОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

Подається на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 Л. М. Войтович

Науковий консультант:
Реверчук Сергій Корнійович,
доктор економічних наук, професор

Львів – 2023

АНОТАЦІЯ

Войтович Л. М. Державне регулювання розвитку страхової системи в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Львівський національний університет імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України, Львів, 2023.

Дисертацію присвячено комплексному теоретико-методологічному та аналітичному обґрунтуванню розвитку страхової системи України та формуванню механізму державного регулювання розвитку страхової системи. Зокрема, обґрунтовано державне регулювання, як застосування державою комплексу заходів цілеспрямованого впливу на страхову систему, які забезпечують ефективне її функціонування з метою досягнення збалансованого розвитку економіки. Визначено основні функції державного регулювання розвитку страхової системи: стимулювальну, інформаційну, цільову, соціальну, регламентувальну, реформаційну, превентивну. Окремо увага зосереджена на механізмі державного регулювання, як комплексі заходів держави на різних стадіях життєвого циклу розвитку страхової системи, за допомогою яких здійснюється вплив на неї з метою досягнення стратегічних цілей в умовах глобальної ринкової економіки. Основними складовими механізму державного регулювання є: життєвий цикл розвитку страхової системи, стратегічна мета, завдання, суб'єкти та об'єкти державного регулювання, принципи, функції, чинники розвитку страхової системи, методи та інструменти державного регулювання, очікувані результати від державного регулювання.

Обґрунтовано науковий підхід до визначення поняття розвитку страхової системи на основі виокремлення окремих стадій у життєвому циклі: зародження, зростання, зрілість, занепад, відродження. Розвиток страхової системи України відображено у двох еволюційних формах – стійкості (атракторів) та кризи (біфуркацій). Визначено, що страхова система України розвивається циклічно із характерними для кожної стадії змінами і у сучасних

умовах знаходиться на стадії занепаду із наступним переходом до стадії відродження. Виокремлено концептуальні підходи до формування поняття “страхова система”, які ґрунтуються на специфічних ознаках та критеріях, що гармонізують із процесом розвитку. Це дозволило розглянути її у вузькому та широкому значенні. Відповідно до вузького визначення страхова система акцентується увага на глибинній сутності цього поняття, на базисі, тобто на страхових компаніях, і є сукупністю елементів, об’єднаних внутрішніми і зовнішніми зв’язками, які являють собою єдине ціле, і в межах визначеного історичного періоду часу взаємодіють між собою. Повне визначення страхової системи враховує основні ознаки та функції і набуває розгорнутого вигляду та змісту, як сукупність елементів, об’єднаних внутрішніми і зовнішніми зв’язками, які являють собою єдине ціле, і в межах визначеного історичного періоду часу перебувають у відносинах між собою та із зовнішнім середовищем з метою сприяння страховому захисту та добробуту населення, розвитку економіки. На основі проведеного структурного аналізу страхової системи виокремлено за окремими критеріями (законодавчі основи діяльності відповідно до нормативно-правових актів, створення власних страхових продуктів та подальший продаж страховим посередникам, проведення діяльності на страховому ринку і купівля ризиків для подальшого страхування) такі елементи: страхові компанії, перестрахові компанії, філії страховиків-нерезидентів, товариства взаємного страхування, страхові та перестрахові пули.

У дисертації вітчизняну страхову систему визначено, як: національну, контрольовану ззовні, відкриту, динамічну, децентралізовану та складну систему. Водночас використано методичні та наукові підходи задля формування моделі методологічного дослідження державного регулювання розвитку страхової системи, яка складається з п’яти рівнів: філософського, загальнонаукового, конкретно-наукового, технологічного та концепційного. Запропоновано розвиток страхової системи розуміти як динамічні зміни якісного та кількісного характеру, котрі мають певний вектор напрямку і проявляються під впливом внутрішніх чинників у структурі системи та

чинників зовнішнього середовища, а життєвий цикл страхової системи – як сукупність стадій, які вона проходить у процесі свого розвитку, кожна з яких характеризується певними особливостями, стратегічними цілями та завданнями і залежить від чинників внутрішнього та зовнішнього середовища.

Узагальнено та поглиблено еволюцію науково-методологічних підходів та історичні особливості розвитку страхової системи, які розкрито через виникнення її елементів: першими з'явилися товариства взаємного страхування, згодом було створено перші страхові компанії та спеціалізовані страхові та перестрахові пули, а сучасними елементами у еволюційному розвитку страхової системи є філії страховиків-нерезидентів, які в сучасних умовах не функціонують в Україні.

Поняття ефективності запропоновано розуміти як сукупну корисність отриманих кінцевих результатів функціонування страхової системи щодо ступеня досягнення кінцевої мети у конкретний момент часу. Окремо досліджено міжнародні методики оцінювання якості державного регулювання у різних країнах з метою адаптування до вітчизняного механізму державного регулювання розвитку страхової системи в Україні. Запропоновано оцінювання ефективності державного регулювання страхової системи здійснювати на національному, регіональному, галузевому та корпоративному рівнях. Розроблено методику оцінювання державного регулювання, яка складається з п'яти етапів побудови інтегральної оцінки ефективності розвитку страхової системи: формування множини індикаторів, визначення конкретних значень індикаторів, нормалізація індикаторів, з'ясування вагових коефіцієнтів та розрахунок інтегрального індексу розвитку страхової системи.

Окремо проаналізовано основні проблеми, що гальмують подальший розвиток страхової системи, до яких зачислено: тінізацію страхової системи у розрізі діяльності її суб'єктів, неналежний контроль регулятора за функціонуванням страхової системи, низький рівень довіри до суб'єктів та страхової системи загалом, недостатню капіталізацію, заполітизованість та протиправне лобіювання інтересів власників суб'єктів страхової системи та ін.

Обґрунтовано екзогенні чинники впливу на розвиток страхової системи, які в процесі аналізу сформовано у п'ять груп: політичні (політична ситуація, рівень корупції, домінування політичних інтересів над правовими у питаннях розвитку вітчизняного законодавства, слабка взаємодія гілок державної влади, лобізм бізнес-інтересів, механізм взаємодії політичних сил, війна на території країни); економічні (рівень ВВП, рівень інфляції, курси іноземних валют, кількість працездатного та безробітного населення); соціальні (довіра до страхових компаній, якість страхових послуг, спосіб життя і звичаї, рівень міграції, статево-вікова структура населення, пандемія); технологічні (рівень розвитку інновацій та технологій, рівень проникнення Інтернету у страхову систему, ступінь глобалізації та відкритості); правові (нормативна база, Європейська правова база, правопорушення, страхове шахрайство, захист прав споживачів страхових послуг).

Проведено порівняльний аналіз показників розвитку й функціонування страхової системи, на основі якого стимулювальним чинником її розвитку визначено середньорічний дохід на одну особу, а дестимулюючими чинниками – рівень інфляції та рівень безробіття. Водночас, проведене інтегральне оцінювання вказало на приналежність страхової системи України до середнього рівня розвитку, що повинно стимулювати органи державної влади до вжиття ефективних методів державного регулювання, які б сприяли її ефективному розвитку та функціонуванню.

У процесі інституційного аналізу державного регулювання розвитку страхової системи доведено, що у регулюванні страхової системи має бути активною діяльність інституту держави, який забезпечує подальший її розвиток, формальних (національні органи державного регулювання, законодавчі та нормотворчі органи, органи відповідної компетенції) та неформальних (страхову культуру, норми поведінки суб'єктів страхової системи, рівень корупції, лобіювання бізнес-інтересів, релігійні погляди, звичаї та традиції) інститутів. Запропоновано серед методів державного регулювання розвитку страхової системи виділяти методи прямого і непрямого впливу та

використовувати механізм регулювання на основі їх поєднання, залежно від розвитку страхової системи та стадії, на якій вона перебуває у життєвому циклі. Зокрема, у механізмі державного регулювання розвитку страхової системи виокремлено інституційні, адміністративні, економічні та превентивні (діагностичні) методи.

Доведено, що модель державного регулювання розвитку страхової системи відповідно до сучасних методів регулювання має ґрунтуватися на ризик-орієнтованому підході, яку також доцільно будувати на основі міжнародних та національних стандартах щодо оцінювання ризиків суб'єктів страхової системи. Впровадження ризик-орієнтованого підходу до державного регулювання розвитку страхової системи варто проводити у науково-обґрунтованій послідовності, сформованій у авторській моделі, для використання органами державної влади.

Обґрунтовано інноваційно-інвестиційне середовище розвитку страхової системи, як основну складову її розвитку, що слугуватиме вдосконаленню функціонування її суб'єктів та пріоритетом розвитку страхової системи в Україні. Вітчизняні суб'єкти страхової системи впроваджують та використовують чималу кількість інноваційних продуктів: асистанс-програми, сервіс “Доктор онлайн”, електронний поліс, діджитал-технологія, КАСКО Smart, додатки “Мобільна безпека”, “Домашня безпека” та “Екстрім безпека”, проєкт “Одним пальцем”, TAS-ботік. До перспектив розвитку інноваційно-інвестиційного середовища страхової системи зачислено інноваційні канали збуту страхових продуктів, побудованих на телематичній основі та ІІІ, створення цифрового реєстру транзакцій із застосуванням блокчейн-технології, управління потребами клієнтів із використанням мікрострахування.

Проаналізовано світовий досвід функціонування страхової системи, який дозволив виокремити три моделі державного регулювання: традиційне регулювання (із обов'язковим дотриманням правил, вимог та норм законодавства); регулювання до встановлених регуляторами відповідних принципів; регулювання, побудоване за ризик-орієнтованим підходом (із

обов'язковим оцінюванням, управлінням та контролем ризику). Відповідно до вивченої світової практики державного регулювання наголошено на ефективності чотирьох видів регулювання: функціональне (основу складають функції, які виконують фінансові установи), об'єктивне (системний захист і захист прав споживачів), уніфіковане (пруденційне регулювання та нагляду за фінансовими установами), провідне (основну роль виконують спеціалісти-регулятори).

Досліджено модель мегарегулятора, яка ефективно використовується у практиці державного регулювання європейських країн та сформовано рекомендації для вітчизняного досвіду щодо посилення та вдосконалення регуляторної політики, покращення ліцензійних умов для суб'єктів страхової системи, активне використання регулятором стрес-тестування, встановлення вимог щодо прозорості власності суб'єктів страхової системи, формування системи управління ризиками, внутрішнього контролю та корпоративного управління, встановлення спеціальних правил ведення страхового бізнесу, створення єдиної бази страховиків. Визначено, що в Україні модель мегарегулятора необхідно формувати на основі трьох основних принципів, які сприятимуть ефективному функціонуванню страхової системи: економічне зростання за допомогою розвитку страхової системи; цифровізація економіки за допомогою підвищення рівня фінансової грамотності, підвищення інноваційного рівня страхової системи; поліпшення діяльності НБУ, що сприятиме його цифровій трансформації і дозволить вирішити такі наявні проблеми страхової системи, як: низька платоспроможність її суб'єктів, відсутність стратегій у діяльності страхових компаній, непрозорість діяльності, низька довіра до страхової системи та відсутність захисту прав споживачів страхових послуг.

Розроблено Концепцію державного регулювання розвитку страхової системи, у якій визначено авторські підходи до державного регулювання, вказано мету, пріоритетні завдання, методи та інструменти державного регулювання на кожній із стадій у життєвому циклі розвитку; чинники, які

впливають на розвиток страхової системи; напрями вдосконалення та очікувані результати від реалізації Концепції.

Дисертаційна робота є самостійним дослідженням, у якому проаналізовано наукові підходи до обґрунтування теоретико-методологічних засад функціонування та розвитку страхової системи, виявлено особливості державного регулювання задля сприяння розвитку страхової системи, сформовано механізм державного регулювання, виявлено проблеми, що гальмують розвиток страхової системи, сформовано науково-практичні рекомендації щодо її функціонування в умовах діджиталізації економіки. Отримані теоретичні та практичні результати зможуть використати державні органи влади у процесі державного регулювання страхової системи в Україні, що сприятиме її розвитку, покращенню добробуту населення та національної економіки. Практичне використання результатів дисертаційного дослідження підтверджено довідками про впровадження органами державної влади, суб'єктами страхової системи та вищими навчальними закладами.

Ключові слова: страхова система, фінансова система, державне регулювання страхової системи, розвиток, життєвий цикл, страхова компанія, перестрахова компанія, страховий пул, перестраховий пул, товариство взаємного страхування, філія страховика-нерезидента.

ANNOTATION

Voytovych L. M. State regulation of the insurance system development in Ukraine. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Economic Sciences in the specialty 08.00.08 – money, finance, and credit. – Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 2023.

The dissertation is devoted to the complex theoretical, methodological, and analytical justification of the development of the insurance system of Ukraine and the formation of the mechanism of state regulation of the insurance system development. In particular, state regulation is substantiated as the state's application of a set of

measures of purposeful systematic influence on the insurance system, which ensures its effective functioning to achieve balanced development. The main functions of state regulation of the insurance system development are determined: stimulating, informational, target, social, regulatory, reformatory, and preventive. Separate attention is focused on the mechanism of state regulation, as a complex of state measures at various stages of the life cycle of the development of the insurance system, with the help of which it is influenced to achieve strategic goals in the conditions of the global market economy. The main components of the mechanism of state regulation are the life cycle of the development of the insurance system, strategic goal, tasks, subjects, and objects of state regulation, principles, functions, factors of the development of the insurance system, methods, and tools of state regulation, expected results from state regulation.

The scientific approach to the definition of the concept of the development of the insurance system based on the identification of individual stages in the life cycle is substantiated: birth, growth, maturity, decline, and revival. The development of the insurance system of Ukraine is reflected in two evolutionary forms - stability (attractors) and crisis (bifurcations). It was determined that the insurance system of Ukraine develops cyclically with changes characteristic for each stage and in modern conditions is at the stage of decline with the subsequent transition to the stage of revival. Conceptual approaches to the formation of the concept of an "insurance system" are singled out, which are based on specific features and criteria that harmonize with the development process. This made it possible to consider it in a narrow and broad sense. According to the narrow definition of the insurance system, attention is focused on the deep essence of this concept, on the basis, that is, on insurance companies, and is a set of elements united by internal and external connections, which represent a single whole, and within the limits of a certain historical period interact with each other. The full definition of the insurance system takes into account the main features and functions and acquires a detailed appearance and content, as a set of elements united by internal and external connections, which represent a single whole, and within a certain historical period are in relations with

each other and with the external environment to promote insurance protection and welfare of the population, development of the economy. Based on the structural analysis of the insurance system, the following elements were identified according to separate criteria (legislative basis of activity following regulatory acts, creation of own insurance products and subsequent sale to insurance intermediaries, activity on the insurance market, and purchase of risks for further insurance): insurance companies, reinsurance companies, branches of non-resident insurers, mutual insurance companies, insurance and reinsurance pools.

In the dissertation, the national insurance system is defined as a national, externally controlled, open, dynamic, decentralized, and complex system. At the same time, methodological and scientific approaches were used to form a model of methodological research of state regulation of the insurance system development, which consists of five levels: philosophical, general scientific, concrete scientific, technological, and conceptual. It is proposed to understand the development of the insurance system as dynamic changes of a qualitative and quantitative nature, which have a certain vector of direction and are manifested under the influence of internal factors in the structure of the system and factors of the external environment, and the life cycle of the insurance system - as a set of stages that it goes through in the process of its development, each of which is characterized by certain features, strategic goals and tasks and depends on the factors of the internal and external environment.

The evolution of scientific-methodological approaches and historical features of the development of the insurance system, which are revealed through the emergence of its elements, are summarized and deepened: mutual insurance societies were the first to appear, later the first insurance companies and specialized insurance and reinsurance pools were created, and modern elements in the evolutionary development of insurance systems are branches of non-resident insurers that do not currently operate in Ukraine.

The concept of efficiency is proposed to be understood as the aggregate use of the obtained final results of the functioning of the insurance system to the degree of

achievement of the final goal at a specific moment in time. International methods of assessing the quality of state regulation in different countries were separately researched to adapt to the domestic mechanism of state regulation of the insurance system development in Ukraine. It is proposed to evaluate the effectiveness of state regulation of the insurance system at the national, regional, branch, and corporate levels. A methodology for assessing state regulation has been developed, which consists of five stages of building an integral assessment of the effectiveness of the development of the insurance system: formation of a set of indicators, determination of specific values of indicators, normalization of indicators, clarification of weighting factors and calculation of an integral index of the development of the insurance system.

The main problems inhibiting the further development of the insurance system are analyzed separately, which include: shadowing of the insurance system in terms of the activities of its subjects, inadequate control of the regulator over the functioning of the insurance system, low level of trust in subjects and the insurance system in general, insufficient capitalization, politicization and illegal lobbying of the interests of the owners of insurance system entities, etc. The exogenous factors of influence on the development of the insurance system are substantiated, which in the process of analysis were formed into five groups: political (political situation, level of corruption, dominance of political interests over legal ones in matters of development of domestic legislation, weak interaction of branches of state power, lobbying of business interests, mechanism of interaction of political forces, military conflicts on the territory of the country); economic (GDP level, inflation rate, foreign exchange rates, level of working and unemployed population); social (trust in insurance companies, quality of insurance services, lifestyle and customs, level of migration, sex-age structure of the population, pandemic); technological (the level of development of innovations and technologies, the level of penetration of the Internet into the insurance system, the degree of globalization and openness); legal (normative framework, European legal framework, offences, insurance fraud, protection of the rights of consumers of insurance services).

A comparative analysis of indicators of the development and functioning of the insurance system was conducted, based on which the stimulating factor of its development was defined as average annual income per person, and the disincentive factors were the inflation rate and the unemployment rate. At the same time, the integrated assessment indicated that the insurance system of Ukraine belongs to an average level of development, which should stimulate the state authorities to use effective methods of state regulation that would contribute to its effective development and functioning.

In the process of institutional analysis of the state regulation of the insurance system development, it was proved that the regulation of the insurance system should be an active activity of the state institutions that ensures its further development, formal (national bodies of state regulation, legislative and rule-making bodies, bodies of relevant competence) and informal (insurance culture, norms of behavior of subjects of the insurance system, level of corruption, lobbying of business interests, religious views, customs, and traditions) of institutions. Among the methods of state regulation of the insurance system development, it is proposed to distinguish the methods of direct and indirect influence and to use the regulation mechanism for their main combinations, depending on the development of the insurance system and the stage at which it is in the life cycle. In particular, in the mechanism of state regulation of the insurance system development, institutional, administrative, economic, and preventive (diagnostic) methods are distinguished.

It has been proven that the model of state regulation of the insurance system development by modern regulatory methods should be based on a risk-oriented approach, which should also be built based on international and national standards for assessing the risks of insurance system entities. The introduction of a risk-oriented approach to the state regulation of the insurance system development should be carried out in a scientifically based sequence, formed in the author's model, for use by state authorities.

The innovative and investment environment for the development of the insurance system is substantiated, as the main component of its development, which

will serve to improve the functioning of its subjects and the priority of the development of the insurance system in Ukraine. Domestic subjects of the insurance system introduce and use a considerable number of innovative products: assistance programs, the "Doctor Online" service, electronic policy, digital technology, KASKO Smart, "Mobile Security", "Home Security" and "Extreme Security" applications. "One finger" project, TAS-botik. The prospects for the development of the innovative investment environment of the insurance system include innovative sales channels for insurance products built on telematics and AI, the creation of a digital register of transactions using blockchain technology, and management of customer needs using microinsurance.

The global experience of the functioning of the insurance system was analyzed, which allowed us to distinguish three models of state regulation: traditional regulation (with mandatory compliance with rules, requirements, and legislation); regulation to the relevant principles established by the regulators; regulation built on a risk-oriented approach (with mandatory assessment, management, and control of risk). According to the studied global practice of state regulation, the effectiveness of four types of regulation is emphasized: functional (the basis is the functions performed by financial institutions), objective (systemic protection and protection of consumer rights), unified (prudential regulation and supervision of financial institutions), leading (the main the role is performed by specialists-regulators).

The model of the mega-regulator, which is effectively used in the practice of state regulation of European countries, was studied and recommendations were made for domestic experience in strengthening and improving regulatory policy, improving licensing conditions for insurance system entities, active use of stress testing by the regulator, establishing requirements for transparent ownership of entities of the insurance system, formation of a system of risk management, internal control, and corporate management, the establishment of special rules for conducting insurance business, creation of a single base of insurers. It was determined that in Ukraine, the mega-regulator model must be formed based on three main principles that will contribute to the effective functioning of the insurance system: economic growth

through the development of the insurance system; digitization of the economy by increasing the level of financial literacy, increasing the innovative level of the insurance system; improving the activity of the NBU, which will contribute to its digital transformation and allow solving such existing problems of the insurance system as low solvency of its subjects, lack of strategies in the activities of insurance companies, non-transparency of activities, low trust in the insurance system and lack of protection of the rights of consumers of insurance services.

The Concept of state regulation of the insurance system development was developed, which defines the author's approaches to state regulation, and indicates the purpose, priority tasks, methods, and tools of state regulation at each of the stages in the life cycle of development; factors affecting the development of the insurance system; areas of improvement and expected results from the implementation of the Concept.

The dissertation is an independent study in which scientific approaches to the substantiation of the theoretical and methodological foundations of the functioning and development of the insurance system are analyzed, the features of state regulation to promote the development of the insurance system are identified, and the mechanism of state regulation is formed, problems that inhibit the development of the insurance system are identified, scientific-practical recommendations regarding its functioning in the conditions of digitalization of the economy. The obtained theoretical and practical results will be able to be used by state authorities in the process of state regulation of the insurance system in Ukraine, which will contribute to its development, and improvement of the well-being of the population and the national economy. The practical use of the results of the dissertation research is confirmed by certificates of implementation by state authorities, subjects of the insurance system, and higher educational institutions.

Keywords: insurance system, financial system, state regulation of the insurance system, development, life cycle, insurance company, reinsurance company, insurance pool, reinsurance pool, mutual insurance company, branch of the non-resident insurer.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Reverchuk S., Megec N., Chyzh L. Investment risks and insurance of gold market. *The Journal for Eastern European and Central Asian Research (JEECAR)*. 2014. Vol 1. No 1. P. 40-48. URL : <http://ieeca.org/journal/index.php/JEECAR/author/proofGalley/46/19> (0,83/0,45 д.а.; внесок авторки: особливості страхування на ринку золота та види інвестиційних ризиків).
2. Reverchuk S., Vovchak O., Yavorska T., Voytovych L., Irshak O. Investment activities of banks, insurance companies and non-government funds in Ukraine. *Investment Management and Financial Innovations*. 2020. Vol. 17. Issue 2. P. 353-363. [http://dx.doi.org/10.21511/imfi.17\(2\).2020.27](http://dx.doi.org/10.21511/imfi.17(2).2020.27) (1,06/0,28 д.а.; внесок авторки: аналітичні дані страхових компаній та прогнозування розвитку інвестиційної діяльності банків, страхових компаній та недержавних пенсійних фондів).
3. Yavorska T., Voytovych L., Voytovych D. The impact of macroeconomic factors on the development of the insurance system in Ukraine. *Insurance markets and companies*. 2022. Vol. 13. Issue 1. P. 21-35. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/ins.13\(1\).2022.03](http://dx.doi.org/10.21511/ins.13(1).2022.03) (1,29/0,55 д.а.; внесок авторки: аналіз впливу макроекономічних чинників на страхову систему України на основі проведеного PESTL-аналізу).
4. Войтович Л. М. Страхова система України: концептуальні засади розвитку та державне регулювання : монографія. Львів, ГАЛИЧ-ПРЕС, 2023. 492 с. (20,5 д.а.)
5. Яворська Т. В., Войтович Л. М. Еволюція розвитку страхової системи в Україні: виклики та загрози. *Modern Tendencies in Business and Public Sector*. Monograph. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2016. P. 154-165. (0,78/0,5 д.а.; внесок авторки: періодизація розвитку страхової системи).

6. Фінансовий бізнес: теорія і практика : монографія / за ред. Реверчука С. К. Львів, 2018. 196 с. (18,63/1,5 д.а.; внесок авторки: безпека страхового бізнесу; перша десятка страхових компаній світу: показники безпеки та управління).

7. Бізнес на ринку фінансових послуг в епоху діджиталізації економіки та суспільства : монографія / за ред. С. К. Реверчука. Львів, 2019. 152 с. (6/1,19 д.а.; внесок авторки: інноваційні фінансові послуги ризикових страхових компаній в Україні).

8. Чиж Л. М. Історико-економічні передумови розвитку і регулювання ринку банківських металів. *Галицький економічний вісник*. 2011. № 4 (33). С. 175-181. (0,66 д.а.).

9. Чиж Л. М. Види та класифікація ризиків на ринку банківських металів. *Економічний вісник Переяслав-Хмельницького університету*. 2011. Випуск 17/2. С. 184-188. (0,63 д.а.).

10. Чиж Л. М. Ринок золотих монет: еволюція та особливості функціонування. *Науковий вісник НЛТУУ*. 2011. Вип. 21.17. С. 294-299. (0,41 д.а.).

11. Чиж Л. М. Страхування як метод мінімізації ризиків на ринку банківських металів. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. № 1. С. 129-132. (0,43 д.а.).

12. Чиж Л. М. Особливості відмивання грошей на ринку дорогоцінних металів. *Ефективна економіка*. 2012. № 1. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=887> (0,37 д.а.).

13. Чиж Л. М. Сутність, структура та функції страхового капіталу. *Економіка. Управління. Інновації. Серія: Економічні науки*. 2012. №1 (7). URL: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/eui/2012_1/PDF/12%D1%81hlmfsk.pdf (0,43 д.а.).

14. Войтович Л. М. Страхові та перестрахові пули як структурні елементи страхової системи України. *Банківська справа*. 2014. № 9-10. С. 87-96. (0,67 д.а.).

15. Войтович Л. М. Особливості формування страхової власності в Україні. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Економіка"*. 2014. Випуск 26. С. 51-54. (0,43 д.а.).
16. Войтович Л. М. Управління безпекою страхових та перестрахових компаній в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Економічні науки"*. 2014. № 8. С. 160-163. (0,61 д.а.).
17. Chyzh L. Insurance infrastructure of Ukraine: nature, elements and functions. *Sustainable Development*. 2014. Vol. 14. P. 20-25. (0,61 д.а.).
18. Яворська Т. В., Чиж Л. М. Особенности финансового мониторинга страховых компаний в Украине. *Вестник Казахского экономического университета им. Т. Рыскулова*. 2014. № 1. С. 91-99. (0,74/0,44 д.а.; внесок авторки: процес здійснення фінансового моніторингу у страхових компаніях України).
19. Войтович Л. М. Рейтингова оцінка страхових компаній в Україні: сутність та особливості. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 4. URL : <http://global-national.in.ua/issue-4-2015>. (0,54 д.а.).
20. Войтович Л. М. Структурний аналіз страхової системи України. *Бізнес Інформ*. 2017. № 3. С. 283-287. (0,63 д.а.).
21. Yavorska T., Voytovych L., Mazuruk G. Features of the management of insurance sector competitiveness. *Modern Science*. 2018. Vol. 4. P. 58-64. (0,65/0,3 д.а.; внесок авторки: ознаки конкурентоспроможності страхового сектору України).
22. Яворська Т. В., Войтович Л. М. Інвестиційна діяльність страхових компаній в Україні: стан та прогноз розвитку. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Економіка"*. 2020. № 17 (45). С. 106-112. (0,61/0,33 д.а.; внесок авторки: прогнозування розвитку інвестиційної діяльності страхових компаній на основі трендових моделей).
23. Войтович Л. М. Функціональний аналіз страхової системи. *Економіка. Фінанси. Право*. 2020. № 9. С. 10-14. <https://doi.org/10.37634/efp.2020.9.2> (0,6 д.а.).

24. Войтович Л. М. Мультиаспектність поняття “розвиток страхової системи”. *Причорноморські економічні студії*. 2020. № 57. С. 7-12. <https://doi.org/10.32843/bses.57-1> (0,71 д.а.).

25. Войтович Л. М. Механізм державного регулювання розвитку страхової системи України. *Проблеми економіки*. 2020. №. 3 (45). С. 148-154. (0,7 д.а.).

26. Yavorska T., Revak I., Voytovych L. Evolution of the tax instruments application during the reform of the taxation system of insurance companies in Ukraine. *Revista Espacios*. 2020. Vol. 41 (32). Art. 30. P. 333-342. (0,83/0,33 д.а.; внесок авторки: історичні особливості розвитку оподаткування страхових компаній України).

27. Войтович Л. М., Войтович Д. П. Правові чинники впливу на розвиток страхової системи в Україні. *Формування ринкової економіки в Україні*. 2021. Вип. 45. С. 48-56. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/meu.2021.45.0.4505> (0,64/0,41 д.а.; внесок авторки: аналіз впливу правових чинників на розвиток страхової системи).

28. Войтович Л. Європейський досвід державного регулювання страхової системи та можливості його впровадження в Україні. *Вчені записки Університету “КРОК”*. 2021. (3(63), 73–79. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2021-63-73-79>. (0,67 д.а.).

29. Voytovych L. Tax regulation of the insurance system in Ukraine: historical aspect. *Белорусское научное издание “Новая экономика”*. 2021. [Спецвыпуск № 1 по банковскому делу](http://neweconomics.by/attachments/neweconomics_2021_1_SV.pdf) и страхованию. С. 97-102. http://neweconomics.by/attachments/neweconomics_2021_1_SV.pdf (0,64 д. а).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

30. Чиж Л. М. Сутність та ознаки грошового господарства страхових компаній в Україні. *Проблеми забезпечення стабільного розвитку національних банківських систем: теорія, практика та світовий досвід* : тези доповідей I Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 13-14 січня 2012 р.).

Львів, 2012. С. 186-187. (0,16 д.а.).

31. Чиж Л. М. Проблеми розвитку страхового ринку України. *Страховий ринок України в умовах фінансової глобалізації* : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 10-12 жовтня 2012 р.). Київ, 2012. С. 240-242. (0,12 д.а.).

32. Чиж Л. М. Сутність та елементи страхової інфраструктури України. *Актуальні економіко-правові проблеми розвитку суб'єктів господарювання в Україні: теоретичні й практичні аспекти* : тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих вчених, (м. Харків, 7 грудня 2012 р.). Харків, 2012. С. 31-32. (0,12 д.а.).

33. Чиж Л. М. Розвиток страхового ринку України у післякризовий період. *BIFCON'13: Banking, Insurance, Finance Conference* : тези доповідей I Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Львів, 29 березня 2013 р.). Львів, 2013. URL : <http://www.bsb.lviv.ua/node/26> (0,19 д.а.).

34. Чиж Л. М. Особливості інвестиційної політики страхових компаній в Україні. *Актуальні економіко-правові проблеми розвитку суб'єктів господарювання в Україні: теоретичні й практичні аспекти* : тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих вчених (м. Харків, 7 грудня 2013 р.). Харків, 2013. (0,19 д.а.).

35. Чиж Л. М. Страхова система як об'єкт державного управління. *Тенденції та стратегії забезпечення сталого розвитку страхового ринку України* : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції “Грудневі читання – 2103” (м. Київ, 12 грудня 2013 р.). Київ, 2013. Том 2. С. 286-288. (0,25 д.а.).

36. Чиж Л. М. Перестрахові компанії як елемент страхової системи. *Страховий ринок України в умовах фінансової глобалізації* : тези доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 10 квітня 2014 р.). Київ, 2014. С. 361-364. (0,15 д.а.).

37. Войтович Л. М. Фінансова безпека страхових компаній в Україні: сутність та заходи гарантування. *Проблеми та перспективи розвитку*

національної економіки : тези доповідей XIII Всеукраїнської науково-практичної он-лайн-конференції молодих учених та студентів (м. Острог, 4 березня 2015 р.). Острог, 2015. С. 29-30. (0,13 д.а.).

38. Войтович Л. М. До оцінки рейтингування страхових компаній в Україні. *Економічна теорія в умовах глобалізації економіки* : тези доповідей VII Регіональної наукової конференції студентів і молодих учених (м. Донецьк, 18-19 березня 2015 р.). Донецьк, 2015. С. 164-166. (0,14 д.а.).

39. Войтович Л. М. Тіньові схеми страхових компаній в Україні. *Фінансово-банківські та адміністративні послуги: проблеми управління та перспективи розвитку* : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 12-13 листопада 2015 р.). Тернопіль, 2015. С. 105-106. (0,14 д.а.).

40. Войтович Л. М. Особливості оподаткування страхової системи в Україні. *Інноваційні напрями розвитку страхового ринку України* : тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 19-20 березня 2016 р.). Київ, 2016. С. 62-64. (0,15 д.а.).

41. Войтович Л. М. Порівняльна характеристика страхових систем України та Польщі. *Соціально-економічний потенціал транскордонного співробітництва* : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 18-19 квітня 2016 р.) Львів, 2016. С. 127-130. (0,28 д.а.).

42. Войтович Л. М., Мураль Г. М. Світові рейтингові системи оцінювання фінансових установ: переваги та недоліки. *Формування та розвиток інноваційного потенціалу економіки України* : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 17-18 лютого 2017.). Ужгород, 2017. Ч. 2. С. 69-71. (0,21/0,11 д.а.; внесок авторки: особливості рейтингового оцінювання страхових компаній).

43. Войтович Л. М., Войтович Д. П. Основні засади стратегічного управління страховою системою в Україні. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки в умовах глобальної нестабільності* : тези доповідей V Міжнародної наукової конференції (м. Кременчук, 6-7 грудня

2017 р.). Кременчук, 2017. С. 21-22. (0,14/0,08 д.а.; внесок авторки: сутність та етапи стратегічного управління страховою системою).

44. Яворська Т. В., Войтович Л. М. Права споживачів страхових послуг в Україні. *Страховий ринок України на шляху євроінтеграції* : збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 17-18 квітня 2018 р.). Київ, 2018. С. 135-139. (0,14/0,07 д.а.; внесок авторки: огляд фінансового законодавства).

45. Яворська Т. В., Войтович Л. М. Інноваційний розвиток страхової системи України. *Управління інноваційним процесом в Україні* : проблеми комерціалізації науково-технічних розробок: тези доповідей VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Львів, 17-19 травня 2018 р.). Львів, 2018. С. 137-139. (0,18/0,10 д.а.; внесок авторки: інноваційні технології у страховій системі).

46. Войтович Л. М. Інтернет-страхування в умовах глобалізації економіки України. *Інформаційне суспільство: стан та напрями розвитку з урахуванням регіональних умов* : тези доповідей VIII Міжнародної наукової конференції (м. Жешув (Польща), м. Львів (Україна), 26-28 вересня 2018 р.)). Львів, 2018. С. 196-199. (0,13 д.а.)

47. Войтович Л. М. Управління безпекою найбільших страхових компаній світу. *Фінансовий бізнес в Україні та світі: стан, проблеми і перспективи розвитку* : тези доповідей I Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 26 жовтня 2018 р.). Львів, 2018. С. 129-132. (0,3 д.а.)

48. Яворська Т. В., Войтович Л. М. Конкурентна політика у страховому підприємстві розвинутих країн. *Сучасні проблеми бухгалтерського обліку та фінансів* : програма і матеріали Всеукраїнської наукової конференції (м. Київ, 21 -22 листопада 2018 р.). Київ, 2018 р. С. 160-161. (0,2/0,1 д.а.; внесок авторки: сутність конкурентної політики та її особливості на страховому ринку).

49. Яворська Т. В., Войтович Л. М. До питання про механізм державного регулювання розвитку страхової системи. *Ринок фінансових послуг України в епоху діджиталізації* : збірник тез доповідей XIII Міжнародної науково-

практичної конференції (м. Київ, 5-6 грудня 2019 р.). Київ, 2019. Вип. XIII. Том 2. С. 114-116. (0,11/0,06 д.а.; *внесок авторки: сутність механізму державного регулювання розвитку страхової системи*).

50. Яворська Т. В., Войтович Л. М. Інвестиційні ризики страхових компаній та недержавних пенсійних фондів в Україні. *Актуальні проблеми зміцнення економічної безпеки держави та суб'єктів господарської діяльності* : збірник тез доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 10 квітня 2020 р.). Львів, 2020. С. 185-188. (0,13/0,07 д.а.; *внесок авторки: інвестиційні ризики страхових компаній*).

51. Войтович Л. М., Гриців І. Р. Аналіз сучасного стану страхової системи в Україні. *Актуальні проблеми функціонування господарської системи України* : збірник тез доповідей учасників XXVII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених (м. Львів, 20 листопада 2020 р.). Львів, 2020. URL: <https://econom.lnu.edu.ua/konf-stud-ukr-econ-system>. (0,19/0,10 д.а.; *внесок авторки: аналіз показників діяльності суб'єктів страхової системи*).

52. Войтович Л. М. Вплив політичної ситуації на розвиток страхової системи в Україні. *Фінансові інструменти сталого розвитку економіки* : збірник тез доповідей учасників III міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 14 квітня 2021 р.). Чернівці, 2021. С. 176-178. (0,14 д.а.).

53. Войтович Л. М. Аналіз впливу соціальних чинників на розвиток страхової системи в Україні. *Проривні інновації на страховому ринку України* : збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Київ, 27 жовтня 2021 р.). Київ, 2021. С. 113-117. (0,23 д.а.).

54. Войтович Л. М. Страхова система України: проблеми та стратегічні орієнтири розвитку. *Сучасні світові тенденції розвитку економіки, обліку, фінансів і права*: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 12 липня 2022 р.). Полтава, 2022. С. 30-31. (0,14 д.а.).

55. Войтович Л. М. Сучасні тренди розвитку інноваційних технологій у страховій системі України. *Фінансовий бізнес в Україні та світі: маркетингові*

особливості та закономірності : збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Львів, 13 жовтня 2022 р.). Львів. 2022. С. 45-47. (0,16 д.а.).

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

56. Гроші і кредит : підручник / С. К. Реверчук [та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. С. К. Реверчука. Київ : Знання, 2011. 382 с. (24/2,44 д.а.; *внесок авторки: проаналізовано теоретичні концепції кредиту та проценту; визначено роль євро у світовій глобалізаційній економіці*).

57. Реверчук С. К., Чиж Л. М., Павлунь М. М. Ринок банківських металів : навч. посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 246 с. (8,48/3,87 д.а.; *внесок авторки: розкрито теоретичні основи розвитку ринку банківських металів; особливості функціонування ринку банківських металів в Україні; удосконалення механізму регулювання ринку банківських металів в Україні*).

58. Страхова система : підручник / за ред. докт. екон. наук, проф. С. К. Реверчука. Львів, ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 360 с. (16,07/1,76 д.а.; *внесок авторки: виокремлено особливості та тенденції розвитку страхової власності в Україні; досліджено капіталізацію і консолідацію страхового капіталу*).

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	26
ВСТУП.....	28
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СТРАХОВОЇ СИСТЕМИ.....	43
1.1. Сутність та функції страхової системи як складової фінансової системи	43
1.2. Структура та види страхової системи	66
1.3. Сучасні підходи до розуміння державного регулювання розвитку страхової системи.....	91
Висновки до розділу 1.....	122
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СТРАХОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	125
2.1. Методологічні засади дослідження державного регулювання розвитку страхової системи	125
2.2. Еволюція підходів до розвитку елементів страхової системи	152
2.3. Методичні підходи до оцінювання ефективності державного регулювання розвитку страхової системи.....	177
Висновки до розділу 2.....	198
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК СТРАХОВОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОЦІНЮВАННЯ.....	201
3.1. Стадії життєвого циклу розвитку страхової системи в Україні.....	201
3.2. Аналіз впливу екзогенних чинників на розвиток вітчизняної страхової системи.....	230
3.3. Інтегральне оцінювання параметрів розвитку вітчизняної страхової системи.....	266
Висновки до розділу 3.....	286

РОЗДІЛ 4. ІНСТИТУЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СТРАХОВОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ...	289
4.1. Інституції державного регулювання розвитку вітчизняної страхової системи.....	289
4.2. Методи державного регулювання розвитку страхової системи України	310
4.3. Ризик-орієнтований підхід до державного регулювання розвитку вітчизняної страхової системи.....	333
Висновки до розділу 4.....	361
РОЗДІЛ 5. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СТРАХОВОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ...	364
5.1. Формування інноваційно-інвестиційного середовища розвитку страхової системи у глобальному фінансовому просторі.....	364
5.2. Зарубіжний досвід державного регулювання розвитку страхової системи та можливості його впровадження в Україні.....	391
5.3. Концепція державного регулювання розвитку вітчизняної страхової системи.....	417
Висновки до розділу 5.....	436
ВИСНОВКИ.....	439
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	446
ДОДАТКИ.....	509

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АМКУ – Антимонопольний комітет України

АСПУ – Аграрний страховий пул України

ВРУ – Верховна Рада України

ДМСУ – Державна митна служба України

ДПСУ – Державна податкова служба України

ДРРСС – державне регулювання розвитку страхової системи

ДССУ – Державна служба статистики України

ДСФМУ – Державна служба фінансового моніторингу України

ЄС – Європейський Союз

КМУ – Кабінет міністрів України

МВС – Міністерство внутрішніх справ

МЕУ – Міністерство економіки України

МЗС – Міністерство закордонних справ

МФУ – Міністерство фінансів України

НБУ – Національний банк України

НКЦПФР – Національна комісія з цінних паперів і фондового ринку

СК – страхова компанія

СС – страхова система

ТВС – товариство взаємного страхування

ФСН – філія страховика–нерезидента

ШІ – штучний інтелект

ЯСПУ – Ядерний страховий пул України

AFMA – Austrian Financial Market Authority (Департамент фінансового ринку Австрії)

BaFin – Federal Financial Supervisory Authority (Федеральний орган фінансового нагляду)

CBI – Central Bank of Ireland (Центральний банк Ірландії)

CNB – Czech National Bank (Чеський національний банк)

DFSA – Danish Financial Supervisory Authority (Департаменту фінансового

нагляду Данії)

EFSA – Estonian Financial Supervision Authority (Управління фінансового нагляду Естонії)

EIOPA – European Insurance and Occupational Pensions Authority (Європейське управління страхування та професійного пенсійного забезпечення)

FIN-FSA – Finland Financial Supervisory Authority (Управління фінансового нагляду Фінляндії)

FSACBI – Financial Supervisory Authority of the Central Bank of Iceland (Орган фінансового нагляду Центрального банку Ісландії)

IAIS – International Association of Insurance Supervision (Міжнародна асоціація органів нагляду за страховою діяльністю)

KNF – польський орган фінансового нагляду

LFKTK – Latvian Finance and Capital Market Commission (Комісія фінансів і ринку капіталу Латвії)

LFMA – Liechtenstein Financial Market Authority (Служба нагляду за фінансовим ринком Ліхтенштейну)

MFSA – Malta Financial Services Authority (Управління фінансових послуг Мальти)

NBS – Národná banka Slovenska (Центральний банк Словаччини)

NFSA – The Financial Supervisory Authority of Norway (Управління фінансового нагляду Норвегії)

PFSA – Polish Financial Supervision Authority (Управління фінансового нагляду Польщі)

SFSA – Swedish Financial Supervisory Authority (Інспекція фінансового нагляду Швеції)

ВСТУП

Актуальність теми. Становлення і розвиток страхової системи (СС) в Україні відбувається у площині політичного, економічного, соціального, технологічного, правового, інноваційно-інвестиційного середовищ та світових глобалізаційних змін. В умовах значних економічних перетворень та воєнних дій росії на території України суттєво стримується розвиток СС, який має свої особливості, характерні ознаки залежно від стадій її життєвого циклу. Ці обставини зумовлюють потребу у застосуванні органами державної влади ефективного механізму державного регулювання розвитку страхової системи (ДРРСС), спрямованого на подолання проблем на усіх стадіях життєвого циклу розвитку СС, що сприятиме вдосконаленню її функціонування та розвитку вітчизняної фінансової системи та економіки в цілому.

Внутрішні та зовнішні ризики і небезпеки посилюють роль страхової системи у сучасному глобалізаційному світі. Суб'єкти СС пропонують захист від ринкових негараздів, наслідків природних і техногенних катастроф, формуючи безпеку як суб'єктів господарювання, так і фізичних осіб. Сьогодні за відсутності довіри до СС небагато громадян країни пов'язують рівень свого добробуту з темпами її розвитку, що зумовлено чинниками, які важко подолати у короткостроковій перспективі. Така ситуація вимагає вирішення тих проблем, які заважають розвитку та стримують позитивне сприйняття українським суспільством страхування. Тому особлива увага відводиться поглибленню наукових досліджень розвитку СС та використання ефективного механізму ДРРСС в Україні.

Теоретичні та методологічні аспекти СС досліджували як вітчизняні, так і закордонні вчені. Серед українських науковців, це: А. Баранов, В. Баранова, Т. Васильєва, О. Кнейслер, О. Козьменко, Л. Нечипорук, В. Плиса, Л. Позднякова, Н. Приказюк, С. Реверчук, В. Ручкіна, А. Самойловський, Н. Ткаченко, О. Філонюк, В. Фурман, Л. Шірінян, Т. Яворська та ін. Вагомий внесок у розроблення цієї проблематики зробили закордонні вчені: Г. Дуглас,

Р. Мертон, П. Роуз, А. Фраклін, Д. Фрезер, Дж. Ван Хорн, Дж. Шміт, Г. Шінасі та ін.

Проблеми державного регулювання та особливості побудови механізму державного регулювання розглядали у своїх працях вітчизняні та зарубіжні вчені: В. Бакуменко, Г. Григор'єв, Н. Єсінова, А. Кашубський, І. Кобута, М. Корецький, М. Крупка, М. Латинін, В. Малиновський, О. Марухленко, І. Михасюк, С. Мочерний, Н. Нижик, Т. Піхняк, Р. Рудніцька, В. Федоренко та ін. Особливості розвитку та еволюції у різних сферах пізнання у своїх наукових працях вивчали та аналізували мислителі минулого і сьогодення. У філософії: Анаксагор, Анаксіандр, Арістотель, Геракліт, Демокріт, Емпедокл, Г. Гегель; у біології – Л. фон Берталанфі, Е. Геккель, Ч. Дарвін, Ж-Б. Ламарк, Ф. Мюллер; у психології – Т. Аквінський, Е. Вачнадзе, К. Мдівані, О. Сидоренко; в економіці – А. Сміт, К. Маркс, Дж. Кейнс, Ф. фон Гаєк, Й. Шумпетер, сучасні вчені – Л. Базилевич, Н. Бурмака, Д. Євдокимова, Л. Забродська, А. Капліна, В. Кифяк, Л. Мельник, А. Філіпенко, В. Шинкаренко, Т. Шульц, В. Якушева тощо.

Враховуючи зазначені наукові доробки і стан розвитку СС в Україні, на наш погляд, є потреба в подальшому дослідженні теоретичних та методологічних аспектів, виробленні практичних рекомендацій ДРРСС, а саме: необхідно ґрунтовно вивчити розвиток СС і виробити адаптивний механізм її державного регулювання. Особливу увагу потрібно приділити наповненню СС; структурі механізму державного регулювання; чинникам впливу на її розвиток; формуванню інноваційно-інвестиційного середовища розвитку, що сприятиме вдосконаленню державного регулювання та ефективному функціонуванню СС і, відповідно, виконанню фінансовою системою України її функцій. Потребують вирішення питання щодо конкретизації методів, інструментів, масштабів державного регулювання на кожній стадії життєвого циклу розвитку СС, що зумовлює актуальність теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану наукових досліджень кафедри банківського і страхового бізнесу Львівського національного

університету імені Івана Франка. Вона є складовою частиною таких держбюджетних тем кафедри: “Оптимізація регулятивної політики у банківському і страховому бізнесі України” (державний реєстраційний номер 0108U004147); “Управління реструктуризацією фінансових посередників в економіці України” (державний реєстраційний номер 0110U001362), “Управління грошовим господарством фінансових посередників в економіці України” (державний реєстраційний номер 0112U003245), “Управління відтворенням банківського і страхового бізнесу в Україні” (державний реєстраційний номер 0116U001643) та “Фінансовий бізнес України в умовах поглиблення євроінтеграції” (державний реєстраційний номер 0120U101793). Особистий внесок авторки полягає у вивченні теоретичних і прикладних проблем розвитку СС та розробленні рекомендацій щодо удосконалення ДРРСС й підвищення ефективності функціонування вітчизняної СС в Україні.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розроблення теоретико-методологічних підходів до функціонування СС України та обґрунтування рекомендацій щодо підвищення ефективності механізму ДРРСС на сучасному етапі розвитку економіки.

Для досягнення мети у роботі поставлено такі завдання:

- розкрити сутність, ознаки та функції СС як складової фінансової системи;
- охарактеризувати структуру СС та систематизувати класифікацію ознак і видів страхових систем;
- вивчити сучасні підходи до розуміння державного регулювання розвитку страхової системи;
- проаналізувати методологічні засади державного регулювання розвитку СС;
- висвітлити процеси еволюції підходів до розвитку елементів СС;
- запропонувати методику оцінювання ефективності ДРРСС;
- виокремити стадії та особливості життєвого циклу розвитку СС в

Україні;

- визначити вплив екзогенних чинників на розвиток вітчизняної СС;
- здійснити інтегральне оцінювання параметрів розвитку вітчизняної СС;
- виявити особливості впливу інституцій державного регулювання на розвиток СС в Україні;
- обґрунтувати методи ДРРСС;
- сформулювати модель ризик-орієнтованого підходу до ДРРСС в умовах євроінтеграції;
- оцінити інноваційно-інвестиційне середовище розвитку вітчизняної СС;
- узагальнити зарубіжний досвід ДРРСС та запропонувати рекомендації щодо можливостей його імплементації в Україні;
- розробити Концепцію ДРРСС у зв'язку з інтеграцією СС у світовий економічний простір.

Об'єктом дослідження є страхова система України та її структурні складові.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади розвитку СС та практичні аспекти вдосконалення механізму її державного регулювання.

Методи дослідження. Методологічною базою дисертаційної роботи слугують загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, концептуальні положення сучасної економічної теорії, наукові праці вчених-економістів з проблем розвитку СС та її державного регулювання.

У роботі для досягнення поставлених цілей використано низку методів: системний, наукової абстракції (з метою з'ясування сутності та структури ДРРСС); теоретичного узагальнення (під час визначення сутності поняття СС, її ознак та функцій); логічний, історичний (при розгляді еволюційних етапів розвитку елементів СС, сутності механізму ДРРСС та ризик-орієнтованого підходу до ДРРСС); аналізу і синтезу (для аналізу цілісності СС, визначення її

стадій розвитку у життєвому циклі та виокремлення характерних рис, ознак); індукції та дедукції (у процесі висвітлення особливостей ДРРСС, формування висновків і вироблення рекомендацій щодо розвитку СС); порівняльний (при оцінюванні розвитку СС на різних стадіях життєвого циклу у незалежній Україні, ДРРСС у різних країнах); групування (для формування класифікаційних ознак задля виокремлення видів і функцій СС; чинників впливу на розвиток СС; методів, принципів та інструментів ДРРСС); табличний, графічний (для відображення розвитку СС України на тривимірному графіку, виявлених тенденцій, особливостей і закономірностей ДРРСС в Україні); економіко-статистичний (при вивченні стану та особливостей розвитку СС, вивчення напрямів застосування регулятивних інструментів органами державної влади); багатофакторного кореляційно-регресійного аналізу (вивчаючи вплив екзогенних чинників на розвиток СС України); моделювання (при інтегральному оцінюванні розвитку вітчизняної СС); лінійного тренду (з метою прогнозування розвитку СС).

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти України і зарубіжних країн, директиви Європейського Союзу (ЄС), статистичні та інформаційні матеріали Національного банку України (НБУ), Міністерства фінансів України (МФУ), Державної податкової служби України (ДПСУ), Державної служби статистики України (ДССУ), Антимонопольного комітету України (АМКУ), інших органів державної влади, офіційні звіти та матеріали Міжнародної асоціації органів нагляду за страховою діяльністю (International Association of Insurance Supervision, IAIS), Міжнародної асоціації товариств взаємного страхування (International Association of Mutual Insurance Companies, AMICE), Міжнародної асоціації страхування кредитів (International Credit Insurance & Surety Association, ICISA), Міжнародної асоціації страхових досліджень (International Association for the Study of Insurance Economics, IASIE), Організації економічної співпраці та розвитку (Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD), а також монографії, публікації у періодичних виданнях, наукові праці вітчизняних і зарубіжних авторів, науково-методична та довідкова література,

матеріали страхових компаній (СК), інтернет-ресурси.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні важливої наукової проблеми – поглибленні, систематизації і розробленні теоретико-методологічних основ та прикладних рекомендацій щодо формування й удосконалення ДРРСС в Україні.

До найбільш вагомих наукових результатів дисертації, що становлять наукову новизну і виносяться на захист, належать:

уперше:

- сформульовано поняття у страховій науці “державне регулювання розвитку страхової системи”, під яким запропоновано розуміти застосування державою комплексу заходів цілеспрямованого впливу на СС, які забезпечують ефективну її організацію задля досягнення збалансованого зростання економіки, що дало можливість виробити науковий підхід до визначення сутності поняття “розвиток страхової системи” (системні зміни якісного та кількісного характеру, котрі мають визначений вектор і проявляються під впливом внутрішніх її чинників та чинників зовнішнього середовища), що дало змогу: виокремити окремі стадії у життєвому циклі розвитку (зародження, зростання, зрілості, занепаду, відродження); виявити розвиток СС України у двох еволюційних формах – стійкості (атракторів) та кризи (біфуркацій). Ґрунтуючись на цьому підході, визначено, що СС України, пройшовши два повних життєвих цикли, розвивається циклічно із характерними для кожної стадії змінами і знаходиться у даний час на стадії занепаду із наступним переходом до стадії відродження;

- обґрунтовано методичні підходи до визначення інтегрального індексу розвитку СС, який ґрунтується на методиці оцінювання ефективності ДРРСС, враховує вплив соціально-економічних показників розвитку країни (обсягу ВВП на одну особу, середньорічного доходу на одну особу, рівня інфляції, рівня безробіття) з використанням кореляційно-регресійного аналізу, що дало підстави зачислити Україну за цим показником СС до середнього рівня розвитку. Такий підхід сприятиме виробленню державою відповідних дій щодо

застосування конкретних заходів впливу на розвиток СС залежно від стадії її розвитку з метою ефективного функціонування. Застосування цієї методики дало змогу сформувати інформаційну основу (характерні ознаки розвитку СС на кожній із стадій у її життєвому циклі) для подальшого ухвалення рішень органами державної влади, спрогнозувати значення соціально-економічних показників та наслідки такого впливу на циклічний розвиток СС, що сприятиме підвищенню її ефективності;

– запропоновано модель ризик-орієнтованого підходу до ДРРСС, яка ґрунтується на принципах достатності, відкритості, адекватності, справедливості, пропорційності, послідовності, доцільності, ефективності, стабільності із врахуванням міжнародних та національних стандартів щодо оцінювання ризиків суб'єктів СС. Це дало можливість сформувати практичні рекомендації до застосування моделі, відповідно до якої ДРРСС повинно формуватися за таким алгоритмом: здійснюватися циклічно за відсутності реактивного характеру; видозмінюватися залежно від стадії життєвого циклу розвитку; будуватися за ризик-орієнтованим підходом; акцентуватися на основі взаємодії органів державної влади, що допоможе мінімізувати потенційні загрози та підвищить рівень довіри до СС, сприятиме фундаментальним змінам та розробленню нових підходів до методів регулювання, що дозволить більшу увагу зосереджувати на оцінюванні ризиків суб'єктів СС та обирати інноваційні рішення щодо їхньої оптимізації і сприятиме позитивній динаміці розвитку СС;

– розроблено Концепцію ДРРСС в Україні в умовах сучасних викликів і загроз, яка передбачає комплекс заходів цілеспрямованого впливу на СС із диференційованим підходом до державного регулювання на кожній стадії її розвитку, активізацію чинників розвитку СС, на прямих реалізації й очікувані результати, які ґрунтуються на визначенні мети, завдань, принципів, методів та інструментів державного регулювання. Реалізація запропонованої Концепції сприятиме покращенню організації СС, інформаційній відкритості та інтеграції у світовий страховий простір;

удосконалено:

– концептуальні підходи до визначення поняття “страхова система”, які на відміну від усталених наукових підходів щодо охоплення страхової інфраструктури, страхового ринку й регулятора, ґрунтуються на специфічних ознаках та критеріях, які гармонізують із процесом розвитку, що дало змогу розглянути її у вузькому (сукупність елементів, які об’єднані внутрішніми і зовнішніми зв’язками й перебувають у певних відносинах між собою) та широкому (сукупність елементів, які є єдиним цілим, об’єднані внутрішніми і зовнішніми зв’язками та в межах життєвого циклу розвитку перебувають у певних відносинах між собою та із зовнішнім середовищем з метою сприяння страховому захисту, добробуту населення і розвитку економіки) значеннях;

– понятійно-категорійний апарат ДРРСС в частині обґрунтування наступних дефініцій: “державне регулювання страхової системи”, “механізм державного регулювання розвитку страхової системи”, “життєвий цикл розвитку страхової системи”, “ефективність державного регулювання”, які на відміну від наявних поглядів, містять ознаки розвитку, еволюції, життєвого циклу, що поглиблює розуміння сучасного інструментарію ДРРСС і дає можливість органам державної влади вчасно реагувати на зміни, які відбуваються у СС;

– науково-теоретичні положення до виокремлення ознак СС (цілісність, функціональність, синергічність, структурність, ієрархічність, динамічність, упорядкованість, емерджентність, закритість, організованість, адаптивність, гетерогенність, дисипативність), визначення за обраними критеріями її суб’єктів (СК, перестрахові компанії, страхові та перестрахові пули, філії страховиків-нерезидентів (ФСН)), що сприятиме чіткому розумінню механізму ДРРСС;

– структурно-функціональний підхід в частині виділення та обґрунтування елементів і функцій СС (захисна, превентивна, стимулювальна, соціальна), що дало змогу виокремити специфічні класифікаційні ознаки для СС: територія дії, спосіб керування, ступінь зв’язку із зовнішнім середовищем,

ступінь еволюції в часі, ступінь складності системи, ієрархія побудови, життєвий цикл розвитку системи, спосіб організації систем, тип економічних відносин;

– методичні положення щодо здійснення аналізу політичних, економічних, технологічних, соціальних та правових чинників на основі застосування інструментарію PESTL-аналізу, який здійснено за допомогою критеріальної оцінки, консенсус-прогнозу експертів у сфері страхування (методом анкетування) і застосовано у визначенні інтегрального індексу розвитку СС. Це дало змогу оцінити ефективність функціонування та визначити рівень розвитку СС, виявити стимулятори і дестимулятори, проаналізувати групи чинників, які мають найбільший і найменший вплив на розвиток СС;

– концептуальні підходи до дослідження структури механізму ДРРСС, що на відміну від існуючих підходів, передбачає його диференціацію залежно від стадії розвитку СС, поєднує у собі методи, інструменти та чинники впливу на розвиток СС в Україні, що дає можливість удосконалити ДРРСС, його інструменти з урахуванням європейської практики та національних особливостей; використовувати інноваційні технології у СС, запровадити органам державної влади транспарентні правила і заходи функціонування СС;

одержали подальший розвиток:

– науково-прикладні засади до обґрунтування пріоритетів розвитку СС в частині імплементації інструментів інноваційно-інвестиційного потенціалу (цифрових платформ, штучного інтелекту, інтернет і блокчейн-технологій), що дасть змогу використовувати інноваційні технології у процесі надання страхових послуг суб'єктами СС, сприятиме діджиталізації і новій стадії розвитку СС;

– методичні підходи до комплексного оцінювання ефективності ДРРСС з позиції результативності (здатність отримати результат у бажаному обсязі та якості), продуктивності (віддача на одиницю витрат) та дієвості (здатність отримати результат від певних дій, які можуть бути виміряні за допомогою

кількісних та якісних показників); критеріїв ефективності (політико-економічні, макроекономічні, соціокультурні); індикаторів кореляційно-регресійного аналізу (обсяг ВВП на одну особу, середньорічний дохід на одну особу, рівень інфляції, рівень безробіття, обсяг страхових премій на одну особу), що сприятиме чіткому розумінню сутності механізму ДРРСС;

– наукова аргументація індивідуалізації структури ДРРСС, у якій виокремлено елементи та визначено їхнє місце в інституційному середовищі, що дало можливість сформувати механізм ДРРСС, виділити методи (інституційні, адміністративні, економічні, превентивні) та інструменти впливу на розвиток СС в Україні; за допомогою табличного методу показати відповідності цілей та інструментів ДРРСС; розробити інституційну модель ДРРСС із відповідним алгоритмом взаємодії органів державної влади та поглибити теорію державного регулювання СС;

– періодизація розвитку СС, яку здійснено у хронологічному порядку вивчення історичних особливостей розвитку елементів СС, що дало можливість сформувати методологічні підходи до наукового розуміння розвитку СС та виокремити етапи розвитку її структурних елементів (зародження товариств взаємного страхування, створення та функціонування страхових компаній, створення перестрахових компаній, формування страхових та перестрахових пулів, створення філій страховиків-нерезидентів); ідентифікувати проблеми і запропонувати оптимальні методи та інструменти державного регулювання відповідно до стадії життєвого циклу розвитку СС;

– науково-практичні рекомендації стратегічних напрямів розвитку СС України (використання інноваційних каналів збуту страхових продуктів, застосування блокчейн-технологій, мікрострахування) на основі запропонованої Концепції ДРРСС із можливістю імплементації досвіду європейських країн, у яких успішно працює мегарегулятор, із врахуванням національних особливостей діяльності суб'єктів СС, що дасть можливість розробити актуальні програми підтримки їх функціонування та розвитку СС в цілому.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані у роботі наукові положення, висновки, пропозиції і рекомендації можуть бути використані органами державної влади з метою удосконалення механізму ДРРСС в Україні, у практичній діяльності СК.

Зокрема, основні положення та пропозиції, які мають практичну значущість, пройшли апробацію і впроваджені у діяльності:

– РЦ Тернопільської філії АТ “СГ “ТАС” щодо процесу формування ділових відносин страхової групи у розрізі оцінювання ризику, розроблення правил страхування та внутрішніх документів (довідка № 185-04 від 11.12.2019 р.);

– Головного Управління ДПСУ у частині розроблених концепційних основ та методологічного інструментарію податкового регулювання (довідка № 46500/10/13-01—07-16 від 26.11.2020 р.);

– Департаменту економічної політики Львівської обласної державної адміністрації щодо запропонованих напрямів вдосконалення державного регулювання вітчизняних СК та подальшого розвитку СС, її інтеграції у світовий страховий простір під час розроблення проєктів нормативно-правових актів, а також складанні довгострокових прогнозів, формуванні та реалізації Стратегії розвитку Львівщини на період до 2027 р. (довідка № 1-52/455 від 10.11.2020 р.);

– СК “ПЗУ” щодо вдосконалення процесу застосування ризик-орієнтованого підходу до ДРРСС, який має здійснюватися циклічно, шляхом: визначення та оцінювання ризиків на рівні СК та клієнта, вжиття заходів щодо мінімізації ризиків, враховуючи відповідні критерії ризиків та документування результатів (довідка № 423 від 10.09.2021 р.);

– СК “УНІКА” у частині використання практичних пропозицій щодо процесів формування ризик-профілів СК, внутрішніх документів оцінювання ризиків (довідка № 135 від 19.11.2021 р.);

– Академії фінансового моніторингу Державної служби фінансового

моніторингу України щодо запропонованих у навчальній роботі критеріїв оцінювання ризиків страховими компаніями, які мотивують застосовувати ризик-орієнтований підхід і є пов'язані з клієнтами страховиків, географічним розташуванням держави реєстрації клієнта, видом послуг, що клієнт отримує від страхової компанії, та каналами постачання послуги (довідка № 1003 від 25.11.2021 р.);

– Ради НБУ у частині вдосконалення регулювання та наглядової діяльності НБУ при підготовці питання проблеми страхування та кредитування в Україні (довідка № В/10-0006/34916 від 16.05.2022 р.);

– СК “ПЗУ” (м. Краків, Польща) щодо впровадження моделі ризик-орієнтованого підходу, відповідно до якої у СК повинні формуватися внутрішні документи та положення із власними критеріями ризику для створення ризик-профілю клієнта СК (довідка № 14/60 від 21.02.2022 р.);

– Хмельницької філії ПрАТ “СК “Провідна” у частині використання новітніх каналів збуту страхових послуг за допомогою мобільних додатків, мережі Інтернет та блокчейн-технологій (довідка № 107 від 07.02.2022 р.).

Результати і висновки дисертаційної роботи можуть мати практичне застосування у процесі підготовки закладами вищої освіти фахівців для СК. Науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації дисертаційної роботи використовуються в освітньому процесі Львівського національного університету імені Івана Франка під час викладання навчальних дисциплін: “Страхування”, “Страхова система”, “Ринок фінансових послуг”, “Міжнародний страховий бізнес”, “Стратегічне управління фінансами, банківською справою та страхуванням”, “Державне регулювання економіки” (довідка № 1245-Н від 01.06.2022 р.) та Львівському державному університеті внутрішніх справ при викладанні навчальних дисциплін: “Економічна безпека держави”, “Міжнародна економіка”, “Управління економічними ризиками”, “Теорія безпеки соціальних систем” (довідка № 46 від 09.12.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним науковим дослідженням, у якому авторкою розроблено нові наукові положення,

методологічні підходи та практичні рекомендації щодо вдосконалення ДРРСС в Україні. Висновки та результати дослідження, що виносяться на захист, одержані дисертанткою самостійно і викладені у наукових публікаціях. Із наукових праць, які опубліковані у співавторстві, у дисертації використано лише напрацювання, які становлять особистий внесок авторки. У докторській дисертаційній роботі матеріали кандидатської дисертації не використовувались.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати наукового дослідження оприлюднені на міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових і науково-практичних конференціях: I Всеукраїнській науково-практичній конференції “Проблеми забезпечення стабільного розвитку національних банківських систем: теорія, практика та світовий досвід” (Львів, 2012 р.), Міжнародній науково-практичній конференції “Страховий ринок України в умовах фінансової глобалізації” (Київ, 2012 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів і молодих вчених “Актуальні економіко-правові проблеми розвитку суб'єктів господарювання в Україні: теоретичні й практичні аспекти” (Харків, 2012 р.), I Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції “Banking, Insurance, Finance Conference” (Львів, 2013 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів і молодих вчених “Актуальні економіко-правові проблеми розвитку суб'єктів господарювання в Україні: теоретичні й практичні аспекти” (Харків, 2013 р.), Міжнародній науково-практичній конференції “Тенденції та стратегії забезпечення сталого розвитку страхового ринку України” (Київ, 2013 р.), II Міжнародній науково-практичній конференції “Страховий ринок України в умовах фінансової глобалізації” (Київ, 2014 р.), XIII Всеукраїнській науково-практичній онлайн-конференції молодих учених та студентів “Проблеми та перспективи розвитку національної економіки” (Острог, 2015 р.), VII Регіональній науковій конференції студентів і молодих учених “Економічна теорія в умовах глобалізації економіки” (Донецьк, 2015 р.), Міжнародній науково-практичній конференції “Фінансово-банківські та адміністративні послуги: проблеми управління та перспективи розвитку” (Тернопіль, 2015 р.),

III Міжнародній науково-практичній конференції “Інноваційні напрями розвитку страхового ринку України” (Київ, 2016 р.), Міжнародній науково-практичній конференції “Соціально-економічний потенціал транскордонного співробітництва” (Львів, 2016 р.), Міжнародній науково-практичній конференції “Формування та розвиток інноваційного потенціалу економіки України” (Ужгород, 2017 р.), V Міжнародній науковій конференції “Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки в умовах глобальної нестабільності” (Кременчук, 2017 р.), IV Міжнародній науково-практичній конференції “Страховий ринок України на шляху євроінтеграції” (Київ, 2018 р.), VII Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції “Управління інноваційним процесом в Україні” (Львів, 2018 р.), VIII Міжнародній науковій конференції “Інформаційне суспільство: стан та напрями розвитку з урахуванням регіональних умов” (Львів, Жешув, 2018 р.), I Міжнародній науково-практичній конференції “Фінансовий бізнес в Україні та світі: стан, проблеми і перспективи розвитку” (Львів, 2018 р.), Всеукраїнській науковій конференції “Сучасні проблеми бухгалтерського обліку та фінансів” (Київ, 2018 р.), XIII Міжнародній науково-практичній конференції “Ринок фінансових послуг України в епоху діджиталізації” (Київ, 2019 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції “Актуальні проблеми зміцнення економічної безпеки держави та суб’єктів господарської діяльності” (Львів, 2020 р.), XXVII Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих учених “Актуальні проблеми функціонування господарської системи України” (Львів, 2020 р.), III Міжнародній науково-практичній конференції “Фінансові інструменти сталого розвитку економіки” (Чернівці, 2021 р.), V Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції “Проривні інновації на страховому ринку України” (Київ, 2021 р.), Міжнародній науково-практичній конференції “Сучасні світові тенденції розвитку економіки, обліку, фінансів і права” (Полтава, 2022 р.), II Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції “Фінансовий бізнес в Україні та світі: маркетингові особливості та закономірності” (Львів, 2022 р.), наукових семінарах кафедри банківського і

страхового бізнесу Львівського національного університету імені Івана Франка

Публікації. За результатами проведеного дослідження опубліковано 58 наукових праць загальним обсягом 115,27 друк. арк., з яких особисто авторці належить 50,5 друк. арк., у тому числі: 1 одноосібна монографія (20,5 друк. арк.), 3 колективні монографії (авторці належить 3,19 друк. арк.), 2 підручники (авторці належить 3,19 друк. арк.), 25 статей – у наукових фахових виданнях України та інших держав (з них 3 статті – у наукових журналах, що індексуються у міжнародній наукометричній базі даних Scopus), 26 праць апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації становить 605 сторінок. Основний зміст викладено на 445 сторінках. Дисертаційна робота містить 15 таблиць, 37 рисунків, 19 додатків на 84 сторінках. Список використаних джерел налічує 656 найменувань на 62 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СТРАХОВОЇ СИСТЕМИ

1.1. Сутність та функції страхової системи як складової фінансової системи

Цілісне уявлення про концепцію походження поняття “система”, історію її становлення та розуміння, можливість застосування в економічних процесах дозволить проаналізувати загальнонаукові передумови створення СС.

У працях Л. Берталанфі, У. Гамільтона, Г. Галілея, П. Гольбаха, Р. Декарта, І. Ньютона, Б. Спінози формування поняття “системи” відбувається через призму цілісності та відокремленості як природних, так і штучних об’єктів. Вагомий внесок у розвиток наукових системних досліджень зробили вчені Р. Акоф, В. Ешбі, О. Ланге, М. Месарович та ін. Л. фон Берталанфі запропонував загальну теорію систем ще у 30-тих роках ХХ ст. (1937 р. в Чиказькому університеті). Вона полягала у наявних закономірностях між фізичними, біологічними та соціальними об’єктами. Проте, перші його наукові праці з тематики систем були опубліковані в 30-ті роки ХХ ст., де виствітлювалися питання загальної теорії систем із визнанням законів ізоморфізму, що націлені на управління системними об’єктами. Людвиг фон Берталанфі запровадив та дослідив поняття відкритих систем, як таких, які не є ізольованими і у яких постійно відбувається обмін енергії із зовнішнім середовищем.

У порядку того, як розвивалася наука про системи та системність, поняття системології формувалось як довершена вірогідність і варіативність системного підходу, оперуючи вивченими та перевіреними базовими категоріями та процесом системогенезу. Визначення об’єктів та методів є свідченням зрілості науки [547].

Чималий внесок у розвиток теорії систем зробив також відомий

американський економіст і соціолог К. Боулдінг, який був співзасновником даної теорії. У своїй праці “Економічний розвиток як еволюційна система” (1961) він зазначав, що економічна система має комплексний і високо ієрархічний характер. Відповідно до шкали вченого вона перебуває на восьмому місці із можливих дев’яти щодо до свого рівня складності [548, с. 199].

У 50-70-тих роках ХХ ст. низкою науковців, серед яких Р. Акофф, С. Бір, Л. Заде, Дж. Клір, Е. Ласло, М. Месарович та ін., було запропоновано нові підходи до формування загальної теорії систем, характерними ознаками яких було розроблення математичного апарату та концептуальних системних досліджень. Подальшим продовженням вивчення загальної теорії систем вважається, розроблена Г. П. Щедровицьким, методологія системного мислення.

Якщо прослідкувати генезу розвитку поняття “система”, то вона бере початок ще з давніх часів, коли у процесі еволюції виникла потреба у розумінні побудови світу, вивченні існуючих зв’язків між предметами і явищами та структури цих предметів. Щоб з’ясувати ці поняття, почали використовувати систему як основну змістовну складову системного підходу, що застосовувався для розв’язання різного роду наукових проблем.

Перші згадки про систему зустрічалися у філософії епохи Античності, яка пояснювала систему як упорядкованість та цілісність буття (Арістотель, Евклід, Платон). Підходи вчених до тлумачення поняття “система” зібрано у табл. А.1. Додатку А.

Дефініція “система” має давньогрецьке походження (σύστημα – “сполучення”), що означає цілісність, сукупність окремих частин. Найчастіше поняттям “система” оперують вчені при характеристиці досліджуваного об’єкта у випадку, коли важко уявити і неможливо визначити ціле, чи окремо обрані елементи [444, с. 130].

У перекладі з англ. system – це група взаємопов’язаних елементів внутрішньої організації, які утворюють одне ціле і працюють разом для

досягнення певної мети. Результатом функціонування системи є продукт взаємодії її елементів (компонентів). У цьому випадку система є наближеною до поняття “організації”, що представляє процес, організаційну діяльність, або результат цієї діяльності, як впорядковану систему. За методом і призначенням об'єкта дослідження його потрібно розглядати як організаційну діяльність, систему або елемент. У свою чергу, елементами, виділеними у системі, може виступати людина, предмет, явище, знання, метод та ін. Тобто, елемент є відокремленою частиною системи і наділений специфічними властивостями і особливим призначенням.

Система має певні атрибути, які складають її якісні параметри, що дає можливість кількісно описати елементи (об'єкти) системи та виражати їх у відповідних одиницях. Системні зв'язки з'єднують об'єкти (елементи) у наступні процеси: речовинні (канали, через які елементи або системи обмінюються речовиною в цілому), енергетичні (канали, через які обмінюються різні види машин, тепло, електрика та інша енергія) та інформаційні (сигнали, інформація про стан досліджуваного об'єкта).

Зв'язки між системами, підсистемами та їх елементами характеризуються за:

- напрямом (односторонній, взаємозалежний);
- ресурсами, що визначають взаємовідносини (праця, матеріали, фінанси тощо);
- тривалістю (короткостроковий, довготривалий, періодичний або випадковий);
- циклічним виконанням функцій (планування, організація, координація тощо);
- характером утворення (лінійний, функціональний).

Систему як сукупність окремих елементів, що взаємопов'язані один з одним, і яка утворює певну цілісність та єдність, розглядали у своїх працях такі вчені, як: А. Шиян, Т. Тарнавська, Д. Ушаков, Н. Шведов, В. Садовський, Г. Гегель.

У енциклопедіях та словниках [5; 53; 131; 133; 134; 150; 154; 265; 407; 458; 470; 477] при тлумаченні системи, окрім єдності, сукупності та цілісності, дане визначення поняття доповнене чіткою підпорядкованістю цих елементів за якимось особливим порядком, зазвичай, логічним або науковим; як план, порядок розташування частин цілого, визначене улаштування, хід чого-небудь у послідовному порядку.

Італійський вчений В. Парето [568] стверджує, що саме суспільство і є системою, яка перебуває у стані відносної рівноваги, яка постійно порушується і відновлюється. Всі частини соціальної системи тісно взаємопов'язані й механічно впливають одна на одну.

Такі вчені, як М. Кейнес, А. Холл, Р. Феген наголошують на тому, що поняття “система” – це обмежена множина елементів, сукупність частин чи компонентів, які пов'язані між собою організаційно.

Достатньо лаконічним є визначення вченого В. Гейнеса [549], який говорив, що система – це те, що виділяється у природі як система, і виступає необхідним і достатнім критерієм її існування.

Поняття “системи” є різноманітним з погляду В. Н. Садовського, який у праці “Основи загальної теорії систем” подає більше чотирьох десятків визначень “системи”, поділяючи їх на три групи. У першу групу він зачислив визначення системи на рівні різних класів математичних моделей. До другої групи визначень входить трактування через поняття “елемента”, “відносин”, “зв'язку”, “цілого”, “цілісності”. До третьої групи входять поняття “входу”, “виходу”, “оброблення інформації” та “управління”, через які авторка пояснює зміст дефініції “системи”.

Зазнавши тривалої історичної еволюції, поняття “система” з середини ХХ ст. стає одним із ключових філософсько-методологічних і спеціально-наукових понять. Як форма подання предмета наукового пізнання система є фундаментальною й універсальною категорією. Наявність великої кількості висловлювань науковців щодо сутності системи підтверджує позицію В. Н. Садовського про те, що поняття “загальна теорія систем” не має чітко

визначеного розуміння, і мова йде не про єдину концепцію, а про “новий напрям дослідницької діяльності, про вироблення нової системи принципів наукового мислення, про формування нового підходу до об’єктів дослідження” [444, с. 138].

Проаналізувавши генезис терміну “система” від найдавніших часів, стверджуємо на подібності трактувань даного поняття більшістю вчених, які зводяться до сукупності частин чи елементів, що взаємодіють між собою, становлять цілісність та неподільність у рамках визначеного часового проміжку.

Щоб сформувати авторське визначення СС, потрібно звернутися до аналізу поняття “фінансова система” згідно поглядів учених та місця і ролі СС у ній. СС взаємодіє з іншими системами, як структурна одиниця вона входить до складу фінансової системи, а як підсистема до складу економічної системи в цілому.

Розуміння поняття “фінансової системи” є досить дискусійним і містить низку підходів учених, які представлено у табл. А.2 Додатку А. Така позиція зумовлена тим, що ця категорія є предметом дослідження вчених різних галузей наукових знань.

Якщо розглядати позицію авторів П. Я. Кравчука та Ю. С. Ткачука, то вони стверджують, що фінансова система виникла з появою держави і тісно пов’язана з її функціонуванням, тому від її стану залежить розвиток економіки в цілому [211]. За допомогою фінансової системи держава, як стверджує А. С. Нестеренко, накопичує і використовує фінансові ресурси з метою виконання своїх функцій [274; 326]. Правильно сформована фінансова модель забезпечить ефективність фінансових відносин у суспільстві. Авторка пропонує розглядати фінансову систему у трьох аспектах: економічному, матеріальному та правовому. Погляди цього автора розділяють О. Д. Василик [49], А. В. Мейш та О. М. Лисак [253, с. 71]. Вони пов’язують фінансову систему із різноманітними видами фондів фінансових ресурсів суб’єктів розподільних відносин, які є у розпорядженні держави, для виконання покладених на них функцій з метою

задоволення економічних та соціальних потреб.

Абсолютно однаковим є підхід до визначення сутності фінансової системи у таких авторів, як М. В. Грідчіна та В. Ф. Роль [476, с. 5], які у своїх визначеннях вказують на сукупності взаємопов'язаних і урегульованих фінансово-правовими нормами різних груп фінансових відносин (фінансових інститутів, ланок фінансів та інших), за допомогою яких держава формує, розподіляє та використовує централізовані і децентралізовані фонди коштів.

Проте більшість авторів (О. Р. Романенко [385, с. 21], І. М. Боярко [38], В. М. Опарін [290], І. А. Бланк [35, с. 22], І. А. Лактіонова [218, с. 32], А. А. Нечай [275]) у своїх дослідженнях наголошують на фінансових відносинах, з яких формується фінансова система, які мають певні особливості у акумуляції та використанні фінансових ресурсів, спеціальний апарат управління і правове забезпечення.

Погоджуємося з авторами, щодо виникнення фінансової системи лише з появою держави і її важливістю для розвитку усіх сфер суспільного життя. Разом з тим вважаємо неправильним розглядати фінансову систему лише з позиції фінансових відносин, оскільки, дослідивши різні підходи вчених до розуміння дефініції “система”, стверджуємо, що фінансова система повинна включати фінансові інститути або фінансові установи держави, які вже працюватимуть на основі фінансових відносин між собою.

До нашої позиції близькими є дослідження А. І. Худякова [484, с. 38], В. Д. Базилевича, М. І. Карліна, які фінансову систему розглядають як сукупність фінансових установ держави чи окремих інститутів, до яких зачисляють і страхування. В. Д. Базилевич відносить до фінансової системи державні фінанси, міжнародні фінанси, фінанси підприємств, фінансовий ринок і страхування [132]. Перші три складові, на думку автора, є основними і безпосередньо впливають на створення ВВП. Страхування із фінансовим ринком є забезпечувальними елементами. Державні фінанси включають: державний і місцеві бюджети; цільові фонди; державний кредит; фінанси державних підприємств; систему державного страхування. Тому державні

фінанси в основному відображають макроекономічні показники. Страхування включає такі його види, як: майнове страхування; страхування життя; страхування відповідальності; страхування підприємницьких ризиків (найбільш поширене за кордоном).

Заслуговує уваги точка зору Ю. В. Гаруст та Т. А. Кобзевої [101], які бачать фінансову систему як багаторівневу соціальну систему, С. Мочерного [265] щодо всебічного соціального захисту населення у рамках фінансової системи та В. Свірського [398, с. 47], який розглядає фінансову систему як складову економічної системи у рамках національної економіки.

Дослідивши праці зарубіжних вчених Дж. Ван Хорн [502, с. 178], З. Боді і Р. Мертон, Г. Шінасі [566], А. Франклін, Г. Дуглас [564, с. 2], робимо висновок, що їх позиції щодо наповнення фінансової системи є подібними і зводяться до сукупності фінансових установ чи інституцій та ринків, які надають свої послуги фірмам, громадянам та урядам. С. Гурусамі [573] додатково виділяє фінансові послуги, які, знову ж таки, надаються за допомогою фінансових інститутів, фінансових ринків та фінансових інструментів. Такий підхід вважаємо некоректним, тому що система навіть у широкому розумінні не повинна включати ринки, вона лише може бути сукупністю суб'єктів, які проводять свою діяльність на ринках. Для нас ринок – це місце, де зустрічається продавець, щоб продати свій продукт (послугу), та покупець, який бажає їх придбати. Інколи може зустрічатися ще один суб'єкт – фінансовий посередник – задля полегшення відносин між покупцем та продавцем.

Також не погоджуємося із думкою Габбарда Р. Глена [93, с. 35, 65], який називає фінансову систему механізмом, що повинен забезпечити взаємодію між кредиторами і позичальниками в економіці. Але багато вчених уже давно чітко розмежували ознаки системи і механізму, тому їх поєднують лише у випадку, коли елементи чи суб'єкти системи починають взаємодіяти між собою і створюють механізм впливу на конкретну сферу чи об'єкт.

Із юридичної точки зору, фінансова система України розглядається

різними науковцями із деякими відмінностями. До прикладу, О. Орлюк зачислює до складу фінансової системи: 1) державний бюджет і місцеві фінанси; 2) фінанси державних підприємств, установ та організацій; 3) спеціальні цільові фонди та кредит [291, с. 16]. До публічних державних і муніципальних фінансів учений відносить: а) державний і муніципальний бюджети; б) позабюджетні державні цільові фонди; в) державний і муніципальний кредит; фонди обов'язкового державного страхування; г) фонди державних кредитних установ; д) децентралізовані державні і муніципальні фонди. До фінансів господарюючих суб'єктів належать: фонди підприємств, які займаються комерційною діяльністю; фонди фінансових посередників; фонди некомерційних організацій. А. А. Нечай зазначає, що фінансова система країни як сукупністю підсистем публічних та приватних фінансів, кожна із яких має окремі ланки, що утворюються групами фінансових відносин, яким притаманні специфічні особливості і які виникають у процесі формування, розподілу (перерозподілу), управління та використання коштів публічних і приватних фондів, що існують в державі [275]. Відмінність у поглядах науковців щодо зачислення виокремлених ланок до фінансової системи пояснюється динамічністю цього поняття і різною структурою його змісту, що залежить від змін та розширення предмета регулювання фінансового права. Найбільш деталізованою на сьогоднішній момент є позиція Л. К. Воронової, яка ділить фінансову систему на дві окремі ланки, які включають усі існуючі інститути цієї системи [92, с. 421–422]. Фінансова система функціонує завдяки руху коштів у процесі формування публічних фондів, розподілу, перерозподілу та їх використання. Як окрему частину фінансової системи варто розглядати бюджетну систему, до якої зачислено державний та місцеві бюджети; позабюджетні грошові фонди (Пенсійний фонд України, фонди обов'язкового соціального страхування); окремо фонди суб'єктів господарювання і державний кредит.

Дискусійним для нас залишається підхід вчених М. М. Бурбики та А. В. Солонар [43, с. 161] до наповнення фінансової системи, оскільки у своєму

дослідженні вчені наголошують на сукупності окремих елементів та взаємопов'язаних елементів, що мають однорідні властивості, проте не називають цих елементів.

Погоджуємось із позицією таких вчених як В. М. Опарін [290] та О. Р. Романенко [385] щодо включення страхування у фінансову систему, як специфічної форми організації фінансових відносин і схилиємось до думки про те, що СК як основні суб'єкти СС є інституційною складовою фінансової системи, що пропонують фінансові послуги. Тому стверджуємо, що СС є підсистемою фінансової системи. Знаковою подією для страхового ринку стало прийняття Закону України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” від 12 липня 2001 р. [366], який вперше задекларував належність страхової послуги до фінансових послуг, а тому, страховий ринок вважатимемо інституційною складовою фінансового ринку.

Ставлення до місця та ролі страхового ринку у СС також є недостатньо обґрунтованим. Страховий ринок характеризується багатофункціональними відносинами між його учасниками. Його учасниками, окрім СК, є страхові посередники, різноманітні оцінювачі майна, що страхується. Страховий ринок є тісно взаємопов'язаним зі страховою системою.

Зупинимось детальніше на категорії страхового ринку, проаналізувавши підходи вчених до цього поняття, які зібрано у табл. А.3, Додаток А.

Розглянувши думки вчених до тлумачення дефініції “страховий ринок”, групуємо їх за шістьма основними підходами, які показують нам страховий ринок не лише з позиції економічних відносин, але і як складову фінансового ринку, сукупність різних інститутів та економічне самостійне середовище.

1. Страховий ринок як сукупність економічних відносин з приводу купівлі-продажу страхової послуги чи страхового продукту з метою страхового захисту. Такого підходу притримується ряд вчених В. М. Фурман [480, с. 13], С. С. Осадець [433, с. 76], С. В. Мочерний [133, с. 375], Т. А. Говорушко, А. В. Криворучко [102], Т. А. Ротова, Л. С. Руденко [386], І. Ю. Рудь [392, с. 856], О. В. Слободянюк [404, с. 64], виокремлюючи у своїх визначеннях сферу

економічних відносин, які формуються завдяки класичним законам ринку – попиту та пропозиції на страхові послуги та купівлі-продажу цих страхових послуг. Більш глибоко проаналізував страховий ринок В. М. Фурман, який вказує не лише на стабільні економічні відносини між покупцями, посередниками та продавцями, які беруть участь у формуванні попиту, пропозиції та прямих цін на страхування, а й на перестраховування, яке матеріалізується у страхуванні, перестраховуванні та пов'язаних з ними послугах у даній країні чи міжнародних групах [480, с. 13].

2. Страховий ринок як сукупність економічних відносин з приводу формування, використання та розподілу страхового фонду, інших фондів та ресурсів СК. Таке тлумачення страхового ринку у своїх працях пояснювали О. М. Залетов [161], В. Й. Плиса [304] та колектив авторів на чолі з В. О. Безуглою [417], наголошуючи на основній меті такого формування і використання страхового фонду – забезпеченні страхового захисту суспільства та перерозподілі частини національного доходу та сукупного суспільного продукту.

3. Страховий ринок як сукупність інститутів, які забезпечують обмін між страховиками і страхувальниками. Таку позицію підтримали у своїх працях О. В. Козьменко [282, с. 8] та О. В. Слободянюк [404, с. 64], при цьому останній наголошує на безпосередній участі інфраструктурних учасників та включає до основних правил на ринку – формування необхідного рівня страхової культури і довіри.

4. Страховий ринок як структуроване економічне середовище, метою розвитку якого є формування ефективних ринкових механізмів. Л. М. Акімова [3, с. 480] стверджує, що за допомогою дії механізмів на страховому ринку підвищиться рівень страхового захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб. Прослідковуємо подібність досліджень вченої із першим підходом до тлумачення страхового ринку, оскільки кінцева мета, а саме страховий захист, є однаковою.

5. Страховий ринок як складова фінансового ринку. Цього підходу

дотримуються такі автори, як: В. Д. Базилевич [13, с. 32], О. О. Журавка [147], О. О. Гаманкова [99, с. 107], Д. А. Навроцький [266]. Вони розглядають страховий ринок як частину, елемент чи підсистему фінансового ринку. Хоча Д. А. Навроцький більш глибоко та оригінальніше підійшов до пояснення поняття “страховий ринок”, виділивши страховий ринок як особливе соціально-економічне середовище, де об’єктом купівлі-продажу є страховий захист, формується попит і пропозиція на нього, а сукупність усіх його суб’єктів функціонує в системі економічних, фінансових, договірних, інформаційно-консультаційних та інших відносин [266]. Тобто страховий ринок є не лише окремою складовою фінансового ринку, але на ньому формуються практично усі види відносин, характерних для ринків.

6. Страховий ринок як діалектичне поєднання внутрішньої системи та зовнішнього оточення. Варто наголосити, що прихильниками цього підходу є вчені Н. М. Внукова [435] та В. В. Виговська [57, с. 123], які подають дуже близькі за змістом визначення страхового ринку із практично ідентичним наповненням цих систем, зазначивши, що до внутрішньої системи належать виробники страхового захисту, споживачі страхового захисту та інфраструктура, що забезпечує їхню взаємодію, а до зовнішнього оточення – система взаємодіючих сил, що здійснюють вплив на страховий ринок.

Вважаємо, що включення до СС страхової інфраструктури також недоцільне. Це складне багатопрофільне утворення, яке дозволяє СС належним чином виконувати покладені на неї функції. У кожного елемента страхової інфраструктури існує своє призначення і його не можна ідентифікувати як спільне із страховою системою.

Поняття “інфраструктура” у перекладі (з лат. *infra* – “нижче” та лат. *structura* – “будівля”, “розташування”) – це поєднання галузей та видів діяльності, які потрібні для обслуговування економіки та виробництва. Зарубіжні вчені розглядали поняття “інфраструктури” у різних варіантах його походження. Згідно першого підходу, дефініція інфраструктури виникла у будівельній галузі і прирівнюється до фундаменту будівлі. Інший підхід

стверджує на приналежності цього поняття до військової галузі через поєднання споруд, різних локацій, комунікацій, які забезпечують успішність проведення та підготовку до військових операцій. З кожним роком підхід до пояснення дефініції “інфраструктура” змінювався, що пов’язано також із переходом від матеріальної до нематеріальної форми виробництва.

У 40-х роках у Західній Європі інфраструктуру почали розглядати, як певні галузі, що сприяють матеріальному виробництву. Комплексне визначення поняття інфраструктури подає Р. Йохімсен, під яким вчений розуміє комплекс матеріальних, інституціональних та індивідуальних умов, які розпоряджаються господарськими одиницями і отримують відповідний прибуток, що дозволяє при правильному розміщенні ресурсів забезпечити високий рівень господарської діяльності.

Александрова М. М. до суб’єктів інфраструктури зачислює прямих посередників (страхових агентів та брокерів), непрямих (андеррайтерів, сюрвеєрів, аварійних комісарів, диспашерів та ін.) і нестрахових посередників.

У загальнонаукових словниках знаходимо декілька тлумачень даному поняттю (це і “сукупність галузей економіки, що обслуговують основне виробництво і населення”, і “комплекс виробничих і невиробничих галузей, які обслуговують певну галузь...”, та інші). Проте для розкриття інфраструктури страхового ринку використовується те із загальних визначень, яке під “інфраструктурою” має на увазі “структуру видів діяльності, яка сприяє ефективному функціонуванню певної галузі господарської діяльності” [441].

Щоб сформулювати визначення страхової інфраструктури, потрібно виходити із загального поняття інфраструктури та окремо інфраструктури фінансового ринку. У фінансовій інфраструктурі необхідно виділити окрему її складову – страхову. Страхова інфраструктура – це поєднання елементів та видів діяльності, які створюють організаційно-економічні умови для функціонування страхового ринку. Тому до складу страхової інфраструктури доцільно зачислити організації, що сприятимуть розвитку страхової діяльності, підвищуватимуть її ефективність, але не займатимуться безпосередньо

страховою діяльністю, а саме: комерційні і громадські організації та установи, діяльність яких слугує ефективному функціонуванню страхової діяльності і створенню умов для продуктивної роботи СК.

Таким чином, страхова інфраструктура передбачає систему стосунків і взаємодій між професійними учасниками страхового ринку і фахівцями інших видів діяльності і структуру таких видів діяльності, яка сприяє ефективному функціонуванню страхування. Отже, основу страхової інфраструктури складають такі суб'єкти страхового ринку, як аварійні комісари, сюрвеєри, диспашери, актуарії, страхові аудитори, спеціалізовані і багатoproфільні консультанти, брокери, агенти (банки, туристичні компанії, агенції нерухомості, відділення зв'язку, автосалони та ін.). До страхової інфраструктури варто було б також зачислити андеррайтерів – з тієї причини, що андеррайтер розуміється на страхуванні з точки зору практики і звичаїв Лондонського страхового ринку.

Внутрішня структурна будова страхового ринку України за суб'єктами страхових відносин представлена трьома основними секторами [381, с. 277]: перший сектор – уповноважений орган державного нагляду за страховою діяльністю; другий сектор – структурні елементи страхового ринку – страховики, страхувальники, об'єднання страховиків; третій сектор – елементи інфраструктури.

Потрібно зазначити, що страхова інфраструктура є досить різномірною за напрямками і видами діяльності, може проявлятися через функції різних суб'єктів страхового ринку, а окремі її елементи мають різний ступінь розвитку і входять до СС за визначеними критеріями та вимогами до складу.

З огляду на вагомість СС у соціальному та економічному розвитку держави, забезпеченні добробуту населення і притаманних їй специфічних ознак важливого значення набуває необхідність визначення сутності цього поняття та його значення для страхової галузі. Значний внесок у дослідження теоретичних засад СС зробили такі вітчизняні вчені, як В. Базилевич, Н. Внукова, О. Гаманкова, Н. Грищенко, В. Здоренко, С. Осадець, Т. Яворська та

ін.

Проте і досі в економічній літературі немає чіткої відповіді щодо сутності та структури СС, оскільки усі вчені дотримуються власних поглядів щодо її складових. Ефективним у науковому аналізі СС є використання системного підходу.

Питання щодо розуміння сутності СС не менш дискусійне, ніж зміст, характерні ознаки і функції самого страхування. У науковій фінансовій літературі нерідко є ототожнення термінів “страхова система”, “система страхування”. Наведемо деякі визначення.

Саме страхування пояснюють як систему, складовими якої є три підсистеми: комерційне, обов’язкове і добровільне страхування, державне загальнообов’язкове соціальне страхування, нагромаджувальне пенсійне страхування [515, с. 9-10].

У монографії “Менеджмент страхування” вітчизняний науковець розглядає основи побудови “ефективної власної національної системи страхування” [395, с. 33], “СС на ринкових засадах”. Пояснення цим поняттям автор не дає. При цьому, проводить дослідження із виокремленням перешкод у розвитку ринків страхових послуг країн з перехідною економікою і зазначає, що саме ці перешкоди впливають, як на внутрішнє середовище розвитку і функціонування СС, так і негативно впливають на проведення реформування ринків страхових послуг у країнах з перехідною економікою [395, с. 36-38]. Як нам видається, автор ці поняття чітко не розмежовує.

Ткаченко Н. В. у праці “Вплив іноземного капіталу на розвиток СС України” використовує поняття “страхова система України”, але не дає точного пояснення, зазначаючи лише, що “в умовах процесу фінансової глобалізації економічне зростання будь-якої країни неможливе без створення СС, яка ефективно функціонує” [456, с. 115].

Як видно з автореферату “Система страхування в країнах перехідної економіки: структура, механізм функціонування, тенденції” В. М. Ручкіна, автор не розмежовує терміни “система страхування” та “страхова система”,

використовуючи їх одночасно. Розкриваючи сутність системи страхування, пропонує її складові: базовим компонентом системи страхування, на думку автора, є страховий ринок [393, с. 6] і згідно його позиції “СС має можливість інтегруватися в наднаціональні страхові системи” [393, с. 7].

Баранова В. Г. у монографії “Фінансовий механізм функціонування СС” пояснює СС як організаційно та юридично оформлену систему економічних відносин, що мають специфічний замкнений характер, з перерозподілу грошових ресурсів з метою надання страхового захисту за ризиками, які визнані суспільством як такі [24, с. 54]. Класифікуючи СС за різними ознаками, виділяє за ознакою “принципи організації”, підсистему соціального страхування і у подальшому даний аспект аналізує. Такої ж позиції дотримується вчена Л. О. Позднякова і пропонує розглядати СС як динамічну цілісну єдність, яка має визначену структуру, складається із взаємозалежних та взаємопов’язаних елементів, кожний з яких може розглядатися як окрема система, виконує функції перерозподілення грошових потоків з метою страхового захисту та встановлення визначених соціальних стандартів і складається із системи комерційного і системи соціального страхування [313, с. 380]. На нашу думку, соціальному страхуванню характерні зовсім інші ознаки, адже його здійснюють найчастіше не СК, а фонди соціального страхування, що створені відповідними органами державної влади.

Поняття “система страхування” та “страхова система” є різні, так як і, до прикладу, поняття “фінансова система” та “система фінансування”.

Система страхування – форма організації страхового захисту в країні, яка включає сукупність елементів, що об’єднані внутрішніми зв’язками, взаємодіють із зовнішнім середовищем і представляють єдине ціле, властивості якого відрізняються від властивостей окремих елементів. Ця система включає такі підсистеми (елементи): підсистему державного соціального страхування, підсистему комерційного (ринкового) страхування та підсистему взаємного страхування. Кожна з цих підсистем характеризується своїми особливостями та принципами регулювання.

СС та її елементи, основні засади розвитку досліджують не багато. Для науки традиційними є вивчення грошової, кредитної, валютної систем та їхніх елементів. Тому слушним є твердження науковців І. Хоминича, С. Тихомирова, що “актуальність формування національної СС обумовлена необхідністю ліквідувати диспропорції фінансової системи між рівнями і масштабами розвитку таких підсистем як грошова, бюджетна, валютна, кредитна, страхова” [483, с. 44]. Отже, СС, будучи підсистемою фінансової системи, функціонує як самостійне утворення з власним змістом і закономірностями розвитку.

Розглядатимемо СС за внутрішнім наповненням та організаційним забезпеченням. Якщо характеризувати її, як і будь-яку іншу систему, вона не буде простим набором окремих елементів. З одного боку, це комплекс взаємопов'язаних елементів, яким характерні однорідні ознаки, що властиві страхуванню у цілому, а з іншого – це сукупність елементів, які у своїй організації мають певні відмінності. Внутрішня структура СС сформована з двох рівнів – страхової сфери і страхової і відображає сукупність страхових відносин.

Страхова сфера являє собою сукупність страхових відносин, узагальнену за певною ознакою. *Страхова ланка* характеризує певну частину страхових відносин у тій чи іншій сфері. У свою чергу, страхування зачисляємо до відособленої ланки фінансової системи. Тому страхування розглядатимемо як систему, за допомогою якої здійснюється формування і використання колективних страхових фондів на засадах солідарної відповідальності.

Страхові відносини існують між економічними суб'єктами і є досить різноманітними. Можуть бути двосторонніми, якщо складаються між СК і страхувальником, який водночас є і застрахованим, і тристоронніми – у випадку укладання відносин між страховиком, страхувальником та застрахованим.

Існують випадки, зумовлені двома чинниками страхових відносин: співстрахуванням і перестрахуванням, коли у страхових відносинах може брати участь кілька страховиків. До страхових відносин включають: страхові платежі,

страхові виплати, перестраховання, розміщення тимчасово вільних коштів на фінансовому ринку та отримання доходу від їх розміщення.

Виходячи з проведених досліджень, доцільним буде виділити низку особливостей побудови системи, які вважатимемо характерними ознаками для будь-якого виду систем, у т.ч. і страхової:

- формування визначених відносин між елементами системи з метою виконання цільових функцій;
- єдність елементів задля виконання кінцевої мети у межах часового інтервалу;
- комплекс елементів, компонентів та притаманних їм властивостей, які поєднані з ідеєю (ціллю);
- елементи, частини чи компоненти, організаційно пов'язані між собою;
- сукупність елементів, організована з певною метою і стосовно до зовнішнього навколишнього середовища;
- єдність закономірно розташованих та функціонуючих частин у системі;
- організаційно впорядкована сукупність доктрин, ідей чи поглядів, які зазвичай обґрунтовують механізм функціонування системи;
- поєднання багатьох частин, об'єднаних таким чином, щоб створити ланцюг взаємозалежностей.

Сформовані ознаки використовуємо при формуванні дефініції СС, оскільки на сьогодні відсутнє єдине визначення цього поняття, яке зустрічалося б у законодавчих чи нормативно-правових актах. Досить незначна увага приділяється сучасними вітчизняними вченими поняттю “страхова система” і часто без розкриття сутності. Натомість в економічній літературі часто зустрічається визначення таких категорій, як страхування, страхова діяльність та страховий ринок.

На нашу думку, у формуванні наукового визначення поняття “страхова система” необхідно оцінювати адекватність законодавчо закріпленого поняття існуючим правовим відносинам і прогнозувати перспективи його розвитку, тобто творити поняття з метою вдосконалення законодавства та формування

адресного, дієвого механізму її регулювання. Тому проаналізуємо низку ознак, які притаманні системі загалом, а також ознаки, що характеризують лише СС.

Розглянувши поняття “системи”, “страхового ринку”, “страхової сфери”, “страхової ланки”, “страхових відносин”, пропонуємо вузьке та широке за своїм наповненням визначення СС.

Коротке визначення СС акцентує увагу на глибинній сутності цього поняття, на базисі, тобто на СК. Відповідно до короткого чи стислого визначення цього поняття, ми розглядаємо *страхову систему* як сукупність елементів, які об’єднані внутрішніми і зовнішніми зв’язками й перебувають у певних відносинах між собою.

Повне визначення СС наголошує на сутності цього поняття із врахуванням основних ознак та функцій. Тому у широкому розумінні, дефініція *страхова система* набуває розгорнутого вигляду та змісту, під якою ми пропонуємо розуміти сукупність елементів, які є єдиним цілим, об’єднані внутрішніми і зовнішніми зв’язками та в межах життєвого циклу розвитку перебувають у певних відносинах між собою та із зовнішнім середовищем з метою сприяння страховому захисту, добробуту населення і розвитку економіки.

До складу елементів СС зачисляємо СК, перестрахові компанії, страхові та перестрахові пули, ФСН, ТВС (відповідно до нової редакції Закону України „Про страхування” від 18.11.2021 р. функціонування яких вже не передбачено). СС постійно еволюціонує, має свої особливості у кожній окремій країні.

Як і будь-яка інша, СС не є сукупністю лише окремих елементів. З одного боку, це сполучення взаємопов’язаних елементів, що мають однорідні ознаки, а з іншого – це поєднання елементів, які мають доволі чіткі відмінності в організації й функціонуванні: ризикові СК, СК життя, перестрахові компанії, ТВС.

Таким чином, СС об’єднує СК різних організаційно-правових форм, у результаті реалізації взаємодії між якими досягаються загальнонаціональні інтереси щодо страхового захисту. Тому необхідно створювати якнайкращі

умови щодо функціонування та взаємодії між структурними елементами системи з метою досягнення економічного зростання.

Доцільно виділяти юридичний, соціальний та політичний аспекти СС.

Юридичний аспект СС (у контексті аналізу фінансової системи як системи вищого рівня) виявляється у праві регулюючих органів приймати та затверджувати відповідні нормативно-правові акти, що визначають структуру та поведінку суб'єктів СС.

Соціальний аспект СС відображає процес взаємодії та розвитку різних соціальних верств населення шляхом його захисту через механізм СС.

Політичний аспект СС визначається у виявленні впливу різних суб'єктів СС на політику держави та вплив різного виду політичних рішень на функціонування СС загалом.

Отже, СС притаманна сукупність ознак, які формують її економічний зміст і зумовлюють функціональну роль та місце у ринковій економіці. З огляду на зазначене вважаємо доцільним з'ясувати суть поняття “функція” та дослідити підходи вчених до виокремлення функцій СС. У цілому, функція – це дієвість деякого конкретного механізму. Енциклопедичний матеріал подає нам функцію (від лат. function – здійснення, виконання) як прояв якостей об'єкта чи роль, яку виконує цей суб'єкт. Дослідження функцій СС є практично відсутніми у науковій літературі, тому швидше зустрічаємо функції страхування, соціального страхування, комерційного страхування та страхового ринку. Погляди вчених щодо розмежування цих функцій зібрано у табл. А.4. Додатку А і на них детально не зупинятимемось. Доцільно зауважити, що вивчивши думки вчених щодо поділу функцій, а в окремих випадках, їх ототожнення (до прикладу, функцій страхового ринку та страхування), ми вважаємо, що функції як для страхування, так і для страхового ринку та СС повинні бути різними, тобто індивідуальними, що зумовлено специфікою їхнього функціонування.

На основі проведеного функціонального аналізу СС, виділено чотири її функції (рис. 1.1)

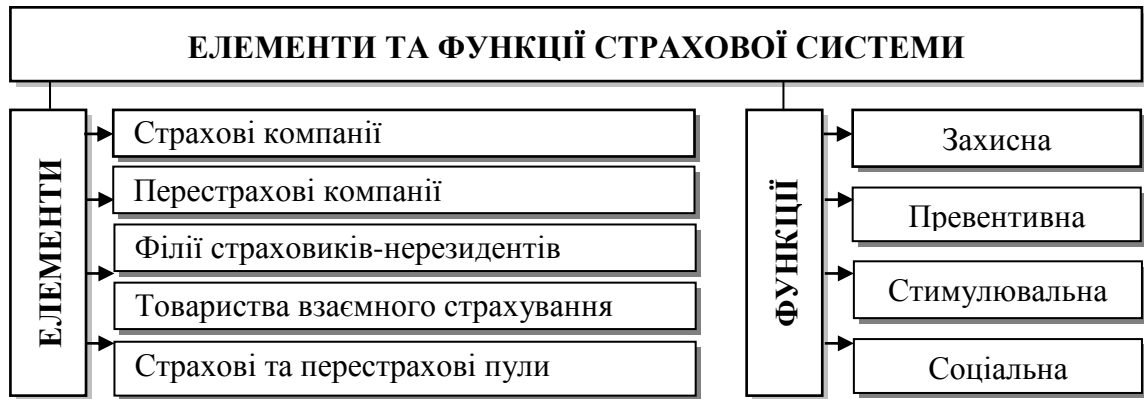

Рис. 1.1. Елементи та функції СС

Джерело: складено авторкою

1. Захисна – компенсація матеріальних збитків страхувальників у разі настання несприятливих подій і забезпечення страхового захисту шляхом розподілу ризиків між учасниками страхових відносин. Тобто страховик бере матеріальну відповідальність за певну плату на певний термін перед страхувальником за наслідки від реалізації ризику, передбаченого договором чи чинним законодавством. У разі реалізації ризику (страхової події) страховик відшкодовує страхувальнику збитки за його (страхувальника) вимогою. За умови нереалізованого ризику страхові премії привласнює страховик. Рівень тарифів (страхових премій) прямо залежить від імовірного рівня ризику. Ця функція здійснюється через процес купівлі-продажу страхової послуги.

2. Превентивна – фінансування страховиками попереджувальних заходів за допомогою коштів страхового фонду, який створює СК, з метою попередження страхового випадку і зменшення страхового ризику. Витрати страховика на попереджувальні заходи доцільні, оскільки вони дозволяють йому значно зекономити грошові кошти на виплату страхового відшкодування. Варто розмежовувати два види превенції: правову та фінансову. Правова превенція включає застереження, передбачені законодавством або договорами страхування, відповідно до яких страхувальник повністю або частково позбавляється страхового відшкодування. Фінансова превенція передбачає спрямування частини страхових премій на фінансування превентивних заходів.

3. Стимулювальна – посилення та стимулювання міжнародного співробітництва. СС має вагомe значення у формуванні ВВП країни; сприяє поширенню міжнародного співробітництва й перестраховання, інфраструктура якого вимагає співпраці з іноземними СК, тобто є одним із результатів і стимуляторів міжнародного розвитку; стимулює до перерозподілу капіталу у національному господарстві країни. Окрім цього, за допомогою стимулювальної функції СС сприяє розвитку системи соціального благополуччя (за умови дефіциту бюджетних коштів), тобто допомагає державі у соціальному забезпеченні громадян, знижуючи навантаження на витратну частину бюджетів різних рівнів.

4. Соціальна – полягає у захисті від соціальних ризиків, пов'язаних з життєдіяльністю людей. Такий базовий елемент СС, як СК, надають допомогу застрахованим при втраті працездатності і настанні інвалідності внаслідок нещасних випадків і захворювань. Вони фінансують лікування та реабілітацію потерпілих, компенсують втрачені доходи. У разі смерті застрахованого його близьким виплачуються кошти, які дозволяють не знижувати досягнутий рівень життя. Також соціальна функція може проявлятися через надання страховою системою певної кількості робочих місць, тим самим частково вирішуючи проблему безробіття, яка існує в державі; досягнення певної стабільності існування суспільства.

Проведений аналіз засвідчує, що функції СС повинні відрізнятися від функцій страхування, чи функцій її окремих суб'єктів. Тому виокремлені функції характеризують СС найповніше, як цілісність, а не у розрізі окремих елементів.

Рассел Л. Акофф зазначав, що “істотні властивості системи, взятої як ціле, впливають із взаємодії її частин, а не з їх дій, взятих окремо” [620]. Таким чином, ознаки СС як цілісності формуються не на основі окремих властивостей структурних елементів системи, а під впливом їх взаємодії. Нами визначено наступні характерні ознаки СС:

- цілісність – полягає в тому, що зміна кожного окремого елемента СС,

його зв'язків чи поведінки впливає на інші структурні елементи і веде до зміни СС в цілому. Аналогічним чином зміна СС в цілому викликає перетворення структурних елементів;

- функціональність – характеризує СС як скінченну у функціональних елементах і відносинах між ними, виокремлену із загального середовища, залежно від мети та меж визначеного часового інтервалу;

- синергічність – показує у СС наявність за допомогою цього ефекту специфічної конкурентної переваги, яка реалізується на рівні кожного суб'єкта системи і виявляється на різних ринках у придбанні страхового продукту (послуги) унікальних властивостей;

- структурність – є ознакою як побудови СС, так і її поведінки – окремі елементи системи зумовлюють певні аспекти їхньої поведінки, а цілісне функціонування СС є результатом взаємодії;

- ієрархічність – означає, що СС є компонентом системи вищого порядку, зокрема, економічної системи та фінансової системи (чи є сумісною із цими системами);

- динамічність – СС є мінливою системою. Як наслідок, СС не піддається точному й детальному прогнозу, а економічні параметри, що формують умови, в яких функціонує та розвивається СС, мають імовірнісний характер;

- упорядкованість – характерно для будь-якого живого організму та системи в цілому, тому що СС упорядкована таким чином, щоб сприяти економічному розвитку держави;

- емерджентність – результат виникнення між суб'єктами системи синергетичних зв'язків, які забезпечують збільшення загального ефекту до більших обсягів, ніж сума ефектів окремо взятих незалежних суб'єктів СС;

- закритість – оскільки для входження у неї необхідно одержати відповідні ліцензії на здійснення певних видів страхування, пройти встановлену чинним законодавством реєстрацію та дотриматись відповідних вимог;

- організованість – системний підхід до наповнення СС в цілому та окремих суб'єктів всередині системи;
- адаптивність – можливість пристосуватися до умов внутрішнього середовища всередині системи та впливу зовнішнього середовища. Тобто адаптаційні можливості СС характеризують здатність швидко і ефективно ліквідувати чи компенсувати дію несприятливих чинників навколишнього середовища;
- гетерогенність – неоднорідність, тобто система складається з різних елементів (деякі з них зачисляються до страхової інфраструктури). У дефініції системи зазначено, що вона є сукупністю елементів. Проте система – це не просто сукупність конкретних елементів, а певним чином організована сукупність, яка включає структуру, об'єднання елементів системи таким чином, щоб дане об'єднання мало свою якісну визначеність, цілісність;
- дисипативність – у будь-якій системі формується своя власна структура із поєднанням параметрів “порядку” і “хаосу”. Дисипативність СС передбачає, що для ефективного розвитку СС важливим є не частота і потужність впливів на неї, а форми цього впливу.

Розглянуті вище ознаки СС вказують на те, що дослідження СС не може бути обмеженим вивченням її компонентів і зв'язків між ними, а передбачає цілісний аналіз самої системи через призму тих проблем, що присутні у національній економіці країни.

Отже, теоретичні дослідження СС та її елементів дозволили: впорядкувати існуючі поняття та актуалізувати нові наукові проблеми, які потребують розроблення дієвих підходів у методології вивчення СС; виокремити специфічні функції СС – захисну, превентивну, стимулювальну та соціальну. Доведено, що СС є сукупністю суб'єктів, яких об'єднують внутрішні та зовнішні зв'язки, які є єдиним цілим і не лише взаємодіють між собою та зовнішнім середовищем, але й сприяють страховому захисту населення та розвитку економіки.

1.2. Структура та види страхової системи

Поняття СС є достатньо новим для вітчизняної економічної науки, а зарубіжні вчені і зовсім ним не оперують, опираючись лише на терміни “страхування”, “страховий ринок”. Обґрунтувавши визначення СС як економічної категорії та складової фінансової системи, виокремивши її властивості та ознаки, доцільно звернути увагу на дослідження внутрішньої будови СС, теоретичному впорядкуванні її елементів та структуруванні.

Системно-структурний аналіз як один із найважливіших елементів наукової методології слугує важливим інструментом дослідження СС. Поняття “система” перебуває у діалектичному взаємозв’язку (послідовності, організації та субординації) з такими поняттями, як “структура”, “організація”, “підсистема”, “елемент”, “зв’язок”, “відношення”.

Аналіз взаємозв’язку різних структурних складових системи – підсистем, елементів, компонентів допомагає розкрити зміст поняття “структура”. Якщо при визначенні поняття “система” перевага надається категорії “взаємодія”, то при характеристиці структури логічніше говорити про зв’язок між елементами. Оскільки поняття “структура” менш містке, ніж поняття “система”, то доцільніше при характеристиці структури вживати не термін “відносини”, а терміни, які конкретизують поняття “взаємодія”. Досліджуючи зв’язок між елементами системи, необхідно виокремити ті властивості елементів, які пов’язані з функціонуванням системи. Внаслідок цього структура управлтиме розвитком системи, змушуватиме елементи діяти у відповідному напрямі. Важливо акцентувати увагу і на тому, що зв’язки між елементами повинні бути не зовнішніми, а внутрішніми. Лише за цих умов структура виражатиме сутність системи і розкриватиметься загальними для неї законами. Отже, структура – це комплекс внутрішніх і стійких зв’язків між елементами цілісної системи, які формують її розвиток.

Ієрархічність динамічної системи означає, що кожен елемент у декомпозиції системи може розглядатися як цілісна система, елементи якої

можуть бути також системами. Проте будь-яка система – це лише елемент ширшої системи, під яким варто розуміти найменшу ланку в структурі системи, що має певну внутрішню будову. Згідно з властивістю ієрархічності будь-який елемент є системою, але на заданому рівні аналізу ця система характеризується тільки цілісними характеристиками.

Структура кожної системи передусім залежить від кількості та якості її складових елементів. У свою чергу властивості елементів також значною мірою зумовлюються структурою системи, яку вони утворюють.

До таких елементів СС належать:

- страхові компанії;
- перестрахові компанії;
- філії страховиків-нерезидентів;
- товариства взаємного страхування;
- страхові та перестрахові пули.

Основними критеріями, за якими пропонуємо зачислити ці елементи до СС є, по-перше, усі п'ять елементів, які повинні функціонувати на страховому ринку і “купувати ризики” з подальшим їх страхуванням. По-друге, тільки подані компанії, товариства, пули є “виробниками” страхових продуктів, які можуть їх продавати страховим посередникам, що формують страхову інфраструктуру, для подальшої реалізації. Третім критерієм є їх законодавче походження, яке передбачає, що усі вони повинні функціонувати відповідно до нормативно-правових актів чи законів держави.

У фінансовій науці існують різні тлумачення поняття “страхова компанія”, однак єдиних підходів до його розуміння немає: в одних визначеннях не зазначено мету створення і функціонування СК, в інших – викривлено механізм формування прибутку. Так, новий Закон України “Про страхування” визнає страховиками фінансові установи або ФСН, які мають право здійснювати діяльність зі страхування на території України [362]. Метою діяльності СК є отримання прибутку від діяльності. Основними напрямками роботи є страхування, перестраховування, фінансова діяльність, розміщення

страхових резервів та управління ними. В Україні, залежно від пропонованих видів страхування, виокремлюють СК життя і ризикові СК (універсальні та спеціалізовані). Залежно від природи походження капіталу виділяють: вітчизняних страховиків і СК, створені за участю іноземного капіталу – СК з іноземним капіталом та іноземні СК.

Погоджуємося із поглядами Яворської Т. В., що до основних аспектів діяльності СК належать [523]:

- 1) СК є юридичними особами, які надають страхові послуги, внесені до відповідного реєстру у визначеному законом порядку;
- 2) мета діяльності – отримання прибутку;
- 3) предметом безпосередньої діяльності СК є: страхування, перестраховування, фінансова діяльність, пов'язана з формуванням, розміщенням страхових резервів та їхнім управлінням. Одні СК здійснюють перестраховування від випадку до випадку або лише за окремими договорами, а інші – постійно займаються перестраховуванням.

Отже, СК позиціонує себе як фінансова установа, яка надає страхові послуги фізичним і юридичним особам з метою отримання прибутку. Залежно від пропонованих видів страхування виокремлюють: СК життя; СК, що пропонують ризикові види страхування. Відповідно останні поділяються на універсальні (пропонують різні страхові послуги) та спеціалізовані (пропонують лише окремі страхові послуги).

Нами встановлено, що СК можуть створюватися за участю як вітчизняного, так й іноземного капіталу, тому у структурі СС функціонують такі їх види:

- СК, створені за участю вітчизняного капіталу;
- СК, створені за участю іноземного капіталу: це – СК з іноземним капіталом (з частковою участю іноземних інвесторів у статутному капіталі), іноземні СК (які повністю належать іноземним інвесторам, формуються або на основі власності іноземної компанії як дочірня структура, або куплених іноземним інвестором діючих вітчизняних СК).

Згідно статті 13 Закону України “Про страхування” СК мали право утворювати спілки, асоціації та інші об’єднання для координації своєї діяльності, захисту інтересів своїх членів. Ці об’єднання мали права юридичної особи та підлягали державній реєстрації. У новій редакції Закон України “Про страхування” дозволяє формувати страхові групи, до складу яких входять СК або страховики-резиденти, інші фінансові установи; страхові об’єднання [362].

СК є базисом СС і головними “виробниками” страхових продуктів, які страхують суб’єктів господарювання та фізичних осіб. Окрім того, існує потреба у перестрахованні, що пояснюється необхідністю страхового захисту СК від загроз на страховому ринку.

Роль перестраховання у СС як механізму захисту від ризиків невиконання зобов’язань страховиків перед страхувальниками за договорами страхування, забезпечення фінансової стійкості та стабільності страхових операцій, платоспроможності та рентабельності підвищується в умовах розвитку ринкових відносин та негативного впливу фінансово-економічної кризи, конфліктних ситуаціях. Нами встановлено, що характерною ознакою вітчизняного ринку перестраховання є наявність лише універсальних перестрахових компаній, а також значна залежність учасників цього ринку від обсягу прийнятих на страхування ризиків. На сьогодні в Україні на страховому ринку не представлено професійних компаній з перестраховання, лише іноземні універсальні страхові організації, міжнародні перестрахові компанії і брокери. Погоджуємося із Т. В. Ткаченко щодо необхідності нарощення місткості ринку перестраховання, в тому числі шляхом розширенням географічних меж перестрахових послуг за рахунок збільшення частки США до 10%, виходу на ринок перестраховання Китаю та Японії (частка не менше 5%), що дозволить посилити конкурентоздатність українських компаній на міжнародному ринку перестраховання [455, с. 120]. На сьогодні в Україні перестраховою діяльністю займаються практично всі СК.

Згідно зі законодавством України страхова компанія (перестрахова компанія) відповідно до отриманої ліцензії має право приймати ризики на

перестраховання лише із зазначених у ній видів обов'язкового та добровільного страхування. Водночас, ліцензія дає право на здійснення перестраховання за ліцензійним видом страхування. Будь-яка СК може брати на перестраховання ризику з того виду страхування, на який вона отримала ліцензію.

В економічній науці існують різні погляди теоретиків та практиків на сутність перестраховання. В. Серебровський зараховував перестраховання до майнового страхування, як один із самостійних різновидів. На думку М. Мниха, перестраховання – “окремий незалежний вид страхування, який забезпечує відшкодування конкретного збитку” [262, с. 98]. Таких же поглядів дотримується Н. Внукова, яка вважає, що перестраховання є ніщо інше, як різновид страхування, що визначене договором прямого страхування і засноване на ньому [435, с. 208]. Натомість Н. Ткаченко вважає, що перестрахову діяльність необхідно класифікувати як окремий вид економічної діяльності [454, с. 366]. Нині існує й інший погляд: перестраховання є сегментом ринку фінансових послуг [193, с. 24]. Як стверджує А. В. Кравчук, перестраховання є необхідним заходом щодо забезпечення фінансової стійкості будь-якої СК, незалежно від розміру її капіталу, резервних фондів і структури активів та індикатором зрілості ринкових відносин. Класифікатор СОТ зачисляє перестраховання до самостійного виду страхових послуг.

Вчені розділилися у своїх твердженнях щодо природи перестраховання і сформувавши два окремі напрями. Представники першого напрямку ототожнюють категорії перестраховання та страхування, вказуючи на їх єдину економічну природу [55, с. 37], колектив учених протилежного напрямку наголошує на суттєвих відмінностях між цими економічними поняттями, що не дозволяє їх ототожнювати [440, с. 103; 454, с. 363]. Я. П. Шумелда, опираючись на тлумачення перестраховання як нового страхування, укладеного за новим полісом на один і той самий застрахований ризик з метою забезпечення страховика від ризиків, що він узяв на страхування раніше, стверджує, що “перестраховання – це страхування страховиків” [515, с. 307]. У свою чергу, В. Д. Базилевич вказує на розуміння перестраховання як страхування особливого

виду” [12, с. 400].

Як бачимо, науковці пояснюють перестраховання як страхування, похідне від страхування, як певний вид страхування чи сегмент ринку фінансових послуг. На нашу думку, перестраховання не є безпосередньо страхуванням; воно ґрунтується на договорі страхування та визначене його наявністю. Поза страхуванням перестраховання не існує.

Перестрахова компанія – це страхова компанія та страховик-нерезидент, які приймають ризики за договором перестраховання. Згідно нового Закону України “Про страхування” перестраховання – це правовідносини з передачі перестраховальником та прийняття перестраховиком (цесіонером, ретроцесіонером) за плату ризику щодо виконання перестраховальником (цедентом, ретроцедентом) частини своїх обов’язків перед страхувальником та відшкодування витрат (здійснення виплат) на умовах, визначених договором перестраховання [362].

Важлива роль перестрахових компаній розкривається через діяльність, яку вони здійснюють задля [459, с. 111]:

- забезпечення платоспроможності СК у разі неочікуваного підвищення частоти настання страхових ризиків і пов’язаного з цим збільшення кількості й обсягу страхових відшкодувань;
- стабілізації і покращення фінансових результатів діяльності СК;
- зменшення фінансового навантаження на частку власного капіталу страховика та надання йому можливості вивільняти частину своїх активів у вигляді страхових резервів з метою їхнього використання на інші цілі. Це збалансування страхових ризиків у портфелі страховика шляхом обмеження частини його участі у відшкодуванні збитку;
- розширення фінансових можливостей СК для прийняття на страхування ризиків та сприяння проведенню більш якісної їх оцінки;
- сприяння страховику щодо надання страхувальникам додаткових послуг та удосконалення способів провадження його основної діяльності.

Перестрахові компанії найчастіше виступають в ролі посередника та

ретроцедента для іноземних компаній. Неспроможність вітчизняних перестраховиків самостійно виконувати зобов'язання за великою кількістю ризиків зумовлює функціонування на цьому ринку перестраховиків-нерезидентів. Через передання зарубіжним компаніям в перестраховання найбільших за обсягами ризиків з низькою часткою настання страхового випадку, вітчизняний ринок втрачає великі суми премій.

У світовій практиці популярними є наступні страховики, що беруть участь у перестрахованні:

– професійні перестраховики – основною сферою цих страхових компаній є виключно перестраховання. Вони не займаються прямим страхуванням, що обмежує їх у прямих контактах із страхувальниками. До сфери діяльності професійної перестрахової компанії належить перестраховання для переважної більшості видів страхування: страхування майна, життя, відповідальності, транспортних засобів, нещасних випадків, кредитів тощо. Також є можливість повторного розміщення ризику у страхових компаніях, переданого у перестраховання. Повторне передання ризику у перестраховання називають ретроцесією. Ретроцедентом виступає сторона, що передає непрямий ризик, а ретроцесіонарієм – сторона, що приймає на себе такий ризик;

– страховики, які поряд із страховою діяльністю займаються перестрахованням, відповідно до чинного законодавства (цеденти, ретроцеденти) виконують частину своїх обов'язків перед страхувальником та відшкодовують витрати на умовах, визначених договором перестраховання [361]. Такі СК у своїй організаційній структурі мають спеціальний перестраховий підрозділ та регулярно пропонують свої послуги на ринку, проте не проводять регулярної перестрахової діяльності, лише час від часу пропонують свої послуги на ринку, в певних галузях і часто на основі принципу взаємності.

Перестрахова діяльність СК розглядається як два окремих напрями: вхідне перестраховання як відокремлений напрям бізнесу, метою якого є

отримання прибутку шляхом, того, що залучаються перестрахові премії від інших СК; вихідне перестраховання, яке захищає власний страховий портфель страховика шляхом передання у перестраховання частини страхових сум, що перевищують розмір власного утримання СК.

Нами встановлено, що на страховому ринку України послуги з перестраховання можуть надавати СК і компанії-перестраховальники, але у перестраховиків на даний час представляють лише представництва зарубіжних компаній-перестраховиків, тому що вітчизняних представників даного сегмента практично немає. Основною сферою діяльності перестраховиків-нерезидентів є активне перестраховання їх прийманням і подальшим перерозподілом ризиків вітчизняних страхових і перестрахових компаній.

Перестраховання має певні особливості, які дають нам змогу визначити його специфічні ознаки у СС:

- наявність перестраховального ризику;
- вторинні перерозподільні відносини між учасниками формування резервів перестраховика, які не обмежуються лише одноразовим етапом перерозподілу ризиків і премій;
- замкнутий, солідарний розподіл збитку між учасниками перестраховання, як цедентами, так і перестраховиками;
- повернення перестраховальних премій, мобілізованих у резервах перестраховика, у вигляді компенсації страхових виплат страховика;
- наявність специфічного страхового інтересу як основи перестраховальних відносин.

Особливим елементом СС є *філії страховиків-нерезидентів* – представництва, які мають право на здійснення діяльності із страхування від імені страховика-нерезидента, ліцензію на право здійснювати страхову діяльність відповідно до законодавства тієї країни, у якій вони зареєстровані. Діяльність ФСН вимагає від держави прийняття відповідних законодавчих та правових документів щодо діяльності на вітчизняному ринку.

Страховик-нерезидент – юридична особа, зареєстрована згідно із

законодавством іноземної держави, яка має право здійснювати діяльність із страхування на території України [361]. Предметом функціонування ФСН може бути лише страхування, перестрахова діяльність і фінансова, які пов'язані з формуванням, розміщенням страхових резервів та їхнім управлінням. Філія на території України здійснюватиме страхову діяльність після внесення інформації про неї до відповідного реєстру; отримання свідоцтва та ліцензії на здійснення страхової діяльності; формування мінімального розміру гарантійного депозиту на рахунках уповноважених банків-резидентів [333].

Нова редакція Закону України “Про страхування” наголошує, що страховик-нерезидент має право відкривати філії в Україні, якщо: здійснюватиме діяльність до норм законодавства держави, в якій він зареєстрований; розмір приписного капіталу є не меншим за розмір мінімального капіталу страховика; держава, в якій зареєстрований страховик-нерезидент, не належить до держав, що здійснюють збройну агресію проти України [362].

Окремим елементом СС є *товариства взаємного страхування*. Згідно Постанови Кабінету Міністрів України (КМУ) “Про затвердження Тимчасового положення про товариство взаємного страхування” № 132 від 1.02.1997 р., ТВС є юридична особа-страховик, створений відповідно до Закону України “Про страхування” з метою страхування ризиків членів цього товариства. В Україні через недосконалість правового регулювання діяльності ТВС такі товариства не функціонують на теренах нашої держави [346]. Згідно нового Закону України “Про страхування” діяльність ТВС забороняється, якщо така діяльність не врегульована спеціальним законом з регулювання діяльності таких товариств [362]. На унікальність такого суб'єкта СС ще на початку ХХ ст. звернув увагу німецький професор А. Манес, який стверджував, що усі галузі економіки наповнені акціонерними товариствами, а страхова галузь включає ще й взаємні товариства. У вітчизняній науці ТВС вивчені мало, а у зарубіжній літературі їм присвячено достатньо багато уваги [227; 228].

На нашу думку, основна відмінність ТВС від СК – механізм реалізації

рішень страхувальників, які є колективними власниками ТВС. У ході нашого дослідження виявлено, що у зарубіжній теорії та практиці сформувалося два підходи до організації ТВС [56, с. 13–15]:

1) створення ТВС у формі організації, котра не має статусу юридичної особи; це об'єднання зацікавлених осіб, у якому кожен страхувальник є страховиком для всіх інших його учасників;

2) створення ТВС як юридичної особи, учасниками якої є страхувальники; у світовій практиці переважають ТВС – юридичні особи, що зазвичай створюються у формі товариств з обмеженою відповідальністю.

Аналіз засвідчив, що в одних країнах розміри ТВС є незначними (Франція, Нідерланди), тоді як у інших країнах – займають вагомую частку (США, Японія) [643]. Вони можуть спеціалізуватися на одному виді страхування чи пропонують декілька видів, бувають міжнародними, національними або регіональними.

Під час проведеного дослідження виявлено, що ТВС мають такі особливості:

- пропонування страхового захисту майнових інтересів лише тим особам, які є його членами на безприбутковій основі;
- однорідність складу учасників товариства (зазвичай утворюється серед представників однакових чи схожих професій, наприклад, морські клуби взаємного страхування);
- наявність більш ніж одного учасника товариства. Законодавство деяких західних країн встановлює обов'язкову мінімальну кількість учасників – більше двох, а, наприклад, у Німеччині чи Франції – понад 300, залежно від форми ТВС; в інших країнах – достатньо двох зацікавлених осіб (провінція Квебек у Канаді);
- використання частини страхових резервів для кредитування чи інвестування проєктів;
- неможливість купити, продати або впливати на внутрішню політику товариств; вони належать своїм членам – страхувальникам, а не акціонерам;

- залежність розмірів страхових премій учасників товариства від збитків, які настають унаслідок страхових випадків; при цьому збитки відшкодовуються зі страхового фонду товариства, а за відсутності коштів учасники товариства здійснюють додаткові внески, інколи досить значні;
- складність організації й функціонування товариства у перші роки діяльності (зокрема, досить важко сприймається солідарна відповідальність страхувальників);
- неможливість залучення додаткового капіталу внаслідок випуску акцій (у багатьох країнах ТВС можуть випускати лише сертифікати на визначену суму);
- прозорість діяльності товариства для його учасників (зазвичай члени ТВС відомі один одному).

Подібними до ТВС є страхові кооперативи (кооперативні страхові організації), які є досить популярними у світі. Метою діяльності страхового кооперативу є страховий захист майнових інтересів членів кооперативу. Відмінність між ТВС та страховим кооперативом полягає у розподілі отриманих доходів: у ТВС їх не розподіляють між членами товариства, а, наприклад, сприяють зниженню величини сплати страхової премії чи отриманню безкоштовних страхових послуг; у страховому кооперативі – розподіл доходів відбувається між його членами.

Основною метою діяльності ТВС є страхування ризиків членів товариства на основі взаємної системи страхового захисту майнових інтересів за наперед обумовленою прийнятною ціною та найкращих умовах для їх членів. Особливістю функціонування товариств є те, що вони не мають на меті одержання прибутку, який у вигляді частини вкладеного внеску або шляхом розподілу надлишків надходжень від страхової та інвестиційної діяльності вони можуть повертати учасникам. За прикладом СК, ТВС формує страхові резерви задля виплат майбутніх страхових відшкодувань за зобов'язаннями своїх членів.

ТВС є найбільш надійною системою страхового захисту, оскільки

управляють ним самі страхувальники, які зацікавлені у задоволенні своїх інтересів у страховому захисті, а не зацікавлені особи-інвестори, метою яких є отримання прибутку. Товариства враховують конкретні страхові потреби своїх членів, тому що вони самі розробляють і затверджують правила страхування, а не власники сторонніх СК. Дані товариства є захищеними від поглинання іншими страховиками шляхом таємної угоди щодо купівлі контрольного пакета акцій. Описані вище переваги діяльності ТВС є достатніми для того, щоб сформувавши правове поле щодо їх створення, функціонування та розроблення основних принципів роботи цих товариств.

Страхові пули є нетривалими об'єднаннями СК, які створюються на основі їхньої добровільної згоди для здійснення конкретного виду страхування за встановленими єдиними правилами страхування та страховими тарифами. У всіх інших відношеннях СК – учасник пулу є незалежною, вільною у здійсненні своєї діяльності. Пул не отримує окремої ліцензії, а об'єднує СК, які вже мають ліцензію на певний вид страхування. Його основна мета – забезпечення фінансової стійкості СК; гарантування здійснення страхового відшкодування клієнтам; можливість прийняття на страхування великих ризиків. На нашу думку, це один із проявів механізму саморегулювання СС. Так, з одного боку, причиною їх створення є потреба СК – учасників пулу реалізувати свої інтереси щодо страхування таких ризиків, а з іншого – внаслідок цього досягається ринкова рівновага, задовольняється попит на страхування окремих груп ризиків, які СК не можуть або не хочуть приймати на страхування самостійно.

Згідно статті 13 Закону України “Про страхування” страхові компанії мають право утворювати спілки, асоціації та інші об'єднання з метою координації своєї діяльності, захисту інтересів своїх членів та здійснення спільних програм. Також вказано, що страховики, які мають відповідні дозволи на страхування відповідальності операторів ядерних установок за шкоду, що може бути завдана внаслідок ядерного інциденту, та ліцензіями на здійснення страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, зобов'язані утворити Ядерний страховий пул України (ЯСПУ) та Аграрний

страховий пул України (АСПУ) відповідно [361]. У новій редакції Закону України “Про страхування” вказано, що страховик, який здійснює страхування відповідальності оператора ядерної установки, повинен мати ліцензію на здійснення діяльності із страхування за відповідним класом страхування та бути членом ЯСПУ, порядок утворення та функціонування якого визначається законодавством. Проте вже не згадується про АСПУ [362].

Страхові пули створюються СК для забезпечення фінансової стабільності страхових операцій на умовах солідарної відповідальності його учасників за виконання зобов'язань згідно з договорами страхування, укладеними з учасниками пулу. Поокремо фінансові можливості страховиків з даних операцій є обмеженими, що не дає змоги їм самостійно приймати великі обсяги відповідальності за договорами страхування або змушує їх передавати по каналах перестрахування майже в повному обсязі. Основна перевага страхового пулу – це можливість рівномірного розподілу збитків серед його учасників. СК, у яких є більш високий рівень виплат, є зацікавленими у співстрахуванні ризиків з більш успішними співстраховиками. Пул страхує великі обсяги відповідальності за ризиками і суми страхових премій дають можливість доступу до іноземних перестраховальних компаній із високими рейтингами, що працюють лише із великими СК. Популярним є також механізм співстрахування, відповідно до якого поєднуються основні фінансові потоки, що сприяє детальній оцінці існуючих ризиків із пропозицією конкретних умов страхування, забезпечуючи повне відшкодування збитку і отримання значних коштів для внутрішніх інвестицій. Висококапіталізовані СК, що приймають на себе великі обсяги відповідальності, часом спроможні вдаватися до збитків у своїй діяльності через виплати страхового відшкодування.

Перестрахові пули не згадані у вітчизняному законодавстві, але їхнє функціонування надає можливість вирішувати питання консолідації фінансових ресурсів, які необхідні для страхування специфічних та великих за обсягами ризиків (ядерних, космічних, авіаційних, морських), а також забезпечувати фінансову стійкість страхових компаній та гарантувати виконання їх

зобов'язань перед страхувальниками.

Кожний страховий пул має свої особливості, але аналіз великої кількості пульних угод між різноманітними СК дозволяє визначити їхні загальні характерні риси:

1) пульна угода передбачає створення загального страхового фонду, точне визначення періоду дії договорів страхування, розподіл доходів від страхової діяльності між партнерами пулу в узгодженій пропорції;

2) створення страхових пулів сприяє усуненню внутрішньогалузевої конкуренції;

3) укладення пульної угоди носить добровільний характер. Кожен учасник пулу має право денонсувати укладені угоди, повідомляючи про це партнера чи партнерів у встановлений угодою строк. Пульні угоди проголошують принципи однакових можливостей в отриманні доходів від страхової діяльності, а також незалежності СК, які вступають до пулу, рівності та взаємної вигоди партнерів;

4) СК – учасники пулу повністю зберігають свою економічну та юридичну самостійність.

В основу діяльності пулу закладено принцип взаємності, за якого премія та суми збитків за обраними ризиками передаються в пул, у якому здійснюється розподіл проходження операцій між його членами відповідно до розміру премії, яку передано до пулу. Найчастіше пули створюються з метою страхування ризиків із потенційною катастрофічною відповідальністю (наприклад, страхування атомних електростанцій, нафторизиків, авіаційних ризиків, каско суден, коштовностей, антикваріату тощо). Учасники пулу зобов'язані приймати всі зазначені в угоді ризики тільки в межах пулу.

Шляхом об'єднання СК у пул доцільно вирішити наступні завдання:

– створення умови для страхування раніше невідомих ризиків, катастрофічних ризиків та ризиків, які важко оцінити;

– об'єднання фінансових засобів окремих страховиків збільшує місткість пулу, а також підвищує можливості СК із прийняття на страхування

великих ризиків;

– зростає рівень надійності страхового захисту шляхом підвищення гарантій виконання страховиками своїх обов'язків з відшкодування збитків.

Розмір страхового пулу безпосередньо впливає на актуальність вирішення проблеми ексцедентного перестрахування відповідальності.

За своєю сутністю перестраховий пул є добровільним об'єднанням універсальних страховиків та професійних перестрахових компаній, що створюється на підставі укладеної угоди з метою перестрахування значних ризиків. Учасники перестрахового пулу самостійно здійснюють страхування, а до пулу направляють лише частину ризиків, яка перевищує їхні фінансові можливості. Учасники пулу мають можливість брати участь як у ризиках, які вони самостійно прийняли на страхування і гарантовано мають перестраховий захист по них, так і в ризиках, переданих іншими учасниками пулу. Це дає можливість кожному з учасників перестрахового пулу диверсифікувати свій портфель ризиків, зменшити можливість кумуляції ризиків та імовірність настання страхових випадків протягом одного проміжку часу [430, с. 92]. За недостатнього розміру перестрахового пулу для покриття відповідальності за прийнятим ризиком частина непокритої відповідальності може бути передана на перестрахування до іншого перестрахового пулу (зазвичай – це пул, який здійснює в іншій країні перестрахування такого ж виду ризику). Можливі випадки обміну між перестраховими пулами однаковими типами ризиків для розподілу відповідальності в часі.

Необхідно розрізняти наступні види перестрахових пулів [430, с. 93]:

– ринковий пул є організаційною формою, яка об'єднує більшість СК для прийняття великих чи дуже небезпечних, навіть катастрофічних ризиків (наприклад, атомних ризиків);

– державний пул створюється з метою запобігання передання ризиків іноземним перестраховикам, тому урядом створюються центральні перестрахові пули, у які всі вітчизняні СК повинні передавати на перестрахування всі ризики або їх частину;

– андеррайтерський пул представлений, зазвичай, невеликими компаніями, що мають бажання вийти на новий ринок чи почати проводити новий вид страхування, але не мають достатнього досвіду чи необхідної місткості.

Доходимо висновку, що діяльність перестрахових пулів дозволяє досягти максимального використання фінансової спроможності його учасників, здійснювати страхування та подальший розподіл катастрофічних ризиків і, як результат, збільшувати місткість вітчизняного ринку перестраховання.

Узагальнюючи характерні риси та особливості діяльності страхових та перестрахових пулів, варто виділити їхні переваги та недоліки (рис. 1.2).

СТРАХОВІ ТА ПЕРЕСТРАХОВІ ПУЛИ	
ПЕРЕВАГИ	НЕДОЛІКИ
<ul style="list-style-type: none"> – прийняття великих, недостатньо визначених або катастрофічних ризиків; – пропорційна відповідальність за збитки серед учасників пулу; – розширення географії діяльності пулу за рахунок доступу до західних страхових та перестрахових пулів; – диверсифікація страхового портфеля; – створення додаткової місткості, що дозволяє приймати страховикам на свою відповідальність великі обсяги ризиків; – зростання преміального доходу; – зниження витрат окремого страховика чи перестраховика –учасника страхового об'єднання в процесі виконання договору страхування; – немає заборони на членство в інших асоціаціях чи об'єднаннях. 	<ul style="list-style-type: none"> – тимчасове об'єднання, за яким важко прослідкувати наглядовим органам; – діяльність пулу недостатньо підкріплена законодавчою нормативно-правовою базою; – можливість зниження конкуренції монополізація страхового ринку; – складнощі в управлінні діяльністю страхових та перестрахових компаній, що входять до складу пулів; – ймовірність зниження рівня платоспроможності більш капіталізованих страхових чи перестрахових компаній внаслідок прийняття на себе значних обсягів відповідальності; – виконання допоміжної та нішевої ролі у СС.

Рис. 1.2. Переваги та недоліки страхових та перестрахових пулів

Джерело: складено авторкою

Вважаємо, що страхові та перестрахові пули є структурними елементами СС, оскільки продають “вироблені” їхніми учасниками страхові продукти, що є основним критерієм зачислення до СС, та об'єднують страховиків з метою страхування ризиків, які вже куплені СК, що входять до складу пулу.

Таким чином, використавши методологічний підхід до структурного

аналізу СС та системний метод для визначення її сутності та елементів, стверджуємо, що СС – це не лише сукупність СК, а цілий комплекс, що включає в себе, за виділеними нами критеріями, такі елементи (СК, перестрахові компанії, ФСН, страхові та перестрахові пули, ТВС). Доходимо висновку, що підхід щодо включення посередників та страхового ринку до структури СС є неправильним, оскільки страхові посередники (агенти, брокери, диспашери, сюрвеєри та ін.), які лише перепродують, а не виробляють страхові продукти, є наповненням страхової інфраструктури. У свою чергу, страховий ринок не може існувати як елемент СС, оскільки є досить широким і вагомим поняттям і елементи, які входять до СС, проводять свою діяльність саме на страховому ринку.

Отже, у ринкових умовах господарювання СС набуває стратегічного значення для зміцнення й розвитку національної економіки. Конкурентоспроможна СС здатна мінімізувати ризики, що характеризують сучасне цивілізоване суспільство, та впливати на світогосподарські зв'язки. Основним суб'єктом СС є СК. ТВС також мають важливе значення на галузевих ринках, об'єднуючи своїх учасників щодо спільних інтересів у страхуванні однорідних ризиків. Функціонування філій страховиків-нерезидентів вимагає від держави прийняття відповідних правових документів щодо діяльності на вітчизняному страховому ринку.

З'ясувавши структуру СС, варто зосередити увагу на дослідженні її класифікації. У вітчизняній літературі відсутні підходи не лише до розуміння поняття “страхова система”, але й до виділення окремих видів страхових систем чи їхніх класифікаційних ознак. Тому за основу використовуватимемо класифікаційні ознаки, виходячи з підходів, що ґрунтуються на концепції загальної теорії систем. Обиратимемо лише ті ознаки, які на наш погляд є найбільш притаманними СС.

Поділ систем відбувається за різними ознаками. За складністю дослідники виокремлюють прості, складні і дуже складні системи. Прості системи вирізняються невеликою кількістю взаємопов'язаних елементів і

нерозгалуженою структурою. Вони виконують найпростіші функції, за рахунок чого легко описувати та аналізувати їх стан і динамізм. Для складних систем характерна розгалужена структура і велика кількість взаємопов'язаних елементів. Дуже складними є системи, стан яких важко, а інколи й неможливо, детально та точно описати через її масштаби на рівні держави та розгалуженої структури дрібних підсистем.

У процесі вивчення зустрічаємо абстрактні і матеріальні системи. Продуктом людського мислення є абстрактні системи, які включають поняття, категорії, гіпотези, теорії. У свою чергу, матеріальні системи, які належать до неорганічної природи, поділяють на замкнуті (закриті) і відкриті, статичні і динамічні (детерміновані та ймовірні).

Також розмежовують природні системи, для функціонування яких не потрібна участь людини, які еволюційно склалися у природі внаслідок природного відбору, і штучні (людино-машини). У штучних системах виділяють енергетичні, в яких входи і виходи становлять матеріальні речі (підприємства, кооперативи, об'єднання, консорціуми тощо), та інформаційні, які описують економічні, соціальні, організаційні та інші процеси.

У теорії систем можна зустріти ізоморфні та гомоморфні системи. Для ізоморфних систем характерний однаковий набір вхідних і вихідних величин, які однаково реагують на дію зовнішніх чинників. Гомоморфні системи утворюються із будь-якої вихідної системи шляхом її спрощення за допомогою зменшення числа координат, що розглядаються, або більш поглибленої оцінки їх значення.

Класифікацію систем найчастіше здійснюють за ієрархічним принципом, відповідно до якого існує декілька її рівнів і вони розміщені один вище іншого. Спробуємо виділити специфічні класифікаційні ознаки для страхових систем і поділити їх на окремі види, відповідно до виокремлених ознак (рис. 1.3).

1. Залежно від території дії:

- національні страхові системи;

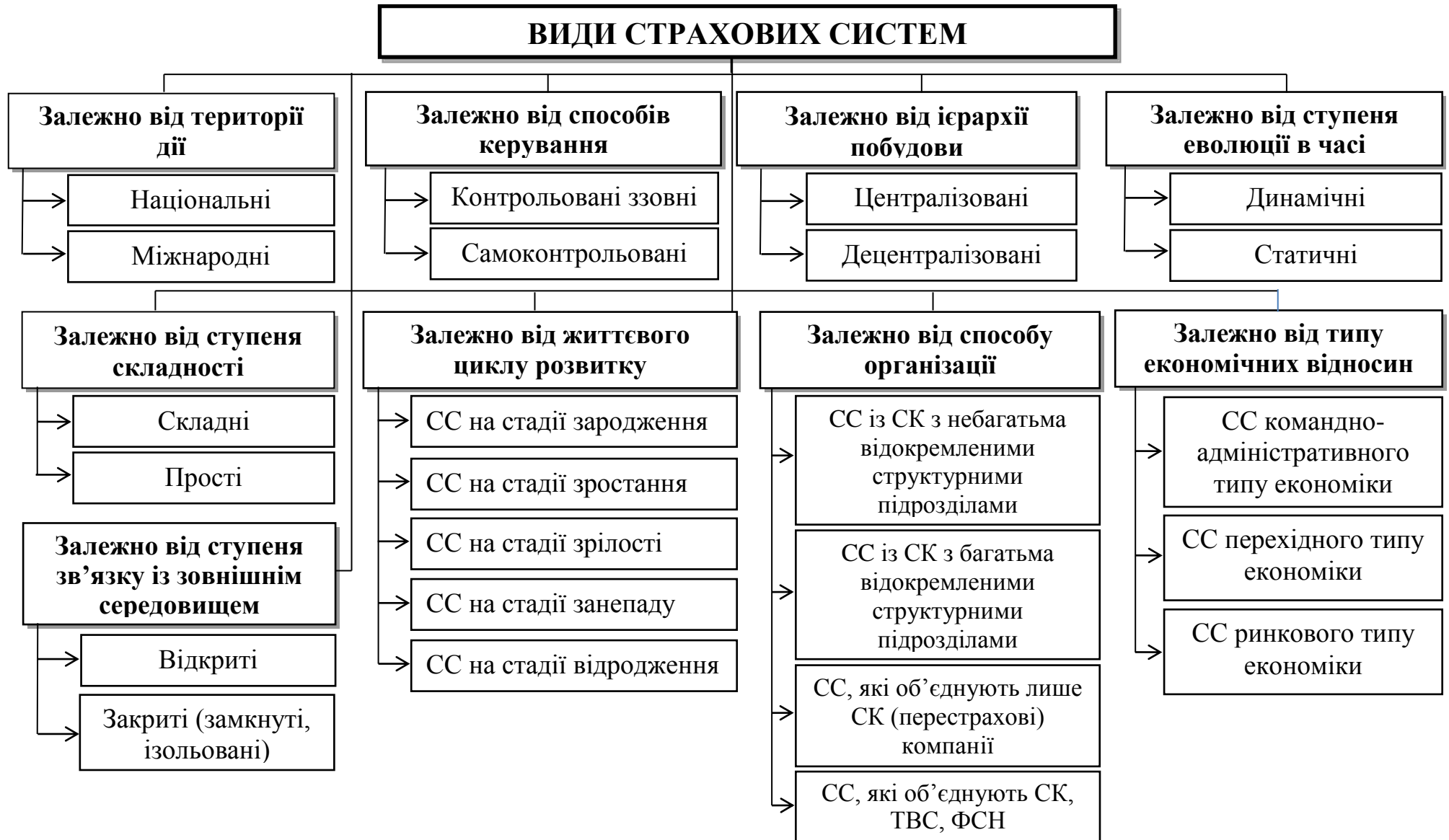

Рис. 1.3. Види страхових систем

Джерело: розроблено авторкою

- міжнародні (глобальні) страхові системи.
2. Залежно від способу керування:
 - контрольовані ззовні страхові системи;
 - самоконтрольовані страхові системи.
 3. Залежно від ступеня зв'язку із зовнішнім середовищем:
 - відкриті страхові системи;
 - закриті (замкнуті, ізольовані) страхові системи.
 4. Залежно від ступеня еволюції в часі:
 - динамічні страхові системи;
 - статичні страхові системи.
 5. Залежно від ступеня складності системи:
 - складні страхові системи;
 - прості страхові системи.
 6. Залежно від ієрархії побудови:
 - централізовані страхові системи;
 - децентралізовані страхові системи.
 7. Залежно від життєвого циклу розвитку системи:
 - страхові системи на стадії зародження;
 - страхові системи на стадії зростання;
 - страхові системи на стадії зрілості;
 - страхові системи на стадії занепаду;
 - страхові системи на стадії відродження.
 8. Залежно від способу організації систем:
 - страхові системи із великою кількістю СК з небагатьма відокремленими структурними підрозділами;
 - страхові системи із великою кількістю СК з багатьма відокремленими структурними підрозділами;
 - страхові системи, що об'єднують лише страхові (перестрахові) компанії;
 - страхові системи, що об'єднують не лише СК, але й ТВС та/або ФСН.
 9. Залежно від типу економічних відносин:

- страхові системи командно-адміністративного типу;
- страхові системи перехідного типу економіки;
- страхові системи ринкового типу економіки.

Розглядаючи види страхових систем за ознакою “території дії”, пропонуємо виділити національні та міжнародні (глобальні) страхові системи. Національні страхові системи об’єднують елементи в межах однієї країни. Щодо міжнародних (глобальних) страхових систем, то вони об’єднують елементи з притаманними їм взаємозв’язками у різних країнах. Якщо ми говоримо про глобальні страхові системи, то вони можуть об’єднувати транснаціональні страхові корпорації, їх групи, стратегічні альянси, конгломерати, пули, що діють у міжнародно уніфікованому середовищі і проводять активну експансіоністську політику з використанням страхових інновацій на новітній інформаційно-технологічній основі.

Щодо “способу керування” нами виокремлено контрольовані ззовні та самоконтрольовані страхові системи. Контрольовані ззовні страхові системи мають можливість зміни окремих елементів системи за рахунок зовнішнього впливу держави через відповідні органи. Є багато прикладів держав, в яких є об’єктивно виправданими дії держави щодо втручання і коригування роботи елементів страхових систем. Приклади самоконтрольованих страхових систем важко навести, оскільки на практиці в ринкових умовах не знайдеться жодна система, у якій би не було прямого чи непрямого впливу держави. За прикладом побудови банківської системи, коли орган регулювання (Центральний банк) входить до складу банківської системи і також є свого роду банківською установою, яка регулює цю систему і контролює як зі середини, так і ззовні, доцільно було б говорити про самоконтрольовану систему. Оскільки до СС ми не зачисляли Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, тому що це не була за своїм родом діяльності СК (з 01.07.2020 р. регулятором виступає банківська установа (НБУ)), тому ми говоритимемо про вітчизняну СС як контрольовану ззовні систему.

За “ступенем зв’язку із зовнішнім середовищем” страхові системи можуть бути відкриті та закриті (або замкнуті, ізольовані). Відкриті системи знаходяться під впливом зовнішнього та внутрішнього середовища і самі здійснюють на нього вплив, використовуючи різного роду інформацію. Також ступінь відкритості характеризують взаємозв’язки СС з іншими системами, зокрема фінансовою. У закритих страхових системах є лімітованим доступ до інформації, оскільки вона видається порційно, участь елементів у процесах на страховому та інших ринках є обмеженою. Прикладом ізольованих страхових систем може слугувати СС, яка існувала у Радянському Союзі, коли були різного роду обмеження на здійснення операцій, обмін інформацією та скорочення взаємозв’язків з іншими системами не лише в країні, але і за її межами.

Виходячи з ознаки “ступеня еволюції в часі”, страхові системи можуть поділятися на динамічні та статичні. Статична система – це система, яка не взаємодіє з іншими системами (з упевненістю стверджуємо, що у ринковій економіці не може існувати системи, яка не розвивається чи не взаємодіє з іншими системами). Частково статичною варто назвати СС, яка функціонувала у СРСР. Динамічна СС характеризується взаємодією з іншими системами та їх розвитком завдяки одна одній. У історичному процесі цього розвитку дана система перетворюється на систему, що розвивається. Система здійснює рух або під впливом внутрішніх спонукальних причин, або у результаті впливу на неї зовнішнього середовища. Вітчизняна СС не перебуває у статичному стані, навпаки, вона постійно знаходиться у динаміці. Тобто СС як одне ціле весь час у русі, вона доповнюється новими елементами, інші зникають, а також удосконалюється. Крім того, всередині СС постійно виникають нові зв’язки.

Відповідно до ознаки “ступеня складності систем”, страхові системи поділяємо за структурною складністю на складні та прості. Інколи в даній класифікації виділяють ще дуже складні системи, проте це настільки складні системи, що їх детально описати неможливо і вони не є предметом дослідження як різновиду страхових систем. Складні системи характеризуються трьома

основними ознаками: робастністю, наявністю неоднорідних зв'язків і емерджентністю. Властивість робастності пояснюється функціональною надмірністю складної системи та виявляється у здатності зберігати часткові функції при відмові окремих елементів чи підсистем. При очищенні СС від недобросовісних елементів, її функції не змінюватимуться. Проста система, на відміну від складної, може знаходитися лише у двох станах: повної функціональності або повної нефункціональності. У складних системах, крім значної кількості елементів, присутні різноманітні зв'язки між елементами: структурні, функціональні, каузальні (причинно-наслідкові), інформаційні, просторово-часові. Відповідно до цієї ознаки будемо розмежовувати складні і великі системи, які представляють собою сукупність однорідних елементів, які об'єднані однотипними зв'язками. Складні системи мають властивості, відсутні в кожній з їх складових частин. Це називають емерджентністю системи, яка наголошує, що розгляд усіх елементів системи окремо не дає повного уявлення про складну систему в цілому.

Одним із способів опису складності є оцінка кількості елементів, що входять в систему і різноманітності взаємозалежностей між ними. Вчені, окрім структурної складності, виділяють ще і функціональну складність, проте вона є характерною лише для складних систем із розгалуженою структурою та великою різноманітністю зв'язків. Прості страхові системи – це системи, які не мають розгалуженої структури і складаються з невеликої кількості взаємозв'язаних і взаємодіючих елементів. Такі системи не мають великого набору виконуваних елементами функцій і як правило входять до складу інших систем. Вітчизняна СС, на нашу думку, скоріше належить до складних систем, аніж простих, оскільки її структура, хоча і обмежена “виробниками” страхових послуг (продуктів), проте має розгалужену систему функцій та взаємозв'язків з іншими системами.

Розглядаючи ще одну ознаку “ієрархії побудови”, виокремлюємо централізовані та децентралізовані страхові системи. Централізована СС представляє собою таку систему, при якій в державі існує єдиний суб'єкт, який

регулює як саму систему, так і діяльність її елементів. Для цього виду системи характерне створення всіх елементів СС в країні з дотриманням особливих, ускладнених, порівняно з іншими юридичними особами, законодавчих вимог. Прикладом централізованої СС може бути СС, яка функціонувала у СРСР, де основним органом влади був Держстрах, якому підпорядковувалися СК без права на прийняття самостійних рішень. Децентралізована СС – це система, у якій всі елементи СС знаходяться на одному ієрархічному рівні. Якщо в державі створюється спеціальний орган регулювання СС, то він, як орган державної влади, здійснює контроль та нагляд за функціонуванням елементів СС. Децентралізація в управлінні підкреслює відкритість системи для рішень “знизу”. Багато локальних рішень можуть прийматись на середніх і нижчих рівнях організаційної ієрархії без шкоди для інтересів системи, яка функціонує як єдине ціле. Тут налагоджені зовнішні зв’язки, заохочення співробітництва і створення сприятливого клімату. Варто звернути увагу, що децентралізація є основною вимогою для країн-кандидатів на вступ до ЄС.

Відповідно до класифікаційної ознаки функціонування СС за “життєвим циклом розвитку” виділяємо: стадію зародження (здійснюється зародження СС та її початкові етапи формування), стадію зростання (компанії починають активно працювати на страховому ринку, завойовувати його основні ніші, зміцнювати свої ринкові позиції), стадію зрілості (СС досягає зрілого стану, стійких показників розвитку, випускає страхові послуги із високою конкурентоспроможністю), стадію занепаду (характерне погіршення значущих параметрів СС), стадію відродження (характерною є деструктуризація СС, коли її елементи втрачають попередній вигляд і є потреба у реорганізації та відродженні).

Розглянемо останню із запропонованих класифікаційних ознак – за “типом економічних відносин”, відповідно до якої ми розмежували страхові системи на: страхові системи командно-адміністративного типу, страхові системи перехідного типу економіки, страхові системи ринкового типу економіки.

СС командно-адміністративного типу є неринковою страховою системою, яка організована державою на теренах України. Вона включала систему державного страхування, яку здійснювала державна монопольна структура – Держстрах з регіональною інфраструктурою відділень та систему іноземного страхування, яку представляв Індержстрах. Головне управління державним страхуванням було юридичною особою, діяло на основі господарського розрахунку. Поряд із головним управлінням у кожній республіці тодішнього СРСР були створені його органи правління – Держстрах союзної республіки, який знаходився у відданні Міністерства фінансів й одночасно входив у систему органів державного страхування. На території України Укрдержстрах здійснював державне страхування, діяв на засадах повного господарського розрахунку і повністю відповідав за свої операції та зобов'язання всім належним майном. Крім цього, він мав право організовувати місцеві органи зі страхування, розпоряджатися засобами у встановлених межах, складати фінансові плани і звіти щодо страхових операцій. Безпосередньо здійснювали операції з особистого і майнового страхування інспекції державного страхування. Вони були зобов'язані здійснювати обов'язкове і добровільне страхування, виконувати плани надходжень платежів з кожного виду страхування, виплачувати страхове відшкодування з майнового і страхові суми з особистого страхування тощо.

Отже, для СС командно-адміністративного типу характерна державна монополія у сфері страхування, яка розглядалась як складова загальнодержавних фінансів.

СС перехідного типу економіки характерна для країн пострадянського періоду та країн, що розвиваються. Її створення відбувалося за умов реформування монополізованої одержавленої власності та відсутності належної ринкової інфраструктури. Цей тип організації СС передбачає створення та функціонування СК з різними формами власності та організаційно-правовими формами, послідовне збільшення (інколи різке) кількості СК, появу відомих СК світу, які пропонують різноманітні страхові послуги.

СС ринкового типу характеризується відсутністю монополії держави на СК, активною конкурентною боротьбою за частку на ринку між СК. Для неї характерними є такі процеси: посилення концентрації капіталу шляхом злиття чи поглинання страхових, страхових і перестраховальних компаній, що призводить до формування транснаціональних страхових структур; розширення доступу іноземних СК на засадах, передбачених інтеграційними угодами та вимогами на регіональному рівні; створення СК у формі акціонерних товариств, структура яких у різних країнах є різною; активне інвестуванням у цінні папери; поява нових інформаційних технологій та їх посилене впровадження у діяльність СК.

Отже, на основі проведеного структурного аналізу СС визначено, що до її складу входять чотири елементи: СК, перестрахові компанії, страхові та перестрахові пули та ФСН. Здійснено порівняння їх особливостей відповідно до чинного законодавства і нових редакцій законодавчих документів. Аналіз СС дозволив виокремити специфічні класифікаційні ознаки відповідно до загальної теорії систем, які найбільше підходять до поділу на види вітчизняної СС.

1.3. Сучасні підходи до розуміння державного регулювання розвитку страхової системи

Україна обрала своїм стратегічним курсом інтеграцію до структур ЄС. Для реалізації цієї мети потрібно виконати низку умов, серед яких вагоме місце посідає ефективна СС з налагодженим механізмом державного регулювання, що сприятиме її розвитку та наблизить нашу державу до вигідної співпраці з розвинутими країнами.

Державне регулювання – це завжди процес, який у своїй реалізації потребує відповідних механізмів. Механізми позиціонуються нами як спосіб втілення обраної державою концепції регулювання СС. Загальнотеоретичний контекст розкриття змісту піднятого питання вимагає визначення сутності таких понять, як: механізм, механізм державного регулювання, механізм

ДРРСС, для якої характерною ознакою є наявність розгалуженої системи інститутів впливу.

Авторський підхід до формування механізму ДРРСС розпочнемо із визначення ключових понять, які будуть базою для його наповнення та кінцевого формулювання. Проте необхідно враховувати, що зазначений механізм повинен розкривати методологію та організацію процесу державного регулювання, оскільки від методологічної бази залежить дієвість ДРРСС відповідно до обраного варіанту руху, що забезпечить досягнення поставлених стратегічних цілей.

У загальному значенні під механізмом варто розуміти “сукупність процесів, прийомів, методів, підходів, за допомогою яких відбувається рух всієї системи і здійснюється досягнення певної мети” [419, с. 25]. На думку М. І. Круглова, під механізмом державного управління потрібно розуміти сукупність економічних, організаційних, мотиваційних і правових засобів, які мають цілеспрямований вплив на діяльність суб’єктів державного управління, що дозволяє узгодити інтереси усіх учасників державного управління. Нині в науковій економічній літературі більшість авторів стверджують, що “механізм державного регулювання необхідно розглядати як сукупність організаційно-економічних методів та інструментів, за допомогою яких виконуються взаємопов’язані функції для забезпечення безперервної, ефективної дії держави на підвищення функціонування економіки” [216, с. 7]. Ми погоджуємось з таким визначенням.

Водночас необхідно наголосити, що механізм ДРРСС є доволі складним і багатоаспектним. Він залежить від рівня соціально-економічного розвитку в тій чи іншій країні та має відображати особливості СС на кожній стадії її розвитку. Великий тлумачний словник сучасної української мови пояснює механізм як “пристрій, що передає або перетворює рух; внутрішня будова, система чогонебудь; метод, спосіб; сукупність станів та процесів, з яких складається певне фізичне, хімічне або інше явище” [53, с. 665]. Між тим є вчені, які визначають “механізм державного регулювання” як систему:

– засобів, важелів, методів і стимулів, за допомогою яких держава регулює економічні процеси, забезпечує реалізацію соціально-економічних функцій (І. Г. Кириленко [180, с.356], М. Х. Корецький [204, с. 16–18]);

– методів або механізмів прямої та непрямой дії цілеспрямованого впливу державних і наддержавних органів управління на функціонування і розвиток економічної системи (Г. С. Григор'єв, Ю. М. Сафонов [397]);

– методів, важелів, інструментів впливу на об'єкт управління з відповідним правовим, нормативним та інформаційним забезпеченням (В. Г. Федоренко [315]);

– прийняття рішень та практичного здійснення заходів й процедур управління, спрямованих на забезпечення запланованого рамкового режиму (тобто умов) ефективного функціонування і розвитку економічної системи (І. В. Кобута [188, с. 138]);

– штучно створену, призначену для досягнення поставлених цілей, яка має певну структуру, сукупність правових норм, методів, засобів, інструментів державного впливу на об'єкт управління (Р. М. Рудніцька [391]).

Заслуговує підтримки позиція О. В. Марухленко [247], у якій автор стверджує на приналежність “механізму державного регулювання”, як головного елемента, до економічної системи суспільства, який включає сукупність основних напрямів, форм і методів цілеспрямованого впливу державних і наддержавних органів управління на її функціонування і розвиток задля стабілізації та пристосування до умов, що змінюються.

Погоджуємося із думками авторів Є. І. Масленнікова [170], Н. І. Єсінової [140, с. 171], І. Р. Михасюка [259, с. 9] та В. Я. Малиновського [243, с. 103], які розуміють під “механізмом державного регулювання” комплекс заходів чи сукупність дій цілеспрямованого впливу суб'єктів державного регулювання. Проте хочемо зауважити, що питанню дослідження “механізму державного регулювання розвитку” приділено дуже мало наукових праць, тим паче у страховій сфері.

Значення ДРРСС в умовах трансформації українського суспільства невинно зростає. Його розвиток і функціонування зумовлюють соціально-економічні особливості України, загальноєвропейські тенденції розвитку, кроки щодо інтеграції у світовий страховий простір, загальносвітова страхова культура. Від того, за допомогою яких механізмів та інструментів здійснюватиметься ДРРСС, залежить швидкість та якість здійснення перетворень як на страховому ринку, так і фінансовому та країні в цілому. Так, В. Фурман, вивчаючи страховий ринок, зазначає, що вагоме значення у його становленні та стратегічному розвитку має стан державного регулювання, який впливає на абсолютний рівень ризику в суспільстві [479, с. 139–140]. Погоджуємося із позицією автора щодо врахування ризиків, які впливають на особливості та темпи державного регулювання, і вважаємо за необхідне розроблення активних ризик-орієнтованих підходів до ДРРСС, виходячи, насамперед, з реальної оцінки ризиків та впливу потенційних загроз на функціонування СС.

Згідно Директиви Solvency II найважливішими ризиками СС, відповідно до яких повинно формуватися державне регулювання, є [518, с. 191]:

- ринковий (несприятливі зміни фінансового стану за рахунок волатильності ринкових цін активів, зобов'язань і фінансових інструментів);
- операційний (неадекватні дії у СС або вплив зовнішніх чинників);
- кредитний (негативні зміни фінансового стану елементів СС, які зумовлені коливанням кредитоспроможності емітентів цінних паперів, контрагентів і боржників);
- ризик ліквідності (неспроможність СС швидко виконувати свої фінансові зобов'язання);
- гарантійний (несприятлива зміна вартості страхових зобов'язань унаслідок неадекватного визначення тарифних ставок і обсягів резервування).

ДРРСС зумовлене тими реаліями, в яких відбувається її сучасний розвиток. Проблеми, які нині характеризують вітчизняну СС, та неспроможність суб'єктів СС самотійно їх вирішувати, зумовлюють

необхідність ефективного реагування з боку держави. Однак, незважаючи на тривалий період розвитку СС в Україні, її державне регулювання лише формується, а відсутність чіткого понятійно-категорійного апарату теорії ДРРСС є одним із чинників, що гальмує її розвиток.

Необхідно наголосити, що в Україні створення механізму ДРРСС відбувалося водночас із процесами її становлення та розвитку. Це була адекватна реакція передусім на умови, що виникли у СС.

ДРРСС бере свій початок, починаючи з 1988 р., коли було прийнято Закон СРСР “Про кооперацію” і створено перші комерційні СК. Підходи до розгляду вченими державного регулювання дещо різнилися і, якщо одні вчені вважали, що таке регулювання доцільне лише в країнах з розвинутою ринковою економікою (його впровадження в Україні може стати перепорою на шляху розвитку СС), то інші, навпаки, стверджували, що державне регулювання вкрай необхідне на етапі зародження СС, коли є потреба у захисті прав страхувальників від зловживань СК [469, с. 63].

До 1996 р. ДРРСС формувалося поетапно і процес цей відбувався стихійно, був неузгодженим, а прийняті нормативно-правові акти носили загальний характер. Було створено Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю, який неефективно використовував інструменти регулювання процесу розвитку СС. Проте вже у 2001р. було внесено поправки до Закону України “Про страхування”, якими закладено основні правові засади державного регулювання СС. На сьогодні ДРРСС зосереджується згідно статей 114-124 нової редакції Закону України “Про страхування” на веденні державного реєстру СК, розробленні нормативних, методичних та законодавчих актів, ліцензуванні СК, контролі за розміщенням страхових резервів, забезпеченні захисту споживачів страхових послуг, оцінюванні політики перестраховання тощо.

У Законі України “Про страхування” 1996 року жодна стаття не стосувалася державного регулювання страхової діяльності. Проте, у розділі IV “Державний нагляд за страховою діяльністю в Україні” було зазначено, що

державний нагляд за страховою діяльністю здійснюється з метою дотримання вимог законодавства України про страхування, ефективного розвитку страхових послуг, запобігання неплатоспроможності страховиків та захисту інтересів страхувальників [361].

Вважаємо, що державне регулювання СС необхідно розглядати як діяльність усіх органів державної влади щодо координації функціонування елементів СС, а не лише відповідного уповноваженого органу. В. К. Колпаков із юридичної точки зору трактує поняття нагляд як „здійснення спеціальними державними структурами цільового спостереження за дотриманням виконавчо-розпорядчими органами, підприємствами, установами і організаціями та громадянами правил передбачених нормативними актами” [194, с. 622].

Термін “пруденційний” у перекладі з англ. означає “розумний”, “розважливий”, “розсудливий”. Пруденційний страховий нагляд ґрунтується на регулярній оцінці загального фінансового стану та результатів функціонування СС, дотриманні її елементами нормативів та вимог, що обмежують ризики їх діяльності. Цей вид нагляду є складовою системи нагляду, яку здійснюють органи державного регулювання СС.

У вересні 2019 р. ухвалено Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг” (закон про “спліт”), згідно з яким з 01 липня 2020 р. НБУ став регулятором та наглядовим органом СС. У даному законі поряд із терміном “регулювання” вживається поняття “нагляду”, як невід’ємної його складової. Особливості функціонування СС, неможливість здійснення ефективного моніторингу її фінансового стану обумовлюють необхідність пруденційного нагляду, метою якого є формування умов для платоспроможної, стійкої, конкурентоздатної СС в Україні. Відповідно, для досягнення поставлених цілей НБУ повинен запровадити нову модель регулювання СС, яка враховуватиме положення директив ЄС, світові практики регулювання та нагляду за страховою системою, а також особливості розвитку СС в Україні.

Зміцнення ринкових відносин в Україні відбувається шляхом формування

й розвитку змішаної економіки, де взаємодіють ринкове і державне регулювання. Така позиція є домінуючою. Деякі науковці визначають ринкове саморегулювання, тотальне і часткове державне регулювання економіки [259]. Державне регулювання економіки характерне для більшості країн світу і полягає в тому, що держава за допомогою сукупності методів регулює поведінку суб'єкта господарювання, виконує спрямовуючу функцію щодо реалізації довготривалих програм розвитку. Державне регулювання стає більш об'ємним поняттям, ніж було досі, оскільки призводить до змін істотної складової в тій чи іншій системі [323, с. 149–150].

В економічній літературі виділяють два типи державного регулювання: лібералізм та дирижизм. Економічний лібералізм, як один із напрямів економічної теорії, заперечує значне втручання держави у економіку, оскільки ринковий конкурентний механізм має здатність до самостійного оптимального регулювання економіки. Прихильниками економічного лібералізму були вчені-фізіократи класичного (В. Петті, А. Сміт, Ж. Б. Сей і Д. Рікардо) і неокласичного напрямів, які заявляли про небажане втручання держави у ринкові процеси через порушення особистих прав і свободи громадян та перешкоджанню економічному розвитку.

Економічний дирижизм виник як опозиція домінуючій ролі монополій, які завели ринкову економіку до економічної стагнації 30-х років. Прибічники цього напрямку стверджують, що без державного регулювання ринковий механізм буде діяти неефективно і не зможе забезпечити рівноважного економічного зростання. Засновниками теорії стали французькі дирижисти 20-30-х років ХХ ст., англійський економіст Дж. М. Кейнс, вчені шведської (стокгольмської) економічної школи. Дж. М. Кейнс висунув ідеї щодо неможливості подолання депресивного стану економіки 30-х років лише засобами ринкового саморегулювання, необхідності глибокого втручання держави у процеси суспільного відтворення. Лише держава через використання своїх фінансів, утворених податками, може збалансувати сукупний попит з сукупною пропозицією і тим самим досягти бажаної економічної рівноваги

[486, с. 210-211].

Заслуговують нашої уваги підходи вчених, згідно яких дієве регулювання певного об'єкта полягає у поєднанні ринкового регулювання, саморегулювання та державного регулювання. У цьому випадку не можна протиставляти державу та СС, а навпаки, необхідна оптимальна модель співвідношення державного регулювання, саморегулювання та ринкових механізмів. Воно залежить від низки чинників: рівня відкритості СС, ступеня розвитку економіки, національних особливостей країни та її історичного розвитку. Циклічність варто розглядати як один із способів саморегулювання СС.

У сучасній страховій науці ще не досягнуто єдності у розумінні та трактуванні понять і категорій державного регулювання СС. Фундаментальних наукових досліджень з цієї проблематики немає. Варто зазначити, що проблему державного регулювання СС вивчали як відомі теоретики початку ХХ ст., так і сучасні науковці. Зупинимось на особливостях та суперечностях теорії ДРРСС детальніше. Інструментарієм наукового пізнання цієї проблеми будуть понятійно-категорійний та методологічний підходи. Понятійно-категорійний підхід охоплює сукупність таких основних понять: державне регулювання СС, ДРРСС, механізм ДРРСС.

Варто зазначити, що найчастіше у науці проблеми державного регулювання страхування, страхової діяльності вчені розглядали крізь призму лише державного нагляду з боку відповідного уповноваженого органу. Така позиція є дещо спрощеною. К. Воблий надавав державі важливу роль у розвитку страхової сфери і не розмежовував поняття “державне регулювання” та “страховий нагляд”, тому що страхування держава не регулювала у проміжку від кінця ХVІІІ ст. до першої половини ХІХ ст. У сучасній науковій страховій літературі досить часто ототожнюють поняття “страхове регулювання” та “страховий нагляд”. До прикладу, С. С. Осадець наголошує на “страховому регулюванні”, зазначаючи при цьому, що “система вже правового регулювання страхової діяльності містить норми, визначені Конституцією України,

міжнародними угодами, які підписала й ратифікувала Україна, Цивільним кодексом України, законами та постановами Верховної Ради України (ВРУ)” [433]. Наприкінці ХІХ ст. держава починає налагоджувати регулювання страхової діяльності, систематизовує страхове право, утворює органи страхового нагляду, частково проявляє монополію щодо здійснення страхової діяльності.

У науковій літературі часто трапляються певні суперечності та неточності у трактуванні понять і категорій теорії державного регулювання СС [525]. Зокрема, О. Залетов під державним регулюванням розуміє правове регулювання як нормативне впорядкування відносин на ринку, що складається з двох частин: державного регулювання та саморегулювання (інституційного регулювання), які доповнюють одна одну, але пріоритет зберігається за першим: воно може делегувати деякі регулятивні повноваження саморегулювним організаціям, але не навпаки [160, с. 263]. Дозволимо не погодитися з позицією автора, оскільки відповідно до його поглядів, вплив держави на учасників ринку убезпечення життя відбувається шляхом державного страхування та державним надглядом у цій сфері [160, с. 264].

Не погоджуємося із позицією О. Жабинець, яка стверджує, що правове забезпечення здійснюється за допомогою інструментів державного регулювання [142, с. 9], оскільки правові методи та інструменти належать до компонентів механізму державного регулювання СС. Отже, постає питання щодо чіткого пояснення методів та інструментів ДРРСС.

Заїкін Ю. В., досліджуючи проблему державного регулювання страхового ринку, використовує поняття “державного втручання через створення страховикам умов для розвитку бізнесу (виваженого оподаткування, захисту від конкуренції з боку іноземних компаній, розвитку фінансових ринків, створенні сприятливого інвестиційного клімату)” [158, с. 179], що вважаємо суперечливим, оскільки державне втручання ґрунтується не лише на економічних законах, а й передбачає використання відповідних заходів впливу задля задоволення інтересів певних представників органів державної влади.

Неоднозначною є позиція Г. В. Єхалової щодо необхідності державного регулювання страхового ринку, в процесі дослідження якого вчена користуючись підміною понять наголошує на “об’єктивній необхідності державного впливу на страховий ринок та державного втручання відповідно” [141, с. 1149-1150].

Вітчизняна вчена О. Гаманкова пояснює державне регулювання як комплексний вплив держави на ринок страхових послуг як на єдину систему, включаючи вплив на всі суттєві елементи ринку: попит, пропозицію, ціну, конкуренцію [99, с. 138].

У Законі України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” подано досить скромне пояснення державного регулювання ринків фінансових послуг “як здійснення державою комплексу заходів щодо регулювання та нагляду за ринками фінансових послуг з метою захисту інтересів споживачів фінансових послуг та запобігання кризовим явищам” [366]. Оскільки до фінансових належать послуги у сфері страхування, то таке трактування стосується і СС.

Проведений аналіз засвідчує, що й у вітчизняному законодавстві проблеми державного регулювання та нагляду пояснюються не чітко, оскільки розуміємо, що поняття “регулювання” у такому трактуванні законом прирівняне за змістом із поняттям “нагляд”, з чим не погоджуємося. Між тим, у юридичній науці окремі дослідження цієї проблеми заслуговують на увагу.

Зокрема, Н. Пацурія розкриває державне регулювання через функції держави, без здійснення яких неможливий ефективний розвиток страхової діяльності. Це такі функції: регулятивна, що спрямована на створення правових норм, правил та умов функціонування і розвитку страхової діяльності; виконавча, яка забезпечує застосування встановлених норм у відносинах між господарюючими суб’єктами, ґрунтується на силі державної влади і охоплює міри заборони, дозволу та примусу; контролююча, що здійснюється уповноваженими державними органами та суб’єктами страхової діяльності з метою захисту прав їх учасників [296, с. 118–119]. Регулятивна функція

держави, на думку Н. Пацурія, виявляється у підготовці й прийнятті законодавчих актів у сфері страхової діяльності, встановленні в інтересах суспільства і окремих категорій громадян обов'язкового страхування, у проведенні спеціальної податкової політики, запровадженні окремих пільг СК з метою стимулювання страхової діяльності, а також у створенні спеціального правового механізму, який забезпечує державний нагляд за функціонуванням СК та інших суб'єктів страхової діяльності [296, с. 115–116].

Подібними за своїм змістом є підходи вчених В. Д. Базилевича [434] та Я. П. Шумелди [515], які під державним регулюванням страхової діяльності розуміють систему заходів і методів, які здійснюються на правовій основі з метою визначення рамок і правил функціонування страхового ринку та діяльності СК на ньому.

Такої ж позиції дотримується і вчена Н. В. Приказюк, яка розглядає державне регулювання СС як сукупність заходів і методів, що здійснюються на правовій основі з метою визначення рамок і правил функціонування СС та діяльності суб'єктів її базису і надбудови. При цьому вчена виділяє наступні форми прояву регулюючої функції держави у СС: ухвалення законодавчих та інших нормативно-правових актів, що регулюють діяльність суб'єктів СС та взаємовідносини між ними; проведення спеціальної податкової політики; встановлення різного роду пільг (стягнень) СК та іншим суб'єктам СС для стимулювання (обмеження) їх діяльності; ліцензування професійної діяльності страхових установ, страхових посередників і допоміжних страхових спеціалістів та ведення відповідних реєстрів; встановлення в інтересах суспільства та окремих категорій його громадян обов'язкового страхування; створення особливого правового механізму, який би забезпечував нагляд за функціонуванням суб'єктів СС [322, с. 174].

Отже, проведений нами розгорнутий аналіз засвідчує, що у чинному законодавстві та в іншій спеціалізованій літературі єдиних поглядів на зміст основних понять та категорій теорії державного регулювання СС практично немає.

Вважаємо, що “державне регулювання страхового ринку” є поняттям, ширшим, аніж поняття “державне регулювання СС”, з огляду на суб’єкти та об’єкти його регулювання. Державне регулювання страхового ринку стосується всіх учасників страхового ринку (страхувальників, страховиків, страхових посередників тощо) і процесів взаємодії між ними.

Більш конкретним є поняття “державне регулювання СС”, яке застосовують до елементів СС, які здійснюють страховий захист, перестраховування та іншу діяльність, передбачену законодавством. У нашому розумінні, *державне регулювання страхової системи* – це комплекс заходів відповідних органів державної влади з метою досягнення визначених цільових орієнтирів розвитку СС. У свою чергу, вважаємо за необхідне подати ширше бачення цього поняття, включивши процес розвитку.

Проведені дослідження показують, що питанням дослідження ДРРСС не присвячено до сьогодні значної уваги, тому пропонуємо вивчити думки вчених і з інших галузей, щоб мати змогу проаналізувати їх підходи до даної категорії.

Ачкасова С. А. при дослідженні страхового ринку визначила державне регулювання розвитку страхового ринку цілеспрямованим і послідовним використанням державою системи заходів з метою створення оптимальних цивільно-правових взаємин між учасниками страхування, які б захищали майнові інтереси страхувальників та підвищували інвестиційний потенціал страхової сфери [10, с. 64]. Вважаємо, що, визначаючи державне регулювання розвитку, потрібно пильніше увагу приділити саме розвитку. Окрім цього, суперечливим є підхід автора щодо формування системи лише цивільно-правових відносин учасників і ступеня захищеності інтересів лише страхувальників, а не усіх учасників ринку.

У енергетичній сфері вчені С. Майстро та О. Волошин зазначали, що державне регулювання розвитку альтернативної енергетики є впливом держави (суб’єкта регулювання) на об’єкти регулювання шляхом створення належних умов для виробництва, постачання, транспортування, зберігання, передачі та споживання енергії, виробленої з альтернативних джерел із метою забезпечення

сталого, збалансованого та інноваційного розвитку національної енергетичної системи, що передбачає раціональне використання наявних у країні енергоресурсів, забезпечення національної енергетичної [238, с. 37].

Погоджуємося із підходами до розуміння державного регулювання регіонального розвитку О. Лебединської та І. Валентюк, згідно яких останнє передбачає організовані системні дії щодо забезпечення сталого і збалансованого функціонування регіональних систем, що мають на меті покращання якості та підвищення рівня життя населення [221, с. 153]. Схожу позицію щодо пояснення державного регулюванням розвитку регіонів займає В. Ю. Керецман, який наполягає на більш повному підході до державного регулювання розвитку, під яким розуміє цілеспрямований систематичний вплив з боку держави, спрямований на підтримання соціально орієнтованого, сталого і збалансованого розвитку регіонів з метою забезпечення максимально високих і рівних соціальних стандартів життя населення, незалежно від місця проживання, який полягає у створенні необхідної нормативно-правової бази, інституційного, інформаційного та кадрового забезпечення з використанням програмно-цільових методів та відповідного фінансово-економічного інструментарію [179, с. 153].

У туристичній галузі група вчених на чолі із Т. Г. Васильців розглядають державне регулювання розвитку туристичного комплексу як прямий вплив системи виконавчої влади на функціонування ринку туристичних послуг, що передбачає вибір заходів (інструментів), методів, форм та іншого у намаганні створити висококонкурентне середовище [50, с. 34]. На нашу думку, подане авторами визначення є швидше механізмом державного регулювання розвитку, оскільки містить усі притаманні для такої категорії елементи.

Досить скромно до визначення державного регулювання розвитку у сфері послуг підійшов Р. А. Крамченко, вказавши на створення умов для використання системи стимулів з метою прискорення, посилення, поліпшення розвитку сфери послуг регіону, але не пояснивши яких саме умов та стимулів [213, с. 189].

В умовах глобалізації та цифровізації економіки доцільно звернути увагу на повне визначення державного регулювання розвитку сектора цифрової економіки, що подане В. Ф. Штецем, яке вчений подає через формування та дії інституційно-правового, економічного, організаційного, соціально-психологічного та техніко-технологічного механізмів з широким переліком методичного інструментарію за кожним із них, комплексне та системне застосування яких дасть можливість зростання рівня якості, конкурентоспроможності, технологічності продукції, оптимізує процеси виробництва та збуту продукції; активує реалізацію цифрової трансформації існуючих та формування й активний розвиток нових високотехнологічних галузей, що в комплексі забезпечить динамічний ефективний розвиток сектору цифрової економіки [511, с. 89].

Проаналізувавши підходи вчених до розуміння державного регулювання розвитку у різних сферах економіки, пропонуємо під *державним регулюванням розвитку страхової системи* розуміти застосування державою комплексу заходів цілеспрямованого впливу на СС, які забезпечують ефективну її організацію задля досягнення збалансованого розвитку економіки. Розвиток СС зазнає змін під впливом сукупності різних чинників, тому її державне регулювання не є статичним, а набуває тих чи інших ознак залежно від часу, країни, обраної економічної політики.

Погоджуємося із підходом В. Фурмана, який поділяє державне регулювання страхування на пряме, до якого зачисляє страхове законодавство, безпосередню участь держави в установленні СС захисту майнових інтересів; захист сумлінної конкуренції на страховому ринку, запобігання та припинення монополізму; діяльність органів страхового нагляду, та непряме, яке охоплює низку економічних важелів (податкових, грошово-кредитних тощо) [479, с. 140].

На основі проведеного нами теоретичного дослідження зробимо такі висновки:

- державне регулювання СС є однією із функцій державного управління;

діяльністю всіх органів державної влади щодо координації дій елементів СС; функціональним інструментом реалізації державної політики щодо розвитку СС;

– із врахуванням підходів учених до визначення сутності “механізму”, як подано у табл. Б.1 Додатку Б, і результатів наукових досліджень механізм ДРРСС потрібно розглядати як систему, для якої характерним є набір компонентів, що складатимуть його структуру.

Доходимо висновку, що жодна праця у сфері страхування не присвячена побудові механізму ДРРСС. У вітчизняній страховій науці авторитетні науковці характеризували здебільшого окремі структурні елементи (методи та інструменти), а ґрунтовних наукових праць щодо механізму ДРРСС до цього часу ще немає. Тому не зайвим буде звернутися до поглядів вчених у інших галузях економіки, щоб зрозуміти, як розглядають вони згадану категорію.

Зокрема, у сфері туризму І. В. Саух подає механізм державного регулювання розвитку туризму як сукупність видів та способів дій суб'єкта регулювання, які ґрунтуються на базових принципах та реалізації функцій, забезпечуючи за допомогою певних форм, методів і засобів ефективне функціонування системи державного регулювання для досягнення визначеної мети та розв'язання протиріч [396, с. 64]. Аналогічними є погляди на механізм державного регулювання розвитку, проте вже у аграрній сфері, М. А. Латиніна, який вказує, що механізм державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки – це спосіб дій суб'єкта регулювання, який ґрунтується на базових функціях і принципах, забезпечуючи за допомогою форм, методів і засобів ефективне функціонування системи державного регулювання для досягнення визначеної мети та розв'язання протиріч [219, с. 4]. Погоджуємося з цими думками авторів, лише наголошуємо на нерозумінні з поданих визначень сутності протиріч, а саме, що автори мали на увазі, вказуючи на них – між ким виникають, а тим більше, яким чином доцільно розв'язати їх за допомогою механізму.

Із проведеного дослідження підходів вчених до розуміння дефініції

механізму державного регулювання розвитку у туристичній, аграрній та енергетичній сферах, необхідно зробити висновок, що *механізм державного регулювання розвитку страхової системи* – це комплекс заходів держави на різних стадіях життєвого циклу розвитку СС, за допомогою яких здійснюється вплив на СС з метою досягнення стратегічних цілей в умовах глобальної ринкової економіки. Механізм ДРРСС є функціональною формою цієї системи.

ДРРСС передбачає досягнення певного результату, тобто має цільову спрямованість. Тому до структури механізму ДРРСС зачислимо стратегічну мету та завдання. Механізм ДРРСС України зображено на рис. 1.4.

Стратегічною метою ДРРСС є формування сприятливих умов для функціонування СС, забезпечення оптимального рівня втручання держави в діяльність суб'єктів СС та вибір таких механізмів регулювання, які сприяли б як ефективному зростанні СС, так і економіки в Україні.

Для ефективного здійснення ДРРСС важливим є чітке визначення його завдань. Такими завданнями ДРРСС є:

- забезпечення стабільного розвитку СС та її адаптація до змінних умов у національній економіці;
- зміцнення економічної безпеки суб'єктів СС, у тому числі забезпечення їх фінансової стійкості;
- створення сприятливого економічного середовища для розвитку СС;
- систематизація страхового законодавства;
- оптимізація оподаткування суб'єктів СС;
- розширення страхової діяльності для перестрахових компаній;
- сприяння інтеграції вітчизняної СС у світовий страховий простір.

Проте подане трактування стратегічної мети та завдань буде змінювати своє наповнення залежно від стадії розвитку життєвого циклу СС. На стадії зародження та зростання основна мета державного регулювання вбачається у стимулюванні діяльності елементів СС з подальшим її розвитком.

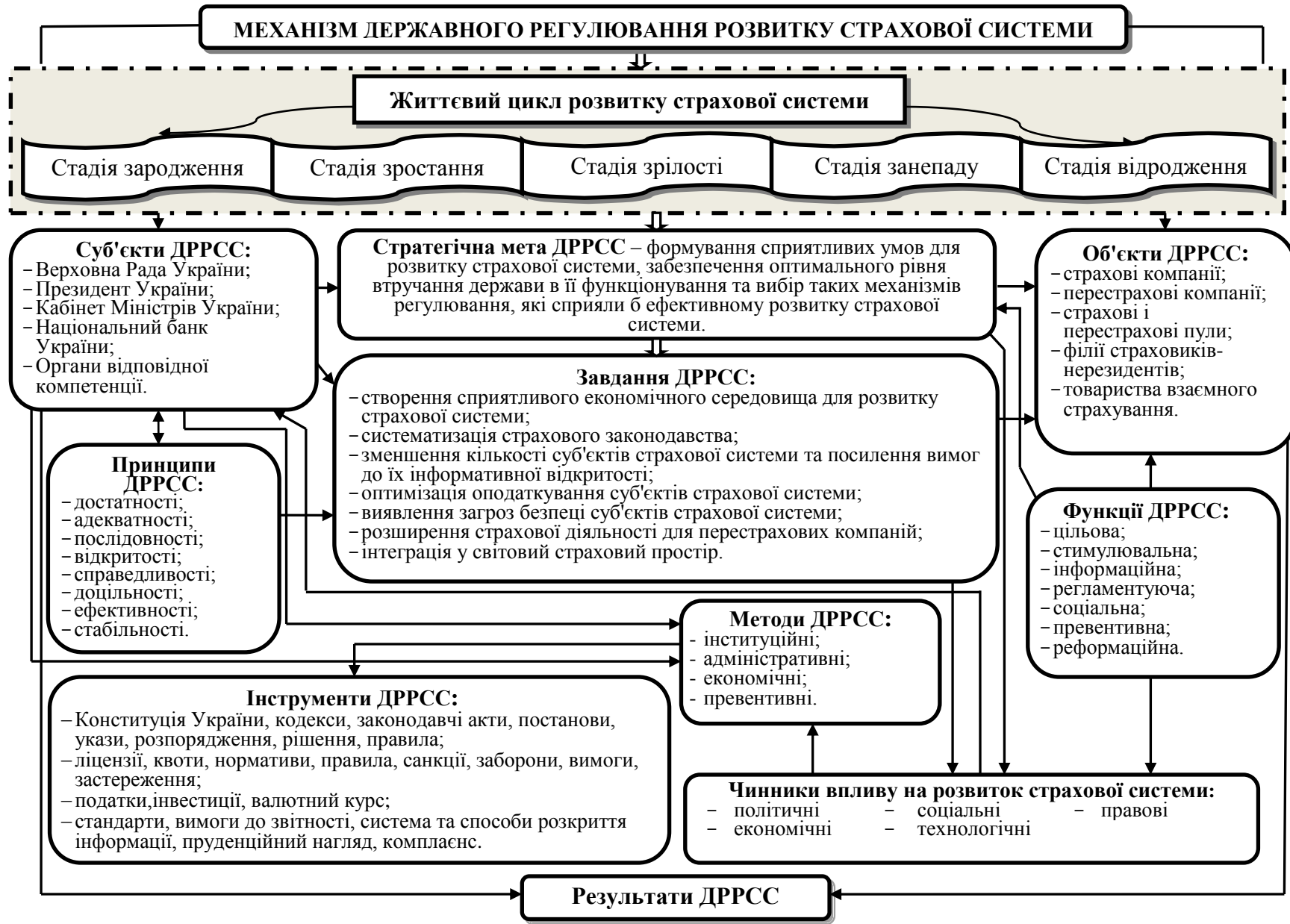

Рис. 1.4. Механізм ДРПСС

Джерело: розроблено авторкою

Відповідно до цієї мети видозміняться частково завдання, які полягатимуть у: вдосконаленні вимог до порядку створення та діяльності елементів СС відповідно до чинного законодавства; врегулювання механізмів здійснення страхової та перестрахової діяльності та прийняття відповідних законодавчих і нормативних актів; удосконалення порядку здійснення оподаткування елементів СС

Коли СС перейде на стадію зрілості, з характерною для цього етапу розвитку експансією, диференціацією та диверсифікованістю, набуде ознак стабільності, прибутковості та конкурентоздатності, то варто буде говорити про послаблення динамічного державного регулювання, підтримку державою такого розвитку та адаптації СС у напрямі міжнародних стандартів; вступу елементів СС до міжнародних організацій, діяльність яких пов'язана із страхуванням, та інтеграції вітчизняної СС у міжнародну.

Стадія занепаду характерна погіршенням усіх показників розвитку СС або більшості із них. На цьому етапі є нагальною потреба у допомозі держави, яка нерідко проявляється через: ліберальну систему оподаткування, зменшення корупційної складової СС, забезпечення правової основи для введення постійного контролю за діяльністю елементів СС; зобов'язання СК до поступового впровадження системи управління ризиками страхового портфелю відповідно до вимог Solvency II, пруденційного нагляду тощо. Основою метою державного регулювання на цій стадії є збереження отриманих на попередніх етапах розвитку СС результатів.

Інноваційних методів державного регулювання потребує стадія відродження, оскільки на цій стадії СС або зникає повністю відповідно до своїх напрацьованих потужностей та показників, або починає новий етап, який за стратегічними цілями схожий із стадією зародження. Єдина відмінність полягатиме у тому, що на стадії зародження СС лише починає формуватися, а на стадії відродження відновлюється уже з наявної закладеної основи, яка успішно функціонувала протягом певного історичного періоду часу. Органам влади потрібно влучно підібрати завдання, ефективні інструменти державного регулювання, щоб швидко і без значних втрат у страхуванні вивести СС із

кризи. Стратегічною метою на стадії відродження є дії держави, спрямовані на стимулювання розвитку СС із виведенням її з кризового стану, які систематизовані у такі завдання: пошук інноваційних методів у ДРРСС, посилення заходів щодо зміцнення безпеки елементів СС, ліберальне страхове законодавство та внесення коректив у спеціалізовані законодавчі та нормативні акти, перехід на окремих ділянках СС від жорсткого державного регулювання до ліберального з метою розширення повноважень та кращого функціонування елементів СС.

Рухливості механізму надають суб'єкти регулювання. Поняттю “суб'єкт”, на наш погляд, найбільш повно відповідає таке визначення: суб'єкти – це носії, виразники та виконавці господарських інтересів [258, с. 25–26]. Отже, суб'єктами ДРРСС є: носії – фізичні та юридичні особи, які утворюють певні соціальні групи, відрізняються між собою видом діяльності, професійними характеристиками, майном тощо. До суб'єктів ДРРСС, які реалізують свої регулівні функції щодо об'єкта – СС, належать: НБУ, ВРУ, Президент України, КМУ, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР), ДПСУ, АМКУ, Державна служба фінансового моніторингу України (ДСФМУ) та інші органи відповідної компетенції.

Проте, якщо звернутися до позиції Р. Г. Соболя, який розглядав державне регулювання страхової діяльності через призму органів, що його виконують, то побачимо, що до таких автор зачисляє: КМУ, МФУ та Лігу страхових організацій України [409]. Не погоджуємося з позицією автора, оскільки Ліга страхових організацій є добровільним об'єднанням учасників страхового ринку України, яке створене з метою захисту прав та інтересів своїх членів, сприяння розвитку страхового ринку і може співпрацювати з органами державної влади щодо формування напрямів вдосконалення страхової діяльності, але не є безпосередньо органом державного регулювання.

До виконавців належать органи державної та місцевої влади, а також міждержавні органи, які вчиняють конкретні дії щодо регулювання певних процесів у СС. Ми погоджуємось із думкою окремих науковців, що головним суб'єктом державного регулювання економіки є держава, яка ухвалює рішення

щодо методів, інструментів та інших елементів регулювання [402, с. 62], але вважаємо, що на сучасному етапі регулювання СС перебуває під відчутним і помітним впливом міжнародних стандартів та кодексів, дотримання яких є індикатором певного статусу країни у світовому фінансовому просторі. Тому суб'єктами регулювання є інститути державної влади, міжнародні організації, а також професійні об'єднання, які створюють інституційну структуру регулювання СС.

Вважаємо за доцільне суб'єкти ДРРСС поділяти за наступними ознаками:

1. За способом впливу:

– прямі (безпосередньо впливають на діяльність елементів СС і характеризується високим ступенем регламентації – НБУ);

– непрямі (регламентують поведінку елементів СС опосередковано, завдяки створенню певних умов – ВРУ, КМУ, АМКУ тощо). При цьому поєднання прямих та непрямих суб'єктів державного регулювання може бути різним залежно від стадії розвитку СС.

2. За частотою впливу:

– постійні (характеризуються сталим, постійним регулівним впливом відповідно до засад розвитку СС);

– епізодичні (використовуються за певних умов, наприклад, надзвичайних ситуацій, – контроль за монополізацією на страховому ринку, призначення тимчасової адміністрації та ін.).

3. За повнотою охоплення:

– суб'єкти широкого кола повноважень (заходи впливу держави застосовуються до СС загалом – НБУ, ВРУ);

– суб'єкти вузького кола повноважень (державне регулювання здійснюється щодо окремих аспектів функціонування СС, наприклад, організація сплати податків ДПСУ).

4. За територіальним впливом:

– центральні органи виконавчої та законодавчої влади;

– органи спеціальної компетенції;

– органи місцевого самоврядування.

Окремо, залежно від суб'єктів регулювання, виокремимо такі його види:

1) державне регулювання СС – здійснюється органами державної влади (центральними органами законодавчої та виконавчої влади, органами спеціальної компетенції, органами місцевого самоврядування);

2) міждержавне регулювання СС – здійснюється міжнародними організаціями і є вищим рівнем державного регулювання – глобальним міждержавним регулюванням;

3) асоціативне регулювання СС – здійснюється саморегулювними організаціями – асоціаціями та об'єднаннями. Такий вид регулювання зазвичай вважається альтернативним державному і свідчить про високий ступінь розвитку СС. Саме такі організації можуть прийти у майбутньому на зміну державним органам. Асоціативне регулювання значно поліпшує страховий клімат у країні, підвищує рівень суспільного значення страхування та довіри до нього держави і громадян. У світовій практиці воно ґрунтується на стандартах і кодексах, які отримали назву “м'якого законодавства”, тобто не на юридичних нормах, закріплених законодавством, а на добровільно розроблених правилах, недотримання яких призводить до втрати ділової репутації та невизнання суспільством.

Суб'єкти реалізують свої регулювні функції відносно певних об'єктів, визначення яких є найважливішим аспектом теорії державного регулювання. При вивченні об'єкта державного регулювання погляди вчених різняться. До прикладу, ринок страхових послуг, як об'єкт державного регулювання, виділяє Л. В. Шірінян [509, с. 32]. У свою чергу Д. Кондратенко об'єктом регулювання визначає господарську діяльність страховика або господарську операцію страхувальників [199, с. 6]. Погоджуємося із думкою О. В. Корват, що при позначенні сутності процесу державного регулювання, який має бути єдиним та цілеспрямованим, регулюючі впливи держави мають діяти, в першу чергу, на ринок в цілому (його структуру, поведінку і результативність), а також, за необхідності, на елементи ринку, як системи, зокрема на учасників страхового ринку (СК, посередників, споживачів страхових послуг та професійні

об'єднання) [203]. У механізмі, що нами розглядається, об'єктом регулювання є СС та її елементи, які здійснюють свою діяльність в Україні.

Погоджуємося із підходом Д. О. Тищенко до державного регулювання страхової діяльності, яке автор представляє як цілеспрямовані дії держави з використанням правових, економічних, організаційних, технологічних та інших важелів, спрямованих на подолання екстерналій страхового ринку, які знижують ефективність функціонування його учасників і, водночас, акцентує увагу на інструментарії державного регулювання та його принципах, оскільки вони дають можливість адекватно реагувати на зовнішні відносно страхового ринку виклики [449, с. 96]. Основними інструментами державного регулювання А. Єрмошенко вважає пруденційний нагляд, що спрямований на підтримку платоспроможності, фінансової стійкості й фінансової безпеки, та регулювання діяльності фінансових установ як суб'єктів СС, що сприятиме покращенню взаємовідносин між фінансовими установами і споживачами [138, с. 13–14]. Не погоджуємося із таким підходом до розуміння, оскільки вважаємо, що подані вченим інструменти швидше є формами державного регулювання, аніж інструментами, тому що не є знаряддям для досягнення визначених цілей.

У Господарському кодексі України основними засобами регулівного впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання є [111]: державне замовлення, державне завдання; ліцензування, патентування й квотування; сертифікація та стандартизація; застосування нормативів і лімітів; регулювання цін, тарифів; надання інвестиційних, податкових та інших пільг, а також дотацій, компенсацій, цільових інновацій і субсидій.

Керуючись нормами Господарського кодексу України, Н. Пацурія вирізняє такі спеціальні засоби регулювання, що найбільш повно, на думку автора, розкривають особливу сутність страхової діяльності [296, с. 120]: регулювання тарифів; надання податкових пільг; обмеження щодо здійснення страхової (перестрахової) діяльності. Дискусійним є підхід автора щодо віднесення визначених засобів до спеціальних, оскільки вони є засобами регулівного впливу будь-якої господарської діяльності. Окрім того, цей перелік засобів не є повним.

Проведений нами аналіз засвідчує, що запропоновані наукові положення є дискусійними і недостатньо обґрунтованими. Зокрема, вважаємо, що засоби регулювання – це інструменти, які використовуються в процесі державного регулювання. Способи регулювання – методи регулювання СС.

Вартує уваги підхід А. Самойловського, який вважає, що “державний механізм регулювання страхової діяльності в Україні перебуває на етапі структурної адаптації до новостворюваного ринкового середовища” [395, с. 165]. Для розв’язання завдань регулювання страхової діяльності державою в умовах трансформаційних перетворень економіки автор вважає найефективнішими прямі методи втручання, які передбачають нормативно-правове забезпечення страхової діяльності та засновані на цьому дії органів центральної виконавчої влади. До комплексу непрямих методів регулювання страхової діяльності він включає: методи інвестиційної, фіскальної, грошово-кредитної та валютної політики [395, с. 166–167].

У свою чергу, Л. Нечипорук до складових державного регулювання страхового ринку відносить: законодавство, що регулює страхову сферу, інституційну систему державно-правового регулювання страхового ринку та непрямі економічні регулятори [276, с. 181].

На нашу думку, теорія державного регулювання вимагає системного підходу до вибору заходів впливу держави на СС та формування структурних елементів механізму державного регулювання, які взаємопов’язані та взаємозалежні між собою і становлять цілісне утворення.

Оскільки методологія державного регулювання включає підходи, принципи та ґрунтується на логіці управління соціально-економічним розвитком держави, то до структури механізму ДРПСС потрібно включити принципи як основні вихідні положення, незаперечні вимоги, дотримання яких сприятиме ефективному державному регулюванню. Державне регулювання СС повинно здійснюватися за ризик-орієнтованим підходом, в основу реалізації якого закладено такі принципи:

- достатності – полягає у здійсненні державною визначених законом регулювних функцій, які належать до її компетенції;

- відкритості – передбачає інформування учасників СС щодо діяльності держави у розрізі регулювання страхової діяльності, а також національної економіки в цілому;
- адекватності – пояснює необхідність відображення державними регуляторами реального стану розвитку вітчизняної СС та застосування методів та інструментів державного регулювання відповідно до вимог ринкового середовища;
- справедливості – ґрунтується на рівноправності усіх учасників СС перед відповідними державними регуляторами;
- пропорційності – полягає у державному регулюванні та нагляді залежно від розмірів суб'єкта СС, його бізнес-профілю та рівня ризиків;
- послідовності – пояснює відповідність і порядок дій органів державної влади цілям розвитку СС та масштаби державного регулювання СС у різні періоди в процесі послідовної зміни державних регуляторів у страховій сфері;
- доцільності – ґрунтується на необхідності та доцільності ДРРСС з метою вирішення існуючих в ній проблем та сприяння сталого розвитку;
- ефективності – пояснює продуктивні дії регулюючих органів з метою забезпечення ефективного розвитку СС;
- стабільності – забезпечує необхідний вплив держави на СС для вирівнювання зростань та нівелювання спадів у процесі її розвитку.

Варто зауважити, що в умовах макроекономічної нестабільності та мінливості економічних процесів ДРРСС має бути гнучким і спрямованим на адаптацію механізму до умов, що складатимуться під впливом тих або інших чинників на кожній стадії життєвого циклу розвитку СС.

Якщо звернутися до зарубіжного досвіду і практики, то Британська Комісія якісного регулювання виділяє п'ять принципів регулювання [420, с. 102]: пропорційності – регуляторні органи можуть втручатися у діяльність лише за необхідності, використовуючи належні засоби; прозорості – регуляторні органи мають бути відкритими; цілеспрямованості – регулювання має бути сфокусоване на проблему та мінімізацію побічних ефектів;

відповідальності – регуляторні органи мають обґрунтовувати своє рішення; послідовності – правила поведінки, які встановлюються, мають враховувати дію інших правил поведінки. Комплексне дотримання вищенаведених принципів гарантує цілеспрямоване, впорядковане та ефективне функціонування механізму ДРРСС.

Невід’ємним компонентом змісту, важливою формою виявлення суті ДРРСС є відповідні його функції. Як зазначає О. Скакун, функції держави необхідно розглядати як об’єктивно необхідний, цілеспрямований основний напрямок діяльності держави, здійснюваний в життєво важливій сфері суспільних відносин [402]. Заслугує уваги підхід Н. В. Приказюк, яка окремо виділяє функції державного регулювання: ліцензування діяльності з надання страхових послуг, нормативно-правове регулювання діяльності СК та інших суб’єктів СС, нагляд за діяльністю суб’єктів СС, застосування відповідних заходів впливу та державного регулятора, як суб’єкта СС: розробка та впровадження порядку звітності й вимог до нього, стратегії розвитку СС, методики рейтингування страхових установ тощо [322, с. 176-177]. На нашу думку, функції ДРРСС потрібно поділити на ті, що залишаються незмінними під впливом нових умов існування та трансформації, а також функції, набуті в процесі еволюції СС. Передусім це функції, пов’язані з новими страховими послугами чи, до прикладу, зумовлені посиленням ролі саморегульованих організацій, яким пропонується виконання низки регульованих функцій. Виокремимо такі функції ДРРСС:

1) стимулювальна – формування стимулів, які впливатимуть на функціонування учасників СС з метою її розвитку;

2) інформаційна – забезпечення поінформованості усіх учасників СС щодо ситуації у страховій сфері;

3) цільова – визначення завдань, пріоритетів, основних напрямів та перспективних програм розвитку СС в країні, з урахуванням міжнародного досвіду;

4) соціальна – надання соціального захисту та забезпечення соціальними гарантіями учасників СС;

5) регламентуюча – встановлення за допомогою законодавчих та нормативно-правових актів чітких правил діяльності та удосконалення правового механізму;

6) реформаційна – застосування різного виду перетворень та змін у СС з метою її зміцнення та розвитку;

7) превентивна – виявлення та запобігання загрозам у процесі формування та розвитку СС.

Окреме місце у механізмі ДРРСС займає зовнішнє середовище з його явищами, подіями, процесами та іншими чинниками, що можуть бути джерелом загроз, викликів та ризиків, які впливають на розвиток СС в цілому. До чинників впливу на розвиток СС в умовах сучасної глобалізації належать: політичні, економічні, соціальні, технологічні та правові.

Важливе місце у механізмі ДРРСС посідають методи регулювання, правильне використання яких дає можливість досягти бажаних результатів. Під ними розуміємо способи впливу держави на поведінку суб'єктів СС з метою створення та забезпечення умов їхньої діяльності відповідно до визначених напрямів розвитку. Кожен метод знаходить своє застосування через сукупність відповідних інструментів, які є знаряддям для досягнення цілей і які будуть змінюватися відповідно до зміни стратегічних цілей на кожній стадії розвитку СС. Інструмент – засіб для досягнення цілей у державному регулюванні.

Гаманкова О. О., розглядаючи методи державного регулювання ринку страхових послуг, наводить їх класифікацію за формою впливу на об'єкт (прямі та непрямі) та за засобами впливу (адміністративні, економічні, правові). Науковець вказує на відсутність в сучасній вітчизняній економічній літературі єдиної думки щодо змісту прямих та непрямих методів державного регуляторного впливу [98, с. 72]. Погоджуємося із позицією О. Могильного, який до методів зачислявав конкретні регулюючі способи впливу держави на досліджуваний об'єкт з метою вирішення намічених цілей. Вважаємо, що методи формуються на основі властивих для них важелів впливу на елементи СС, під якими розуміємо засоби (інструменти), якими приводяться в дію процеси, що забезпечують ефективне функціонування механізму ДРРСС.

У механізмі ДРРСС виокремимо інституційні, адміністративні, економічні та превентивні (діагностичні) методи регулювання. Інституційні методи регулювання СС регламентують поведінку суб'єктів СС за допомогою неформальних правил і норм та розроблення, прийняття й затвердження законів і нормативно-правових актів. До неформальних правил та норм регулювання належать: довіра до суб'єктів СС, правила ділових відносин у веденні діяльності цих суб'єктів, страхова культура, рівень корупції, котрі неформально (як позитивно, так і негативно) можуть впливати на розвиток СС в Україні. Окрім цього, не всі згадані інститути, які мають позитивний вплив (страхова культура, довіра), встигли сформуватися на належному рівні, що перешкоджає ефективному функціонуванню СС.

Адміністративні методи регулювання СС – це способи прямого впливу органів державної влади на діяльність суб'єктів СС, які встановлені відповідними документами, що мають юридичну силу і є обов'язковими до виконання. Ними є: ліцензування та реєстрація суб'єктів СС; формування правил діяльності елементів СС; спостереження за процесом ліквідації та реорганізації елементів СС; встановлення вимог щодо нормативів розміщення страхових резервів, а також формування різних видів резервів; застосування системи санкцій за порушення або невиконання окремими суб'єктами СС запроваджених правил. Інструментами адміністративного регулювання є: ліцензії, квоти, нормативи, правила, санкції, заборони, вимоги, примуси, попередження, зауваження, застереження тощо.

Надмірне використання адміністративних методів негативно позначається на економіці, зокрема, послаблює економічну свободу, може активізувати тіньову діяльність. Однак адміністративні методи небезпечні тоді, коли не передбачають належної економічної свободи. Вони необхідні для захисту інтересів громадян та суспільства. Використання порівняно невеликої кількості адміністративних методів регулювання не порушує дію ринкового механізму, а навпаки, дає змогу швидко його корегувати.

Отже, наведені нижче ознаки адміністративного регулювання СС розкривають його сутність: прямий вплив органів державної влади на поведінку

суб'єктів СС; обов'язковість виконання розпоряджень та наказів протягом визначеного періоду часу; безальтернативність варіантів поведінки суб'єктів СС; відповідальність суб'єктів СС за ухилення від виконання встановлених норм.

Економічні методи державного регулювання здійснюють опосередкований вплив на економічні інтереси суб'єктів СС та зумовлюють їхню поведінку. Вони є інструментом непрямого втручання у СС, мають мотиваційний характер впливу, реалізуються за допомогою монетарних, податкових, бюджетних та цінових інструментів. Вибір тих чи інших економічних інструментів залежить від стадії розвитку СС, ситуації в країні, розвиненості ринкових відносин та глобалізаційних процесів.

Монетарні інструменти регулювання з різною ефективністю використовують у всіх країнах. Основними монетарними інструментами є: облікова ставка, норми обов'язкового резервування, валютні інтервенції, операції репо, кредити овернайт, купівля іноземної валюти тощо.

У взаємозв'язку з монетарними інструментами регулювання застосовуються податкові інструменти, які визнані економічною наукою як дієві інструменти державного регулювання. Використання податків у ДРРСС ґрунтується на властивих їм функціях: фіскальній та регулівній. Фіскальна функція визначає призначення податків – формування стабільних надходжень з подальшим їх рівномірним розподілом. Регулівна функція податків полягає в опосередкованому впливі податків на соціально-економічні процеси через механізм економічного розрахунку, не обмежуючи право платника займатися тією чи іншою діяльністю. Використання податкових інструментів має на меті досягнення бажаної чи зміну діючої поведінки платників податків, що дозволяє досягти певних цілей соціально-економічного розвитку суспільства.

Механізм ДРРСС – це вже не сукупність елементів, а спосіб їх взаємодії у ДРРСС (методів, інструментів), що спрямовані на ефективне функціонування СС в країні. Цей механізм створюють і впроваджують суб'єкти системи ДРРСС для реалізації державної політики.

Через інструменти широкого спектру дії державне регулювання

досліджувала Л. С. Селіверстова, яка вказала на встановленні пропорцій розподілу та перерозподілі створеної вартості, регулюванні грошових потоків на страховому ринку. Відповідно до поглядів вченої, інструменти – це безпосередні важелі впливу на мотивацію суб'єктів страхового ринку, що належать до визначеного методу і форми регулювання [400, с. 4].

Пріоритетними методами у механізмі ДРРСС в сучасних умовах є превентивні методи, що застосовуються для уникнення можливих негативних наслідків за тієї чи іншої економічної ситуації, основу яких складає пруденційний нагляд. Якщо аналізувати міжнародні вимоги до пруденційного нагляду, то вони стосуватимуться в основному оцінки ризиків функціонування СС, достатності капіталу та підтримання платоспроможності. Основними інструментами превентивних методів, які сприятимуть державному регулюванню та пруденційному нагляду при запровадженні міжнародних вимог, є: стандарти управління ризиками, вимоги до звітності, система розкриття інформації та контроль у розрізі адаптації підходів ЄС. Нагляд є свого роду складовою адміністративних методів прямого впливу на регулювання СС, пруденційний нагляд є продовженням ДРРСС.

Проаналізувавши методи та інструменти ДРРСС, стверджуємо, що така складова механізму ДРРСС, як інструменти, зазнає змін залежно від стадії розвитку СС та має різне наповнення.

На стадії зародження переважатимуть швидше адміністративні та інституційні методи, оскільки на початку формування СС основна увага приділятиметься ліцензуванню чи реєстрації елементів СС, чітко встановленим органами державної влади правилам функціонування СС, спостереженню за виконанням елементами СС законодавчих норм та нормативів, встановленню вимог щодо входу та виходу зі СС, формуванню правил добросовісної конкуренції, застосуванню системи санкцій у разі порушення або невиконання елементами СС встановлених правил. Основними інструментами адміністративного регулювання на цій стадії будуть ліцензії, правила, частково санкції, зауваження та застереження.

Стадія зростання характеризуватиметься підключенням до інституційних

та адміністративних методів ще й економічних (податкові ставки, облікова ставка та норми обов'язкового резервування), оскільки усі елементи СС нарощуватимуть темпи зростання, функціонуватимуть на страховому ринку, де встановлені свої правила та умови, формується попит та пропозиція на страхові продукти (послуги).

Після переходу СС до стадії зрілості послаблять свій вплив інституційні та адміністративні методи, а перевага перейде до непрямого державного регулювання за допомогою економічних методів, які носитимуть рекомендаційний, мотиваційний та підтримуючий характер впливу з можливим використанням таких монетарних, податкових, бюджетних та цінових інструментів, як податки, валютні інтервенції, купівля іноземної валюти.

Стадія занепаду СС потребує підтримки держави із активізацією, стимулюванням та застосуванням усіх без винятку методів державного регулювання. Основними заходами держави повинні стати: вилучення ліцензій у слабких елементів СС, які не витримують конкуренції або ведуть схемні неправомірні дії, встановлення державними органами відповідно до чинного законодавства, міжнародного права та різних міжнародних актів, угод обмежень щодо страхових операцій (квот), підвищення нормативів елементам СС з метою посилення контролю за їх діяльністю і виведення з неї слабких учасників, введення державою санкцій для окремих елементів СС, що є одним із засобів спонукання їх до додержання норм права, встановлення вимог до окремих аспектів діяльності елементів СС. Щодо інструментів економічних методів ДРРСС, то потрібно їх застосувати наступним чином: зменшити НБУ розмір облікової ставки, що дозволить отримати фінансовим установам більше кредитів, які можливо влити у СС з метою її підтримки, знизити податкові ставки для елементів СС або на пільговий період послабити податкове регулювання, щоб СС змогла подолати кризовий стан.

Стадія відродження є вирішальною у життєвому циклі розвитку СС, оскільки після неї вона або почне своє відновлення, реорганізацію, або більшість елементів припинять свою діяльність, що може завести СС у ще більш глибокий кризовий стан чи економічну депресію. На цьому етапі

розвитку державі потрібно бути обережною у своєму регулюванні, щоб своїми діями не нашкодити, а швидше допомогти та підтримати. Інструменти регулювання застосовуватимуться відповідно до стратегічної мети державного регулювання на цій стадії, проте як було зазначено вище – потребуватимуть нових підходів, які б відповідали міжнародним та європейським нормам. Важливо на цій стадії прийняти низку поправок до існуючих законодавчих та нормативних актів, які не чітко регламентують діяльність елементів СС, за рахунок чого є прогалини у страховому законодавстві, що призводять до погіршення її стану. Також доцільним є застосування інноваційно-інвестиційного середовища для розвитку та трансформації СС, у якій перевага надаватиметься непрямим методам державного регулювання порівняно з прямими. Проте оптимальне співвідношення між цими методами державного регулювання залежить не лише від стадії розвитку СС, але й від національних, інституційних, історичних та галузевих чинників.

Державне регулювання діяльності суб'єктів СС у певних випадках здійснюється за допомогою проведення політики обмежень та політики стимулювання. Політика ДРПСС зводиться до протидії стадіям життєвого циклу: в період занепаду держава стимулює ділову активність шляхом забезпечення платоспроможності потенційних страхувальників (належного рівня оплати праці та пенсійного забезпечення, прибуткової діяльності суб'єктів господарювання), запровадження стимулюючого оподаткування та пільгового кредитування суб'єктів СС, створенні сприятливого інвестиційного клімату в державі, впровадження обов'язкових видів страхування, забезпечення добросовісної конкуренції між суб'єктами СС тощо [320, с. 102], а в період розвитку – прагне стримати зростання СС. В такі моменти державі варто було б максимально подовжити стадію розвитку та зрілості і звести до мінімуму стадію занепаду. Однак це неможливо зробити, оскільки в точках перегину циклу діє спеціально вироблений державою механізм, який множить і прискорює протилежну стадію. Крім податково-бюджетних і кредитно-грошових заходів впливу на розвиток СС, держава використовує заходи санаційного характеру: бореться з інфляцією, монополізмом, корупцією,

проводить політику усунення диспропорцій і т.д. Варто зазначити, що некваліфіковане державне регулювання може призвести до прискореної дезорганізації (ентропії) та колапсу СС. Однак адекватний регулюючий вплив держави сприятиме розвитку конкурентних відносин у страховій галузі, а це в свою чергу дозволить СС досягти свого рівноважного стану.

Отже, об'єктивний процес розвитку СС зумовлює використання системного підходу до аналізу державного регулювання, а також необхідність формування та впровадження цілісного механізму впливу держави на функціонування вітчизняної СС. Сьогодні розвиток СС є швидше некерованим уповільненим процесом, аніж організованим і підтримуваним державою. Це пов'язано з посиленням впливу макроекономічних чинників на життєвий цикл СС і відсутністю чіткої стратегії її розвитку. Ефективне державне регулювання здатне зупинити цей процес і згладити майбутню негативну динаміку показників розвитку СС. В іншому випадку СС трансформується самостійно під безпосереднім впливом циклічності. Застосування того чи іншого механізму неможливе без розробки конкретних інструментів державного впливу на СС. Специфіка і кількість інструментів, що застосовуються при цьому може бути різною і залежить від того, на якій стадії розвитку перебуває СС. У процесі інституційних перетворень в Україні можлива поява нових, більш ефективних і адекватних інструментів ДРПС у розрізі його механізму. Тобто основними принципами механізму ДРПС мають бути адекватність, багатоаспектність, гнучкість, адаптивність, ефективність.

Висновки до розділу 1

За результатами дослідження теоретичних засад дослідження державного регулювання розвитку страхової системи зроблено такі висновки:

1. Пропонуємо СС у вузькому розумінні вважати сукупністю елементів, які об'єднані внутрішніми і зовнішніми зв'язками, являють єдине ціле і перебувають в межах визначеного періоду часу у певних відносинах між собою. У широкому розумінні СС – це сукупність елементів, об'єднаних внутрішніми і зовнішніми зв'язками, перебувають у певних відносинах між

собою та із зовнішнім середовищем з метою сприяння страховому захисту, зростання добробуту населення та розвитку економіки.

2. Запропоновано СС будувати відповідно до ознак та особливостей, які характеризують її як систему, що: формує визначені відносини між елементами системи з метою виконання цільових функцій; об'єднує елементи задля виконання кінцевої мети у межах часового інтервалу та елементи, частини чи компоненти, організаційно пов'язані між собою; організаційно впорядковує сукупність доктрин, ідей чи поглядів, які обґрунтовують механізм функціонування системи; цілісну сукупність елементів, створюючи при цьому ланцюг взаємозалежностей.

3. Розглядаючи функцію як дієвість конкретного механізму або як сутність в дії, виділено чотири основні функції СС: захисну (при компенсації матеріальних збитків страхувальників і забезпечення страхового захисту), превентивну (за допомогою фінансування попереджувальних заходів зі страхового фонду СК з метою попередження страхового випадку і зменшення страхового ризику), стимулювальну (з метою стимулювання міжнародного співробітництва та зниження навантаження на бюджети різних рівнів), соціальну (сприяння захисту від соціальних ризиків, пов'язаних із життєдіяльністю людей).

4. Структурний аналіз СС дозволив виокремити за окремими критеріями (законодавчі основи діяльності відповідно до нормативно-правових актів, створення власних страхових продуктів та подальший продаж страховим посередникам, проведення діяльності на страховому ринку і купівля ризиків для подальшого страхування) її елементи: СК, перестрахові компанії, ФСН, страхові та перестрахові пули. Проведені дослідження дозволили визначити характерні ознаки СС, які формуються не на основі окремих властивостей елементів системи, а під впливом їх взаємодії: цілісність, функціональність, синергічність, структурність, ієрархічність, динамічність, упорядкованість, емерджентність, закритість, організованість, адаптивність, гетерогенність, дисипативність.

5. Концепція загальної теорії систем послугувала основою для

класифікації страхових систем. Вітчизняна СС є: національною, оскільки об'єднує елементи в межах однієї країни; контрольованою ззовні, оскільки держава через відповідні органи здійснює вплив на неї; відкритою, оскільки знаходяться під впливом зовнішнього та внутрішнього середовища і взаємодіє з іншими системами; динамічною, так як перебуває у постійному русі із наповненням новими та удосконаленими елементами; складною системою через наявність розгалуженої системи функцій та зв'язків з різними системами; децентралізованою, тому що її елементи знаходяться на одному ієрархічному рівні; залежно від стадії розвитку – СС, яка знаходиться у перехідному періоді від стадії занепаду до стадії відродження; страховою системою ринкового типу – через відсутність монополії, відкритість до нових зв'язків, інтеграцію у світову СС.

6. Досліджено, що державне регулювання СС є комплексом заходів відповідних органів державної влади з метою досягнення визначених цільових орієнтирів розвитку СС. У широкому розумінні, доповнюючи поняття складовою розвитку, ДРРСС обґрунтовано як застосування державою комплексу заходів цілеспрямованого впливу на СС, які забезпечують ефективне її функціонування з метою досягнення збалансованого розвитку економіки. До основних функцій ДРРСС зачислено: стимулювальну, інформаційну, цільову, соціальну, регламентуючу, реформаційну, превентивну.

7. Механізм ДРРСС розглянуто, як комплекс заходів держави на різних стадіях життєвого циклу розвитку СС, за допомогою яких здійснюється вплив на СС з метою досягнення стратегічних цілей в умовах глобальної ринкової економіки. До основних складових цього механізму зачислено: життєвий цикл розвитку СС, стратегічна мета, завдання, суб'єкти та об'єкти ДРРСС, принципи, функції, чинники впливу на розвиток СС, методи та інструменти ДРРСС, очікувані результати від державного регулювання.

Результати першого розділу опубліковано у наукових працях авторки [67; 69; 71; 73; 77; 79; 82; 83; 84; 429; 478; 490; 493; 495; 497; 499; 528; 551].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СТРАХОВОЇ СИСТЕМИ

2.1. Методологічні засади дослідження державного регулювання розвитку страхової системи

Основою будь-якого наукового дослідження є процес пізнання, що вимагає особливого підходу до визначення методологічних засад. Організація процесу пізнання, вибір його методів та підходів до розуміння зазначеного поняття знаходяться у площині теоретичного та практичного сприйняття досліджуваного матеріалу – методології наукового дослідження. Методика дослідження – це система правил використання методів, прийомів та способів будь-якого дослідження. Свідоме застосування науково обґрунтованих методів потрібно розглядати як найсуттєвішу умову отримання нових знань. Сучасна система наукових досліджень представлена філософською (фундаментальною), загальнонауковою, конкретно-науковою та технологічною методологіями.

Фундаментальний рівень займає філософська методологія, яка визначає процес пізнання як цілісну стратегію побудови дослідження і шляхом критичного аналізу здійснює пошук нових світоглядних орієнтирів вирішення проблеми світосприйняття. Загальнонаукова методологія займає другий рівень у системі наукових досліджень і ґрунтується на теоретичних концепціях, які є основою побудови структури та змісту предмета дослідження. Конкретно-наукова методологія використовується в переважній більшості наук, оскільки будь-яке наукове відкриття має не лише предметний, але й методологічний зміст, спричиняє критичний перегляд прийнятого досі понятійного апарату, чинників, передумов і підходів до інтерпретації предмета дослідження. Технологічна методологія ґрунтується на методиці та техніці дослідження, які забезпечують отримання достовірного емпіричного матеріалу і носить чітко виражений нормативний характер.

Вважаємо, що будь-яке наукове дослідження повинно враховувати

принципи філософської методології, опираючись на загальнонаукову, включаючи конкретно-наукову методологію та беручи за основу технологічну методологію, в якій закладено принципи та спеціальні методи дослідження.

У нашому дослідженні методологія охоплює сукупність теоретичних положень щодо основ формування та розвитку СС, її державного регулювання, методикою оцінювання ефективності ДРРСС.

Методологія дослідження ДРРСС охоплює наступні напрями:

- основні наукові положення;
- понятійно-категорійний апарат;
- сукупність принципів, на основі яких визначаються методи: прийоми, підходи та способи дослідження;
- методика оцінювання ефективності державного регулювання;
- методична база дослідження;
- концептуальна модель.

Рівні методології та напрями наукового дослідження ДРРСС зображено на рис. 2.1.

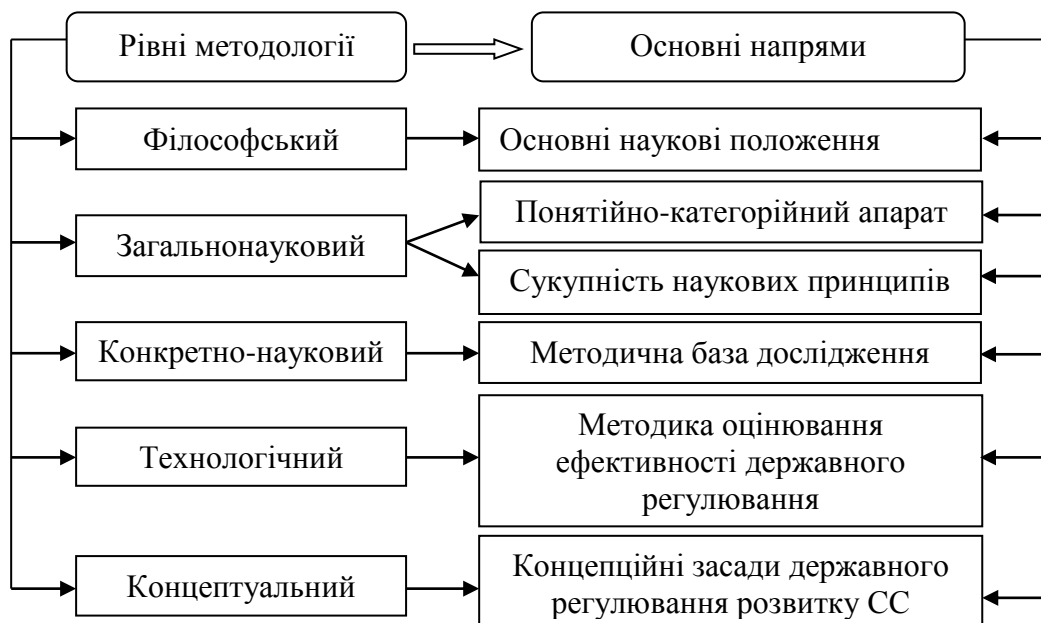

Рис. 2.1. Рівні методології та напрями наукового дослідження ДРРСС

Джерело: розроблено авторкою

Частина наукових положень та понятійно-категорійного апарату

викладено у першому розділі наукового дослідження. Зокрема, проаналізовано наукові підходи до розуміння таких понять, як “система”, “фінансова система”, “страхова система” та “страховий ринок”, визначено характерні ознаки, принципи та функції СС, обґрунтовано позицію авторки щодо структурно-функціонального алгоритму побудови СС.

Відповідно до правил мультиаспектності у трактуванні поняття “методологія” під методологією дослідження ДРРСС пропонуємо розуміти комплекс теоретичних положень, понятійно-категорійну основу дослідження, принципи та методи наукового дослідження, методика оцінювання, які дозволяють отримати базову основу знань про сутність СС, особливості її розвитку та вплив державного регулювання на формування та розвиток СС.

Розроблена нами фундаментальна методологія наукового дослідження включає теоретичний та емпіричний рівні пізнання. Теоретичний (від грец. Θεορία – розгляд, дослідження) рівень пізнання – це, в першу чергу, логічне узагальнення практичного досвіду та наукових методів пізнання. На цьому рівні зазвичай отримують певні знання не лише за допомогою досвіду, але й завдяки абстрактному мисленню. Теорія являє собою результат процесу пізнання, а методологія виробляє основні шляхи досягнення і побудови цього знання. Тобто, методологію розуміють, як загальну систему уточнюючих принципів та підходів до пізнання, яка визначає, яким чином проводити наукові дослідження при заданому предметі та об’єкті.

Теоретичний рівень включає систему понять, суджень, абстракцій, наукових гіпотез та виведення з них конкретних результатів. У нашому дослідженні доцільним є виведення наступних наукових гіпотез, які потребують подальшого доведення:

- твердження про циклічність розвитку СС;
- припущення про значний вплив державного регулювання на розвиток СС;
- твердження щодо гнучкого та адаптивного характеру механізму ДРРСС залежно від стадії розвитку СС.

Емпіричний (від грец. Ἐμπειρικός – досвідчений) рівень знання – це таке знання, зміст якого одержано переважно з досвіду (спостережень, дослідження процесів та явищ, експериментів), що піддається певному раціональному опрацюванню. Емпіричні знання спираються на емпіричні факти, які застосуємо при визначенні сутності розвитку та ДРРСС. Емпіричні знання можуть випереджати теорію, а теорія за певних умов може передувати емпіричним фактам.

Методологія дослідження ДРРСС ґрунтується на наступних принципах:

– *принцип розвитку* – передбачає зміни та можливі трансформації об'єкта дослідження. Будь-яка система, у тому числі і страхова, створюється та функціонує з урахуванням можливості постійного розвитку, в процесі якого вона набуває нових властивостей, якостей, ознак чи функцій. Принцип розвитку перебуває у тісному зв'язку з принципом взаємозв'язку. У поняттях зв'язку більше виражений статичний момент, а у взаємодії – динамічний. З іншого боку, при аналізі принцип розвитку орієнтує на необхідність зважання на передісторію системи та сучасні тенденції функціонування з метою розкриття закономірностей її функціонування та вироблення механізму ДРРСС. Принцип розвитку сприятиме створенню ефективної та конкурентоспроможної національної СС та її інтеграції у світову СС;

– *принцип системності* – проявляється у взаємозв'язках між структурними елементами СС, які забезпечують цілісність її функціонування. Основний акцент робиться на виявленні різноманітності зв'язків і відношень, що мають місце як усередині СС, так і у її взаємодії із зовнішнім середовищем. Властивості СС як цілісної системи визначаються не тільки сумарними властивостями її окремих елементів, але й специфікою її структури, особливими системоутворючими, інтегративними зв'язками. Принцип системності дає змогу визначити стратегію наукового дослідження ДРРСС, розглядає досліджувану СС як цілісну систему, або як підсистему системи вищого порядку із усіма її зв'язками із іншими системами чи зовнішнім середовищем;

– *принцип комплексності* – передбачає всебічне дослідження причинно-

наслідкових залежностей, комплексну оцінку вхідних параметрів функціональної та структурної побудови, їх зміну та розвиток на досліджуваному об'єкті у просторі й часі, за кількісними і якісними ознаками та вихідні (результативні) параметри цього процесу. Принцип комплексності передбачає: дослідження СС як відносно відособленої системи в межах економічної системи, установлення цілей функціонування СС та її елементів як критеріїв ефективності їх роботи; використання системи показників (за визначеними критеріями), що характеризують ефективність ДРРСС; дослідження та розрахунок показників, які включає методика оцінювання ефективності ДРРСС; вивчення змін показників у динаміці. Системність – поняття більш широке, ніж комплексність, а тому останнє розглядаємо як важливу складову принципу системності;

– *принцип об'єктивності* – виражає відносини між об'єктом і суб'єктом як процес пізнання та самопізнання суб'єктом реального об'єкта, тобто процес пізнання законів його функціонування і розвитку, вибір засобів, методів, прийомів і процедур управлінської діяльності з метою збереження стабільності, життєвості та усталеного розвитку об'єкта, вибір такої моделі його розвитку, який би максимально відповідав його природі та тенденціям. У нашому дослідженні повинні бути обґрунтовані дані, які б чітко описували процес розвитку СС, її державне регулювання з метою запобігання появі різних загроз. Результативність цього принципу залежить від вибору можливих варіантів вирішення поставленої проблеми та альтернативних підходів до оцінки та аналізу досліджуваних процесів;

– *принцип ієрархічності* – показує підпорядкованість компонентів і підсистем системі в цілому, а також субпідрядність систем нижчого рівня системам більш високого рівня. Принцип ієрархічності проявляє себе в переважній більшості складних систем, що полягає зазвичай у формуванні нового масштабного рівня структури. На вищих рівнях ієрархії використовуються найбільш загальні уявлення, що відображають тільки загальні риси та особливості СС. На подальших рівнях ступінь деталізації зростає, при цьому система розглядається не в цілому, а відповідно до її

окремих елементів. Також є можливість розглядати розвиток СС як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні, порівнюючи та співставляючи отримані результати;

– *принцип структурності* – означає спосіб закономірного зв'язку між виділеними частинами цілого, що забезпечує єдність системи, зумовлює особливості її внутрішньої будови. Будь-яка структура – це сукупність стійких зв'язків, що забезпечують цілісність об'єкта. Відповідно до нашого підходу розглядатимемо принцип структурності із двох позицій. Спершу потрібно досліджувати ДРРСС структурно, розглядаючи як структуру – механізм державного регулювання, який складається із взаємопов'язаних компонентів. З іншого боку, як єдину структуру із властивими їй особливостями, принципами побудови, ознаками та функціями доцільно аналізувати наш об'єкт дослідження – СС;

– *принцип синергізму* – полягає у дослідженні процесів самоорганізації та становлення нових упорядкованих структур. Принцип синергізму розглядає механізми спонтанного формування і збереження складних систем, зокрема тих, які перебувають у стані стійкої нерівноваги із зовнішнім середовищем. Він проявляється через вивчення еволюції систем будь-якого типу, криз і біфуркацій – нестійкої фази існування, які передбачають множинність сценаріїв подальшого розвитку. З позицій синергетичного підходу неможливо традиційними детерміністськими методами вивчати розвиток СС, оскільки у будь-який момент у ній може виникнути новий тип рішення (стадія розвитку), абсолютно відмінний від попереднього. Синергетичний підхід демонструє, яким чином і чому хаос розглядається як чинник творення, конструктивний механізм еволюції, як з хаосу власними силами може розвиватися нова система;

– *принцип абстрагування* – полягає в тому, що суб'єкт, відкриваючи певні (суттєві) ознаки досліджуваного об'єкта, не бере до уваги інші – несуттєві. Абстракція є уявним відвертанням уваги, усуненням від тих чи інших сторін, властивостей або зв'язків предметів чи явищ для вирізнення їх суттєвих ознак. Простежуємо його дію на прикладі функціонування вітчизняної СС,

абстрагуючись від особливостей страхового ринку та страхового сектора економіки. Принцип абстрагування передбачає з'ясування чинників впливу на розвиток СС, групуючи їх за критеріями для зручності розгляду;

– *принцип діалектичної єдності теорії, експерименту і практики* – розкриває діалектику руху нашого дослідження до істини та визначальну роль практики у цьому процесі. Між теорією та практикою завжди має бути тісний зв'язок, тому що без неї теорію очікує стагнація і рутинність з усіма негативними наслідками для суспільства. Теоретичні розробки щодо особливостей функціонування СС лише тоді набудуть довершеності, коли їх буде перевірено практикою. На практиці вони зможуть підтвердитися або спростуватися, чи набути додаткового стимулу у посиленні (послабленні) державного регулювання з метою ефективного розвитку СС;

– *принцип детермінізму* – показує поступальний характер розвитку; визначну роль суспільства як системоутворюючого чинника розвитку; важливу роль механізмів саморозвитку, самоорганізації, саморегуляції. Детермінація є особливим чином організована структура причинно-наслідкових взаємодій, яка забезпечує позитивні ефекти розвитку. Прослідковуємо принцип детермінізму на прикладі адаптивного та гнучкого механізму ДРРСС, який сприятиме ефективному функціонуванню СС за рахунок зміни інструментів, методів та підходів до ДРРСС на кожній стадії її розвитку;

– *принцип декомпозиції* – полягає у поділі загальної проблеми на частини. Передбачає виділення системи із середовища за критерієм участі кожного аналізованого елемента у процесах, що ведуть до бажаного результату чи перешкоджають його одержанню, опис чинників, які впливають на поведінку системи. Однією з основних проблем декомпозиції є відсутність однозначної відповідності між законами функціонування підсистем і алгоритмами, які їх реалізують. Як приклад, виділимо функціональну декомпозицію СС, при якій здійснюється аналіз функцій системи, та декомпозицію за життєвим циклом, при якій є зміна функціонування СС на різних стадіях життєвого циклу розвитку.

Структурними компонентами методології дослідження є методи. Метод дослідження (у перекладі з грецького *μέθοδος* – шлях крізь) вказує на систематизовану сукупність кроків, які потрібно здійснити, щоб досягти певної мети; спосіб організації теоретичного практичного пізнання дійсності; алгоритм дій і технологічний процес. Методичну базу авторського наукового підходу до дослідження ДРРСС складатимуть такі групи методів (табл. 2.1):

Таблиця 2.1

Методична база авторського наукового підходу до дослідження ДРРСС

Групи методів	Наповнення кожної із груп методів
Емпіричні методи	Спостереження
	Опис
	Вимірювання
	Порівняння
	Експеримент
	Моніторинг
Теоретичні методи	Аналіз та синтез
	Індукція та дедукція
	Формалізація
	Аксиоматичний метод
	Гіпотетико-дедуктивний метод
	Абстрагування
	Ідеалізація
	Узагальнення
	Аналогія
	Моделювання
	Історичний
Економетричні (математичні) методи	Кореляційно-регресійний аналіз
	Лінійне і стохастичне моделювання
	Аналіз рядів динаміки
Прогностичні методи	Екстраполяція
	Методи експертних оцінок: <ul style="list-style-type: none"> – метод колективної генерації ідей; – метод моделювання; – метод колективної експертної оцінки; – метод “Дельфі”; – метод побудови сценаріїв.
	Трендовий аналіз
	Концепційний метод

Джерело: сформовано авторкою

1. *Емпіричні методи* виступають в якості основи та теоретичного фундаменту дослідження. У процесі теоретичного аналізу наукових фактів, статистичних даних, одержуваних за допомогою емпіричних методів,

формуються гіпотези та наукові теорії. Характерними ознаками емпіричних методів є збирання та первинний опис фактів, узагальнення, систематизація. Головним завданням пізнання на емпіричному рівні є одержання вихідної емпіричної інформації про досліджуваний об'єкт, яка подається у вигляді таблиць, рисунків, схем, графіків, діаграм тощо. До основних методів емпіричного дослідження зачисляємо: спостереження, опис, вимірювання, порівняння, експеримент, моніторинг. Варто наголосити, що спостереження, опис та вимірювання не припускають активного втручання суб'єкта пізнання в природне протікання процесу розвитку СС. Метод спостереження за своїми можливостями є досить обмеженим, оскільки дозволяє виявити лише зовнішні прояви функціонування та розвитку СС, а внутрішні процеси залишаються для спостереження недоступними. За допомогою методу порівняння виявляються особливості ДРРСС, досягається пізнання різних рівнів розвитку СС або страхових систем розвинених країн, що співіснують в історичній ретроспективі. Метод експерименту варто використати з метою верифікації (перевірки) висунутих гіпотез, тобто точно, експериментально підтвердженого визначення ефективності пропонованих нових способів, методів, умов розвитку СС та концепцій, пропонованих авторкою і здійснюваних шляхом зіставлення їх зі спостережуваними об'єктами.

2. *Теоретичні методи* пов'язані з більш глибоким аналізом фактів, з проникненням у сутність досліджуваних явищ, з пізнанням та формулюванням законів, тобто з поясненням реальної дійсності. З методологічної точки зору теоретичне дослідження належить до вищого рівня наукового знання, головним завданням якого є формування гіпотез, теорій, теоретичних законів, які спрямовані на створення нових цінностей, пошук новітніх інформаційних та технологічних даних, пояснення причин конкретних явищ, які є відкриті на основі пізнання сутності цих явищ та їх проявів у повсякденному реальному житті. До основних методів теоретичного дослідження належать: аналіз та синтез, індукція та дедукція, формалізація, аксіоматичний метод, гіпотетико-дедуктивний метод, абстрагування, ідеалізація, узагальнення, аналогія, моделювання, історичний.

Під час дослідження сутності та характерних ознак СС, обґрунтування понятійно-категоріального апарату її розвитку за допомогою різних підходів застосовано методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції. Метод абстрагування доцільно застосовувати при виділенні, фіксуванні декількох істотних ознак та властивостей СС шляхом відволікання від її несуттєвих зв'язків і відносин з метою ефективного функціонування та розвитку. Особливим видом абстрагування є ідеалізація, що представляє собою уявне внесення певних змін в досліджуваний об'єкт. Цей метод пропонуємо застосувати до циклічності розвитку СС, сконструювавши тривимірну модель розвитку СС. При дослідженні розвитку вітчизняної СС та світових страхових систем варто скористатися аналогією – методом пізнання, у процесі якого на підставі подібності ознак у даного роду системах робиться висновок про їх подібність з ознаками досліджуваних зарубіжних страхових систем. Історичний метод застосовано нами при дослідженні розвитку СС за особливим підходом – шляхом окреслення еволюції її елементів, тобто у порядку історичного прояву їх розвитку.

3. *Економетричні (математичні) методи* ґрунтуються на синтезі трьох областей знань: економіки, математики та статистики. Економетрична модель відповідає за схематичне представлення економічного явища або процесів, відображення їхніх характерних рис за допомогою наукової абстракції. До економетричних методів зачислимо: кореляційно-регресійний аналіз, лінійне і стохастичне моделювання, аналіз рядів динаміки та ін. Кореляційно-регресійний аналіз застосуємо при побудові багатофакторної регресійної моделі, що описує зв'язок між інтегральним коефіцієнтом та формуючими показниками ефективного ДРРСС; визначенні ступеня детермінованості варіації критеріальної (залежної) змінної предикторами (незалежними змінними) щодо ефективності розвитку СС; визначення внеску окремих незалежних змінних у варіацію залежної. Нашим завданням є вивчення і встановлення форми зв'язку інтегрального коефіцієнта ефективності з набором економічних показників розвитку СС. Математичне моделювання як метод дослідження процесів або явищ шляхом створення та дослідження їхніх

математичних моделей використовуємо задля розрахунку методики оцінювання ефективності ДРРСС та його ролі у розвитку СС; інтегрального оцінювання розвитку СС. Пропонуємо при математичному моделюванні, використовувати детерміновані моделі, а не стохастичні (які містять у собі випадкові змінні), оскільки вони мають відомі вхідні дані та стають наслідком унікального набору вихідних даних, не містять випадкових величин і ступеня випадковості. Аналіз рядів динаміки є найефективнішим методом оцінки тенденцій і закономірностей розвитку СС, тому що динамічний (часовий) ряд – це сукупність значень статистичних показників, які розташовані у хронологічному порядку, за допомогою яких аналізуємо стадії розвитку СС.

4. *Прогностичні методи* ґрунтуються на оптимальному поєднанні засобів і прийомів одержання випереджувальної інформації від експертів у необхідній галузі з метою виявлення основних тенденцій розвитку досліджуваного об'єкта, доказовості результатів прогнозування за допомогою виведення твердження з певною вірогідністю щодо майбутнього розвитку. До прогностичних методів зачисляємо екстраполяцію, методи експертних оцінок, трендовий аналіз та побудову концепцій. Прогностичний метод екстраполяції вказує на поширення у майбутнє певних елементів з минулого і сучасного. Точність екстраполяції досягається завдяки визначенню межі екстраполяції (5-10 років) з метою детального застосування цілей комплексних теорій: вірогідностей, обмежень, ігор, множин тощо. До експертних методів у рамках нашого дослідження зараховуємо: метод колективної генерації ідей (застосовується з метою розроблення комплексу заходів щодо мінімізації загроз розвитку вітчизняної СС, аналізу чинників впливу на її розвиток), метод моделювання (використано при побудові тривимірної моделі розвитку СС); метод колективної експертної оцінки (при погодженні думок страхових експертів з розвитку СС); метод “Дельфі”; метод побудови сценаріїв (при описі не реальної, а вірогідної (уявної) ситуації у розвитку СС з метою вибору з кількох прогнозованих варіантів розвитку подій). Трендовий аналіз застосовуємо для наочного відображення основних тенденцій динаміки показників, очищених від впливу індивідуальних особливостей окремих стадій

розвитку СС.

Завершальним етапом авторської методології дослідження є розроблення концепційних засад ДРРСС та напрямів розвитку вітчизняної СС в умовах глобалізаційної ринкової економіки. Модель дослідження ДРРСС зображено на рис. 2.2.

Рис. 2.2. Модель дослідження ДРРСС

Джерело: розроблено авторкою

Вважаємо за необхідне наголосити, що центральним положенням, яке є вихідним у нашому дослідженні, є категорія розвитку, яка пронизує наукове дослідження і виходячи з якої формуються усі наступні пропозиції і висновки щодо ефективності державного регулювання та його впливу на розвиток СС; правильного застосування необхідного механізму ДРРСС, який буде гнучким та адаптивним і залежатиме від стадії розвитку СС; влучних дій державних

інституцій на кожній конкретній стадії розвитку СС.

Таким чином, виникнення та розуміння поняття розвитку СС як форми раціонально-теоретичної свідомості є неможливим без наявності методологічних уявлень і концепцій, оскільки вони забезпечують виокремлення, формулювання та нормування методів дослідження розвитку СС. Дослідницька мета розвитку полягає в переосмисленні сутності та змісту цього поняття на основі влучного вибору методології наукового пізнання та сучасного дискусійного аналізу вчених.

Узагальнення теоретико-методологічних засад ДРПСС ґрунтуватиметься на аналізі та дослідженні значення поняття “розвиток”, який доцільно розглядати як філософську, психологічну, біологічну та економічну категорії. Наукові підходи вчених до обґрунтування категорії “розвиток” є досить різноплановими, мають різноманітні види та форми. Спроби вчених створити універсальну теорію розвитку, яка б пояснювала механізм розвитку в кожній окремо взятій галузі знань, досі не досягли успіху. Нами проаналізовано понятійно-категоріальний апарат дефініції “розвиток” згідно бачення різних вчених, починаючи від епохи античності і завершуючи сучасністю, що представлено у табл. В.1 Додатку В.

В умовах переходу економіки України до ринкової структури поняття “розвиток” перебуває під пильним поглядом науковців і виступає центральним поняттям багатьох досліджень. Так, поняття “розвиток” ґрунтується на наступних ключових аксіомах: розвиток – це процес, що припускає наявність тимчасової шкали для об’єктів; розвиток – це якісна зміна, що говорить про набуття системою нових властивостей та її здатність змінювати свій склад і структуру; розвиток – це процес незворотний, що говорить про нездатність системи, змінюючись, перейти в один із попередніх станів хоч би тому, що вона існує в тимчасовій шкалі, і якщо її внутрішня структура не зміниться, то у будь-якому випадку відбудеться зміна її зовнішнього середовища; розвиток – це процес, підвладний певним законам; розвиток – це керований процес [212, с. 27].

Вперше ідеї розвитку були сформульовані такими античними

філософами, як: Геракліт, Анаксимандр, Анаксагор, Демокріт, які пояснювали розвиток через зміну частин буття та процес руху. Засновник Лікею Арістотель стверджував, що розвиток – це певні принципи, за якими йде сутність явища, як необхідний елемент системі цілісності, тому розвиток в загальному зводиться до розвитку держави. У праці “Наука логіки” Г. Гегеля є енциклопедичний нарис діалектики, де приведено в чітку систему понятійний апарат діалектики як теорії розвитку, сформульовано сукупність закономірностей, що відображають універсальні зв’язки світу та його пізнання [110]. Вагомий досвід представників різних філософських шкіл збагатив науку новими підходами до тлумачення розвитку. Але в умовах сьогодення наука висуває нове бачення світу і розуміння процесів його розвитку. Це пов’язано, в першу чергу, з формуванням концепції глобального еволюціонізму як системи уявлень про всезагальний процес розвитку в різних його проявах.

Філософський енциклопедичний словник трактує розвиток як закономірну, спрямовану, незворотну якісну зміну матеріальних та ідеальних об’єктів [475, с. 555]. В Академічному тлумачному словнику української мови поняття “розвиток” трактується як процес, у результаті якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого [444]. Таке тлумачення поняття розвитку дещо звужує змістовну характеристику цієї дефініції, оскільки виключає зміну системи за спадним напрямом або ж зміну системи в цілому.

Якщо звертатися до процесу розвитку з погляду біології, то як стверджував Людвіг фон Берталанфі, лише ті спільноти, які досягли найвищих точок розвитку і могли розвиватися за вельми різних початкових умов, є прикладом еквифінальності (здатності компаній встановлювати аналогічні конкурентні переваги на основі принципово різних компетенцій) [547]. В свою чергу, Ж.-Б. Ламарк пов’язував розвиток з процесом набуття живими організмами корисних ознак під впливом умов довкілля, корисних пристосувань, змінюючи свою будову, функції, індивідуальний розвиток [618]. Протилежної думки дотримувалися вчені Ф. Мюллер, Е. Геккель, які пояснювали процес індивідуального розвитку організму через повторний

історичний розвиток певного виду, до якого він належить.

Вважаємо за доцільне виокремити думки окремих психологів щодо трактування розуміння розвитку, які пояснювали його як форму існування, універсальну складову (Д. О. Леонтьєв [223]); як покращення, оптимізацію, зростання, удосконалення будь-якої позитивної динаміки, змін на краще (О. В. Сидоренко [292, с. 147]); здійснюється виключно в площині активної діяльнісної взаємодії людини з оточуючим світом (С. Л. Рубінштейн [241, с. 154]).

Сучасна психологічна термінологія пропонує великий асортимент синонімів до поняття “розвиток”, або ж споріднених понять, наприклад: еволюція, генеза, саморозвиток, зміни, становлення, формування, ампліфікація, криза та інші. Розвиток – це необернена, закономірна зміна матеріальних та ідеальних об’єктів, а будь-яка оберненість змін характеризує процеси функціонування. Відповідно до цього протилежним процесом до розвитку є не деградація, а саме функціонування, тобто циклічне відтворення постійної системи функцій. Наголошуємо, що відсутність розвитку хоча і характеризує “стале функціонування”, ніяк не може розглядатися як позитивна характеристика. У той же час регрес саме тому й тлумачать як антиципуючий розвиток, який передбачає (антиципує) після тимчасового спаду новий підйом, проте не обов’язково у тому ж напрямі, в якому відбувався розвиток раніше.

Різноманітні думки щодо дослідження даного поняття наведені й іншими вченими, які вбачають під розвитком, наприклад: процес (Р. А. Акофф [620]), процес реорганізації та переорієнтації (А. С. Капліна [177]), процес сукупності кількісних, структурних та якісних змін (В. Г. Шинкаренко, Н. Н. Бурмака [507, с. 81]), процес удосконалення (А. С. Філіпенко [474]). Прихильниками теорії рівноваги були і Дж. фон Нейман та Дж. Хікс. Абсолютно погоджуємося з вченими, які дійшли таких висновків, оскільки розвиток страхової системи однозначно є процесом, який призводить елементи, які в ній присутні, до різних стадій життєвих циклів.

Забродский В. А. та Кизим М. О. розширили визначення розвитку до меж економіко-виробничої системи, представляючи його як процес переходу

системи у новий якісний стан за рахунок нагромадження кількісного потенціалу, зміни й ускладнення структури і складу. Наслідком такого розвитку є зростання здатності системи чинити опір впливу чинників зовнішнього середовища та підвищення ефективності функціонування [149]. Досить дискусійними є погляди С. В. Мочерного, який трактує категорію розвитку, як принцип, не включаючи в зміст розвитку процеси становлення системи та її перехід у якісно інший стан [265, с. 114] та Ю. С. Погорелова [308, с. 60], який стверджує, що розвиток є непостійним процесом, який призводить до таких станів як банкрутство, деградація, застій тощо.

Аналіз існуючих дефініцій показує, що не існує однозначного розуміння категорії “розвиток”. За основу беруть різні точки зору, враховують певний ступінь деталізації. Вчені використовують різну термінологію. Складність аналізу досліджень, що характеризують розвиток, полягає у відмінних рівнях ієрархії об’єкта дослідження, а також глибині теоретичних досліджень. Недоліком існуючих підходів є те, що вони фрагментарно відображають сутність цієї категорії і вчені не розглядають її як елемент комплексного аналізу стану системи та складову механізмів її удосконалення. Тому необхідним є окреслення базису розвитку у спробі пояснити його як складну комплексну категорію з позиції приналежності до СС. Розрізненість та неузгодженість підходів учених до методологічних основ та понятійно-категоріального апарату дослідження розвитку заважають розробити комплекс інструментів та механізмів управління розвитком та спонукають до систематизації та критичного аналізу наявного апарату, логічного осмислення змісту категорії “розвиток”.

Розвиток є загальним принципом будь-якої соціально-економічної системи і обумовлений наступними чинниками: глобальними процесами світової цивілізації; науково-технічним прогресом; змінами зовнішнього та внутрішнього середовища; потребами та інтересами суспільства; демографічними тенденціями; екологічними змінами; економічними кризами; моральним та фізичним старінням і зношенням матеріальних елементів; циклічними процесами макро- та мікрорівня. На основі проведеного аналізу

підходів до визначення дефініції розвитку вважатимемо, що розвиток ґрунтується на законах онтогенезу, композиції і пропорційності, самозбереження, конкуренції, переході на нові наукові підходи і принципи, синергії, впорядкованості, на економічних законах та законі розвитку.

Таким чином, виділяють три основні підходи щодо походження і розуміння терміну “розвиток”: виокремлення властивостей систем, що розвиваються; формування трактувань даної дефініції; порівняння розвитку з тотожними щодо наукового пізнання систем категоріями. Перший підхід ґрунтується на визначенні розвитку, що запропоноване у філософському словнику та видатними вченими-філософами, про яке згадувалося вище [475]: розвиток – це незворотний, направлений, обґрунтований процес змін відкритої системи у просторі і часі. Другий підхід визначення поняття “розвиток” припускає критичний аналіз трьох груп поглядів вчених на поняття “розвиток” [446, с. 96]. Перша група ототожнює розвиток з прогресом. Друга група подає процес розвитку як якісні зміни у складі і структурі системи. Третя група стверджує, що розвиток є процесом адаптації до динамічних змін зовнішнього середовища. Сутність останнього підходу до визначення категорії “розвиток” полягає у тлумаченні його через призму порівняння з такими категоріями, як еволюція, прогрес, зростання [375, с. 98]. Дозволимо собі не погодитися з авторами, які дотримуються першого та третього підходу до пояснення поняття “розвиток”, оскільки стан стабільності, занепаду чи відродження (оновлення) є також свого роду особливою формою розвитку. СС переходить в таких циклах розвитку на зовсім нові етапи (змінює вектори розвитку), що характеризує її майбутні цілі та стратегії діяльності і функціонування. Відповідно до постнеокласичних методологічних підходів категорія розвитку має відношення не тільки до розвитку людини, але й до розвитку систем і, відповідно, їх системної самоорганізації. З’явилося поняття точки біфуркації, тобто неповернення. Пройшовши цю точку, будь-яка система не має можливості повернутися до попереднього стану.

Отже, ґрунтовно проаналізувавши підходи вчених до визначення розвитку, пропонуємо *розвиток страхової системи* розуміти як динамічні

зміни якісного та кількісного характеру, котрі мають певний вектор напрямку і проявляються під впливом внутрішніх чинників у структурі системи та чинників зовнішнього середовища. У процесі свого розвитку будь-яка соціально-економічна система розвивається не стохастично, а поступово з певною закономірністю у проходженні нею ряду етапів, зміна яких носить циклічний характер.

Завадський Й. С. пропонує визначення економічного циклу (англ. economic cycle) як сукупності послідовно змінюваних одна одну фаз (криза, депресія, поживлення, піднесення), що утворює систему оновлення основного капіталу та виробництва загалом [150, с. 340].

Уперше в економічній теорії поняття “цикл” запровадив К. Жюгляр, вивчаючи динаміку коливань у торгівлі. Згодом коливання в економіці вивчали М. Кондратьєв, Дж. Кітчин, С. Кузнець, А. Маршалл, М. Туган-Барановський.

Існують макро-, мікро- і мезоекономічні цикли. В економічній літературі розрізняють чотири види макроекономічних циклів залежно від терміну їх тривалості:

- короткострокові або цикли Кітччина, які тривають 3-4 роки і притаманні коливанню цін на світові запаси золота;
- середньострокові або цикли К. Жюгляра, які тривають майже 10 років і характерні для змін потоків інвестицій під дією темпів інфляції, рівнем зайнятості та впливом науково-технічного прогресу;
- довгострокові або цикли С. Кузнеця, які тривають 15-25 років і притаманні для заміни старих технологій, які вичерпали себе, інноваційними відкриттями у сфері ринків та послуг;
- великі цикли кон’юнктури або економічні цикли М. Кондратьєва, які тривають 50 років і зустрічаються при зміні базових споруд, дорожнього покриття, мостів.

Концепція життєвого циклу виникла наприкінці XIX ст. і представляла комплекс ідей – від спадковості, розвитку на рівні особи чи індивідуального живого організму до способів виживання, пристосування чи вимирання великих

популяцій живих організмів.

Застосування концепції життєвого циклу в сучасних ринкових умовах має особливе значення через зниження кон'юнктури ринку, зменшення рівня виробництва, інфляцію, що є наслідками світових економічних криз, геополітичних подій. Цей процес супроводжується стратегічною невизначеністю, нестабільністю в організаційному середовищі, підвищенням волатильності внутрішнього та зовнішнього середовища, уповільненням темпів зростання та обмеженням ресурсів.

Поняття життєвого циклу широко використовується в економіці та застосовується для наочного подання розвитку в часі, галузі, системі, технології, компанії, продукту тощо. Життєвий цикл характеризується послідовною зміною стадій: зародження й зростання, розквіту, стабільного існування, ліквідації. Теорія життєвого циклу дає змогу проаналізувати можливі сценарії розвитку системи, визначити різні проблеми, які виникають протягом усього періоду її існування, й оцінити функціонування системи в цілому. Також модель життєвого циклу прогнозує виникнення критичних ситуацій, а отже, дає можливість підготуватися до них належним чином.

У своїй теорії Л. Грейнер вводить два поняття: еволюція і революція. Еволюція – це довготривалі періоди росту, під час яких не відбувається жодних суттєвих змін в організаційних методах. Революція – це періоди суттєвих швидких змін в організаційному житті. В той час як підприємство прогресує через фази пов'язані з розвитком, кожний еволюційний період створює свою власну революцію [572]. Ці моделі визначають стадії та цикли розвитку, через які СС проходить у часі. На відміну від еволюційних моделей циклу життя перехід між стадіями розвитку залежить не тільки від часу, але й від інших параметрів. Це означає, що можливі різні послідовності проходження стадій розвитку. Практично всі моделі, запропоновані різними дослідниками, мають подібні риси, але, що природно, кожна має свої особливості. З одного боку, вони детально описують те, що відбувається всередині СС, виявляючи таким чином закономірні, природні явища і відхилення, що допомагає при вирішенні реальних проблем. З іншого боку, ці моделі дозволяють прогнозувати розвиток

подій і можливе виникнення критичних ситуацій, а отже, дають змогу підготуватися до них належним чином або ж уникнути завдяки своєчасно розробленим запобіжним заходам. Згідно з моделями відомих концепцій життєвого циклу, кожна система має життєвий цикл, тобто сукупність стадій, через які вона проходить за період свого функціонування. У життєвому циклі окремого суб'єкта вчені та практики, як правило, виділяють такі стадії: народження, дитинство, юність, зрілість, старіння, відродження.

Існують різні підходи до тлумачення життєвого циклу в теорії управління з погляду об'єкта дослідження (табл. В.2., Додаток В). Об'єкти нашого дослідження умовно подамо як трирівневу систему: перший рівень – надорганізаційний (об'єкт дослідження – СС); другий рівень – організаційний (об'єкт дослідження – елементи СС – СК та перестрахові компанії, страхові та перестрахові пули, ФСН); третій рівень – внутрішньо організаційний (об'єкт дослідження – страховий продукт) (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Трирівнева система об'єктів життєвого циклу СС

Джерело: розроблено авторкою

Пропонуємо детальніше зупинитися на розгляді запропонованих рівнів концепції життєвого циклу СС в теорії управління. Якщо для переважної більшості галузей матеріального виробництва такий взаємозв'язок простежується між тривалістю життєвих циклів: тривалість життєвого циклу продукту (товару) – найкоротша, тривалість життєвого циклу підприємства – довша, тривалість життєвого циклу галузі – найдовша, то для страхування тривалості життєвих циклів страхового продукту (послуги) і СК здебільшого

співпадають. Мало того, життєвий цикл страхового продукту (послуги) може перевищувати тривалість життєвого циклу будь-якого елементу СС.

До проблематики життєвого циклу на рівні системи зверталось чимало науковців, зокрема Дж. Крістенс, М. Портер, К. Саймонс та інші.

Теорія циклів розвитку системи – це період часу від одного злому, якісного стрибка в історії системи до наступної кризи і початку наступного етапу в безкінечному хвилеподібно-спіралеподібному русі. Історичний процес поліциклічний: у розвитку кожної країни і в світовій історії накладаються один на одного історичні цикли різної тривалості і глибини. Проте і в середині кожного історичного циклу системи рух є нерівномірним, він прискорюється у періоди криз і соціальних потрясінь і уповільнюється у фазах зрілості і занепаду. Саме циклічність є соціальною константою у розвитку теорії систем.

У науковій літературі існує достатньо багато думок щодо визначення сутності життєвого циклу системи. Найбільш повним вважаємо визначення досліджуваного поняття, згідно з яким стадії життєвого циклу – це періоди життєдіяльності системи у межах типових ціннісних настанов, які обумовлюють особливості управлінських завдань та управлінських інструментів, адекватних періоду її функціонування [118, с. 128]. Оскільки в процесі свого розвитку система проходить низку стадій стійкості та турбулентності, в процесі управління СК та іншими суб'єктами із застосуванням теорії життєвих циклів важливим завданням є завчасне виявлення та усунення проблем, що супроводжують СС на тому чи іншому етапі її розвитку.

У процесі розвитку СС проходить певні стадії, які характеризують різні її властивості, стани та функціональні особливості, починаючи із зародження і завершуючи відродженням. Сукупно ці стадії утворюють життєвий цикл СС. Підсумовуючи наведені вище підходи до визначення даного поняття, стверджуємо, що *життєвий цикл страхової системи* – це сукупність стадій, які проходить СС у процесі свого розвитку, кожна з яких характеризується певними особливостями, стратегічними цілями та завданнями і залежить від чинників внутрішнього та зовнішнього середовища.

Різні автори по-різному бачать кількість стадій, через які проходить система у своєму розвитку. В середньому це число коливається від чотирьох до шести, хоча цей поділ є досить умовним і їх кількість може як збільшуватися, так і зменшуватися, в залежності від умов, які створені навколо досліджуваного об'єкта. Переважна більшість вчених у своїх працях виділяли (табл. В.3., Додаток В) п'ять-шість стадій розвитку, проте діапазон кількості досліджуваних стадій розвитку коливався від трьох (А. Доунс, Д. Кац, Р. Канн, Д. Ліппіт, В. Шмідт, Б. Скотт) до десяти (І. Адізес). Погоджуємося із Н. Ольдерогге, В. Шапіро, які виділили п'ять стадій розвитку, які найбільше наближені до класичних: виникнення, розвиток, зростання, зрілість, криза.

У свою чергу, застосовуючи класичні принципи побудови розвитку, вважатимемо за доцільне виокремити п'ять стадій розвитку СС України, які в цілому характеризуватимуть її життєвий цикл: зародження, зростання, зрілість, занепад і відродження (рис. 2.4).

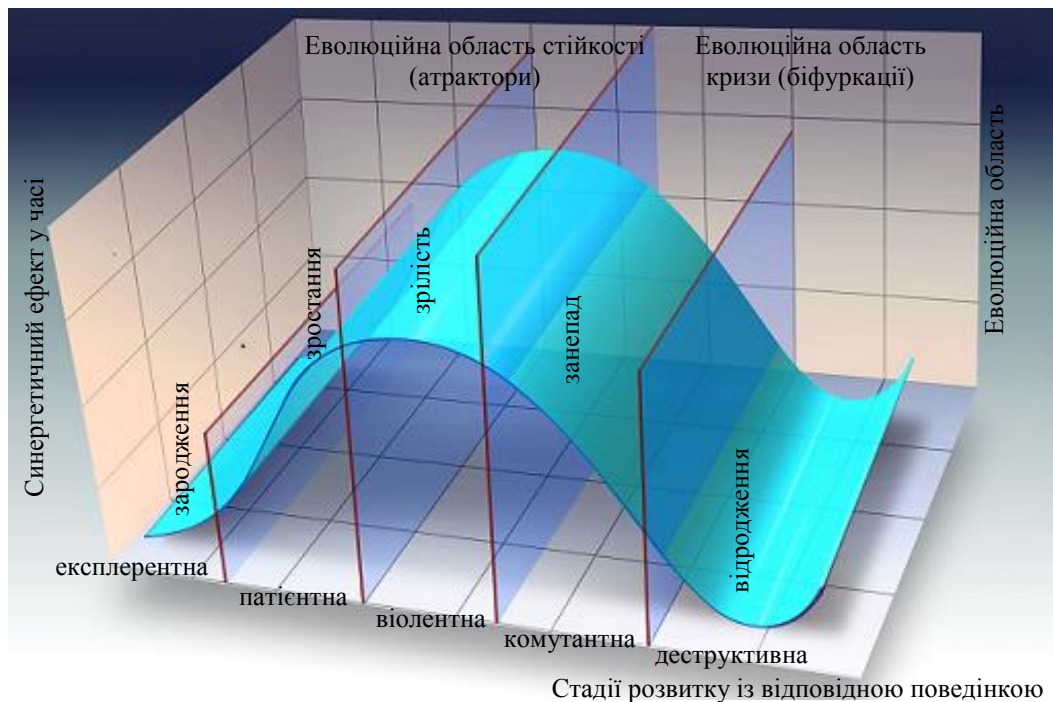

Рис. 2.4. Життєвий цикл СС в Україні

Джерело: розроблено авторкою

Для кожної із поданих стадій характерна певна поведінка: експлерентна, патієнтна, віолентна, комутантна та деструктивна. Весь розвиток СС України розміщений у площині двох еволюційних областей – еволюційних областей

стійкості (атракторів) та еволюційних областей кризи (біфуркацій).

Перша стадія *зародження*, яка знаходиться у еволюційній області стійкості, характеризується експлерентною поведінкою (від лат. *expleo* – наповнювати), коли новостворені елементи СС, чи учасники-новатори свідомо наражаються на ризики задля отримання прибутку від продажу нових страхових продуктів (послуг). Стадія характеризується народженням системи і формуванням її первинної структури.

Друга стадія *зростання* еволюційної області стійкості характерна патієнтною поведінкою розвитку (від лат. *patiens* – терплячий), при якій активно збільшується кількість суб'єктів СС аж до такої міри, що може обмежити кількість необхідних ресурсів. Здійснюючи поступовий перехід від однієї стратегії елемента на певному сегменті страхового ринку в інший, відбувається завоювання нових сегментів страхового ринку, зміцнення своїх ринкових позицій, створення конкурентних стратегій.

Третя стадія *зрілості* ще знаходиться в стійкому атракторі еволюційного розвитку і характеризується віолентним типом поведінки (від лат. *violens* – шалений). Віолент – стан системи, при якому її учасники потребують стабільних умов середовища для активного розвитку на ринку, володіють значними ресурсами і високою конкурентною здатністю. На цій стадії СС досягає зрілого стану, стійкого положення із високою конкурентоспроможністю. Зазвичай суб'єкти СС в цей період нарощують асортиментний ряд і розширюють ринок надання послуг. Структура СС стає більш комплексною і відпрацьованою.

Четверта стадія розвитку – *занепад*, яка вже належить до кризової еволюційної області (біфуркаційного періоду) і характеризується комутантною поведінкою розвитку (від лат. *commutator* – пристосований). Цей період характеризує скоріше старіння СС, коли найбільш значущі параметри діяльності її елементів помітно погіршуються, а розвиток, що розуміється як подальше вдосконалення, процес чи революція, втрачає свої темпи. На цій стадії доцільно змінювати стратегію розвитку елементів СС. У зв'язку із зростанням конкуренції на страховому ринку зменшується попит на страхові

послуги і елементи СС припиняють своє існування.

П'ята стадія *відродження* є найбільш деструктивною і належить до біфуркаційного періоду (еволюційної області кризи). Для неї характерним є деструктуризація СС із припиненням існування елементів у колишньому (попередньому) вигляді. Частина учасників банкрутують і розпадаються через неможливість ефективно продовжувати діяльність на страховому ринку. Інша група учасників диверсифікує свою діяльність, як частина інших більш потужних елементів, які зазвичай їх поглинають. Ця стадія не обов'язково повинна завершитися банкрутством і ліквідацією, за можливе вважається її відродження або реорганізація, трансформація, яка згодом призведе до розквіту.

У точці біфуркації відбувається перехід системи від області тяжіння одного атрактора до іншого. Атрактором може бути і стан нової рівноваги. Спектр можливих атракторів, а отже, і спектр можливих нових станів, задається глибинною суттю СС, а вибір одного з можливих варіантів пов'язаний із випадковою флуктуацією (незначних подій, соціальних дій окремих людей). У міру віддалення від точки біфуркації деякі компанії починають нарощувати організаційний каркас, виникають зразки нової структури [11, с. 224]. Структури-атрактори, які знайшли організаційну підпору, продовжують своє існування до тих пір, поки під впливом зовнішніх і внутрішніх параметричних змін та показників зростання, знову не досягнуть граничного стану. Цей сценарій розвитку СС вважатимемо циклічним.

Найбільш вразливою СС є саме у процесі переходу від однієї стадії розвитку до іншої, який супроводжується ризиками і може бути біфуркаційним. За таких умов знання поточної стадії і моменту переходу до наступної дозволяє максимально ефективно подолати проблеми розвитку СС, що є умовою для забезпечення її сильної конкурентної позиції. На шляху до найвищої точки розвитку СС проходить кілька точок біфуркації, тобто зміни усталеного режиму роботи системи.

При цьому є два варіанти розвитку подій: 1) СС проходить біфуркаційну точку і переміщується до наступного етапу життєвого циклу; 2) СС не може

пройти точки біфуркації, при цьому перестає функціонувати, або повертається до попереднього етапу свого розвитку. У точці біфуркації зазвичай відбувається яскраво виражена зміна характеру процесу, просторово-часової організації системи та її якісна зміна. Відповідно до теорії І. Адізеса кожний етап життєвого циклу СС має певні хвороби, які умовно поділяють на два типи. Перша група містить хвороби зростання СС, тобто проблеми, які обумовлені її незрілістю та яких складно уникнути, але вони можуть бути подолані самостійно силами СС. Іншу групу називають організаційними патологіям, тому що вилікувати їх СС самостійно не спроможна. Нормальними проблемами є ті, які притаманні даній стадії “життєвого циклу” розвитку СС. Патології не очікуються або небажані на даній стадії. Тому необхідно своєчасно діагностувати проблеми і зосереджуватися на розв’язанні тих, що не є нормальними (тобто патологіях), оскільки багато нормальних проблем можливо ігнорувати і вони відпадуть при нормальному процесі зростання і розвитку. За таких умов одним із головних завдань держави є недопущення виникнення патологій. Взагалі, загрози стійкості розвитку кожного елемента СС існують постійно, на кожній із стадій життєвого циклу [539].

СС функціонує у динамічному і, дуже часто, агресивному зовнішньому середовищі, а тому формування здатності адаптуватися до змін та протистояти кризам, що виникають на певних стадіях життєвого циклу, стає ключовим завданням нашого дослідження. Будь-яке система у своїй життєдіяльності проходить певні цикли і кожен цикл завершується, як правило, переходом на новий рівень відтворювального процесу. У зв’язку з цим особливої актуальності набувають питання ідентифікації ключових ознак, що визначають алгоритм поведінки СС на окремих стадіях її життєвого циклу, а також вибору ефективних інструментів регулювання з урахуванням галузевих особливостей, циклічних коливань попиту на страхові продукти (послуги).

Важливим завданням є не лише визначення того, на якій стадії розвитку життєвого циклу перебуває СС у біфуркаційних періодах та біологічних циклах, але й потенціал її розвитку, що допоможе в ухваленні ефективних управлінських рішень у процесі розробки і реалізації змін. Види життєвого

циклу описують організаційне зростання, яке слідує якомусь зразку, що перебуває у прямій аналогії з біологічними циклами життя. Теорія життєвого циклу дає можливість побачити динаміку СС, що дозволяє робити висновки про своєчасність тих або інших управлінських рішень. Проте необхідно відзначити, що певний вид життєвого циклу передбачає лише момент, коли закінчується один цикл і коли повинен розпочатися інший. Такі передбачення обґрунтовані на деяких теоретичних закономірностях, тоді як життєва практика таких закономірностей не передбачає.

У рамках концепції системного розвитку доцільно виключити етап виникнення самої системи та етапи її розпаду, ліквідації та припинення існування. Формування цілісної СС, її вихідної форми хоча і пов'язане з розвитком, проте не є ще власне розвитком. Цей процес являє собою якісну взаємодію елементів, при якій народжується нова структура, яка вважатиметься початком розвитку. Розвиток передбачає зміну стану об'єкта, яка відбувається за умови збереження його вихідного стану, що породжує нові стани. Збереження вихідного стану дає можливість прослідкувати закономірності розвитку.

СС через циклічні коливання розвивається нерівномірно, нелінійно та хвилеподібно, не маючи чітко вираженої ритмічності. Повторюваність циклів задає розвиткові СС циклічних коливань. Що глибший спад СС і що вище її піднесення, то більшою стає амплітуда циклічних коливань. Й. Шумпетер розглядав економічні цикли “як своєрідні відхилення від стану рівноваги”, до якої завжди прагне наблизитись СС [586, с. 24]. Згідно поглядів А. Гальчинського, циклічність є складним за своїм змістом системним явищем, що не обмежується параметрами суто економічних детермінантів [97, с. 17]. Існують різні підходи вчених до розуміння циклічності, проте більшість із них зводиться до двох напрямів, які доцільно розглядати у розрізі СС:

1. циклічність, як форма розвитку, – це рух від однієї рівноваги до іншої, що припускає зміну революційних та еволюційних стадій розвитку і виражає нерівномірність функціонування різних елементів СС;
2. циклічність, як прояв нестабільності, в цілому пов'язана з виникненням

кризи. Навіть у тих випадках, коли занепад (чи зростання) нівелюються заходами антициклічного регулювання держави, врахування цих стадій у складі циклу залишається важливим для розкриття циклічності як явища через те, що саме у їх повноті та сукупності виявляється її повний зміст. Крім того, всі цикли необхідно вважати істинно циклами лише у випадках, коли наявні повністю всі стадії розвитку.

Сучасні економічні цикли характеризуються наступними особливостями порівняно із класичним циклом:

1) відсутністю стадії депресії, проте у разі тривалого занепаду стадію рецесії називають депресією, що пов'язано посиленням регулювання циклічності та появою нових підходів до цього процесу;

2) не має розмежування між поживавленням та піднесенням. Ці стадії об'єднано в одну – зростання. Виділяються верхня та нижня точки життєвого циклу, тобто відбувається згладжування амплітуди коливань внаслідок регулювання економічних процесів, викликаних циклічністю;

3) визначено тренд як рівнодіючий еталон зростання, коливання навколо якого змінюють цикл, що розвивається хвиле- або спіралеподібно;

4) змінюються ознаки та характеристики стадій економічного циклу: стадії зростання стали тривалішими у часі і масштабнішими, а стадії занепаду – коротшими, що призводить до розмивання класичної, циклічної динаміки;

5) державне регулювання циклів спрямовується на недопущення перенавантаження економічних процесів, що не зобов'язує до проходження усіх стадій циклу.

Циклічність розвитку СС необхідно пояснювати через вплив зовнішніх та внутрішніх чинників. Циклічність варто розглядати як природну форму, або закономірність розвитку СС. Хоча занепад як фаза життєвого циклу негативно позначається на розвитку СС, проте вона становить необхідний (закономірний) момент розвитку, тим самим ставлячи державу перед фактом порушення рівноваги з усіма негативними наслідками цього процесу та змушуючи цю рівновагу відновити. Рецесії і різного роду спади та депресії очищують СС від слабких і неефективних учасників та стають стимулом для її удосконалення за

допомогою вчасно та правильно підбраного механізму ДРРСС. Недарма ж за спадом (занепадом) настає піднесення, яке досягає ще вищої точки і рівня розвитку.

Вивчати цикли розвитку СС важливо з метою розроблення заходів для ДРРСС. Нині невирішеним завданням залишається розроблення ефективного механізму впливу, коригування, нівелювання негативних наслідків циклічних коливань та розроблення на цій основі концептуальних засад регулювання розвитку СС в Україні. Потрібно наголосити, що в сучасній науковій літературі державне антициклічне регулювання піддається сумнівам та критиці, оскільки деякі вчені вважають, що саме таке втручання і спричиняє виникнення циклічних коливань. Тому потрібно розробити та адаптувати до СС ефективний механізм ДРРСС, який би показав доцільність антициклічного регулювання та нівелювання негативних чинників впливу на СС на різних стадіях її розвитку. Загальне стимулювання СС на стадії зростання та зрілості нерідко обтяжує наслідки спадів. Уповільнення активності СС на стадії занепаду стимулює оздоровлення СС шляхом ліквідації малоефективних її учасників. Державі потрібно результативно регулювати характер впливу циклічних коливань.

Вважаємо, що вдало підібрана методологічна база для дослідження є запорукою успіху у формуванні підходів та концепцій до пояснення розуміння процесу розвитку, життєвого циклу та циклічності розвитку СС. Нами використано емпіричні, теоретичні, економетричні (математичні) та прогностичні методи дослідження. Важливо не лише показати причини та види циклічних коливань, а й визначити ті механізми, які дають змогу вивести СС з кризи, забезпечити умови, за яких обрати відповідні напрями її подальшого розвитку і вдосконалення. Для цього важливо сформувати ефективний механізм ДРРСС, який об'єктивно визначатиме можливості пом'якшення криз у СС або виходу з них.

2.2. Еволюція підходів до розвитку елементів страхової системи

Страхування та його історія виникнення завжди цікавила науковців як

минулого, так і сьогодення. Стан страхування у кожній державі є відображенням її економічного і соціального розвитку, а якісно сформована СС здатна забезпечити стабільний розвиток суспільства. У вітчизняній науковій спільноті переважає думка, що страхування є відповіддю людини на страх (eustress – позитивний стрес, який викликаний страхом, чи dystres – демобілізаційний стрес) – первинну людську емоцію, що рятує життя, мотивує і дозволяє розширювати межі власних можливостей. Проте безпосередньо страхування означало підтримку, гарантію успіху в будь-якій справі, забезпечення відшкодування збитку кожному учаснику торговельного, шляхового колективу спільно – за рахунок усіх членів колективу. Трактують саме в такому ракурсі дозволяє передати ідею та основну ідеологію генезису вітчизняного страхування як одного із найбільш ранніх способів захисту від наслідків несприятливих випадків.

Щодо виникнення і розвитку страхування існують різні погляди. Одні вчені (А. Манес, Г. Шмоллер, О. Гаген, І. Емар) висловлюють думку, що страхування в сучасному його розумінні виникло в капіталістичному суспільстві. До цього часу, на думку А. Манеса, були схожі зі страхуванням інститути, але ще не було дійсного страхування [32, с. 27]. На думку В. К. Райхера, яку ми поділяємо, страхування існувало ще у феодальному та рабовласницькому суспільствах і визначалося особливостями докапіталістичних суспільств.

Існують різні підходи до еволюції розвитку страхування в цілому, а також окремі погляди на його історичну періодизацію, які нам важко застосувати, оскільки кожен із елементів СС має свою історію започаткування чи створення та особливості, які б його характеризували, різні форми – від найдавніших до сучасних. Виділені нами у попередньому розділі види страхових систем за життєвим циклом розвитку практично неможливо реалізувати при аналізі еволюційного розвитку СС, оскільки важко провести чітку хронологічну межу через стадії зародження, зростання, зрілості, занепаду та відродження. Кожен із елементів СС виник у різний історичний період, еволюційний етап, у деяких випадках переплітаючись у розвитку із іншими структурними елементами.

Тобто, коли вперше було створено СК у світі (етап зародження), вже активно існували і надавали свої послуги ТВС (етап зрілості). Коли у світі відбувалися процеси, які важко було передбачити, – періоди воєнних конфліктів та фінансових криз, природніх колапсів та катастроф – страхові та перестрахові компанії були досить виснаженими і перебували на етапі занепаду чи вже відродження, у той час коли інші структурні елементи (страхові об'єднання чи пули) починали лише зароджуватися чи перебувати на етапі зростання.

Тому для чіткості викладу еволюційних особливостей розвитку вважаємо за доцільне охарактеризувати розвиток СС за принципом історичного виникнення її структурних елементів. Розглянемо як історично створювалася СС через еволюцію її елементів у хронологічному порядку:

- товариства взаємного страхування;
- страхові компанії;
- перестрахові компанії;
- страхові та перестрахові пули;
- філії страховиків-нерезидентів.

I Етап (найдавніші часи – кінець XVI ст.) – зародження товариств взаємного страхування. В епоху Античності перші згадки про страхування відображені у текстах Ціцерона, Тіта Лівія, Светонія, де сповіщалося про існування у давніх римлян угоди страхування (без специфічної правової форми) між постачальниками різних товарів і представниками римської держави про те, що ризик втрати цих товарів під час морського перевезення покладено на державу. Прототипом ТВС були ранньохристиянські общини (сприяли розвитку ідей взаємності з метою соціальної підтримки бідних), професійні та релігійні спілки (колегії), які мали статuti, а їхні члени сплачували внески. Часто діяльність колегій не підтримувалась державною владою і тому обмежувалась відповідними правовими документами (зокрема, імператор Август видав закон про спілки, за яким обмежувалась діяльність колегій).

У Стародавньому Римі товариства взаємного страхування існували в рамках тодішніх привілейованих військових установ. Доказом цього є

нумідійський напис, підписаний чотирма членами статуту коледжу в 203 році нашої ери. е., III складається з 36 валторністів. Легіони існували. Президент кворуму скарбника кворуму (Л. Клодій Секунд Факультативно), керував справами університету. Ці організації взаємодопомоги відрізнялися розмірами внесків, зразками видачі та іншими умовами діяльності. Тож в іншому університеті, де навчаються люди з вищих військових чинів, загальна сума була більшою.

У зв'язку з акцією сума склала 8000 цестерів. Якщо кинути коледж як ветеран – до 6000 сестерціїв. У військових училищах ці суми були значно меншими. Такий тип військової школи існував і серед військових старшин, військових кур'єрів тощо. ун-ті працював на флоті.

У Стародавньому Римі товариства взаємного страхування існували у тодішніх привілейованих військових установах. Доказом цього є нумідійський напис, підписаний чотирма членами статуту колегії в 203 р., яка складалася із 36 горністів III легіону. Очолював колегію скарбник колегії (L. Clodius Secundus optio), який керував справами колегії. Такі організації взаємного забезпечення відрізнялися розмірами внесків, випадками видачі та іншими умовами роботи. Якщо до складу колегії входили особи вищого військового звання, то суми були більшими: із підвищенням по службі сума дорівнювала 8 тис. сестерціїв; при завершенні служби і виході із колегії – до 6 тис. сестерціїв. Такий тип військових колегій існував серед військових старійшин, військових кур'єрів тощо. Функціонували колегії і на флоті.

Варто звернути увагу на римські професійні спілки – колегії (*collegia orificum et artificum*), до складу яких входили ремісники та робітники різних професій. Сюди належали колегії гончарів і склярів, теслярів і суднобудівельників, пекарів і м'ясників тощо. За своїм характером близькими були колегії матросів, рибаків, водолазів тощо. Існували і колегії торговців хліба, вина, лісом, тваринами. При цьому, крім колегій, які спеціалізувалися на окремих видах торгівлі і проживали постійно на одній території, існували колегії купців, які тимчасово знаходилися на чужій території (до вирішення торговельних справ). Основним завданням колегії було надання допомоги

кожному її члену. До складу професійних спілок також входили і представники артистичних професій – мистецтва, гри і видовищ: колегії акторів, музикантів, гладіаторів. Існували також колегії бідних, наприклад, в Александрії.

Кожна колегія велику увагу приділяла охороні честі і гідності, а також корпоративній дисципліні. У даному випадку статутами були передбачені штрафи грошима і натурою (в більшості випадків – вином) для членів колегії за недостойну поведінку як всередині колегії, так і за її межами, за неявку на збори чи похорони члена колегії та за інші порушення дисципліни колегії. Колегії мали своїх покровителів, якими були боги чи божественні створіння і іменем яких вони переважно називались, а на їх честь організовували святкування, жертвоприношення. Організації святкувань приділялась велика увага і ретельна підготовка.

В окремих випадках ці колегії були пов'язані із політичним життям, і тому проти них часто проводилися політичні переслідування. Зокрема, застосовував до них політичні репресії Юлій Цезар, а імператор Август видав закон про спілки, згідно з яким обмежувалась діяльність колегій. Протягом перших двох століть нашої ери це породило несприятливе ставлення імператорів до колегій [114, с. 54].

В епоху Середньовіччя принцип взаємодопомоги посилювався, що вплинуло на розвиток взаємного страхування, яке ще не відокремилось від торгівлі та ремесла: один і той самий торговельний, ремісничий чи інший колектив одночасно був колективом страховиків та страхувальників. Взаємне страхування характеризувалося діяльністю особливих товариств – гільдій та цехів, у яких страхові відносини удосконалилися, зокрема регулярно сплачувалися страхові премії, визначеними були страхові випадки, створювалися постійні страхові фонди. Зокрема, у Англії та Данії виникнення і розвиток гільдій підтримувала держава. Їм надавалися певні привілеї. Королі, імператори та церква були проти існування гільдій взагалі або обмежували їхню діяльність. Підтвердження цього – капітулярії франських королів, укази германських королів [378, с. 38].

Поштовхом до розвитку гільдій, а потім і цехів був розвиток римських

колегій, у яких їх ідеї запозичили германські народи. Перші гільдії виникають в Англії у X ст. (лондонські гільдії при королі Етельстані, 925-940 рр.); в XI ст. виникають гільдії в Кембріджі і в Екзетері (головному місці Девонширського графства); у Німеччині гільдії виникають в XI-XII ст.; у Данії та Ісландії – в XII ст. [390, с. 47].

Середньовічні страхові організації з самого початку мали назву “братства” і кожен його член повинен був з одного боку допомагати братству, а з іншого – ціле братство допомагало кожному його члену у всіх законних справах. Старі середньовічні братства називалися гільдіями, які об’єднували людей різних професій, тобто мали універсальний характер. З часом гільдії поділилися на світські і релігійні. В свою чергу світські гільдії розділилися на:

а) “захисні” чи охоронні гільдії, метою яких був захист особистості і майна своїх членів від різних посягань;

б) професійні гільдії, в основі яких лежала єдність професійних інтересів їх членів. Ці гільдії розділилися за професійними ознаками. Так виділилось об’єднання купців, що зберегли за собою стару назву – гільдії, а об’єднання ремісників (ремісничих спілок) почали називати цехами. Найстаріша гільдія цього типу виникла в XI-XII ст. в Кельні і називалась *fraternitas mercatorum* (у перекл. з латинської – братства купців), в подальшому вона розкололась на декілька гільдій. Різновидом цього типу гільдій були германські “ганзи”, які почали розвиватися в XI-XII ст., їх основними центрами були Лондон, Брюгг, о. Готланд і Новгород [39, с. 85].

У гільдійсько-цеховий період страхування спеціалізованих організацій ще не існувало. Створювалися певні товариства окремими групами купців чи судновласників, які діяли за принципом взаємного страхування майна: при торговому каравані чи при морському плаванні учасники так званих товариств домовлялися про те, що в разі втрати чи пошкодження майна одного із учасників цього товариства його збитки розподілялися між всіма іншими учасниками пропорційно.

У середні віки першими організаціями взаємного транспортного страхування були флорентійські, венеціанські купці, а також купці з Генуї, які у

XII-XV ст. вели активну морську торгівлю з країнами Близького Сходу. В архівах італійських міст знайдено достатньо угод купців про взаємну відповідальність за збереження транспортних засобів і вантажів, а також компенсацію збитків шляхом перерозподілу суми. Італійські купці створили першу страхову термінологію. Вже в XII-XIV ст. при здійсненні страхових операцій використовувалися терміни “assurazioni”, “risigo”, “praemia”, “polliza”. Перше поняття – це страхування, трьом наступним відповідають терміни – ризик, премія, поліс [527, с. 19].

Свою важливу роль в історії страхування відіграли і німецькі купці приморських міст, які всередині XIV ст. об'єдналися в так звану Ганзейську спілку, яка забезпечувала безпеку купців за кордоном. В принципі, це було одне єдине велике взаємне товариство, яке відшкодовувало фінансові втрати своїх членів шляхом системи перерозподілу. Так, в 1471 р. німецькими купцями, які мали в Новгороді свій двір, ганзою були повністю компенсовані втрати, які зазнали ці купці при завоюванні міста Іваном II.

У XV – XVI ст. пірати іспанських морів утворили своєрідне ТВС від нещасних випадків. Премії ними не сплачувалися, а от відшкодування здійснювалося, навіть міг відбутися розподіл награбованих цінностей. Розміри компенсацій залежали від нещасного випадку: до 600 піастрів чи 6 рабів за втрату правої руки піратом; до 100 піастрів чи 1 раб за втрату пальця чи ока [371, с. 8].

У кінці XVIII ст. ТВС виникли в багатьох розвинених країнах. Найбільшого розвитку досягають товариства, що займаються особистим страхуванням життя і пенсійним страхуванням. Нині в Японії на них припадає близько 89 % ринку, в США – 58 %, Канаді – 53 %, Великій Британії – 48 %, в інших розвинених європейських країнах, Південній Африці і Австралії – 12–42 %. В Японії серед найбільших страховиків у цій галузі страхування всі ТВС, в Канаді – 8, в США – 7, у Великій Британії і Швеції – 5. У майновому страхуванні поширення ТВС є нижчим: на першому місці – Швеція (52 % страхових операцій припадає на ТВС), від 27 до 44 % – Фінляндія, Франція, Нідерланди, Австрія, Данія, Норвегія, США. Найбільш поширені види

страхування – вогневе, сільськогосподарське, автомобільне [2, с. 256].

Отже, перші неспеціалізовані ТВС відіграли важливу роль у становленні і розвитку страхування. Ними були закладені найпростіші форми організації страхових товариств.

ТВС посіли особливе місце на ринку більшості країн. Свого часу у Північній Америці ТВС займали 57,6% ринку страхування життя; 27% ринку загальних видів страхування у США та 53 % ринку страхування життя; 19% ринку загальних видів страхування в Канаді. У Великій Британії ТВС становлять до 48% ринку страхування життя, до 52% у Швеції ринку загальних видів страхування. У Японії ТВС становлять 89,4% ринку страхування життя. В Україні на даний час не зареєстровано ТВС [266].

Якщо звернутися до історії розвитку ТВС в Україні, то вони були найдавнішим способом страхового захисту. До появи залізниці перевезення вантажів здійснювали чумаки. Тут ще не проводилися регулярні внески, а спільно відшкодовувалися збитки потерпілому, як від нападів розбійників, так і в разі несприятливих умов, які спричинили втрату товарів чи засобу пересування – вола. Існувала свого роду система розподілу збитку, при якій в основі взаємовідносин лежав реальний збиток. В цілому зародження страхування у Київській Русі пов'язують із “Руською правдою”, яка надає інформацію про законодавство X – XI ст. У ст. 3 “Руської правди” зазначається, що якщо вбито княжого мужа і вбивцю не буде знайдено, то платить за нього 80 гривень та округа, на території якої буде знайдено вбитого. Якщо вбито просту людину, то платиться 40 гривень. Якщо вбивство здійснено ненавмисно, у суперечці чи на святкуванні при людях, то вбивця виплачує виру (грошовий штраф) з допомогою округи. Це підтверджує стаття 6 “Руської правди”. У зазначеному документі, як відзначають спеціалісти, зустрічаються всі елементи сучасної угоди страхування цивільної відповідальності, припускаючи, що при ненавмисному убивстві грошовий штраф є результатом своєрідної попередньої угоди, яка є обов'язкова не для всіх, а для тих, хто шляхом цієї угоди вступив у взаємне страхове товариство [319].

Нині ТВС у “чистому вигляді” практично не існує, товариства

займаються не тільки страхуванням, але й надають фінансову підтримку його членам через інвестування коштів, пільгове кредитування.

Першим ТВС, що діяло на території України, було “ТВС від вогню бурякоцукрових і рафінадних заводів”, яке було засноване в 1872 р., в Києві і страхувало учасників даного Товариства взаємного страхування від пожеж на виробництві, які приносили значні збитки для промислових об’єктів. У 1899 р. було засноване “Одеське ТВС фабрикантів і ремісників від нещасного випадку з їх робітниками і службовцями”, засновниками якого стали підприємці, які хотіли запровадити добровільне взаємне страхування на некомерційній основі. Тобто це було єдине ТВС соціального спрямування на території України [61].

Після цього створювалися й інші ТВС – Чорноморське ТВС (страхування морських суден, вантажів, фрахту), Київське ТВС цукрозаводів та інші, але вони займалися майновим спрямуванням. У 1909 році у Харкові було створено одне з найпотужніших ТВС страхування від пожежі майна гірничих і гірничозаводських підприємств України [389, с. 23].

Історично, в незалежній Україні офіційно функціонувало тільки два ТВС та дві філії, а саме:

1. Закрите акціонерне ТВС “Наша справа” (1995 р.).
2. Страхове відкрите акціонерне товариство Київський регіональний фонд взаємного страхування “Промислова Україна” (1997 р.).
3. Філія АСТ “Промислова Україна” - Міжнародний християнський фонд взаємного страхування (1996 р.).
4. Філія “ТВС підприємств місцевої промисловості” – Укрмісцевпром (1996 р.).

Період їх реєстрації та функціонування припадає на 1995-1997 роки, проте на сьогодні вони вже припинили свою діяльність. Ці організації спеціалізувалися на майновому страхуванні і не брали до уваги особисте страхування фізичних осіб.

II Етап (XVII ст. – початок XX ст.) – створення та функціонування страхових компаній. Перше страхове товариство було засновано в XII ст. в Ісландії. Заможні селяни острова об’єднувалися в спілки для взаємного захисту

від втрат на випадок вогню або загибелі худоби. У разі страхового випадку частину збитків потерпілим відшкодовували грошми, частину – матеріалами чи працею. Такі умови відшкодування збитків дають підстави для припущення, що страхових резервів і регулярних страхових внесків тут ще не існувало [378, с. 41]. Значного поширення ці спілки на той час не набули.

Першими акціонерними СК були: Голландське-Ост-Індське товариство, утворене в 1602 р.; Англо-Ост-Індське товариство (1613 р.); голландське товариство (1629 р.); французьке товариство (1668 р.). Ці товариства займалися переважно страхуванням від пожеж і морським страхуванням. У другій половині XVII ст. акціонерні товариства стали основною організаційно-правовою формою господарювання Великої Британії і Франції, а у XIX ст. – усіх індустріально розвинутих країнах, крім Японії [524, с. 227]. Одним з найбільших акціонерних страхових товариств на території Російської імперії було товариство “Росія”, утворене 1881 р. Воно проводило вісім видів страхових операцій. У 1910 р. 11 відділень цього товариства і більше ніж 1100 агентів вели страхову діяльність на всій території Російської імперії. Це акціонерне товариство здійснювало страхові операції і за кордоном: в Афінах, Александрії, Нью-Йорку, Берліні тощо [505, с. 94].

У морському страхуванні ще функціонували одноосібні страховики, але з часом вони повністю поступились страховим організаціям. У Франції одноосібні страховики працювали до першої третини XIX ст. Винятком є Англія, де одноосібні страховики функціонують і нині у морському страхуванні, оскільки вони об'єднані у своєрідну асоціацію під назвою Англійський Ллойд.

З кінця XVII ст. починають розвиватися і виникати нові види страхування [462, с. 357]:

- страхування від вогню (в кінці XVII ст. в Англії виникає лондонська пожежа, що послужила розвитку цього виду страхування);

- сільськогосподарське страхування, до якого належало страхування посівів від граду і страхування худоби. Успішний розвиток сільського господарства був причиною виникнення цього страхування. В кінці XVIII ст.

(страхування від граду) і в першій половині XIX ст. (страхування худоби) у Франції і Німеччині розпочинають свою діяльність великі страхові акціонерні і взаємні товариства. Першою організацією цього виду страхування на території Російської імперії було Ліфляндське ТВС посівів від градобобою, організоване в Прибалтійському краю;

– страхування від нещасних випадків і страхування відповідальності громадян: активний розвиток цих страхових операцій розпочався з другої половини XIX ст.

Із середини XIX ст. до початку XX ст. функціонували монополістичні страхові об'єднання, картелі і концерни. Головною страховою організацією були концерни, види страхування диференціюються, діляться на велику кількість підвидів і форм. У фаховій літературі зустрічаються і інші періодизації розвитку комерційного страхування. До прикладу, теоретик страхової науки А. Манес спробував виділити три етапи розвитку комерційного страхування:

- 1) із середини XIV ст. до кінця XVII ст. – характерним було виникнення страхового полісу;
- 2) XVIII – перша половина XIX ст. – утворення страхових товариств;
- 3) з другої половини XIX ст. – розвиток міжнародних страхових операцій і соціального страхування.

У свою чергу, французький юрист І. Емар виділив принципово інші етапи розвитку комерційного страхування:

- 1) XV – XVIII ст. – теоретична характеристика страхування;
- 2) початок XIX ст. до 80-х рр. XIX ст. – індивідуальні риси страхування;
- 3) з 80-х рр. XIX ст. – науковий нарис страхування.

Батьківщиною комерційного страхування була Північна Італія, де у XIV – XV ст. страхування розвивалося швидкими темпами. Позиції Італії послаблюються у XVI ст., оскільки у той час економічний розвиток, зокрема розвиток торгівлі, цієї країни погіршився. На тривалий час центр комерційного страхування перемістився в Іспанію, а вже з другої половини XVI ст. позицію лідера зайняли Нідерланди. Зростання страхової діяльності у Нідерландах у

XVII ст. посилюється, ще й через те, що у руках цієї країни зосереджена була половина всього торгового флоту Європи. Лідерні позиції зі страхування Нідерланди займають і в першій половині XVIII ст. У XVII ст. важливою суперницею Нідерландів у сфері страхування була Франція.

У XVIII ст. центр комерційного страхування перемістився в Англію. Цей перехід був зумовлений певними історичними подіями: до XVI ст. у Англії страхування було лише іноземним, у цьому ж столітті – поступово країна звільнилася від іноземного (переважно італійського) страхування, а в кінці XVII ст. створилася корпорація Ллойд, яка в подальшому впливала на розвиток страхового бізнесу. У цьому ж столітті в Англії виникають і розвиваються нові види страхування: страхування від вогню, страхування життя тощо. Лідерні позиції Англія займала у XVIII ст., а у XIX ст. зміцнює свої позиції Німеччина. Кінець XIX – початок XX ст. характеризується гострою конкуренцією у сфері страхування між Англією і Німеччиною. Після I Світової війни у галузі страхування лідируючі позиції зайняли США.

Таким чином, провідною країною в галузі страхування в ту чи іншу історичну епоху, була країна, яка в той момент мала добрий економічний розвиток та розвинені ринкові відносини – спочатку Італія, потім Нідерланди, далі – Англія та Німеччина і на кінець США, яка до сьогодні займає позиції лідера. Нині її частка у світовому страховому ринку становить 19,9 %; далі ідуть: Японія – 14%, Велика Британія – 8,9% [445, с. 282].

У 1720 р. в Англії створені перші акціонерні товариства з морського страхування: London Assurance Corporation і Royal Exchange Assurance Corporation, які, окрім морського страхування, займалися страхуванням від вогню і страхуванням життя. У 1741 р. акціонерні товариства морського страхування виникають в Генуї (Італія), 1746 р. – в Данії, 1750 р. – в Швеції.

У Парижі в 1686 р. виникло страхове товариство у сфері морського страхування – *Chambre generale d'assurances*. Але функціонувало воно не довго. Історія розвитку морського страхування, безсумнівно, пов'язана із словом “Ллойд” (“Lloyd”). “Ллойд” було створено у кав'ярні Едварда Ллойда у 1689 р. на Tower Street у Лондоні. Едвард Ллойд створив кав'ярню, куди завжди

приходили заможні люди, купці, капітани суден для обговорення ділових питань. Сам Ллойд не брав участі у таких переговорах, а володів надійною інформацією про морські перевезення. В 1696 р. Ллойд почав випускати три рази в тиждень спеціальну листівку “Новини Ллойда”, у якій містилась інформація про морські судна, ціни на товари та інша цікава і корисна інформація для моряків і страховиків. Виданий “Lloid’s List” з 1734 р. виходить щоденно до нині.

У 1771 р. відвідувачі кав’ярні Ллойда вирішують об’єднатися в асоціацію морських страховиків і починають проводити власну реєстрацію суден. В свою чергу, судновласники, інтереси яких торкалися реєстрації, об’єдналися також в незалежну асоціацію. В 20-х роках XIX ст. ці асоціації (асоціації страховиків і судновласників) об’єдналися в одну і з 1834 р. почали видавати Lloyd’s Register of British and Foreign Shipping.

У 1779 р. члени страхової асоціації Ллойда у Лондоні створили формуляр морського договору страхування відомий, як “підписний формуляр Ллойда”. Поліс Ллойда послужив зразком для створення нормативних актів, які регулювали морське страхування в Німеччині, Італії, Голландії, Франції, Росії. З часу його прийняття зміст полісу не змінювався. Наприкінці XVIII ст. андеррайтери обрали комітет і переїхали у власне приміщення. А у 1871 р. парламентом Великої Британії було прийнято закон, згідно з яким комітет Едварда Ллойда перетворено у корпорацію “Ллойд”.

У 1867 р. виник німецький Ллойд у формі акціонерного товариства, акціонерами якого були суднобудівники, судновласники, страховики і купці. Його завданням було надання судновласникам, купцям і страховикам інформації щодо технічного стану суден. У залежності від технічної справності судно відносили до певного класу. Таку класифікацію суден з короткими поясненнями вносили в реєстр, який щорічно розсилався абонентам. У 1870 р. було утворено “Російський Ллойд”, який здійснював страхування морського, річкового транспорту, цінностей, що передавалися поштою, страхував від вогню [114, с. 57].

Перші СК Російської імперії появляються на початку XIX ст., а центром

морського страхування стає Одеса, де у 20-30-х роках виникло декілька товариств для страхування морських ризиків. Аналогічні організації починають з'являтися в 40-х роках цього ж століття в Ризі і в Петербурзі. Більш інтенсивно морське страхування розвиватися у 70-80-х роках ХІХ ст., коли створюються великі акціонерні компанії страхування від вогню, які у сферу своєї діяльності включали і операції з морського страхування [505, с. 93]

Розглянемо детальніше зародження СК на теренах України, а саме, починаючи з 1772 р., коли Галичина, а незабаром у 1774 р. і Буковина, опинилися під владою Австрійської імперії (з 1867 р. Австро-Угорщини). У ті часи, хоч потреба у страхуванні була значною, але лише третина господарств була застрахована в іноземних товариствах. Переважали німецькі товариства, зокрема, старе страхове товариство із Трієста. На страховому ринку функціонували й такі компанії: “Австрія”, “Азієнда”, а також чеський страховий банк “Славія”. З прийняттям австрійським урядом законів про товариства (1867 р.) та про кооперативні спілки (1873 р.) вперше створилися можливості для функціонування українських товариств на західних землях. Громада Галичини розпочала організацію страхового товариства.

Перше товариство страхування від вогню планували назвати “Русь”, потім “Бескид”, але остаточно зупинилися на назві “Дністер”. Під впливом сприятливих політичних умов і тиску української громадськості, Міністерство внутрішніх справ цісарсько-королівського уряду за згодою Міністерства фінансів було змушене 9 грудня 1891 р. прийняти рішення про відкриття “Дністра” як кооперативного ТВС. Але навмисно створена тяганина зі статутною діяльністю дозволила “Дністру” здійснювати перші страхові операції аж після 15 вересня 1892 р. Основним принципом його діяльності був принцип рівності інтересів.

У 1897 р. при страховому товаристві “Дністер” було створено гурток взаємодопомоги, за допомогою якого його члени отримували пільгові споживчі кредити. На той час такі гуртки були досить популярними. Крім цього, товариство багато коштів витрачало на добродійну діяльність, а страхові агенти цього товариства вели активну просвітницьку роботу.

У 1901 р. товариство “Дністер” змогло повернути своїм засновникам кошти, вкладені ними у статутний фонд, а також знизити вперше страхові премії. Крім цього, товариство здійснило відрахування у спеціальні фонди: резервний фонд, основний фонд, фонд взаємодопомоги членам товариства тощо, а у 1903 р. їх сума перевищувала мільйон крон [183, с. 28].

З 1909 р. товариство “Дністер” очолював Стефан Федак. Під його керівництвом діяльність “Дністра” була успішною. Воно стало вагомим інституцією не лише в Галичині, а й в Австро-Угорській імперії. “Дністер” уклав угоду з потужним віденським страховим об'єднанням – пулом “Теймонгсферайн” про поділ сфер впливу на страховому ринку Австро-Угорщини [394, с. 20].

Страхованням життя на той час у Галичині і Буковині займалися переважно іноземні СК: польське товариство “Флоріанка”, а також місцеве агентство австрійського страхового товариства “Фенікс”. Ці товариства пропонували високі страхові тарифи, які були доступні забезпеченим верствам населення.

Поставала проблема організації національної фінансової установи, яка займалася б страхуванням ризиків життя. Було здійснено спробу відкрити страхове товариство “Любов”, що займалося б страхуванням пенсій на випадок удівства та допомоги на випадок сирітства. Але через брак бажаючих це товариство так і не розпочало свою діяльність.

Всі ці обставини були передумовою створення страхового товариства життя. Організацію цього товариства очолив професор Чернівецького університету Стефан Смаль-Стоцький. Буковинський уряд на підставі прохання Міністерства внутрішніх справ дав дозвіл на заснування і відкриття ТВС і пенсій “Карпатія”. 1 липня 1911 р. відбулися загальні збори засновників (налічувалось 100 членів засновників), де обрали керівні органи. Президентом товариства обрано професора Стефана Смаль-Стоцького. Зборами були обрані головні довірені лікарі, а директором товариства став Максиміліан Гроттера. Почесним президентом було обрано митрополита Андрея Шептицького.

Товариство розпочало свою діяльність у Чернівцях у серпні 1911 р., а

восени 1913 р. через несприятливі політичні і господарські умови, було вирішено перенести його центральні органи до Львова. Страховими операціями товариства “Карпатія” були: страхування на випадок смерті, мішане страхування, страхування дітей, страхування із подвійною виплатою страхових сум.

Страхові тарифи товариства “Карпатія” були низькими, щоб застрахувати життя біднішим верствам. З огляду на це страхування було: велике і мале. “Велике” страхування проводилось при страхових сумах понад 5 тис. золотих австрійських, а мале – нижче 5 тис. золотих австрійських. У Львові товариство створило новий відділ – страхування життя у військовій позиції, яке полягало у тому, що страхувальник страхував не капітал, а суму облігацій військової позики. Цим видом страхування одночасно здійснювалося страхування власної особи і виконання обов’язку щодо підписання державної позики. Діяльність товариства “Карпатія” була успішною. Але початок Першої світової війни не дозволив провадити діяльність приватним українським установам. І як результат діяльність страхових організацій припинилася [94, с. 16].

У травні 1927 р. розпорядженням президента Польщі (оскільки Галичина була у складі Польщі) утворився Загальний заклад взаємного страхування (ЗЗВС). Головним завданням цього закладу було повернення втраченої довіри клієнтів до страхування і страхової організації. Розпорядженням Президента також запроваджувалася нова система страхових тарифів у сфері обов’язкового страхування майна від вогню. Між ЗЗВС і товариством “Дністер” у липні 1927 р. була укладена угода. Згідно неї “Дністер” обмежував свою діяльність і отримав право брати під власну відповідальність тільки третину величини страхової оцінки будівель, яка визначалась працівниками ЗЗВС. За це “Дністер” отримував від ЗЗВС 10% участі у перестрахованні сільського портфеля. Крім цього, згідно умов даної угоди, яка діяла 9 років, “Дністер” практично був позбавлений можливості здійснювати поточний контроль за правильністю виплат страхових збитків. Крім цього, агенційна діяльність “Дністра” також обмежувалася.

Значні вади технічного характеру призвели до того, що в 1936 р.

“Дністер” і ЗЗВС уклали нову угоду, згідно з якою “Дністер” цілком відмовлявся від належного йому права страхування від вогню в обсязі третини розміру страхової суми. За це ЗЗВС підвищував участь “Дністра” у перестрахованні сільського портфеля до 20%.

З початком Другої світової війни товариства “Дністер” і “Карпатія” були ліквідовані. Територія України почала належати Радянському Союзу, де страхування стає монополією.

Отже, за 300 років СС в Галичині зазнала під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників суттєвих змін. Однак головними інституціями були товариства “Дністер” та “Карпатія”. Їх еволюція в повній мірі відображає соціально-економічні та політичні зміни в Галичині [94, с. 15].

До березня 1991 р. в Україні діяли близько 90 СК, які були в основному кооперативними і приватними компаніями., в тому числі іноземні СК. Після проголошення незалежності України на її теренах починають працювати СК “Омета-Інстер”, “Ризик”, “Скайд”, “Саламандра”, “Скайд-вест”, “Галінстрах”, “Дністер”, “Скарбниця” та ін.

III Етап (середина XIV ст. – початок XX ст.) – створення перестрахових компаній. Перше перестраховування було здійснене в морському страхуванні в 1370 р.: перестраховували частину рейсу, що здійснював перевезення вантажів з Генуї в Брюге. Угода по перестраховуванню укладалася двома комерсантами, котрі діяли як перестраховики, з однієї сторони, а з другої сторони – третьою особою, яка представляла перестраховика. Багато авторів відносять угоди, де купці-страховики ділять між собою ризики тільки на кінець XVI ст. [7, с. 13].

У морському перестраховуванні розпочалися спекулятивні зловживання: премії, які бралися при перестраховуванні ризиків, були відчутно меншими від премій, що бралися при безпосередньому страхуванні ризиків. Тому в 1746 р. у Великій Британії було прийнято закон, що забороняв перестраховування, крім випадків, коли страховик помирав або ставав банкрутом. Ця заборона тривала в Англії до 1864 р. [185, с. 31]. До цього морське перестраховування мало випадковий характер і використовувалося при наявності великого ризику.

У першій половині XIX ст. перестраховування з’явилося при страхуванні

від вогню. Воно ґрунтувалося на укладенні спеціальних угод між товариствами прямого страхування за принципом взаємності. Така практика була найбільш поширеною у Німеччині, де в 40-х роках XIX ст. активно починали організовуватися перестраховальні товариства. Першою спеціалізованою компанією було Кельнське перестрахове товариство (Kolnische Ruckversicherungs – Gesellschaft), яке виникло в 1846 р., але свою діяльність розпочало з 1852 р. після подолання певних політичних, фінансових труднощів [522, с. 62].

Найбільшого розвитку перестраховальна діяльність в Німеччині досягала зі створенням Мюнхенського перестраховального товариства в 1880 р. У 1863 р. створено швейцарське перестраховальне товариство “Swiss Re” та утворено першу незалежну перестраховальну компанію Франції – CGR. Нині компанія “Swiss Re” має понад 70 перестраховальних офісів більше ніж у 40 країнах на усіх континентах, чисельність персоналу – 8770 чоловік. На початку XX ст. в Англії почали організовуватися перестраховальні компанії, зокрема у 1907 р. виникла перша перестраховальна компанія. Першими перестраховальними товариствами Російської імперії були товариство “Допомога”, утворене в 1888 р., а також “Товариство російського перестраховання”, утворене у 1895 р. за сприяння тодішньої влади.

З метою перестраховання великих і небезпечних ризиків, для попередження відмивання грошей деякими державами на початку XX ст. починають створюватися державні перестраховальні компанії. Перші такі компанії були створені в Уругваї (1912 р.), а в 1920 р. в Чилі – Державні страхові банки.

У січні 1913 р. в Італії було запроваджено певний період тривалістю 10 років, протягом якого товариства страхування мали перестраховувати 40% ризиків в Національному страховому інституті (National delle Assicurazioni). Вже у квітні 1923 р. цю монополію держави було скасовано [90, с. 25].

Відповідно до введеного у 1929 р. у Туреччині державного перестраховання всі ризики турецьких і зарубіжних страхових товариств підлягали в обов'язковому порядку перестрахованню в розмірі 75% у

державному товаристві La Reassurance Nationale S. A. Turguie. У світі за схожими правилами проводилося перестраховування у в Ірані (1937 р.), де 25% усіх ризиків потрібно було перестраховувати у державному страховому товаристві “Іран” та “Бразилія” у Великій Британії (1939 р.) [261, с. 25].

Найбільших змін перестраховування зазнало після Другої світової війни. В 1946 р. у Франції була створена “Центральна перестраховальна каса”, в яку всі зареєстровані в країні компанії повинні були передавати 4% всіх прямих ризиків [103]. У 1947 р. німецьким перестраховальним компаніям було заборонено проводити діяльність за кордоном, але через три роки цю заборону зняли, через що німецькі перестрахові компанії нормалізували відносини на міжнародному ринку. На сучасному етапі ринок перестраховування є добре розвинутим у США, Великій Британії, Німеччині, Швейцарії, Франції, Японії [222, с. 53].

В Україні перші кроки у створенні перестраховування зроблено у 1994 р. – у червні утворено “Українську перестраховальну компанію” (м. Львів), у липні почала працювати “Європоліс” (м. Київ), а у листопаді організовано “Скіфію Ре” також у столиці [248, с. 66]. Через десять років було організовано професійну перестрахову компанію “Лідер Ре”, яка у 2006-2008 рр. входила до складу VAB Group під назвою “VAB RE”. Тому протягом 2004-2010 рр. у СС перебувала одна перестрахова компанія, яка у 2008 р. вийшла із цієї групи і повернула собі стару назву, а у 2010 р. – змінила стратегію, додавши до своєї діяльності страхові операції [184, с. 85].

Отже, перестраховування, як і страхування, має багатовікову історію розвитку. Однак, в Україні нині перестраховування перебуває ще на початкових стадіях формування їх перспективами розвитку у майбутньому.

IV Етап (середина XIX ст. – початок XXI ст.) – створення страхових та перестрахових пулів. Система перестраховування ризиків, що діє між окремими національними страховими пулами, сприяє міжнародному співробітництву у цій галузі, створенню єдиних правил забезпечення та відшкодування шкоди, що є особливо корисним на міждержавному рівні, оскільки, як свідчить практика, будь-які інциденти характеризуються транскордонним впливом та спричиняють

настання несприятливих наслідків одразу у ряді держав, що потребує співпраці на рівні публічних відносин. З'ясуємо історію виникнення спеціалізованих пулів у світі.

До прикладу, перші ядерні страхові пули були створені в середині 50-х років ХХ століття. У 1956 р. ядерні пули було створено у Великій Британії і Швеції, у 1957 р. – в Бельгії, Данії, Фінляндії, Франції, ФРН, Італії, Норвегії і Швейцарії. Згодом ядерні пули було створено і в інших країнах [443, с. 51-52]:

- 1 вересня 1959 р. – Бельгійський Ядерний страховий пул (“SYBAN”);
- 30 жовтня 1968 р. – Ядерний страховий пул Франції (GIE “Assuratome”);

- Ядерний страховий пул Великої Британії (Nuclear Risk Insurers Limited (NRI) є некомерційною організацією, яка уповноважена діяти як агент СК – учасників пулу. У Великій Британії статус учасників ядерного пулу не є однаковим, що визначає і положення пулу, і систему управління у ньому. Це пояснюється входженням до нього страхових синдикатів Ллойдс, що діють згідно Акту про синдикати Ллойда 1871 р.;

- 1 січня 1994 р.– Хорватський пул (Gospodarsko Interesno Udruhenje, GIU). Пул проводить страхування власності Nuklearne Elektrane Krško від ядерних та інших ризиків спільно із ядерним страховим пулом Словенії. Кожен із них покриває 50% ризику (співстрахування);

- 1994 р. – Словенський ядерний страховий пул, що забезпечує цивільну відповідальність оператора атомної електростанції Krško;

- Шведський і Фінський ядерний пул (Nordic Nuclear Insurers).

З погляду міжнародної практики страхування сільськогосподарських ризиків у світі сформувались дві основні моделі – “американська” та “європейська”. “Американська” модель, характерна для США та Канади, передбачає значну підтримку держави у страхуванні сільськогосподарських ризиків. Відповідно до Канадської моделі страхування існує декілька програм управління ризиками та підтримки доходу фермерів: програма страхування врожаю (CIP); програма стабілізації чистого доходу (NISA); програма осіннього авансування (FCAP); програма весняного авансування (SCAP); програма

підтримки доходу фермерів Канади (CFIP); супутні програми (програми підтримки провінцій). Європейська модель характеризується мінімальною участю держави в аграрному страхуванні, котра зводиться головним чином до виконання контрольних функцій щодо діяльності приватних СК. Обидві ці моделі мають свої переваги і недоліки, але найефективнішим при страхуванні аграрних ризиків є поєднання принципів та правил цих двох моделей. Саме така система страхування сільськогосподарських ризиків діє в Іспанії, яка, за оцінками експертів міжнародного проєкту ЄС Tacis “Удосконалення управління ризиками фермерських господарств та малих і середніх господарств в аграрному секторі”, є країною з найрозвиненішою системою аграрного страхування [378, с. 49].

Діяльність ідентичних за видом діяльності об’єднань спостерігається у різних країнах. У більшості з них вони створювалися за дорученням уряду. Зокрема, у Іспанії – “Агросегуро”, Туреччині – ТАРСІМ, Росії – Національний Союз Агростраховиків. Міжнародна практика доводить, що успішними бувають лише ті системи субсидованого аграрного страхування, в яких держава та СК координують свої дії. Досягнути результату можливо завдяки створенню спеціалізованої структури, яка постійно займається відповідним видом страхування. Її функції може виконувати або державна установа, або Аграрний страховий пул [108, с. 80].

Світова пулінгова ядерна СС існує більше п’ятдесяти років. Ядерними пулами застраховано близько 350 з більш, ніж 400 діючих атомних енергоблоків, а також значна кількість підприємств ядерно-паливних циклів різних країн. У світі діють 26 ядерних страхових пулів [171].

В Україні також створено страхові і перестрахові пули. Згідно законодавства на 2020 р. в Україні функціонувало два пули – ЯСПУ та АСПУ.

ЯСПУ було створено у вересні 2003 р. після приєднання України в 1996 р. до Віденської конвенції (1963 р.) про цивільну відповідальність за ядерну шкоду, яка вимагає від операторів ядерних установок страхувати ядерні ризики. Метою ЯСПУ є страхування ядерних ризиків на умовах солідарної відповідальності. Окрім страхування українських ядерних ризиків, ЯСПУ бере

участь в перестрахованні ризиків з 15 країн світу (Швейцарії, Іспанії, Бельгії, Нідерландів, Росії, Китаю та ін.) [268, с. 139].

ЯСПУ координує діяльність його членів, пов'язаної з проведенням обов'язкового страхування цивільної відповідальності за ядерну шкоду, забезпечення фінансової надійності страхування, а також координування інших видів страхової діяльності своїх членів у сфері використання ядерної енергії. До основних завдань пулу зачислимо: організацію співстрахування на принципах солідарної відповідальності в рамках ЯСПУ та перестраховування за страховими ризиками, страхові обов'язки за якими перевищують фінансові можливості членів пулу щодо страхового покриття цих ризиків власними активами.

Правове регулювання діяльності ЯСПУ здійснюється на основі відповідних норм Законів України “Про страхування” (1996) [361], “Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення” (2001) [367], Постанови КМУ “Про обов'язкове страхування цивільної відповідальності за ядерну шкоду” (2003) [355], а також установчих документів.

З метою полегшення доступу до страхування сільськогосподарської продукції товаровиробників було ухвалено Закон України “Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою” [356], який має захистити майнові інтереси сільськогосподарських товаровиробників та стабілізувати їхні доходи.

У кінці 2012 р. було створено Аграрний страховий пул України (АСПУ), метою якого є співпраця страховиків приватного сектору та держави. АСПУ включає 4 СК – СК “Брокбізнес”, СК “Страхові гарантії”, Українська аграрно- страхова компанія, СТ “Домінанта”.

АСПУ є єдиним об'єднанням страховиків, які здійснюють страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. Пріоритетним завданням АСПУ є координація діяльності СК та сприяння наданню виробникам сільськогосподарських структур якісних страхових послуг. Також АСПУ впроваджує нові стандарти страхових продуктів та організовує якісні програми перестраховування.

АСПУ співпрацює з Державними органи влади (Міністерством аграрної

політики та продовольства України, Аграрним фондом України, Державною продовольчо-зерною корпорацією України та Державним резервним насінневим фондом України), міжнародними організаціями (Національним союзом агростраховиків Російської Федерації, Agroinsurance та Міжнародною фінансовою корпорацією), асоціаціями (Міжнародною асоціацією страховиків агропромислового виробництва (International Association of Agriculture Production Insurers, AIAG), Асоціацією фермерів та приватних землевласників України). Навесні 2013 р. СК-члени АСПУ застрахували врожай зернових культур за програмою форвардних закупівель Аграрного Фонду України. Всього було укладено 468 договори страхування. Сума відповідальності за укладеними договорами склала 1,9 мільярда гривень. Урожай культур був застрахований на площі 303 211 гектарів. Сума зібраних премій, сплачених страхувальниками, склала 65 081 589 гривень [1].

Подібні страхові пули існують у кількох країнах, де створювалися за дорученням уряду. Прикладом може слугувати іспанський “Агросегуро”, турецький ТАРСІМ.

Антитерористичний страховий пул України (АнтСПУ) створено у вересні 2013 р. як запоруку мирного життя для населення України і, як виявилось, дане об’єднання і є досить актуальним сьогодні, з огляду на події, що відбуваються на сході України.

Станом на 19.12.2013 р. до АнтСПУ входило 13 СК України (СТ “Іллічівське”, СК “Перша”, СК “Українська страхова група”, Український страховий дім, НАСК “Оранта”, СТ “Домінанта”, Європейський страховий альянс, СК “Страхові гарантії”, СК “Універсальна”, СК “Арсенал”, СК “Арма”, СК “Здорово”, СК “Альфа-Страхування”) [117, с. 37].

У приміщенні Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, 19 грудня 2013 р. відбулося підписання міжнародної угоди про співпрацю між Асоціацією “Антитерористичний страховий пул України” (Україна) та її адміністратором – ТОВ “Індустріальний страховий брокер” (Російська Федерація).

За результатами 2012 р. Україна посідала 56 місце зі 158 в міжнародному

рейтингу країн, що найбільш постраждали від тероризму [272].

Страховання є тим методом управління ризиками, який здатен захистити економічні інтереси громадян, підприємств та держави під час подій, які підпадають під категорію “тероризм” та “диверсія”. В одних країнах участь у покритті ризиків бере держава, в інших – страховики, спеціалізовані компанії або пули. АнтСПУ є об'єднанням страховиків, які здійснюють страхування майнових інтересів, пов'язаних з життям, здоров'ям та працездатністю страхувальника чи застрахованої особи, від нещасних випадків внаслідок терористичних актів та диверсій, а також майна юридичних осіб. Об'єднання зусиль українських СК у рамках АнтСПУ дозволяє отримувати страхову та перестрахову допомогу, яка не залежить від міжнародного ринку перестраховання. Це позитивно позначається на вартості страхового продукту для споживача, прискорює процес урегулювання збитків, при цьому страхові і перестраховальні премії залишаються всередині країни, що забезпечує додаткові податкові надходження до бюджету.

Окрім АСПУ, ЯСПУ і Антитерористичного страхового пулу України, на теренах нашої держави були спроби створення Екологічного страхового пулу (у 2009 р. 6 страховиків стали його засновниками: СК “УАСК АСКА”, СК “УНІКА”, СК “ПРОСТО-страхування”, СК “Брокбізнес”, СТ “Іллічівське”, “Українська пожежно-страхова компанія”) та Будівельного страхового пулу (Положення про Будівельний страховий пул від 17.08.2009 р. № 768/16784, яке на сьогоднішній день втратило чинність).

V Етап (кінець ХІХ ст. – початок ХХІ ст.) – створення філій страховиків-нерезидентів. З 1885 р. на території України була дозволена діяльність іноземних СК, серед яких були американські, англійські, німецькі, французькі компанії зі страхування життя [31]. У сучасних умовах функціонування СС у ній відсутні ФСН, хоча мають усі умови для їх діяльності на території України.

Таким чином, елементи СС зазнали певної історичної еволюції, серед яких умовно виокремимо такі історичні періоди:

1) від найдавніших часів до кінця ХVІ ст. – першими були ТВС (у

Стародавньому Римі – професійні та релігійні спілки, в епоху Середньовіччя – гільдії та цехи) у найпростіших формах, які функціонували на засадах взаємодопомоги. Зі середини XIV ст. розпочали діяльність одноосібні страховики, які займалися виключно транспортним (морським) страхуванням; організацій акціонерного типу ще не існувало;

2) від XVII ст. – до початку XX ст. активно створювалися й розвивалися страхові акціонерні товариства. Поряд з ними страхові послуги надавали ТВС (у сучасному вигляді формуються у Західній Європі наприкінці XVIII ст.), а в деяких країнах засновувалися державні страхові товариства, які займалися вогневим страхуванням. У 40-х роках XIX ст. активно поширювалися перестрахові компанії. Першим було Кельнське перестрахове товариство, утворене 1846 р;

3) від середини XIV ст. – до початку XX ст. поряд з акціонерною формою СК функціонували страхові об'єднання, картелі та концерни, створювалися перестрахові компанії, кооперативні страхові організації. Першим об'єднанням СК була утворена у 1791 р. Спілка лондонських товариств страхування від вогню. Зі середини XIX ст. кількість спілок швидко зростала для збереження професійних інтересів СК, що об'єднувалися. На відміну від спілок, страхові картелі встановлювали правила ведення діяльності своїм учасникам. Один із перших картелів було створено у Берліні 1874 р. Страхові концерни були більш складною системою страхових об'єднань, бо могли об'єднувати лише СК (утворення чистого страхового концерну) або бути об'єднанням страхових та кредитних чи інших установ. Так, у Львові у 90-х роках XX ст. розпочало свою діяльність об'єднання, до якого належало ТВС від вогню та створене ним Товариство взаємного кредиту. Тоді також поширюються і розвиваються перестрахові компанії;

4) зі середини XIX ст. до початку XXI ст. у багатьох країнах виникають страхові та перестрахові пули. Першими у світі були ядерні та сільськогосподарські пули, а в Україні – ЯСПУ та АСПУ;

5) з кінця XIX ст. до сьогодні у світовому масштабі засновуються транснаціональні страхові товариства (об'єднання страхових та перестрахових

компаній), транснаціональні фінансові групи, об'єднання акціонерних СК та ТВС. У країнах з перехідною до ринку економікою, в умовах реформування монополізованої здержавленої власності у цей період виникають та починають функціонувати ТВС та ФСН.

2.3. Методичні підходи до оцінювання ефективності державного регулювання розвитку страхової системи

Забезпечення розвитку СС, підтримання її стабільності та надійності її елементів було і залишається стратегічним завданням органів державного регулювання. Ефективне ДРРСС України у певні роки відповідало Стратегії реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015–2020 роки [425], Стратегії реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012–2017 роки [426], Комплексній програмі розвитку фінансового ринку України до 2020 року [197], Концепції запровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами [201], Реформі фінансового сектору України [379] та Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [463].

Основним завданням формування методики оцінювання ефективності державного регулювання розвитку є ґрунтовний аналіз зарубіжних та вітчизняних підходів до визначення методики оцінювання, набору показників та критеріїв оцінювання ефективності державного управління з метою подальшої розробки концептуальних засад їх застосування у вітчизняній практиці державотворення. У вітчизняній практиці методики оцінювання державного регулювання практично не досліджені, тим більше у сфері страхування. Зустрічаються лише праці вітчизняних вчених, де проаналізовано методики оцінювання державного управління економікою, а саме ефективність системи регіонального управління економічними процесами, проблеми реалізації державної регуляторної політики, оцінювання центральними

органами державної влади [217]. Зарубіжні вчені зосереджені в основному на методиках оцінювання державної політики [279, с. 217], державної експертизи інвестиційно-інноваційних проєктів [295] та методиці дослідження програм міжрегіонального співробітництва в країнах ЄС, яка поєднує статистичні методи аналізу з інтерактивними [316].

Для розуміння широкого спектра інструментів оцінювання ефективності ДРРСС важливо чітко визначити поняття “оцінювання”. Часто на практиці ототожнюють терміни “оцінювання” та “оцінка” або ці поняття завжди вживаються поруч у дослідженнях. Наприклад, К. Г. Вайс зазначає, що оцінювання – це систематична оцінка операцій і результатів програми або політики у порівнянні з системою явних і неявних стандартів задля вдосконалення програми чи політики [46, с. 25]. Вчений Е. Ведунг під оцінюванням розуміє ретроспективне визначення переваг, вартості й цінності управління, результатів і наслідків дій державних органів, яке має практичне значення у майбутньому. Тобто, це процес виокремлення важливо від другорядного, цінного від невартого. Специфіка процесу оцінювання полягає у постійному періодичному накопиченні та аналізі інформації щодо наслідків дій та функціонування з метою прийняття правильних кінцевих рішень у майбутніх ситуаціях [51].

Слушною є позиція Л. М. Малярець, яка розглядає оцінювання із трьох точок зору як [243, с. 23]:

- процес і наслідок усвідомлення позитивної чи негативної значущості явищ, подій та цілей суб’єкта, який логічно втілений в оцінному судженні;
- метод вимірювання, що дає змогу оцінювати наявні у суб’єкта можливості подальшої діяльності, обирати і втілювати в дійсність найбільш оптимальну діяльність (складовими оцінювання є показники, спираючись на які об’єкт може досягти поставленої мети);
- функцію управління та підфункцію контролю; як засіб збалансування цілей.

Оцінювання застосовується по відношенню до політики, економіки,

програм, проєктів на локальному, регіональному, національному рівнях у різних галузях. Оцінювання відповідає експліцитному та імпліцитному кінцевому продукту: зміна рішень, аналітична доповідь, форма управління, посередництво, навчання [224, с. 77].

Доходимо до висновку, що “оцінка” – рівень ефективності, а термін “оцінювання” – це процес і процедура дослідження ефективності. Г. Вольман виділяє наступні види оцінювання: первинне, внутрішнє, зовнішнє, прогнозне, попереднє, завершальне, підсумкове та супроводжувальне [651].

Систему оцінювання класифікуємо в залежності від показників, які входять до її складу: уніфікована система оцінки із єдиним набором показників, характерна для Німеччини та Великої Британії; оригінальна система оцінки, сформована на регіональному рівні, що враховує умови функціонування і стратегічні цілі розвитку, характерна для США. Також, виділяють два підходи до формування системи оцінювання: активний, який застосовують США та Німеччина, коли ініціюють проведення оцінювання органи державної влади різних рівнів і пасивний – популярний у Великій Британії, який регламентований на державному рівні.

На сьогодні науковцями розроблено низку методик оцінювання рівня розвитку, які відрізняються за критеріями оцінювання, набором показників тощо. Найчастіше використовуються такі методи оцінювання: параметричні – за системою локальних показників – параметри стану, нормативні, плановані, прогнозовані тощо; інтегральні – з урахуванням сумісності та взаємодоповнюваності окремих показників в отриманні загального кінцевого результату; за коефіцієнтами, показниками питомої ваги і значущості, що враховують значущість окремих показників у загальному результаті; рейтингове оцінювання (за методом суми місць або зробленого внеску в розвиток).

Оцінювання може мати різний характер залежно від часу здійснення, цілей, суб'єкта та об'єкта оцінювання. Види оцінювання виділяють за такими критеріями [209, с. 18-19]:

1. За часом здійснення: прогнозне (попереднє), проміжне (кінцеве).

2. Залежно від цілей оцінювання: формуюче, підсумкове.
3. Залежно від суб'єкта, який здійснює оцінювання: внутрішнє, зовнішнє, незалежне, партисипативне, об'єднане.
4. За об'єктом оцінювання: політичне, економічне, програмне, проєктне, програми сектору, групової оцінки, програми допомоги країні.

При оцінюванні ефективності державного регулювання потрібно використовувати методи оцінювання за результатами. Однак для дієвості цих процесів і методик необхідно сформувати збалансовану систему оцінювання ефективності.

Вченими детально досліджено поняття “ефективності” та виокремлено критерії її оцінювання, проте загальні підходи до вивчення не дадуть нам повної відповідності, оскільки державне регулювання у кожній сфері має свої особливості. Тому зміст дефініції “ефективність державного регулювання СС” доцільно визначити, дослідивши поточний стан керованого об'єкту – елементів СС та позитивні зміни стану СС як наслідок здійснення рішень і досягнення цілей суб'єктів державного регулювання.

Зупинимося детальніше на наукових підходах вчених до визначення змісту поняття “ефективність”. Поняття ефективності у науковій літературі здебільшого пов'язують із визначенням співвідношення між витратами ресурсів і отриманим результатом. Вперше визначення дефініції “ефективність” зустрічається у представників класичної політекономії В. Петті та Ф. Кене у XVII ст., які трактували її в значенні результативності. Згодом Д. Рікардо надав ефективності статусу самостійної економічної категорії та визначив її як “відношення отриманого результату до певних витрат”. Це твердження підтримали і продовжили Р. Дарміць та Н. Вацик [119]. Основні дискусії вчених торкалися ототожнення поняття ефективності й результативності. Тому за своєю суттю результативність є складовою поняття ефективності, суть якого полягає у визначенні чітких меж отриманого результату, який може бути як позитивним, так і негативним щодо ціни його досягнення. Цього підходу дотримувалися і такі вчені, як С. Василик, Г. Жучкова, Л. Лозовський, С. Покропивний та інші.

Наприкінці XIX ст. – початку XX ст. представниками неокласиків В. Парето та Й. Шумпетером було сформовано концепцію “ефективності”, яка стала основою сучасних досліджень економічної ефективності, під якою розуміли співвідношення витрат і результату [586]. У свою чергу, В. Парето вперше заговорив про принцип граничної економічної ефективності, відповідно до якого ефективним вважається такий рівень організації економіки, за якого суспільство отримує максимум корисності від наявних ресурсів, якщо неможливо здійснити жодного покращення в одних параметрах системи без погіршення інших. Доходимо висновку, що економічна система задля того, щоб бути ефективною повинна знаходитись при заданих ресурсах на межі граничного результату.

Шумпетер Й. виділив два види ефективності: статичну та динамічну. Статичні характеристики притаманні стаціонарним системам, у яких неможливо збільшити абсолютну кількість ресурсів і повністю відсутня взаємозамінність. Динамічна ефективність притаманна системам у постійному русі і щоразу посилюється, оскільки в такій системі рівень реагування на вимоги ринку зростає більше, ніж зростання витрат виробництва [586].

Жалинський А. Е. та Костицький М. В. вивчаючи ефективність, визначили, що “поняття ефективності, яке виникнуло у сфері економіки, відноситься до усіх галузей знань, проте наповнення у кожній із них різниться.... Перед формуванням теоретичного висновку про закономірності функціонування, потрібно провести аналіз ефективності конкретного елемента і тоді формувати методичні рекомендації щодо напрямів вдосконалення...” [143, с. 8]. В. В. Головянко розмежовує поняття “ефект” і “ефективність” і відмічає, що ефективність відноситься до якісно позитивних властивостей поведінкової системи в цілому, тоді як ефект значною мірою характеризує результат певної поведінки. Також автор наголошує на ефективності як “співвідношенні між фактично досягнутим результатом і ціллю, досягнення якої передбачалося” [104, с.18-19].

Деякі вчені по різному вбачають результативність у процесі визначення “ефективності”. До прикладу, у фінансовому словнику та економічному

словнику-довіднику А. Г. Загородній [154] та С. В. Мочерний [134] є однаковими у своїх висловлюваннях, що ефективність позиціонує себе як “здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат”. Окрім цього, С. В. Мочерний пропонує розрізняти економічну ефективність, економічну ефективність нових засобів виробництва, соціальну ефективність та ефективність суспільного виробництва. Також принципів соціальної ефективності дотримуються у своїх дослідженнях А. В. Малько, В. І. Нікітинський, С. Н. Сабанін, В. Г. Соїфер, які наголошують на обов’язковому досягненні ефективністю саме соціальних цілей. В. Г. Андрійчук вказує, що “ефективність – це результативність певної дії, процесу, що вимірюється співвідношенням між отриманим результатом і витратами (ресурсами), що його спричинили” [6].

Глибше до розуміння поняття “ефективності” підійшов І. Г. Павленко, наголосивши на комплексному оцінюванні кінцевих результатів використання трудових, матеріальних, інформаційних та фінансових ресурсів підприємства у виробництві товарів та наданні послуг за певний термін [294]. Досить цікавим є підхід до розуміння “ефективності” у О. С. Козак, за яким автор пропонує визначати її як оцінку категорій, що підпадають під систему дій, які спрямовані на виявлення якісних ознак предмета та вказують на його позитивні властивості [190, с. 246].

У той же час, М. Д. Шаргородським запропоновано ефективність вважати абстрактним поняттям, під яким автор розуміє здатність використаного способу до сприяння досягнення цілей, оцінювання, що скоріше має приналежність не до ефективності, а до поставленої мети, досягненню якої слугує аналізований засіб. Узагальнюючи підходи до визначення ефективності, колектив авторів на чолі з Т. В. Рудою вказує на досить складній багатоплановій категорії, з метою оцінювання якої використовують систему показників, які пов’язані між собою; передбачення аналізу зрушень певних показників, тобто пов’язану із результатом та тенденцією розвитку [388, с. 223].

Водночас у закордонній практиці використовують два відмінних за

змістом поняття “efficiency” (ефективність) та “effectiveness” (результативність) [380, с. 41]. Ефективність у її інтерпретації як “efficiency” тлумачать як здатність приносити ефект, результативність певних дій, діяльності, яка визначається як відношення ефекту до витрат, що його забезпечили [131]. Результативність сприймають як засіб для забезпечення ефективності. Щодо управлінської діяльності, то її результативність визначають як “цільову спрямованість на створення потрібних, корисних речей, здатних задовольняти певні потреби, забезпечити досягнення кінцевих результатів, адекватних поставленим цілям управління” [136, с. 49]. Проте, як показує етимологічний аналіз зазначених дефініцій, між ними існує низка відмінностей. Про ефективність дозволено вести дискусії у результаті досягнення успіху, зростання показників прибутковості, розширення обсягів виробництва чи завоювання окремої ніші ринку, позитивних аналітичних показників. Але відсутність позитивного результату діяльності – також результат, який так само потребує аналізу.

Колектив авторів А. Н. Тищенко, Н. А. Кизима, Л. В. Догадайло наголошує на об’єднанні цих двох категорій у одну з метою їх аналізу. Отже, це поєднання відобразатиме здатність встановлювати точні, чіткі, реальні конкретні цілі із врахуванням впливу чинників внутрішнього і зовнішнього середовища та досягнення їх з мінімальними витратами часу та ресурсів. При цьому вчені трактують по-різному категорії ефективності і результативності, оскільки ці два поняття не є тотожними, а скоріше взаємодоповнюють одне одного, незважаючи на те, що результативність включає показники економічної ефективності з метою визначення ступеня досягнення цілей [448]. Вимірювання результативності з урахуванням її мультиелементності можливе у випадку представлення її у вигляді моделі, що сформована із визначених показників.

Варто наголосити на підході до визначення цих понять П. Друкера, який вважає, що результативність є наслідком певних подій чи процесу виконання функцій і завдань, досягнення цілей, а ефективність є кінцевий результат правильного виконання цих дій і два поняття є рівносильно важливими. Науковці Шеремет А. Д. та Сайфулін Р. С. розуміють під ефективністю

комплексне поняття, яке здатне характеризувати ефективність роботи з позиції рентабельності капіталу, виробництва та ресурсів, а категорію результативності – як показник що відображає ступінь ділової активності. Д. Хан наголошує на ефективності як умінні влучно виконувати заплановані дії, а під результативністю розуміє уміння вчасно визначати потребу у виконанні наміченого плану [388, с. 224]. В. В. Ковальов використовує показник ефективності для порівняння отриманого ефекту із ресурсами, які були використані для його досягнення, а під результативністю розумію певну величину, яка здатна відобразити прибутковість, ефективність використання економічного потенціалу та його динамічність [388, с. 222].

Колегія авторів на чолі із Ю. В. Переваловим стверджують що ефективність потрібно розглядати у частині результативності та економічності, де результативність характеризують кількісні показники, що є ступенем досягнення стратегічних цілей.

Зіставлення змістовного наповнення вихідних понять “ефективність” та “результативність” дає підстави стверджувати, що вони тісно пов’язані між собою. Результативність вимірює ступінь виконання суб’єктом регулювання поставлених перед ним завдань (виконавча ефективність), а ефективність характеризує правильність чи коректність цих визначених завдань (з найвищим корисним ефектом, з найменшими витратами тощо).

Погляди зарубіжних вчених на ефективність характеризуються здебільшого мірою досягнення поставлених цілей, вітчизняних – ґрунтуються на дослідженні кінцевих результатів у контексті понесених витрат. Аналіз підходів вчених до визначення понять “ефективність” та “результативність” відображено у табл. Д.1. Додатку Д. З огляду на це, пропонуємо розглядати ефективність як сукупну корисність отриманих кінцевих результатів функціонування певної системи (СС) щодо ступеня досягнення кінцевої мети у конкретний момент часу.

При визначенні ефективності діяльності потрібно визначити, який зміст та мету матиме категорія ефективності:

– ефективність (з позиції результативності) – це здатність отримати

бажаний результат у відповідному обсязі за конкретної якості. Згідно такого підходу ефективність націлена на досягнення мети, а не на ресурси, які потрібно затратити, щоб отримати бажаний результат;

– ефективність (з позиції продуктивності) – це результат (ефект) із одиниці витрат;

– ефективність (з позиції дієвості) – це здатність отримати результат від певних дій, які можуть бути виміряні за допомогою кількісних та якісних показників.

Для того, щоб провести ефективне оцінювання потрібно обрати критерії ефективності. Основна мета регулювання – це отримання певних практичних наслідків, тому найрозповсюдженішими критеріями оцінювання ефективності є досягнення цілей або отримання конкретних практичних рекомендацій. Також як критерії оцінювання можна використати ступінь задоволення споживачів, дієвість регулятивних заходів, практична ефективність програм. Коли вже задані критерії оцінювання ефективності державного регулювання, потрібно визначитися із показниками оцінювання. Під показниками оцінювання ефективності державного регулювання розумітимемо взаємозв'язки між економічними та соціальними явищами, що дозволяють оцінити стан тих відносин, які формуються під впливом регулятивних дій органів державної влади. Поняття “ефективності” повинно містити лише вказівку на критерії оцінки її ефективності, оскільки показники ефективності знаходяться у постійному динамічному русі.

Виклад основного матеріалу потребує уточнення понять “критерії” та “показники”, з якими безпосередньо пов'язаний процес оцінювання. Вони не тільки допомагають складні процеси зробити простими, але й надають змогу порівнювати отримані результати у часі. У великому тлумачному словнику сучасної української мови В. Т. Бусел надає наступні визначення [53, с. 588, 1024]:

– критерій – це підстава для оцінки, визначення кваліфікації чого-небудь; мірило істинності, вірогідності людських знань, їх відповідності об'єктивній дійсності; ознака чи сукупність ознак;

– показник – це свідчення, доказ, ознака чогось; наочні дані про результати роботи, якогось процесу, дані про досягнення в чому-небудь; кількісна характеристика властивостей виробу; явище або подія, на підставі яких робимо висновок про перебіг якого-небудь процесу.

Таким чином, показники – це згруповані певним чином дані, що дозволяють оцінити ключові аспекти функціонування систем; критерії – це сукупність ознак, які дають підставу для здійснення оцінки показників.

На думку Л. Дмитриченко, необхідно вести мову про систему критеріїв, в якій критерій доцільності відображає, наскільки необхідне макроекономічне регулювання; критерій оптимальності встановлює межі державного втручання в аграрну економіку; а критерій ефективності відображає реальний ефект від державного впливу на соціально-економічні процеси. У відповідному сенсі необхідно вести мову лише про “підсумковий” критерій – критерій ефективності державного регулювання, в якому відображаються і знаходять підтвердження як необхідність, так і оптимальні межі державного регулювання [123, с. 87].

Перш ніж переходити до обґрунтування і характеристики показників результативності, потрібно зважати на такі факти. По-перше, показник результативності державного регулювання – це засіб розкриття її стану щодо певного критерію, який надає зміст показникові. Без критеріальної зорієнтованості система показників не буде результативною. По-друге, не існує показників, які б дозволяли оцінити результативність державного регулювання шляхом формалізації, оскільки результативність є багатоаспектним поняттям, що унеможлиблює застосування однозначних показників і створює певні труднощі для створення інтегрованих показників [230, с. 34-35]. У якості показників результативності державного регулювання можна використати кількісні та якісні характеристики певної властивості соціально-економічних явищ, яка формується змінює свій попередній вигляд під впливом регуляторних дій, наприклад, економічні та соціальні наслідки ДРРСС.

Системний характер оцінки ефективності ДРРСС означає, що результативність розкривається під кутом зору часткових, але значимих

аспектів за допомогою системних показників. Вважаємо за необхідне наголосити, що поряд з показниками безпосередньої результативності варто використовувати показники й опосередкованої результативності.

Ткаченко Н. В. наголошує на залежності ефективності державного регулювання страхової діяльності від того, наскільки успішно та в якому співвідношенні застосовуються методи регулювання страхової діяльності, в яких формах вони реалізуються та які інструменти для цього застосовуються [451, с. 159]. Важливим етапом ДРРСС є правильне та обґрунтоване визначення критерію його ефективності чи оптимальності. Визначити оптимальність функціонування органів державного регулювання із максимальним використанням ними стимулів для розвитку СС є досить складно. Ефективність ДРРСС, відповідно до наших досліджень, є критерієм результативності дій держави, що здійснюються у СС, і пов'язаний із збільшенням кількості споживання страхових послуг (продуктів) та задоволенні потреб споживачів. Тому ефективність діяльності регулятора оцінюється за результатами вжитих заходів чи реалізації дій.

Під критеріями ефективності вчені розуміють ознаки, сторони, прояви регулювання, аналізуючи які, визначається рівень і якість державного регулювання, його відповідність потребам та інтересам суспільства [5, с. 153]. В. В. Цветков критерії ефективності державного регулювання визначає як рівень досягнення цілей регулювання, міра досягнення об'єктом державного регулювання бажаного стану [122, с. 56]. Ю. М. Дьячкова вказує, що поняття “критерій ефективності” державного регулювання визначає ознаку чи сукупність ознак, на основі яких оцінюється ефективність системи державного регулювання [129, с. 8]. О. Могильний пропонує критерієм ефективності визнати оптимальність функціонування органів державного регулювання галузі з точки зору максимального використання ними стимулів ринкового механізму [263, с. 67].

Таким чином, у сучасній практиці поняття ефективності та її критерії оцінки детально розроблені, досліджені та проаналізовані щодо регулювання окремим об'єктом, тоді як світова наука не виробила єдиних

загальноприйнятих критеріїв оцінки ефективності державного регулювання.

Головним завданням регулятора СС НБУ (до 01.07.2020 р. – Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України) є реформування СС в умовах глобалізації з метою подальшого злиття з європейськими та міжнародними страховими системами. Для цього планується зробити вітчизняну СС прозорішою. Передусім зміни повинні торкатися адаптації міжнародних фінансових стандартів, які Україна зобов'язалася виконати, підписавши Угоду про Асоціацію з ЄС. Також потрібно враховувати програму розвитку Президента України “Україна–2020” та коаліційну угоду, що передбачають реформування регуляторної системи, зміни до реєстрації фінансових установ і загальні заходи із розвитку фінансового сектору [468].

Категорія “ефективність” та критерії її оцінки найбільш вивчені та розроблені в економічній науці. Економічну ефективність використовують у ситуаціях, коли результат носить економічний характер і виражається за допомогою таких показників, як національне багатство, валовий продукт, надходження до бюджету, вартість фірми, дохід, прибуток, обсяг виробництва тощо. Результат такого дослідження буде економічним ефектом, який піддається кількісній оцінці і його можна виміряти у натуральних або природних (фізичних) показниках. На відміну від економічної ефективності, соціальна ефективність розповсюджується переважним чином на об'єкти і процеси, які мають соціальний результат у вигляді підвищення доходів і рівня життя населення, доступності суспільних благ, забезпечення зайнятості, задоволення соціальних запитів, тривалості життя. Результат такого дослідження є соціальним ефектом, який важко кількісно розрахувати, виміряти у порівнянні з економічними. У ряді випадків вони є якісними поняттями, що виражаються категоріями “якість життя”, “корисність і доступність благ”, “задоволеність умовами існування”, “стан навколишнього середовища”, “справедливість”, “рівність” тощо. Подібного роду соціальні результати вимірюються, визначаються найчастіше за допомогою непрямих експертних оцінок, відносяться до суджень, що служить серйозною перепорою

до об'єктивного визначення кількісної оцінки соціального ефекту, а отже, і соціальної ефективності [250, с. 71].

На думку І. В. Ковальчук, при визначенні загальної ефективності враховується багато чинників. Наголошується на розробленні показників ефективності використання окремого виду ресурсу або усіх ресурсів разом та їх порівняння з показниками у попередньому періоді. Автор пропонує використовувати два варіанти методичних підходів до оцінювання економічної ефективності [457]:

– традиційний підхід, в основі якого закладена класична модель Дюпона (The DuPont System of Analysis), яка передбачає проведення оцінювання ефективності за допомогою узагальнюючих показників першого рівня, що визначають ефективність функціонування в цілому, порівнюючи результативні показники з витратами усіх ресурсів, та показників другого рівня, які використовують для оцінювання ефективності використання окремих видів ресурсів;

– багаточинниковий підхід, що ґрунтується на використанні агрегованих індексів ефективності, які є досить складними для розуміння. З цієї причини цей метод не набув популярності у практичній діяльності. Оцінювання ефективності за цим підходом здійснюється на основі управління результативністю та використовує збалансовану систему індикаторів (Balanced Scorecard), яка включає фінансові й нефінансові показники, що дозволяють комплексно оцінювати ефективність діяльності.

Згідно досліджень Оболенського О. потрібно виділяти два підходи до оцінювання ефективності органів державної влади: оцінка ступеня досягнення цілей та оцінка ефективності функціонування. Ефективну роботу державних органів потрібно оцінювати через показники забезпечення життєдіяльності людини, до яких зачислено суспільний добробут, у частині створення умов органами державної влади щодо підтримки високого рівня добробуту населення, системи охорони здоров'я, рівня освіти, особистої безпеки та безпеки навколишнього середовища. При аналізі оцінювання ефективності дій

держави, в першу чергу увагу потрібно звертати на наслідки діяльності органів державної влади та ефективність державної політики [286, с. 399].

До основних показників результативності Поршнев А. Г. зачислює [430]:

- ступінь досягнення цілей (кінцевий результат співвідноситься із запланованою величиною);
- межа задоволення потреб (кінцевий результат співвідноситься із величиною існуючої потреби);
- величина потенційних потреб (незадоволена потреба чи прогнозована потреба);
- унікальність конкурентної переваги;
- визначення ринкової частки продукції;
- потенційна можливість розвитку.

В економічних розрахунках, зазвичай, використовують різні показники ефективності, які прийнято поділяти за [324, с. 6]: місцем одержання (регіональні, локальні, галузеві, загальнодержавні); метою визначення (абсолютні, порівняльні); ступенем збільшення (одноразові, мультиплікаційні); часом розрахунку результату і витрат (за розрахунковий період, рік, квартал, місяць). Однак серед них, як вказує Л. Л. Приходченко, чільне місце посідають саме фінансові показники, які є найпростішими за доступом до інформації та простотою методики розрахунку.

Ефективний розвиток СС України залежить, передусім, від правильно організованого державою регулювання, нагляду і контролю. Зміцнення вітчизняної СС неможливе без глибокого аналізу її сучасного стану та виокремлення основних чинників розвитку, проблем і загроз. Тому від виваженості та своєчасності визначення основних напрямів її розвитку залежить рівень ефективності функціонування економіки країни в цілому. Погоджуємося із думкою С. А. Ачкасової, що “стимулювання розвитку страхового ринку, підтримання його стабільності, надійності страховиків – стратегічне завдання держави” [10, с. 63].

У теорії державного регулювання обґрунтування критеріїв оцінювання

залишається методологічною проблемою, яка не має кінцевого розв'язання і тому вимагає розроблення системи показників для проведення оцінювання. Доходимо висновку про необхідність запровадження універсального принципу вибору критеріїв, а саме – змістовну основу методологічного підходу до тлумачення поняття ефективності.

Відповідно до цього принципу запропоновано систему показників оцінювання ефективності ДРРСС, яка містить значну кількість критеріїв, до яких варто застосовувати отримання практичних наслідків, досягнення цілей, ступінь задоволення споживачів, продуктивність регуляторних заходів. Не має єдиного універсального показника, який можна було б застосувати для оцінювання наслідків ДРРСС через поліаспектність цього об'єкта. Це зумовлює створення комплексної системи показників, що дозволить виявити як передбачувані, так і випадкові позитивні та негативні наслідки із первинним і вторинним характером.

Згідно підходу В. М. Сороко критеріальною базою для оцінювання ефективності державного управління (окремі елементи якої застосовують і до державного регулювання) включає наступні розрізи ефективності управління [413, с. 204-205]:

- цільова ефективність, або ефективність цілепокладання, коли визначається правильність вибору і постановки цілей;
- виконавча ефективність, коли встановлюється якість і ступінь досягнення поставлених цілей і завдань;
- ефективність суспільної діяльності – обсяг послуг, які отримують громадяни;
- порівняльна ефективність, яка дає уявлення про відповідність: стандартам та найкращим зразкам, прийнятим у світовій практиці;
- реактивна ефективність визначає точність, адекватність, швидкість і чіткість реакцій на виклики оточення і проблеми, що стоять перед органом державної влади;
- з погляду необхідності, коли діяльність органу аналізується на

виправданість його існування і визначення загальної і конкретної соціальної користі від його діяльності (в цілому, від окремих заходів або напрямів його діяльності, проєктів, встановлення для органу нових завдань і функцій);

- з погляду виконання плану, коли використовують показники, що характеризують ступінь виконання планових завдань чи окремих доручень (можуть бути застосовані статистичні методи для встановлення відношення “план/факт”);

- показник розвитку, який дає уявлення про прогрес у сфері дослідження чи, навпаки, про стагнацію чи застій.

Нами досліджено різні методології оцінки якості державного регулювання, які розділимо на дві основні групи:

- міжнародні методики оцінки якості державного регулювання у різних країнах, які дають змогу проводити порівняння у них успішності державного регулювання;

- національні методики оцінки ефективності державного регулювання, що використовуються в конкретних країнах, відображаючи специфіку системи державного регулювання конкретної держави.

Вважаємо, що результативним кроком для оцінювання ефективності ДРРСС може бути виділення окремих його рівнів відповідно до ієрархічного підходу:

- національний – визначається ефективність державного регулювання СС в цілому;

- регіональний – ефективність державного регулювання у розрізі окремих областей;

- галузевий – визначається ефективність на основі даних соціально-економічного розвитку;

- корпоративний – ефективність державного регулювання окремих елементів СС.

Перед нами стоїть завдання розробити власну методику розрахунку ефективності ДРРСС України і визначити перелік основних індикаторів стану

СС України, їхні оптимальні, порогові та граничні значення, а також методи обрахування інтегрального індексу розвитку вітчизняної СС.

Методика повинна ґрунтуватися на комплексному аналізі індикаторів ефективності СС із подальшим визначенням потенційних загроз і може застосовуватися регуляторними органами для інтегральної оцінки рівня ефективності державного регулювання у сфері страхування та в економіці загалом. Цю Методику можуть використовувати органи виконавчої влади, заклади вищої освіти, наукові інститути та інші установи з метою визначення рівня складових розвитку, щоб була можливість приймати управлінські рішення щодо аналізу, відвертати чи нейтралізувати реальні та потенційні загрози у відповідній сфері. Найбільшої глибини аналізу досягається при конструюванні ієрархічної системи індикаторів, використовуючи інтегральні показники. Успішне оцінювання неможливе без конкретизації індикаторів – орієнтуючих економічних показників, які дозволяють передбачити напрям майбутнього розвитку СС.

Критеріями ефективності ДРРСС виступатимуть реальні статистичні показники, за допомогою яких здійснюватиметься оцінювання стану СС з точки зору забезпечення її сталого розвитку, а індикаторами – реальні статистичні показники розвитку СС, які найбільш повно характеризують тенденції у сфері страхування.

Процес визначення критеріїв полягає у здійсненні ранжування різних позицій переліку за їх важливістю та абстрагування від найменш визначальних елементів, оскільки врахувати абсолютно всі чинники в процесі аналізу не є можливим. Для оцінки ефективності необхідно використовувати групи критеріїв, що є взаємопов'язаними і взаємозалежними між собою:

- політико-економічні;
- макроекономічні;
- соціальні (соціокультурні).

Політико-економічні критерії ефективності дають можливість оцінювання фінансових показників розвитку СС, хоч і без єдиного

універсального показника економічного стану із врахуванням політичних чинників і їх впливу на розвиток. Макроекономічні критерії визначають ефективність державного регулювання у розрізі основних параметрів, макроекономічних показників розвитку СС та свідчать про основні тенденції розвитку економіки в цілому. Критерії оцінювання соціального (соціокультурного) стану є досить індивідуальним критеріями, які чітко проявляються в почуттях задоволення чи невдоволення соціальних груп і важливі для оцінювання ризиків ДРРСС.

Тому доцільним є застосування певного алгоритму при розробці критеріїв оцінювання ДРРСС, який складається із наступних етапів:

- визначення рівнів, на яких має здійснюватися оцінювання;
- встановлення групи критеріїв;
- відпрацювання комплексу показників;
- ранжування показників та оцінювання факторів їх вагомості;
- застосування показників.

Математичне вираження процесу оцінювання ефективності здійснюється шляхом надання кожному показнику розвитку СС певної питомої ваги, що буде застосовуватись в процесі здійснення підрахунку агрегованих індексів розвитку. Потрібно наголосити, що при визначенні критеріїв, як правило, використовується суб'єктивний експертний метод формалізації оцінок розвитку.

Використання суб'єктивних підходів у процесі здійснення об'єктивної оцінки покликане забезпечити більш адекватне відображення властивостей і ознак СС, яка підлягає оцінюванню. Особливе значення суб'єктивні методи відіграють в умовах нестабільної економіки, в умовах, коли ступінь невизначеності в результаті різних соціально-економічних явищ стає дедалі важливішим. Використання об'єктивної системи критеріїв, параметрів, індикаторів та порогових рівнів дає можливість належним чином окреслити величину реальних та потенційних загроз вітчизняній СС. Пороговий рівень є певним числовим вираженням кількісно-якісної характеристики стану СС, що характеризує гранично допустимі значення. Тому недотримання вказаних

значень гальмуватиме процес розвитку СС та призведе до руйнівних тенденцій в економіці.

Наша методика складається із таких етапів побудови інтегральної оцінки ефективності розвитку СС:

1. Утворення множини індикаторів.
2. Визначення для індикаторів оптимальних, порогових та граничних значень.
3. Знаходження нормалізованих значень індикаторів.
4. Визначення вагових коефіцієнтів.
5. Розрахунок для СС характерна, як правило, множина ознак ($m \geq 2$), то

упорядковуючи одиниці сукупності, необхідно агрегувати усі ознаки множини в єдину інтегральну оцінку. Агрегування ознаки опирається на теорію “адитивної цінності”, яка пояснює цінність цілого (СС) як суму цінностей його складових (елементів СС). При наявності у ознак множини різних одиниць вимірювання, адитивне агрегування потребуватиме попередньої їх нормалізації. Вектор початкових ознак $[x_1, x_2, \dots, x_m]$ замінюється вектором нормалізованих значень $[z_1, z_2, \dots, z_m]$.

У практичному використанні користуються різними способами нормалізації, за допомогою яких порівнюються емпіричні значення показника x_i з певною величиною a . Прикладом такої величини може бути максимальне значення сукупності x_{\max} , мінімальне x_{\min} , середнє $[x_1, x_2, \dots, x_m]$ чи порогове x_e .

Якщо x_{ij} – деякі показники, $j = 1, \dots, m$; $i = 1, \dots, n$, які в сукупності характеризують СС, то інтегральний показник для аналізованої системи має мати вигляд лінійної згортки (єдиної цільової функції на основі заданих множин цільових функцій):

$$I = \sum_{j=1}^m a_{ij} * z_{ij} \quad (2.1),$$

де a_{ij} – вагові коефіцієнти, що визначають ступінь внеску j -го показника в інтегральний індекс i -ї СС;

z_{ij} – нормалізовані значення вхідних показників x_{ij} .

Цей індекс дорівнюватиме 1 тоді, коли всі x_{ij} набудуть оптимальних,

значень, і 0 – коли всі показники будуть визначення, як “найгірші”.

Вимоги до a_{ij} та z_{ij} наступні: усі a_{ij} задовольняють такі умови:

$$0 \leq a_{ij} \leq 1 \quad (2.2),$$

$$\sum_j a_{ij} = 1 \quad (2.3),$$

кожен із z_{ij} є нормалізованим, тобто $0 \leq z_{ij} \leq 1$, причому $z_{ij} = 1$ відповідає оптимальному значенню, а $z_{ij} = 0$ – найгіршому.

Нормалізація показників пояснюється переходом до такого масштабу вимірювань, коли оптимальне значення показника дорівнює 1, а “найгірше” – значенню 0. Із математичної точки зору нормалізація показників є завданням нормування змінних, а зі статистичної точки зору – переходом від абсолютних до нормалізованих значень індикаторів, із зміною від 0 до 1, що характеризують ступінь наближення до “найкращого” значення, яке пояснюється у відсотках: 0 відповідає 0%, 1 – 100%.

Формуючи множину індикаторів, потрібно забезпечити інформаційну спрямованість показників x у одному напрямі, у зв’язку з чим показники поділяють на стимулятори та дестимулятори. Прямий зв’язок прослідковується між інтегральною оцінкою й показником-стимулятором, а обернений – із показником-дестимулятором, який за допомогою нормування можна перетворити на стимулятор.

Оптимізація ДРРСС можлива шляхом визначення критеріїв ефективності системи її державного регулювання, показників в межах обраних критеріїв, а також чинників, в межах елементів системи, які найбільше впливають на її ефективність.

До індикаторів кореляційно-регресійного аналізу зачислимо:

- обсяг ВВП на одну особу;
- середньорічний дохід на одну особу;
- рівень інфляції;
- рівень безробіття;
- обсяг страхових премій на одну особу.

Для побудови інтегрального індексу розвитку СС обрано наступну

сукупність показників:

- рівень страхових виплат;
- частка страхових премій у ВВП;
- обсяг страхових премій на одну СК;
- частка активів СК у ВВП;
- частка отриманих страхових премій від перестраховання у валових страхових преміях;
- обсяг сплачених статутних капіталів на одну СК;
- обсяг страхового відшкодування на одну особу.

Перелік індикаторів для оцінювання ефективності державного регулювання через побудову інтегрального індексу розвитку відповідає пріоритетній меті розвитку СС – захисту інтересів споживачів страхових послуг та відновлення довіри до страховиків.

Модель головних компонент побудовано за допомогою програми Microsoft Excel у три кроки:

- розраховано кореляційну матрицю R;
- виокремлено основні компоненти і обчислено факторні навантаження;
- ідентифіковано головні компоненти.

Інформаційною базою для такого роду аналізу можуть слугувати первинні ряди (raw data) і кореляційна матриця (correlation matrix).

Principal components – методика головних компонент представлена у модулі факторного аналізу (factor analysis), де поруч розміщені поля для встановлення параметрів моделі: максимальне число факторів (maximum no. of factors) із значенням 2 і мінімальне власне число (minimum eigenvalue) із значеннями 1, якщо не задано інших значень.

Відповідно до заданої команди щодо виконання програми відкривається вікно результатів факторного аналізу (factor analysis results), де вказано кількість ознак, аналізований метод, логарифм детермінанта матриці кореляції, кількість виокремлених факторів і значення матриці (лямбда)_j.

Після визначення дисперсій головних компонент (eigenvalues) система

висвітлює таблицю із значеннями власних чисел, а також їх внесок у загальну варіацію ознакової множини – % total Variance, а також внесок кожної компоненти у факторне навантаження – коефіцієнти c_{ij} .

Серед процедур обертання чинників (factor rotation) обирається нормалізований варімакс (varimax normalized). За допомогою опції factor loadings формується таблиця факторних навантажень зі значеннями, наближеними до 1 або 0 і виділено ознаки, що навантажують кожна із компонент (коефіцієнти d_{ij}).

Вважаємо, що сформована методика оцінювання ефективності ДРРСС та запропоновані критерії та показники сприятимуть підвищенню об'єктивності аналізу державного регулювання і може бути застосована, як формалізований покроковий процес його оцінювання:

- установлення критеріїв ефективності ДРРСС;
- формування цілей ДРРСС;
- вибір показників оцінювання ефективності;
- розрахування і виявлення характеру наслідків.

Висновки до розділу 2

За результатами дослідження методологічних засад дослідження державного регулювання розвитку страхової системи зроблено такі висновки:

1. На основі аналізу методичних та наукових підходів пропонуємо модель методологічного дослідження ДРРСС, яка складається з п'яти рівнів: філософського, загальнонаукового, конкретно-наукового, технологічного та концептуального. Основними гіпотезами дослідження нами висунуто: підтвердження циклічності розвитку СС, припущення щодо значного впливу державного регулювання на розвиток СС та підтвердження адаптивного характеру механізму державного регулювання залежно від стадії розвитку СС. Нами визначено, що емпіричні, теоретичні, економетричні (математичні) та прогностичні методи наповнюють методологічну основу наукового підходу до аналізу ДРРСС.

2. Запропоновано розвиток СС розуміти як динамічні зміни якісного та

кількісного характеру, котрі мають певний вектор напряму і проявляються під впливом внутрішніх чинників у структурі системи та чинників зовнішнього середовища. У процесі свого розвитку СС розвивається динамічно із певною закономірністю змін циклічного характеру. Життєвий цикл розвитку СС необхідно розуміти як сукупність стадій, які проходить СС у процесі свого розвитку, кожна з яких характеризується певними особливостями, стратегічними цілями та завданнями і залежить від чинників внутрішнього та зовнішнього середовища. Такими стадіями у процесі розвитку СС нами виокремлено: зародження, зростання, зрілості, занепаду, відродження.

3. Історичні особливості розвитку СС розглянуто через виникнення та еволюцію її елементів. Еволюційно першими з'явилися ТВС ще в епоху Античності, які були у формі християнських общин, релігійних спілок та колегій. У XII ст. було створено перші СК, проте довгий час вони надавали послуги страхування з ТВС. Морське страхування дало початок розвитку перестраховування через створення перестраховальних товариств, які активно почали надавати свої послуги у Німеччині. Виникнення спеціалізованих пулів у світі припадає на XIX ст. переважно у таких європейських країнах: Великій Британії, Швеції, Бельгії, Данії та ін. Більшість пулів страхували ядерні ризики або власність від ядерних та інших ризиків. Зустрічалися згодом і аграрні, які сформовано у дві моделі - "американську" та "європейську". Сучасними елементами у еволюційному розвитку СС є ФСН, які вперше з'явилися в Україні в кінці XIX ст., але в сучасних умовах не функціонують.

4. Для оцінювання ефективності ДРПСС нами виділено його окремі рівні: національний (для визначення ефективності на рівні країни); регіональний (оцінюється ефективність державного регулювання на рівні областей); галузевий (визначається ефективність на основі даних соціально-економічного розвитку); корпоративний (при визначенні ефективності окремих елементів СС). Ефективність пропонуємо розуміти як сукупну корисність отриманих кінцевих результатів функціонування СС щодо ступеня досягнення кінцевої мети у конкретний момент часу. Окрім цього, досліджено міжнародні методики оцінювання якості державного регулювання у різних країнах, які можна

адаптувати до вітчизняного механізму ДРРСС, враховуючи національні особливості нашої держави.

5. Розроблення критеріїв оцінювання ДРРСС здійснено відповідно до алгоритму, який спершу визначає рівні оцінювання; встановлює групи критеріїв; опрацьовує сукупність показників; оцінює показники та факторів їх вагомості; практично застосовує показники. Все це реалізовано у розрізі методики оцінювання ДРРСС, яка складається з п'яти етапів побудови інтегральної оцінки ефективності розвитку СС: формування множини індикаторів, розрахунок значень індикаторів, процес нормалізування індикаторів, визначення вагових коефіцієнтів та розрахунок інтегрального індексу розвитку СС.

Результати другого розділу опубліковано у наукових працях авторки [69; 70; 71; 73; 75; 76; 77; 85; 490; 496; 529; 654].

РОЗДІЛ 3

РОЗВИТОК СТРАХОВОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОЦІНЮВАННЯ

3.1. Стадії життєвого циклу розвитку страхової системи в Україні

Розвиток СС в Україні характеризується нестабільністю та наявністю циклічності. Періодичне чергування зростання та спаду ділової активності суб'єктів СС обумовлює хвилеподібний, зростаючий характер її розвитку. У сучасних умовах циклічність є однією з основних тенденцій динаміки, яку необхідно враховувати при аналізі розвитку СС. Ключовими тенденціями циклічності розвитку СС є згладжування амплітуди коливань внаслідок видозміни механізму її державного регулювання.

Характеризуючи життєвий цикл СС, потрібно враховувати час зародження та завершення її функціонування, тривалість життєвого циклу в цілому та кожній стадії, зокрема, параметри, що характеризують особливості СС на кожній стадії. Дослідивши у попередніх розділах розвиток СС, нами виділено п'ять основних стадій розвитку СС, які відображають сутність її життєвого циклу: зародження, зростання, зрілості, занепаду та відродження. Кожній стадії відповідає певна поведінка: експлерентна, патієнтна, віолентна, комутантна та деструктивна. Окрім цього, СС України функціонує у площині двох еволюційних областей – стійкості (атракторів) та кризи (біфуркацій).

Перша *стадія зародження* (1991-1993 рр.) характеризується експлерентною поведінкою і знаходиться в еволюційній області стійкості. Стадія зародження (виникнення) СС є, зазвичай, короткотерміною і може формуватися за рахунок нових елементів у відносно старій системі чи зовсім новій. Дії нових суб'єктів СС є, випадковими та нестабільними, оскільки лише починають формуватися страхові відносини та суспільна потреба у страхових продуктах. Для цієї початкової стадії характерним ознаками є:

– *виникнення (зародження) системи із формуванням її первинної структури.*

Основною проблемою формування самостійної СС на стадії зародження була практично повна державна власність на теренах СРСР, яка виступала фундаментом економічної політики держави. Частка державної власності на засоби виробництва сягала понад 90% [99, с. 48]. У свою чергу, приватна власність була дозволеною, проте перелік об'єктів цієї власності був дуже незначним. Тому абсолютне переважання державної власності обмежувало кількість суб'єктів СС. Весь страховий захист здійснювався шляхом централізації матеріальних та фінансових ресурсів, тим самим дозволяючи державі перерозподіляти кошти резервних фондів між різними галузями та територіями з метою налагодження роботи державних підприємств. Цей факт був свідченням того, що немає потреби та необхідності у страхуванні, як такому, яке є штучно звуженим (до складу страхувальників не входили жодні підприємства галузей народного господарства, окрім сільського господарства) і відіграє другорядну, допоміжну роль у народному господарюванні.

Проаналізувавши структуру надходжень страхових платежів до системи державного страхування СРСР, стверджуємо, що на кінець 1990 р. Держстрах СРСР отримав від громадян 62,9% страхових премій, а від підприємств – 37,1%, серед яких основна частка належала сільськогосподарським підприємствам. Цей розподіл засвідчує позитивну динаміку на користь громадян, однак робимо висновок, що негативно впливало на формування СС відсутність майнових інтересів підприємств, інших, ніж сільськогосподарських.

– *активне зростання кількості суб'єктів СС.*

Щодо кількісного складу СС, то він був представлений лише СК, які за період стадії зародження зростали високими темпами, показували позитивну динаміку у кількості, чого не можна було сказати щодо якості їх роботи, адже не було ще сформовано прийнятного механізму ДРПС, у якому б відображалися методи та інструменти органів державної влади, які вони мали б змогу використати задля розвитку СС в цей період (рис. 3.1).

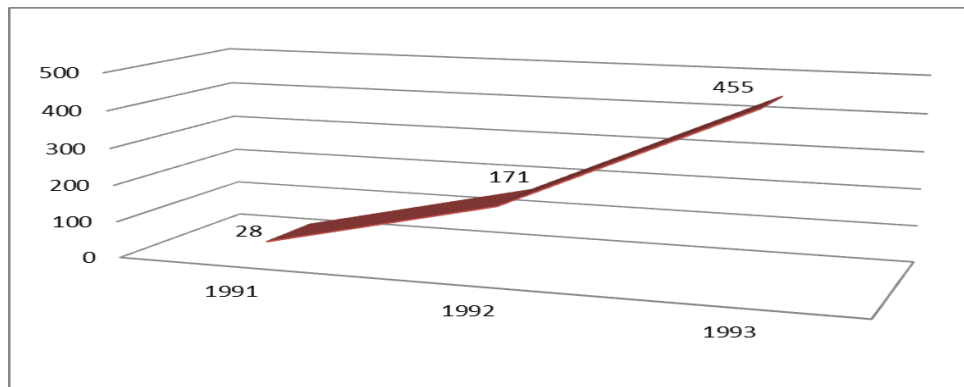

Рис. 3.1. Кількість СК в Україні на стадії зародження

Джерело: складено авторкою на основі [467]

– *перші прояви державного регулювання СС.*

До системи державного страхування СРСР входили наступні органи:

- Головне управління державного страхування СРСР;
- Управління державного страхування союзних республік;
- Управління державного страхування автономних республік;
- Управління державного страхування областей, країв і міст республіканського підпорядкування;
- міські та районні страхові інспекції (у мікрорайонах та на великих підприємствах створювалися дільничні інспекції).

Страхові інспекції не мали економічної самостійності, хоча були відокремленими підрозділами Держстраху. Створення резервних фондів, формування фінансових результатів за страховими операціями та складання фінансової страхової звітності реалізовувалися на рівні Управління державного страхування союзних республік. Основними обов'язками Міністерства фінансів СРСР було: видача інструкцій щодо ведення страхової діяльності, розроблення та видача правил страхування для Держстраху СРСР, затвердження чи скасування окремих видів страхування.

– *наявність державної монополії у СС.*

Радянська влада побудувала страховий ринок таким чином, що страхові операції мали змогу здійснювати лише дві організації – Держстрах СРСР та Індержстрах СРСР. Перша організація відповідає за проведення державного

страхування відповідно до статті 131 Конституції СРСР, а друга організація – за страхування зовнішньо-економічних державних майнових інтересів, відповідно до статей 78-92 Цивільного Кодексу СРСР. Робимо висновок, що радянською державою були створені усі умови для конкуренції між цими двома організаціями, хоча фактично єдиним союзно-республіканським страховиком для громадян та підприємств був Держстрах СРСР, який за своєю суттю, не мав навіть статусу СК. Це була велика за масштабами та розгалужена структура, яка у 1990 р. (перед її розпадом) налічувала більше 5500 відокремлених структурних підрозділів із штатом практично у 90 тис. та 144 тис. страхових агентів по країні; знаходилася у підпорядкуванні Міністерства фінансів СРСР.

Держстрах фактично перебував у державній власності, оскільки в державі була повна монополія у галузі страхування. Першим кроком роздержавлення системи Держстрах СРСР було прийняття Постанови КМУ УРСР від 16.10 1991 р. № 272 “Про створення Української державної страхової організації”. Відповідно до прийнятої Постанови, Головне управління Держстраху УРСР було перетворено на державну комерційну організацію – Укрдержстрах із затвердженим КМУ статутом, яка виходила із підпорядкування Міністерства фінансів УРСР. Укрдержстрах набув статусу СК вже недержавної форми власності, яка стала правонаступником Головного управління Держстраху України. Відповідно до прийнятої Постанови, “головним завданням Укрдержстраху є забезпечення страхового захисту життя, здоров’я та майна громадян, а також економічних інтересів держави від дії стихійних сил природи, катастроф, нещасних випадків і впливу інших непередбачених подій” [348]. Укрдержстрах згідно з чинним законодавством мав право здійснювати на території України державне обов’язкове страхування майна підприємств, організацій та громадян, добровільне особове й майнове страхування та перестраховування (у тому числі в іноземній валюті), проведення запобіжної та інвестиційної діяльності, розвиток ділового співробітництва із страховими організаціями інших республік і країн, ведення спільної страхової діяльності. Тоді почало формуватися страхове законодавство незалежної України.

Укрдержстрах у статусі державної комерційної організації проіснував до

1993 р., коли його було перетворено Постановою КМУ “Про створення національної акціонерної СК “Оранта” № 709 від 07.09.1993 р. на відкрите акціонерне товариство Національна акціонерна СК “Оранта” [347], передбачене Указом Президента України від 15 червня 1993 р. “Про корпоратизацію підприємств” [466], його засновником, з боку держави, виступив Фонд державного майна України. Основною метою такого перетворення було формування конкурентного середовища у галузі страхової діяльності та необхідність приведення організаційної форми Української державної страхової комерційної організації у відповідність із Декретом КМУ від 10 травня 1993 р. № 47-93 “Про страхування” [360]. Цей Декрет був перехідним нормативним документом, у якому поєднувалися основи діяльності Держстраху СРСР та ринкові перетворення на початку 90-х років в Україні.

– *наявність хаосу, корупції та кримінальних страхових відносин.*

Демонополізація та роздержавлення на початку 90-х років повністю змінили процес формування СС та силу впливу держави на страхування – починаючи від повної монополії до практично повної втрати контролю, нагляду та регулювання. Рішення щодо розвитку ринкових процесів без втручання держави було неправильним, тим паче в умовах ринкових перетворень і закладанні основ формування потужної СС. Усі ці процеси і відхід держави від регулювання страхової сфери сформували на початку незалежності України умови, які сприяли хаосу, корупційним та тіньовим схемами ведення бізнесу, кримінальним страховим відносинам, що відбувалися в умовах спаду темпів виробництва продукції, інфляційних процесів та зниження курсу національної валюти. Метою більшості СК було власне збагачення, тому їхня діяльність часто будувалась або за принципом “фінансової піраміди” або за принципом використання інфляційних процесів. Фактично багато компаній почали займатись діяльністю щодо виплати щомісяця процентів на внесені населенням кошти. Саме тому, збираючи та аналізуючи необхідні показники розвитку СС, нами була виявлена відсутність будь-яких даних, що стосувалися СС у період 1991-1993 рр., який ми називаємо періодом стихійного розвитку страхування за умови відсутності страхового законодавства, чітких правових норм або стадією

зародження СС України. Це пояснюється умовами, описаними вище, – повною відсутністю фінансової звітності зі сторони СК, яка лише частково почала з’являтися у статистичних щорічниках, починаючи з 1994 р.

– *практична відсутність страхового законодавства та правових норм.*

У 1991 р. діяльність страховиків регулювалася лише Законом України “Про господарські товариства” № 49 від 19.09.1991 р. [329]. Цей закон не встановлював жодних обмежень на створення СК, чи формування мінімального розміру статутного фонду, страхових резервів, не було зроблено акценту на фінансові результати страховиків, оскільки він не враховував специфіки діяльності СК. Робимо висновок, що державне регулювання страхової діяльності було відсутнє.

Друга *стадія зростання* (1993-1996 рр. та 2001-2008 рр.) характеризується патієнтною поведінкою розвитку і також знаходиться в еволюційній області стійкості. Для цієї стадії характерним є активне зростання кількості суб’єктів СС, посилення конкурентних позицій, створення конкурентних стратегій, зростання статутних капіталів суб’єктів СС, формування довіри. Стадія зростання життєвого циклу розвитку СС є значно тривалішою за періодом часу у порівнянні з попередньою і проявляється через наступні характеристики:

– *формування нормативно-правового поля функціонування СС.*

Прийнятий Декрет КМУ від 10 травня 1993 р. № 47-93 “Про страхування” асоціював частково правове поле діяльності СК, оскільки вводив основну термінологію (страхування, страховики та страхувальники), об’єкти, форми та види страхування, умови договору страхування. Важливим у цьому нормативному акті був четвертий розділ, який стосувався державного нагляду за страховою діяльністю (вперше в історії незалежної України), який здійснювався з метою дотримання законодавчих страхових вимог України, ефективного розвитку страхових послуг, запобігання неплатоспроможності страховиків та для захисту інтересів страхувальників. Головним органом, на який було покладено функцію державного нагляду за страховою діяльністю, став Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю, до основних

повноважень якого входили: ведення єдиного державного реєстру страховиків (перестраховувальників); видача ліцензій на проведення страхової діяльності; контроль за платоспроможністю страховиків щодо виконання їхніх страхових зобов'язань перед страхувальниками; встановлення правил формування, розміщення та обліку страхових резервів; мінімальний розмір статутного фонду страховиків установлювався в сумі, еквівалентній 5 тис. дол. США за курсом НБУ; розроблення страхових нормативних і методичних документів; узагальнення практики страхової діяльності, розроблення і подання у встановленому порядку пропозицій та рекомендацій щодо розвитку і вдосконалення законодавства України про страхову діяльність; участь у здійсненні заходів щодо підвищення кваліфікації кадрів для страхової діяльності [360].

Ще одне завдання держави, крім визначених законодавством, яке має принциповий характер, – це розробка концепції страхової діяльності в Україні. Адже саме в цей час актуально було б продумати стратегію на перспективу: у якому напрямку має відбуватися розвиток СС України. У світі існує кілька типів страхових систем – американська, німецька, французька системи. Звичайно, вивчивши міжнародний досвід, держава повинна вибрати і розвивати, те що найбільше відповідає нашим умовам.

У 1994 р. Укрстрахнагляд прийняв Концепцію розвитку страхової діяльності в Україні на період 1994-1995 рр., яка була спільно розроблена за участі провідних страхових спеціалістів. Виходячи з необхідності входження України в систему світових господарських відносин, перебудови її економіки з використанням досвіду інших країн для запровадження ринкових відносин, розвиток СС має бути тісно пов'язаний із соціально-економічною ситуацією в Україні, проблемами соціального захисту населення, роздержавлення, приватизації, фінансово-кредитною і структурною політикою, законодавчим і організаційним забезпеченням економічних реформ. В основі даної концепції – цілі і завдання, визначені Законом України “Про страхування”, програмними документами ВРУ, Президента та КМУ по проведенню економічної реформи [202, с. 5].

Розвиток страхової діяльності в Україні, починаючи з 1994 р., здійснювався з урахуванням основних принципів, запроваджених у країнах з ринковою економікою, міжнародного законодавства. Основною метою цієї концепції було визначення найважливіших першочергових заходів у 1994-1995 роках, а також стратегічних напрямків довгострокового характеру, виходячи з принципових питань розвитку СС в Україні, серед яких:

- заборона діяльності іноземних СК на первинному страховому ринку (цим пояснюється відсутність даних щодо загальної кількості СК з іноземним капіталом, поданих у табл. Е.1. Додатку Е);

- забезпечення пріоритетного розвитку таких видів страхування, які сприяють стабілізації економічної ситуації в Україні, здійсненню економічних реформ;

- стимулювання конкуренції між суб'єктами, що здійснюють страхову діяльність, з метою підвищення її ефективності;

- гарантії компенсації коштів страхувальникам у разі настання страхового випадку;

- розвиток соціального, медичного, сімейного страхування від безробіття, нещасних випадків на виробництві, інших видів, що забезпечують соціальні гарантії громадянам.

З метою забезпечення своєчасного і повного відшкодування збитків страхувальникам у разі настання страхового випадку кожна компанія зобов'язана створити страхові резерви. Розмір внесків у страхові резерви встановлюється по страхуванню від безробіття, страхуванню пенсій на рівні 80% від отриманих платежів. Страхові резерви розміщуються на депозитних рахунках в банках, а також можуть бути вкладені в акції, майно тощо за умови забезпечення їх високоліквідності та своєчасності виплати відшкодування сум в результаті настання страхового випадку.

У Концепції зазначено, що в умовах здійснення економічних реформ та переходу на ринкові методи господарювання повинна бути збільшена роль Комітету у справах нагляду за страховою діяльністю з метою перетворення із

суто фіскального на орган, який формує політику в галузі страхової справи в Україні.

За рік після виходу Декрету КМУ “Про страхування” в Україні була організаційно сформована СС. На кінець 1994 р. вона активно функціонувала та набирала цивілізованих рис. Якщо у 1990 р. у республіці працювали 7 компаній, 1991 р. – 28, то у 1994 р. 617 страхових організацій одержали ліцензії із різних видів страхової діяльності. Серед суб’єктів СС існував високий ступінь монополізму: у 1994–1995 рр. 41,8 % отриманих доходів СК припадало на 6 СК [521, с. 108], а страховий портфель формувався в основному за рахунок страхування юридичних осіб.

– зростання кількості основних суб’єктів СС.

Кількість СК на стадії зростання почала активно зростати, що можемо побачити на рис. 3.2.

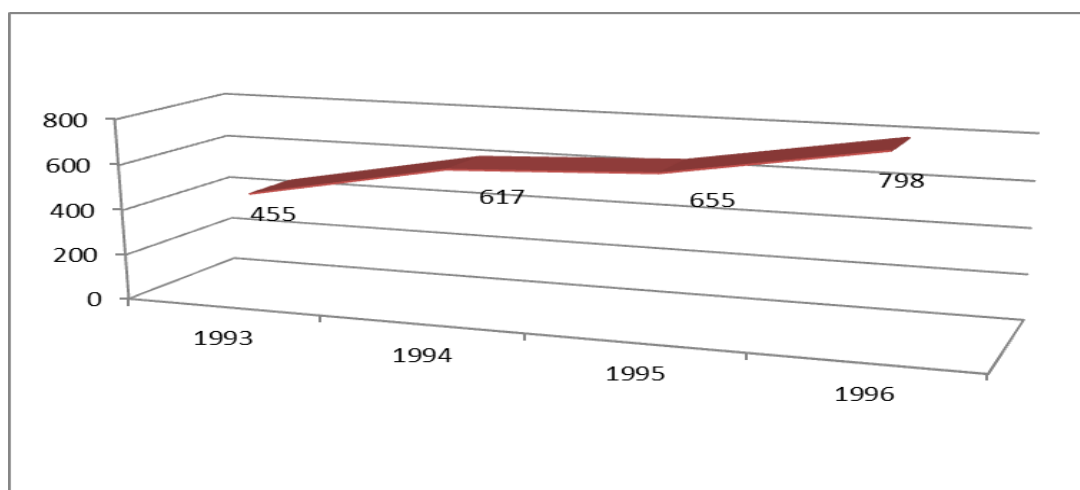

Рис. 3.2. Кількість СК на стадії зростання

Джерело: складено авторкою на основі [467]

Погоджуємося із О. В. Хавтур, яка визначила чотири основні чинники, що забезпечили інтенсивне зростання кількості СК у цей період [481, с. 119]:

створення в Україні дочірніх компаній російських СК, частка яких становила 15%;

– формування відділами Держстраху та Індержстраху “паралельних” комерційних СК, питома вага яких становила близько 20%;

– організація СК при міністерствах та відомствах, кількість яких досягла

20% від загальної чисельності;

– поява СК при великих ринкових структурах – банках, концернах, їхня питома вага становила близько 25%.

Наявність значної кількості створених СК не свідчило про формування повноцінної СС України, оскільки не було єдиного органу контролю та нагляду за страховою діяльністю, а законодавча база була слабкою і опиралася лише на нормативні документи, що регламентували діяльність господарських товариств. Невпорядкована діяльність страховиків сприяла створенню системи державного регулювання СС.

Історично склався ще один період зростання у життєвому циклі розвитку СС, який припав на 2001-2008 рр. (рис. 3.3).

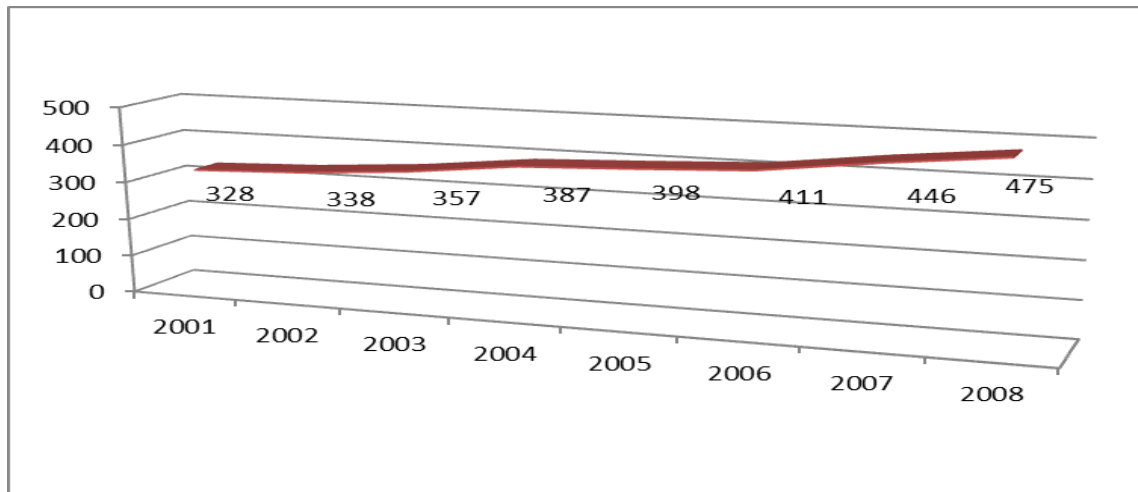

Рис. 3.3. Кількість СК на стадії зростання

Джерело: складено авторкою на основі [300]

Суттєвим є зростання загальної кількості страховиків у 2007 р. – на 35 одиниць або 8,5%. Такі зміни кількості вітчизняних СК впродовж 2007–2008 рр. мали позитивну динаміку розвитку.

– *нарощення зв'язків із банківською системою.*

Аналіз стану СС в Україні 1994 р. свідчить про те, що її розвиток значно відставав від потреб сучасності. У СС України функціонували понад 600 СК. Проте страхове поле було освоєне лише на більше, ніж на 10%. При цьому переважну частину страхового портфелю багатьох компаній складала договори на зарахування кредитів. Існувала ціла низка товариств, створених банками, для

зарахування наданих позик. Це призвело до збільшення плати за кредит на 25% і більше. Згодом прибутки у формі дивідендів поверталися до засновників-банків. Таким чином, відбувся процес необґрунтованого подорожчання кредиту, що негативно вплинув на фінансовий стан позичальників. Банки все частіше користувалися правом надання кредиту під застраховані підприємствами матеріальні цінності.

Особлива увага приділена обмеженим можливостям для створення компаній зі спільним капіталом, оскільки для заснування такої СК внесок іноземного інвестора повинен бути не менше 100 тис. дол. США і не більше 20% статутного фонду. Це означає, що стартовий капітал СК має бути адекватним 500 тис. дол. США, що в 100 раз перевищує вимоги до створення СК на національній основі. Ця різниця могла б бути значно меншою за рахунок підвищення мінімального статутного фонду для всіх СК (до суми, еквівалентної 50 тис. дол.) і збільшення питомої ваги в статутному фонді іноземного капіталу (до 45-49%). У такому разі мінімальний статутний фонд СК з іноземним капіталом був би в чотири рази більше, ніж у компанії, створеної виключно на українські кошти.

У 1994-1995 рр. між банками та СК склалися тісні зв'язки, але вони були здебільшого односторонні. Банки використовували вільні кошти страховиків, як кредитні ресурси. Що стосується кредитування СК у разі тимчасової нестачі коштів для виконання зобов'язань перед страхувальниками, то воно було практично відсутнє.

– *недосконалість державного регулювання.*

Відсутність ефективних методів впливу держави та виробленого чіткого механізму державного регулювання призвело до помилкової податкової політики щодо страховиків. У цей час у світі СК звільнялися від оподаткування. В Україні СК оподатковувалися за ставкою 35% від доходу, що в два рази вище звичайної ставки (15%). При цьому потрібно враховувати, що чинне законодавство було спрямоване на штучне завищення оподатковуваних доходів. Декрет КМУ передбачав обмеження відрахувань до резервів страхових фондів 50% страхових премій і доходів від тимчасового використання вільних

коштів. Решта, після страхових виплат, підлягала оподаткуванню. Занижені норми відрахувань до страхових фондів давали можливість багатьом страховикам витратити необґрунтовано велику кількість коштів на власне споживання.

– *нерівномірний розподіл суб'єктів СС за географічним принципом.*

За даними 1994 р. структура СС за географічним розподілом мала наступний вигляд: найменше представлений західний регіон (Вінницька, Хмельницька, Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Чернівецька, Закарпатська, Волинська, Рівненська області – 69 компаній), попереду східний регіон (Сумська, Харківська, Донецька, Луганська, Дніпропетровська, Полтавська – 157 компаній), наступний – центральний регіон (Житомирська, Кіровоградська, Черкаська, Чернігівська, Київська – 146 СК) та південний регіон (Кримська, Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька області – 126 компаній). Відбувається інтенсивний процес формування нових СК [202, с. 5].

– *формування та розміщення страхового капіталу суб'єктами СС.*

У процесі ринкових перетворень діяльність СК була спрямована не лише на формування страхового захисту, але й на розміщення страхового капіталу на фінансовому ринку, який на той час був ще зовсім нерозвинутим. У 1994–1995 рр., коли рівень інфляції був особливо високим (за офіційними даними 1993 р. – гіперінфляція сягнула 10155%, 1994 р. – 401,1%, 1995 р. – 181,7%, у 1996 р. вдалося знизити до рівня 39,7%, і з кожним наступним роком цей показник знижувався – у 1997 р. – 10,1%, 1998 р. – 20,0%, 1999 р. – 8,46% [382, с. 10; 383, с. 4], вітчизняні СК розробили правила інфляційного страхування життя, відповідно до яких страхова премія дорівнювала розміру страхової суми, а на кінець періоду страхування належала виплата високих відсотків за внесеними страхувальником грошовими коштами. При цьому СК усі зібрані страхові премії, як правило, розміщували у комерційних банках. Укрстрахнагляд не зміг вплинути своїми діями на дані схеми і, як наслідок, у 1995 р. комерційні банки не змогли виконати свої зобов'язання перед СК, а вони, в свою чергу, – перед страхувальниками. Це пояснюється недостатньою кількістю сформованих страхових резервів у страховиків, а страхові виплати страхувальникам того

часу здійснювалися в основному за рахунок страхових премій, які на цей час не виплачувалися, і СК виявилися на вершині “фінансових пірамід”. У зв’язку з цими подіями наказом Укрстрахнагляду № 12 від 2 березня 1994 р. було затверджене “Тимчасове положення про порядок формування і розміщення страхових резервів” (Наказ втратив чинність у 1997 р.), що визначало сутність, основне призначення, джерела формування страхових резервів та категорії активів, якими могли бути представлені страхові резерви.

– *нарощування страхових резервів СК.*

У період 1993-1995 рр., коли активно зростала кількість СК, відбувалося активне впровадження нормативних актів, Декретів та Концепції розвитку страхової діяльності, нарощування страхових резервів та статутних капіталів, що відповідає стадії зростання вітчизняної СС у життєвому циклі її розвитку.

Найвищий приріст страхових резервів спостерігався у 1994 р., коли вони виростили, у порівнянні з 1993 р., на 44,5 млн. грн. або рекордних 927,1% (49,3 млн. грн. у 1994 р., 4,5 млн. грн у 1993 р.). Спостерігаємо абсолютно неконтрольоване зростання страхових резервів, що є характерним для цих років існування України, коли не було законодавчих та нормативних правил регулювання не лише СС, але і банківської та інших, процеси в економіці вийшли за межі економічних законів, коли панували гіперінфляція та хаос у державі. Окрім цього, у тридцятирічній історії розвитку вітчизняної СС прослідковуємо ще значні стрибки у зростанні страхових резервів (рис. Е.1., Додаток Е): 1998 р. – збільшення на 287,9 млн. грн. або 118,2% (447,7 млн. грн. у 1998 р., 159,8 млн. грн у 1997 р.); 2003 р., коли вони зросли на 1876,8 млн. грн. або 98,9 % (3775 млн. грн. у 2003 р., 1898,2 млн. грн у 2002 р.); 2004 р. – зростання на 4497,2 млн. грн. або 119,1% (8272,2 млн. грн. у 2004 р., 3775 млн. грн у 2003 р.).

Зростання реальних обсягів страхування послугувало вагомим чинником зростання страхових резервів у другому історичному періоді життєвого циклу розвитку у 2005–2008 рр. Обсяги сформованих страхових резервів зросли на 116,1% (10904,1 млн. грн. у 2008 р., 8423,3 млн. грн. у 2007 р., 6014,1 млн. грн. у 2006 р., 5045,8 млн. грн. у 2005 р.), що позначилось на розширенні фінансових

можливостей СК щодо інвестування коштів.

– *зростання активів СК.*

Для аналізу вважаємо не доцільним застосовувати дані обсягів активів за 1994-1996 рр., оскільки ці показники є неповномірними (розраховані автором за офіційними даними друкованих щорічників, у яких опубліковано інформацію: 1994 р. – 80 СК (табл. Ж.1), 1995 р. – 119 СК (табл. Ж.2), 1996 р. – 136 СК (табл. Ж.3) (Додаток Ж).

Зростання активів страховиків відбувалося повільніше, аніж страхових резервів, оскільки не було критичних точок ані їх зростанні, ані спаду (рис. Е.2., Додаток Е). Найвищий приріст страхових активів відбувся у 2003 р., коли вони зросли на 5128 млн. грн. або 96,2% (10456,4 млн. грн. у 2003 р., 5329,4 млн. грн. у 2002 р.). Також варто звернути увагу ще на три періоди зростання страхових активів, які мали достатньо великий приріст: 2004 р. зросли на 9555,4 млн. грн. або 91,4% і становили 20012,8 млн. грн. у 2004 р.; 2002 р. – на 2332,0 млн. грн. або 77,2% (5329,4 млн. грн.); 2007 р. – на 8218,0 млн. грн. або 34,3% (32213,0 млн. грн.); 2008 р. – на 9717,5 млн. грн. або 30,2% (41930,5 млн. грн.).

Третя *стадія зрілості* (1996 р. та 2008 р.) характеризується віолентною поведінкою і знаходиться в стійкому атракторі еволюційного розвитку. Ця стадія характерна для СС, у якій існують стабільні умови для ефективного функціонування її суб'єктів, які досягли високих результатів роботи та характеризуються значною конкурентоспроможністю, розширюють спектр своїх послуг, завойовують нові ніші та нових потенційних учасників. Структура СС стає більш комплексною і відпрацьованою. Зрілість – це бажаний стан для СС, з метою якого вона і створюється, чи якого прагне досягти у своєму розвитку. За періодом часу ця стадія бажає бути найбільш довготривалою у порівнянні з іншими. Стадія зрілості представлена наступними ознаками:

– *прийняття Закону України “Про страхування”;*

Стадія зрілості СС в Україні розпочалася у 1996 р., коли кількість компаній досягла свого історичного максимуму. Перехід до цього етапу розвитку СС потребував значних зусиль держави і СК, досконалої законодавчої та нормативної бази відповідно до умов соціально-економічного розвитку

України. Його характеризуємо початком якісно нової стадії зрілості у життєвому циклі розвитку СС, яка розпочалася із прийняття ВРУ важливого для нашої держави та СС в цілому Закону України “Про страхування” у березні 1996 р., роботу над проектом якого Укрстрахнагляд розпочав ще задовго до цього. Окрім згаданого законодавчого акту, ВРУ було прийнято ще 20 постанов, 11 нормативних актів, які відображали потреби перехідного періоду від планової до ринкової економіки, визначали основні умови функціонування СС, де провідна роль належала недержавним СК, які працювали на комерційній основі [473, с. 36].

– *встановлення основних законодавчих вимог щодо ефективного функціонування СС;*

Найважливішими чинниками законодавчого впливу на кількісні параметри СС були [361]:

– мінімальний розмір статутного фонду СК встановлено у розмірі 100 тис. екю (двадцятикратне підвищення у порівнянні з вимогами Декрету – 5 тис. дол. США в еквіваленті), а для СК, створених за участю іноземних осіб – 500 тис. екю (стократне підвищення у порівнянні з вимогами Декрету). До 40% статутного фонду можна було формувати не лише грошовими внесками, але й іншими матеріальними цінностями;

– маржу платоспроможності СК встановлено на рівні 25–30% від суми премій та виплат;

– упорядковано перелік обов’язкових видів страхування;

– впроваджено поняття “технічних” і “математичних” резервів СК;

– СК поділено на два види – ті, що здійснюють страхування життя, та СК, що відповідають за ризикові види страхування, що було вже звичною практикою у розвинених країнах світу;

– підвищено вимоги до ліцензування СК;

– визначено законодавчі вимоги до платоспроможності СК;

– збільшено частку можливої участі іноземних страхувальників у розмірі від 20 % до 49 % та встановлено порядок формування прибутку від

страхової діяльності.

– найбільша кількість суб'єктів СС за тридцятирічну її історію;

У 1996 та 2008 роках СС вступала у стадію зрілості, у якій вона функціонувала за особливих умов та найбільшої (1996 р.), за історію розвитку СС, кількості учасників (рис. 3.4, рис. 3.5).

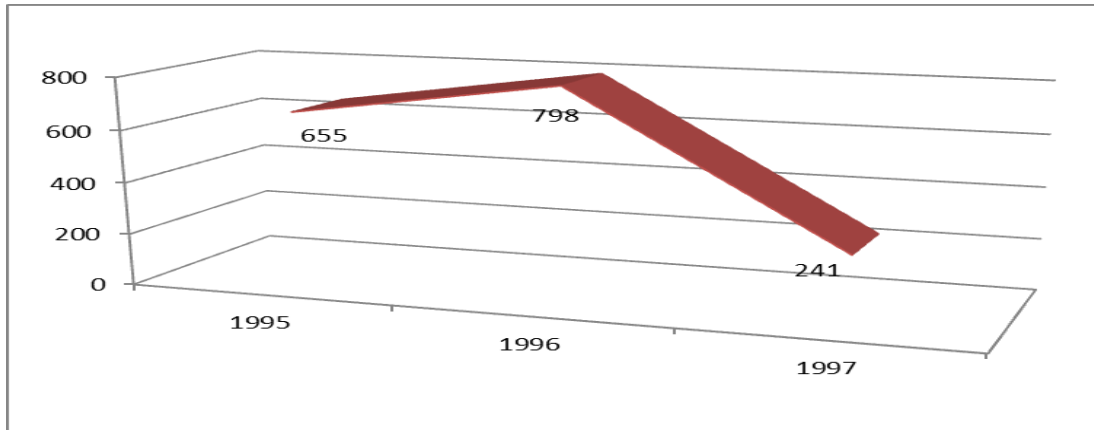

Рис. 3.4. Кількість СК на стадії зрілості

Джерело: складено авторкою на основі [467]

Для цього періоду характерним було:

- поступове економічне зростання, про що свідчило зменшення кредитної заборгованості, інфляції, кількості неприбуткових підприємств, зростання доходів населення, що, в результаті, збільшило платоспроможний попит населення до послуг СС;
- через значне зростання “фінансових пірамід” сформувалася недовіра населення до СК;
- неефективне втручання органів місцевої влади до роботи СК та перестрахових компаній у регіонах;
- розширення різного роду об'єднань за участі СК;
- зростання капіталізації СК за рахунок збільшення власного капіталу, конкурентних переваг страховиків через розширення філійної мережі;
- посилення нагляду за діяльністю СК, тенденція щодо зменшення їх кількості через ліквідацію неплатоспроможних СК, відновлення довіри населення до галузі страхування.

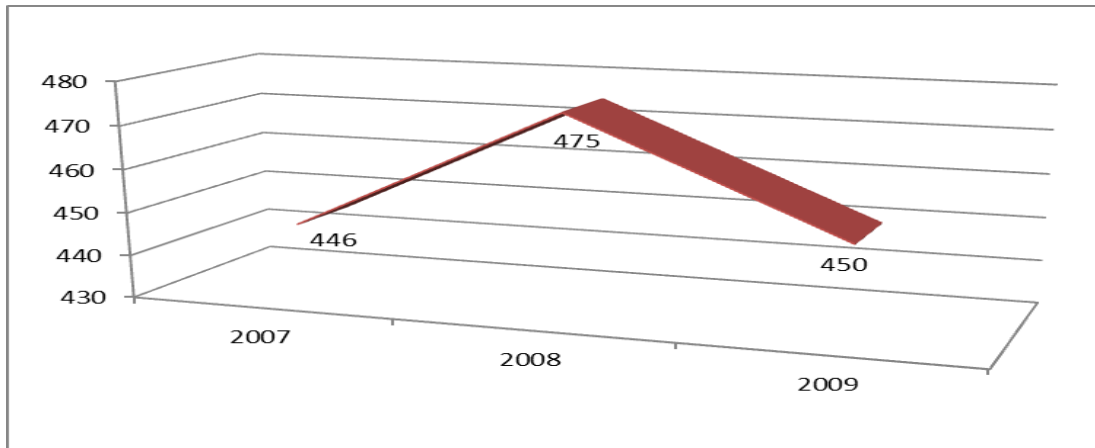

Рис. 3.5. Кількість СК на стадії зрілості

Джерело: складено авторкою на основі [300]

Загальна кількість СК на кінець 2008 р. становила 475 компаній та, незважаючи на світову фінансову кризу 2008 р., зросла на 29 СК (на 6,5%) порівняно із 2007 р.

– *перереєстрація суб'єктів СС.*

Необхідно зазначити, що 1997 р. був переломним у розвитку СС, оскільки в результаті перереєстрації страховиків СС кількісно скоротилася (було відкликано ліцензії у 611 страховиків), проте її стан якісно покращився. Перереєстрація СК стала черговим етапом переходу вітчизняної СС до загальноприйнятих у світі норм. У вітчизняній СС в 1997 р. простежувалася подальша демонополізація із появою нових СК, збільшення обсягів обов'язкового страхування (вагому частку займало страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів та авіаційне страхування), скорочення компаній страхування життя (на кінець 1997 р. їх налічувалося менше 10) [99, с. 64].

– *зростання активів СК.*

Дані розміру активів за 1995-1997 р. розраховані автором за офіційними даними друкованих щорічників, у яких опубліковано інформацію: 1995 р. – 119 СК (табл. Ж.2), 1996 р. – 136 СК (табл. Ж.3), 1997 р. – 131 СК (табл. Ж.4) (Додаток Ж).

Зростання активів СК відбувалося поряд із ситуацією критичного

скорочення кількості СК (табл. Е.1, Додаток Е). Поряд із незначним приростом страхових активів у 1996 р. на 155,8 млн. грн. або 1,2% відбувся і приріст кількості СК на 143 організації або 21,8%. Проте переломним роком став 1997 р., коли їх кількість знизилася на рекордних 557 одиниць за рік, що відповідало спаду -70%, хоча активи СК, що залишилися у СС, зросли на 95,8 млн. грн. або 35,3%. Варто зробити висновок, що у такій ситуації СС не могла функціонувати ефективно, оскільки усі її показники були “роздуті” фіктивними СК, які, після прийняття Закону України “Про страхування”, значно нівелювалися.

Четверта *стадія занепаду* (1997-1998 рр. та 2008-2021 рр.) характеризується комутантною поведінкою розвитку і належить вже до кризової еволюційної області – біфуркаційного періоду, для якого характерне виснаження СС за рахунок погіршення показників та параметрів функціонування її елементів, зниження темпів подальшого вдосконалення, тобто старіння системи. На цій стадії починають зникати елементи системи, які втратили свою платоспроможність та конкурентні позиції. Тому на цій стадії розвитку вимагається зі сторони держави вироблення правильного механізму регулювання СС, формування стратегії подальшого розвитку. За тривалістю ця стадія повинна була б бути найкоротшою у життєвому циклі розвитку СС, оскільки вимагає реактивної поведінки і швидких дій щодо переведення системи у наступну стадію. Характерними ознаками стадії занепаду є:

– *скорочення неплатоспроможних суб'єктів СС.*

Як було досліджено, після набуття чинності Закону України “Про страхування” СС залишили неплатоспроможні СК, які не змогли чи не встигли наростити свої статутні фонди до мінімального розміру, зазначеного у Законі. Стверджуємо, що даний Закон започаткував механізм державного регулювання СС, що позитивно позначилося на подальшому розвитку СС України, яка набрала цивілізованих, законодавчих та правових норм. Період 1997-1998 рр. належить до стадії занепаду СС у життєвому циклі розвитку, після якої у 1998 р. розпочалося її відродження. За станом на 1 січня 1998 р. в Україні діяли 224 СК (рис. 3.6.), серед яких 96,4% – акціонерні страхові товариства.

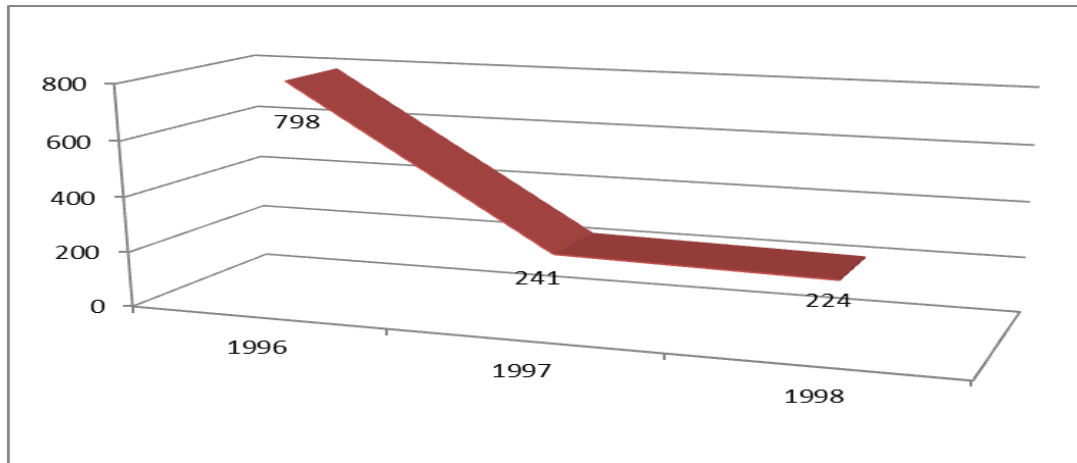

Рис. 3.6. Кількість СК на стадії занепаду

Джерело: складено авторкою на основі [467]

Наступний період у циклічному розвитку СС, який характерний для стадії занепаду, припав на 2008 рік і тривав до 2021 р., що спостерігаємо на рис. 3.7.

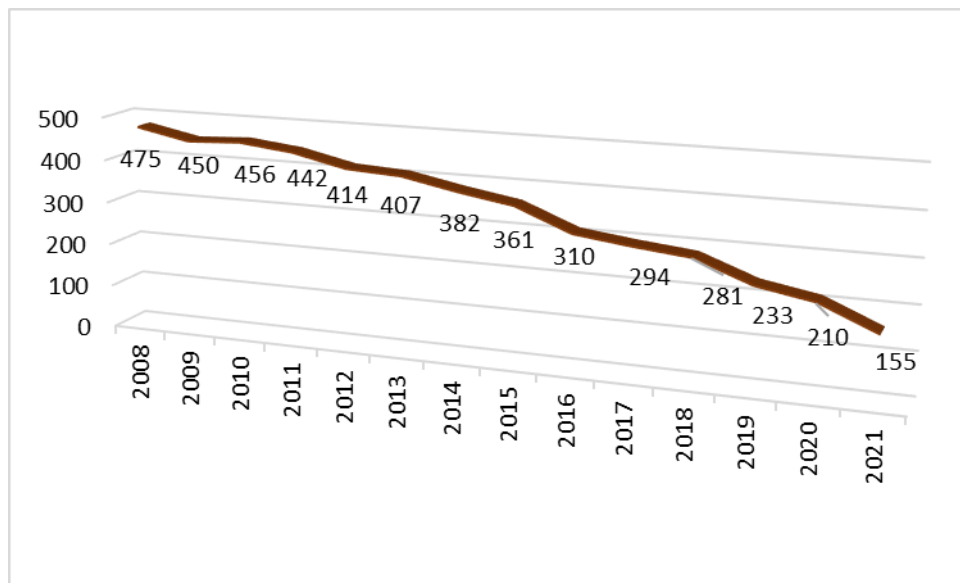

Рис. 3.7. Кількість СК на стадії занепаду

Джерело: складено авторкою на основі [288; 293; 300]

На кінець 2009 р. кількість СК становила 450, у порівнянні з попереднім роком зменшившись на 25 одиниць. Вже на кінець 2010 р. їх кількість становила 456, на кінець 2011 р. – 442, що показує періоди незначного кількісного спаду та зростання вітчизняної СС. Проте на кінець 2021 р. кількість СК становила 155, що означає про наміри держави “очистити” СС від неплатоспроможних і неконкурентоздатних суб’єктів, тим самим підвищуючи

показники її функціонування та сприяючи розвитку. Вагомою причиною зменшення чисельності страховиків стала також посилена політика державного регулятора націлена на боротьбу зі “схемним страхуванням”. Крім того, вагомий вплив спричинили процеси у банківській системі, а саме – девальвація гривні та взятий НБУ курс на скорочення кількості банків. Починаючи з 2010 р., характерним є лише скорочення кількості суб’єктів СС, що стало наслідком кризи 2008-2009 рр.

Наслідки фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. мали негативний вплив на розвиток СС і стали вже відчутними у 2009-2011 рр., про що свідчить погіршення показників роботи суб’єктів СС. Порівняно з 2007–2008 рр., де показники розвитку вітчизняної СС зростали, у 2009 р. – помітно зменшилися, чому посприяли наступні чинники:

1) слабкість та неплатоспроможність банків вплинули на діяльність СК, які безпосередньо залежали від банківських каналів реалізації страхових послуг;

2) неправильне формування та розміщення страхових резервів, які страховики вкладали на депозити у банк чи у цінні папери. Оскільки страхові резерви знаходились у проблемних банках чи мали низьку прибутковість через падіння фондового ринку, виникла проблема невиконання зобов’язань перед клієнтами;

3) незбалансованість страхових портфелів, у складі яких переважали страхові автотранспортні послуги (80–90%). До таких страхових послуг з метою успішної їх реалізації застосовувався демпінг, виплачувалася значна комісійна винагорода, і як результат – порушувався порядок формування страхових резервів. Страхове відшкодування виплачувалося за рахунок отриманих сум страхових премій за новими укладеними договорами страхування. Тому у багатьох СК погіршилась платоспроможність, а окремі – опинилися на межі банкрутства [521, с. 108-109].

– *хвилеподібне зростання сплачених статутних фондів СК.*

Зростання показника сплачених статутних фондів СК, починаючи з 1991 року, відбувалося активними наростаючими темпами до 2009 р., коли у світі

відбулася фінансова криза 2008-2009 рр., наслідки якої стали відчутними і у СС України. Починаючи з 2009 р. нарощування страховиками статутних фондів відбувалося хвилеподібно. Найвищий приріст статутного капіталу страховиків характерний для 1995 р., коли вони виростили, на 17,5 млн. грн. або 343 % (22,6 млн. грн. у 1995 р., 5,1 млн. грн у 1994 р.). Нами досліджено ще кілька періодів потужного нарощування страхових фондів, які мали достатньо великий приріст: 1996 р. – виростили на 41,6 млн. грн. або 184,1% (64,2 млн. грн. у 1996 р., 22,6 млн. грн у 1995 р.); 1997 р. – виростили на 54,5 млн. грн. або 84,9% (118,7 млн. грн. у 1997 р., 64,2 млн. грн у 1996 р.); 1999 р. – виростили на 177,3 млн. грн. або 117,7 % (150,6 млн. грн. у 1999 р., 118,7 млн. грн у 1998 р.); 2003 р., коли вони виростили, на 1973,4 млн. грн. або 127,3% (3523,9 млн. грн. у 2003 р., 1550,5 млн. грн у 2002 р.) (рис. Е. 3., Додаток Е).

– *зростання величини страхових резервів суб'єктів СС.*

Варто відзначити щорічне зростання як сукупних активів СК, так і страхових резервів, не враховуючи 2009 р. та 2011 р. для страхових резервів та 2015-2016 рр., 2020 р. – для страхових активів, коли спостерігалось зниження розміру зазначених фінансових показників. Найвищий приріст спостерігався у 2018-2019 рр., коли вони зросли на 4111,2 млн. грн. або 18% у 2018 р. та 2583,2 млн. грн або 9,6% у 2019 р., відповідно. Незважаючи на значне зростання страхових резервів, їх недостатній обсяг не дає ще можливостей для держави отримувати зі СС довгострокові інвестиції в економіку.

Незважаючи на зростання абсолютної величини страхових резервів, їх питома вага у складі сукупного капіталу СК підтримувалася на рівні 23-26% (табл. Е.1. Додатку Е). Обсяги страхових резервів протягом останніх років зростають швидше, ніж страхові премії, що є вже показником зростання фінансової надійності страховиків.

– *зростання величини страхових активів суб'єктів СС.*

Для аналізу розміру активів за 1996-1998 рр. використано авторською офіційні дані друкованих щорічників, у яких опубліковано інформацію: 1996 р. – 136 СК (табл. Ж.3), 1997 р. – 131 СК (табл. Ж.4), 1998 р. – 145 СК (табл. Ж.5), 1999 р. – 147 СК (табл. Ж.6) (Додаток Ж).

Щодо зростання загальної величини активів, то, згідно проаналізованих даних, їх приріст обчислюється у 118,1% (70261,2 млн. грн. у 2014 р., 66387,5 млн. грн. у 2013 р., 56224,7 млн. грн. у 2012 р., 48122,7 млн. грн. у 2011 р., 45234,6 млн. грн. у 2010 р., 41970,1 млн. грн. у 2009 р., 41930,5 млн. грн. у 2008 р., 32213,0 млн. грн. у 2007 р.).

Страховики свої активи скеровують в інвестиції шляхом розміщення їх у цінні папери, грошові кошти на рахунках у банках, банківські метали, економіку України та інші напрями, визначені законодавством. Проте і досі залишаються актуальними проблеми зростання рівня капіталізації страховиків, ліквідності їх активів та концентрації СС. Вітчизняна СС не повною мірою акумулює суттєві інвестиційні ресурси через значні втрачені можливості, проте постійне зростання активів страховиків свідчить про потенційні можливості подальшого розвитку вітчизняної СС.

Згідно чинного законодавства, метою створення, функціонування та основною діяльністю страховиків є операції зі страхування та перестрахові операції. Проте сьогодні в Україні та світі зростає роль інвестиційної діяльності страховиків, яка полягає у придбанні та продажі різноманітних активів з метою отримання доходів. Основним напрямом інвестиційної діяльності страховиків є розміщення коштів сформованих страхових резервів, величина яких протягом 30 років зросла на 36550,9 млн. грн. (з 4,8 млн. грн. у 1993 р.) і склала на 2021 р. 36555,7 млн. грн., що більше у 6169 раз, порівняно з початком формування вітчизняної СС.

Вступивши у стадію занепаду, на початку 21 століття, СС, за винятком незначних коливань у розвитку, знаходиться у ній і по теперішній час. Хоча ці амплітуди у циклах розвитку характеризувалися окремими спадами і ростом, які не можливо зачислити у окрему стадію зростання, оскільки вони одразу нівельовувалися у життєвому циклі розвитку і не були затяжними. Негативний вплив на розвиток СС у такі періоди циклічного розвитку СС спричинила і банківська криза 2014-2016 рр., яка, як і в 90-х роках ХХ століття, характеризувалася неплатоспроможністю банків і неможливістю повернути депозитні вклади, які слугували для страховиків напрямком розміщення

страхових резервів, що спричинило невиконання СК своїх зобов'язань. Обсяги окремих інвестиційних інструментів СК України за 2009-2020 рр. представлено у табл. 3. 1. Додатку 3. Заборгованість банків перед страховиками у 2014 р. оцінювалася у розмірі 72,3 млн грн. [116, с. 32], а вже у 2016 р. виросла до 1 млрд грн [403, с. 7]. Але і в цей складний період страховики не шукали альтернативних напрямів вкладення інвестицій, оскільки, вкладаючи кошти у депозити, їм не було потреби затрачати багато часу (за стандартних умов депозитного договору) чи користуватися послугами професійних посередників на страховому ринку. Крім того, зустрічалися напрацьовані недобросовісними СК із банками схеми використання даних про фіктивні вкладні операції у звітності з метою переконання Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, у виконанні вимог щодо формування активів. Вкладення у інші активи (нерухоме майно, цінні папери, інвестиції в економіку) є незначними і коливаються – скорочуючись та зростаючи (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Обсяги інвестиційних інструментів СК України, 2014-2016 рр., млн. грн.

Інвестиційні інструменти	2014	2015	2016
Банківські вклади	9031,8	12603,8	11528,6
Інвестиції в економіку України	61,4	0,9	31,9
Нерухоме майно	2045,5	2216,4	2601,0
Цінні папери	22677,0	15279,4	14452,3
Всього	31770,2	27884,1	26012,8

Джерело: складено та розраховано авторкою на основі [293]

Вважаємо, що істотне зменшення кількості СК в Україні на стадії занепаду носило позитивний характер, оскільки звільнило СС від неконкурентоспроможних та неплатоспроможних організацій, тим самим зміцнивши стан діючих страховиків і посприявши розвитку конкурентоздатної СС.

Щодо змін у статутному капіталі, то постійне його зростання негативно впливає і на регіональні СК, що проводять реальне страхування. Проте низький рівень капіталізації СК знижує можливість їх відповідальності за великі

застраховані ризики, що призводить до перестраховування їх частини за кордоном і залежність вітчизняних СК від іноземних. Середній розмір статутного капіталу на одну СК також був незначним і становив на початку розвитку СС у 1994 р. – 0,01 млн грн., 1998 р. – 0,7 млн грн., 2001 р. – 3,2 млн грн., 2005 р. – 16,7 млн грн., 2009 р. – 33,1 млн грн., 2012 р. – 31,9 млн грн, у 2015р. – 40,1 млн грн., 2018 р. – 45,0 млн грн., 2021 р. – 51,1 млн грн. Тобто, за останні 27 років показав зростання у понад 5100 раз (рис. Е.3., Додаток Е). При цьому, кількість СК на цей період була значною, що свідчить про розпорошеність капіталу між ними (табл. Е.1., Додаток Е). Стверджуємо, що це досить низькі показники, тому що реальна капіталізація СК знаходиться на рівні річного обсягу чистих страхових премій і ця сума є достатньою для того, щоб покрити близько 5 % загального обсягу відповідальності СК перед страхувальниками.

Результати аналізованого періоду 2008–2021 рр. демонструють негативні тенденції розвитку СС:

- зменшення кількості СК;
- часткове зниження розміру активів та власного капіталу;
- коливання та зменшення значення зареєстрованого капіталу СК та позитивна тенденція щодо нарощення страховиками своїх резервів протягом досліджуваного періоду.

Основними загрозами у розвитку СС цього періоду є:

- недостатня капіталізація;
- тінізація функціонування суб'єктів СС;
- неналежні нормативно-правова регламентація і контроль регулятора за діяльністю суб'єктів СС;
- відсутність довіри населення до страховиків.

Згідно невідповідностей між чинним законодавством та діями регулятора СК можуть значно занижувати резерви і, водночас, завищувати вартість активів (корпоративних цінних паперів, нерухомості, дебіторської заборгованості, відстрочена аквізиція). Через ці причини практично неможливо оцінити

реальну платоспроможність СК, оскільки формально наявний капітал насправді може виявитися недостатнім. Проблеми ліквідності створюють недостатній обсяг високоякісних ліквідних активів для здійснення потенційних виплат, що є мотивацією СК до заниження виплат. Також регулятор не володіє інформацією щодо термінів за потенційними виплатами та активами, що унеможлиблює оцінку щодо розривів ліквідності [30].

П'ята *стадія відродження* (1998-2001 рр.) характеризується деструктуризацією СС із припиненням існування елементів у попередньому вигляді. Ця стадія належить до еволюційної області кризи – біфуркаційного періоду. Стадія відродження є досить мінливою, оскільки може завершитися банкрутством або реорганізацією, чи трансформацією, які за певний період переведуть СС у стадію зростання. До основних характерних ознак, які б повно розкрили стадію зародження СС, зачислимо:

- *прийняття нормативних документів, що сприяють розвитку СС;*

Велику роль у відродженні СС України відіграла прийнята КМУ 14 вересня 1998 р. Постанова №1428 “Про затвердження Програми розвитку вітчизняного страхового ринку на 1998-2000 роки”. Ця Програма систематизувала усі спроби вдосконалення страхового законодавства і передбачала наступні кроки, які в майбутньому сприяли розвитку вітчизняної СС:

- підготування пропозицій щодо врегулювання у Цивільному кодексі відносин у галузі страхування із врахуванням практики функціонування СС;
- підготування проєкту Закону України “Про внесення змін і доповнень до Закону України “Про страхування”, у якому пропонували: визначити види страхування, уточнити страхові терміни, передбачити умови для розширення інвестиційних можливостей страховиків, уточнити порядок визначення платоспроможності страховиків, процедуру санації та ліквідації страховиків;
- розроблення нормативно-інструктивних документів щодо ведення обліку, аналізу та звітності страховиків;
- проведення комплексного аналізу законодавчих актів з питань

державного страхування та впорядкування його видів;

- підготування пропозицій про збільшення розміру статутного фонду вітчизняних страховиків (до 500 тис. та 1 млн. екю відповідно);

- перегляд діючої системи розміщення страхових резервів, надавши право здійснення їх вкладення у високорентабельні інвестиційні проекти за напрямками, визначеними КМУ;

- підготування пропозицій щодо вдосконалення саморегулювання та самоконтролю страховиків шляхом створення їх об'єднань;

- забезпечення вдосконалення системи взаємного страхування та співстрахування;

- підготування пропозицій щодо поетапного входження України до міжнародної СС, зокрема: вступ до міжнародних страхових організацій та поступова адаптація вітчизняного законодавства до вимог європейських директив з питань страхування;

- організація проведення роботи із впорядкування діяльності такого суб'єкта СС, як аварійний комісар, з метою створення системи аварійного комісарства;

- здійснення заходів щодо активізації перестраховання в Україні;

- вдосконалення порядку оподаткування страхових організацій;

- вдосконалення вимог щодо створення та діяльності страховиків;

- підвищення рівня страхової культури населення.

Стверджуємо, що на кінець 1999 р. до якості та повноти єдиного в нашій державі законодавчого акту у галузі страхування Закону України “Про страхування” виникало багато питань, оскільки він вичерпав себе і стримував подальший розвиток вітчизняної СС. Окрім цього, у 1998 р. вступила в дію Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами [465], затверджена Законом України “Про ратифікацію Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами” № 46 від 10.11.1994 р. [358], що спонукало уряд до рішучих дій у законодавстві:

створення низки проєктів нових законодавчих та нормативно-правових актів, внесення змін до існуючих документів та створення наглядового органу.

У цей період 12 липня 2001 р. прийнято Закон України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”, яким визначено суть та форми державного нагляду за страховою діяльністю, а також передбачено створення уповноваженого органу центральної виконавчої влади з питань нагляду за страховою діяльністю, на який покладено функції державного регулювання та нагляду (Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг) [366].

– *хвилеподібне зростання суб'єктів СС.*

Протягом 1999-2001 років кількість страховиків коливалася незначно (рис. 3.8), досягнувши найбільшого приросту у 2001 р., коли було прийнято нову редакцію Закону України “Про страхування”, відповідно до якої передбачалося збільшення статутного фонду для новостворених СК.

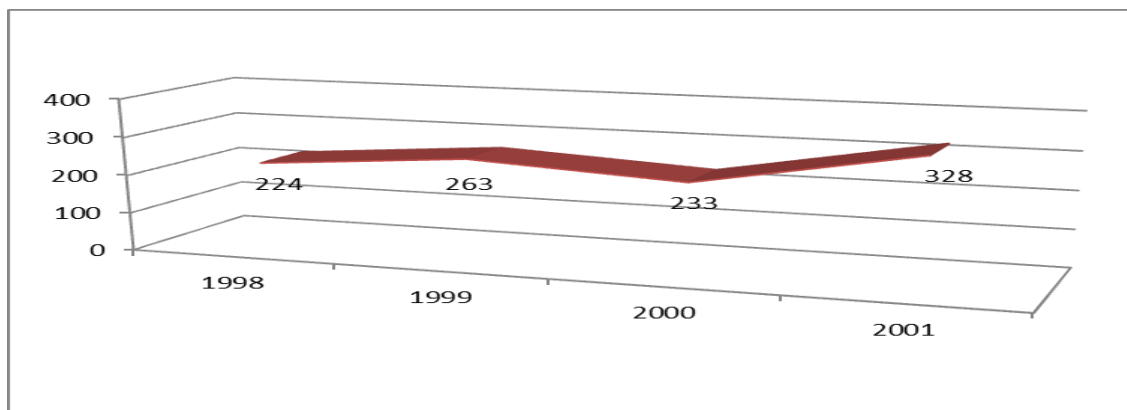

Рис. 3.8. Кількість СК на стадії занепаду

Джерело: складено авторкою на основі [467]

Вперше було встановлено різні вимоги щодо мінімального розміру статутного капіталу окремо для видів страховиків: СК, які займаються ризиковими видами страхування, – 1 млн євро, СК, які страхують життя, – 1,5 млн євро, а також відрегульовано загальний розмір внесків страховика до статутних фондів інших вітчизняних СК, який не може перевищувати 30% його власного статутного фонду.

Цим пояснюється значна кількість нових страховиків у 2001 р., утворених

ще до вступу в дію змін Закону України “Про страхування”. У 2001 р. порівняно з 2000 р. кількість СК зросла на 95 одиниць, або на 40,8%, що є найбільшим приростом страховиків за уся історію розвитку вітчизняної СС.

– зростання ролі перестрахових компаній.

Основні зміни нової редакції Закону України “Про страхування” передбачали чіткий системний підхід до створення, діяльності, реорганізації та ліквідації СК відповідно до чинного законодавства та міжнародних стандартів регулювання та нагляду СС. Окрема роль відводилася перестрахованню, яке дозволило здійснювати як резидентам, так і нерезидентам з метою забезпечення платоспроможності і надійності страховиків.

– зростання частки іноземного капіталу у СС.

Збільшується частка іноземного капіталу у СС, хоча спостерігаємо зростання та спад кількості СК з іноземним капіталом у 1999-2001 рр. (рис. 3.9).

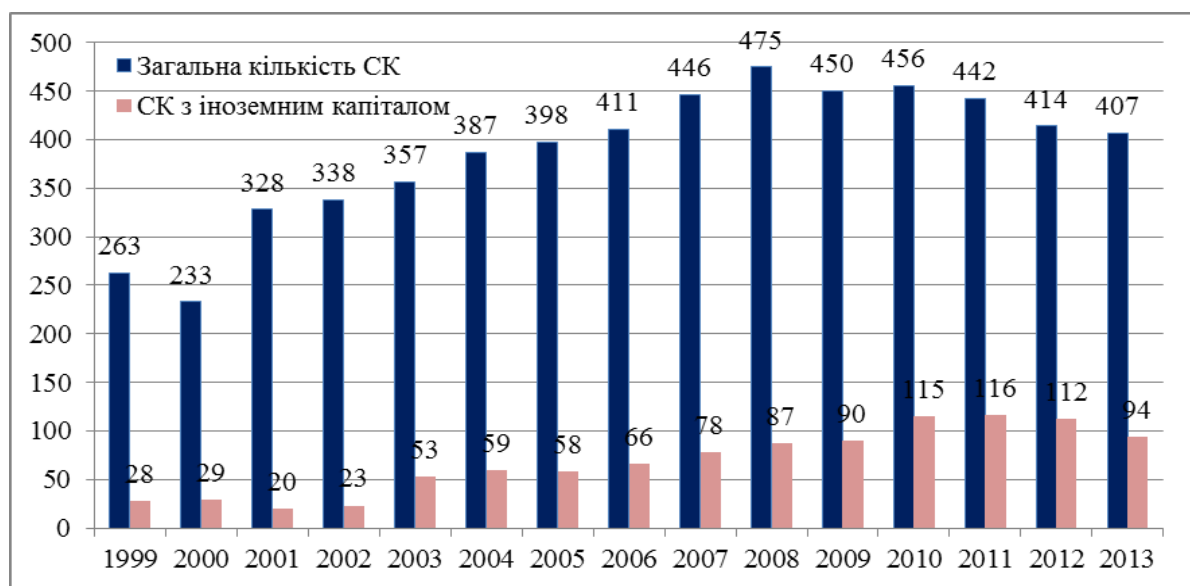

Рис. 3.9. Зростання кількості СК з іноземним капіталом щодо загальної кількості СК в Україні, 1999-2013 рр.

Джерело: складено авторкою на основі [99, с. 217; 300; 467]

Як видно з рис. 3.9, 2000 р. демонструє зниження кількості СК (на 30 одиниць), але, поряд з цим, зростання СК з іноземним капіталом лише на 1 одиницю. Проте ці зміни не є настільки вагомими, щоб позначитися на загальних показниках розвитку СС України. Найбільший приріст за

аналізований період характерний для 2003 р., коли кількість іноземних СК зросла на 30 одиниць, з 23 – у 2002 р. до 53 – у 2003 р. або 130%. Іноземний капітал стимулює вітчизняних страховиків до вдосконалення своїх продуктів, покращення їх якості, прискорює вибуття зі СС неефективних, неплатоспроможних дрібних страховиків, які спеціалізуються на разових, несистематичних угодах. На цей час відомими світовими страховиками, які успішно функціонували у СС України, є: AIG (США), Grawe (Австрія), QBE Insurance (Австралія), Polish Re (Польща) [395, с. 133].

Цей період, характерний для стадії відродження, а згодом зростання у розвитку СС, характеризується економічним розвитком, програмами підтримки малого та середнього бізнесу, комплексною політикою страхових реформ, зниженням податків, що ефективно позначається на відновленні довіри до СС, зростанні попиту на страхові продукти, стимулюванні нагромадження капіталу у СС, тим самим, сприяючи структурній перебудові економіки. Розвиток СС України у розрізі кількості СК за період незалежної України (1991-2021 рр.) із виділеними стадіями розвитку зображено на рис. Е.4. Додатку Е.

Рівень розвитку СС визначається соціально-економічним станом в країні, готовністю населення до споживання страхових послуг, а також державною підтримкою страхової діяльності. Вітчизняна СС увійшла у стадію занепаду, після якої відповідно до її циклічного розвитку, повинна наступити стадія відродження, реорганізації. Вважаємо, що зміна основного регулятора СС у липні 2020 р. із Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, на НБУ матиме позитивні зрушення у розвитку СС, її державного регулювання та нагляду (історичний розвиток страхового нагляду незалежної України представлено на рис. И.1, Додаток И), оскільки НБУ має на меті запровадити нову модель регулювання СС, яка враховуватиме положення директив ЄС, які Україна зобов'язана виконувати відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС, а також принципи IAIS, світові практики регулювання та нагляду за страховою та перестраховою діяльністю, а також особливості СС в Україні. Обов'язковим є застосування ризик-орієнтованого пруденційного нагляду, визначення процедури реорганізації,

відновлення діяльності та виведення неплатоспроможних та неконкурентоздатних компаній із СС.

Таким чином, проаналізувавши розвиток вітчизняної СС, зробимо висновок, що відповідно до висунутого нами припущення щодо циклічності її розвитку у попередньому розділі, вона розвивається циклічно, проте з видозміненою амплітудою коливань, синхронізацією та глобалізацією, взаємозв'язком і взаємозалежністю циклів різної довжини. Циклічність розвитку притаманна системам, що розвиваються, і відтворюються самостійно, а вітчизняна СС належить саме до такого роду систем, де відображаються процеси формування періодичних стадій, еволюційного розвитку і якісних стрибків, відхилень від станів рівноваги. Визначальною ознакою усіх стадій життєвого циклу розвитку СС є своєрідне кризове явище, яке завершує попередній цикл у попередньому вигляді та приводить до створення умов для майбутньої стадії розвитку (чергування яких відбувається під дією іманентних сил і механізмів) і до появи нових кризових явищ, які справлятимуть позитивний чи негативний вплив на розвиток СС.

Процеси євроінтеграції та імплементації законодавчих норм на стадії відродження відіграють важливу роль у розвитку СС України. Аналіз обраних нами показників розвитку вітчизняної СС демонструє позитивну динаміку поступового зростання, що вимагає ефективного механізму державного регулювання, який повинен ґрунтуватися на максимальному наближенні до принципів державного регулювання світових страхових систем, проте із врахуванням специфіки функціонування вітчизняної економіки.

3.2. Аналіз впливу екзогенних чинників на розвиток вітчизняної страхової системи

Життєвий цикл розвитку СС є багатовекторним явищем. Він залежить від багатьох чинників, кожен з яких призводить до певних результатів на кожній із стадій її розвитку, тому дослідження впливу екзогенних чинників повинно бути комплексним та системним, а не на основі динаміки окремо взятого показника,

що є недоцільним, неповним і не матиме ніякого наукового результату.

Підтримуємо тезу П. Самуельсона про те, що синхронність циклічних коливань формується завдяки власним силам саморозвитку. У цьому випадку не виключаються впливи зовнішніх чинників. Вони можуть (як зазвичай і відбувається) стимулювати або стримувати (чи зовсім нівелювати) амплітуду циклічних коливань [97, с. 24].

При дослідженні чинників розвитку СС та її циклічності необхідно враховувати такі особливості:

1) появу наднаціональних органів та документів регулювання (міжнародних організацій);

2) інтеграцію СС у світовий страховий простір, що може бути причиною посилення впливу зовнішніх чинників та виникнення процесів трансферу циклів;

3) надмірне регулювання розвитку СС під час її переходу у стадію занепаду.

Науковці, зазвичай, розглядають чинники впливу на певний суб'єкт за: джерелом походження – ендогенні та екзогенні; характером впливу – стимулятори та дестимулятори, інгібітори та каталізатори; характером виникнення – стихійні та організовані; рівнем сформованості – реальні та потенційні; ймовірністю виникнення – передбачувані та випадкові. Так, М. Є. Іонін стверджує, що процеси, які відбуваються на страховому ринку є результатом впливу на нього макроекономічних чинників, через дію яких знижується ефективність функціонування страховиків [175, с. 117]. І. А. Бігдан та М. О. Усова виділяють економічні, соціальні та організаційно-правові чинники впливу на розвиток страхового ринку [28, с. 1066]. Підтримуємо позицію Н. В. Приказюк щодо розгляду екзогенних та ендогенних чинників як каталізаторів чи інгібіторів розвитку СС [322, с. 171]. Проте не погоджуємося з автором щодо виділення в екзогенних чинниках лише трьох груп: політичних, соціальних та економічних, оскільки цю класифікацію доцільно розширити і технологічними, правовими, географічними та екологічними чинниками. Близькою до наших поглядів є позиція Р. Г. Соболя, який поряд з економічними

чинниками впливу на страховий ринок виділив політичні, етичні, етнічні, соціальні чинники, які, в основному, формують поведінку та мотивують основних суб'єктів страхового ринку [409]. Вважаємо, що підходи авторів до таких класифікацій є узагальненими і не враховують деталізовано ціленаправлений вплив чинників на розвиток СС.

Ми вважаємо, що циклічність розвитку СС пояснюється дією як внутрішніх (ендогенних), так і зовнішніх (екзогенних) чинників. Внутрішні чинники спричинені діяльністю суб'єктів всередині СС. У свою чергу, зовнішні чинники є каталізаторами, що посилюють або пом'якшують наслідки існування структурних диспропорцій, до яких належать стан розвитку економіки, інші системи та їх структура, наявність позитивних і негативних явищ, властивих СС, а також інтенсивність упровадження нових технологій у її функціонування. Потрібно зазначити, що екзогенні та ендогенні чинники можуть виступати як каталізаторами розвитку СС, так і його інгібіторами.

Сучасна наука та практика має у своєму розпорядженні багато методологій, які дозволяють оцінити чинники впливу на діяльність окремих страхових суб'єктів та СС в цілому. Оскільки СС розвивається у площині безпосереднього впливу політичних, економічних, соціальних, правових та технологічних чинників, то пропонуємо для глибшого, повнішого і деталізованішого аналізу розвитку СС застосувати найбільш розповсюджений та релевантний метод PEST-аналізу, як метод оцінювання основних чинників впливу на розвиток СС з метою забезпечення її ефективного функціонування, стабільного розвитку та конкурентоспроможності. Сьогодні активно використовують різні модифікації цього методу: SLEPT-аналіз, до якого зачисляють, окрім вищезазначених чинників, ще й вплив правового чинника (Legal) [257, с. 175], PESTLE-аналіз, який передбачає, окрім класичних чотирьох чинників впливу, ідентифікацію впливу правового чинника (Legal) та чинника довкілля (Environmental) [306, с. 57], та STEEPLE-аналіз, який є найповнішим за кількістю чинників і включає чинники довкілля (Environmental), соціально-демографічні (Social), технологічні (Technological), економічні (Economic), політичні (Political), правові (Ligal) та етнічні (Ethnic)

чинники, а також не виключеними є географічні чинники [239, с. 56]. Незалежно від обраного варіанту методу метою аналізу є ідентифікація поточного та прогнозування майбутнього впливу зовнішніх чинників на розвиток СС в Україні.

Для проведення аналізу екзогенних чинників впливу на розвиток вітчизняної СС застосуємо модифікацію PEST-аналізу, яка включає в себе, окрім класичних показників, ще й ідентифікацію правових чинників – PESTL, оскільки СС зароджувалася у досить складному правовому полі, яке залишається недосконалим і до сьогодні. Цей аналіз включає п'ять основних груп показників. Проаналізуємо вплив кожної із груп чинників, які складають PESTL-аналіз, на розвиток СС та виведемо їх кількісний результат. З метою достовірності проведених досліджень пропонуємо також розробити анкету, відповідно до якої опитаємо експертів у СС і зможемо співставити власний аналіз із експертним.

1. **Political (P)** – політичні чинники впливу на СС, до яких зачислимо: політичну ситуацію в країні; рівень корупції; домінування політичних інтересів над правовими у питаннях розвитку страхового законодавства; слабку взаємодію гілок державної влади при прийнятті страхових рішень; незавершеність судової реформи; лобізм бізнес-інтересів елементів СС; механізм взаємодії політичних сил, які популяризують різні політичні ідеології; війна на території країни.

Політична ситуація відіграє важливу роль у розвитку СС, оскільки має пряму залежність із ним, виходячи із її впливу на соціальні та економічні процеси розвитку в країні. Якщо вплив економічних та соціальних чинників можемо оцінити кількісно, то із політичними чинниками потрібен якісний підхід аналізу. Тому більшість досліджень, присвячених аналізу політичних чинників впливу на той чи інший об'єкт, носить швидше описовий характер або аналітичний – лише у розрізі впливу економічних чинників за можливої зміни влади. Емпіричні розрахунки, проведені вченим О. В. Люльовим, свідчать, що політична нестабільність разом з неефективним державним управлінням в Україні зменшує рівень макроекономічної стабільності на 8 пунктів та зменшує

рівень соціального прогресу на 0.14 пунктів [234, с. 219].

На нашу думку, основним індикатором політичної ситуації в країні та базовим показником стабільності функціонування СС в Україні є політичний ризик. М. М. Шигун та В. В. Ходзицька стверджують, що політичний ризик є ймовірністю впливу на стратегічні рішення несприятливих наслідків суб'єктивних або некоректних політичних рішень, прийнятих в умовах невизначеності, дефіциту різних ресурсів, що в кінцевому підсумку призводить до фінансових втрат або небажаним подіям для учасників економічних процесів [506, с. 73]. Суб'єктивний вплив, на нашу думку, має визначальне значення при прийнятті політичних рішень, оскільки, дивлячись на тридцятирічну історію незалежної України, робимо висновок, що політика не сприяє розвитку СС та економіки, а закріплює при владі певних “вигідних” осіб, за допомогою і на користь яких згодом приймаються політичні рішення, задовольняються їх власні бізнесові бажання, обслуговуються власні агітаційні апарати, фінансуються передвиборчі компанії. Підтримуємо думку Р. Яковенка, який стверджує, що такі кошти підвладних осіб, які були вилучені з обігу на певний термін, після їх повернення – спричиняють значну інфляцію, яка згодом тимчасово стримується державними методами. Таке шалене накопичення коштів у політичній сфері негативно відбивається на економічному та соціальному розвитку держави [536]. Такими “вигідними” особами можуть бути власники СК, пулів чи інших елементів СС, у яких на сьогодні структура власності є непрозорою та у більшості випадків закритою від громадськості, без публічного висвітлення інформації.

Аналітики, які досліджували криміногенно-кримінальний феномен інституціонального злиття політики та економіки, стверджують, що традиційно з початку 90-х українська політика і українські вибори в обсязі понад 50% фінансуються з тіньових коштів, що вже стало для нашої країни своєрідною традицією [208]. Тому, як стверджував М. Г. Максименцев, обов'язковим рішенням для формування ефективної політичної системи у демократичній країні є забезпечення політичної волі органів державної влади [242, с. 20].

Вважаємо, що політична система в Україні є на сьогодні досить

архаїчною та інертною, що заважає прийняттю рішень у сфері страхування, інтеграції вітчизняної СС у світовий страховий простір і відповідно слугує інгібітором, а не каталізатором розвитку СС.

Розвитку СС перешкоджає високий рівень корупції в нашій державі. Перші спроби оцінювання обсягу тіньової економіки України були здійснені у 1995 р., що дозволило органам державної влади невідкладно запровадити заходи, які б сприяли зниженню обсягів тіньового сектора економіки, а саме: зменшити податкове навантаження; перейти на грошові розрахунки, відмовившись від бартеру; знизити податкові ставки на доходи громадян (замість діючих того часу 5 ставок оподаткування фізичних осіб – 10%, 15%, 20%, 30% та 40% було передбачено ввести 3 ставки – 10%, 20%, 30%) [309, с. 4], спростити систему оподаткування малих та середніх підприємств [463]. У 2000 р. частка тіньової економіки у ВВП оцінювалася у розмірі 47–52%, а у 2007 рр. зросла до 57% [446].

За результатами дослідження компанії Ernst & Young у рамках укладеного Меморандуму про співробітництво з Міністерством економіки України (МЕУ), НБУ та ДССУ, яке здійснювали у 33 країнах світу, у 2018 р. частка вітчизняної економіки у розмірі 23,8% від ВВП (846 млрд гривень) перебувала в тіні. До прикладу, у таких країнах, як Польща, Словенія, Болгарія, Хорватія, Чеська Республіка, Боснія та Герцоговина цей показник був у межах 10,1-26,9% [126].

У 2020 р. відповідно до індексу сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index - CPI) Україна покращила свій показник порівняно з 2019 р. і опустилася на 3 пункти – з 30 до 33 балів, посівши 117 місце (у 2019 р. - Україна була на дев'ять сходинок нижче та посідала 126 місце в рейтингу) в рейтингу серед 180 досліджуваних країн, проте вже у 2021 р. знову погіршила свій результат, опустившись на один пункт до 32 балів, посівши 122 місце, яке розділила з африканською Есватіні (Свазіленд) [553]. У своєму звіті компанія Transparency International вказує на зростання індексу сприйняття корупції України у 2020 р. через запуск Вищого антикорупційного суду та перезапуск Національного агентства з питань запобігання корупції. Проте 2021 р.

продемонстрував погіршення через відсторонення від влади чиновників за неправдиве декларування доходів, підвищенні тиску щодо прийняття антикорупційної екосистеми, недосконалість судової реформи. В актуальному “Індексі сприйняття корупції” Україна все ще посідає місце найкорумпованішої країни Європи. Тоді як найбільш корумпованими у світі названо Сомалі (9 балів), Південний Судан (12 балів) та Сирію (13 балів), а найменш корумпованими країнами є Данія (87 балів), Нова Зеландія (87 балів) та Фінляндія (86 балів) [33].

Тіньова складова СС України щороку зростає, що негативно позначається на її розвитку та функціонуванні. За підсумками 2021 р. було зафіксовано збільшення рівня тіньової економіки у фінансовій та страховій сфері України (на 3 в. п. до 30% у порівнянні із рівнем 2020 р. – 27% від офіційного обсягу валової доданої вартості) [153].

Відповідно до опрацьованих нами документів, стверджуємо про ще один інгібітор розвитку СС – показник рівня корупції, який з кожним роком збільшується у страховій сфері.

Згідно досліджень Міжнародної неприбуткової антикорупційної організації Transparency International обсяги тіньової економіки оцінюються у розвинених країнах світу на рівні 17% відносно до ВВП, у країнах із перехідною економікою – понад 20%, у країнах, що розвиваються – понад 40% [553]. Проведені дослідження Світового банку вказують на щорічні обороти тіньового сектору світової економіки у розмірі 9-11 трлн дол [577]. Підтримуємо думку авторів Я. А. Гончарук та М. І. Флейчук, які наголошують на потужності такого чинника, як корупція, що стримує економічне зростання і генерує неефективне використання ресурсів, а також їх концентрацію лише в обмеженій кількості суб’єктів господарювання та окремих фізичних осіб [106, с. 14].

Як стверджують європейські дослідники, при збільшенні частки безготівкових платежів на 100%, рівень тіньової економіки зменшується на 0,6 – 3,7% від ВВП, а державні доходи збільшуються на 0,1 – 0,8% від ВВП [126].

Доходимо висновку, що вагомим пріоритетом у боротьбі з корупційним

чинником розвитку СС повинна стати фінансова інклюзія, яка дозволяє залучати усі верстви населення до СС, що у результаті сприяє зростанню економіки через мобілізацію заощаджень населення, інвестування у розвиток економіки держави, диверсифікацію фінансової системи. За даними міжнародних досліджень, рівень фінансової інклюзії впливає на економічне зростання країни, розвиток СС та на життя громадян – при збільшенні рівня фінансової інклюзії на 10%, налагоджується зростання ВВП країни приблизно на 0,3%, що для України становить понад 9 мільярдів гривень [126].

Вважаємо, що детінізація економіки в цілому та СС, зокрема, залишається першочерговим завданням для України. Але ефективним рішенням у цьому напрямі повинна бути злагоджена робота бізнесу, Уряду, НБУ та усіх інших зацікавлених державних органів. Зниження обсягів тіньової економіки сприятиме зростанню загального рівня економіки та розвитку СС в Україні. Від прозорого ведення бізнесу зростатиме база оподаткування, що призведе до збільшення надходжень до державного бюджету.

Необхідність поліпшення ДРРСС зумовлена тими подіями в Україні, в яких відбувається її сучасний розвиток. Основні проблеми, які накопичилися у вітчизняній СС, зумовлюють потребу в ефективних діях зі сторони держави. Однак, незважаючи на тридцятирічну історію розвитку СС у незалежній Україні, її державне регулювання лише формується, а відсутність чітких дій інституційного апарату державного регулювання є одним із інгібіторів її розвитку. Державне втручання у розвиток СС повинно носити постійний, а не сезонний чи реактивний характер, має видозмінюватися, залежно від стадії її розвитку, будуватися за ризик-орієнтованим підходом, відповідати чітким принципам, включати важелі впливу, які вже мають ефективну практику впровадження у світі, а також формуватися на основі злагодженої роботи усіх інституцій, які беруть участь у контролі та нагляді за елементами СС та регулюванні її в цілому.

Потрібно наголосити на принциповій ознаці формування нашої держави, коли політичні інтереси домінують над правовими у питаннях розвитку страхового законодавства. Політика держави відображається у нормах права,

яке показує загальнообов'язкову волю держави. У свою чергу, право є інструментом реалізації політики та прийняття легітимних політичних рішень. Зазвичай правові норми повинні стримувати політичну владу, яка дуже часто прагне втриматися неправовими методами. В Україні часто політичні інтереси домінують над правовими, хоча вони не мають належної правової опори. Проте право не повинно обмежувати політичну владу. У демократичній державі з метою сприяння розвитку СС співвідношення політичних і правових інтересів має бути наступним: право через норми публічного права має стати засобом здійснення державної політики, а політична діяльність на усіх рівнях повинна суворо регламентуватися правом і не виходити за його межі. Це розумне співвідношення у прийнятті та затвердженні страхових законодавчих та нормативно-правових норм сприятиме поступовому розвитку вітчизняної СС та сприятиме її переходу до наступної стадії розвитку.

Слабка взаємодія гілок державної влади при ухваленні страхових рішень є проблемою не лише у нашій державі, але й для інших країн, у яких присутні економічні чи політичні потрясіння. Характерними рисами на сьогодні є постійні конфлікти між різними гілками державної влади, а особливо політичні конфлікти між законодавчою та виконавчою, які можуть бути причиною руйнівних наслідків не лише для держави, але й суспільства та економіки в цілому. Стаття 6 Конституції України вказує, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову [200]. Проте період глобалізації, який людство зараз проживає, наклав свій відбиток на процес формування державної влади і в сучасній теорії держави та права умовно виокремлюють ще одну гілку влади, окрім законодавчої, виконавчої та судової, – інформаційну, яка відіграє не меншу роль, аніж законодавчо визнані. Засоби масової інформації дуже часто спотворюють донесену до суспільства інформацію про політичні події, маніпулюючи фактами та подаючи власну оцінку подій, яка може бути далекою від реальності та неправдивою, чим формує недовіру громадян до органів державної влади. Важливо наголосити, що часто виконавча влада в особі Прем'єр-міністра та простих державних службовців не має бажання та можливостей виконувати постанови у сфері

страхування через власну незацікавленість у них. Цим пояснюються складні відносини між Президентом та ВРУ, що часто суперечать їх діям. Проблемою взаємодії гілок влади в Україні є значний вплив законодавчої гілки влади на дії Уряду. Здійснення нагляду обмежується недостатністю інформацію та неможливістю встановлення контролю за діями виконавчої влади. Тому парламентарі в основному заперечують наслідки політики урядів у СС.

Реформи у політичній системі здатні привести функціонування державної влади до консенсусного режиму, чого в ідеалі прагнуть досягнути в усьому світі. Лише за умов злагодженої роботи усіх трьох законодавчо визначених гілок державної влади, даний механізм може бути каталізатором розвитку СС в Україні.

Детальніше зупинимося саме на судовій гілці влади, яка вимагає завершення судової реформи в Україні, що впливає на правове регулювання відносин у СС. Зважаючи на той факт, що наша правова система є континентальною, а не англосаксонською системою права, судова практика може і не стати джерелом страхового права.

Щоб оцінити стан розвитку судової системи, потрібно звернутися до розробленої Комісією з питань правової реформи із залученням представників експертного середовища та поданої на розгляд Президентові Стратегії розвитку судової системи на 2021-2025 роки. Стратегія пропонує п'ять основних завдань, пов'язаних із реформуванням системи правосуддя [437]: покращення механізмів доступу громадян до правосуддя за допомогою проведення аудиту системи місцевих судів; удосконалення процесу судочинства через запровадження інституту суду присяжних, інституту скарги на недотримання термінів розгляду справ у судах та інституту виплат коштом бюджету компенсацій учасникам судового процесу за порушення цих строків; вдосконалення порядку звернення Верховного Суду до Європейського суду з прав людини для запиту консультативних висновків з принципових питань; зміцнення судової незалежності та підзвітності; вдосконалення кваліфікаційних вимог і процедури добору кандидатів на посаду судді місцевого суду та відновлення інституту відповідальності суддів за постановлення завідомо

неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови.

Верховенство права є невід’ємною частиною будь-якого демократичного суспільства. Як наголошує Венеційська комісія, у державі, яка ставить на перший щабель принцип верховенства права, першочергове значення має роль судової влади, яка є гарантом справедливості – основної цінності у державі, керованій правом. У пункті 54 доповіді Європейської Комісії “За демократію через право” вказано, що судова система має бути наділена повноваженнями вирішувати справи про встановлення фактів і застосовувати закон до фактів [125].

Окрім Венеційської комісії, потрібно згадати Флорентійський проєкт, керівником якого був М. Капелетті, що реалізовувався під наглядом ЮНЕСКО з метою усвідомлення важливості судової влади та базових процесуальних норм. Доступ громадян до системи правосуддя має на меті забезпечити задоволення їх права на оскарження прийнятих рішень. Тобто говоримо у цьому відношенні про захист прав споживачів страхових послуг.

Ще одним нововведенням у вітчизняній системі правосуддя була апробація у квітні 2020 р. електронної системи EasyCon, яка дозволяє судам ідентифікувати особу і працює з допомогою цифрового підпису. Хоча з кожним роком іде вдосконалення судової системи, впровадження нових технологій відповідно до світових та європейських норм ведення судових засідань, ситуація вимагає нагального проведення судової реформи в Україні, щоб виключити корумповану складову і з цієї системи.

У 2020 р. Міжнародною неурядовою організацією громадянського суспільства World Justice Project було проведено оцінювання 128 країн щодо верховенства права у них і Україна знаходиться майже посередині, зайнявши 72 місце у рейтингу [650]. Результати бажають кращого, оскільки відповідно до соціологічного опитування 77,5% населення висловили недовіру до судової системи в Україні. Якщо порівнювати результати довіри населення до судової системи у європейських країнах, то згідно проведеного аналізу у листопаді 2019 р. Європейською комісією найбільшу довіру до правосуддя та правової системи висловили жителі Данії (86%), Фінляндії (84%), Швеція (77%),

Нідерландів (76%) та Люксембург (70%) [610].

25 січня 2021 р. послы країн G7 (США, Велика Британія, Франція, Німеччина, Японія, Італія та Канада) оприлюднили “Дорожню карту судової та антикорупційної реформ” (табл. К.1., Додаток К), яка містить поради Україні щодо ефективного реформування вітчизняної судової системи. Реалізація запропонованих у цьому документі заходів дозволить відновити довіру громадськості до української судової влади та антикорупційної інфраструктури та сприятиме не лише просуванню України до безпечної демократії, але й економічному зростанню та розвитку СС. За умови успішного реформування, ефективна судова система зможе перейти від інгібітора розвитку вітчизняної СС до його каталізатора.

Одним із важливих політичних параметрів розвитку СС, характерним та досить актуальним для України, є лобізм бізнес-інтересів елементів СС зі сторони окремих політичних партій. Цей політичний параметр пов’язаний із міжполітичними взаєминами, реалізацією внутрішньої політики, системою управління, яка є неефективною, оскільки рішення приймаються владними структурами в основному за допомогою кулуарних домовленостей без урахування позицій громадянського суспільства. Лобіювання важливих політичних рішень щодо функціонування СС відбувається як на управлінському, так і на технологічному рівнях, оскільки не приймають до розгляду Комітетів ВРУ важливі правки до страхового законодавства, не допускаються експерти у сфері страхування, які б з практичної точки зору внесли свої корективи до поставлених на голосування рішень (якщо і допускаються, то думки страхових експертів ніхто не враховує, тому що вона є невігідною у вищих кулуарах влади), не проходять навіть і першого читання проекти законів чи нормативних актів, після прийняття яких можливо б відбулися позитивні зрушення у розвитку СС.

Важливим показником соціальної нерівності у політичній сфері виступає феномен політичної бідності, про який ще говорив вчений Дж. Бохман у 1997 р. Згодом А. А. Шуліка розвинув дану проблематику, яка полягає у нездатності тієї чи іншої суспільної групи ініціювати обговорення проблем, які торкаються

її інтересів, оскільки значна соціальна нерівність пригнічує мотиваційну сферу людської свідомості, веде до втрати віри в соціальну справедливість і загальне благо для всього населення, підриває моральні основи суспільної та політичної єдності і згоди [514, с. 24].

Великі СК мають значні політичні взаємини із представниками владних структур, що призводить до олігополізації у СС, на що вказують їх дії з метою збільшення своєї прибутковості. Відносини у політичних колах дозволяють не сплачувати податки таким компаніям у повному обсязі, що призводить до зростання корупційної складової у СС, а точніше – підвищення рівня тіньових операцій.

Ще одним прикладом впливу політичного чинника на розвиток СС можуть слугувати кептивні (відомчі) СК, які мають ексклюзивне право (зазвичай від органів державної влади, які про них “підключаються”) страхувати окремі підприємства лише визначених галузей в економіці. У світі функціонування кептивних СК є усталеною та розвинутою практикою, однак в Україні лише останнім часом починає набирати популярності, хоча вже існують позитивні приклади існування кептивів. Страхові кептиви існують з метою оптимізації податків та забезпечення соціального захисту працівникам підприємств, які найчастіше є складовою фінансово-промислової групи, власники якої створюють СК життя, яка обслуговує лише цю фінансово-промислову групу. Основна практика таких компаній – збір грошових коштів, які ідуть власникам, які, в свою чергу, присутні у владних структурах і лобіюють свої ж бізнесові інтереси.

Яворська Т. В. вдало описала схему діяльності страхових кептивів, які в Україні створені для покриття внутрішніх ризиків материнської компанії та перерозподілу фінансових потоків, часто виконують роль “гаманців” при міністерствах чи відомствах, а їхня діяльність переважно стосується обов’язкових видів страхування. Кептивна СК отримує гарантований ринок, але працює “під опікою” певної владної структури: міністерства, відомства, органу місцевого самоврядування тощо. Доступ на цю територію іншим суб’єктам СС відсутній, навіть, якщо інші СК пропонують вигідніші умови страхування [526,

с. 58].

Вважаємо, що лобіювання інтересів бізнесових структур залишає свій негативний слід як на функціонуванні окремих елементів СС, так і на СС в цілому.

Досить складною проблемою, яка перетворюється в Україні у міжпартійне протистояння з єдиною ціллю – боротьбою за владу, є взаємодія політичних сил, які популяризують різні політичні ідеології. Політичні партії, представлені у ВРУ не мають чітких ідеологічних розмежувань, не є носіями політичних брендів, а радше – представляють бізнес-інтереси конкретних осіб та системи олігархату. Вдало олігархізацію політики описує М. Г. Максименцев як кримінальний феномен, який існує в Україні з початку її незалежності і посилюється від каденції до каденції різних президентів та парламентів. Він вважає, що накопичення капіталу, політико-кримінальні угоди у сфері приватизації, державного кредитування на багато років вперед визначили магістральні параметри розвитку політичної системи [240, с. 19-20], які не зацікавлена, ані у економічному зростанні, так і не сприяють розвитку СС в Україні. Р. В. Яковенко також стверджує, що такого роду існуюча система організації діяльності політичних партій руйнує економіку, сферу соціального та страхового захисту та сприяє зростанню рівня інфляції [536, с. 105].

За такої конфліктності та невідповідності інтересів забувають про права людини як головної демократичної цінності, відсутнім є і верховенство права. При таких умовах не можуть ухвалювати зважені політичні рішення, що призводить не до еволюції СС, а до її революції. Багато партій відверто демонструють свої альтернативні політичні погляди, зберігаючи при цьому проросійську позицію, що явно перешкоджає прийняттю ефективного та дієвого страхового законодавства, стримує інституційні перетворення, уповільнює процес євроінтеграції та інтеграції СС у світовий страховий простір в цілому. Підтримуємо думку Л. І. Кормич, яка вважає, що саме такі політичні сили, які мають широкі владні та матеріальні можливості впливу на прийняття рішень та на їх виконання, часто не виступають прибічниками євроінтеграційних стратегій, стримуючи проведення необхідних реформ [206, с.

186]. Розбіжності в економічних інтересах і в подальшому стримуватимуть проведення реформ у сфері страхування, що слугуватиме інгібітором розвитку вітчизняної СС.

Маємо усі підстави стверджувати, що у ХХІ столітті в умовах глобалізації посиленням стає питання безпеки, яке реально вплине на хід економічного зростання в країні, оскільки у різних куточках світу поширилось суперництво між державами на регіональному чи місцевому рівнях, що веде до виникнення воєнних конфліктів, які можуть набирати форму збройного протистояння.

У 2014 р. вітчизняна економіка відчула на собі негативні впливи зовнішніх та внутрішніх дисбалансів через початок бойових дій на Сході України, анексію АР Крим і м. Севастополя, різного роду торговельних обмежень, поставлених перед нашою країною Російською Федерацією. Згідно оцінки ООН, конфлікт на Сході України “є одним з найсмертоносніших у Європі з часів Другої світової війни”, оскільки наша держава втратила більше 13 тис. громадян, 28 тис. отримали поранення і більше 1,8 млн. жителів Донбасу і Криму змушені були переселитися на внутрішні території. Україна зазнала значних фінансово-економічних втрат, тому що незаконно переміщено до Російської Федерації було 27% промислового потенціалу Донбасу разом із обладнанням 33 потужних промислових заводів, землі, державне майно та соціальні об’єкти [368, с. 3]. Це означає недоотримання доходів, зменшення обсягу ВВП, зниження виробничих потужностей, недоотримання податкових надходжень до бюджету, закриття регіональних СК та банків чи виведення їх зі Східних територій та Криму, відповідно, за рахунок закриття бізнесу (нагальної потреби залишити примусово окуповані території) – зниження страхових платежів та масового закриття рахунків, вилучення клієнтами банківських депозитів за рахунок міграції населення, що спричинило скорочення ресурсів банківської системи на 80,5 млрд. грн. Загалом, окупація спричинила дефіцит ліквідності в банківській системі у розмірі 130 млрд. грн., що стало причиною потужної банківської кризи в Україні в 2014-2015 рр. [368, с. 44, 45]. Тобто, починаючи із 2014 р., Україна втратила контроль над економічною частиною окупованого Донбасу, активами виробництва та повною інфраструктурою

цього регіону, понесла значні економічні втрати, які за попередніми оцінками становили 11 млрд. грн., а у 2017 р. вже 50 млрд. грн [368, с. 43]. Проте, офіційні результати різняться з оцінками експертів. До прикладу, Ю. В. Касперович оцінює загальні втрати ВВП України внаслідок воєнного конфлікту із російською федерацією за період 2014-2018 рр. у розмірі від 60,9 млрд. дол. до 203,3 млрд. дол [178, с. 12, 14].

Професор із Великої Британії Пол Кольєр математично довів, що орієнтовна вартість громадянської війни становить 2,2% ВВП щорічно через ефект скорочення економічного зростання [25]. Зазначаємо, що окупація територій України, початок повномасштабної війни в Україні 24 лютого 2022 р., які спричинили падіння ВВП і, відповідно, доходів бюджету більше, ніж на 20%, вагомо вплинули на розвиток СС України, що буде відображено за допомогою розрахунків при аналізі економічних показників.

Бачимо, що політичні чинники, з однієї сторони, вказують на можливість ефективного розвитку, завдяки структурним перетворенням в країні, але з іншої сторони, заполітизована влада, неправомірні політичні процеси негативно впливають на подальший розвиток СС в Україні.

2. Economic (E) – економічні чинники PESTL-аналізу СС, а саме: рівень ВВП; рівень інфляції; курси валют; кількість працездатного населення; кількість безробітного населення.

Основним показником розвитку економіки країни є рівень ВВП, який є прямо пропорційним показником в країні до обсягу сплачених страхових премій, які у свою чергу залежать від платоспроможності населення. За ситуації, коли рівень зростання ВВП сповільнюється, знижуються виробничі потужності, що веде до зменшення обсягів виробництва, одразу є помітним ріст рівня інфляції, що відображається на зниженні купівельної спроможності населення та на скороченні надходжень страхових премій до страховиків.

Щоб показати частку, яку займає страхування в економіці України, потрібно звернутися до показника проникнення страхування (Insurance Penetration ratio), який використовують як механізм фінансування ризиків та інструмент страхового захисту і розраховують як співвідношення обсягу

залучених страхових премій до обсягу ВВП. В Україні частка страхування у ВВП є мізерною і становить лише 0,91% (0,75% з якої припадає на ризикове страхування) (табл. Л.1., Додаток Л). Починаючи з 2004 р., цей показник в Україні демонструє щорічне скорочення частки зібраних премій у ВВП країни, що свідчить про незначний розвиток СС (рис. 3.10).

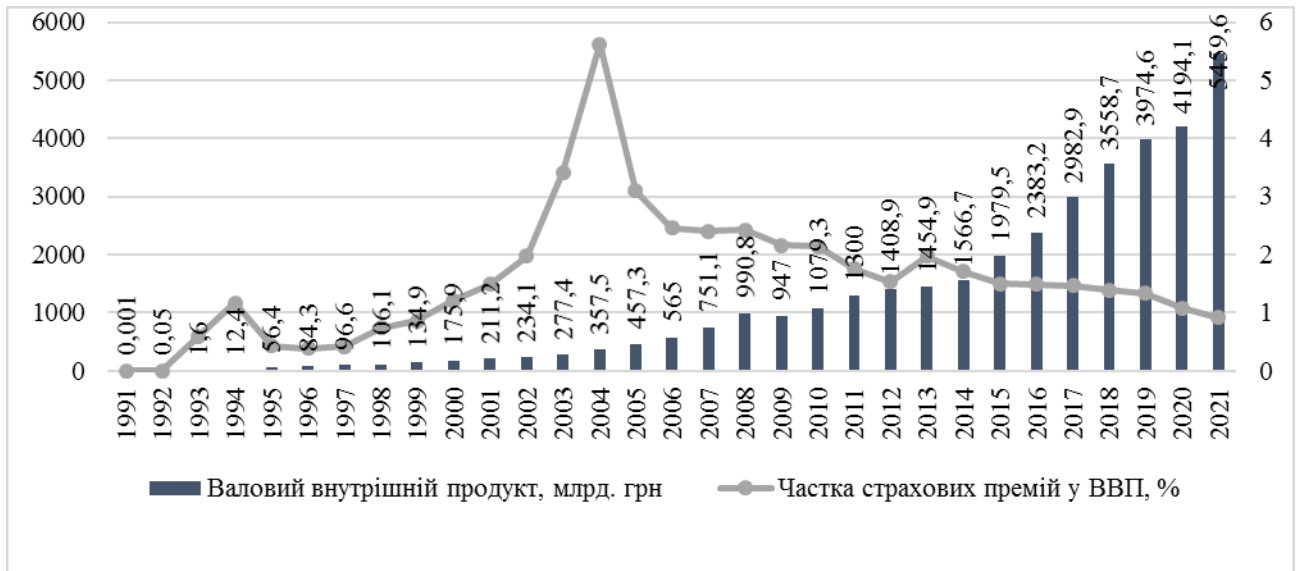

Рис. 3.10. Обсяг ВВП України та частка проникнення страхування у ВВП, 1991-2021 рр.

Джерело: складено та розраховано авторкою на основі [126; 421; 467]

Якщо порівнювати цей показник у світі, то його частка в середньому становить – 6,3%, а у Європі – 7,2%. Країнами-лідерами щодо проникнення страхування в економіку у світі є Люксембург (37,4%), Ірландія (12,1%) та Велика Британія (11,9%), які зберігають свої найвищі рейтинги уже понад десять років. (табл. Л.2., Додаток Л) [581].

Згідно даних рис. 3.10 бачимо поступове зростання ВВП з 2009 р. та досить активне, починаючи з 2015 р. Цей період характеризується активним зростанням страхових премій у СС, проте ця частка залишається досить незначною у порівнянні із розвинутими країнами світу. Окрім цього вважаємо, що не лише ВВП, як економічний чинник, впливає на розвиток СС, але і СС впливає на розвиток економіки. Якщо населення довіряє СС та відповідно елементам, що входять до її структури, воно починає без вагань вкладати свої заощадження у фінансові активи. Ці заощадження, спрямовані у СК, є ресурсом

страховика для здійснення інвестицій в економіку, що сприяє фінансуванню реального сектора економіки та зростанню ВВП. Тому стверджуємо, що ВВП радше слугує стимулятором розвитку СС в Україні, аніж її інгібітором.

Варто звернути увагу і на інфляційні коливання в економіці, які слугують дестимулятором розвитку СС, оскільки за рахунок зростання рівня цін в країні знижується купівельна спроможність грошей. Найбільшу загрозу інфляція справляє на такі елементи СС як СК життя, що видають, зазвичай, довгострокові страхові поліси, які з огляду на їх терміновість можуть знецінитись у кінці строку страхування. Основними наслідками інфляції у СС є: зниження реальної вартості грошових одиниць, очікуваних доходів та прибутків чи капіталу, що зумовлено зміною рівня цін в економіці країни. Окрім загрози, яку інфляція несе різного роду заощадженням населення, вона ще й справляє негативний вплив на вартість цінних паперів, які слугують інвестиціями страховиків.

Пріоритетом монетарної політики НБУ є забезпечення стабільності цін, яке передбачає незначне зростання цін, а не повну його відсутність. Якщо регуляторів вдається досягти стабільного рівня інфляції, то доходи та заощадження населення будуть захищені від знецінення, а інвестиції принесуть прибутки у економіку.

Якщо проаналізувати індекси споживчих цін за період незалежної України 1991-2021 рр. (рис. 3.11), то бачимо, що на початку 90-х років за часів хаосу, економічної невизначеності та присутності кримінальних авторитетів у країні та бізнесі спостерігалася гіперінфляція у 1993 р. на рівні 10256 %, яка різко знизилася до рівня 501% у наступному році, показуючи щорічну динаміку спаду.

Незначне зростання спостерігаємо, як наслідок світової фінансово-економічної кризи, у 2008-2009 рр., коли індекси споживчих цін встановлені на рівні 122,3% та 112,3% відповідно, а згодом у 2014-2015 рр. зростання інфляції було значним – 124,9% та 143,3%, що було спричинено політичними чинниками, описаними вище, – початком війни на Сході України та анексією Криму.

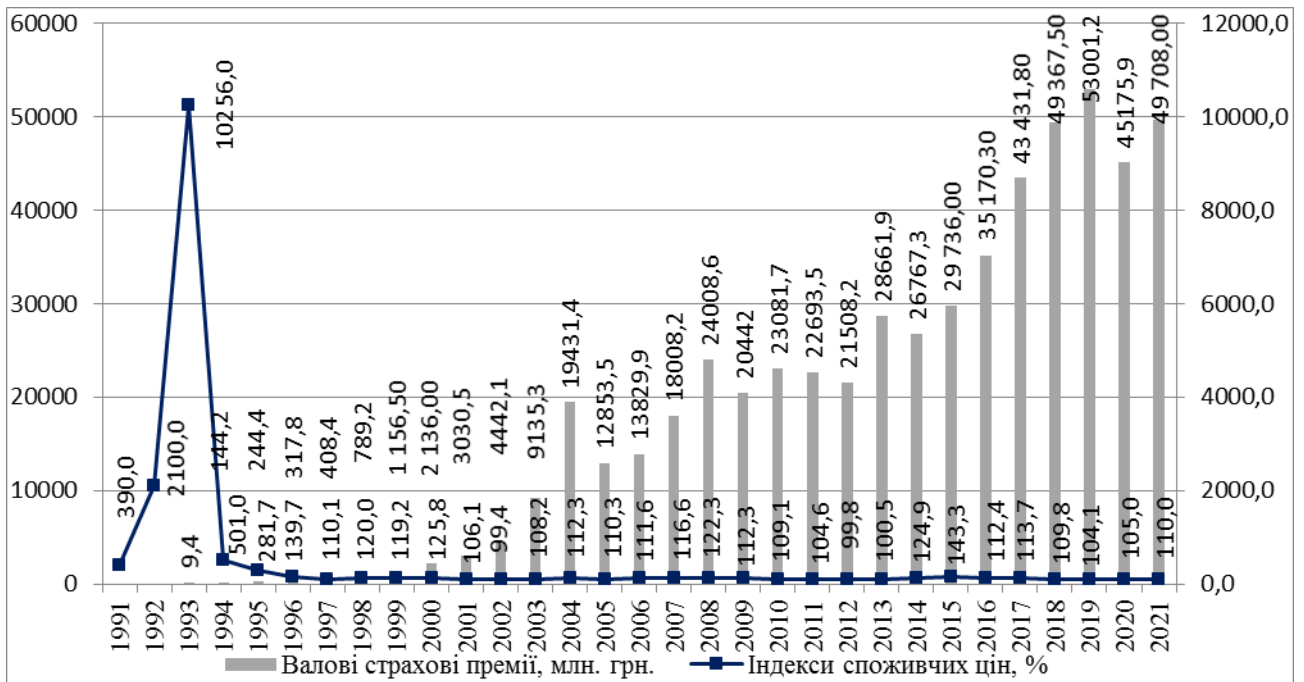

Рис.3.11. Індекси споживчих цін в Україні у співвідношенні до валових страхових премій у 1991-2021 рр.

Джерело: складено авторкою на основі [169; 467]

Вважаємо, що окрім вказаних причин, до зниження реальної вартості грошей у цей період призвела і банківська криза 2014-2016 рр., яка наклала свій відпечаток на довіру населення до банківської системи та знецінення грошей, які громадяни тримали на рахунках у банках. Проте, найвагомішою причиною кризи послугувало падіння цін на експортовану Україною сировину на світових ринках, що призвело до зменшення пропозиції іноземної валюти на валютному ринку, девальвації національної валюти і, як наслідок, – інфляції.

Між рівнем інфляції та розміром страхових премій, які були зібрані у СС, важко простежити явний зв'язок, який би дозволив зробити висновки щодо прямої залежності між цими показниками, оскільки населення вело себе по-різному, що демонструє кількість зібраних страхових премій за цей період. Проте стверджуємо, що за зниження інфляції, починаючи з 2017 р., населення активно почало здійснювати вкладення у страхування, оскільки бажало не лише отримати страховий захист, але й дохід від зростання вартості грошей через вкладення їх у різного роду фінансові активи. Значним був і приріст прибутковості страховиків через зростання комісійних доходів банківської

системи, що стало причиною покращення показників у СС та зростання ВВП у 2019 р. Вже у 2020 р. ситуація змінилася не на користь СС та економіки в цілому через вплив пандемії Covid-19, яка сколихнула весь світ, та позначилася на економіці країни незначним підвищенням рівня інфляції майже на 1% і значним спадом валових страхових премій. Простежити зростання, як рівня інфляції на 5%, так і валових страхових премій більше, ніж на 4,6 млн. грн можна і у 2021 р.

Через девальвацію національної грошової одиниці вартість страхових продуктів одразу зростає через подорожчання іноземної валюти, страховики не виплачують належних повних сум страхового відшкодування за окремими договорами страхування. Окрім цього, коливання курсів валют призводить до збитковості, зниження платоспроможності СК, особливо СК життя, тому що вони формують страхові резерви у тій валюті, в якій несуть відповідальність перед страхувальниками. Вдало описав Р. Г. Соболев жовтневу політичну кризу 2008 р., коли НБУ задля запобігання зниження курсу гривні вдався до валютних інтервенцій та ввів мораторій на видачу нових кредитів, через що СК, які збирали більшість премій через банківський канал продажу, почали втрачати обсяг зборів страхових платежів, через що скоротилася вітчизняна СС [410]. Банківська криза 2014 р. лише частково стала причиною девальвації гривні, що призвело до зниження доходів громадян у доларовому еквіваленті у 2014-2015 рр. За три роки, починаючи з 2013 р., національна валюта девальвувала більше, аніж у три рази, що призвело до скорочення доходів громадян із 408 дол. у 2013 р. до 174 дол. у 2015 р. Наступні роки показали значне зростання доходів, які у 2018 р. вже становили 380 дол. Крім того статистичні дані свідчать про ревальвацію гривні у цьому році в Україні. Зростання доходів громадян є показником соціально-економічного зростання в країні. Одним із чинників зростання рівня доходів громадян в Україні є стабілізація національної валюти. Політика НБУ щодо забезпечення стабільності валютних курсів та національної грошової одиниці ефективно впливатиме на розвиток вітчизняної СС.

Наголошуємо, що значний вплив на розвиток не лише СС, але й економіки у цілому, має рівень зайнятого та безробітного населення в країні.

Безробіття є каталізатором активності зайнятого населення та інгібітором розвитку вітчизняної СС, створює цілий комплекс проблем, починаючи від скорочення кількості платників податків, купівельної спроможності населення до втрати кваліфікованого персоналу у СС. На рис. 3.12 спостерігаємо тенденцію скорочення кількості безробітних за період 2010-2013 рр., відповідно – зростання зайнятого населення, що пояснюється відновленням після світової фінансової кризи та нарощуванням виробництва, яке дало додаткові робочі місця.

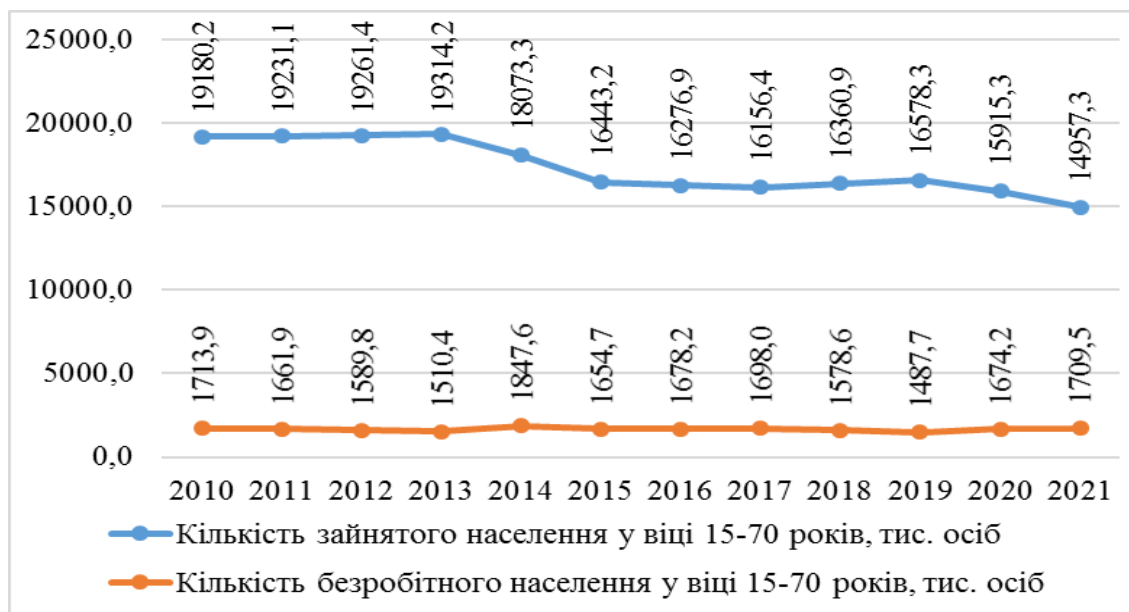

Рис. 3.12. Кількість зайнятого та безробітного населення в Україні за 2010-2021 рр.

Джерело: складено авторкою на основі [27; 157]

Зменшення кількості зайнятого населення у 2014 р. пояснюємо спадом виробництва, політичними чинниками, втратою Україною своїх територій і відповідно робочих місць у цих регіонах. Стрибкоподібна характеристика у подальші роки була різною, варто виділити вагоме зростання кількості безробітного населення у 2021 р. внаслідок світової пандемії, примусових заходів зі сторони держави щодо введення жорсткого карантину, що зумовило згортання робочих місць.

Згідно даних ДССУ, частка зайнятого населення у фінансовій та страховій сферах становить близько 1,5%. Немає достовірних даних щодо

частки із загального обсягу зайнятих у фінансовій та страховій сферах і скільки становить зайняте населення у СС, проте доцільно умовно розділити ці сфери на банківську, страхову та небанківську фінансово-кредитну і припустити, що частка у страхуванні становитиме 30-33% (рис. 3.13).

Рис. 3.13. Кількість зайнятого населення у фінансовій та страховій сфері в Україні за 2010-2021 рр.

Джерело: складено авторкою на основі [156]

Починаючи із 2011 р., є характерним скорочення кількості зайнятого працездатного населення у страховій сфері, що пов'язано із політикою регулятора щодо “зачищення” СС від неплатоспроможних та неконкурентоздатних елементів у ній. Якщо у 2011 р. СС була представлена 442 страховиками, то вже у 2019 р. їх залишилося 233, а у 2021 р. ще 78 страховиків вийшли зі СС і загальна кількість склала їх 155.

Вважаємо за необхідне наголосити на тісній співпраці банківської системи із страховою, оскільки остання є найбільшим її кредитором (11 млрд грн резервів розміщено на депозитах). Крім того СС є учасником пенсійної системи (5 млрд грн резервів компаній страхування життя), бере участь у детінізації транспортної галузі (2,5 млрд грн виплати на СТО по автострахованню), великим платником податків (1,8 млрд грн ЄСВ, ПДФО, на прибуток) та ін. [40]. Як показує світовий досвід, СК мають змогу акумулювати

фінансові ресурси у декілька разів більше, ніж банки, за умови високого рівня розвитку фінансового ринку та зростання добробуту населення. Сучасна СС України розвивається інертним шляхом, пасивно прямуючи за банківським кредитуванням.

Для України є характерним нарощення іноземного капіталу у СС, що може слугувати каталізатором розвитку СС за умови впровадження страхових інноваційних технологій, що вже ефективно працюють у світі, збільшення обсягів капітальних вкладень, зростання кваліфікованих кадрів, які зможуть поділитися іноземним досвідом здійснення страхування на теренах вітчизняної СС, зростання страхування життя, оскільки іноземні інвестори в першу чергу зацікавлені цим видом страхування, оскільки у вітчизняній СС він покритий лише на 1%, присутності (співпраці) з іноземними перестраховиками, що дозволить диверсифікувати ризики і слугуватиме гарантією залучення іноземних інвестицій в Україну, адаптування нормативно-правової бази відповідно до міжнародних стандартів, зростання авторитету вітчизняної СС у світовій страховій спільноті.

З іншої сторони, присутність іноземного капіталу може бути інгібітором розвитку СС, оскільки частина прибутків суб'єктів СС “витікатиме” за кордон, із СС витіснятимуться поступово вітчизняні СК, зростатиме рівень конкуренції у СС.

Особливості діяльності страховиків зумовлюють різні підходи до інвестування. Наприклад, СК життя переважно розміщують кошти у довгострокових інвестиційних інструментах, тому що їх доходи перевищують страхові виплати та витрати, які вони оплатити з доходів від премій та інвестицій. Тому короткострокові цінні папери недоцільно використовувати як інвестиційні інструменти. Для ризикових СК першочергове значення має наявність грошей для виплат страхового відшкодування, але необхідно здійснювати інвестиції на порівняно короткі терміни, щоб за необхідності їх можливо було перевести у гроші.

В Україні інноваційні проєкти вважаються дуже ризикованими, тому страховики не бажають чи з обережністю вкладають свої кошти у такого роду

інвестиційні інструменти, щоб не наражатися на ризики. Формування сприятливого інвестиційного середовища залишається стратегічним завданням, реалізація якого дозволить вплинути на розвиток національної економіки.

Аналіз основних показників (табл. 3.2, Додаток 3) показує, що інвестиційна діяльність вітчизняних страховиків сприяє структурним перетворенням в економіці країни дуже слабо та не вважається рушієм економічного зростання. Так, частка активів СК у ВВП країни є малою і за аналізований період зменшується: 2009 р. – 4,50%, 2013 р. – 4,56 %, 2018 р. – 1,78%. Такий спад засвідчує чуттєвість СК до змін у країні.

Зібрані СК фінансові ресурси страхувальників трансформуються у значні грошові потоки, спрямовані або на поповнення власних ресурсів СК і їх розвитку, або – на фінансування підприємств різних галузей. Зазвичай, як свідчить світова практика, найпопулярнішими є: нафтова, електронна, хімічна, машинобудівна. Загальна сума інвестицій СК Європи, Японії, США обчислюється декількома трильйонами доларів. Середня частка інвестицій СК Європи становить більше 25% ВВП. В Україні частка інвестицій СК у ВВП є мізерною: у 2009 р. – 2,09%, 2013 р. – 2,25%, 2018 р. – 0,91%. Для порівняння, частка прямих іноземних інвестицій у ВВП України має також тенденцію до зменшення і показує вплив економічної та політичної нестабільності на інвестиційний клімат (нормою для країни вважається показник до 6% у ВВП країни обсяги іноземних інвестицій): у 2009 р. – 4,50%, 2013 р. – 4,56%, 2018 р. – 1,83%.

З іншого боку, СК недостатньо використовують свої інвестиційні можливості. Часто маючи винагороду за участь у тіньовій діяльності, СК не ведуть активного інвестування, воно є другорядним, а як здійснюють – то на короткий строк у високоліквідні, але низькодохідні інструменти. Обсяги інвестицій у розрахунку на одну СК становлять 2009 р. – 42,40 млн. грн., 2013 р. – 80,29%, 2018 р. – 114,83%.

За десять років інвестиції СК у депозити зросли практично у три рази (2009 р. – 5926,4 млн грн, 2019 р. – 15884,0 млн грн). Що стосується інвестицій у нерухоме майно (за досліджуваний період зросли вдвічі з 1997,8 млн грн у

2009 р. до 4083,6 млн грн у 2019 р.), то вкладення в нерухомість, як правило, забезпечують більшу віддачу, ніж надання коштів у кредит. Через зростання частки цього виду активів можна було б досягти значних залучень капіталу у сферу будівництва житла.

Окремої уваги заслуговують цінні папери, обсяги яких поступово зростали протягом досліджуваного періоду, досягнувши найвищих значень у 2012 р. – 33942,1 млн грн. Після цього вони почали активно знижуватися і на кінець 2019 р. становили 14387,0 млн грн, досягнувши рівня 2016 р. (основна маса інвестицій кожного року припадає на акції, цінні папери, що емітовані державою; водночас, в іпотечні сертифікати СК відмовляються вкладати вже третій рік поспіль, що зумовлено їх низькою інвестиційною привабливістю та не значним доходом). Ці інвестиційні активи обрано нами за принципом найбільш дохідних і тих, які займають в активах СК частку 70-90%.

Якщо аналізувати інвестиції в економіку України, то вони активно зростають – у 2019 р. становили 1687,9 млн грн, що майже у 22 рази вище 2009 р. Однак у 2015 р. СК не виявили жодного інтересу до цього інвестиційного активу (0,9 млн грн), що пов'язано із економічною та політичною ситуацією в Україні та війною на Сході. Варто наголосити, що практично мізерною є частка банківських металів у інвестиціях СК (39,2 млн. грн. у 2019 р.). Робимо висновок, що включення в інвестиційний портфель золота може бути корисним для підвищення скоригованої на ризик дохідності інвестиційного портфеля. Важливою характеристикою золота як виду активів є те, що воно не виступає чийось зобов'язанням, як усі боргові цінні папери, і не засвідчує права вимоги на активи компанії у вигляді акцій. Отже, інвестори в банківські метали, на відміну від інвесторів у будь-які цінні папери, не несуть ризику банкрутства, а розглядають ці фінансові активи як диверсифікацію інвестиційного портфеля страховика.

На нашу думку, відсутність надійних інвестиційних інструментів для довгострокового розміщення страхових резервів слугуватиме інгібітором розвитку СС, оскільки саме СК є потужними інституціональними інвесторами в економіку України. Нерозвиненість фінансового ринку веде до скорочення

надійних, прибуткових та ліквідних фінансових інструментів, що стримує СК від проведення активної інвестиційної діяльності, яка спрямована на зростання їх доходів.

3. **Social (S)** – соціальні чинники впливу на розвиток СС, до яких входять: довіра до страховиків; якість страхових послуг; спосіб життя і звичаї страхувальників; рівень міграції населення; статево-вікова структура населення; пандемія.

Довіра до страховиків є каталізатором розвитку СС, якщо СК працюють прозоро, відкрито та чітко до механізму розвитку державного регулювання СС в країні. Проте в Україні основною причиною стримування розвитку страхування є недовіра населення до СК в Україні, оскільки вітчизняна СС працює на підвалинах колишньої державної системи соціального страхового забезпечення, масових банкрутствах підприємств, гіперінфляції, яка знецінила вклади населення. Після розпаду Держстраху та Держбанку, громадяни України втратили свої заощадження через банківську та страхову системи, як наслідок сформувався у населення високий рівень недовіри до СК.

Окрім цього, однією із причин низької страхової культури є відсутність кваліфікованих працівників у СС. Починаючи від стадії зародження СС України, різко зросла потреба в страхових кваліфікованих кадрах, які можуть самостійно опрацювати аналітичну інформацію щодо надання страхових послуг, встановлювати та економічно обґрунтовувати страхові тарифи, здійснювати необхідні розрахунки, пов'язані з укладанням страхових договорів. Погоджуємося з думкою О. С. Журавки щодо певного специфічного процесу формування та використання грошових фондів страховиків, оподаткування їх доходів, ведення обліку і фінансової звітності, що вимагає врахування цих особливостей при підготовці фахівців страхування [146].

Варто окремо наголосити на способі життя і звичаях населення, що має значний вплив на розвиток вітчизняної СС у разі, якщо в країні є належний рівень заробітної плати населення та високий рівень життя. І. М. Цуркан дослідив, що формування добровільного ринку страхування життя в розвинутих країнах почалося із заробітної плати у 500 дол. на місяць. Якщо

середньомісячна зарплата громадян становить менше зазначеної суми, то страхування життя зростає досить повільно [487, с. 132]. В Україні середньомісячна заробітна плата на 2021 р. становила близько 525 дол., що дає усі підстави говорити про сприятливі умови для розвитку цього напрямку страхування [399]. Для кожного громадянина України платежі, вкладені у страхування життя, є зазвичай сформовані із додаткових надлишкових коштів, які принесуть йому дохід у майбутній перспективі. Погоджуємося із думкою Т. Маршалок, що чинниками зростання середніх доходів громадян є зростання розміру мінімальної заробітної плати, поступове та системне підвищення оплати праці працівникам сфери медицини, освіти, політика децентралізації, медична реформа, розвиток аграрної сфери, зростання долі ІТ ринку в загальній структурі економіки. Саме ці чинники і стали основними при зростанні середніх доходів та зростанні добробуту громадян України [249, с. 29].

Значний вплив на розвиток СС має рівень міграції населення, який може слугувати дестимулятором розвитку СС у випадку виїзду кваліфікованих працівників страхової сфери за кордон та каталізатором розвитку – при переміщенні в межах країни між регіонами. Погоджуємося із Л. І. Гальків, яка зазначила, що раніше основну частку трудових мігрантів складала сезонні працівники, а зараз більшу частку становлять студенти (Польща, Чехія, Німеччина) та висококваліфіковані спеціалісти (програмісти, інженери – країни ЄС, США). Згідно опитування, близько 8% наших громадян планують виїхати на роботу в інші країни, де рівень заробітної плати є набагато вищим, аніж в Україні. Через цей факт Україна втрачає трудовий капітал, у тому числі у СС [96, с. 127]. Найбільші потоки трудової міграції з метою працевлаштування є у наступні країни: Кіпр (15,7 тис. осіб), Велика Британія (9,8 тис. осіб), Німеччина (8,4 тис. осіб), Греція та Польща (по 6,2 тис. осіб). Відповідно до проведеного аналізу працівники фінансової галузі та страхування у 2021 р. отримали збільшення зарплати на 20%, з 20 080 до 24 095 грн. [120].

Гострою демографічною проблемою є статево-вікова структура населення, тому що відбувається трансформація вікової структури населення, зокрема зростання питомої ваги осіб старшого віку. Проаналізувавши вікову

структуру населення України у 2020 р., стверджуємо про регресивний розвиток вікової структури, оскільки питома вага населення віком від 0 до 17 років становила 18%, а людей, старших 60 років, – 23,9% [384]. Усі ці чинники позначаються на розвитку СС, слугуючи їй інгібітором, оскільки скорочується не лише кількість зайнятих у страхуванні, але й кількість молодих осіб, які б могли скористатися страховими продуктами. Цей процес буде і надалі продовжуватися, оскільки населення України постійно скорочується. Після здобуття незалежності країна втратила більше 10 млн. осіб (близько 20% населення) за період 1990-2021 рр. [384]. Відповідно до проведених досліджень академіком НАН С. І. Пирожковим прогнозується подальше активне скорочення населення, яке до 2026 р. знизиться до 38 млн. осіб, а до 2050 р. – нижче 34 млн. [121, с. 46].

Пандемія COVID-19 стала як інгібітором, так і каталізатором розвитку СС України і набула потужного впливу на світову економіку. Жоден економічний суб'єкт не був готовим до такого фінансового навантаження без державної допомоги. Втрати економічних суб'єктів є достатньо великими, хоча їх досить важко підрахувати. Проте результати виходу з карантину та фінансової кризи матимуть і позитивний вплив на розвиток СС, оскільки активізують онлайн-продукти, діджиталізацію страхових бізнес-процесів. Поширення пандемії також посилило накопичення системних проблем у СС, які потребують негайного вирішення. Дослідження, проведені великими страховими корпораціями (до прикладу, Лондонський “Ллойд”), показали, що найкращою моделлю подолання подібних катастрофічних ситуацій є партнерство держави і приватних СК [439, с. 128].

У 2020 р. прийнято Постанову КМУ “Про затвердження Порядку використання коштів фонду боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2, та її наслідками” від 22 квітня 2020 р. №302, яка передбачає виділення коштів на заходи, спрямовані на запобігання виникненню та поширенню, локалізацію та ліквідацію спалахів, епідемій та пандемій гострої респіраторної хвороби COVID-19 та надання фінансової допомоги Фонду соціального страхування і Фонду

загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття на поворотній або безповоротній основі [345].

4. Technological (T) – технологічні чинники впливу на розвиток СС, які представлені: рівнем розвитку інновацій та технологій у страхуванні; законодавчим врегулюванням питань щодо технологічного забезпечення СС; рівнем проникнення мережі Інтернет і мобільних гаджетів у СС; ступенем глобалізації та відкритості СС; рівнем користування, введенням і передачею технологічних процесів.

У сучасній інформаційно-насиченій СС важливого значення набуває розвиток інновацій та технологій у страхуванні. Серед основних страхових “новинок” в епоху діджиталізації доцільно виділити: електронні страхові поліси та можливість здійснювати сплату страхової премії за допомогою цифрових підписів та електронних грошей, досконалу систему електронного документообігу, автоматизацію управління бізнес-процесами, використання інформаційних систем тощо. О. М. Гострик вдало описав призначення інформаційних систем з їхньою сумісністю і з автоматизованими системами управління, що націлені на обхват усіх основних елементів технологічного процесу [112, с. 39]. Доповнила цей аналіз О. А. Клепікова, вивчивши вітчизняні технологічні продукти корпорації “Парус”, “Галактика”, “ФігароERP” компанії “Бізнес-консоль”, “1С: Підприємство 8” та зарубіжні комп'ютерні інформаційні системи: SAP R/3; MS AXAPTA (Navision); BAAN; Frontstep, IPS Applications та ін. програмні продукти класу СУБД (об'єктно орієнтовані системи управління базами даних). Після порівняння зі світовим досвідом, вчена стверджує, що такі універсальні продукти, як MySQL, mSQL, PostgreSQL, Oracle, Microsoft SQL, Access, Sybase набирають своєї популярності на світовому страховому ринку [186, с. 75].

У світі найпопулярнішим у СС вважається Oracle Insurance. Це додаток, який дозволяє підтримувати страхові процеси та програмні продукти (BPM – Bussiness Process Management), що набувають свого розвитку у вітчизняній страховій практиці. Погоджуємося із дослідженнями проведеними Г. В. Зябченковою [166, с. 168], що в Україні лише поодинокі суб'єкти СС

застосовують інформаційні системи та програмні продукти.

До активних користувачів зачислимо СК “Галактика”, СК “Українські страхові інформаційні системи” та СК “Провідна”, основним продуктом яких є інформаційна система “Insurance Company”, яка представлена через систему “клієнт-сервер”, що дозволяє обліковувати страхову інформацію відповідно до сучасних міжнародних стандартів та налагоджувати продаж страхових продуктів.

Рівень проникнення мережі Інтернет і мобільних гаджетів у СС є каталізатором розвитку СС у сучасному світі інформаційно-інноваційних технологій. Згідно досліджень, проведених Дослідницьким холдингом Factum Group Ukraine, в Україні у 2019 р. інтернетом регулярно користувалися 71% українців, що становило 22,96 млн. осіб (більше половини населення країни), а у 2021 р. кількість інтернет користувачів збільшилася майже до 30 млн осіб, що пов'язано з пандемією коронавірусу COVID-19 і переведенням населення на онлайн-роботу та онлайн-навчання. З них 21 млн. осіб користувалися інтернетом з дому (65%). Дослідження показало, що активніше Інтернетом користуються жінки (52%), аніж чоловіки (47%). Найбільша частка користувачів припадала на Центрально-Північні регіони України (33%), на Сході – 29%, Західні регіони – 27%, Південь країни – 11%.

Серед користувачів 44% мають середній дохід, 40% – нижче середнього та 7% – мають низький рівень доходу; 6% користувачів мають дохід вище середнього і лише 1% мають високий рівень доходу. Щодо рівня освіти, то повну вищу освіту мають 87% активних користувачів. Серед осіб з високим рівнем доходу 100% регулярних користувачів, вище середнього – 93%, середній – 88%, нижче середнього – 66%, низький – 39% [182].

Окрім мережі Інтернет, популярністю користуються додатки на телефоні. Мобільний телефон або смартфон використовують 66% користувачів, домашній ноутбук – 40%, стаціонарний домашній комп'ютер – 36%, а планшет лише 14% [237].

Вважаємо, що рівень розвитку ВВП країн, відповідно, і розвитку СС співвідноситься з проникненням Інтернету. Простежуємо закономірність щодо

вищої пропускнуої здатності в Інтернеті у найбагатших країнах та навпаки. До прикладу, різниця між користувачами Інтернету в Північній Кореї та Катарі становить 98,4%. Використання Інтернету є найпоширенішим у Північній Америці, а також у Північній та Західній Європі (більше 90%), а в Центральній та Східній Африці залишається низьким (менше 20%) [173]. Першопричиною є недоступність інфраструктури, оскільки чим освіченіша людина, тим частіше вона має можливість працювати за комп'ютером чи з мережею [590].

5. **Legal (L)** – правові чинники впливу на розвиток СС, до яких зачислимо: нормативну базу регулювання СС; європейську правову базу; правопорушення у СС; захист прав споживачів страхових послуг; страхове шахрайство.

Для України характерною є недосконалість нормативної бази щодо регулювання СС, що слугує інгібітором її розвитку, оскільки не створює жодних умов її удосконаленню, не містить положень щодо визначення її особливостей з урахуванням специфіки СС. В Україні наявна велика кількість підзаконних нормативних документів, що свідчить про розпорошеність правових норм. Чинне законодавство містить багато неточностей та розбіжностей, які мають негативний вплив на розвиток СС.

Правове регулювання вітчизняної СС ґрунтується на нормах Закону України “Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства ЄС” [331]. Правова система ЄС (*Acquis communautaire*), яка включає акти законодавства ЄС, прийняті в рамках Європейського співтовариства, Спільної зовнішньої політики та політики безпеки і Співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ разом із вітчизняною правовою системою орієнтуються на законодавчі норми ЄС і рекомендації IAIS і Організації економічного співробітництва та розвитку.

Інтеграція української правової системи у європейську дозволить громадянам мати доступ до ширшого асортименту страхових послуг та дисциплінуватиме суб'єктів СС щодо виконання їх обов'язків перед страхувальниками. Вітчизняні державні органи влади задля ефективного регулювання та нагляду СС мають співпрацювати з європейськими

організаціями у питаннях, які містять суперечливі факти, з метою вироблення практичних рекомендацій для України, враховуючи особливості розвитку нашої держави. Міжнародне та європейське право має значний вплив на СС в Україні, оскільки дозволить сформуванню концепцію стратегічного розвитку системи страхового законодавства України.

Вдало підкреслила важливість правової бази Н. Б. Пацурія, зазначивши, що одним із найважливіших чинників розвитку страхового права та страхової діяльності, зважаючи на її велике соціально-економічне значення для нормального існування економіки країни, є становлення і розвиток нормативної бази, яка б відповідала змісту і завданням даного сегмента економіки, і забезпечувала задоволення інтересів усіх учасників страхових правовідносин [298, с. 38]. Частиною вітчизняного законодавства України щодо регулювання страхової системи є джерела міжнародного характеру, ратифіковані Верховною Радою, що дає можливість суб'єктам СС застосовувати норми міжнародного права.

Правопорушення у СС є дестабілізатором її розвитку в Україні. Найпоширенішими видами порушень законодавства у СС є ухилення від сплати податку на прибуток шляхом віднесення до виробничих витрат страхових сум. Фінансовим правопорушенням у СС є сплата менших за розміром страхових платежів, аніж установлені СК за конкретним видом ризику.

Окремо потрібно виділити правопорушення фінансового характеру зі сторони співробітників СК та страхових посередників, оскільки вони можуть бути фактично незареєстрованими, працювати без ліцензій, і як досліджувала А. М. Єрмошенко, продавати недійсні страхові поліси та не перераховувати зібрані страхові премії страховику, від імені якого вони діють [139]. Продаючи такі страхові поліси, страхові посередники отримують, окрім відсотка СК, повну суму страхової премії, внаслідок чого страховик втрачає свою вигоду та репутацію, тому що не надає вказаного у страховому договорі страхового захисту своєму клієнту. Правильно зауважила Л. О. Добрик, що описана проблема пов'язана з відсутністю належної системи ліцензування та акредитації вітчизняних страхових посередників, оскільки в Україні страховим

агентом може стати практично будь-яка особа [124].

Сьогодні існують найрізноманітніші схеми правопорушень у СС, особливо у сфері страхуванням відповідальності власників автотранспорту з інсценуванням або фальсифікацією ДТП. Наступними за популярністю правопорушення – у сфері особистого страхування: страхування туристів при завищенні цін на медичне обслуговування; медичне страхування у випадку неправдивих нещасних випадків; накопичувальне страхування.

Вагомого значення в останні роки набуває індивід як споживач, тому захист прав споживачів страхових послуг повинен ґрунтуватися на високому рівні фінансової грамотності населення, страховій культурі, відкритій інформації в інтересах споживачів, ефективності системи реалізації та захисту їх прав. Задля цього потрібно впорядкувати спеціалізоване законодавство, що і зробив регулятор у 2021 р. НБУ визначив порядок нагляду за додержанням суб'єктами СС законодавства про захист прав споживачів страхових послуг, затвердивши Постанову “Про затвердження Положення про здійснення Національним банком України нагляду за додержанням учасниками ринку фінансових послуг законодавства про захист прав споживачів фінансових послуг” від 16 червня 2021 р. № 52. Це було першим кроком до прозорого та повного розкриття інформації з метою розуміння клієнтом можливих ризиків при укладенні договору страхування, встановлення санкцій для суб'єктів СС у разі порушення прав споживачів. Підтримуємо позицію регулятора та вчених [28, с. 1066; 387, с. 138-139] щодо необхідності створення Інституту фінансового омбудсмена, який підвищить ефективність захисту прав споживачів страхових послуг шляхом створення нових інструментів, вестиме досудове вирішення спорів між суб'єктами СС та їх клієнтами. У 2015 р. в Україні було зареєстровано громадську організацію “Український страховий омбудсмен”, засновниками якої стали юридичні особи, які мали на меті захищати права споживачів страхових послуг, що не можуть отримати страхове відшкодування. Інститут страхового омбудсмена доцільно розглядати як інструмент зменшення навантаження на судову систему та НБУ, що сприятиме підвищенню довіри до СС та страховій культурі.

Велику загрозу для функціонування СС становить страхове шахрайство. Згідно досліджень О. М. Заєць, найрозповсюдженішим кримінальним правопорушенням у СС є шахрайські дії у страхуванні, чому значну увагу приділяють у США. За оцінками американських експертів, втрати від правопорушень у сфері страхування в США складають 100 млрд дол. у рік, 10% всіх претензій є шахрайськими [155, с. 132]. Українські СК тіньові схеми реалізують за допомогою механізмів, які використовувалися у різні роки й були породжені, насамперед, прогалинами як у страховому, так і у податковому законодавстві. Тому боротьба із відмиванням грошей суб'єктами СС має здійснюватися комплексно – на міжнародному рівні, на рівні держави, на рівні кожного окремого суб'єкта. В Україні використовувати тіньові схеми можуть: спеціально створені фіктивні підприємства, які користуються послугами СК з метою приховування нелегально отриманих доходів та свого справжнього походження. Це фінансово-промислові групи, які найчастіше використовують СК для переведення капіталу за кордон; підприємства, пов'язані з державними органами, що освоюють бюджетні кошти; представники середнього бізнесу та СК – співучасники злочину, інші суб'єкти СС, дії котрих можуть спрямовуватись на приховування факту незаконної легалізації грошей шляхом ухилення від обов'язкових процедур контролю [535, с. 93].

Проаналізувавши усі групи чинників впливу на розвиток СС в Україні, пропонуємо авторську модель здійснення PESTL-аналізу, що дозволить всебічно оцінити ступінь впливу виділених нами (на основі проведеного дослідження) екзогенних чинників (табл. 3.2).

У процесі проведення PESTL-аналізу здійснено формалізовану критеріальну оцінку сили впливу чинників кожної групи на розвиток вітчизняної СС. Індикатор сили впливу оцінюється у балах, скоригованих на ваговий коефіцієнт.

Внаслідок ранжування зроблено висновок про те, яка група чинників матиме найбільший вплив на розвиток СС та функціонування її елементів. Даний метод містить консенсус-прогноз експертів на основі власних припущень та власного сценарію розвитку СС та усереднене значення оцінених

експертами основних груп чинників на основі єдиних припущень та єдиного консенсусного сценарію розвитку СС. Ці припущення були отримані від експертів в рамках проведення анкетного опитування (табл. М.1., Додаток М).

Таблиця 3.2

Показники PESTL-аналізу розвитку СС України

Політичні чинники (Political)	Оцінка	Ваговий коефіцієнт	Зважена оцінка
Політична ситуація в країні	3	0,15	0,45
Рівень корупції	5	0,20	1,00
Домінування політичних інтересів над правовими у питаннях розвитку вітчизняного законодавства	3	0,15	0,45
Слабка взаємодія гілок державної влади	2	0,15	0,30
Лобізм бізнес-інтересів	3	0,15	0,45
Механізм взаємодії політичних сил, які популяризують різні політичні ідеології	3	0,10	0,30
Війна на території країни	3	0,10	0,30
Сума	22	1,00	3,25
Середня оцінка впливу політичних чинників			3,14
Сила впливу політичних чинників			3,25
Економічні чинники (Economic)	Оцінка	Ваговий коефіцієнт	Зважена оцінка
Рівень ВВП	3	0,20	0,60
Рівень інфляції	5	0,25	1,25
Курси валют	4	0,25	1,00
Кількість працездатного населення	4	0,15	0,60
Кількість безробітного населення	3	0,15	0,45
Сума	19	1,00	3,90
Середня оцінка впливу економічних чинників			3,80
Сила впливу економічних чинників			3,90
Соціальні чинники (Social)	Оцінка	Ваговий коефіцієнт	Зважена оцінка
Довіра до страховиків	4	0,15	0,60
Якість страхових послуг	5	0,20	1,00
Спосіб життя і звичаї	3	0,10	0,30
Рівень міграції	2	0,20	0,40
Статеві-вікова структура населення	2	0,15	0,30
Пандемія	3	0,20	0,60
Сума	19	1,00	3,20
Середня оцінка впливу соціальних чинників			3,17
Сила впливу соціальних чинників			3,20
Технологічні чинники (Technological)	Оцінка	Ваговий коефіцієнт	Зважена оцінка
Рівень розвитку інновацій та технологій у страхуванні	4	0,20	0,80
Законодавче врегулювання питань щодо технологічного забезпечення СС	3	0,25	0,75
Рівень проникнення мережі Інтернет і мобільних гаджетів у СС	4	0,25	1,00
Ступінь глобалізації та відкритості СС	4	0,20	0,80

Рівень користування, введення і передачі технологічних процесів	2	0,10	0,20
Сума	17	1,00	3,55
Середня оцінка впливу технологічних чинників			3,40
Сила впливу технологічних чинників			3,55
Правові чинники (Legal)	Оцінка	Ваговий коефіцієнт	Зважена оцінка
Нормативна база регулювання СС	4	0,15	0,60
Європейська правова база	3	0,20	0,60
Правопорушення у СС	4	0,15	0,60
Захист прав споживачів страхових послуг	5	0,20	1,00
Страхове шахрайство	3	0,30	0,90
Сума	19	1,00	3,70
Середня оцінка впливу правових чинників			3,80
Сила впливу правових чинників			3,70

Джерело: розраховано авторкою за результатами анкетування страхових експертів

Як видно з табл. 3.2, найбільший вплив на розвиток СС мають економічні чинники (сила впливу яких дорівнює 3,90), що є закономірним у сучасній нестабільній економічній ситуації. Наступними за силою впливу на розвиток вітчизняної СС є правові – 3,70, технологічні – 3,55, політичні – 3,25 та соціальні – 3,20. Значення наведених коефіцієнтів є досить високим, що показує вагомий вплив екзогенних чинників макросередовища та недосконалість СС, впливу яких вона піддається. Загалом за умов політичної та економічної нестабільності ускладнюється розвиток вітчизняної СС. В цілому, методика PESTL-аналізу ґрунтується на аналізі змін макросередовища за певними пріоритетними напрямками із подальшим виявленням тенденцій, які впливають на функціонування вітчизняної СС з метою досягнення максимальної ефективності її розвитку. На основі проведеного аналізу стверджуємо, що найбільш дестабілізуючий вплив на розвиток СС в Україні здійснюють такі чинники, як: рівень корупції, нестабільність політичної ситуації, рівень інфляції та низький рівень захисту прав споживачів страхових послуг. Саме високий рівень корупції та політична нестабільність в Україні породжують інфляційні процеси, які гальмують розвиток СС.

Таким чином, на основі проведеного PESTL-аналізу та висновків експертів зі страхування зроблено висновок, що найбільший вплив на розвиток СС мають економічні чинники, а найменший – соціальні чинники. Досліджені групи

чинників (політичні, економічні, технологічні, соціальні, правові) мають як позитивні, так і негативні наслідки на розвиток СС, кожен з них має всебічну оцінку механізмів і результатів впливу. Аналізувати вплив зовнішніх та внутрішніх чинників на розвиток СС потрібно у їхньому взаємозв'язку та залежності. Врахування сили впливу кожного з них дозволить запобігти можливим загрозам і сформулювати дієву стратегію подальшого розвитку СС України.

3.3. Інтегральне оцінювання параметрів розвитку вітчизняної страхової системи

Проведений у попередньому параграфі PESTL-аналіз показав вагомість впливу економічних показників на розвиток СС та незначний вплив соціальних показників, що пропонуємо довести за допомогою математичних методів. Стверджуємо, що рівень економічного розвитку країни є пріоритетним для СС і саме особливості нерівномірного впливу соціальних та економічних показників на розвиток вітчизняної СС обумовлюють необхідність їх аналізу при дослідженні показників розвитку й функціонування СС. За результатом математичного аналізу визначимо цільові напрями ДРРСС. З цією метою потрібно дослідити взаємозв'язок між показниками розвитку СС та соціально-економічними показниками розвитку країни.

Процес дослідження складатиметься з наступних етапів:

- вибір та групування показників для оцінювання розвитку СС в Україні;
- визначення взаємозв'язків між обраними показниками;
- аналіз чинників, що мають найбільший вплив на змінну величину, яка є результативною ознакою;
- проведення багатофакторного кореляційно-регресійного аналізу задля вивчення сили впливу соціально-економічних чинників;
- визначення впливу макроекономічних показників на розвиток СС в Україні;

- побудова інтегрального індексу розвитку СС з метою визначення стадії життєвого циклу і підтвердження нашої гіпотези;
- розрахунок прогностичних даних розвитку вітчизняної СС;
- оцінювання отриманих результатів дослідження.

Отримані результати дослідження слугуватимуть орієнтиром для мегарегулятора та інших органів влади щодо застосування потрібних заходів впливу на суб'єктів СС.

Економіко-математичні моделі – це моделі, що застосовують при дослідженні параметрів об'єкта на основі методів математичної статистики і вони є найбільш використовуваними економетричними моделями в економіці. Досліджуючи залежності між двома і більше вибірками даних, потрібно використовувати методи кореляційно-регресійного аналізу, що ґрунтується на фундаментальних засадах математичної статистики. Поєднання цих двох методів дає змогу отримати моделі в межах визначеної точності, оскільки за допомогою кореляційного аналізу встановлюється як існування самого зв'язку між явищами, так і ступінь сили цього зв'язку. Регресійний аналіз є комплексом методів, які оцінюють суттєвість зв'язку, його характер та дають змогу визначити вигляд моделі, описавши її за допомогою математичних функцій. Побудова математичної моделі для чинників, які досліджуються, та результуючої функції здійснюється з урахуванням різноманітних параметрів, які враховують визначену тісноту зв'язку між змінними у моделі та їх значимості в отриманні результуючої величини.

З метою дослідження процесів і чинників, які впливають на розвиток СС в Україні та її ефективне державне регулювання, варто застосовувати методологічні напрацювання щодо побудови трендових моделей для прогнозування основних процесів розвитку СС в Україні. З цією метою потрібно обрати певну сукупність показників, які мають вплив на розвиток СС в Україні та її державне регулювання, адже від цього залежатиме ефективність, повнота та комплексність нашого дослідження.

З представленого набору статистичних даних для майбутніх досліджень

нами обрано сукупність соціально-економічних чинників впливу на розвиток СС в Україні, вихідні дані яких представлено за період 1993-2021 рр. у табл. Н.

1. Додатку Н:

X_1 – обсяги ВВП на одну особу;

X_2 – середньорічний дохід на одну особу;

X_3 – рівень інфляції;

X_4 – рівень безробіття;

Y_1 – обсяги страхових премій на одну особу.

Для визначення впливу соціально-економічних чинників на розвиток СС побудовано лінії трендів за допомогою сучасних програмно-технічних засобів (пакет STATA 7, Microsoft Excel). Серед різних типів апроксимуючої залежності рекомендовано використовувати лінійні, логарифмічні, поліноміальні 2-го, 3-го й 4-го ступеня та степеневі залежності для розрахунку прогнозних значень вибраних величин. Вибір апроксимуючої залежності для трендових моделей було здійснено з врахуванням величини коефіцієнта детермінації (R^2), значення якого було в межах 0,7 - 1,0 (табл. Н.2 – Н.5, рис. Н.1 – Н.4, Додаток Н).

Комплекс моделей, що описують тренди впливу соціально-економічних чинників на розвиток СС та їх прогнозні значення, представлено в табл. 3.3.

У загальному вигляді багатofакторна кореляційно-регресійна модель, яка відображає зв'язок впливу чинників ($X_1, X_2, X_3, X_4, \dots, X_n$) на результуючий показник (Y) і використовується для здійснення економічного аналізування, має такий вигляд:

$$Y = a_0 + a_1 \cdot X_1 + a_2 X_2 + a_3 \cdot X_3 + \dots + a_n \cdot X_n + u, \quad (3.1)$$

де Y – вектор спостережень за залежною змінною (показником розвитку СС); у нашому аналізі залежною змінною буде – Y_1 – обсяг страхових премій на одну особу;

X_1, \dots, X_n – вектор спостережень за незалежними змінними (соціально-економічними показниками розвитку); у нашому дослідженні X_1 – обсяги ВВП на одну особу; X_2 – середньорічний дохід на одну особу; X_3 – рівень інфляції; X_4 – рівень безробіття;

a_0 – параметр, який вказує на вплив чинників, які не включені до моделі, на результуючий показник;

a_1, \dots, a_n – невідомі параметри регресійної моделі (коефіцієнт, який визначає силу впливу чинників, тобто незалежних змінних на показник Y , у нашому дослідженні – зміна показника розвитку СС під впливом зміни показників соціально-економічного розвитку);

u – вектор випадкових величин.

Таблиця 3.3

Моделі, що описують тренди впливу соціально-економічних чинників на розвиток СС (прогнозні значення)

Чинники впливу	Моделі	Коефіцієнт детермінації	Прогнозні значення, роки				
			2022	2023	2024	2025	2026
Обсяги ВВП на одну особу, грн	$X_1=0,7518x^4-6023,7099x^3+18098022,7x^2-24166659681,6845x+12101363359009,4$	$R^2 = 0,9934$	150407,479	175947,205	205187,908	238499,994	276271,947
Середньорічний дохід на одну особу, грн	$X_2=8,1571x^3-48955,4211x^2+97937018,6939x-65309139015,2634$	$R^2 = 0,9915$	95938,225	108270,793	121703,383	136284,937	152064,400
Рівень інфляції, %	$X_3=0,6548x^2-2633,1334x+2647395,527$	$R^2 = 0,6793$	166,212	181,574	198,245	216,225	235,515
Рівень безробіття, %	$X_4=0,0000x^5-0,2499x^4+1005,4729x^3-2022491,3542x^2+2034090515,1302x-818297411997,4290$	$R^2 = 0,90$	9,148	9,344	9,899	10,992	12,836
Обсяги страхових премій на одну особу, грн.	$Y_1=0,0036x^4-28,6900x^3+86344,1655x^2-115493457,9311x+57931746981,4438$	$R^2 = 0,9582$	1410,228	1539,005	1681,227	1838,367	2011,979

Джерело: розраховано авторкою

Відповідно до матричного виду економетрична модель представлена в такому вигляді:

$$Y = A \cdot X + u, \quad (3.2)$$

де A – матриця параметрів моделі розміром $m \times n$ (m – кількість

незалежних змінних, n – число спостережень);

Y – матриця параметрів залежної змінної;

X – матриця параметрів незалежних змінних;

u – матриця випадкових величин.

У якості результуючого показника (Y) обрано обсяги страхових премій на одну особу, грн., а у якості факторних величин наступні показники:

X_1 – обсяги ВВП на одну особу, грн;

X_2 – середньорічний дохід на одну особу, грн ;

X_3 – рівень інфляції, % ;

X_4 – рівень безробіття, %.

Для оцінювання сили зв'язку між чинниками впливу використовують парні коефіцієнти кореляції. Коефіцієнт кореляції знаходиться в межах від -1 до $+1$. Якщо коефіцієнт кореляції наближений до 1 , то між незалежними змінними (X_1 - X_4) та залежною змінною (Y_1) існує сильний зв'язок; у випадку наближеного значення коефіцієнта кореляції до 0 зв'язок буде слабким.

У нашій багатофакторній моделі (R_1, R_2, R_3, R_4) зв'язок між результативним показником та чинниками впливу оцінюватиметься за шкалою Чеддока:

$|r| < 0,3$ – зв'язок між показниками слабкий;

$0,3 \leq |r| \leq 0,7$ – зв'язок між показниками помірний;

$|r| > 0,7$ – зв'язок між показниками сильний.

Відповідно до методики проведення кореляційно – регресійного аналізу важливо провести перевірку одержаної моделі на явище мультиколінеарності. Для цього використовується кореляційна матриця, яка вказує на силу взаємозв'язку між обраними чинниками та результуючим показником, їх величинами (табл. 3.4).

Отримана кореляційна матриця дає змогу зробити висновок про значну залежність між результативним показником (Y) та факторними величинами, окрім пар (Y та X_1, X_2).

Також існує залежність факторних величин X_1 (обсяги ВВП на одну особу) та X_2 (середньорічний дохід на одну особу) між собою ($0,996819974$).

Перевірка на наявність явища мультиколінеарності обумовлює необхідність виключення одного з цих чинників з економіко-математичної моделі.

Таблиця 3.4.

Кореляційна матриця для соціально-економічних чинників

	Y	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄
Y	1	0,944356479	0,951291054	-0,313648526	0,133079904
X ₁	0,944356479	1	0,996819974	-0,241901649	0,175860493
X ₂	0,951291054	0,996819974	1	-0,253643477	0,170419321
X ₃	-0,313648526	-0,241901649	-0,253643477	1	-0,777337686
X ₄	0,133079904	0,175860493	0,170419321	-0,777337686	1

Джерело: розраховано авторкою

Вважаємо за доцільне виключити із двох показників із значною залежністю показник X_1 – обсяги ВВП на одну особу, який характеризує економічну силу держави, є макроекономічним показником, що матиме вагомий вплив на економіку в цілому, але не безпосередньо на ступінь розвитку СС. Тому виключення застосовуємо до цього фактора, оскільки величина абсолютного значення коефіцієнта кореляції $\epsilon > 0,7$, що відповідно до шкали Чеддока показує сильний та, відповідно, дуже сильний зв'язки між такими факторними величинами.

Найбільш детальним показником, який вказує на наявність проблем, пов'язаних з мультиколінеарністю, є коефіцієнт збільшення дисперсії, який визначається для кожної змінної, як:

$$\text{VIF}(a_i) = \frac{1}{1-R_j^2} \quad (3.3)$$

Де R_j^2 – коефіцієнт множинної детермінації в регресії x_j на інші x .

Про наявність мультиколінеарності буде свідчити значення VIF від 4 і вище хоча б для одного j . Розрахунок проведено шляхом підставлення даних у формулу 3.3.

$$\text{VIF}(a_{1,2}) = \frac{1}{1-0,2536^2} = 1,0688$$

$$\text{VIF}(a_{1,3}) = \frac{1}{1-0,1704^2} = 1,0299$$

$$\text{VIF}(a_{2,3}) = \frac{1}{1-0,7773^2} = 2,5269$$

Як бачимо із розрахункових даних за поданим критерієм мультиколінеарності не виявлено.

Наступним індикатором є показник X_2 – середньорічний дохід на одну особу – відповідає за добробут населення і показує пряму силу впливу на СС. Значення коефіцієнта кореляції перебуває у межах 0,49–0,99 (Додаток Н, табл. Н.2), що вказує на сильний зв'язок із результуючим показником СС. При зростанні доходів населення, їх добробуту, громадяни відкладатимуть їх частку на заощадження у вигляді страхових премій чи пенсійних вкладів, що сприятиме розвитку СС.

Показник X_3 – рівень інфляції – має обернено пропорційний вплив на розвиток СС і це означає, що із зростанням рівня інфляції показники розвитку СС будуть зменшуватися. Значення коефіцієнта кореляції показує помірний зв'язок у межах 0,1–0,7 (Додаток Н, табл. Н.3). Отже, зростання рівня інфляції призведе до зниження рівня добробуту громадян.

Показник X_4 – рівень безробіття – вказує на слабкий зв'язок з показником розвитку СС. Значення коефіцієнта кореляції перебуває у межах 0,1–0,8 (Додаток Н, табл. Н.4), що вказує на стабільно помірний зв'язок із результуючим показником СС. Переважно низькі показники кореляції за різними методами розрахунку вказують на відсутність взаємозв'язку із результуючим показником.

Отже, проведений кореляційний аналіз дав можливість оцінити тісноту та значимість зв'язку між залежною змінною Y та незалежними змінними X_1 , X_2 , X_3 , X_4 за допомогою коефіцієнта детермінації та коефіцієнта кореляції. У табл. 3.5 наведено вихідні дані для кореляційно-регресійного аналізу.

Таблиця 3.5

Вихідні дані для кореляційно-регресійного аналізу впливу факторних величин X_2 , X_3 та X_4 на обсяги страхових премій на одну особу (Y) та розраховані обсяги страхових премій на одну особу, їх абсолютні та відносні відхилення

Роки	Обсяги страхових премій на	Середньорічний дохід на одну	Рівень інфляції, % (x_3)	Рівень безробіття, % (x_4)	Розраховані обсяги страхових	Абсолютне відхилення	Відносне відхилення, %
------	----------------------------	------------------------------	------------------------------	--------------------------------	------------------------------	----------------------	------------------------

	одну особу, грн. (Y ₁)	особу, грн (x ₂)			премій на одну особу, грн. (Y)		
1994	2,77	146,06	501,00	0,30	-13,8560877	16,63	600,2
1995	4,72	774,40	281,70	5,60	69,6371439	-64,92	-1375,4
1996	6,19	1212,85	139,70	7,60	179,182635	-172,99	-2794,7
1997	8,04	1442,29	110,10	8,90	170,215965	-162,18	-2017,1
1998	15,67	1605,52	120,00	11,30	68,0118614	-52,34	-334,0
1999	23,17	1996,23	119,20	11,60	63,4978572	-40,33	-174,1
2000	43,21	2604,41	125,80	12,40	33,7551903	9,45	21,9
2001	61,95	3229,68	106,10	11,70	95,1616222	-33,21	-53,6
2002	91,67	3819,09	99,40	10,30	166,459462	-74,79	-81,6
2003	190,32	4493,17	108,20	9,70	188,720148	1,60	0,8
2004	408,05	5758,95	112,30	9,20	222,167724	185,88	45,6
2005	271,86	8066,92	110,30	7,80	313,898671	-42,04	-15,5
2006	294,69	10058,83	111,60	7,40	358,192964	-63,50	-21,5
2007	386,03	10126,00	116,60	6,90	372,104074	13,93	3,6
2008	517,76	13716,00	122,30	6,90	419,997581	97,76	18,9
2009	443,04	14373,00	112,30	9,60	339,023808	104,02	23,5
2010	502,21	18486,00	109,10	8,80	436,932508	65,28	13,0
2011	495,71	21638,00	104,60	8,60	498,688615	-2,98	-0,6
2012	471,36	25206,00	99,80	8,10	578,732779	-107,37	-22,8
2013	629,24	26719,00	100,50	7,70	616,435129	12,80	2,0
2014	589,20	26782,00	124,90	9,70	509,71362	79,49	13,5
2015	692,66	31803,00	143,30	9,50	571,188112	121,47	17,5
2016	822,50	37080,00	112,40	9,70	683,59467	138,91	16,9
2017	1020,00	47270,00	113,70	9,90	830,678184	189,32	18,6
2018	1164,60	58442,00	109,80	9,10	1037,82371	126,78	10,9
2019	1257,44	69140,00	104,10	8,60	1228,44752	28,99	2,3
2020	1085,96	73355,00	105,00	9,90	1242,07275	-156,11	-14,4
2021	1195,18	86016	110	10,3	1414,72178	-219,54	-18,4

Джерело: розраховано авторкою

У результаті проведеного аналізу було отримано прогнозні значення показників впливу на розвиток СС та розраховано обсяги страхових премій та їх відхилення (табл. 3.6).

Таблиця 3.6.

**Отримані прогнозні значення обсягів страхових премій на одну особу,
їх абсолютні та відносні відхилення**

Роки	Обсяги страхових премій на одну особу, грн. (Y ₁)	Середньорі чний дохід на одну особу, грн (x ₂)	Рівень інфляції, % (x ₃)	Рівень безробіття, % (x ₄)	Розраховані обсяги страхових премій на одну особу, грн. (Y ₁)	Абсолютне відхилення	Відносне відхилення, %
2022	1410,228	95938,225	166,212	9,148	1540,152	-129,92	-9,2
2023	1539,005	108270,793	181,574	9,344	1702,477	-163,47	-10,6
2024	1681,227	121703,383	198,245	9,899	1866,282	-185,05	-11,0
2025	1838,367	136284,937	216,225	10,992	2025,361	-186,99	-10,2
2026	2011,979	152064,399	235,515	12,836	2172,343	-160,36	-8,0

Джерело: розраховано авторкою

Як видно з даних табл. 3.6, в найближчій перспективі за розрахунком прогнозних значень усі показники характеризуються зростаючою тенденцією. Це свідчить про потребу у підтримуючому державному регулюванні й впровадженні заходів, які направлені на підвищення ефективності ДРРСС в Україні. Високі значення коефіцієнта детермінації R^2 свідчать про значну тісноту зв'язку між залежною змінною Y та незалежними змінними $X_2 \dots X_4$.

Розрахуємо коефіцієнт множинної регресії та коефіцієнт детермінації з метою оцінювання зв'язку залежною змінною (показником розвитку СС) та варіаціями незалежних змінних. Якщо значення коефіцієнта кореляції близьке до 1, то це свідчить про сильний зв'язок, і навпаки – про слабкий – при значенні, близькому до 0. Коефіцієнт детермінації показує нам відсоток, на який варіація у обумовлена варіацією x . Значимість обраних нами показників визначається за допомогою критерія Стьюдента. Розраховані коефіцієнт множинної регресії, коефіцієнт детермінації, стандартна помилка, t-критерій Стьюдента наведено у табл.3.7-3.9.

Таблиця 3.7.

Показники регресійної статистики

Показник	Значення
Коефіцієнт множинної регресії R	0,96394677
Коефіцієнт детермінації R^2	0,92919337
Нормований коефіцієнт детермінації R^2	0,92034254
Стандартна помилка	114,464678

Джерело: розраховано авторкою

Коефіцієнт множинної регресії $R = 0,9639$ вказує на значний щільний зв'язок між результативним показником та факторними величинами.

Таблиця 3.8

Показники, що характеризують достовірність моделі регресії

	Df	SS	MS	F	Значущість F
Регресія	3	4126544	1375515	104,983781	0,0000000000000062
Залишок	24	314451,9	13102,16		
Разом	27	4440996			

Джерело: розраховано авторкою

Якщо аналізувати значення коефіцієнту детермінації R^2 отриманої кореляційно-регресійної моделі $R^2 = 0,9292$, то залежність обсягів страхових премій на одну особу на 92,9% є обумовленою обраними факторними величинами. Решта 7,1 % є обумовленими іншими чинниками, що впливають на обсяги страхових премій на одну особу, але не включені у модель регресії.

Таблиця 3.9

Таблиця коефіцієнтів регресії

Показники	Коефіцієнти	Стандартна помилка	Т-критерій Стьюдента	Р-значення
Y-перетин	629,2145	189,2402	3,324951	0,002833818
X ₂	0,015349	0,000932	16,46527	0,000000000000014
X ₃	-1,26505	0,449476	-2,81449	0,009600188
X ₄	-38,4107	15,28017	-2,51376	0,019060656

Джерело: розраховано авторкою

З огляду на високі показники значення коефіцієнта множинної регресії та коефіцієнта детермінації дана залежність є достатньо закономірною. Показник F-статистики свідчить про достатній рівень достовірності результатів оцінювання, що показано у розрахунках:

$$F = \frac{R^2}{1-R^2} * \frac{n-m-1}{m} = \frac{0,9292}{1-0,9292} * \frac{28-3-1}{3} = 104,984 \quad (3.4)$$

Табличне значення при степені свободи $k_1 = 3$ і $k_2 = n-m-1 = 28-3-1 = 24$, $F_{кр}(3;24) = 3,01$. Оскільки фактичне значення $F > F_{кр}$, то дана економетрична модель адекватна статистичним даним.

Для статистичної оцінки значущості (істотності) параметрів регресії використовується t-критерій Стьюдента. Проводиться порівняння розрахункового значення з табличним значенням $t_{табл}(n-m-1; a/2) = (24; 0,025) = 2,391$ і шляхом підставлення даних у формулу 3.5 здійснюється перевірка статистичної значущості коефіцієнтів регресії:

$$t_i = \frac{a_i}{S_{a_i}} \quad (3.5)$$

$$- \quad t_0 = \frac{629,214}{189,24} = 3,325 > 2,391$$

Статистична значущість коефіцієнта регресії a_0 підтверджується.

$$- t_1 = \frac{0,0153}{0,000932} = 16,465 > 2,391$$

Статистична значущість коефіцієнта регресії a_1 підтверджується.

$$- t_2 = \frac{-1,265}{0,449} = 2,814 > 2,391$$

Статистична значущість коефіцієнта регресії a_2 підтверджується.

$$- t_3 = \frac{-38,411}{15,28} = 2,514 > 2,391$$

Статистична значущість коефіцієнта регресії a_3 підтверджується.

Економіко-математичні моделі містять значну кількість як прямих, так і опосередкованого впливу чинників на розвиток СС України. Обрано чинники, які найбільш суттєво впливали на її розвиток. Побудована багатофакторна регресійна модель свідчить, що зв'язок між чинниками існує і достатньо стійкий. За коефіцієнтом множинної детермінації визначаємо залежність результуючого показника від факторних ознак.

Коефіцієнти рівняння характеризують кількісний вплив кожного чинника (при незмінності інших) на результуючий показник. Чим вищим по модулю є значення коефіцієнта незалежної змінної, тим сильніший вплив він чинитиме на результуючий показник. Прогнозні значення досліджуваних показників наведено в табл. 3.10.

Таблиця 3.10

Прогнозні значення досліджуваних показників

Роки	Обсяги страхових премій на одну особу, грн. (Y_1)	Середньорічний дохід на одну особу, грн (x_2)	Рівень інфляції, % (x_3)	Рівень безробіття, % (x_4)
2022	1410,228	95938,225	166,212	9,148
2023	1539,005	108270,793	181,574	9,344
2024	1681,227	121703,383	198,245	9,899
2025	1838,367	136284,937	216,225	10,992
2026	2011,979	152064,399	235,515	12,836

Джерело: розраховано авторкою

Побудувавши багатофакторну кореляційно-регресійну модель варто обґрунтувати залежність показників розвитку СС від соціально-економічних

чинників та визначити, які з них стимулюватимуть, а які стримуватимуть розвиток СС. Рівень інфляції та рівень безробіття здійснюють менший, за напрямом – зворотний вплив (тому є факторами-дестимуляторами) на функціонування СС країни.

Отже, оцінювання розвитку завдяки побудові економетричних моделей дозволило спрогнозувати основні параметри розвитку СС (рис. 3.14).

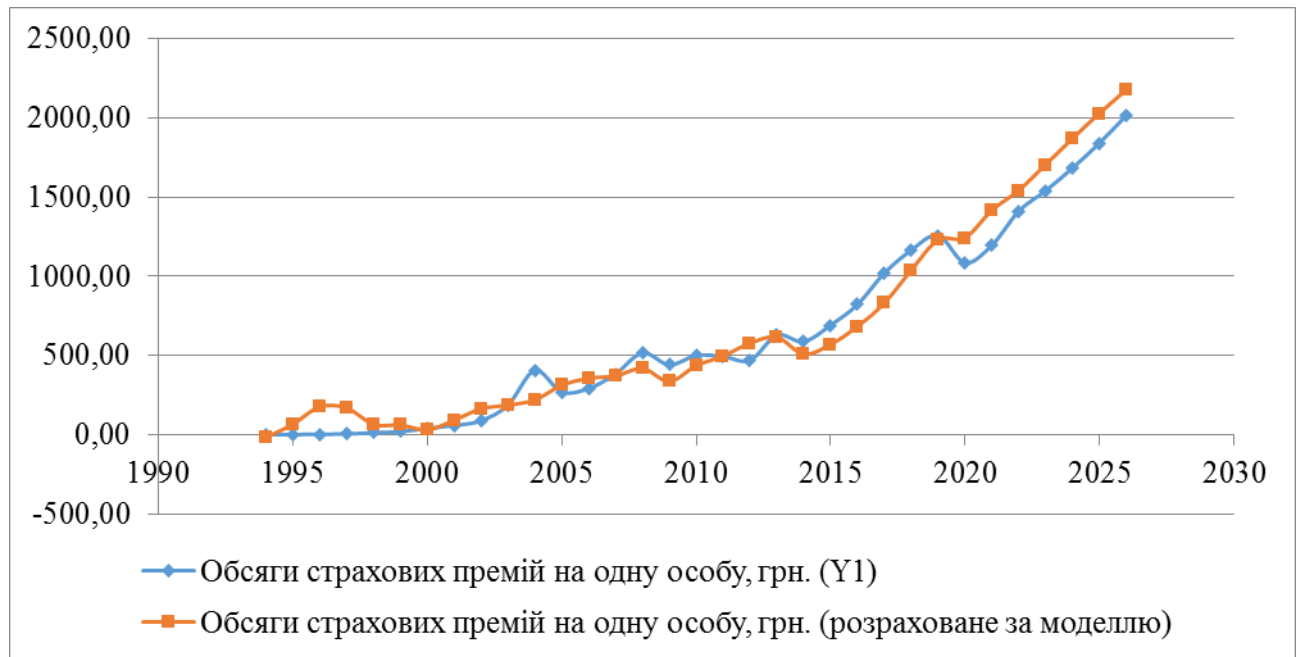

Рис. 3.14. Розраховані обсяги страхових премій на одну особу

Джерело: розраховано авторкою

У результаті розв’язання поставленого завдання багатофакторного кореляційно-регресійного аналізу було побудовано економіко-математичну модель. Статистична значущість рівняння перевірена за допомогою коефіцієнта детермінації і критерію Фішера:

$$Y_1 = 629,2145 + 0,01535X_2 - 1,2651X_3 - 38,4107X_4 \quad (3.6)$$

Отримане рівняння (3.6) свідчить про те, що стимулюючим чинником розвитку СС є середньорічний дохід на одну особу – при збільшенні чинника на 1 грн., обсяги страхових премій на одну особу зростуть на 0,01535 грн.

До чинників–дестимуляторів розвитку СС належать:

– рівень інфляції – при збільшенні чинника на 1 %, обсяги страхових премій на одну особу знизяться на 1,2651 грн;

– рівень безробіття – при збільшенні чинника на 1 %, обсяги страхових премій на одну особу зменшаться на 38,4107 грн.

З нашої точки зору, для підвищення ефективності функціонування та розвитку СС, особливо, при посиленні процесів глобалізації, держава повинна вжити певні заходи, а саме:

– удосконалити законодавчу базу в аспекті розвитку СС як основи розбудови держави;

– налагодити взаємні відносини СС з державою;

– використовувати новітні методи регулювання СС;

– посилити контроль та нагляд за суб'єктами СС з метою попередження їх неплатоспроможності;

– підвищити рівень інституційно-економічного середовища розвитку СС;

– створити умови для формування інноваційно-інвестиційного розвитку СС;

– розробити ефективні заходи щодо протидії злочинності у СС;

– вдосконалити інформаційний простір щодо сфери страхування;

– сприяти інтеграції вітчизняної СС у світову.

Стверджуємо, що загальні методологічні положення щодо оцінювання розвитку СС для України ґрунтуються на визначенні:

1) інтегрального індексу розвитку СС;

2) загальних індикаторів семи основних аспектів розвитку СС (вхідні дані показників відображено у табл. 3.11), а саме:

Z_1 – рівень страхових виплат, %;

Z_2 – частка страхових премій у ВВП, %;

Z_3 – обсяги страхових премій на одну СК, млн грн;

Z_4 – частка активів СК у ВВП, %;

Z_5 – частка отриманих страхових премій від перестраховування у валових

страхових преміях, %;

Z₆ – обсяги сплачених статутних капіталів на одну СК, млн грн;

Z₇ – обсяги страхового відшкодування на одну особу, грн.

Таблиця 3.11

**Вхідні дані показників для розрахунку інтегрального індексу розвитку СС
за період 1994-2021 рр.**

Роки	Рівень страхових виплат, % (X1)	Частка страхових премій у ВВП, % (X2)	Обсяги страхових премій на одну СК, млн.грн. (X3)	Частка активів СК у ВВП, % (X4)	Частка отриманих страхових премій від перестраховування у валових страхових преміях, % (X5)	Обсяги сплачених статутних капіталів на одну СК, млн.грн. (X6)	Обсяги страхового відшкодування на одну особу, грн (X7)
1994	66	1,16	0,23	0,49	1,18	0,01	1,83
1995	59	0,43	0,37	0,21	15,67	0,03	2,79
1996	46	0,38	0,4	0,32	17,46	0,08	2,87
1997	32	0,42	1,69	0,38	15,45	0,49	2,54
1998	23	0,74	3,52	0,63	30,22	0,67	3,53
1999	31	0,86	4,4	0,73	39,01	1,26	7,23
2000	19	1,21	9,17	0,77	41,98	2,19	8,23
2001	14	1,48	9,23	1,42	42,68	3,16	8,67
2002	12	1,97	13,14	2,28	47,27	4,59	11,21
2003	9	3,42	25,59	3,77	59,3	9,87	17,93
2004	8	5,62	50,21	5,6	60,21	14,25	32,35
2005	15	3,1	32,3	4,57	47,05	16,69	40,06
2006	19	2,45	33,65	4,25	40,65	20,42	55,39
2007	23	2,4	40,38	4,29	35,67	23,84	90,31
2008	29	2,42	50,54	4,23	37,76	27,8	152,05
2009	33	2,16	45,43	4,43	43,48	33,06	146,02
2010	26	2,14	50,62	4,19	46,55	31,64	132,82
2011	21	1,75	51,34	3,7	26,03	31,88	106,25
2012	24	1,53	51,95	3,99	11,87	35,21	112,89
2013	16	1,97	70,42	4,56	30,51	37,43	102,13
2014	19	1,71	70,07	4,48	36,25	39,58	111,5
2015	27	1,5	82,37	3,07	33,33	40,1	188,69
2016	25	1,48	113,45	2,36	36,02	40,84	206,72
2017	24	1,46	147,73	1,92	42,21	43,64	247,46
2018	26	1,39	175,69	1,78	36,34	44,97	303,45
2019	27	1,33	227,47	1,61	31,53	47,49	340,17
2020	33	1,08	215,12	1,55	18,79	46,42	354,5
2021	36	0,91	320,69	1,18	17,35	51,12	431,79
<i>мін</i>	8	0,38	0,23	0,21	1,18	0,01	1,83
<i>сер</i>	26,5	1,73	67,76	2,60	33,64	23,17	115,05
<i>макс</i>	66	5,62	320,69	5,6	60,21	51,12	431,79
<i>розкид</i>	58	5,24	320,46	5,39	59,03	51,11	429,96

Джерело: розраховано авторкою

Проведений аналіз представить масштаби функціонування та розвитку СС в Україні за кожним обраним показником. Вважаємо, що показники, які потрібно враховувати під час оцінювання розвитку СС, повинні характеризувати різні аспекти функціонування її суб'єктів:

1) відкритість, інформативність та прозорість діяльності суб'єктів СС оцінюють наступні показники:

– рівень страхових виплат (визначається як частка страхового відшкодування у зібраних страхових преміях і є одним із основних чинників, який дає змогу оцінити діяльність суб'єктів СС у розрізі виконання ними своїх зобов'язань і добросовісність ведення страхової діяльності);

– обсяги страхових премій на одну СК (вказує на частку страхових премій, якими володіє один суб'єкт СС, що дає оцінити вагомість суб'єктів СС щодо виконання ними страхової діяльності у розрізі залучення потенційних клієнтів);

– обсяги сплачених статутних капіталів на одну СК (показує частку сплачених статутних капіталів, яка припадає на одного суб'єкта СС, і є чинником, за допомогою якого оцінюємо рівень капіталізації, надійність та безпеку суб'єктів СС);

– обсяги страхового відшкодування на одну особу (характеризує ступінь виконання СК своїх зобов'язань перед клієнтами);

2) фінансову стійкість, конкурентоспроможність та платоспроможність суб'єктів СС характеризують наступні показники:

– частка отриманих страхових премій від перестраховування у валових страхових преміях (показує, яка частка зобов'язань клієнтів залишається на відповідальності суб'єкта СС і скільки передано на перестраховування);

– частка страхових премій у ВВП (показує відсоток, який займають зібрані страхові премії у ВВП і слугує інструментом страхового захисту держави та механізмом фінансування ризиків);

– частка активів СК у ВВП країни (показує питому вагу страхових активів у ВВП країни, тим самим визначаючи їх роль у економіці).

Зважаючи на обрані показники розвитку СС, пропонуємо розрахувати інтегральний показник розвитку СС за період 1994–2021 рр.

Запропонована методика передбачає здійснення наступних етапів для розрахунку інтегрального індексу розвитку СС:

1. Дослідження проблеми, структури даних та виокремлення ієрархій.
2. Створення статистичної бази даних за основними напрямками розвитку СС.
3. Виокремлення показників за допомогою факторного аналізу.
4. Проведення нормування показників з метою порівняння та співставлення запропонованих показників.

Для розрахунку інтегрального індексу розвитку СС нами було проведено нормування показників, які подано у табл. 3.12.

Таблиця 3.12

Нормовані дані для розрахунку інтегрального індексу розвитку СС

Роки	Рівень страхових виплат, % (Z1)	Частка страхових премій у ВВП, % (Z2)	Обсяги страхових премій на одну СК, млн.грн. (Z3)	Частка активів СК у ВВП, % (Z4)	Частка отриманих страхових премій від перестраховування у валових страхових преміях, % (Z5)	Обсяги сплачених статутних капіталів на одну СК, млн.грн. (Z6)	Обсяги страхового відшкодування на одну особу, грн (Z7)
1994	0	0,148855	0	0,051948	0	0	0
1995	0,12069	0,009542	0,000437	0	0,245468	0,000391	0,002233
1996	0,344828	0	0,00053	0,020408	0,275792	0,00137	0,002419
1997	0,586207	0,007634	0,004556	0,03154	0,241741	0,009392	0,001651
1998	0,741379	0,068702	0,010266	0,077922	0,491953	0,012913	0,003954
1999	0,603448	0,091603	0,013013	0,096475	0,640861	0,024457	0,012559
2000	0,810345	0,158397	0,027897	0,103896	0,691174	0,042653	0,014885
2001	0,896552	0,209924	0,028085	0,22449	0,703032	0,061632	0,015908
2002	0,931034	0,303435	0,040286	0,384045	0,780789	0,089611	0,021816
2003	0,982759	0,580153	0,079136	0,660482	0,984584	0,192917	0,037445
2004	1	1	0,155963	1	1	0,278615	0,070983
2005	0,87931	0,519084	0,100075	0,808905	0,777063	0,326355	0,088915
2006	0,810345	0,395038	0,104288	0,749536	0,668643	0,399335	0,12457
2007	0,741379	0,385496	0,125289	0,756957	0,584279	0,466249	0,205787
2008	0,637931	0,389313	0,156993	0,745826	0,619685	0,543729	0,349381
2009	0,568966	0,339695	0,141047	0,782931	0,716585	0,646644	0,335357
2010	0,689655	0,335878	0,157243	0,738404	0,768592	0,618861	0,304656
2011	0,775862	0,26145	0,159489	0,647495	0,420972	0,623557	0,24286
2012	0,724138	0,219466	0,161393	0,701299	0,181094	0,688711	0,258303
2013	0,862069	0,303435	0,219029	0,80705	0,496866	0,732146	0,233278

2014	0,810345	0,253817	0,217937	0,792208	0,594105	0,774212	0,25507
2015	0,672414	0,21374	0,256319	0,530612	0,544638	0,784387	0,434599
2016	0,706897	0,209924	0,353305	0,398887	0,590208	0,798865	0,476533
2017	0,724138	0,206107	0,460276	0,317254	0,69507	0,853649	0,571286
2018	0,689655	0,192748	0,547525	0,29128	0,595629	0,879671	0,701507
2019	0,672414	0,181298	0,709106	0,25974	0,514145	0,928977	0,78691
2020	0,568966	0,133588	0,670567	0,248609	0,298323	0,908041	0,820239
2021	0,517241	0,101145	1	0,179963	0,273929	1	1

Джерело: розраховано авторкою

Залежно від сили впливу визначеного індикатора на розвиток СС, нами визначено показники-стимулятори (їх зростання сприяє збільшенню індексу розвитку СС) та показники-дестимулятори (здійснюють негативний вплив, їх зростання призводить до зниження індексу розвитку СС):

– для показників-стимуляторів:

$$Y_{ij} = \frac{Z_{ij} - Z_{j\min}}{Z_{j\max} - Z_{j\min}}, \quad (3.7)$$

де, Z_{ij} - значення і-го показника в j-му році;

$Z_{j\min}$ - мінімальне значення і-го показника в j-му році;

$Z_{j\max}$ - максимальне значення і-го показника в j-му році.

– для показників-дестимуляторів:

$$Y_{ij} = \frac{Z_{j\max} - Z_{ij}}{Z_{j\max} - Z_{j\min}} \quad (3.8)$$

де, Z_{ij} - значення і-го показника в j-му році;

$Z_{j\min}$ - мінімальне значення і-го показника в j-му році;

$Z_{j\max}$ - максимальне значення і-го показника в j-му році.

5. Обчислення інтегральних показників, за допомогою яких визначають напрями розвитку СС:

$$I_{ij} = \sum_{k=1}^n Y_{ik} * W_{ik}, \quad (3.9)$$

де Y_{ik} - нормований і-й показник розвитку СС в j-му році;

W_{ik} - вага, з якою розраховується і-й показник при визначенні інтегрального показника (за окремим аспектом розвитку СС);

n – кількість років.

6. Надання ваги показникам:

а) за факторним навантаженням;

б) за результатами експертних оцінок.

Обчислення ваги кожного показника з використанням економіко-математичного методу визначення коефіцієнтів кореляції:

$$w_1 + w_2 + \dots + w_n = 1 \quad \text{або} \quad \sum_{j=1}^n w_j = 1 \quad (3.10)$$

де w_j – вага, з якою розраховується j -й показник при визначенні інтегрального індексу;

n – кількість індикаторів.

Визначення часткових індексів розвитку СС:

$$I_{ij} = \sum_{j=1}^n N_{ij} \cdot w_j, \quad (3.11)$$

де N_{ij} - нормований j -й показник розвитку СС в i -му періоді;

w_j - вага, з якою розраховується j -й показник при визначенні інтегрального індексу;

n – кількість індикаторів.

Визначення інтегрального показника розвитку СС:

$$I_{psc} = \sum_{j=1}^n I_{ij} \quad (3.12)$$

Для оцінювання розвитку СС запропоновано розрахунок інтегрального показника впливу держави на розвиток СС визначати за формулою (I_{psc}):

$$I_{psc} = \sqrt[m]{\prod_{i=1}^m \cdot I_{ij}}, \quad (3.13)$$

де I_{psc} - індекс рівня страхових виплат (Z_1);

I_{psn} - індекс рівня страхових премій у ВВП (Z_2);

I_{cn} - індекс страхових премій на одну СК (Z_3);

$I_{аск}$ - індекс активів СК у ВВП (Z_4);

$I_{оспн}$ - індекс отриманих страхових премій від перестраховування у валових страхових преміях (Z_5);

$I_{ск}$ - індекс сплачених статутних капіталів на одну СК (Z_6);

$I_{св}$ - індекс страхового відшкодування на одну особу (Z_7).

Запропонований нами методологічний підхід дав змогу розрахувати та побудувати інтегральний індекс розвитку СС України (табл. 3.13).

Таблиця 3.13

Розрахунок інтегрального індексу I_{psc} України

Роки	Рівень страхових виплат, % (Z_1)	Частка страхових премій у ВВП, % (Z_2)	Обсяги страхових премій на одну СК, млн.грн. (Z_3)	Частка активів СК у ВВП, % (Z_4)	Частка отриманих страхових премій від перестраховання у валових страхових преміях, % (Z_5)	Обсяги сплачених статутних капіталів на одну СК, млн.грн. (Z_6)	Обсяги страхового відшкодування на одну особу, грн (Z_7)	I_{psc}
1994	66	1,16	0,23	0,49	1,18	0,01	1,83	0,018287
1995	59	0,43	0,37	0,21	15,67	0,03	2,79	0,049804
1996	46	0,38	0,4	0,32	17,46	0,08	2,87	0,094245
1997	32	0,42	1,69	0,38	15,45	0,49	2,54	0,137065
1998	23	0,74	3,52	0,63	30,22	0,67	3,53	0,204058
1999	31	0,86	4,4	0,73	39,01	1,26	7,23	0,20388
2000	19	1,21	9,17	0,77	41,98	2,19	8,23	0,259006
2001	14	1,48	9,23	1,42	42,68	3,16	8,67	0,295493
2002	12	1,97	13,14	2,28	47,27	4,59	11,21	0,342094
2003	9	3,42	25,59	3,77	59,3	9,87	17,93	0,453086
2004	8	5,62	50,21	5,6	60,21	14,25	32,35	0,562526
2005	15	3,1	32,3	4,57	47,05	16,69	40,06	0,457533
2006	19	2,45	33,65	4,25	40,65	20,42	55,39	0,436749
2007	23	2,4	40,38	4,29	35,67	23,84	90,31	0,445066
2008	29	2,42	50,54	4,23	37,76	27,8	152,05	0,474564
2009	33	2,16	45,43	4,43	43,48	33,06	146,02	0,48555
2010	26	2,14	50,62	4,19	46,55	31,64	132,82	0,50036
2011	21	1,75	51,34	3,7	26,03	31,88	106,25	0,452312
2012	24	1,53	51,95	3,99	11,87	35,21	112,89	0,433011
2013	16	1,97	70,42	4,56	30,51	37,43	102,13	0,523156
2014	19	1,71	70,07	4,48	36,25	39,58	111,5	0,530072
2015	27	1,5	82,37	3,07	33,33	40,1	188,69	0,511305
2016	25	1,48	113,45	2,36	36,02	40,84	206,72	0,535851
2017	24	1,46	147,73	1,92	42,21	43,64	247,46	0,58699
2018	26	1,39	175,69	1,78	36,34	44,97	303,45	0,608719
2019	27	1,33	227,47	1,61	31,53	47,49	340,17	0,644052
2020	33	1,08	215,12	1,55	18,79	46,42	354,5	0,592174
2021	36	0,91	320,69	1,18	17,35	51,12	431,79	0,675085
мін	8	0,38	0,23	0,21	1,18	0,01	1,83	0,018287
сер	26,5	1,73	67,76	2,60	33,64	23,17	115,05	0,411146
макс	66	5,62	320,69	5,6	60,21	51,12	431,79	0,675085
розкид	58	5,24	320,46	5,39	59,03	51,11	429,96	0,656798

Джерело: розраховано авторкою

розрахунки для визначення розвитку СС за період 1994–2021 рр. Щоб отримати фактичні значення інтегрального показника, пропонуємо використовувати міжнародно встановлені наступні межі рівня розвитку СС:

- 0,71 – 1,00 – високий рівень розвитку;
- 0,36 – 0,70 – середній рівень розвитку;
- 0 – 0,35 – низький рівень розвитку.

Значення індексу знаходить в межах від 0 до 1, де 0 – найгірше значення показника, 1 – найкраще значення показника.

Внаслідок проведених досліджень та математичних розрахунків знайдено інтегральний показник розвитку СС, значення якого за 1994–2021 рр. представлені у табл. 3.13 та на рис. 3.15.

Рис. 3.15. Інтегральний індекс розвитку СС України

Джерело: розраховано автором

За своїми показниками Україна за індексом розвитку СС стабільно відноситься до середнього рівня розвитку СС (значення індексу розвитку СС України у 2021 р. становило 0,68), що й потрібно було довести, враховуючи проведені авторкою дослідження у параграфі 3.1. щодо визначення стадій її розвитку у життєвому циклі. Якщо прослідкувати зростаючу залежність інтегрального показника розвитку, припускаємо, що після стадії занепаду, у якій знаходиться вітчизняна СС, вона увійде у стадію відродження і поступово

зростатиме відповідно до її циклічного розвитку.

Отже, проведений комплексний аналіз та основі багатофакторної моделі та інтегрального індексу розвитку СС, відповідно до обраних авторкою показників, допомагає:

- визначити сучасні тенденції розвитку СС, силу чинників впливу на неї та обумовлює вибір відповідного механізму ДРРСС;
- оцінити, на основі аналітичних даних та математичних розрахунків, ефективність функціонування СС на певній стадії її розвитку;
- запропонувати певні заходи та управлінські рішення з метою вдосконалення функціонування як окремих суб'єктів, так і СС в цілому.

Висновки до розділу 3

За результатами дослідження особливостей розвитку страхової системи зроблено такі висновки:

1. Визначено, що у розвитку вітчизняної СС наявні п'ять основних стадій: зародження (формується елементи у відносно старій чи абсолютно новій системі), зростання (активно нарощуються показники діяльності суб'єктів, зростає їх кількість, формується довіра), зрілості (наявність конкурентоспроможних елементів із розширеним асортиментним рядом, зайняття нових ніш на ринку), занепаду (погіршення показників розвитку, виснаження СС) та відродження (нові підходи у функціонуванні, регулюванні, нарощуванні показників функціонування із використанням інновацій) із відповідною для кожної поведінкою - експлерентною, патієнтною, віолентною, комутантною та деструктивною. Це дозволило виокремити дві еволюційні області розвитку СС (стійкості та кризи) та проходження двох життєвих циклів за період незалежності України. Виокремлені характерні ознаки СС на кожній стадії, які характеризують її сильні сторони і слабини, дозволять органам державної влади застосовувати вчасні заходи до ДРРСС та видозмінювати механізм ДРРСС, залежно від етапу її функціонування.

2. Проаналізувавши стадії розвитку СС стверджуємо, що сучасний її стан показує результати роботи державного регулятора щодо очищення СС від

неплатоспроможних суб'єктів, удосконалення страхового законодавства, застосування ризик-орієнтованого підходу до ДРРСС. Нами визначено, що основними проблемами, які гальмують подальший розвиток СС, є: тінізація СС у розрізі діяльності її суб'єктів, неналежний контроль регулятора за функціонуванням СС, низький рівень довіри до суб'єктів та СС загалом, недостатня капіталізація, заполітизованість та лобіювання інтересів власників суб'єктів СС та ін.

3. Обґрунтовано п'ять груп чинників впливу на розвиток СС: політичні (політична ситуація, рівень корупції, домінування політичних інтересів над правовими у питаннях розвитку вітчизняного законодавства, слабка взаємодія гілок державної влади, лобізм бізнес-інтересів, механізм взаємодії політичних сил, війна на території країни); економічні (рівень ВВП, рівень інфляції, курси іноземної валюти, кількість працездатного та безробітного населення); соціальні (довіра до СК, якість страхових послуг, спосіб життя і звичаї, рівень міграції, статево-вікова структура населення, пандемія); технологічні (рівень розвитку інновацій та технологій, рівень проникнення Інтернету у СС, ступінь глобалізації та відкритості); правові (нормативна база, Європейська правова база, правопорушення, страхове шахрайство, захист прав споживачів страхових послуг).

4. На основі аналізу п'яти груп чинників впливу на розвиток СС здійснено PESTL-аналіз з метою оцінювання сили впливу макроекономічних чинників на розвиток вітчизняної СС. Цей метод ґрунтувався на експертних оцінках та власного сценарію розвитку СС. На основі проведеного ранжування виявлено, що вагомий вплив на розвиток СС мають економічні та соціальні чинники. Авторка доходить висновку, що у сучасних умовах політичної та економічної невизначеності, основний дестабілізуючий вплив на розвиток СС справляють рівень корупції та інфляції, низький рівень захисту споживачів страхових послуг, політична ситуація в країні.

5. Значний вплив економічних чинників та невагомий вплив соціальних чинників зумовили проведення порівняльного аналізу показників розвитку й функціонування СС. Дослідження проведено за наступними етапами: вибір

показників, визначення взаємозв'язків між обраними показниками, аналіз чинників, що впливають найбільше на змінну величину, проведення багатofакторного кореляційно-регресійного аналізу з метою вивчення сили впливу економічних та соціальних чинників, визначення впливу макроекономічних показників на розвиток СС в Україні, побудова інтегрального індексу розвитку СС, здійснення прогнозу розвитку вітчизняної СС, оцінювання отриманих результатів дослідження, що дозволило виокремити сильні та слабкі сторони розвитку СС.

6. Стимулювальним чинником розвитку СС визначено середньорічний дохід на одну особу. Чинники–дестимулятори розвитку СС представлені рівнем інфляції та рівнем безробіття. Оцінювання розвитку СС здійснено у розрізі аспектів функціонування її суб'єктів: відкритість, інформативність та прозорість (показники - рівень страхових виплат, обсяги страхових премій на одну СК, обсяги сплачених статутних капіталів на одну СК, обсяги страхового відшкодування на одну особу); фінансова стійкість, конкурентоспроможність та платоспроможність (показники – частка отриманих страхових премій від перестрашування у валових страхових преміях, частка страхових премій у ВВП, частка активів СК у ВВП країни). Інтегральне оцінювання, на основі виділеного стимулятора та чинників-дестимуляторів, вказало на приналежність СС України до середнього рівня розвитку, що повинно стимулювати органи державної влади до вжиття ефективних методів ДРРСС, які б сприяли її ефективному розвитку та функціонуванню.

Результати третього розділу опубліковано у наукових працях авторки [65; 66; 67; 71; 73; 75; 80; 82; 86; 87; 429; 492; 494; 496; 498; 501; 530; 534; 617; 656].

РОЗДІЛ 4

ІНСТИТУЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СТРАХОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

4.1. Інституції державного регулювання розвитку страхової системи в Україні

Логічне обґрунтування присутності інститутів у державному регулюванні вчені пояснюють за допомогою виокремлення їх характеристик. До прикладу, дослідники зазначають, що суспільний інститут за своєю природою є психологічним, стійким продуктом обміну діяльністю. Окрім цього, інститут є кінцевим продуктом еволюційного розвитку. Кожен інститут характеризується структурністю побудови, оскільки взаємодіє з інститутами соціальної системи та функціональністю, тому що виконує певні функції, визначені суспільством, і сприяє його інтеграції, досягненню рівноваги у суспільній сфері.

Важливим завданням для розвитку СС є побудова інституційної складової, яка включатиме сукупність інституцій, що взаємодіють між собою та мають прямий чи опосередкований вплив на розвиток СС, здійснюють регулювання та нагляд. Інституції, як державні органи регулювання, здатні підвищувати ефективність функціонування СС.

У наукових джерелах є різні позиції авторів щодо трактування понять “інституція” та “інститут”, через що виникає деяка плутанина у поясненні та розумінні цих термінів різними вченими. Розглянемо декілька підходів вчених, які по-різному бачать генезу цих понять – від ототожнення їх сутності до абсолютно протилежних трактувань.

Найповніше сутність цих двох понять висвітлив у своїй праці “Інститути, інституційні зміни та функціонування економіки” американський економіст Д. Норт, який вказував на існування обмежень, спрямованих на людську взаємодію у певному напрямі, які б охоплювали як заборону індивідам щось робити, так і умови, за яких їм дозволяється здійснювати певні види діяльності.

Інституції, з позиції вченого, – це творіння людей, які їх як розвивають, так і змінюють. Формою ж прояву інституцій є інститути [284, с. 14]. Саме держава забезпечує порядок дотримання цих обмежень [519, с. 343].

Через обмеження пояснював інституції і Ю. В. Ущиповський, який вказував на інституційні обмеження екзогенного і ендогенного характеру щодо індивідуумів, що можуть включати економічну культуру як формотворчий елемент інституційного середовища в інституційній структурі економіки і як вихідний момент для проведення економічної політики через кодифікацію формальних правил поведінки індивідів [471, с. 149]. Норгаард Оле вважав під інституцією обмеження, що структурують стимули обміну між людьми політичного, соціального чи економічного характеру [283, с. 41]. Погоджуємося із підходом авторки Ю. Коваленко до пояснення інституції, яка також розглядає це поняття як сукупність певних обмежень (правил, норм) з включенням механізму контролю і примусу щодо їх виконання, проте органи-регулятори не включає до нього і наголошує, що вони не є предметом розгляду інституціоналізму [189, с. 26]. Окрім цього, солідарна авторка із З. Ватаманюком, який розглядав інституції через офіційні (тверді) та неофіційні (м'які) обмеження [172, с. 23].

Грунтовно до аналізу цих понять у своїх працях підійшли О. В. Іншаков та Д. П. Фролов, які зазначили, що інституцію потрібно розуміти з онтологічної точки зору як форму соціалізації функції індивідуального або асоційованого агента, а зі сторони гносеологічної як систему знань із здійснення цієї функції, її опис для передання інформації про неї. Вчені наголошують на більш частому використанні в Україні поняття “інституція”, аніж “інститут”, що є характерним і для зарубіжної практики [174, с. 56]. Інститут вчені ж характеризують як типовий комплекс інституцій, які виступають функціональними генотипами організацій, моделями, що еволюційно склалися, їх функціональної структури. Автори стверджують, що кожен такий інститут має у своєму розпорядженні унікальний склад інституцій, що забезпечує можливість різноманітних форм організації людської діяльності [174, с. 61]. Аналіз підходів вчених до визначення понять інституції та інституту викладено

у табл. П.1. Додатку П.

Інша група вчених, аналізуючи поняття інституції, наголошувала лише на нормах, традиціях та правилах поведінки. До прикладу, А. Чухно пояснює інституцію через певні звички та звичаї, ментальний порядок у суспільстві, тобто неписані правила, що формуються “знизу” від мікрорівня [503, с. 118]. У свою чергу, інститут – це процес закріплення звичаїв і звичок на макрорівні у формі права та організації [503, с. 120]. Тотожну позицію з авторами займає О. Яременко, характеризує інституцію як певні традиції, норми, безумовний спосіб господарюючої поведінки, що є чимось стійким, незмінним та стабільним [537, с. 3].

Оригінальний підхід до визначення інституції використано Р. Ріхтером, який ототожнює її із порядком, який може бути створений певними суб’єктами з метою досягнення спільної мети за наказом деяких суб’єктів (фірми, університету, фондової біржі) або за домовленістю між низкою зацікавлених сторін (засновники клубу, промоутери кола друзів, провідні виробники) [619, с. 487].

Влучно зазначили А. С. Шолом та С. В. Беренда, що з метою ліквідації двозначності у термінологічному апараті недоцільним є вживання двох термінів “інститут” та “інституція” для перекладу поняття “institution”, оскільки, зважаючи на етимологію поняття та еволюцію поглядів на його зміст більш правильним є термін “інституція” [512, с. 324].

Економічний енциклопедичний словник за редакцією колективу авторів на чолі з С. В. Мочерним термін “інституціональна політика” пропонує розуміти, як заходи та дії держави, спрямовані на формування нових або трансформацію чинних інститутів власності, а також фінансових, соціальних, політичних, правових та інших інститутів, які впливають на розвиток економічної системи [265, с. 283]. У академічному тлумачному словнику інститут розглядається, окрім вищого навчального закладу чи наукової установи, ще й як сукупність правових норм у галузі суспільних відносин, а інституцію тлумачать як установу або заклад [5, с. 33].

Згідно досліджень Г. М. Поченчук [318, с. 13] різноманітність пояснення і

використання терміну “інститут” зумовлена етимологічною причиною, оскільки їх тлумачення з інституцією у працях іноземною мовою зводиться, здебільшого, до ототожнення. Т. М. Лозинська під терміном “інститут” розуміє єдність функціональної і структурної основи, формальної та неформальної взаємодії суб’єктів соціально-економічних відносин. Також автор вказує, що інститут – це складна суспільна форма людської взаємодії, що ґрунтується на сукупності формальних і неформальних обмежень, механізмах дотримання встановлених норм і правил [229, с. 12].

Слушним є розуміння інститутів Ю. Д. Радіоновим, який аналізуючи стан в Україні, доходить висновку, що зміна економічних інститутів, лежить в політичній площині, яка вказує на готовність правлячої еліти до запровадження системних інституційних змін. Він дослідив, що умови, в яких перебуває правляча еліта, повною мірою задовольняють їх консервативні погляди і звички, які закріплені відповідними законодавчими, нормативно-правовими актами та іншими створюваними і функціонуючими інститутами, що домінують в країні [374, с. 28].

У науковій літературі варто виокремити ще декілька оригінальних думок вчених, які допоможуть зрозуміти і розмежувати досліджувані нами категорії. До прикладу, інститут як систему правил, переконань, норм і організацій, які генерують регулярність (соціальної) поведінки, розглядав А. Грейф [571, с. 30]. У свою чергу, О. В. Гаврилюк [95, с. 13], З. Васильченко [51, с. 15] та французький вчений М. Харіоу виділяли правову складову, де вказували на сформовані суспільством і владними структурами формальні правила, котрі набувають ролі норм, що мають правове значення, чи норми права або ідеї підприємства, що здійснюється правовими засобами.

Інститут як сукупність правил, але у взаємозв’язку із стимулюючими чинниками, що визначають особливості прийняття рішень і подальшої поведінки індивідів розглядали Р. Пустовіт та М. Овчарук [373, с. 15]; разом із зовнішнім механізмом примушення індивідів до їх виконання – А. Ткач [450, с. 26].

Зовсім індивідуальний підхід до розуміння інституту виокремив М. Аокі

[541, с. 6], вказавши на модель соціальної взаємодії, інкорпоровану в систему агентських переконань щодо “правил гри”. Такої ж позиції дотримувалися Дж. Марч та Й. Олсен, вказуючи на поведінку для певних груп акторів у певних ситуаціях.

Щодо розуміння під інститутом державного органу чи держави, то єдиними у своїх переконаннях були Дж. Коммонс [552, с. 650], який розглядав такі інститути, як сім'я, профспілка, виробничі корпорації, торгове об'єднання, держава, та Я. Троян [460, с. 213], який виділяв державний орган, орган місцевого самоврядування, інститут громадянського суспільства, що виник у відповідь на потреби реалізації, охорони та захисту порушених прав і свобод людини і громадянина.

Таким чином, проаналізувавши підходи вчених, з'ясуємо власне бачення розуміння цих категорій і розглядатимемо “інститут” як сукупність певних принципів, законів, правил, звичаїв та норм поведінки, а “інституції” як організації, тобто державні регулюючі органи, політичні партії тощо. Вважаємо, що інститут держави, присутній у регулюванні СС, за допомогою сукупності інституцій забезпечить подальший розвиток та ефективне функціонування вітчизняної СС. Окрім цього, вагомий вплив на розвиток СС справляють формальні та неформальні інститути. На нашу думку, до формальних інститутів, які створені людьми і включають сукупність обмежень та механізмів дотримання встановлених норм і правил, належать національні органи державного регулювання СС, законодавчі та нормотворчі органи, органи відповідної компетенції. До неформальних інститутів регулювання СС зачислимо страхову культуру, норми поведінки суб'єктів СС, рівень корупції, лобіювання бізнес-інтересів, релігійні погляди, звичаї та традиції.

Поділяємо думку вчених Ю. Лопатинського та В. Кифяк, які до складу інституційного механізму включають: 1) інститут державного регулювання; 2) інститут власності; 3) інститут зайнятості; 4) інститут підприємництва; 5) інститут договорів (контрактів); 6) інститут ціноутворення; 7) інститут інфраструктури; 8) неформальні інститути [232]. Погоджуємося із поглядами У. В. Владичин [62, с. 153], що до базових інститутів відкритої ринкової

економіки, які впливають на розвиток банківської системи, належать: інститут вільного підприємництва, інститут приватної власності та інститут конкуренції, які матимуть безпосередній вплив і на розвиток СС. У свою чергу, В. Чернецький до складу інституційного механізму зачисляє: 1) систему органів державної влади, місцевого самоврядування, державних закладів та інших суб'єктів, задіяних у процесі формування і реалізації державної політики, а також сукупність відносин між ними; 2) систему правових норм, які регулюють зміст та процес формування і реалізації державної політики у певній сфері [488, с. 317].

Доходимо висновку, що розвиток СС лежить у площині двох регуляторно-наглядових систем, які безпосередньо задіяні у її регулюванні через сукупність інституцій, звичаїв, норм та правил:

- міжнародна (наднаціональна), яка здійснює вплив на СС на глобальному рівні;
- національна (внутрішньодержавна), яка впливає на СС на локальному рівні, у межах окремої держави.

Ці дві системи взаємопов'язані і частково взаємозалежні між собою. Проте наднаціональні органи не створюють значного впливу на вітчизняну СС. Вони проявляються лише у частині надання рекомендацій, консультацій чи порад щодо контрольних та наглядових функцій (до прикладу, використання міжнародних документів та ділових звичаїв, які регулюють страхову та перестраховальну діяльність на світовому рівні). Рівень їх впливу на державне регулювання залежить від розвитку та економічної потужності країни, національного законодавства, рівня конкуренції та ін.

До основних міжнародних наднаціональних регулювальних органів СС зачислимо:

1. Міжнародну асоціацію страхового нагляду – International Association of Insurance Supervision, IAIS (Базель, 1994 р.), основною ціллю якої є співробітництво задля впровадження вимог та принципів у процес нагляду за страховою системою на національному та міжнародному рівнях для підтримання її ефективного розвитку і захисту прав споживачів страхових

послуг та сприяння глобальній фінансовій стабільності.

2. Міжнародну асоціацію страхування кредитів – International Credit Insurance & Surety Association, ICISA (Цюрих, 1946 р.), до повноважень якої входить фінансування страхового покриття по страхуванню експортних кредитів, аналіз світової практики страхування експортних кредитів, консультування та встановлення зв'язків між СК, що займаються страхуванням короткострокових експортних кредитів.

3. Міжнародну асоціацію товариств взаємного страхування – International Association of Mutual Insurance Companies, AMICE (Амстердам, 1963 р.), яка координує діяльність ТВС у різних країнах, співпрацює з національними федераціями ТВС окремих країн та представляє інтереси країн-членів у міжнародних організаціях EU, UNCTAD. Окрім цього, асоціація працює над проблемами взаємного страхування в рамках оподаткування та фінансової стійкості, гармонізації національних страхових законодавств та міжнародного співробітництва.

4. Міжнародну асоціацію взаємного страхування здоров'я – International Association of Health Mutuals, AIM (Париж, 1950 р), яка спеціалізується на наданні допомоги у впровадженні інновацій в галузі охорони здоров'я, міжнародному співробітництві з питань розвитку медичного страхування, тестуванні нових ліків, складанні прогнозних даних щодо ситуації зі здоров'ям населення в різних країнах.

5. Міжнародну асоціацію страхових досліджень – International Association for the Study of Insurance Economics, IASIE (Женева, 1973 р.), яка зосереджена на страхових дослідженнях, організації та куруванні наукових страхових програм розвитку, проведенні практичних конференцій та семінарів із проблем страхування.

6. Міжнародну федерацію кооперативного і взаємного страхування – International Cooperative and Mutual Insurance Federation, ICMIF (Лондон, 1922 р.), яка є окремою структурною одиницею Міжнародного кооперативного Альянсу і спеціалізується на об'єднанні взаємних сільськогосподарських СК. До її складу входять:

– Асоціація європейських кооперативних і взаємних страховиків – Association of European Cooperative and Mutual Insurers, ACME (Брюссель, 1990 р.), яка об'єднує європейські сільськогосподарські ТВС і страхові кооперативи;

– Американська асоціація кооперативів і товариств взаємного страхування – Americas Association of Cooperative/Mutual Insurance Societies, ICMIF/Americas (Вашингтон, 1979 р.), яка об'єднує ТВС, що розміщені у Північній, Центральній і Південній частині США та країнах Карибського басейну.

7. Міжнародну асоціацію взаємного страхування судновласників – International Group of P&I Clubs, IGPIC (Лондон, 1899 р.), яка представляє інтереси морських клубів взаємного страхування, що пропонують повний асортимент страхових послуг судновласникам. На сьогодні асоціація забезпечує покриття відповідальності приблизно 90% світового океанічного тоннажу.

Дотримання міжнародних стандартів функціонування, регулювання та нагляду СС сприятиме її інтеграції у світовий страховий простір. Проте, застосовуючи світові правила до ведення страхової діяльності, потрібно зважати на можливості їх адаптації, ступінь розвитку країни, національні законодавчі особливості.

Світова практика напрацювала багато варіантів побудови регуляторно-наглядових моделей, які формуються у різних країнах під впливом історичних особливостей розвитку, культурних та релігійних звичаїв, законодавчих принципів та розмірів системи (економічної, фінансової, банківської, страхової), яку потрібно регулювати, рівня захисту споживачів фінансових послуг та ін.

Аналіз наукової літератури з питання регулювання фінансової, банківської та страхової систем дозволяє нам виокремити у світовій практиці три популярні моделі державного регулювання СС:

– модель мегарегулятора, яка передбачає інтегрований нагляд за цілою фінансовою системою одним органом;

– секторальну модель, яка передбачає чіткі обов'язки та функції органів,

що здійснюють регулювання та нагляд окремо за кожним із секторів – фінансовим, банківським, страховим;

– інтегровану модель (Twin Peaks), в основі якої лежить взаємодоповнюваність регулювальних органів із нагляду та регулювання, кожен з яких має окремі повноваження за окремими напрямками діяльності (розподіл обов'язків). Ця модель є найменш затребуваною та не досить популярною у світовій практиці.

У таких європейських країнах, як Австрія, Бельгія, Велика Британія, Данія, Естонія, Ісландія, Латвія, Ліхтенштейн, Мальта, Німеччина, Норвегія, Польща, Словаччина, Угорщина, Фінляндія, Чехія та Швеція нагляд та регулювання за фінансовим сектором покладено на один наглядовий орган (мегарегулятор). У 2020 р. до цього списку увійшла й Україна, у якій кілька років поспіль точилися дискусії щодо впровадження єдиного регулятора за ринком банківських та небанківських послуг. Два і більше органи, які виконують свої повноваження щодо контролю, нагляду та регулювання за окремими сегментами є у таких країнах, як Греція, Іспанія, Італія, Кіпр, Литва, Португалія, Румунія, Словенія та Франція. У свою чергу, лише у Болгарії, Ірландії, Люксембурзі та Нідерландах використовується інтегрована модель, що доказує її нешироке застосування у процесах регулювання та нагляду за розвитком СС. Особливості регуляторно-наглядових моделей у країнах ЄС розглянуто у табл. Р.1. Додатку Р.

Такі державні національні органи законодавчої та виконавчої влади в Україні, як Президент України, ВРУ, КМУ, НБУ, належать до інституцій ДРРСС. До основних їхніх повноважень зачисляємо розроблення та ухвалення законодавчих та нормативно-правових актів щодо функціонування СС в цілому та її суб'єктів, зокрема.

До національних інституцій ДРРСС в Україні зачисляємо державні органи, подані на рис. 4.1, міністерства, які проводять державну політику у різних сферах, інші центральні органи виконавчої влади, що виконують певні функції з реалізації державної політики та органи відповідної компетенції, які безпосередньо впливають на розвиток СС.

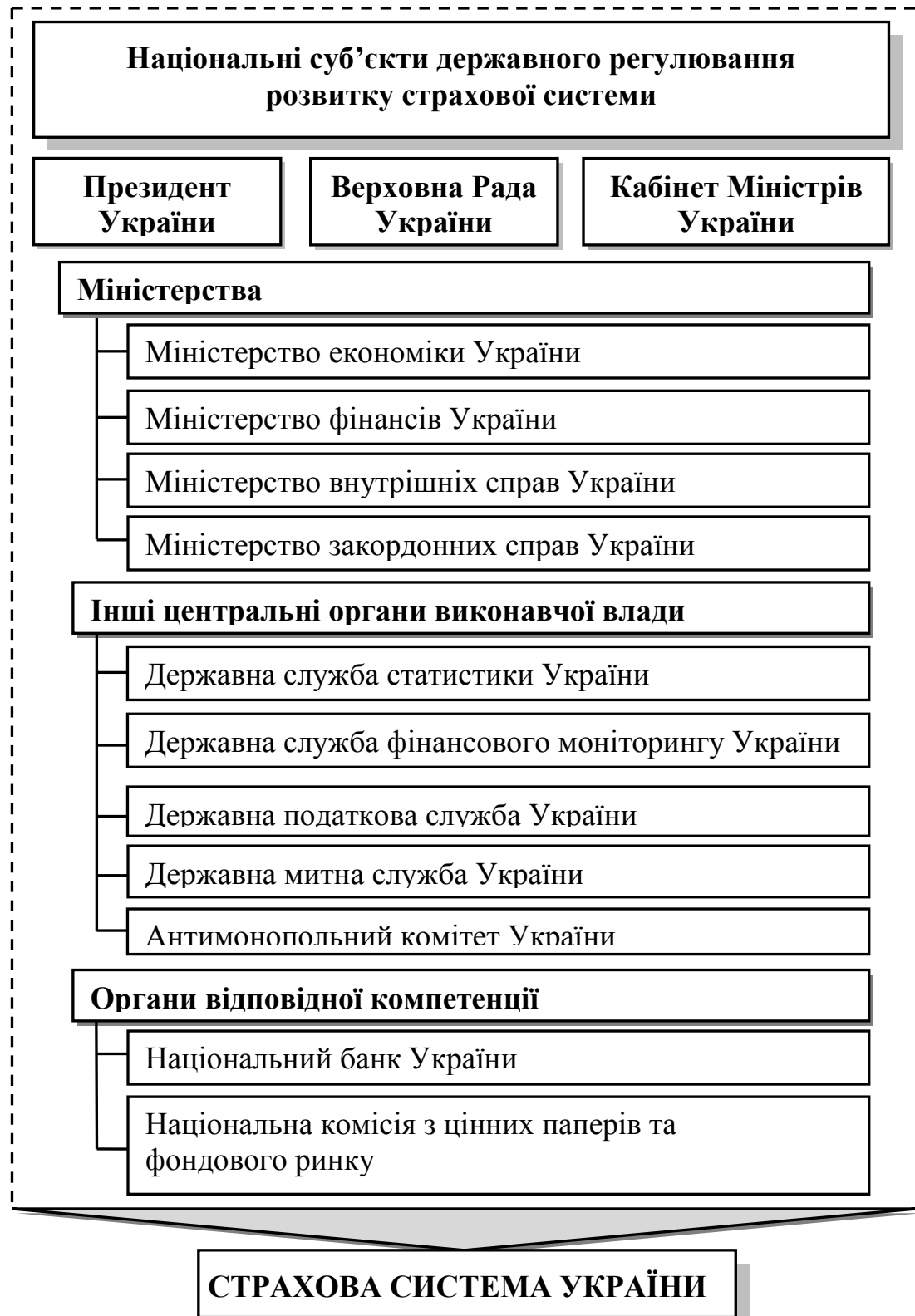

Рис. 4.1. Національні інституції ДРПС в Україні

Джерело: розроблено авторкою

Структуру та характеристику діяльності основних інституційних об'єктів механізму ДРПС наведено у табл. С.1 – С.4 Додатку С. Розглянемо детальніше основні національні інституції та їх функціональні повноваження.

Президент України, опираючись на Конституцію і закони України, видає укази і розпорядження, обов'язкові до виконання на території України. Окрім цього, він очолює Раду національної безпеки і оборони України, яка координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони.

ВРУ є єдиним органом законодавчої влади в Україні, який формує сприятливі умови для розвитку СС та, відповідно до Розділу 4 Конституції України, має право [200]: вносити зміни до законодавчих та нормативно-правових актів, приймати закони; визначати засади внутрішньої і зовнішньої політики; затверджувати загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку; здійснювати контроль за діяльністю КМУ та парламентський контроль; надавати згоду на обов'язковість та денонсацію міжнародних договорів України та ін.

ВРУ складається з комітетів, які виконують організаційні, правові, контрольні функції та здійснюють діяльність із формування та розгляду законопроектів. До основних Комітетів, які відіграють провідну роль у розвитку СС, належать: комітет з питань антикорупційної політики, комітет з питань економічного розвитку, комітет з питань здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування, комітет з питань інтеграції України до ЄС, комітет з питань фінансів, податкової та митної політики. Решту Комітетів опосередковано впливають на розвиток вітчизняної СС

Структуру Комітетів ВРУ та характеристику їх діяльності подано у табл. С.1 Додатку С. В межах компетенції ВРУ ДРРСС здійснюється шляхом прийняття та відхилення законодавчих актів, які регулюють СС; укладання міжнародних договорів з метою розвитку СС; розгляд та прийняття рішення щодо затвердження функцій державних органів, які беруть участь у регулюванні розвитку СС; формування засад внутрішньої та зовнішньої політики України; затвердження загальнодержавних програм розвитку економіки та СС тощо.

КМУ є вищим органом у системі органів виконавчої влади в Україні, підзвітний і підконтрольний Президенту України та ВРУ. Основні

характеристики діяльності КМУ наведені у табл. С.2 Додатку С. КМУ забезпечує [200]: здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави, виконання Конституції і законів України, актів Президента України; реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС; проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики; політики у сферах праці й зайнятості населення, соціального захисту; розроблення загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України; рівні умови розвитку всіх форм власності; здійснення зовнішньоекономічної діяльності України; координацію роботи міністерств, інших органів виконавчої влади. КМУ в межах своєї компетенції видає постанови і розпорядження, які є обов'язковими до виконання. Акти КМУ підписує Прем'єр-міністр України.

Згідно своїх повноважень, як національний орган ДРРСС, КМУ: здійснює реалізацію державної політики в частині регулювання розвитку СС та функціонування її суб'єктів; ухвалює законодавчі та нормативні акти, які стосуються функціонування та регулювання СС; укладає міжурядові договори з питань регулювання СС і забезпечує їх виконання іншими державними органами; погоджує роботу державних комітетів і міністерств з питань регулювання СС.

До основних міністерств, які відіграють важливу роль у ДРРСС, належать: МЕУ, МФУ, Міністерство закордонних справ України (МЗСУ), МВСУ та ін. Основні функціональні повноваження міністерств відображено у табл. С.2 Додатку С.

МЕУ, відповідно до законодавства України, має наступні повноваження у сфері ДРРСС [260]: проводить стратегічне планування розвитку СС та макроекономічне прогнозування, здійснює міжнародне страхове інвестиційне співробітництво, підтримує винахідництва та інновації та розробляє законодавство у сфері інтелектуальної власності у СС, регулює захист прав споживачів страхових послуг, курує економічне співробітництво між Україною та ЄС, розробляє нормативно-правову базу з питань розвитку СС. До складу Міністерства входять департаменти, які прямо чи опосередковано беруть участь

у розвитку ЄС: стратегічного планування та макроекономічного прогнозування, міжнародної співпраці у сфері економіки, торгівлі та сільського господарства, регуляторної політики та підприємництва, розвитку реального сектору економіки, фінансово-господарської діяльності, координації фінансової політики та ін.

Вагому роль у ДРРЄС відіграє МФУ, яке є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується КМУ. МФУ відповідно до ст. 26 Бюджетного кодексу України [45] та Положення про МФУ [343], формує та реалізовує державну політику у сфері фінансового контролю, визначає організаційно-методологічні засади та оцінює функціонування систем внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту. Окрім цього, воно здійснює фінансове забезпечення виконання державних функцій на основі виваженої бюджетної політики, створенні умов для стабільного розвитку економіки шляхом управління державними фінансами. МФУ формує та проводить єдину державну фінансову політику щодо розвитку ЄС в Україні. Відповідно до п. 3 Положення “Про Міністерство фінансів України” МФУ забезпечує формування та реалізацію єдиної державної податкової політики, державної політики щодо формування єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування, державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску та ін.

МФУ співпрацює з МЄУ, МЗСУ, Мін’юстом та іншими центральними органами виконавчої влади з питань здійснення заходів, що спрямовані на розвиток співробітництва України з ЄС, забезпечує у межах своїх повноважень виконання Україною зобов’язань згідно з Угодою про партнерство і співробітництво між Україною і ЄС, проводить роботу з адаптації податкового законодавства України до законодавства ЄС.

МЗСУ є центральним провідним органом виконавчої влади, який забезпечує реалізацію державної політики у сфері зовнішніх відносин України та координацію заходів, що спрямовані на досягнення стратегічних цілей зовнішньої політики України з метою забезпечення приєднання України до

європейського простору і формування умов щодо членства України в ЄС.

Відповідно до Положення “Про Міністерство закордонних справ України” [342] МЗСУ розробляє програми розвитку зовнішньоекономічної діяльності з метою виходу суб’єктів ЄС на закордонні страхові ринки; організовує економічне співробітництво та двостороннє співробітництво з країнами ЄС, Центральної Азії, Близького Сходу та Африки та США; бере участь у міжнародних організаціях, членом яких є Україна (БАПІ, Внутрішньоевропейська організація податкових адміністрацій, Всесвітня митна організація, Гаазька конференція з міжнародного приватного права, Євразійська група з протидії легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму (ЄАГ), МАР, МФК, МВФ, ОБСЄ, ГУАМ, ООН, ОЧЕС та ін.). МЗСУ має наступні повноваження у сфері ДРРСС: забезпечує проведення зовнішньополітичного страхового курсу України, який спрямований на розвиток політичних, економічних та наукових зв’язків з урядами іноземних держав та міжнародними організаціями; здійснює контроль та нагляд за міжнародними страховими договорами України; сприяє стабільному міжнародному становищу України та її міжнародному авторитету, забезпечує формування позитивного міжнародного страхового іміджу України тощо.

МВСУ є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується КМУ. у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, указами Президента України та постановами ВРУ, актами КМУ, зокрема, Положенням “Про Міністерство внутрішніх справ України” [341]. МВСУ, як національний орган ДРРСС, запобігає правопорушенням у діяльності суб’єктів ЄС, виявляє кримінальні правопорушення; здійснює адміністративні стягнення та боротьбу з організованою злочинністю тощо. До структури МВСУ входить Управління запобігання корупції, до основних функцій якого належить: формування та забезпечення реалізації політики у боротьбі зі злочинністю у ЄС, захист економіки; своєчасне запобігання злочинам у економіці України, зокрема, у секторі страхування; аналіз та прогнозування процесів криміногенного

характеру у СС, своєчасне інформування про такі випадки МВСУ та інших відповідних органів виконавчої влади тощо.

Поряд із центральними органами виконавчої влади, розглянемо й інші установи, які належать до національних суб'єктів ДРРСС і мають безпосередній вплив на неї: Державну митну службу України (ДМСУ), ДПСУ, ДССУ, ДСФМУ та АМКУ.

ДМСУ, відповідно до Положення “Про Державну митну службу України” є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого координується КМУ через Міністра фінансів. ДМСУ реалізує державну митну політику, державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань державної митної справи. До основних завдань ДМСУ з питань регулювання розвитку СС належать [337]: забезпечення митної безпеки та захисту митних інтересів України, створення сприятливих умов для розвитку зовнішньоекономічної страхової діяльності; реалізації державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань державної митної справи, запобігання та протидії контрабанді, боротьби з порушеннями митних правил; внесення пропозицій щодо забезпечення формування державної митної політики на розгляд Міністра фінансів. ДМСУ здійснює також державне регулювання шляхом: розроблення проєктів законів, актів Президента України та КМУ; здійснення контролю за дотриманням вимог законодавства з питань державної митної справи; контролю за дотриманням суб'єктами СС встановленого законодавством порядку переміщення товарів через митний кордон України; сприяння захисту прав інтелектуальної власності під час провадження зовнішньоекономічної страхової діяльності; запобігання та протидії контрабанді.

Ще одним центральним органом виконавчої влади, до повноважень якого належить реалізація державної податкової політики, державної політики з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування є ДПСУ. Відповідно до Положення “Про Державну податкову службу України”, до основних повноважень ДПСУ належать: реалізація державної податкової політики, контролю за надходженням до бюджетів та

державних цільових фондів податків, зборів, платежів, дотриманням порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги), проведення розрахункових операцій, а також за наявністю ліцензій на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до закону; державної політики з адміністрування єдиного внеску, а також у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань сплати єдиного внеску. ДПСУ бере участь у проведенні аналізу надходжень податків, зборів, платежів, визначених Податковим кодексом України [310], Законом України “Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування” [351], вивченні впливу макроекономічних показників і змін законодавства на надходження податків, зборів, платежів; забезпечує в межах повноважень, передбачених законом, формування та ведення Державного реєстру фізичних осіб – платників податків, інших реєстрів, банків і баз даних, а також реєстру страхувальників Державного реєстру загальнообов’язкового державного соціального страхування; надає інформацію з Державного реєстру фізичних осіб – платників податків та реєстру страхувальників органам державної влади, Пенсійному фонду України та фондам загальнообов’язкового державного соціального страхування тощо.

ДССУ є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі статистики, діяльність якого спрямовується та координується КМУ та який забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері статистики. До основних повноважень ДССУ належать [338]: розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавчих і нормативно-правових актів з питань розвитку СС; погодження за поданням державних органів та органів місцевого самоврядування методології та звітної документації, що пов’язані зі збиранням і використанням страхових даних, даних митної, фінансової статистики; формування інформаційної бази з метою прогнозування та аналізу основних тенденцій і закономірностей соціально-економічного розвитку тощо.

ДССУ у процесі своєї діяльності співпрацює з іншими органами державної влади, допоміжними органами і службами, які створені Президентом України, допоміжними органами, які утворені КМУ, органами місцевого

самоврядування, організаціями роботодавців, спеціалізованими органами іноземних держав і міжнародних організацій.

АМКУ є державним органом із спеціальним статусом. АМКУ здійснює свою діяльність відповідно до Конституції України, законів України “Про Антимонопольний комітет України” [328], “Про захист економічної конкуренції” [350], “Про захист від недобросовісної конкуренції” [349], “Про державну допомогу суб’єктам господарювання” [330], інших законів та нормативно-правових актів.

Метою діяльності АКУ є державний захист конкуренції у підприємницькій діяльності. До основних повноважень АКУ у ДРРСС належать [326]: участь у формуванні та реалізації конкурентної політики при державному контролі за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції на засадах рівності суб’єктів СС перед законом; сприяння розвитку добросовісної конкуренції у СС; моніторинг допомоги держави суб’єктам СС. При проведенні контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції АКУ має наступні повноваження: розглядає заяви і справи про порушення законодавства про захист економічної конкуренції у СС та проводити розслідування; розглядає справи про адміністративні правопорушення, приймає постанови та перевіряє їх законність та обґрунтованість; перевіряє суб’єктів СС щодо дотримання вимог законодавства щодо захисту економічної конкуренції; вносить до органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування обов’язкові для розгляду подання щодо відкликання ліцензій, призупинення зовнішньоекономічних операцій суб’єктів СС тощо.

ДСФМУ є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого координується КМУ через Міністра фінансів. У Положенні “Про Державну службу фінансового моніторингу України” [339] вказано, що ДСФМУ здійснює ДРРСС шляхом: формування та реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму; збирання, оброблення та проведення аналізу інформації про фінансові операції суб’єктів СС, що підлягають фінансовому моніторингу, інші фінансові операції або інформації, що може бути пов’язана з

підозрою в легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом; забезпечення функціонування та розвитку єдиної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом; проведення оцінки ризиків; налагодження співпраці з державними органами, НБУ, компетентними органами іноземних держав та міжнародними організаціями у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом та ін.

До структури ДСФМУ належать наступні структурні підрозділи, які прямо чи опосередковано беруть участь в ДРРСС: департамент фінансових розслідувань, департамент координації системи фінансового моніторингу, департамент інформаційних технологій, юридичне управління, управління міжнародного співробітництва, управління планування, виконання бюджету, бухгалтерського обліку та роботи з персоналом, сектор режиму та безпеки, управління контролю та адміністративно-господарської роботи. Функціональні характеристики структурних одиниць ДСФМУ розкрито у табл. С.3 Додатку С.

ДСФМУ виконує функції підрозділу фінансової розвідки (ПФР, Financial Intelligence Unit, FIU) та є національним центром для аналізу: повідомлень про підозрілі операції, іншої інформації, яка має відношення до відмивання коштів, пов'язаних предикатних злочинів, в результаті яких виникли доходи, що можуть стати предметом злочину, зазначеного в статті 6 “Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів” [198].

У частині міжнародного співробітництва важливим завданням ДСФМУ є налагодження співпраці з міжнародними установами та іноземними партнерами, які є відповідальними за організацію ефективної протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом у СС. На сьогодні, ДСФМУ активно веде співпрацю з Комітетом Ради Європи з оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (MONEYVAL), Конференцією Сторін Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму (CEST №198), Групою з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), Егмонтською групою підрозділів

фінансової розвідки, Управлінням ООН з питань наркотиків та злочинності (UNODC), Світовим банком, Міжнародним валютним фондом, Організацією з безпеки та співробітництва в Європі (Координатор проєктів ОБСЄ в Україні), Європейською Комісією (проєкт “Антикорупційна ініціатива ЄС в Україні”), Організацією за демократію та економічний розвиток (ГУАМ) та іншими міжнародними партнерами [150].

Цікавим є досвід співпраці ДСФМУ із Егмонтською групою (ДСФМУ є її членом з 2004 р.), яка включає на 2021 р. підрозділи фінансових розвідок 165 країн світу та забезпечує обмін інформацією між її країнами-членами з питань розслідування відмивання коштів. За підтримки міжнародних організацій (Управління ООН з питань наркотиків та злочинності (UNODC)), Ради Європи, Європейської Комісії, Світового банку, МВФ, ОБСЄ, Організації за демократію та економічний розвиток (ГУАМ), ОЕСР та ін.) ДСФМУ бере участь у міжнародних семінарах та конференціях за участю міжнародних експертів – представників підрозділів фінансових розвідок інших країн, правоохоронних органів, державних регуляторів, суддів та інших учасників системи. Починаючи з 2017 р., ДСФМУ співпрацює з Європейською Комісією в рамках проєкту “Антикорупційна ініціатива ЄС в Україні”.

ДСФМУ належить до списку найрозвиненіших фінансових розвідок світу із високою репутацією. На постійній основі консультує підрозділи фінансових розвідок інших країн світу у питаннях розвитку та вдосконалення їх національних систем протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. До прикладу, фінансові розвідки Білорусі, Вірменії, Молдови, Киргизії, Казахстану, Азербайджану та Таджикистану, яким ДСФМУ надавала спонсорську допомогу, стали повноправними членами Егмонтської групи підрозділів фінансової розвідки [150].

У вересні 2019 р. ухвалено Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг” [328], відповідно до якого, починаючи з 1 липня 2020 р., НБУ перейняв на себе функції мегарегулятора, який здійснює державне регулювання та нагляд на ринку банківських послуг за банківською

діяльністю та на ринках небанківських фінансових послуг за діяльністю небанківських фінансових установ, тобто суб'єктів СС. До цього часу функції регулювання та нагляду були покладені на Національну комісію, що здійснює державного регулювання у сфері ринків фінансових послуг, яка виступала на фінансовому ринку як державний колегіальний орган, що підпорядковувався Президенту України та звітував перед ВРУ.

Відповідно до Закону України “Про Національний банк України” [353] НБУ є не лише центральним банком України, а й економічно самостійним, особливим центральним органом державного управління, який сприяє додержанню стійких темпів економічного зростання. Окрім цього, до повноважень НБУ входить проведення інспекційних перевірок учасників СС, які складено на основі ризик-орієнтованого підходу з урахуванням принципу пропорційності щодо визначення інтенсивності наглядових дій. У Білій книзі “Майбутнє регулювання ринку страхування в Україні” зазначено, що “метою НБУ є формування платоспроможного, стійкого, конкурентного ринку страхування в Україні з належним захистом прав споживачів послуг страхування. Для досягнення цієї мети НБУ запровадить нову модель регулювання ринку страхування, яка враховує положення директив ЄС, світові практики регулювання та нагляду за ринком страхування та перестрахування, а також особливості ринку страхування в Україні” [30, с. 4]. Україна поступово впроваджує міжнародні стандарти, норми та принципи у СС з метою її подальшого розвитку.

Структура НБУ є централізованою із вертикальним підпорядкуванням. До основних структурних підрозділів НБУ, які задіяні у ДРРСС, належать: департамент нагляду за ринком небанківських фінансових послуг, управління захисту прав споживачів фінансових послуг, департамент інспектування, департамент ліцензування, департамент фінансового моніторингу, департамент статистики та звітності, департамент фінансової стабільності, департамент методології регулювання діяльності небанківських фінансових установ, управління європейської інтеграції та міжнародних програм, департамент

стратегії та розвитку. Функціональні характеристики цих структурних підрозділів розкрито у табл. С.4 Додатку С.

На етапі своєї трансформації, відповідно до нових обов'язків, НБУ запроваджує інституційні зміни у своїй діяльності: підвищено вимоги до ліцензування нових суб'єктів СС задля розкриття СК структури власності; посилено вимоги до внутрішнього контролю та системи управління ризиками з метою стабільного розвитку СС; оновлено процес оцінювання фінансово-економічних показників діяльності, запроваджено ризик-орієнтований нагляд, в основу реалізації якого закладено наступні принципи: пропорційності, значущості, перспективності, раннього виявлення та своєчасного реагування, професійності, правової визначеності.

НКЦПФР є державним колегіальним органом, який діє відповідно до Положення “Про Національну комісію з цінних паперів і фондового ринку” [354], та регулює діяльність суб'єктів СС щодо операцій з цінними паперами.

Окрім цього, на НКЦПФР покладено наступні обов'язки в частині ДРРСС: контроль за обігом цінних паперів на території України; захист прав інвесторів; контроль накопичувального пенсійного забезпечення; затвердження за погодженням із НБУ методики та порядку розрахунку чистої вартості пенсійних активів Накопичувального фонду системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування; затвердження методики оцінювання пенсійних активів накопичувальної системи пенсійного страхування.

Відповідно до своєї компетенції НКЦПФР може організовувати перевірку діяльності пенсійного фонду, компаній з управління активами, СК, що надають послуги у сфері недержавного пенсійного забезпечення, самостійно або із залученням аудитора тощо.

Таким чином, ДРРСС здійснюється за допомогою національних і наднаціональних органів регулювання. На національному рівні ДРРСС реалізується за допомогою системи органів регулювання, діяльність яких спрямована на стимулювання ефективного розвитку вітчизняної СС. Роль наднаціональних органів регулювання СС проявляється, в основному, через вимоги до ефективного державного регулювання та нагляду за розвитком СС із

застосуванням міжнародних норм та світової практики. При інтеграції СС у міжнародний страховий простір повинна враховуватись специфіка конкретної країни, її традиції та законодавство, міждержавні норми та рекомендації щодо особливостей проведення страхової діяльності.

4.2. Методи державного регулювання розвитку страхової системи України

Вагоме місце у ДРРСС посідають методи цього регулювання, при правильному використанні яких досягаються бажані результати. Під методами ДРРСС розуміємо способи впливу держави на суб'єктів СС з метою створення та забезпечення умов їхньої діяльності відповідно до визначених напрямів розвитку. Кожен метод знаходить своє застосування через сукупність відповідних інструментів, які є знаряддям для досягнення цілей.

У науковій літературі методи прямого та непрямого впливу державного регулювання поділяють на адміністративні, правові та економічні. У свою чергу, в механізмі ДРРСС нами виокремлено інституційні, адміністративні, економічні та діагностичні (превентивні) методи регулювання, які впливають на поведінку суб'єктів СС з метою забезпечення відповідних умов їх діяльності.

Інституційні методи регулювання СС за допомогою правил і норм неформального характеру, формування, прийняття й затвердження законів і нормативно-правових актів регламентують поведінку суб'єктів СС. До таких неформальних правил та норм регулювання зачислимо: довіру до суб'єктів СС, страхову культуру, рівень корупції, котрі неформально можуть впливати на розвиток СС в Україні.

В Україні, як було досліджено вище, інституційні методи проявляються за допомогою таких інструментів: Конституції України, кодексів, законів ВРУ, постанов КМУ, указів Президента України, розпоряджень, рішень, положень, методичних вказівок, правил. Закони виконують функцію, в основному, довгострокового правового регулювання, а нормативно-правові акти – короткострокового, реактивного правового регулювання. Правові норми, які

регулюють правовідносини, що пов'язані зі страховою системою, належать до різних галузей права: конституційного права (у розрізі визначення засад створення і функціонування фінансового, кредитного та інвестиційних ринків в Україні); цивільного права (визначено особливості договірних зобов'язань при наданні послуг СК, цивільно-правову відповідальність); адміністративного права (щодо структури органів ДРРСС); фінансового права (у розрізі визначення відносин, які виникають у процесі акумуляції, використання та розподілу грошових коштів у СС). На рис. 4.2. представлено методи ДРРСС та їх інструменти.

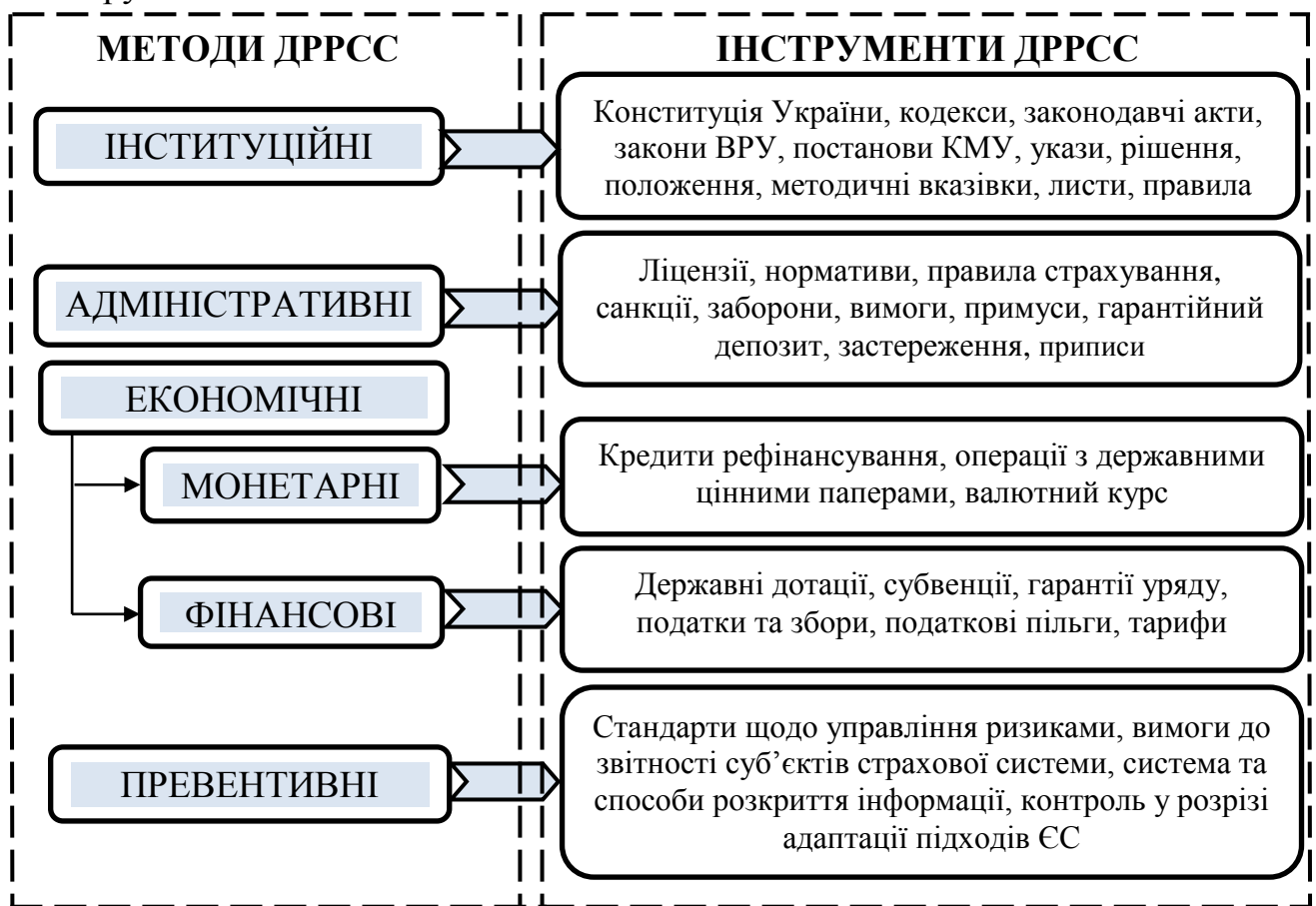

Рис. 4.2. Систематизація методів та інструментів ДРРСС

Джерело: розроблено авторкою

Окрему увагу потрібно звернути на державне регулювання перестраховальної діяльності, яка здійснюється відповідно до інституційних норм, які регламентують поведінку її суб'єктів за допомогою ділових звичаїв, законодавчих та нормативно-правових актів, що відповідають окремо за внутрішнє перестраховання та принципи роботи перестраховиків-нерезидентів.

В Україні інституційні методи регулювання не приносять бажаного ефекту від участі у процесі ДРРСС через недосконалість прийнятих законодавчих та нормативно-правових актів, що проявляється у суперечностях та неточностях понятійно-категоріального апарату, особливостях діяльності суб'єктів СС, їх правах, обов'язках та функціях. Виокремлення цих методів державного регулювання є досить умовним, тому що будь-які заходи впливу держави на об'єкт регулювання не відбуваються без інституту права. Тому інституційні, адміністративні, економічні та превентивні методи є правовими.

Адміністративні методи використовуються органами державної влади для дозволу, заборони, обмеження чи нормування діяльності суб'єктів СС.

Погоджуємося із думкою Т. В. Яворської, яка до інструментів адміністративного впливу на діяльність суб'єктів СС зачислила: свідоцтво про реєстрацію фінансової установи, ліцензія на право здійснення певного виду страхування, правила страхування, гарантійний депозит ФСН, квоти, нормативи формування і розміщення страхових резервів, санкції та приписи [520, с. 34]

На нашу думку, ліцензування та реєстрація суб'єктів СС є одними з важливих адміністративних методів регулювання. Ліцензія як інструмент державного регулювання має превентивний характер, використовується для попередження негативних наслідків у СС та захисту економічно-соціальних інтересів держави.

Юридичній особі для здійснення страхової діяльності необхідно набути статусу фінансової установи та внести дані до Державного реєстру фінансових установ (складовою частиною якого є Єдиний державний реєстр страховиків/перестраховиків України). Після цього надається Свідоцтво про реєстрацію фінансової установи.

Відповідно до Закону України “Про ліцензування видів господарської діяльності” ліцензія – право суб'єкта господарювання на провадження виду господарської діяльності або частини виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню [352]. Також, ліцензія – це документ, що засвідчує право фінансової установи проводити страхову діяльність з конкретного виду

страхування.

В Україні, починаючи з 01.07.2020 р., видачу ліцензій на певний вид страхування здійснює НБУ (до цього часу дану функцію виконувала Національна комісія, що здійснює державне регулювання ринків фінансових послуг). Це суперечило нормам попереднього Закону України “Про страхування” від 1996 р. [361], де було зазначено, що страховиком визнається:

- фінансова установа, що створена у формі акціонерного, повного, командитного товариства, а також одержала у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності (страховик-резидент);

- зареєстроване постійне представництво у формі філії іноземної СК, яке також одержало у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності (ФСН).

СК необхідно одержати ліцензію на здійснення страхової діяльності, а не на кожен окремий вид страхування. Окрім СК, ліцензію на здійснення страхової діяльності отримує і ТВС.

Згідно нової редакції Закону України “Про страхування” від 2021 р. НБУ видає ліцензії учасникам небанківського фінансового ринку з метою забезпечення захисту прав та законних інтересів споживачів фінансових послуг, створення належного конкурентного середовища на ринках фінансових послуг та підвищення довіри до нього, рівного доступу до фінансових послуг, додержання учасниками ринку фінансових послуг вимог законодавства, контролю за прозорістю та відкритістю ринку.

Відповідно до нових підходів щодо регулювання ринку небанківських фінансових установ НБУ має намір видавати три види ліцензій на здійснення страхової діяльності:

- на діяльність зі страхування за обраними класами чи ризиками в межах класу;

- на діяльність з перестраховання за обраними класами чи ризиками в межах класу;

– на діяльність зі страхування та перестраховання за обраними класами чи ризиками в межах класу.

Ліцензії, як інструмент державного регулювання, застосовується і у зарубіжних країнах. Зокрема, Першою Директивою ЄС встановлена класифікація видів страхування (табл. Т.1, Додаток Т), на право проведення яких видається відповідна ліцензія. У класифікації виділяють страхування життя та ризикове страхування, що є основою поділу суб'єктів СС, які здійснюють страхування життя чи ризикові види страхування. Для ефективного розвитку СС України варто удосконалити існуючу класифікацію видів страхування, оскільки поділ за галузями, підгалузями та видами для регулювання діяльності суб'єктів СС є зайвим. Вважаємо за доцільне структурувати види страхування у класи (на основі європейського досвіду), як і вказано у статті 4 нового Закону України “Про страхування”. До особливостей ліцензування необхідно зачислити: наявність 5 класів страхування життя, 18 класів страхування іншого, ніж життя, та перехід від обов'язкового страхування до обов'язку мати договір страхування [115].

Проаналізувавши досвід зарубіжних країн щодо правил отримання СК ліцензії, доцільно виокремити такі його особливості: подання заявок відповідної форми; видача ліцензій для СК, які здійснюють страхування життя та страховиків, що займаються іншими видами страхування, окрім страхування життя. У більшості країн термін дії ліцензії є необмеженим.

Спершу визначимо чинно-правові норми та критерії віднесення виду страхування до обов'язкового. Вид страхування є обов'язковим тоді, коли запроваджений відповідним законом або іншим нормативно-правовим актом. На нашу думку, тільки соціально значущі види страхування можуть бути обов'язковими. Зокрема сюди необхідно зачислити страхування цивільної відповідальності та страхування окремих видів професійної діяльності. Майнове страхування має бути добровільним. Низькі показники обсягів страхового відшкодування за договорами обов'язкового страхування свідчать про його неефективність та корумпованість.

Свідоцтво про реєстрацію та ліцензії як інструменти адміністративного регулювання є взаємопов'язаними та взаємозалежними. Як ліцензування неможливе без державної реєстрації, так і здійснення господарюючим суб'єктом страхової діяльності – без отримання відповідної ліцензії.

Для здійснення страхової діяльності товариствам взаємного страхування необхідна ліцензія. Однак в Україні такий інструмент адміністративного впливу не використовується, а ТВС не створюються, тому в ліцензійних умовах такі питання не прописані. У європейській практиці ліцензію на право здійснення страхової діяльності товариствам взаємного страхування надають лише на четвертому році діяльності за умови, якщо обсяг страхових премій, отриманих протягом трьох років, перевищує 5 млн євро.

Для такого суб'єкта СС як ФСН ліцензія та відповідне свідоцтво є також адміністративним інструментом регулювання. Філія має право здійснювати страхову діяльність лише після внесення інформації про неї до Реєстру ФСН, отримання Свідоцтва про реєстрацію ФСН та ліцензії на право здійснення страхової діяльності [361]. ФСН не має права займатися ризиковими видами страхування після отримання ліцензії на страхування життя.

У випадку видачі СК ліцензії на право здійснення відповідного виду добровільного страхування, вона повинна розробити та реєструвати у НБУ правила страхування. У більшості країн для всіх СК розроблені типові правила страхування відповідного виду страхування, які також є особливим адміністративним інструментом ДРРСС. В Україні для необов'язкових видів страхування не існує єдиних правил. Вони розробляються самостійно кожною СК і реєструються у НБУ.

Ліцензія на здійснення обов'язкового державного страхування – це особливий вид ліцензії, яку видає НБУ окремим СК (Постанова КМУ “Питання проведення обов'язкового державного страхування за деякими видами” № 1372 від 28.11.2007 р. [299]). Це свого роду засіб прямого державного регулювання та особлива форма співпраці держави і СК, при якій страхові премії встановлюють щорічно під час формування державного бюджету на кожний

наступний рік. СК не сплачує страхового відшкодування, а кошти виплачуються із держбюджету через СК.

Згідно чинного законодавства, на етапі ліцензування встановлюються вимоги щодо формування мінімального обсягу статутного капіталу (гарантійного депозиту) страховика, зокрема того, що займається видами страхування іншими, ніж страхування життя, – у сумі, еквівалентній 1 млн євро, а страховика, який займається страхуванням життя, 10 млн євро [361].

Наступним інструментом державного регулювання є квоти. Їх запроваджують з метою прямого встановлення частки одного страховика у капіталі суб'єктів СС. Окрім цього, квотами визначаються: способи формування статутного капіталу СК державними облігаціями та частка участі іноземного капіталу у статутних капіталах СК. Так, частка участі вітчизняної СК у статутних капіталах інших СК не може перевищувати 30 % його власного статутного капіталу, у тому числі розмір внеску до статутного капіталу окремої СК не може перевищувати 10 % [361]. Ці вимоги не поширюються на страховика, який здійснює ризикові види страхування у разі здійснення ним внесків до статутного капіталу страховика, який здійснює страхування життя. Також при створенні СК або збільшенні її зареєстрованого капіталу формування статутного капіталу здійснюється за рахунок державних облігацій України за їх номінальною вартістю, але не більше 25 % загального розміру статутного капіталу [357].

В Україні до 2001 р. застосовувалися квоти на участь нерезидентів у статутному капіталі СК. Зокрема, участь іноземного капіталу регулювалась такими квотами: у 1993 р. загальна частка іноземного капіталу в статутних капіталах страховиків могла не перевищувати 20 % [360]; у 1996 р. дозволено участь нерезидентів збільшилась до 49 % одночасно зі збільшенням обсягу статутного капіталу для компаній за участю іноземних інвесторів (до 500 тис. єкю), відповідно до редакції Закону України “Про страхування”.

У більшості країн з метою відкритості СС застосовують інструменти регулювання зовнішньої торгівлі послугами. До таких інструментів адміністративного впливу належать квоти на кількість іноземних

постачальників, або обмеження переліку послуг, які вони можуть надавати покупцям – страхувальникам.

Іноземним суб'єктам господарювання заборонено надавати певні види послуг. Так, лише національні СК мають право страхувати імпорتنі вантажі, що призводить до усунення іноземних конкурентів із внутрішнього ринку страхових послуг. Це слугує захистом інтересів страхувальників та застрахованих осіб щодо договорів, які укладаються з іноземними страховими (перестраховими) компаніями.

До адміністративних інструментів ДРПСС необхідно зачислити нормативи, які розробляються і затверджуються у встановленому порядку. Відповідні органи державної влади використовують їх для оцінювання правомірності або неправомірності поведінки суб'єктів СС. Нормативи класифікують на загальні та спеціальні. Для усіх суб'єктів господарювання, у тому числі для суб'єктів СС, застосовуються такі загальні нормативи: норма амортизаційних відрахувань, нормативи віднесення на собівартість витрат на відрядження тощо. До нормативів спеціальної дії належать нормативи формування та розміщення страхових резервів, правильне визначення яких гарантує СК майбутні можливі виплати за договорами страхування та дозволяє визначити реальні результати їх діяльності. Окрім цього, нормативами формуються показники достатності, диверсифікованості та якості активів суб'єктів СС.

Страхові резерви є основним елементом залученого капіталу страховика. Наявність страхових резервів, їхнє зростання свідчить про розвиток страховика та розширення його фінансових можливостей, що забезпечують здатність утримувати на відповідальності більш вартісні об'єкти. Це дає змогу економити на витратах із залучення капіталу, водночас, одержувати вищі інвестиційні доходи. Склад і структуру страхових резервів визначає галузева спрямованість страхової діяльності і залежить від видів страхування. Згідно з чинним законодавством страхові резерви поділяються на:

- технічні резерви, які формують СК, що здійснюють загальне страхування;

– резерви зі страхування життя, що формуються СК, які здійснюють страхування життя.

Окрім видів страхових резервів, поданих законодавством, СК зобов'язані формувати резерви з медичного страхування і обов'язкових видів страхування.

СК, що здійснюють ризикові види страхування формують технічні страхові резерви та резерви зі страхування життя. Обов'язковими технічними резервами є резерви незароблених премій і резерви не виплачених збитків, які були попередньо заявленими. Окрім обов'язкових резервів, за необхідності, СК можуть формувати резерви збитків, які вже виникли, але ще не заявлені; резерв коливань збитковості чи резерв катастроф. Для цього СК необхідно письмово повідомити наглядовий орган. Розрахунок відповідних видів технічних резервів відбувається на основі методів, які законодавчо затверджені [335]. Однак обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземного транспорту та обов'язкове страхування цивільної відповідальності за ядерну шкоду вимагають додаткових гарантій, і тому необхідні додаткові вимоги щодо формування СК технічних резервів за цими видами страхування.

Специфічними страховими резервами є резерви зі страхування життя, до яких в Україні належать: резерви довгострокових зобов'язань; резерви належних виплат страхових сум. Розпорядженням “Про затвердження Методики формування резервів зі страхування життя” регламентовано обчислення таких резервів СК життя [334].

В Україні для захисту прав та законних інтересів споживачів страхових послуг та забезпечення стабільності СС в якості інструмента адміністративного впливу застосовують санкції. Згідно статті 230 Господарського кодексу України штрафними санкціями визнаються господарські санкції у вигляді грошової суми (неустойка, штраф, пеня), яку учасник господарських відносин зобов'язаний сплатити у разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналежного виконання господарського зобов'язання. [111]. Також у Кодексі зазначено, що уповноважені органи державної влади або органи місцевого самоврядування застосовують адміністративно-господарські санкції до суб'єктів господарювання щодо

порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності. Штрафні санкції можуть встановлюватися у відсотках у частині порушень грошових зобов'язань. Розмір відсотків залежить від облікової ставки НБУ протягом періоду користування позиченими коштами.

Санкціями, які застосовуються до суб'єктів СС, є наступні:

1. За приховування прибутку та несплату податку за прихований об'єкт оподаткування; безоплатне вилучення прибутку (доходу) за порушення встановлених законодавством правил здійснення господарської діяльності. Так, за порушення СК як суб'єктів первинного фінансового моніторингу законодавства щодо запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, за рішенням суду кошти підлягають конфіскації в дохід державі або повертаються їх власнику, права чи законні інтереси якого були порушені, або відшкодовується їх вартість [394].

2. Застосування штрафів:

– до СК у розмірі однієї тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян за невиконання вимог законодавства щодо запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом;

– до суб'єктів СС при порушенні ними податкового законодавства можуть застосовуватися фінансові (штрафні) санкції, пеня;

– за недобросовісну конкуренцію та за порушення законодавства про захист економічної конкуренції передбачені штрафи відповідних розмірів;

– за порушення, вчинені на ринку фінансових послуг, застосовуються штрафні санкції у відповідному розмірі, залежно від складу порушення;

– за порушення Закону України “Про зовнішньоекономічну діяльність” на суб'єктів СС накладаються штрафи чи відкликаються ліцензії.

3. Тимчасове призупинення дії чи анулювання ліцензії на право здійснення страхової діяльності; скасування державної реєстрації або ліквідація суб'єкта СС, відсторонення керівництва від управління СК та призначення їй тимчасової адміністрації. Такі заходи застосовують для попередження загроз невиконання її клієнтами, учасниками чи третіми особами зобов'язань.

НБУ впродовж дев'яти місяців 2021 р. за результатами безвізного

нагляду за порушенням вимог регулятора встановив штрафні санкції 53 СК; тимчасово зупинив ліцензії 26 СК та одній СК анулював ліцензію на здійснення страхової діяльності. За результатами безвиїзного нагляду НБУ часто використовує такий захід впливу, як зобов'язання усунути виявлені порушення, які було застосовано до 29 СК [317].

Таким чином, ефективне використання органами державної влади інструментів адміністративного впливу дає змогу СС бути конкурентоспроможною, сприяє її структуризації та стабільному функціонуванню у вітчизняній економіці.

Для формування й активізації сучасної СС держава, крім адміністративних, застосовує економічні методи, за допомогою яких уможлиблюється створення економічних умов, які спонукають суб'єктів СС діяти у правильному для суспільства напрямі, вирішувати відповідні завдання згідно із загальнодержавними та приватними інтересами. Дані методи надають право суб'єктам вільного вибору своєї поведінки у СС.

Економічні методи регулювання впливають на функціонування різних видів діяльності, у тому числі страхової. Вони діють у певному політико-правовому полі, яке відповідає пріоритетам держави щодо розбудови ринкової моделі економіки. Держава у цьому процесі координує напрям структурних складників економічного регулювання на розв'язання завдань у задоволенні потреб страхувальників.

До економічних методів ДРРСС доцільно зачислити грошово-кредитні (монетарні) та фінансові (бюджетні, податкові та цінові) методи. До економічних методів регулювання застосовуються нормативно-правові акти, які встановлюють правила економічної взаємодії, визначаються регулятивні органи, що мають їх контролювати. Така державна політика впливу на СС відбувається за допомогою відповідних інструментів, які зазвичай використовуються у системі встановлення цін, податків, тарифів тощо. Однак для кожного виду діяльності існують певні відмінності, зумовлені різними чинниками та специфікою галузі, особливо це стосується СС.

У країнах з розвинутою ринковою економікою монетарні методи регулювання належать до основних економічних методів, за допомогою яких держава та уповноважені нею органи впливають на грошову масу та процентні ставки. В Україні НБУ за допомогою інструментів грошово-кредитної політики регулює грошовий обіг та кредитування економіки [20, с. 115].

Ми вважаємо, що монетарні інструменти мають лише непрямий і досить незначний вплив на розвиток СС в країні, як стверджує Т. В. Яворська, саме ці можливості потрібно використовувати одночасно з іншими методами та інструментами державного впливу на розвиток СС [526, с. 209-213].

До основних методів грошово-кредитного регулювання зачислимо:

- порядок рефінансування банків;
- процес визначення облікової ставки;
- визначення та встановлення норм обов'язкових резервів;
- здійснення операцій з цінними паперами на відкритому ринку;
- проведення операцій на валютному ринку.

Інструментами монетарного регулювання є: норма обов'язкових резервів, облікова ставка НБУ, операції репо, операції з державними цінними паперами, купівля іноземної валюти тощо. Визначимо вплив окремих монетарних інструментів на функціонування та розвиток СС.

Вплив облікових ставок поширюється на всю економіку, в тому числі й на СС, і є для банків та суб'єктів СС орієнтиром для встановлення вартості залучених і розміщених грошей на певний період. Облікова ставка встановлюється на основі макроекономічного прогнозу, комплексного аналізу монетарного та фінансового розвитку, підготовленого НБУ. Рішення щодо розміру облікової ставки затверджується Правлінням НБУ на засіданні з питань монетарної політики [285]. Облікова ставка показує вартість грошей в економіці. За оптимістичного прогнозу розвитку національної економіки НБУ може знизити облікову ставку з метою здешевлення банківських кредитів і стимулювання зростання економіки. Чим дешевшими є кредити рефінансування для банків, тим вигіднішими є банківські кредити для

позичальників-суб'єктів СС. Тому, ми вважаємо, що облікова ставка є інструментом регулювання попиту суб'єктів СС на кредитні ресурси.

Якщо звернутися до теорій вчених щодо впливу облікової ставки, то, до прикладу, А. С. Любченко та Н. О. Дорошенко зазначають, що вона забезпечує фінансову та макроекономічну стабільність, створює умови для досягнення установами банків економічної політики держави, що потребує ефективного використання інструментарію грошово-кредитної політики. [233, с. 275]. Окрім цього, К. І. Сімаков та К. А. Федоренко зазначили у своїх дослідженнях, що облікова ставка впливає на процентну політику банку [401, с. 155]. Найкраще це проявляється у випадку використання облікової ставки на прикладі вітчизняних СК життя, які, як суб'єкти СС, використовують її, оскільки вони:

– можуть, як кредиторів, надавати кредити страхувальникам у межах викупної суми на момент видання кредитів і на термін, що не є більшим за період, що залишився до закінчення терміну дії договору страхування життя. Кредитором є страховик, який надає кредит у межах викупної суми та під заставу цієї викупної суми, а позичальником є страхувальник, який уклав договір страхування життя та отримав кредит на умовах повернення, платності та строковості [344]. Для визначення взаємовідносин і відповідальності кредитора і позичальника укладається кредитний договір у письмовій формі. Водночас, встановлюються певні обмеження: не раніше, ніж через рік після набрання чинності договору страхування життя дозволено видавати кредит; заборона здійснення діяльності з надання кредитів відокремленим підрозділам СК. Однак при настанні страхового випадку до дати повернення кредиту, зазначеної у кредитному договорі, сума кредиту та проценти будуть вираховані із страхових виплат за договором страхування життя;

– можуть використовувати кошти своїх резервів для довгострокового кредитування житлового будівництва. На сучасному етапі у вітчизняному законодавстві чітко не прописано механізми участі СК у фінансуванні розвитку іпотеки, а також СК життя не мають коштів для надання кредитів.

Для ефективного управління ліквідністю банківської системи, регулювання грошово-кредитного ринку, виконання функції “кредитора

останньої інстанції” НБУ застосовує рефінансування банків. У березні 2020 року для збереження фінансової стабільності та підтримки економіки НБУ запровадив довгострокове рефінансування строком до 5 років, що дозволило банкам (станом на 30 червня 2021 р.) залучити таких кредитів на 82,1 млрд грн. Цей інструмент надав додаткову підтримку банківській системі та кредитуванню під час кризового періоду та на початковому етапі економічного відновлення, але втрачають актуальність в умовах повернення економіки до стійкого зростання та стабілізації функціонування фінансових ринків [271]. Серед заходів подолання наслідків фінансово-економічної кризи були пропозиції НБУ банкам здійснювати рефінансування СК через уповноважені фінансові установи і сприяти підтриманню ліквідності у СС. Ці пропозиції полягали у запровадженні механізмів підтримання ліквідності СК, створенні фонду гарантування страхових виплат за рахунок коштів страхових резервів СК, що зосереджуватимуться на рахунках НБУ, із забезпеченням вільного доступу страховиків до таких коштів з метою здійснення страхового відшкодування. Проте, ці дії не були виконані.

Вагомий вплив на діяльність суб’єктів СС має Центральний банк за рахунок проведення операцій на валютному ринку. Інтервенції на валютному ринку є допоміжним інструментом НБУ, метою яких є: накопичення міжнародних резервів та згладжування надмірних коливань обмінного курсу.

СК здійснюють валютні операції через уповноважені банки. Значно валютне регулювання впливає на перестраховальну діяльність. Девальвація національної грошової одиниці негативно впливає на СС, оскільки: призводить до зростання вартості страхових послуг; СК можуть недоплачувати сум страхового відшкодування за певними договорами страхування; спричиняє зростання збитковості та зниження платоспроможності СК, особливо СК життя, які повинні формувати страхові резерви у валюті, в якій несуть перед страхувальниками свою відповідальність.

Негативний вплив на діяльність СК життя, які укладають договір страхування життя в іноземній валюті має нестабільна ситуація на валютному ринку. Адже від СК вимагається формувати резерви у валюті під свої валютні

зобов'язання. Тому стабільність валютних курсів та національної грошової одиниці є ефективним чинником впливу на діяльність суб'єктів СС.

Відповідно до Закону України “Про валюту і валютні операції” в рамках валютної лібералізації СК, які надають послуги зі страхування життя, була надана можливість отримати валютну ліцензію [327]. Так, вже у січні 2020 р. НБУ видав першу ліцензію на здійснення валютних операцій ПАТ “СК “ТАС”. На підставі цієї ліцензії страховик може отримувати страхові платежі та здійснювати страхові виплати за договорами страхування життя в іноземній валюті [270].

Станом на травень 2021 р. ліцензію на здійснення валютних операцій отримали п'ять страховиків: АТ “СК “ТАС”, ТДВ “СК “АРКС ЛАЙФ”, ПРАТ “ТРАВЕ УКРАЇНА СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ”, ПРАТ “МЕТЛАЙФ”, ПРАТ “СК “УНІКА ЖИТТЯ” [516]. Вважаємо, що наявність у СК можливостей здійснювати валютні операції сприятиме розвитку СС в Україні, оскільки зростатиме привабливість страхових продуктів, відбуватиметься залучення нових клієнтів та поживатиметься конкуренція на страховому ринку.

Важливим середовищем впливу держави на організацію економічного розвитку є бюджетна політика, а бюджет – її основний фінансовий інструмент, план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами державної влади, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду [45].

Для фінансування розвитку окремих галузей, регіонів держава використовує такі інструменти впливу: державний кредит на пільгових умовах, державні субсидії, дотації, субвенції, гарантії уряду. Регулюючий вплив держави щодо СС полягає у частині надання з державного бюджету сільськогосподарським товаровиробникам субсидій на відшкодування частини страхової премії, сплаченої за договорами страхування продукції сільськогосподарської діяльності. Рішення щодо видачі грошових коштів із резервного фонду державного бюджету приймає КМУ.

До економічних інструментів ДРРСС належать податкові інструменти регулювання. Регулюючий вплив застосування податків на СС проявляється

через:

- безпосереднє оподаткування діяльності її суб'єктів; структуру податків, що позначається на діяльності суб'єктів СС та сприяє запровадженню нових видів страхових продуктів;

- сплату податків, які встановлюються на страхові премії, що в кінцевому порядку може призвести до зменшення попиту;

- оподаткування доходів фізичних та юридичних осіб (чим більші податкові платежі здійснюють страхувальники, тим меншим буде попит на страхові послуги, бо не вистачатиме вільних коштів).

Для страховиків передбачено два об'єкти оподаткування – прибуток від усієї господарської діяльності СК та дохід від страхової діяльності. Також у п. 136.5 ст. 136 Податкового кодексу зазначено, що податок на дохід від страхової діяльності є частиною податку на прибуток.

Під час проведення страхової діяльності одночасно із ставкою податку на прибуток у 18% визначено ставки податку на дохід у таких розмірах [310]:

- 3% за договорами страхування від об'єкта оподаткування (сума страхових платежів, страхових внесків, страхових премій, нарахованих за договорами страхування і співстрахування). При цьому страхові платежі, страхові внески, страхові премії за договорами співстрахування включаються до складу об'єкта оподаткування страховика тільки в розмірі його частки страхової премії, передбаченої договором співстрахування;

- 0% за договорами з довгострокового страхування життя, договорами добровільного медичного страхування та договорами страхування у межах недержавного пенсійного забезпечення, зокрема договорів страхування додаткової пенсії.

Об'єктом оподаткування СК, відповідно до податку у розмірі 18%, також є прибуток із джерелом походження в Україні та за її межами, який визначають шляхом коригування прибутку чи збитку, який визначений у фінансовій звітності підприємства згідно національних стандартів бухгалтерського обліку або у фінансовій звітності за міжнародними стандартами, на величину різниць,

що виникають відповідно до розділу III Податкового кодексу.

Величиною різниці, яка зменшуватиме фінансовий результат до оподаткування такого страховика є нарахований СК податок на дохід за ставкою 3%. Це головний показник коригування. Згодом фінансовий результат страховика до оподаткування коригується у зв'язку із формуванням та використанням страхових резервів (або збільшується чи зменшується сума фінансового результату).

Фінансовий результат до оподаткування страховика збільшується:

- на суму витрат щодо створення страхових резервів (технічних або математичних) відповідно до національних стандартів ведення бухгалтерського обліку чи міжнародних стандартів формування фінансової звітності;
- на величину коригування (зменшення) страхових резервів (технічних або математичних) залежно від визначеної Нацкомфінпослуг та погодженої з ДПСУ методики.

Фінансовий результат до оподаткування СК зменшується:

- на суму коригування (зменшення) страхових резервів (технічних або математичних), на яку зріс фінансовий результат до оподаткування у відповідності до національних стандартів ведення бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів формування фінансової звітності;
- на величину страхового резерву (технічного або математичного).

Визначення розмірів страхових резервів за ризиковими видами страхування і за видами страхування життя мають відмінності. У ризикових видах страхування формуються технічні резерви, які включають резерв незароблених премій, резерви збитків і є обов'язковими для формування, а також спеціальні резерви (резерв катастроф чи коливань збитковості), що формуються компаніями, які здійснюють окремі види обов'язкового страхування (обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів та обов'язкове страхування цивільної відповідальності за ядерну шкоду), умови проведення яких потребують додаткових гарантій.

Компанії зі страхування життя формують страхові резерви із страхування

життя, які поділяються на математичні резерви (резерви довгострокових зобов'язань) і резерви належних виплат страхових сум.

Потрібно зазначити, що у Податковому кодексі для всіх платників податку на прибуток, у тому числі страховиків, підвищено з 10 до 20 млн грн максимальний розмір річного доходу для тих платників, які не повинні сплачувати щомісячні авансові внески з податку на прибуток [310].

Проаналізувавши розвиток податкового регулювання СС України, графічно зобразимо на рис. 4.3. обсяги сплаченого СК податку на прибуток до кількості СК в Україні за 2000-2020 рр.

Рис. 4.3. Обсяги сплаченого СК податку на прибуток до кількості СК в Україні за 2000-2020 рр.

Джерело: сформовано авторкою на основі [164; 293; 421; 432]

Отже, доходимо висновку, що після фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр., коли регулятор вдало використовував інструменти ДРРСС та почав “зачищати” її від неплатоспроможних та неконкурентоздатних суб’єктів з непрозорою власністю, обсяг сплачених податків поступово почав зростати на тлі значного скорочення СК. У свою чергу, регулівний вплив податків проявляється через застосування таких методів: підвищення чи зниження податкових ставок, їх диференціації для різних категорій платників податків, розширення чи звуження бази оподаткування, надання податкових пільг чи податкових кредитів тощо.

До податкових інструментів доцільно зачислити: базу оподаткування,

податкові канікули, види податкових ставок, податкові пільги. Податковим кодексом України затверджено 18 загальнодержавних (податок на прибуток підприємства, податок на доходи фізичних осіб, податок на додану вартість, збір за першу реєстрацію транспортного засобу, екологічний податок, плата за землю, мито тощо) та 5 місцевих податків і зборів (податок на нерухоме майно, єдиний податок, туристичний збір, збір за провадження деяких видів діяльності, збір за місця паркування транспортних засобів) [310]. Зниження кількості податків дозволяє спростити процес нарахування та сплати податків платникам.

До податкових інструментів у СС, які мають стимулювальний характер та застосовуються як до її суб'єктів, так і до страхувальників, відносять:

1. Вид податкових ставок, що залежить від діяльності, яку здійснює суб'єкт СС (страхування, перестрахування, інвестиційна діяльність). Ставка оподаткування не знижує ефективне ведення господарської діяльності й одночасно забезпечує наповнення бюджету. Ставка та види податків формують величину податкового навантаження на суб'єкт СС.

2. Податкова пільга – це передбачене податковим та митним законодавством звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплати податку та збору, сплата ним податку та збору в меншому розмірі [26]. Податкові пільги – це потужні та ефективні інструменти регулювання СС, які встановлюються за порядком і на умовах, визначених законодавством країни.

Для СС податкові пільги надаються шляхом:

- 1) звільнення від оподаткування доходів СК життя;
- 2) встановлення зниженої ставки податку при відтермінуванні чи розтермінуванні податкових платежів.

З метою стабілізації та ефективного розвитку СС доцільно використовувати податкові інструменти, котрі забезпечують повне, якісне та своєчасне поповнення доходів бюджетів усіх рівнів.

Дієвими інструментами ДРРСС є цінові інструменти, оскільки суб'єкти СС обов'язково приймають управлінські рішення на основі цін. У Законі України “Про страхування” вказано, що страховий тариф є ставкою страхової

премії з одиниці страхової суми за визначений строк страхового покриття. При добровільній формі страхування тарифи обчислюються страховиком актуарно на підставі відповідної статистики настання страхових випадків, а за договорами страхування життя – з урахуванням величини інвестиційного доходу, яка повинна зазначатися у договорі страхування [361]. Страховий тариф – це ціна у СС, яка впливає на діяльність усіх її суб'єктів.

Держава прямо чи опосередковано впливає на процеси ціноутворення у СС наступними способами:

- органи державної влади здійснюють опосередкований вплив щодо добровільних видів страхування, спостерігаючи за рівнем цін; СК обчислюють розмір страхових тарифів математично, відповідно до статистики настання страхових випадків, і є складовою частиною правил страхування. Актуарій посвідчує своїм підписом страхові тарифи, а його кваліфікація підтверджується свідоцтвом;

- СК застосовують страхові тарифи, встановлені КМУ для відповідного виду обов'язкового страхування;

- при обов'язковому страхуванні розрахунок тарифів здійснюється, виходячи із нормативу витрат на ведення страхової діяльності (як складової страхового тарифу);

- за міжнародними договорами страхування враховується специфіка та співвідношення внутрішніх та світових страхових тарифів.

Світовий досвід вказує на використання тарифного (цінового) регулювання СС. Зокрема, у Німеччині під час страхування майна від вогню до визначених тарифів додають нормативні коефіцієнти, що враховують різноманітність та особливості об'єктів страхування. У США існують закони щодо регулювання процедур визначення та застосування тарифів, які класифікуються залежно від можливості їх зміни та періоду затвердження їх величини страховим департаментом певного штату. На основі цих законів формуються такі режими регулювання тарифів: режим попереднього затвердження тарифів (необхідне отримання дозволу на зміну страхових

тарифів); режим гнучкого регулювання тарифу (вимагає попереднього затвердження, якщо зміна тарифів є істотною, від 10 до 25 % за певним видом страхування); режим “подавай та використовуй”, “використовуй та подавай” (дає змогу СК застосовувати нові страхові тарифи одразу після розрахунку, не чекаючи на затвердження страховим департаментом; натомість страховий департамент залишає за собою право відхилити схвалені тарифи через певний час, якщо вони порушують закони); режим “відкрита конкуренція” (страхові тарифи не скеровуються страховому департаменту, а регулюються законами конкуренції на страховому ринку) [522, с. 130].

Крім того, у США обчислення тарифів відбувається із дотриманням наступних принципів: у порівнянні з ризиками, страхові тарифи повинні бути справедливими; з метою підтримання платоспроможності СК страхові премії мають бути адекватними; однакові тарифи встановлюються для всіх об’єктів страхового класу з аналогічними ризиками, тобто ставки страхових премій не можуть бути дискримінаційними. Законодавство США заохочує СК вести єдину цінову політику стосовно щодо страхувальників. Найбільші американські страховики через свої дочірні компанії, окрім страхової діяльності, надають кредити, здійснюють емісію кредитних карток, проводять чекове обслуговування клієнтів, оперують з нерухомістю та цінними паперами.

Досвід розвинених країн світу щодо застосування методів цінового регулювання СС свідчить про необхідність розроблення та запровадження в Україні методичних рекомендацій розрахунку страхових тарифів. Це підвищить конкурентоспроможність СС та якість пропонованих клієнтам страхових послуг.

Отже, ефективність економічних інструментів залежить від таких основних чинників, як рівень цін, динаміка валютного курсу, попит на товари та послуги тощо. Економічні методи державного регулювання пов’язані зі створенням стимулів впливу на економічні інтереси суб’єктів СС та обумовлюють їхню поведінку. Тому держава створює необхідні економічні передумови для формування й активізації сучасного страхового простору.

Новітніми і, водночас, пріоритетними методами ДРПС є превентивні

методи, які використовують з метою попередження, уникнення негативних наслідків, основу яких складає пруденційний нагляд. Згідно міжнародних вимог до пруденційного нагляду превентивні методи використовуватимуться для оцінки ризиків функціонування СС, визначення достатності капіталу та підтримання платоспроможності.

Історично в економіці превентивні методи використовували в практиці управлінського консультування підприємств. Такого висновку дійшли вчені М. Кубра, М. Я. Хабакус, Я. А. Лейман [215, с. 64-65], які у своїх працях описали практику організації цього процесу. Превентивні методи також застосовують для оцінки кризового розвитку конкретного об'єкта. Такий підхід використав І. Бланк, щоб згенерувати загрозу банкрутства підприємства у майбутньому [36]. Захаренко Н. у своїй праці пояснює сутність діагностичних методів як сукупність методів, спрямованих на виявлення проблем і слабких місць у системі управління, що є причинами неблагополучного фінансового стану та інших негативних показників діяльності підприємства [162, с. 110].

Превенцію характеризують наступні особливості:

- на початковому етапі дослідження, коли виявляють причину проблеми, використовують, зазвичай, формалізовані суб'єктивні методи: спостереження, опитування, тести, бесіди;
- при аналізі та оцінюванні фактичних даних можуть бути відсутніми кількісні характеристики, критерії і база для порівняння, тому основний акцент робиться на якісних складових проблеми;
- при вивченні причин та наслідків виникнення проблеми не використовуються математичні методи.

При використанні превентивних методів практично відсутній системний підхід аналізу, більшість отриманих висновків та рекомендацій носять суб'єктивний характер, часто використовуються статистичні оцінки, що дозволяє проаналізувати лише поточний стан об'єкта дослідження.

Кожен метод державного регулювання містить сукупність інструментів. До інструментів превентивних методів ДРПС зачислимо: стандарти щодо

управління ризиками, вимоги до звітності суб'єктів СС, систему та способи розкриття інформації, контроль у розрізі адаптації підходів ЄС. За допомогою превентивних методів СС отримує здатність раннього розпізнавання можливих небезпек або використання можливостей для підвищення ефективності її функціонування.

В останні десятиліття інноваційними різновидами превентивних методів, які активно використовує НБУ у своїй діяльності є комплаєнс та комплаєнс-контроль. Ці новітні категорії є запозиченими, починаючи з ХХ ст. із світової практики США, не часто ототожнюються, проте думки вчених і регуляторів розходяться у цих питаннях. Комплаєнс у перекладі з англ. *compliance* означає згоду, відповідність, піддатливість. Зокрема, Міжнародна комплаєнс асоціація (The International Compliance Association) визначає комплаєнс як здатність діяти відповідно до встановлених правил, норм і стандартів. Відповідно до принципів організації комплаєнс сприяє:

- підтримувати найвищі кодекси поведінки, доброчесності та етики, включаючи розкриття напрямів регулювання;
- посилювати постійні потреби в прозорості та відкритості інформації;
- пропагувати культуру “правильного ведення бізнесу” та заохочувати конструктивні ідеї;
- професійно розвиватися та обмінюватися міжнародним досвідом;
- підтримувати боротьбу з усіма аспектами фінансової злочинності;
- сприяти фінансовій інклюзії.

Активне використання комплаєнсу в світі та впровадження в Україні пов'язані з глобалізацією та інтеграцією фінансових систем у світовий простір. В Україні першими компаніями, які запровадили комплаєнс у свою діяльність були міжнародні корпорації.

НБУ використовує комплаєнс як систему заходів, які дозволяють глибше проаналізувати проблему, приймати зважені рішення, менше порушувати норми, правила та стандарти, більш якісно врегульовувати конфлікти. При цьому, регулятор фокусує увагу на взаємозв'язку комплаєнсу та комплаєнс-

контролю [17]. До основних напрямів комплаєнс-контролю належить:

- регуляторний контроль, який забезпечує контроль дотримання вимог законодавства, виконання вимог внутрішніх нормативних документів та інших обов'язкових вимог;
- деонтологія, що передбачає виконання вимог корпоративної етики, врегулювання ситуацій конфлікту інтересів та попередження зловживання ними.

Страховим законодавством України не передбачено формування системи комплаєнсу для СК, тому страховики розробляють комплаєнс-політику в межах внутрішніх положень та статутів, Кодексів корпоративного управління. Проте важко прослідкувати виконання цих положень, оскільки значна кількість вітчизняних страховиків не висвітлюють свою звітність на сайтах. Поділяємо думку О. В. Неісної, що комплаєнс передбачає вільне інформування про стан фінансово-господарської діяльності страховика, стан забезпечення ефективного контролю за діяльністю, за діями Правління та його підзвітність Наглядовій раді і акціонерам. Вчена наголошує, що варто створити системи раннього інформування з боку клієнтів та співробітників СК з метою виявлення фактів неправомірної поведінки, протизаконної практики співробітників компанії та наглядових органів тощо [278, с. 269]. Для ефективного розвитку СС необхідно її суб'єктам налаштувати бізнес-процеси, забезпечити доступ до прозорого розкриття інформації відповідно до міжнародних стандартів із комплаєнсу та боротьби з фінансовою злочинністю.

Отже, сформований механізм ДРПСС включає інституційні, адміністративні, економічні та превентивні (діагностичні) методи, вчасне і правильне використання яких органами державної влади сприятиме її ефективному функціонуванню та розвитку у вітчизняній економіці.

4.3. Ризик-орієнтований підхід до державного регулювання розвитку вітчизняної страхової системи

Ризик-орієнтований підхід до ДРПСС сприяє підтриманню ефективної,

справедливої, безпечної і стабільної СС. Державний орган може вимагати від суб'єктів СС своєчасного вжиття превентивних та коригувальних заходів, якщо вони не ведуть свою діяльність у спосіб, який узгоджується з правильною діловою практикою або нормативними вимогами. Традиційно, органи державної влади виконували цю функцію шляхом нагляду за дотриманням вимог. Страховики повинні дотримуватися низки пруденційних правил, які, зазвичай, прописані в законах або підзаконних актах. Роль регулятора полягає в тому, щоб гарантувати, що страховики дійсно дотримуються цих правил. Останніми роками ДРРСС перейшло у новітню стадію розвитку, яка ґрунтується на ризиках.

Овандер Н. Л. стверджує, що ефективна діяльність будь-якого суб'єкту господарювання в непередбачуваному зовнішньому середовищі є можливою лише за умови формування цілої системи ризик-менеджменту і поява нових небезпек вимагає удосконалення як міжнародних, так і національних стандартів з управління ризиками [287].

Ризик є невід'ємною складовою функціонування будь-якого виду бізнесу, він характеризується невизначеністю, загрозою та можливостями. Зазвичай під ризиками розуміють втрачені можливості отримати прибутки, ймовірність виникнення втрат, відхилення від запланованих цілей чи небажаний розвиток середовища функціонування тощо. Ризик також варто окреслити як ситуацію, умови якої важко спрогнозувати чи передбачити, проте, можна говорити лише про ймовірність настання такої події. Сучасні інструменти ризик-менеджменту надають змогу СК виявляти ризики, їх оцінювати, а також певною мірою контролювати [144, с. 179].

Ситуації з ризиками доцільно розглядати як окремі різновиди невизначеності, коли ймовірним є настання подій і його можливо визначити. За таких обставин існує варіант оцінки імовірності настання подій, які виникають у результаті функціонування СК, впливу зовнішнього середовища на розвиток СС, використання науково-технічних досягнень тощо. Тобто ризик – це модель зняття страховиком невизначеності, за рахунок чого він приймає рішення і має намір його реалізувати.

Управляти ризиками означає визначати потенційні відхилення від бажаних результатів і керувати відхиленнями з метою скорочення збитків і обґрунтування кінцевих висновків. Управління ризиками повинно ґрунтуватися на визначенні перспектив та виявленні можливостей для ефективного функціонування, недопущення чи скорочення ймовірності небажаного перебігу подій.

Ризик-орієнтований підхід до регулювання зосереджується на ризиках, пов'язаних із недотриманням правових норм, а не на самих правових нормах. Точніше, регулятор визначає та оцінює ризики, пов'язані з невиконанням певним регульованим суб'єктом своїх зобов'язань.

Проаналізуємо схожі та відмінні риси між регулюванням, призначеним для управління ризиками, та підходом до регулювання, що ґрунтується на оцінці ризику. Два види регулювання спрямовані на уникнення та мінімізацію ризиків, визначення пріоритетності ресурсів у розрізі неприйнятних ризиків під час виконання регуляторної діяльності. Ризики оцінюються та класифікуються для визначення відносно високих та низьких їх меж у контексті розроблення та застосування нормативної бази.

Варто наголосити, що особлива увага як при регулюванні, призначеному для управління ризиками, так і регулюванні, що ґрунтується на оцінці ризику приділяється оцінюванню ризиків та їхнього поділу на прийнятні та неприйнятні. Відповідно до проведеного регулятором аналізу, відносно високі ризики, які вважаються неприйнятними, будуть пріоритетними для регуляторних заходів, а низькі ризики можуть призвести до відсутності регуляторних заходів або певних обмежень.

Ґрунтовною відмінністю між двома видами регулювання є їхня мета щодо оцінювання ризику. За регулювання, призначеному для управління ризиками, оцінка ризику використовується, щоб визначити, які ризики мають бути предметом регулювання і як ці ризики мають бути усунені чи оптимізовані. Якщо за другого виду регулювання – оцінка ризику використовується для визначення пріоритетності регуляторних дій, що здійснюються в рамках існуючої нормативної бази.

При регулюванні, призначеному для управління ризиками, регулятору не потрібно визначати, які методи мінімізації мають застосовуватися до яких ризиків, оскільки це вже відображено у сформованій нормативній базі. У той час, за ризик-орієнтованого підходу до державного регулювання регулятор повинен використовувати оцінювання ризику, щоб визначити, як реагувати на ризик під час виконання регуляторних функцій відповідно до нормативної бази. Якщо нормативно-правова база не дає належної відповіді, регулятору може знадобитися використання оцінки ризику як основи для зміни політики чи проведення відповідних реформ.

Поки нормативно-правова база залишається незмінною при здійсненні регулювання, орієнтованого на управління ризиками, оцінка ризику, яка відображена у ній, не зміниться. А за регулювання, орієнтованого на оцінювання ризиків, така оцінка може змінюватися з часом у процесі застосування нормативної бази.

Наведений вище аналіз показує, що хоча регулювання, призначене для управління ризиками, і підхід до регулювання, що ґрунтується на оцінці ризику, схожі в деяких аспектах, вони, тим не менш, відрізняються і відповідають різним цілям. Регулювання, розроблене для управління ризиками, допомагає гарантувати, що регуляторна база розроблена для оптимізації ризиків, які були передбачені та оцінені як неприйнятні в процесі розробки нормативного акту. У свою чергу, підхід до регулювання, що ґрунтується на оцінці ризиків, допомагає гарантувати, що ризики перевіряють на відповідність нормативно-правовій базі, належним чином оцінюються та реагують на них, коли нормативна база застосовується на практиці.

Державне регулювання повинно включати також нагляд за страховою системою, орієнтований на ризики, як інструмент органів державної влади, який допомагає досягти фінансової стабільності та захисту споживачів. Перший крок до впровадження нагляду, орієнтованого на ризики, полягає в тому, щоб наглядові органи переглянули свої підходи до регулювання з метою визначення диференційованого підходу, який з урахуванням типу бізнесу та страховика потрібно використовувати для кращого управління ризиками. Система нагляду

на основі ризиків – це структурований процес, спрямований на визначення найбільш критичних ризиків, з якими стикається кожна СК.

Поточні системи нагляду, прийняті органами страхового нагляду, розділимо на три широкі підходи. Перший підхід (шаблонний) – це контроль платоспроможності, за яким органи нагляду розраховують мінімальні вимоги до капіталу, які застосовуються до всіх страховиків. Другий підхід – це включення чинників ризику у систему платоспроможності, хоча цей підхід часто залишається, як шаблонним, так і жорстким. Відповідно до третього підходу встановлюються мінімальні вимоги до капіталу на основі повного набору кількісних і якісних чинників. Наприклад, корпоративне управління є важливим чинником ризику, який потрібно враховувати в рамках ризик-орієнтованого підходу, але його нелегко визначити кількісно і це вимагає суб'єктивного судження з боку страховика та наглядового органу. У той час, як застосування перших двох наглядових підходів вимагає незначної участі страховиків, проте вони мають відігравати більш активну роль в оцінці ризиків та управлінні ризиками. СК може знадобитися проведення актуарного оцінювання, внутрішнього та зовнішнього аудиту, а також надання регулятору детальної звітності про ключову бізнес-діяльність та внутрішні практики управління ризиками.

Для подальших рекомендацій Світовий банк розробив оцінку нормативної готовності ризик-орієнтованого підходу до регулювання з метою використання державними органами правил для оцінки їхньої готовності, а також готовності страховиків, які складають СС. Пропорційність є ще одним важливим чинником для застосування державного регулювання, орієнтованого на ризики, особливо на ринках, де домінують невеликі страховики або мікростраховальники та страхові продукти з нижчим профілем ризику. Принцип пропорційності вимагає, щоб державні органи оцінювали дотримання нормативної бази пропорційно характеру, масштабу та складності ризиків, притаманних діяльності страховиків. Площина, де пропорційність буде важливою, є вимогою до актуарних послуг. Регуляторам може знадобитися змінити вимоги до актуаріїв та актуарних оцінок залежно від наявних ресурсів

та навичок страховиків. Для великих страховиків і складних продуктів очікується, що актуар буде найнятий на певну посаду, щоб оцінювати продукти, розраховувати технічні резерви.

Підхід до державного регулювання, яке ґрунтується на ризику, оцінює ймовірність і серйозність суттєвих ризиків, яким піддаються страховики; оцінює ефективність засобів контролю щодо зменшення ймовірності настання ризикових подій або серйозності їхнього впливу, якщо вони все-таки відбуваються. Крім того, він розглядає наявні у страховика ресурси для боротьби з подією, що сталася, навіть якщо засоби контролю діють і функціонують належним чином. Ризик невдачі приблизно оцінюємо як сукупність усіх ризиків (що є добутком ймовірності події та серйозності, якщо ця подія сталася) за вирахуванням вартості додаткової підтримки.

Ризик-орієнтований підхід робить державне регулювання динамічним процесом, у якому більше уваги приділяється розумінню та передбаченню можливих ризиків, з якими страховик зустрінеться під час виконання свого бізнес-плану. Увага більше зосереджується на тому, чи має страховик достатній капітал, і дотримується правил, які є достатніми для забезпечення досягнення регулятивних цілей.

Традиційні підходи до державного регулювання зосереджені на обмеженій кількості ризиків: кредитному, ринковому, страховому та ризику ліквідності. Оскільки ризик-орієнтоване регулювання спрямоване на майбутнє, відправною точкою для державних органів є бізнес-стратегія страховика. Основним його принципом є зв'язок між ризиками та капіталом – чим вищий профіль ризику страховика, тим більший капітал він повинен мати. Надлишковий капітал не є бажаним з точки зору страховика через витрати на обслуговування цього капіталу.

Підходи, засновані на відповідності вимогам, вимагають ретельного тестування транзакцій, перевірки фінансової звітності, перегляду окремих файлів і перевірки активів. Контроль за дотриманням вимог може певною мірою дублювати роботу внутрішнього та зовнішнього аудиторів. Ризик-орієнтований підхід дає регуляторів офіційну основу для розподілу

обмежених ресурсів. Ресурси можуть бути спрямовані до страховиків, які представляють більш високі ризики порівняно з аналогами та віднесені до окремих зон підвищеного ризику. У рамках ризик-орієнтованого підходу існує процес постійного оновлення оцінок ризиків за допомогою оглядів на місці, оглядів за межами СК та ринкової аналітики, що створює систему “раннього попередження” або “рейтингу” для державного (наглядового) органу, щоб передбачати та вирішувати проблеми, що виникають. Регулятор може легко спостерігати за профілем ризику як окремих страховиків, так і СС в цілому. Ці спостереження корисні з точки зору органів влади, які розглядають адекватність законодавства, попереджають політиків під час обговорення з галузевими органами.

Вважаємо за необхідне запропонувати авторську модель ризик-орієнтованого підходу до ДРПС (рис. 4.4), яке повинно ґрунтуватися на: міжнародних та національних стандартах щодо оцінювання ризиків суб’єктів СС, сформованих органами державної влади нормативних документах.

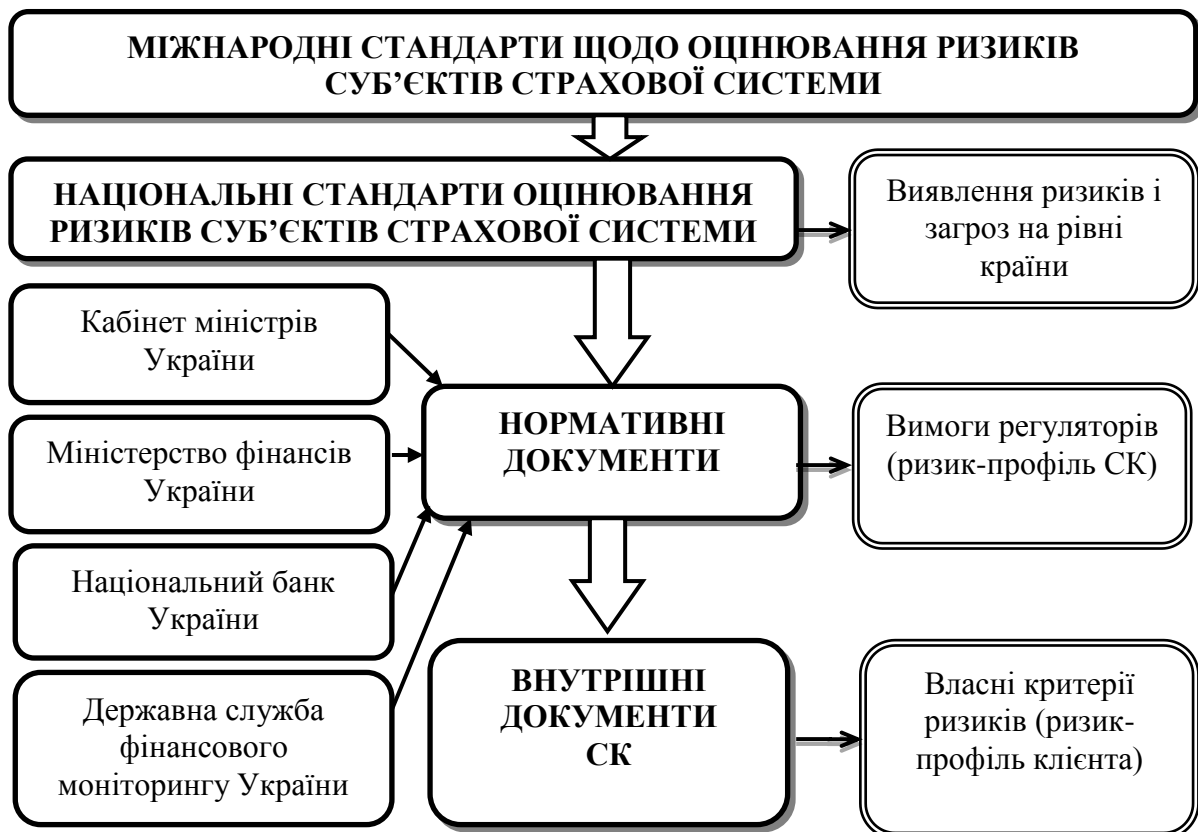

Рис. 4.4. Ризик-орієнтований підхід до ДРПС

Джерело: розроблено авторкою

До таких органів належать – КМУ, МФУ, НБУ, ДСФМУ. Із вимог регуляторів, які слугуватимуть ризик-профілем СК, повинні формуватися внутрішні документи та положення СК, які б містили власні критерії ризиків з метою створення ризик-профілю клієнта СК. Доцільним є поетапне впровадження ризик-орієнтованого підходу до ДРРСС, послідовність дій якого повинні визначати органи державної влади, які безпосередньо беруть участь у регулюванні СС.

Міжнародні стандарти щодо оцінювання ризиків у СС (рис. 4.5) повинні ґрунтуватися на таких міжнародних документах, які частково прописані у Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року [427], але, на нашу думку, не є достатніми для ефективних заходів зі сторони держави.

Відповідно до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і її державами-членами, з іншої сторони, кожна країна використовує усі можливі інструменти з метою впровадження міжнародних стандартів регулювання та нагляду у сфері фінансових послуг і для боротьби з ухиленням від сплати податків на всій її території. Нами сформовано групу нормативних документів, правил, стандартів та рекомендацій, які слугують міжнародними стандартами оцінювання ризиків суб'єктів СС.

Країни також враховують десять основних принципів обміну інформацією, які розроблені міністрами фінансів країн-членів “Групи семи”, з метою застосування цих принципів у своїх двосторонніх відносинах [135].

Проте пріоритетом формування нової моделі ДРРСС слугує Solvency II.

До основних завдань Solvency II зачислимо:

- покращення захисту прав споживачів, що дозволить забезпечити рівномірний і підвищений рівень захисту страхувальників на території ЄС;
- зміна процесу державного регулювання та нагляду за рахунок перенесення акценту з контролю за дотриманням законодавства і обсягами капіталу на оцінку ризиків страховиків, якості управління ризиками та системи управління компанією;

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЩОДО ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКІВ СУБ'ЄКТІВ СТРАХОВОЇ СИСТЕМИ

Директива 2009/138/ЄС про початок і ведення діяльності у сфері страхування та перестраховування (Solvency II) (Європейський парламент та Рада (The European Parliament and of the Council))

Основні принципи для ефективних систем страхування депозитів (Міжнародна асоціація страховиків депозитів (International Association of Deposit Insurers (IADI))

Директива 2014/49/ЄС щодо систем гарантування вкладів (Європейський парламент та Рада (The European Parliament and of the Council))

Директива 2009/103/ЄС щодо страхування цивільної відповідальності стосовно використання автотранспортних засобів та забезпечення виконання зобов'язань щодо страхування такої відповідальності (кодифікована версія) (Європейський парламент та Рада (The European Parliament and of the Council))

Директива 2016/97/ЄС про реалізацію страхових продуктів (Європейський парламент та Рада (The European Parliament and of the Council))

Основні принципи ефективного банківського нагляду (Базельський комітет (Basel Committee on Banking Supervision (BCBS))

Основні принципи страхування (Міжнародна асоціація органів нагляду за страховою діяльністю (International Association of Insurance Supervisors (IAIS))

Стандарт “Управління ризиками організацій. Інтегрована модель” (Комітет спонсорських організацій Комісії Тредвея (Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO))

Стандарт ISO 31000:2018 щодо застосування основних методів оцінки ризиків (Міжнародна організація зі стандартизації (International Organization for Standardization, ISO), Міжнародна електротехнічна комісія (International Electrotechnical Commission,

Угода про обмін інформацією з питань оподаткування (Організація економічного співробітництва та розвитку (Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD))

Стандарт з управління ризиками (Інститут ризик-менеджменту (The Institute of Risk Management, IRM), Асоціація ризик-менеджменту та страхування (The Association of Insurance and Management, AIRMIC), національний форум з ризик-менеджменту у громадському секторі (The National Forum for Risk Management in Public Sector,

Сорок рекомендацій та Дев'ять спеціальних рекомендацій стосовно боротьби із фінансуванням тероризму (Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (Financial Action Task Force (FATF))

Рис. 4.5. Міжнародні стандарти оцінювання ризиків суб'єктів СС

Джерело: сформовано авторкою

– поглиблення інтеграції на ринку ЄС через гармонізацію правил державного регулювання;

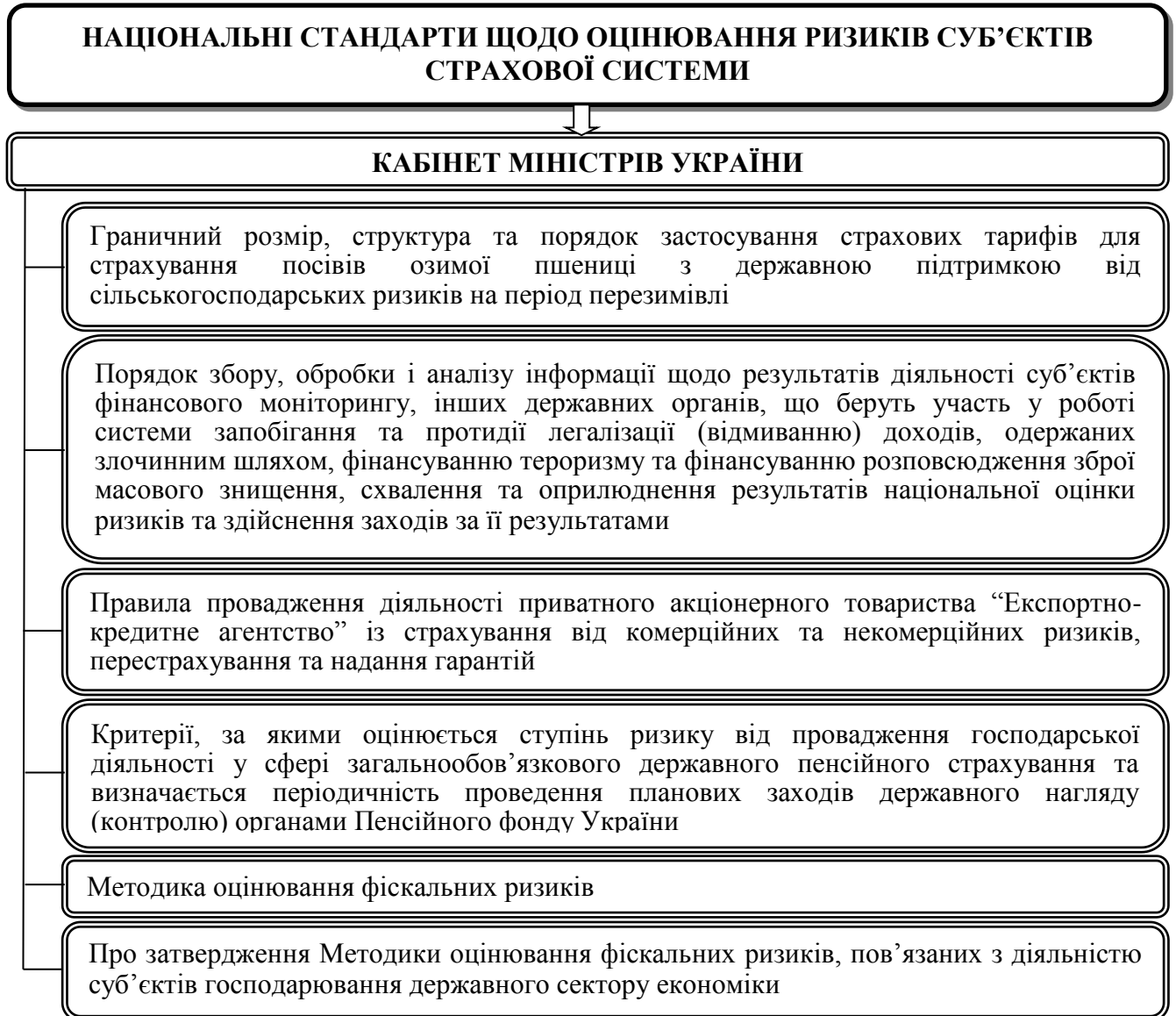
– підвищення міжнародної конкурентоспроможності СК ЄС.

Також Директива Solvency II наголошує на можливості використання принципу пропорційного регулювання, що дозволить невеликим СК працювати у спрощеному режимі. Пропорційність буде впроваджуватися поступово, враховуючи особливості діяльності страхових (перестрахових) компаній за наступними критеріями: обсягами прийнятих на страхування ризиків, видами діяльності та масштабами і складністю бізнесу (беручи до уваги кількість страхувальників). Окрім цього, НБУ має намір привести діяльність СК відповідно до нових вимог із урахуванням термінів та можливостей страховиків виконати ці вимоги.

Міжнародні стандарти представлені досить повним переліком документів, які мають як прямий (сильний), так і опосередкований (слабкий) вплив на розвиток СС. Пропонуємо органам державної влади, згідно оновленого підходу державного регулювання, який ґрунтується на оцінці ризиків, сформувати базу із міжнародних документів, якими можна буде керуватися при розробленні національних стандартів щодо оцінювання ризиків суб'єктів СС відповідно до укладених угод між Україною та міжнародними організаціями в межах їхньої співпраці щодо вироблення ефективного механізму державного регулювання.

Національні стандарти оцінювання ризиків СК спрямовані на виявлення загроз та ризиків на рівні держави і проявляються через нормативні документи, видані регуляторами, та внутрішні документи вже безпосередньо СК. Державними органами, які повинні брати участь у формуванні та затвердженні нормативних документів, нами визначено: КМУ, МФУ, НБУ та ДСФМУ.

КМУ, як вищий орган у системі органів виконавчої влади, затвердив у різні періоди постанови, які займають окреме місце у моделі формування ризик-орієнтованого підходу до ДРРСС (рис. 4.6).

**Рис. 4.6. Постанови КМУ, які формують національні стандарти
оцінювання ризиків суб'єктів СС**

Джерело: складено авторкою

Головним органом у системі центральних органів виконавчої влади є МФУ, тому не правильним буде його оминати при формуванні та реалізації державної фінансової політики через прийняття відповідних нормативних документів, які слугуватимуть національними стандартами оцінювання ризиків СК (рис. 4.7).

В умовах сьогодення роль МФУ у ДРРСС виглядає досить скромно і головним чином зводиться до застосування ризик-орієнтованого підходу у боротьбі з відмиванням доходів, отриманих злочинним шляхом.

Рис. 4.7. Нормативні документи МФУ, які формують національні стандарти оцінювання ризиків суб'єктів СС

Джерело: складено авторкою

Недостатнім є перелік нормативних документів, якими керується МФУ у своїй діяльності щодо оцінювання ризиків суб'єктів СС.

З метою зміцнення фінансової стабільності МФУ доцільно більше уваги приділити корпоративному управлінню та внутрішньому контролю суб'єктів СС, вдосконаленню системи гарантування страхових виплат та боротьбі із неплатоспроможними СК, застосуванню ризик-орієнтованого підходу до державного регулювання із використанням регуляторних вимог, які передбачені Угодою між Україною та ЄС.

Також доцільно посилити взаємодію МФУ та НБУ з метою координації їхніх дій щодо ДРРСС, застосовуючи у деяких випадках і дерегуляцію суб'єктів СС з низьким рівнем ризиків або таких, які не відповідають практиці ЄС. Окремим напрямом повинно бути посилення фінансової інклюзії, що дозволить підвищити фінансову грамотність населення і посилити захист прав споживачів страхових послуг.

До повноважень НБУ, як мегарегулятора в країні, належить не лише регулювання СС, але й прийняття та затвердження нормативних документів, які б відповідали принципам ризик-орієнтованого підходу до ДРРСС та правилам оцінювання ризиків суб'єктів СС (рис. 4.8).

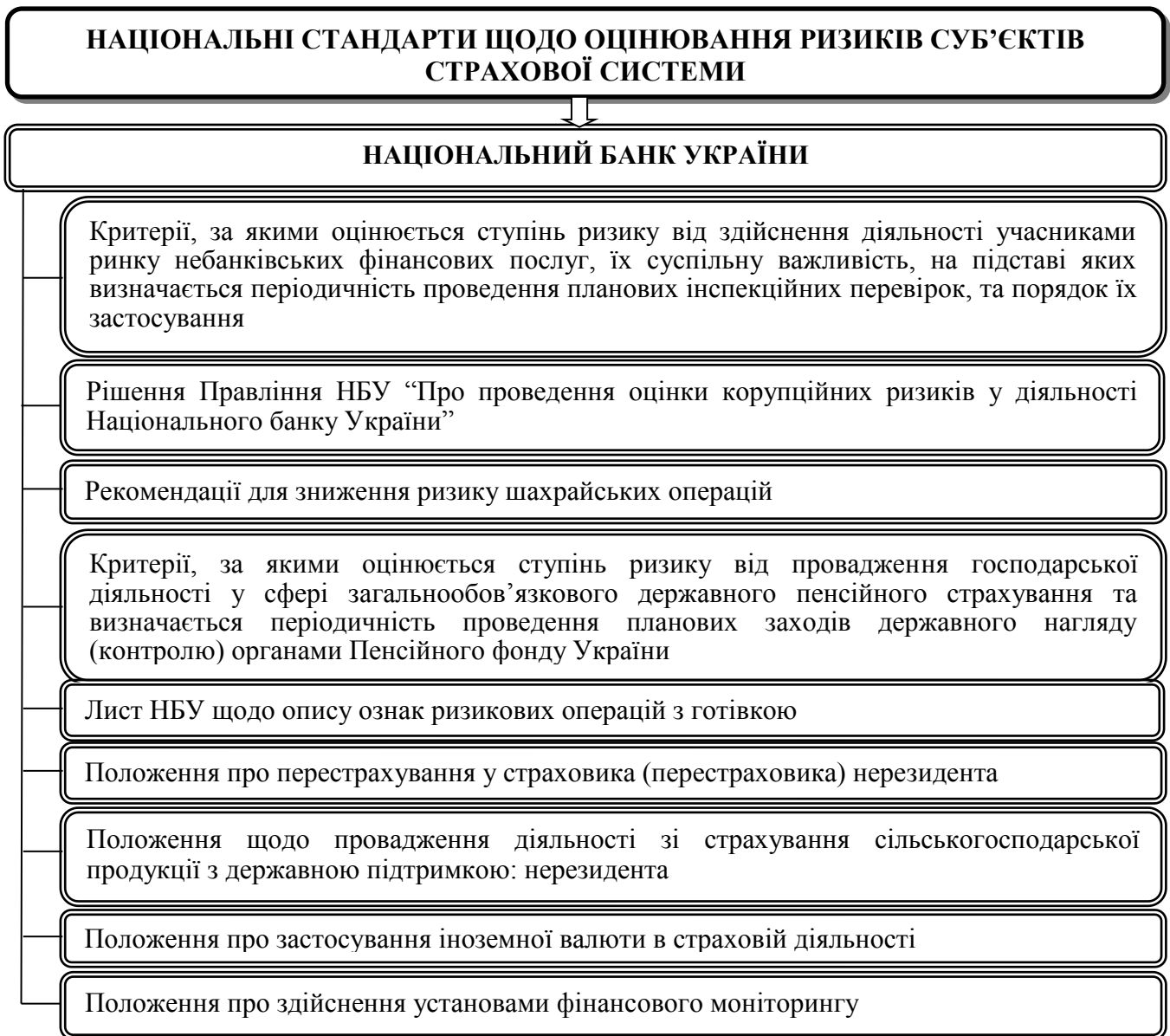

Рис. 4.8. Нормативні документи НБУ, які формують національні стандарти оцінювання ризиків суб'єктів СС

Джерело: сформовано авторкою

У Законі України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” [366] зазначено, що НБУ здійснює регулювання та нагляд СС на основі ризик-орієнтованого підходу керуючись принципами пропорційності, оцінки ризиків та доцільності без застосування необґрунтованих обтяжень чи зайвих адміністративних процедур, тим самим обмежуючи надмірне регуляторне втручання. Проте ані в зазначеному законі, ані у новій редакції Закону України “Про страхування” не пояснено, що ж означає ризик-орієнтований підхід і як має застосовуватися регулятором.

НБУ затверджено та прийнято достатньо нормативно-правових актів, листів, рекомендацій, які мають вагоме значення при застосуванні ризик-орієнтованого підходу до ДРРСС, проте бракує практичного втілення цих нормативних документів.

Регулятор обрав цей напрям роботи відповідно до міжнародних практик застосування і повинен керуватися міжнародними стандартами щодо оцінювання ризиків лише за умови адаптації їх до національних особливостей (національних стандартів) функціонування та розвитку суб'єктів СС. НБУ повинен оцінювати наявну та майбутню платоспроможність з метою виявлення загроз на початкових етапах, щоб суб'єкти СС встигли вжити відповідних заходів щодо зниження ризиків, ефективно ними управляти і вчасно виконувати свої зобов'язання. Потрібно визначити критерії ризиків, за якими СК формуватиме ризик-профіль клієнта. Нова модель державного регулювання, окрім того, що побудовано на ризик-орієнтованому підході, має за мету удосконалити ліцензування, посилити критерії оцінювання платоспроможності, виробити нові підходи до корпоративного управління та сформувати ефективну систему управління ризиками.

ДСФМУ закладено основні засади ризик-орієнтованого підходу у системі фінансового моніторингу СК України. Зокрема, щодо суб'єктів СС цей підхід визначено у Законі України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” [366], Законі України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення” [332] та низці нормативно-правових документів, зокрема у Постанові Правління НБУ “Про затвердження положення про здійснення установами фінансового моніторингу” [340].

Організуючи систему фінансового моніторингу СК, мають дотримуватися відповідних засад:

- визначати ризик-орієнтований підхід у внутрішніх документах з урахуванням рекомендацій НБУ;

- оцінювати (переоцінювати) ризики, у тому числі тих, що характерні діяльності СК;
- підтримувати актуальну інформацію щодо оцінювання ризиків СК (ризик-профіль суб'єкта первинного фінансового моніторингу), та ризику своїх клієнтів так, щоб розуміти ризики, які становлять для СК такі клієнти (ризик-профіль клієнтів);
- розробляти критерії ризиків з врахуванням типологічних досліджень у сфері запобігання та протидії, підготовлені ДСФМУ та оприлюднювати нею на своєму офіційному сайті, результатів національної оцінки ризиків, а також рекомендації НБУ;
- здійснювати повну перевірку як нових клієнтів, так і існуючих;
- виявляти із застосуванням системи автоматизації страхових послуг, які підлягають фінансовому моніторингу, до початку, у процесі виникнення підозри, після надання страхової послуги або під час спроби її надання чи після відмови клієнта від її проведення.

СК є суб'єктами первинного фінансового моніторингу, які повинні у своїй діяльності застосовувати ризик-орієнтований підхід, враховуючи відповідні критерії ризику. Ці критерії ризику пов'язані з клієнтами СК, географічним розташуванням держави, у якій зареєстрований клієнт, видом послуг СК, каналом постачання послуги (спосіб надання чи отримання послуги).

Так, географічне розташування держави, у якій зареєстрований клієнт або установа, через яку він передає (отримує) активи, є критерієм ризику, що притаманний співпраці між фінансовим посередником (СК) та клієнтом, який пов'язаний із державою, на які економічні, соціальні, правові, технологічні чи політичні чинники можуть призвести до високого рівня ризику.

Критерії ризику за типом послуги – це критерії, притаманні відповідній послугі СК. Необхідно наголосити, що розробляючи власні критерії ризику СК має урахувати рівень прозорості та складності страхової послуги, потенційну суму грошових коштів, яку є можливість використати за допомогою послуги.

СК під час формування власних критеріїв ризику через канал постачання послуги має враховувати таку структуру ризиків: залучення агентів у процес ідентифікації та верифікації клієнта, які не виступають суб'єктами первинного фінансового моніторингу; СК використала інструмент для процесу ідентифікації та верифікації клієнта; надання страхових послуг ґрунтується на прийнятті технологічних рішень, які частково обмежують можливість страховика у частині управління процесом, оперативністю прийняття рішень.

У своїй практичній діяльності та при розробленні внутрішніх документів суб'єкти СС мають керуватися й результатами національної оцінки ризиків, серед яких вагомий вплив мають: високий рівень корупції, високий рівень офшоризації та тінізації національної економіки, неефективне розслідування злочинів.

Застосування ризик-орієнтованого підходу у протидії відмиванню доходів, отриманих злочинним шляхом та фінансування тероризму спрямоване на якісну зміну діяльності суб'єктів СС з дотриманням принципів законності та чесного ведення бізнесу.

Вважаємо, що ризик-орієнтований підхід повинен застосовуватися до суб'єктів СС відповідно до пропорційного характеру їхнього регулювання і залежно від масштабів їхньої діяльності. До прикладу, великі СК наражаються на велику кількість ризиків, натомість – дрібні матимуть їх незначну кількість; або СК життя матимуть зовсім іншого характеру ризику, аніж ризикові СК. Інвестиційні ризики значно рідше зустрічатимуться у ризикових СК, аніж СК життя, які роблять значні інвестиції. Важливим для суб'єктів СС є оновлення даних та підтримання їх в актуальному стані з метою формування свого ризик-профілю та ризик-профілю клієнта. Також НБУ встановлені відповідні критерії, на основі яких суб'єкти СС повинні визначати критерії ризиків і застосовувати їх у своїй діяльності та управлінні ризиками. Врахування дослідження та рекомендацій ДСФМУ, результатів національної оцінки ризиків, а також рекомендацій суб'єктів державного фінансового моніторингу сприятиме прозору, ефективному та безпечному розвитку СС України.

Застосування ризик-орієнтованого підходу є явищем новим для

регулятора та ще не сформованим і випробуваним на практиці. Тому наше бачення процесу застосування ризик-орієнтованого підходу до ДРРСС в Україні (рис. 4.9) полягає у його циклічності здійснення та за наявності наступних етапів:

Рис. 4.9. Алгоритм застосування ризик-орієнтованого підходу до ДРРСС

Джерело: розроблено авторкою

1. Визначення та оцінювання ризиків на рівні СК та рівні клієнта (проводячи класифікацію ризиків).

2. Вжиття заходів щодо мінімізації ризиків (розраховуючи залишковий рівень ризику).

3. Використання ризик-орієнтованого підходу, враховуючи відповідні критерії ризиків (проводячи моніторинг).

4. Документування результатів і підтримання в актуальному стані даних щодо оцінки ризиків (оновлюючи модель оцінки ризиків).

Для ефективного впровадження ризик-орієнтованого підходу до

державного регулювання органам влади необхідно враховувати:

- стан законодавства;
- структуру регулятора;
- рекомендації та навчання для відповідних органів влади;
- модель оцінки ризику;
- інструмент вимірювання.

Розглянемо детальніше принципи та критерії, які варто враховувати органам державної влади з метою застосування ризик-орієнтованого підходу до ДРРСС:

1. Стан законодавства. Основний принцип полягає в тому, що органи влади відіграють значну роль у забезпеченні того, щоб у страховиків був наявний або достатній капітал з огляду на ризики страховиків. Якщо державний орган не впевнений, що рівень капіталу відповідає ризикам страховика, він повинен змусити страховика збільшити свій капітал. Очевидно, що регулятор повинен мати для цього повноваження згідно із законом. Органи влади з більш обмеженими повноваженнями можуть не мати діапазону дій, які градуватимуть відповідно до ризику.

2. Структура регулятора. Оцінки ризиків і якість контролю є суб'єктивними. На суб'єктивність впливає ставлення індивідів до особистого ризику. Державні органи влади, які не схильні до ризику, швидше за все, оцінюють ризики більш жорстко, ніж органи влади з меншою схильністю до ризику, щоб зменшити власний ризик недооцінки. Аналогічно, вони, ймовірно, недооцінюють якість контролю з тієї ж причини. Дві переваги ризик-орієнтованого підходу – це можливість порівняння СК та встановлення зміни профіля ризику у майбутньому. Державні органи мають бути структуровані таким чином, щоб забезпечити високий рівень узгодженості, щоб мати можливість скористатися цими перевагами. Структура, яка була успішною в деяких органах влади, полягає в тому, щоб покласти відповідальність, до прикладу, нагляд за окремими страховиками доручити окремим органам нагляду під керівництвом особи, яка наглядає за всіма страховиками та

підписує кожну оцінку ризику та контролю. Це має додаткову перевагу в тому, що окремі керівники набувають більш глибокі знання про страховиків, за яких вони відповідають.

3. Навчання та рекомендації для відповідних органів влади. Щоб упоратися з можливістю невідповідності, надалі органи влади повинні приділяти особливу увагу початковій, поточній підготовці та наданні детальних рекомендацій керівникам. Корисною формою рекомендацій є серія резюме для державних органів щодо деяких характеристик страховика, який має, наприклад, дуже високий, високий, середній, низький або дуже низький ризик стосовно кожної категорії ризику. Державні органи влади перейдуть від об'єктивних правил оцінки відповідності до більш суб'єктивних оцінок ризиків; тому постійне та подальше навчання є важливим.

4. Модель оцінки ризику. Результати всіх компонентів оцінки ризику підсумовуються в моделі ризику. Модель загалом підсумовує кожен з вимірних чинників ризику та контролю і зводить їх у загальну оцінку ризику. Прості моделі ризику виражають індивідуальні наслідки та ймовірності в якісних термінах, тобто відповідно дуже високий, високий, середній та високоймовірний, імовірний тощо. Більш складні моделі виражають наслідки та ймовірності в якісних і кількісних показниках. Зрозуміло, що чим більше деталей буде в початкових заходах, тим кориснішим буде кінцевий результат у порівнянні страховиків та розмежуванні між ними. У контексті аналізу ризику СК велику роль відіграють рейтингові агентства. Рейтингові агентства та органи державної влади формують уявлення про ризик страховика. Для державних органів, які використовують ризик-орієнтований підхід, зовнішні рейтинги можуть додати ще одну перевірку до моделі оцінки ризиків органу. Якщо модель відкалібрована правильно, можливим є спостереження кореляції між оцінкою ризиків державного органу та зовнішнім рейтингом агентства. Наприклад, агентства можуть призначити рейтинг AAA або AA страховику, який орган влади вважає дуже низьким ризиком, або, навпаки, страховик, якого державний орган оцінює як дуже високий ризик, може бути оцінений агентством як нижчий інвестиційний рейтинг. Хоча кредитні рейтинги

зовнішніх агентств можуть бути корисними для перевірки калібрування моделі ризику органу, вони не повинні використовуватися як заміна ефективного державного регулювання та нагляду, як показали події, що призвели до світової фінансової кризи.

5. Інструмент вимірювання. Очікується, що державні органи аналізуватимуть та офіційно будуть коментувати кожен виявлений ризик та якість засобів управління. За ризик-орієнтованого підходу до ДРРСС недостатньо просто ідентифікувати ці елементи; керівник повинен провести детальний аналіз, визначаючи суспільну важливість страховика. У табл. 4.1. подано критерії для визначення суспільної важливості страховика, які встановлює НБУ.

Таблиця 4.1

Критерії для визначення суспільної важливості страховика

№	Показник розподілу	Вага показника, %	Суспільна важливість	Група ризику
1	Частка чистих страхових премій у загальному обсязі валових страхових премій або частка довгострокових резервів у страхових резервах зі страхування життя	30	3% (включно) і більше	1
			від 2% (включно) до 3%	2
			від 0,5% (включно) до 2%	3
			менше 0,5%	4
2	Частка страхових премій (валових) страховика, нарахованих за договорами страхування, укладеними зі страхувальниками фізичними особами, у валових страхових преміях, отриманих протягом періоду оцінювання	25	60% (включно) і більше	1
			від 25% (включно) до 60%	2
			від 5% (включно) до 25%	3
			менше 5%	4
3	Балансова вартість активів страховика на останню звітну дату періоду оцінювання (млн грн)	10	300 (включно) і більше	1
			від 100 (включно) до 300	2
			від 50 (включно) до 100	3
			менше 50	4
4	Середній обсяг сформованих страхових резервів за період оцінювання на кожну звітну дату (млн грн)	30	Більше 200	1
			від 40 до 200 (включно)	2
			від 20 до 40 (включно)	3
			менше 20 (включно)	4
5	Розгалуженість мережі страховика (кількість відокремлених підрозділів) (одиниць)	5	Більше 5	1
			від 3 до 5 (включно)	2
			від 1 до 3 (включно)	3
			немає відокремлених підрозділів	4

Джерело: складено авторкою на основі [330]

Очікується, що державні органи влади зможуть обґрунтувати рейтинги,

які були призначені кожному ризику та контролю. Органи влади, які розробляють відповідні шаблони, підвищують узгодженість між рейтингами, коли шаблони використовуються разом із вичерпними інструктивними матеріалами.

Нововведенням НБУ є оцінювання бізнес-плану СК на етапі ліцензування, що прописано у, розробленій регулятором, концепції ліцензування небанківських фінансових установ. Якісний бізнес-план дозволить підвищити відповідальність керівників і акціонерів СК та розуміння ними можливих ризиків. Оцінювання бізнес-плану дозволить проаналізувати модель бізнесу СК, а НБУ – проаналізувати її потенціал та наявність ресурсів. У такий спосіб НБУ зможе оцінити стійкість СК на стадії первинного ліцензування [236].

СС піддається ризикам здебільшого через їхній вплив на суб'єктів СС. Розглядаючи ризики СС, потрібно говорити про загальні ризики на рівні країни і окремо розглядати ризики і управління ними – на рівні СК. До ризиків СС зачислимо:

- політичну невизначеність та нестабільність;
- виникнення чи поглиблення економічної кризи;
- неналежне виконання регулятором своїх функцій;
- зростання страхових корупційних схем та частки тіньової економіки;
- обмеження фінансових ресурсів та кадрового потенціалу;
- зниження рівня довіри до СС через соціальну напругу населення;
- посилення кібератак СС;
- невиконання умов міжнародних організацій і, як наслідок, погіршення співпраці з ними.

Головними складовими процесу управління ризиками СК мають бути дії, направлені на досягнення поставлених цілей з можливістю як послідовного, так і одночасного виконання сукупності дій. Вважаємо за необхідне в процесі управління ризиками СК виділити наступні чотири етапи:

1. Визначення ризиків.

2. Аналіз та оцінювання чинників впливу на ризики.
3. Розроблення заходів із управління ризиками.
3. Застосування заходів з управління ризиками.
4. Моніторинг ризиків та оцінювання ефективності управління ризиками.

Підходити до управління ризиками потрібно комплексно, включаючи різні ризики, їхню динамічність та взаємний вплив. Реалізувавши такий підхід, страховики зможуть досягти бажаного ефекту в управлінні ризиками, що призведе до посилення їхньої фінансової стійкості та СС в цілому.

Діяльність СК підпадає під численні ризики, які мають доволі високий ступінь впливу на результати її діяльності. Проте це не повинно бути перешкодою для страховиків, які прагнуть володіти явними конкурентними перевагами. Вони повинні ризикувати, впроваджувати досягнення науки, нову продукцію і технологію, нову систему управління ризиками [225, с. 250].

До основних ризиків СК зачислимо:

- стратегічний;
- ризик управління;
- юридичний;
- ризик ліквідності;
- кредитний;
- інвестиційний;
- страховий;
- операційний.

Стратегічний ризик – це ризик, пов'язаний з бізнес-моделлю та бізнес-стратегією страховика. Наприклад, страховик, який запроваджує нову бізнес-ідею, з якою він не мав попереднього досвіду, або виходить на сегмент ринку, в якому він раніше не був представлений, може зіткнутися з високим стратегічним ризиком, оскільки новий бізнес-напрямок може бути неприйнятним ринком або страховик може мати труднощі з проникненням у новий сегмент. У цьому випадку страховик стикається з можливістю втрати інвестицій і ризиком зіпсувати свою репутацію.

Ризик управління – це ризик для страховика, який може виникнути внаслідок нездатності правління та керівництва керувати страховиком належним чином, чи то через відсутність навичок, чи то через недостатню чесність. Правління має завдання визначити, який ризик буде прийнятий, планувати майбутній напрям державного регулювання та нагляду за діяльністю страховика. Правління має збалансувати інтереси акціонерів з інтересами страхувальників. Нездатність визначити та наглядати за напрямом діяльності може призвести до значних фінансових втрат для страховика, тоді як неспроможність належним чином збалансувати інтереси акціонерів та страхувальників може призвести до втрати ліцензії та значних фінансових штрафів. Роль керівництва полягає в тому, щоб реалізувати стратегію шляхом встановлення відповідних політик і процесів, а також моніторингу діяльності страховика. Страховик може зазнати значних збитків, якщо керівництво не виконує належним чином свої обов'язки.

Юридичний ризик – це ризик для страховика, що впливає з правової системи, у якій він функціонує. Страховики працюють у світі, який підпорядковується широкому спектру юридичних вимог, не тільки з власного законодавства про страхування, але й із законів про оподаткування, праці, компаній, захисту прав споживачів та конкуренції. У багатьох випадках недотримання вимог цих законів тягне за собою значні санкції. Юридичний ризик – це ризик того, що страховик зазнає збитків у зв'язку з тим, що він не знає і не виконує всі вимоги законодавства, яким він підпорядковується.

Ризик ліквідності – це ризик того, що страховик не розпоряджається своїми грошовими коштами і тому не в змозі виконати свої фінансові зобов'язання в міру настання терміну їх погашення. Якщо страховик не може виконати свої фінансові зобов'язання, існує ризик відкликання регулятором його ліцензії, втрати бізнесу або шкоди його діловій репутації.

Кредитний ризик - це ризик невиконання зобов'язань контрагентами, у яких СК має фінансовий інтерес. Страховики виділяють три основні групи контрагентів, для яких актуальний кредитний ризик. Більшість страховиків передають частину свого бізнесу одному або кільком перестраховикам. При

виплаті відшкодування, особливо великих, страховики покладаються на свою здатність вчасно отримати від перестраховальників свою частину вимоги. Друга група контрагентів – це ті установи, в яких страховик зберігає свої фінансові активи. Крім процентного доходу, страховики отримують значну частину коштів від зовнішнього інвестування. Невиконання зобов'язань установами, в які інвестував страховик, або перестраховик може мати серйозний вплив на прибутковість і ліквідність страховика. По-третє, страховики, які мають великих корпоративних клієнтів, можуть зберігати їх кошти на окремому рахунку. Кредитний ризик поширюється на тих клієнтів, які не виконують сплату цих премій.

Інвестиційний ризик – це ризик втрати вартості активів страховика внаслідок зміни процентних ставок або інших чинників. Його часто називають ринковим ризиком. Страховики мають певні кошти, які утримуються у фінансових інструментах та інших активах. У окремих випадках страховики можуть утримувати фізичні активи, такі як товари. Вартість цих активів може коливатися через зміни процентних ставок та інших чинників, що може призвести до збитків для страховика. Страховики також можуть володіти активами або мати зобов'язання, виражені в іноземній валюті, що підлягають зміні вартості при зміні курсу іноземної валюти. Ризик обмінного курсу, який є формою інвестиційного ризику, іноді розглядається окремо, якщо активи та зобов'язання страховика, виражені в іноземній валюті, є істотними.

Страховий ризик – це ризик того, що відшкодування, що підлягають виплаті, є більшими, ніж внесок для здійснення цих виплат за рахунок отриманих премій. Страховики встановлюють премії, виходячи зі своїх очікувань щодо необхідності виплати страхового відшкодування у майбутньому. Встановлюючи розміри премій, страховики повинні розрахувати теперішню вартість очікуваних майбутніх вимог, які за своєю суттю є невизначеними, і встановити рівень премії, який принаймні є беззбитковим. Рівень беззбитковості премії – це рівень, коли теперішня вартість майбутніх премій дорівнює теперішній вартості очікуваних претензій і витрат. Страховий ризик – це ризик того, що ці розрахунки є неправильними і призведуть до того,

що страховик зазнає технічних збитків. Страховий ризик ще ототожнюють з ризиком андеррайтингу.

Операційний ризик – це ризик для страховика, що виникає внаслідок порушень у його внутрішній системі, процесах та процедурах. Слід зазначити, що внутрішні системи, процеси та процедури не обмежуються технологіями, а поширюються на кожен аспект діяльності страхового бізнесу, в якому існує ймовірність помилок, шахрайства або збою, викликаних внутрішніми або зовнішніми подіями.

СК приділяють велику увагу захисту своїх клієнтів та мінімізації їх впливу від ризиків. Однак для цих СК життєво важливо визнати і підготуватися до власних ризиків. Значна кількість ризиків, які потрібно розглянути СК, може бути складним завданням із вичерпними ресурсами для установ, які ми, зазвичай, вважаємо не схильними до ризику. У світовій практиці, до прикладу, Національна асоціація страхових комісарів прийняла Модельний закон про оцінку власних ризиків і платоспроможності (ORSA), відповідно до якого СК зобов'язані оцінювати ефективність своїх програм управління ризиками, відстежуючи поточні та майбутні ризики за допомогою самокерованих оцінок. Серед різноманітних переваг це дозволяє регуляторним органам формувати розширене уявлення про здатність страховика протистояти фінансовому стресу.

Ще одним актуальним ризиком для СК в останнє десятиліття є кібератаки, які набули поширення у СС в цілому та серед страховиків зокрема. Пандемія прискорила цифрову трансформацію і СК розширили використання інформаційних технологій. Тепер вони все більше покладаються на цифрові та віддалені рішення для виконання своїх повсякденних операцій та надання послуг клієнтам. Хоча це принесло переваги, зростаюча залежність від цифрових рішень також збільшила ризик кібератак. Кіберризики розглядаються як найбільший глобальний ризик для СС та економіки в цілому.

Нещодавнє дослідження щодо Covid-19 та кіберризиків у фінансовому секторі показало, що фінансовий сектор зазнав найбільшу кількість кіберподій, пов'язаних з Covid-19, після сектору охорони здоров'я. Найбільше постраждали платіжні установи, страховики та кредитні спілки. У СС зросла кількість

шкідливих програм та інших кібер-спроб. Європейські наглядові органи (Європейське управління страхування та професійного пенсійного забезпечення (European Insurance and Occupational Pensions Authority) – EIOPA, ESMA та ЕВА) у своєму звіті про ризики та вразливі місця у фінансовому секторі розглядають ризики кібербезпеки як основну причину виникнення інших не менш важливих ризиків у СС [555]:

- ризики цифровізації (73%);
- ризики кібер-андеррайтингу (19%);
- ризики InsurTech (8%).

СС є природною мішенню для кібератак, оскільки вона володіє значною кількістю конфіденційних даних про страхувальників. Страхові продукти, страхова політика та тарифи ґрунтуються на даних. Саме це робить їх настільки цінними, оскільки за допомогою даних СК може запропонувати споживачеві саме те, що йому потрібно. Більший вибір і менші витрати роблять споживачів готовими поділитися своїми даними. Основними наслідками, яких зазнають страховики після цих кіберінцидентів, є перерви в бізнесі та матеріальні витрати для СК, страхувальників та третіх сторін. Отримані дані можуть бути використані для різних злочинних цілей, таких як крадіжка особистих даних для отримання фінансової вигоди. Крім прямих фінансових наслідків, кіберінциденти також можуть призвести до серйозних і довготривалих проблем у роботі цільових страхових груп. Репутаційна шкода також може бути значною або навіть незворотною. Якщо шкідливі кіберінциденти спричиняють перерви в бізнесі, це має прямий вплив на всіх страхувальників.

За даними Statista, європейський ринок кіберстрахування зросте в геометричній прогресії між 2020 і 2030 роками, подвоївшись між 2020 і 2025 роками [554]. Важливим заходом є здоровий ринок кіберстрахування. Завдання полягає в тому, як застрахуватися та допомогти запобігти кіберризикам. Підсумовуючи, страховики та пенсійні фонди повинні не тільки керувати кібер- та ІТ-ризиками всередині компанії та ланцюга створення вартості, але й повинні йти в ногу з новими загрозами та подіями. Тут може допомогти

тестування на оперативну стійкість і співпраця, тому ЕІОРА підтримує Закон про цифрову операційну стійкість, здійснює моніторинг та мотивує інновації, уважно стежачи за новими ризиками, що виникають, а також за тим, як обслуговуються споживачі [555]. Співробітники ЕІОРА, здійснюючи управління ризиками, прагнуть дотримуватись наступних принципів: законності, інклюзивності, пропорційності, неупередженості, незалежності, об'єктивності, справедливості та ввічливості.

Наголошуємо, що будь-який ризик СК повинна сприймати як можливість, яка може стати стимулом для розвитку у майбутньому. Тому управління ризиками повинно бути комплексним та систематичним, що дозволить СК: передбачити ймовірні ризики, які можуть виникнути під впливом чинників зовнішнього та внутрішнього середовища; виявити наслідки та сформулювати заходи вирішення проблем чи оптимізації ризиків з метою досягнення ефективності функціонування. Імпонує підхід авторів О. О. Сосоновської та Л. В. Деденко, які вбачають у ризик-менеджменті СК систему, яка має бути організована таким чином, щоб здійснювати постійний самоаналіз та самоконтроль. За успішного ризик-менеджменту СК буде менша потреба в додаткових перевірках СС загалом. Важливим аспектом управління ризиками є вибір дієвого механізму попередження і мінімізації, усунення чи приймання ризиків, які визначають ефективність страхової діяльності. Зниження ризиковості може здійснюватися шляхом передачі (зовнішніми способами) або за допомогою внутрішніх ресурсів (внутрішніми способами) [414, с. 75].

НБУ у своєму документі “Майбутнє регулювання ринку страхування в Україні” виділяє п'ять основних принципів, які покладено в основу ризик-орієнтованого підходу до державного регулювання страхового ринку [30, с. 12]:

– пропорційності – регуляторні вимоги та інтенсивність нагляду визначаються, виходячи з розміру, значимості (впливу компанії на ринок та економіку в цілому), складності бізнес-моделі та профілю ризиків фінансової установи;

– перспективного погляду – аналіз діяльності здійснюється виходячи з розуміння бізнес-плану, перспектив діяльності та потенційних ризиків компанії;

– раннього виявлення та вчасного реагування – оцінка потенційних ризиків та їх виявлення на ранній стадії для своєчасної подальшої комунікації чи вжиття відповідних заходів;

– професійного судження – оцінка ґрунтується на вмотивованих та обґрунтованих висновках заснованих на знаннях і досвіді, а також на комплексному та всебічному аналізі інформації;

– правової визначеності – полягає у встановленні чітких та зрозумілих вимог для дотримання через систему законодавчих та нормативно-правових актів, включаючи графіки приведення діяльності фінансових установ у відповідність до нових вимог.

Вважаємо за доцільне доповнити принципи регулятора та дещо їх видозмінити. На нашу думку, як описано у механізмі ДРРСС, державне регулювання і нагляд за страховою системою повинно здійснюватися за ризик-орієнтованим підходом, в основу реалізації якого закладено такі принципи: достатності – держава здійснює регулівні функції, відповідно до її компетенції; відкритості – інформування суб'єктів СС щодо державного регулювання страхової діяльності; адекватності – застосування форм і методів державного регулювання, відповідно до вимог ринкового середовища та реального стану розвитку СС; справедливості – рівноправність суб'єктів СС перед органами державної влади; пропорційності – державне регулювання здійснюється залежно від бізнес-профілю суб'єкта СС та рівня ризиків; послідовності – порядок дій регулятора та масштаби ДРРСС у різні періоди її розвитку; доцільності – необхідність ДРРСС з метою сприяння її функціонуванню та розвитку; ефективності – дії регулюючих органів з метою забезпечення ефективного розвитку СС; стабільності – необхідний вплив держави на СС для вирівнювання зростань та нівелювання спадів у процесі її розвитку.

Таким чином, ризик-орієнтований підхід до ДРРСС робить його більш

комплексним, системним та надає превентивного характеру. ДРРСС повинно включати:

1. Гнучкий підхід до ліцензування (сутнісний підхід до оцінки ділової репутації, структури власності та джерел коштів для започаткування бізнесу, професійної придатності; перевірка наявності початкового капіталу; оцінка бізнес-плану; оцінка системи корпоративного управління; спрощені вимоги для отримання наступних ліцензій).

2. Ризик-орієнтований пруденційний нагляд (особливістю є пропорційність регулювання для страховиків).

3. Корпоративне управління (система обов'язкових і добровільних вимог; пропорційний підхід за умови повної і спрощеної моделей корпоративного управління; перегляд ролі та функцій наглядових рад, внутрішнього аудиту, комплаєнсу та управління ризиками).

4. Прозорість звітності (перегляд підходів до подання звітності; ризик-орієнтований підхід до інспектування; єдиний підхід до застосування заходів впливу).

5. Ринкову поведінку та захист прав споживачів (гармонізація регуляторних вимог відповідно до найкращих світових практик та директив ЄС; робота з фінансовими установами з метою підвищення якості надання фінансових послуг, кваліфікації їх персоналу; надання інформаційно-консультаційних роз'яснень для споживачів).

Висновки до розділу 4

За результатами проведеного інституційного аналізу державного регулювання розвитку страхової системи зроблено такі висновки:

1. В процесі інституційного аналізу ДРРСС визначено інститут, як сукупність певних принципів, законів, правил, звичаїв та норм поведінки, а під інституцією запропоновано розуміти державні регулюючі органи, політичні партії та ін. Стверджуємо, що у регулюванні СС має бути активною діяльність інституту держави, який забезпечує подальший її розвиток. Окрім інституту держави, потрібно враховувати вплив на функціонування та розвиток СС

формальних (національні органи ДРРСС, законодавчі та нормотворчі органи, органи відповідної компетенції) та неформальних (страхову культуру, норми поведінки суб'єктів СС, рівень корупції, лобювання бізнес-інтересів, релігійні погляди, звичаї та традиції) інститутів. Вважаємо, що розвиток СС України знаходиться у площині міжнародної (наднаціональної) системи нагляду та національної (внутрішньодержавної).

2. З'ясовано, що у світі є актуальними три моделі ДРРСС: мегарегулятора (інтегрований нагляд за фінансовою системою одним органом), секторальна (регулювання та нагляд фінансового, банківського та страхового секторів), інтегрована (регулювання і нагляд здійснюється за допомогою розподілу обов'язків між державними органами). Відомо, що в Україні регулювання СС здійснюється через модель мегарегулятора в особі НБУ. Нами конкретизовано основних національних суб'єктів ДРРСС: Президента України, ВРУ, КМУ, відповідні міністерства, певні центральні органи виконавчої влади та органи відповідної компетенції.

3. Аргументовано необхідність поділу методів ДРРСС на методи прямого та непрямого впливу. Методи прямого впливу держави позначаються на функціонуванні СС через вплив на діяльність суб'єктів СС. Методи непрямого впливу не прямо регламентують поведінку суб'єктів СС, а опосередковано, створюючи певні умови для їх діяльності. Ефективним, на нашу думку, є механізм регулювання на основні поєднання методів прямого та непрямого впливу, залежно від розвитку СС та стадії, на якій вона перебуває у життєвому циклі.

4. У сформованому механізмі ДРРСС пропонуємо виокремити інституційні, адміністративні, економічні та превентивні (діагностичні) методи. Інституційними інструментами є Конституція України, кодекси, закони, постанови, укази розпорядження, рішення, положення, методичні вказівки, правила. До адміністративних інструментів належать ліцензії, квоти, нормативи, правила страхування, санкції, заборони, вимоги, примуси, гарантійний депозит, застереження та ін. Основними інструментами економічних методів є монетарні - облікова ставка, норма обов'язкових

резервів, кредити рефінансування, операції з державними цінними паперами, валютний курс та фінансові – державні дотації, субвенції, гарантії уряду, податки та збори, податкові пільги, тарифи. Превентивними чи діагностичними інструментами є стандарти щодо управління ризиками, вимоги до звітності суб'єктів СС, система та способи розкриття інформації, контроль у розрізі адаптації підходів ЄС. Відповідно до нашого підходу розуміння механізму ДРРСС методи регулювання повинні бути різними на кожній із стадій життєвого циклу розвитку СС, посилюватися їх застосування на стадіях зростання та занепаду і з менш активним застосуванням органами державної влади на стадіях зрілості та відродження.

5. Сучасна модель ДРРСС повинна ґрунтуватися на ризик-орієнтованому підході, який допомагає гарантувати перевірку ризиків на відповідність нормативно-правовій базі, їх відповідним чином оцінювати та вчасно на них реагувати. Стверджуємо, що державне регулювання та нагляд здійснює контроль платоспроможності за рахунок встановлення мінімальних вимог до капіталу суб'єктів СС; передбачає врахування ризиків у платоспроможності та на основі якісних та кількісних чинників встановлює мінімальні вимоги до капіталу.

6. Модель ризик-орієнтованого підходу до ДРРСС доцільно будувати на основі міжнародних та національних стандартах щодо оцінювання ризиків суб'єктів СС. До органів державної влади, які формуватимуть національні стандарти, необхідно зачисляти КМУ, МФУ, НБУ, ДСФМУ. Нормативні документи, які ґрунтуватимуться на національних стандартах до оцінювання ризиків суб'єктів СС слугуватимуть базою до прийняття нормативних документів, на основі яких формуватиметься ризик-профіль СК, та внутрішніх документів щодо визначення ризик-профілю клієнта. Впровадження ризик-орієнтованого підходу до ДРРСС доцільно проводити у науково-обґрунтованій послідовності, сформованій у авторській моделі для використання органами державної влади.

Результати четвертого розділу опубліковано у наукових працях авторки [71; 72; 73; 75; 80; 82; 113; 489; 491; 498; 531; 535; 616; 649; 654].

РОЗДІЛ 5

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СТРАХОВОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

5.1. Формування інноваційно-інвестиційного середовища розвитку страхової системи у глобальному фінансовому просторі

Рушієм розвитку суспільства та бізнесу в сучасних ринкових умовах є інновації. В епоху глобалізації запорукою змін стає швидке зростання сфери цифрових інноваційних технологій, створення та втілення у практику багатофункціональних пристроїв та гаджетів, які занурюють суспільство у поглиблену залежність від мережі Інтернет, що безумовно впливає на функціонування економічних суб'єктів. Сьогодні активно переходять на електронні форми звітності, створено і набуває популяризації підписування документів електронним підписом, виникають новітні методи й інструменти управління економічними процесами. Як результат, видозмінюються і удосконалюються підходи до ведення бізнесу із розробленням інноваційних каналів збуту продуктів і послуг, новітніх технологій обслуговування клієнтів. Безумовно, інноваційно-інформаційні технології стосуються і СК, від ефективного впровадження яких у страховий бізнес залежатиме формування і збереження конкурентних переваг страховиків на ринку фінансових послуг і розвиток СС в цілому. У світовій практиці обсяг фінансових ресурсів (страхові резерви, страхові активи, страховий капітал), який контролюваний учасниками світового страхового ринку, перевищує 22,6 трлн. дол. США, що свідчить про їхній значний інвестиційних потенціал і можливості значного впливу на стан світового і національних фінансових ринків та макроекономічні показники розвитку країн [504, с. 234]. Тому, через значне зростання рівня прибутковості суб'єктів СС та поліпшення сервісних операцій СК повинні імплементувати у свою практику інноваційні технології при формуванні новітніх каналів збуту страхових продуктів. Сучасні канали дистрибуції страхових продуктів СК використовують, просуваючи свої продукти на страховий ринок і, тим самим,

формують контакт із страхувальниками, що дозволяє враховувати їх потреби і розширювати споживчу базу.

На сучасному етапі розвитку суспільства неможливо обійтися без інновацій, тому що вони завжди асоціюються із затребуваністю нововведень у конкретній ситуації і наявністю інноваційного потенціалу. В Україні термін “інновація” використовується як “нововведення” чи “новаторство”. Інновації у страхуванні є головним завданням СК, сутність яких полягає у використанні кращих вітчизняних та світових традицій, створенні нових економічних та організаційних взаємовідносин страховиків з державою, користувачами страхових послуг, які б гнучко, оперативно реагували на всі тенденції розвитку споживчого попиту, пропонуючи сучасні види фінансових послуг СК конкретним клієнтам, зберігши доступність страхування для різних верств населення, незалежно від віку, виду занять, одержуваних доходів. Сучасний стан СС вимагає від ризикових СК підвищення стандартів роботи через впровадження інноваційних продуктів.

Наукові дослідження, новітні технології та інновації є ключовими елементами економіки знань (knowledge-based economy). Вперше про поняття економіки, заснованої на знаннях, заговорили у 2000 р. на саміті у Ліссабоні, де було прийнято рішення європейськими країнами щодо побудови економічного простору, у якому інновації стануть основною рушійною силою розвитку економіки та конкурентної боротьби. У 2015 р. у більшості європейських країн економіка знань забезпечувала до 30% росту ВВП. У світі ж першу п'ятірку держав з найбільш динамічною економікою формують країни, де послідовно реалізуються інноваційні стратегії – Тайвань, Ірландія, Сінгапур, Гонконг і Південна Корея [47]. У світі першість за обсягом впровадження інновацій у СС займають: Японія, Швеція, Швейцарія, Німеччина, Фінляндія.

Вважаємо, що інвестиції є складовою частиною бізнес-моделі розвитку страхування і основним ресурсом до впровадження інновацій. СК є основним джерелом інвестування та, згідно статистичних даних, найбільшими інституційними інвесторами у Європі, які підтримують зростання економіки. Починаючи із 2009 р., портфель страхових інвестицій Європи щороку зростає

до 2017 р., досягши 10228,4 млрд євро, що свідчить про розширення страховиками своєї інвестиційної діяльності та зайняття значної частки у ВВП. Проте вже у 2018 р. цей показник знизився до позначки майже 2015 р. і становив 9982,4 млрд євро, а у 2019-2020 рр. показав динаміку зростання до рівня 10627,3 млрд євро [167]. Динаміку інвестицій європейських страховиків за 2009-2020 рр. представлено на рис. 5.1.

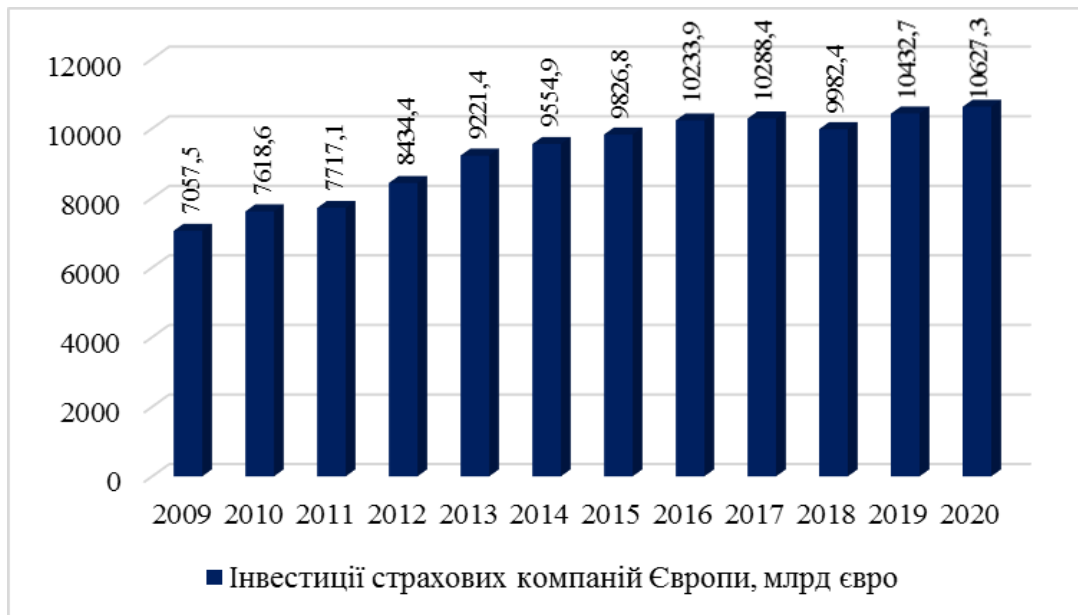

Рис. 5.1. Інвестиційний портфель європейських страховиків, 2009-2020 рр. (у мільярдах євро)

Джерело: складено авторкою на основі [167]

Якщо проаналізувати інвестиції СК європейських країн у 2020 р., то лідером була Франція (2572,8,7 млрд євро), друге і третє місце розділили між собою Німеччина та Велика Британія (2000,0 та 1876,9 млрд євро відповідно). Найменше інвестицій здійснила Польща – 40,2 млн євро [641]. Загальний обсяг інвестицій страховиків Європи у розрізі країн у 2020 р. представлено на рис. 5.2.

У 2020 р. загальні інвестиції європейських страховиків становили 10,6 трлн євро (еквівалент 53% у ВВП Європи). Незважаючи на політичну та економічну невизначеність у 2020-2021 рр., світова страхова галузь зберегла зростання доходів. Серед розвинених страхових ринків найбільше зростання відбулося в Північній Америці та Азійсько-Тихоокеанському регіоні, тоді як серед страхових ринків країн, що розвиваються, зростання було найбільш

помітним у Китаї та Індії. Страхові ринки Латинської Америки демонстрували помірне зростання [615].

Рис. 5.2. Розмір інвестиційного портфеля страховиків у розрізі країн Європи у 2020 р.

Джерело: складено авторкою на основі [641]

Європейська федерація страхування та перестраховання (Insurance Europe), що знаходиться в Брюсселі, представляє СК Європи, на які припадає близько 95% загального європейського доходу від премій. Станом на перший квартал 2020 р. СК “АХА” була найактивнішим інвестором у сфері Insurtech у світі, інвестувавши свій капітал у 19 компаній Insurtech. У свою чергу, відомий страховик Comcast Ventures інвестував лише в чотири СК. Страхування робить великий внесок у економічне зростання та розвиток Європи. Європейські страховики щорічно виплачують майже 1 100 мільярдів євро (2,9 мільярда євро на день), безпосередньо працевлаштовують понад 900 000 людей і інвестують майже 10 200 мільярдів євро в економіку [540]. До прикладу, у 2015 р. в країнах Європи працювало 3700 СК (найбільша кількість в Німеччині – 539), у 2019 р. їхня кількість вже налічувала близько 7000 [642]. В європейській страховій галузі у 2015 р. було зайнято більше 950 тис. чоловік. Ця величина не включає позаштатних співробітників і незалежних посередників [44]. У 2020 р. їхня кількість зменшилася до 924 тис. осіб. Якщо проаналізувати динаміку зайнятих

протягом 2009-2020 рр. (рис. 5.3) [643], то доходимо висновку, що кількість зайнятих у страховій галузі, як і кількість СК, щороку зменшується. Причиною цього явища є різноманітні структурні перетворення внаслідок злиття, поглинання чи ліквідації СК.

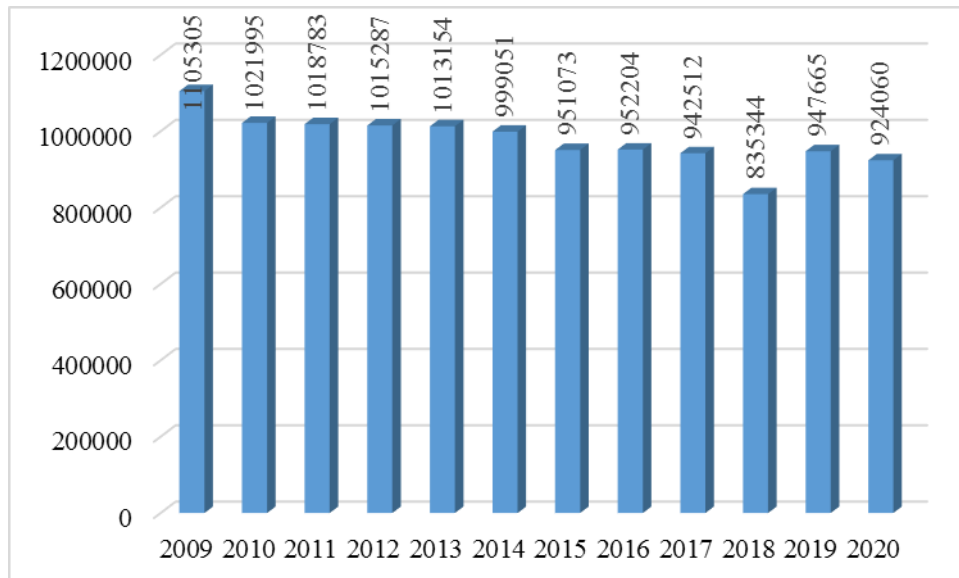

Рис. 5.3. Загальна кількість осіб, зайнятих у СК Європи, 2009-2020 рр.

Джерело: складено авторкою на основі [643]

Доходимо висновку, що інноваційні рішення у СС сприяють її розвитку та ведуть до значних прогресивних змін у її функціонуванні. У науковій практиці доведено, що для копіювання страхових продуктів конкурентам необхідно пів року, а для формування позитивного іміджу – мінімум п'ять років [438, с. 54]. СК, як основним суб'єктам СС, доцільно миттєво реагувати на кон'юнктуру ринку, вивчаючи та задовольняючи потреби споживачів страхових послуг. Таким чином, СС має формувати інноваційне середовище і функціонувати у ньому.

Світовий досвід функціонування страхових систем вказує на те, що ефективна страхова діяльність можлива за умови створення у СК цілісних та комплексних рішень у системі управління інноваціями. Згідно дослідження The 2013 Accenture Consumer-Driven Innovation (оцінює ІТ-ландшафт, щоб визначити тенденції, які матимуть найбільший вплив на страховиків в наступні роки) страхувальники потребують актуальних та зручних страхових продуктів

за низькою ціною. Дослідження Technology Vision від Accenture 2019 р. включало 602 компанії з 26 країн і виявило, що 88% компаній вже експериментують з новими технологіями, щоб стимулювати інновації [634]. Технологічні інновації у СС впливають на канали продажу страхових продуктів, які застосовуються страхувальниками. Технології дають можливість відмови від послуг страхових посередників, зниження вартості поліса і зміни підходу до обслуговування клієнтів.

Вважаємо, що пріоритетом розвитку сучасної СС є використання цифрових платформ, штучного інтелекту (ШІ), інтернет і блокчейн-технологій. Французька консалтингова компанія Capgemini, провівши дослідження у сфері страхування, виявила, що сучасні страховики рухаються до повноцінного цифрового середовища і залежать від інновацій, щоб утримувати клієнтів, швидше надавати страхові продукти, підвищувати ефективність і знижувати витрати. Зовнішні чинники, такі як інтенсивна конкуренція, державне регулювання, поява альтернативних каналів збуту страхових продуктів, впровадження технологій ШІ змушують страховиків кардинально переосмислювати свої ціннісні пропозиції [603]. Відповідно до звіту World InsurTech Report 2020 від Capgemini все більше СК починають співпрацювати з компаніями Insurtech. Зокрема, у 2021 р. 67% СК підписали угоди з компаніями Insurtech щодо автоматизації їхніх процесів та розвитку в напрямку цифровізації [574].

З метою швидкого створення персоналізованих страхових продуктів та послуг для клієнтів у СС, бізнес-процеси повинні бути оптимізованими та ефективними, які досягаються за допомогою ШІ, відкритих даних, реінжинірингу та автоматизації процесів. У світі інтелектуальна система автоматизації використовує ШІ та роботизовану автоматизацію процесів, щоб допомогти страховикам оптимізувати процеси та створювати страхові продукти нового покоління, покращені за допомогою розпізнавання зображень, голосу та тексту.

На нашу думку, сучасні розроблення у сфері цифрових технологій і аналітиці дозволять СК пропонувати клієнтам персоналізовані послуги у

значних масштабах і за допомогою новітніх каналів, найбільш бажаних для страхувальників. Прикладом таких страхових інновацій є використання американською компанією Progressive Corporation програми “Name Your Price”, англійською СК Insurethebox телематичних технологій та американською автомобільною асоціацією USAA електронних програм асистансу. Зміна парадигми страхового бізнесу також яскраво відображається на темпах розвитку ринку дорожніх послуг. У Великій Британії, наприклад, обсяг дорожнього асистансу вже перевищує 1,8 млрд фунтів стерлінгів на рік. А за даними найбільшого в США автомобільного клубу AAA, щорічно технічну допомогу отримують 32 млн автомобілістів, 58% з яких – водії, які придбали пакети асистансу. Згідно опитування американської СК Progressive Corporation автомобілісти більш зацікавлені у додаткових страхових послугах від своїх СК. Наприклад, 62% водіїв відчують себе безпорадними у дорозі при виникненні непередбачених обставин, а 47% респондентів- автовласників відчують потребу у негайній і кваліфікованій технічній допомозі, яку вони готові оплатити. Тому, щоб утримати страхувальника, СК змушені переглядати підходи до ведення бізнесу [447].

Останнім часом у вітчизняній СС зросла кількість інноваційних продуктів, які сприяють залученню значної клієнтської аудиторії та посиленню конкурентних переваг СК. Досить цікавими серед таких новацій є програми, які дозволяють розміщувати кошти у банківські метали, програми доступної іпотеки та дитячі соціальні проекти.

Доцільно зазначити, що освічена робоча сила в Україні користується повагою в усьому світі, тому технологічні транснаціональні компанії, включаючи Oracle, Ring, Siemens, Cisco та Samsung, створюють великі науково-дослідні центри в країні. Український ІТ-ринок за останні чотири роки зріс вдвічі, досягнувши 184 700 ІТ-спеціалістів. Згідно зі звітом ЦСС за 2020 р., український сектор розробки програмного забезпечення зріс на 19% у 2019 р. і продовжує стабільно зростати. Технологічна галузь є одним із головних експортерів послуг України, що приносить країні близько 5 мільярдів доларів на рік [648].

СК як основні суб'єкти СС України зазвичай не володіють потрібною інформацією для того, щоб приймати структурні управлінські рішення. Така інформація стосується договорів страхування, страхових виплат, страхових відшкодувань тощо. Тому для СК при веденні діяльності необхідною умовою є володіння достовірними даними про клієнтів, об'єкти страхування та ін. На нашу думку, щоб подолати проблему дефіциту необхідної інформації необхідно сформувати централізовані електронні бази даних, які міститимуть статистику щодо виплат за страховими випадками та створити Бюро протидії страховому шахрайству задля нових можливостей боротьби зі шахрайством у СС. Окрім цього, суб'єктам СС варто використовувати інноваційні канали збуту страхових продуктів і послуг.

Важливим інструментом просування страхових продуктів є ко-брендинг – маркетингова стратегія, яка використовує декілька назв брендів для продуктів або послуг як частину стратегічного альянсу за участю принаймні двох компаній. Кожен бренд у такому стратегічному альянсі вносить свою власну ідентичність до створення єдиного продукту з унікальним логотипом з метою збільшення обсягів продажу та розширення цільової аудиторії. Найчастіше ко-брендинг СК може існувати із банками чи іншими небанківськими фінансовими установами. У першому випадку, коли страховики об'єднуються із банками у альянс “Bancassurance”, вони значно скорочують свої витрати на: збут страхових продуктів, завоювання окремого сегменту ринку, проведення маркетингових досліджень чи розширення асортиментного ряду. В Україні найбільш розповсюдженими прикладами ко-брендингу з банками слугують альянси: АТ “Піреус Банк МКБ” з ПрАТ “УНІКА” та ПрАТ “Альфа Страхування” [610]; АТ “Юнекс Банк” із ПАТ “СК “ВУСО” [642]; АТ “ОТП Банк” із СК “Арсенал Страхування” [289].

Страховики також виступають партнерами банківських установ: АТ “КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК” співпрацює зі СК “ARX”, ПАТ “Метлайф”, ПРАТ “СК “ПЗУ Україна”, ПРАТ “СК “Універсальна”, ПРАТ “СК “Уніка”, ПРАТ “СК “Українська страхова група”, ПРАТ “СК “Кардіф”, ПРАТ “СК “Уніка Життя”, ПРАТ “СК “Колоннейд Україна”, ТДВ “Експрес Страхування” [214]; АТ

“ПУМБ” із СК “ARX”, СК “ІНГО”, ПРАТ “СК “ПЗУ Україна”, ПРАТ СК “УАСК “АСКА Життя”, ПРАТ “СК “Арсенал Страхування”, ПРАТ “СК “АЗІНКО” [4]; АТ “Райффайзен Банк Аваль” співпрацює з ПрАТ СК “УНІКА”, ПрАТ СК “Універсальна”, СК “ARX”, ПАТ СК “Українська страхова група”, ПрАТ СК “УНІКА Життя” [377].

Окрім банківсько-страхових альянсів, страховики є учасниками холдингових компаній та фінансових супермаркетів, що дозволяє отримати значні переваги у вигляді додаткових прибутків та нових каналів збуту страхових продуктів. ПрАТ “СК “Альфа Страхування” (Україна) входить до європейської приватної інвестиційної холдингової компанії АВН Holdings S.A. (АВНН), яка є учасником банківських груп в Україні, Росії, Казахстані, Білорусі та Нідерландах. Прикладом поєднання фінансових капіталів є група “ТАС”, до складу якої увійшли АТ “Страхова Група “ТАС”, ТОВ “УЛФ-Фінанс”, АТ “Універсал Банк”, АТ “ТАСКОМБАНК”, ФК “Кредит Маркет”, ТОВ “Європейське агентство з повернення боргів”, ТОВ “ТАС Лінк”, ТОВ “ТАС-Логістик” [431].

Захаркіна Л. та Федчун С., провівши дослідження банківсько-страхової інтеграції, наводять дані, що майже 70 % компаній обирають прямі канали реалізації страхових продуктів і майже 46% здійснюють виплату комісійної винагороди через банки [163, с. 24].

У сфері перестрахування АТ “Райффайзен Банк Аваль” та ТОВ “FlyRe” запустили онлайн-біржу страхування заставного майна для позичальників, яка максимально спрощує процес отримання інформації щодо вартості страхування у різних страховиків без відвідування офісів [377].

У сфері перестрахування найбільшими іноземними партнерами України є: Allianz AG (Німеччина), Hannover Reinsurance Company (Німеччина), Munich Re (Німеччина), Swiss Reinsurance Company (Швейцарія). Світові перестрахові ринки сформовані загальновідомими центрами розвитку перестрахування: Північною Америкою, Європою, Латинською Америкою, Австралією, частина з яких були сформовані лише в останні 10-20 років: Бермуди, Азіатські ринки, Східна Європа, нарощуючи перестраховий капітал [544].

Міжнародні СК є корисними Україні, оскільки приносять не лише капітал, а й значний практичний досвід міжнародного управління, широкий асортимент страхових продуктів та каналів їх постачання на ринок фінансових послуг. Значні результати в Україні показала ALICO AIG Life, продаючи страхові продукти за системою MLM (Multi Level Marketing), згідно якої СК не має часу очікувати клієнта, а проводить з ним активну співпрацю, вбачаючи у ньому не лише споживача страхових послуг, але й майбутнього свого агента. Страхова сфера щороку приваблює все більше інвестицій, тому входження іноземних страховиків у СС України призведе до зростання пропозиції, як для суспільства, так і для бізнесу. При зростанні конкурентних переваг та конкуренції на страховому ринку, СК будуть вимушені знизити тарифи за окремими страховими продуктами, а прибутковість страхового бізнесу дозволить підвищити податкові надходження до бюджету.

У епоху глобалізації СС структурно перебудовується, залучаючи інноваційні технології та адаптуючись до сучасних викликів. На межі технологій і традиційних видів страхування науковці та практики створюють абсолютно нові технології в страхуванні. Компанії Apple і Cisco уклали угоду про партнерство із СК Allianz з метою отримання більш вигідних умов страхування у сфері кібербезпеки [168]. Фінансові стартапи та сервіси – один із найбільш динамічних сегментів інноваційної економіки. Традиційно вважається, що лідерство у fintech-сфері належить Кремнієвій Долині. Проте й у інших країнах є стартапи, які докорінно змінюють підхід до надання фінансових послуг.

Insurtech – галузь у сфері технологій, основою якої є розроблення ІТ-рішення у сфері страхування (сервіси для страхувальників, нові інструменти для роботи insurance-фахівців). Як свідчать дослідження компанії IBM, приблизно 81% успішніших страховиків працюють з insurtech-проектами. Задля ефективного функціонування та розвитку СС повинна інвестувати кошти у власні технологічні інновації, купувати системні продукти в ІТ-компаній чи підтримувати проекти для розроблення відповідних технологій. Фахівцями McKinsey після проведеного дослідження було виявлено, що до найбільш

популярних технологічних рішень, які використовуються в insuretech-проектах, належать: мікрострахування (3%), блокчейн (4%), P2P (4%), робо-едвайзер (10%), гейміфікація (10%), страхування для ІТ-сфери (12%), страхування на основі використання (13%), великі дані і машинне навчання (20%) [269]. У 2020 р. тенденція до зростання фінансування страхових технологій зберіглася на тому ж рівні, що й у 2019 р., тоді як кількість операцій зменшилась приблизно на 30% порівняно з 2019 р. Протягом 2019-2021 рр. європейські інвестиції у страхові технології зросли на 31%, а азійські – на 11% [583]. Якщо оцінювати світові тенденції інвестування в Insurtech, то у 2021 р. вони становили 9,4 млрд дол. із 564 підписаними угодами щодо впровадження страхових технологій (рис. 5.4).

Рис. 5.4. Обсяги світових інвестицій та укладених угод щодо впровадження страхових технологій за 2012–2021 рр.

Джерело: складено авторкою на основі [613]

У 2021 р. СК значно збільшили інвестиції у стартапи в порівнянні з 2020 р. – з 978 млн дол до 1,6 млрд дол. Відновлення обсягів інвестицій у 2021 р. значною мірою відбулося за рахунок діяльності Palantir Technologies, iCapital Network, Vazyme Biotech та Hippo, на які припадає 1,1 млрд. Найпримітнішим аспектом є те, що всі ці інвестиції здійснювали азійські СК, такі як Sompo, Ping An, China Life та Sumitomo. Страхова галузь зберегла обсяг інвестицій у

страхові технології у 2020 р. (порівняно з 450 млн дол, досягнутими у 2019 р.). Ці інвестиції також були сконцентровані лише в трьох СК: Hippo Insurance, Asko Insurance та Getsafe [583].

Виділимо основні світові надбання страхових систем у технологічній галузі Insurtech. До прикладу, у сфері страхування життя: компанія Ethos створила платформу, яка може за лічені хвилини здійснити термінове страхування життя через свій додаток на основі прогнозованої аналітики та даних заявника без медичного огляду [567]; Bestow дозволяє користувачам купувати продукти страхування життя онлайн, а також використовує прогностичну аналітику, щоб миттєво встановити рівень ризику та надати клієнтам доступ до комплексних рішень зі страхування життя. У сфері страхування майна Hippo Insurance має спрощений процес подання претензій, який спирається на загальнодоступні дані, супутникові зображення та пристрої розумного дому; нью-йоркська компанія Lemonade пропонує страхування орендарів і власників житла на основі ШІ та поведінкової економіки, використовуючи боти і машинне навчання [579]. Ймовірно, insurtech стане інструментом впливу на розвиток СС.

P2P-страхування (peer-to-peer insurance) – стартап, який створили німецький страховик Friendsurance та китайська СК Tong Ju Bao. Суть цієї технології полягає у формуванні фонду з внесків страхувальників, об'єднаних за певними ознаками. Найбільшу частину коштів використовують для перестрахування великих ризиків у СК, інша частина коштів застосовується з метою розвитку стартапу, решту – на покриття страхового відшкодування. За допомогою цього стартапу споживачі можуть заощаджувати до 50% вартості страхового полісу, тому що призначені для виплат кошти вони можуть повернути в кінці року. Прикладом страхування peer-to-peer є ізраїльсько-американська компанія Lemonade, у якій страхові виплати формуються з внесків страхувальників. Цей стартап використовує страхові технології (insurtech) в основному на ринку нерухомості. Починаючи з 2015 р. компанія залучила 60 млн. дол. від Aleph, Sequoia, Allianz, XL Innovate, General Catalyst, GV (Google Ventures), Thrive Capital та Tusk Ventures. Компанія Lemonade

використовує ШІ та машинне навчання, тому швидкість проходження операцій є досить високою. На сайті компанії заявлено, що користувачеві знадобиться 90 сек, щоб оформити страховку, і 3 хв – щоб отримати виплату [579]. Загальний обсяг інвестицій у дану технологію складає 180 млн дол. Сучасні технологічні рішення сприяють захисту документів, ключів, невеликих гаджетів. Хоча ця сфера знаходиться лише на початковому етапі розвитку, але зовсім скоро такого роду захист стане повсякденним явищем.

Сьогодні фінансова система, включно із страховою, стикається із кризою довіри. Проведені дослідження компанією Edelman показують, що для вирішення цієї проблеми потрібне активне використання мобільних телекомунікаційних технологій і блокчейну. Основна мета цих новітніх технологій – це захист клієнтських даних, розроблення доступних та прийняття прозорих страхових рішень. Страхування є саме тією сферою, де блокчейн необхідно впроваджувати, проте на практиці здійснити це не просто через технологічні труднощі. У глобальному звіті 2018 Edelman Trust Barometer аналітики називали 2017 рік роком кризи довіри, а 2018 – роком битви за правду [267]. Блокчейн-технологія є одним із прикладів інновацій, застосовуючи які можна скоротити час на проведення певних бізнес-процесів СК, знизити ризиковість страхових операцій. Зараз ця технологія є базою даних для більш швидкого обміну інформацією з високим ступенем захисту, саме тому в її використанні зацікавлені суб'єкти СС [267, с. 105].

Розвиток інтернету речей (IoT) пов'язують із зростанням кіберзагроз. IoT – це мережа розумних пристроїв, підключених до Інтернету. Усі пристрої в цій мережі можуть взаємодіяти, збираючи та обмінюючись даними про їхню сферу використання. Це може включати будь-яку кількість технологій – від розумних будинків і самокерованих автомобілів до фітнес-пристроїв і повністю автоматизованих і підключених виробничих центрів. На даний момент існує понад 26 млрд таких мережевих пристроїв, і, за прогнозами аналітиків, до 2025 р. їхня кількість сягне 75 млрд. Ця поширеність пристроїв із з'єднувальними можливостями та можливістю зв'язку між ними в реальному часі дає змогу IoT експоненціально зростати ефективності та додатковим можливостям в

широкому діапазоні галузей. IoT може змінити спосіб оцінки та обмеження ризиків СК з широким спектром потенційних наслідків для СС. Вперше технологію IoT використала СК Progressive Insurance для придбання автострахування онлайн в режимі реального часу у 1997 р. [600].

До прикладу, встановлені у житлових приміщеннях сигналізатори диму дають можливість завчасно попередити пожежу і загасити її, що знижує виплати за страховим полісом, оскільки пожежа не встигає завдати значних витрат. Це вигідно СК через зниження вартості послуг для страхувальників, які встановлюють сигналізатори задимлення, руху чи затоплення. У Великій Британії у 2019 р. було запущено страхову технологію FloodFlash з використанням сенсорної технології, що забезпечує покриття від повені для британських компаній і орендодавців. Коли датчик виявляє затоплення, він надсилає СК показання через мобільні мережі, що дає змогу негайно розпочати процес претензії. Американська СК Erie Insurance використовує дрони для огляду майна на випадок отримання позову про надання шкоди майну. Це перша СК у США, яка отримала офіційний дозвіл від Федерального управління авіації (FAA) на комерційне використання дронів.

Одним із популярних методів розвитку СС є продаж СК страхових полісів через мережу Інтернет. Оскільки у сучасному світі Інтернет розвивається високими темпами, страховики повинні вчасно оновлювати свої електронні ресурси та офіційні сторінки, що дозволить отримати додаткові переваги – скоротить витрати на страхову діяльність, тому що продаж страхових продуктів проводиться онлайн.

Новітнім підходом для вітчизняних СК є можливість укладати страхові договори через мережу Інтернет. В Україні активно пропонують користувачам віртуальний сервіс НАСК “Оранта”, СК “АСКА”, СК “ARX”, СК “ІНГО”, СК “PZU Україна”, СГ “ТАС”. Фахівці вважають, що укладання страхового договору через Інтернет має низку переваг: економія часу, швидкість, спрощеність процедури, універсальність. Проте, щоб використовувати в Україні цей сервіс потрібно забезпечити та постійно розвивати платіжні системи в Україні [107, с. 96].

Нова редакція Закону України “Про страхування” передбачає використання електронної комерції задля надання можливостей укласти страхові договори в електронній формі. Цікавим у використанні є програмний продукт EWA, що популяризується у автострахуванні через наявність вбудованих конструкторів і калькуляторів для КАСКО. Цей продукт потребує мінімальних витрат на створення, придбання чи впровадження у систему, а також відсутні витрати на інфраструктуру: сервер, мережу, супровід і безпеку. Також у сфері автострахування для водіїв є цікавою технологія True Motion, оскільки вони мають змогу відстежити швидкість автомобіля чи інші параметри. Для уважних водіїв страхові внески стануть нижчими. Тому IoT-технології будуть корисні і в розвитку usage-based insurance – страхування на основі використання [273]. Також існує модель ціноутворення, яка використовує принцип Pay-as-you-go (плати, коли користуєшся). В залежності від навантаження, яке створює користувач на платформу буде стягуватися відповідна плата за використання. Окрім цього, запущено мотиваційну систему, яка нараховує бонуси кожному користувачеві за реалізацію поліса [151, с. 197].

В електронній формі також доцільно створювати документи, необхідні для укладення договору страхування та отримання страхової виплати, що дозволяє вести обіг страхових документів відповідно до сучасних технологій, характерних для розвинених країн. Модель direct-страхування передбачає взаємодію з клієнтами, шляхом проникнення в соціальні мережі, консультацій онлайн або за допомогою чату на сайті СК [159, с. 90].

У Європі лідерами продажу через мережу Інтернет уже два роки поспіль є Німеччина, Франція, Велика Британія та Італія із частками прямого продажу через Інтернет більше 4% обсягу СС. Проте річні темпи росту страхування у онлайн-режимі у Європі сягають 70%. Найбільша частка дистанційних продажів послуг зі страхування життя (через Інтернет, електронну пошту, колл-центри тощо) – в Ірландії (21 %), Нідерландах (11%) та Великій Британії [472, с. 247].

Страхування на основі використання (Pay-As-You-Go) є найбільш використовуваним стартапом у світі. Наприклад, компанія Lemonade отримує

лише п'яту частину від коштів, які залучила від споживачів, і в такому випадку переваги є очевидними, як для клієнтів, так і страхового бізнесу через зниження ризиків. Цей механізм розглянемо на базі вітчизняного продукту YouScore від компанії YouControl, який створено для аналізу надійності компанії і допомагає СК визначати можливості співпраці з клієнтами. З метою ухвалення кінцевих рішень у страхуванні потрібно використовувати новітні сервіси, за допомогою яких фахівці збирають та аналізують відкриті дані. Прикладом може слугувати програмний продукт API-сервіс YouScore, який дозволяє користувачам отримати інформацію, що дозволяє оцінити переваги бізнес-партнерів та ризиковість подальшої співпраці. Таким чином система допомагає уникати ризикових партнерів і шахрайських компаній. Використання цих інформаційних технологій дозволить СК зменшити витрати на дослідження страхового ринку та його основних контрагентів, підвищить результативність проведеного аналізу та дозволить суб'єктам СК отримати конкурентні переваги. Впровадження новітніх технологій у бізнес-процеси СК є в цілому нескладною процедурою через її простоту і доступність, яка за короткий термін часу дозволить страховикам користуватися усіма перевагами від цієї системи.

III, машинне навчання і аналіз значних за обсягом даних є дієвими інструментами вдосконалення страхових послуг. Аналіз великих даних дозволить страховикам та страхувальникам попереджувати ризики і краще їх аналізувати. Робот-едвайзер із використанням III і машинне навчання допоможуть із: консультуванням страхувальників, підбором правильних рішень, оформленням документації. Як приклад, в Україні впроваджено командою проєкту "Цивілікін" програму, що допомагає у автоматизованому підборі страхових полісів. Об'єктом страхування виступає майно та дані, які в сучасному світі найбільш вразливі до кібератак. За даними компанії Price Waterhouse Coopers (PwC), кіберзлочини вартують світовій економіці 400 млрд дол на рік, і ця цифра щороку зростатиме, тому і бізнесу, і звичайним користувачам доведеться активно захищати свої інтереси і зробити це без insuretech-рішень буде неможливо [273].

Компанія Next Insurance (Пало-Альто, США) у своїй роботі використовує

універсальний мобільний інтерфейс, який є інтуїтивно зрозумілим через закладені у його основу роботи ІІІ та великі дані. Станом на 2017 р. компанія вже мала ліцензію у всіх 50 штатах США. Стартап отримав понад 1 млн дол. доходу та залучив 48 млн дол. від венчурних інвесторів на ранній стадії [254]. На світовому ринку кіберстрахування домінують США, на які у 2020 р. припадало близько 70% глобальних премій [570]. У табл. 5.1 наведено п'ять найбільших компаній зі страхування майна та від нещасних випадків, які страхують кіберризиками в США. Ці кіберстрахові компанії ранжуються за загальними страховими внесками з кіберстрахування за 2021 р. рейтинговим агентством A.M. Best.

Таблиця 5.1

Найкращі компанії зі страхування майна та від нещасних випадків, які страхують кіберризиками в Сполучених Штатах, 2021 р.

Місце	Компанія	Страхові премії, (млрд євро)	Частка ринку (%)
1	Chubb INA Group	473,1	9,9
2	Fairfax Financial (USA) Group	436,4	9,1
3	XL Reinsurance America Group (AXA XL)	421,0	8,8
4	Tokio Marine US PC Group	249,8	5,2
5	American International Group	240,6	5,0

Джерело: складено авторкою на основі [640]

З 2011 р. по 2018 р. у страхові технології було інвестовано майже 5 млрд. дол. До найбільших інвесторів у страхові технології зачислимо японський SoftBank і його фонд Vision Fund, через який інвестовано 300 млн дол. Ізраїльсько-американська компанія Lemonade інвестувала 205 млн. дол. у Collective Health і 152 млн. дол. – Policybazaar [269].

Стартап “страхування на вимогу” активно використовує американська компанія Trov, яка завдяки цій технології отримала понад 9 млн. дол. прибутку. Головними андеррайтерами є SunCorp та AXA. Компанія Trov стала новатором у цифровому страхуванні та зберіганні персональних даних, пропонуючи страхування ноутбуків, камер, спортивного інвентарю, ювелірних виробів тощо. Цифрове сховище зберігає дані та дозволяє негайне технічне

обслуговування, дотримуючись гнучкої цінової політики. ШІ може впоратися з будь-яким процесом виставлення рахунків. Багато страхових проєктів у світі орієнтувалися на цей стартап, який було запущено у практику 2012 року. Основою його роботи є взаємодія з клієнтами на основі ШІ, автоматизованого аналізу та механізмів поведінкової економіки. Проєкт має на меті скоротити кількість брокерів та замінити бюрократію. Стартапи отримують фіксовану винагороду та повертають непривілейований прибуток від андеррайтингу, втрачений з некомерційних причин.

Варто наголосити, що у сучасній СС активізується процес поєднання традиційних і віртуальних засобів надання страхових послуг, розширюються сфери застосування фінансових технологій, що спрощує доступ споживачів до страхових послуг та зменшує витрати бізнесу. За прогнозами Juniper Research у найближчі роки відбудеться зростання доходів FinTech платформ, отриманих від підтримки страхової галузі, з 175 млрд дол. США у 2016 р. до 235 млрд дол. США у 2022 р. [625].

Японська СК Fuku Mutual Life у січні 2017 р. скоротила штат на 34 працівники, замінивши їх алгоритмом ШІ. Основними завданнями звільнених працівників були розрахунки страхових виплат, які в майбутньому виконуватиме технологія Watson Explorer AI, розроблена компанією IBM. Виробник системи Watson Explorer вказує на її когнітивність, яка дозволяє мислити й проводити аналіз навіть складних даних, які включають відео, аудіо чи набір текстів. Керівництво СК підрахувало, що автоматизація збільшить продуктивність на 30% і зекономить 1,2 млн. дол. на заробітних платах в рік [41]. Найближчим часом такий досвід переймуть ще три японські СК.

Одним із шляхів вирішення проблем із зайнятістю через масове використання автоматизованої техніки є запровадження спеціального оподаткування робото-машин, доходи від якого скеровуватимуть на страхування заробітної плати осіб, роботу яких замінили роботами. Таким чином, дане нововведення допоможе людям знайти нове місце праці, освоїти інформаційні технології і розпочати кар'єру у новому місці. Неминуче впровадження новітніх технологій повинні враховувати топ-менеджери СК, при

розробленні нових страхових продуктів, прогнозуючи зміни у сфері страхування, формуючи маркетингові стратегії. Ігноруючи існуючі тренди у технологічних площинах суб'єкти СС наражують себе на втрату конкурентоспроможності та зниження конкурентних переваг на страховому ринку.

До основних напрямів і можливостей розвитку вітчизняної СС зачислимо:

1. Середовище віддаленого доступу. У 2020 р. під час пандемії Covid-19 страховики у світі перейшли частково або повністю на онлайн. В опитуванні Mercer більшість респондентів, у тому числі 83% учасники страхової індустрії, планували і надалі використовувати гнучкі варіанти роботи в більшому масштабі [608]. Стратегічно впроваджуючи цифрові рішення, такі як автоматизація (автоматизовані системи виставлення рахунків), мобільні рішення (програми для коригування претензій), програмне забезпечення для управління проектами (онлайн-системи керування завданнями), програмне та апаратне забезпечення віддаленої безпеки мережі (наприклад, VPN), страховики розширяють діапазон своїх послуг.

2. Безконтактні платежі. Згідно зі звітом SMA Market Pulse Insights 2020, 81% страховиків продовжують використовувати технології цифрових платежів у наступних роках. Споживачі будуть не тільки очікувати, але й шукати страховиків, які пропонують повний спектр сучасних варіантів оплати.

3. Цифрова трансформація (Insurtech Explosion). Кібербезпека, значні масиви даних, цифрові платежі, віртуальне управління претензіями, віддалений доступ до роботи, багатоканальне обслуговування клієнтів та багато інших тенденцій останніх кількох років швидко перетворилися з питання ефективності бізнесу до його необхідності. Опитування керівників McKinsey виявило, що впровадження технологій страховою індустрією у 2021 р. було еквівалентним прогресу за три-чотири роки до пандемії. Нещодавне зростання інвестицій у страхові технології відбиває цей збільшений попит із рекордним третім кварталом як за обсягом фінансування, так і за кількістю транзакцій.

4. Роботизована автоматизація процесів. Страховики використовують роботизовану автоматизацію процесів для оцифрування адміністративних

завдань у цілях автоматизації розмовних процесів, що включає чат-ботів, інтерактивну голосову відповідь і віртуальних помічників споживачів страхових послуг – для обробки рутинних комунікацій і транзакцій. Інші процеси, які доцільно автоматизувати, включають генерування котирувань, виявлення шахрайства, виготовлення рахунків, аналіз можливостей суб'єктів СС та здійснення платежів.

5. Сервісна або хмарна бізнес-модель. Модель дозволяє страховикам розширювати свої технологічні можливості без тягаря розробки та підтримки повноцінних внутрішніх рішень. Хмарні послуги, як правило, є більш економічно ефективними та швидшими в нарощуванні, при цьому часто забезпечуючи більшу функціональність через спеціалізований характер постачальника послуг.

Отже, діджитал-технології є вагомим каталізатором розвитку СС в Україні. Так, СК “Арсенал Страхування” активно впроваджує ІТ-програми у свою діяльність з метою підвищення конкурентоспроможності. Ця СК запровадила електронний поліс ОСЦПВ-онлайн, який власник авто може придбати на сайті компанії лише за 1 хвилину. У недалекому майбутньому близько тридцяти вітчизняних банків дозволять використовувати цей сервіс своїм клієнтам [151, с. 196].

СС України щороку поповнюється інноваційними продуктами, серед яких: “телеврегулювання”, “домашня безпека”, “автоматизація продажів”, “мобільна безпека” та “екстрім безпека”, програми кібер-страхування CyberEdge та інші. СК “Альфа Страхування” разом із мережею магазинів “МОУО” почала продавати продукти “Мобільної безпеки” та “Екстрім безпеки”, які захищають техніку від різних видів ризику, що пов'язані із непередбачуваними ситуаціями, які виникають під час роботи. Також із СК співпрацюють мережі магазинів “COMFY” та “Ringo”. Інноваційний продукт CyberEdge представлений СК Chartis для страхування від кібер-ризиків [107, с. 97].

Одним із перспективних напрямів розвитку СК є створення додатків для мобільних телефонів. Спеціальні програми дозволять страхувальникам у

короткий проміжок часу відшукати, де знаходиться страховик, повідомити про страховий випадок, визначити алгоритм конкретних дій, якщо виникнуть непередбачені обставини, отримати документи для виплат страхового відшкодування, повідомити страхового агента та ін. Найбільші суб'єкти вітчизняної СС вже використовують чат-боти та додатки для мобільних телефонів.

Технологічно новим продуктом є міні-термінал, який підключається до будь-якого гаджета на основі Android чи Apple iOS, стаціонарного комп'ютера з метою здійснення розрахунків. В Україні послугу із приймання оплати за допомогою платіжних карток Visa чи MasterCard у безкоштовних міні-терміналах надає ПАТ “ПриватБанк”. Міні-термінал за змістом своєї роботи нагадує звичайний POS-термінал, але працівник СК отримує змогу приймати платежі від клієнтів там, де зручно, а не тільки у фіксованій точці продажу. Під час переказу гроші потрапляють на банківський рахунок СК [159, с. 92].

Основні тренди розвитку інноваційних технологій у СС в Україні наведено в табл. 5.2

Таблиця 5.2

Тренди розвитку інноваційних технологій у СС України

Інноваційні продукти	Сутність інноваційного продукту	Суб'єкти, які використовують цей продукт
Асистанс-програми	У процесі врегулювання страхових випадків послуги надають асистуючі компанії, спеціалізовані центри, з якими страховик уклав договір. Асистанс може бути: медичним, технічним, транспортним, сервісним, квартирним, інформаційним, юридичним, туристичним.	СК “Євроінс Україна”, СК “Княжа Вієнна Іншуранс Груп”, СК “ARX”, СК “Провідна”, СК “Альфа Страхування” <i>Основні асистанс компанії, які працюють із СК:</i> “АльфаАсистанс”, Смайл Асистанс, ТзОВ “Гарант-Асистанс”, ТзОВ Екліс, “Дедал-Сервіс”, ПрАТ Коріс Україна, ТзОВ “SOS Сервіс Україна”, ТОВ Савітар Груп, ТзОВ “Всеукраїнська сервісна компанія “УКРАССИСТ”, “Юніверсал асистанс”, ТзОВ Balt Assistance Ltd., NOVA ASSISTANCE, Айболит, Ваш асистанс, ТзОВ

		“Юніверсал АСІСТАНС”.
Сервіс Доктор онлайн	Програма забезпечує постійний доступ до віддалених телемедичних консультацій, пропонує цілодобовий медичний консьерж-сервіс для організації великого спектра лікувальних та профілактичних послуг. Пакет послуг “Антистрес” покриває оздоровчі послуги та медичні консультації для профілактики емоційного вигорання і зміцнення ментального здоров’я	СК “Євроінс Україна”, СК “Провідна”, СК “Країна”
Електрон-ний поліс	Технології забезпечують можливість укладання страхових полісів в електронній формі за допомогою Telegram, Viber, Messenger. Найбільш популярний у майновому, особистому страхуванні та страхування відповідальності.	НАСК “Оранта”, СК “АСКА”, СК “ARX”, СК “ІНГО”, СК “PZU Україна”, СГ “ТАС”, СК “VUSO”, ПрАТ “Княжа Вієнна іншуранс груп”, ПрАТ “Уніка”
Діджитал-технологія	Технологія, яка використовує Інтернет, мобільні пристрої та інші електронні канали збуту для поширення контенту, інформації та реалізації страхових послуг і продуктів.	СК “Арсенал Страхування”
КАСКО Smart	Використання телематичного пристрою з метою аналізу і оцінювання водіння, який дозволить знизить кількість аварійних ситуацій на автошляхах.	СК “ARX”, Міжнародна страхова компанія
Додатки “Мобільна безпека”, “Домашня безпека” та “Екстрім безпека”	Програми захисту різного роду техніки від ризиків її несправності в процесі експлуатації.	СК “Альфа Страхування” спільно із мережею магазинів “Mojo”, “Comfy” та “Ringoo”.
Проект “Одним пальцем”	Онлайн проєкт, створений страховиками для страхових агентів (за наявності у них смартфона та Інтернету). Продукт містить електронну форму, онлайн калькулятори, передбачає високу комісійну винагороду.	СК “АСКА” спільно із СК “АСКА-ЖИТТЯ”
TAS-ботік	Viber бот, який у застосунку дозволяє зареєструвати страховий випадок, змінити фінансові умови договору, замовити дублікат договору страхування чи додаткової угоди, довідки для податкової або довідки про розмір викупної суми, ознайомитися з кредитом під викупну суму та поспілкуватися із Контакт-центром.	СК “TAS life”

Джерело: складено авторкою на основі офіційних сайтів страхових компаній

Отже, збалансованість людського потенціалу з технологічними рішеннями залишається рушійною силою успіху розвитку СС та прикладом для органів державної влади щодо застосування інноваційних технологій у ДРПС.

Ефективне застосування інновацій у державному регулюванні практикують державні регулятори у таких країнах:

1. Данія однією з перших країн ЄС заснувала на державному рівні фінансову технологічну лабораторію (FinTech Lab) із забезпечення основ для тестування інноваційних страхових продуктів та послуг з метою сприяння їх розвитку. У фінтех лабораторії окремі суб'єкти СС можуть перевірити свою технологію або бізнес-модель, які важко вмістити в існуюче страхове регулювання [565].

2. Німецький мегарегулятор BaFin сформував стратегію цифровізації державного регулювання та нагляду, яка ґрунтується на наступних принципах:

– впроваджено концепцію “концентратор і спиця” для оцінювання фінансових технологічних інновацій на міжгалузевій основі. Використовується архітектура hub-and-spoke (застосування інноваційних фінансових технологій на ранній стадії), щоб сформулювати реалістичні сценарії на найближче майбутнє і спрогнозувати наслідки для наглядових та регулюючих органів на цій основі;

– використання переваг інтегрованого нагляду для забезпечення цілісної, збалансованої оцінки багатьох аспектів взаємодії цифровізації для суб'єктів СС та споживачів страхових послуг;

– регулярний обмін інформацією про інноваційні фінансові технології із внутрішніми та зовнішніми експертами з технологій та органами влади в Німеччині та закордоном, а також з конкретними цільовими групами, де на офіційному веб-сайті описано типові бізнес-моделі для СК та нормативні акти з метою звернення у формі, зрозумілій навіть для адресатів, які мають невеликий досвід роботи в питаннях нагляду та регулювання;

– обмін інформацією з новими цільовими групами з фінтех-середовища – кредитними установами, СК, розпорядниками активів, розробниками програмного забезпечення з метою розгляду наслідків інноваційних фінансових технологій [546].

3. Польща у січні 2019 р. приєдналася до Глобальної мережі

фінансових інновацій (GFIN) з метою підтримання фінансових інновацій і співпраці та обміну досвідом між регуляторами. Мегарегулятор надає СК інструменти для тестування інноваційних продуктів або бізнес-моделей в більш ніж одній країні або юрисдикції (транскордонне тестування). Сфера роботи охоплює також інструменти Suptech і Regtech, що підтримують виконання завдань нагляду та комплаєнс [636]. У січні 2018 р. на урядовому рівні запущено програму Innovation Hub, яка передбачає розвиток сучасних технологій у СС, забезпечуючи безпеку та належний захист її суб'єктів та споживачів страхових послуг. У 2020 р. в рамках розвитку інформаційних технологій адаптовано систему страхового нагляду до управління звітністю відповідно до Директиви, включаючи управління новими пакетами звітності Solvency II 2.4.0., що стосуються квартальної та річної звітності для суб'єктів СС.

4. Центральний банк Словаччини активно використовує фінансові інновації як новий технологічний підхід у СС, який може призвести до появи нових бізнес-моделей, рішень, процесів або продуктів з практичним застосуванням. До основних інноваційних технологій, які використовує Národná banka Slovenska у своїй практиці, належать [606]:

- альтернативні методи оплати (карткові платежі, безконтактні платежі за допомогою смартфонів, планшетів, годинників і браслетів). Платежі за товари та послуги часто обробляються через Інтернет, електронний банкінг, QR-коди, встановлені додатки або за допомогою комбінації різних технічних засобів з різними функціями безпеки;

- краудфандинг як метод альтернативного фінансування проєктів окремих осіб і компаній. Зазвичай він має форму онлайн-кампаній і може бути спрямований як на неприбуткову, так і на підприємницьку діяльність шляхом збору коштів від великої групи людей різними способами для цілей фінансування проєктів або бізнес-планів;

- роботизований порадник, який надає консультації за допомогою автоматизованої або напівавтоматизованої системи, яка використовується як

інструмент для клієнта;

– InsurTech, які включають програми пошуку страхових продуктів за параметрами, заданими клієнтами, інтернет-портали, що порівнюють подібні страхові продукти різних СК, а також програми, що використовуються при андеррайтингу, які встановлюють ціну страхування безпосередньо для окремих клієнтів. Národná banka Slovenska не контролює компанії, що надають телематику, тобто обладнання для обробки даних, яке використовується СК для встановлення тарифів страхування в обов'язковому договірному страхуванні відповідальності транспортних засобів та страхуванні автотранспортних засобів;

– смарт-контракти, що виконуються самостійно, вбудовані в комп'ютерний код;

– біометричні дані з використанням технології розпізнавання відбитків пальців, голосу та обличчя в мобільному банкінгу або перевірки біометричного підпису;

– ШІ з метою отримання інформації з великих розрізнених наборів даних та обчислювальні засоби для вирішення завдань, які традиційно вимагають витонченості людської праці (розпізнавання зображень та обробку природних мов);

– технологія розподіленої книги (Distributed ledger technology, DLT), як технологія, яка дозволяє використовувати загальну книгу в мережах комп'ютерів. Особливим типом DTL є блокчейн, який ґрунтується на раніше існуючих технологіях, об'єднаних інноваційним способом для реалізації децентралізованої та розподіленої книги в однорангові мережі. Транзакції підписуються емітентом, перевіряються консенсусом між групою вузлів і зберігаються в блоках, які криптографічно зв'язані (кожен блок містить хеш попереднього блоку), що ускладнює підробку блокчейна;

– хмарні обчислення, як спосіб використання мережі віддалених серверів, розміщених в Інтернеті, для зберігання, керування та обробки даних, а не локального сервера чи персонального комп'ютера. Багато бізнес-функцій у

страхових послугах переходять у хмару з метою використання більшого масштабу, економічної ефективності, ефективнішого використання ІТ-ресурсів та стандартизації.

5. Центральний банк Чехії у рамках розвитку інноваційних цифрових технологій з метою оптимізації функціонування всіх суб'єктів СС створив новий спеціалізований канал зв'язку для отримання запитів, пов'язаних з FinTech, від усіх учасників СС. Новий канал має на меті сприяти впровадженню інноваційних технологій через активнішу комунікацію з діючими елементами СС та потенційними новими суб'єктами [629].

Подані приклади повинні слугувати вітчизняному державному регулятору як стратегічний напрям розвитку державного регулювання СС, оскільки на практиці в Україні щойно впроваджується нова модель державного регулювання СС, яка видається досить скромною у інноваційному напрямі і не включає, окрім стрес-тестування, жодних інших новацій. Окрім цього, політика державних органів повинна сприяти посиленню інвестиційної складової розвитку СС як основного ресурсу для формування інноваційного середовища.

На основі проведеного нами дослідження розвитку інновацій у сфері страхування рекомендуємо до основних пріоритетних напрямів розвитку інноваційних технологій у вітчизняній СС зачислити:

1. Використання інноваційних каналів збуту страхових продуктів, які побудовані на телематиці та ІІІ. Комп'ютерні системи, які відчують навколишнє середовище, думають, навчаються та вживають потрібні заходи у відповідь, здатні покращити роботу з клієнтами та процес прийняття рішень. Телематичні технології (технології віддаленої передачі даних) дозволяють дистанційно передавати різні типи даних. Прикладами віддалено надісланих даних є дані GPS, гіроскопа, барометра, компаса або акселерометра, які збираються за допомогою смартфона. Пристрої з підтримкою GPS фіксують місцезнаходження автомобіля (при автострахованні) та інші дані, необхідні для створення страхових полісів, передаються через захищені стільникові мережі та представлені за допомогою веб-платформи програмного забезпечення. Телематичні технології дозволяють збирати цінну інформацію про маршрути

подорожі, поведінку водія, звички клієнтів та особисті переваги. Пріоритетом телематичних технологій є продуктивна взаємодія зі страхувальниками на основі конкретних випадків для встановлення довгострокових партнерських відносин, ефективнішого націлювання на індивідуальні вимоги, а також надання послуг із доданою вартістю. СК все частіше використовують інноваційні технології для: взаємодії з клієнтами та збільшення продажів страхових продуктів; аналізу більших обсягів даних із джерел (включаючи соціальні мережі), щоб отримати кращі прогнози; автоматизації оброблення претензій; виявлення та категоризації шахрайства; проведення більш складного аналізу власності та актуарних розрахунків.

Застосування технології телематики до страхового продукту КАСКО допоможе знизити вартість поліса для окремого водія. Основною функцією цієї спеціальної системи моніторингу є відстеження особливостей водіння конкретним автомобілем за допомогою пристрою моніторингу, який кріпиться на авто [411, с. 64]. Однак для впровадження цієї технології в Україні вітчизняним страховикам буде потрібен час та перевірка роботи численних програм, що ґрунтуються на впровадженні телематики у страхування.

2. Застосування блокчейн-технології як каталізатора розвитку СС. Блокчейн дозволяє створювати цифровий реєстр транзакцій і ділитися цими даними між розподіленою мережею комп'ютерів, на яких інформація шифрується як електронний список "блоків". Після запису інформації дані не можуть бути стерті або змінені без зміни всіх існуючих записів. У результаті вся інформація, записана в блокчейні, є максимально захищеною. За оцінками Gartner, до 2030 р. блокчейн принесе 3,1 трлн дол. доходу бізнесу [596]. Іншим потенційним використанням блокчейну може бути передача будь-яких цифрових доказів для андеррайтингу, включаючи використання електронних медичних записів. Поєднання Інтернету речей (IoT) та ШІ приведе до автоматизації процесів страхування, що сприятиме розвитку СС.

3. Мікрострахування, як один із напрямів управління потребами клієнтів, є провідною галуззю інновацій у сфері страхових технологій, що заснована на підвищенні доступу до даних та аналітичних інструментів.

Мікростраховання надає покриття, зазвичай, особам без пенсійних заощаджень, з низьким рівнем доходу, малому бізнесу і використовується у країнах, що розвиваються. Цікавим для України був би досвід побудови мікростраховання на базі створення ТВС з метою прозорості власності та зниження страхового шахрайства. Вважаємо, що цей напрям страхування в сучасних умовах, коли СС змінила цикл спаду на стадію зростання, є особливо актуальним, оскільки надаватиме страховий захист незаможним верствам населення, підвищити довіру до СК, що сприятиме розвитку СС.

Отже, СС функціонує у середовищі постійних інноваційно-технологічних глобалізаційних змін. Основним завданням на сьогодні є формування інноваційно-інвестиційного середовища за допомогою впровадження низки світових тенденцій розвитку сучасної СС: розширення асортименту страхових продуктів із включенням інноваційних страхових полісів, які б покривали терористичні, катастрофічні ризики, ризики кібератаки та інші; використання інноваційних технологій у діяльності суб'єктів СС, які б допомагали ефективно управляти бізнес-моделями, розширювати систему збуту страхових продуктів, активно використовувати мережу Інтернет. В епоху активного використання інформаційних технологій, комп'ютеризованого розвитку суспільства та швидкого оновлення програмних продуктів бізнес-процесів суб'єкти СС змушені знаходити нові можливості для задоволення потреб споживачів страхових послуг з метою збереження своїх конкурентних переваг.

5.2. Зарубіжний досвід державного регулювання розвитку страхової системи та можливості його впровадження в Україні

В умовах глобальних змін світової економіки під впливом кризових явищ виникає необхідність удосконалення функціонування та сприяння розвитку СС. Ефективний розвиток СС стимулює зростання динаміки розвитку країни завдяки новітнім механізмам державного регулювання. Одним із основних стратегічних пріоритетів держави є інтеграція вітчизняної СС у світовий та європейський страховий простір. Розвиток СС залежить від ефективності

відносин у системі “держава – елементи СС”, реалізація яких зі сторони держави повинна проводитися завдяки механізму ДРРСС.

Державне регулювання світової СС має дві головні цілі: посилення нагляду за СК, що є “системно важливими” суб’єктами СС, і розроблення міжнародних стандартів капіталу для активних страховиків. Проте є низка перешкод для міжнародних регуляторів, оскільки бізнес-модель страхування є менш глобалізованою, аніж інші сфери фінансів, і регулятори мають менше досвіду страхування, аніж, до прикладу, у банківництві, де міжнародні стандарти працюють вже чверть століття. Після світової фінансової кризи регулятори активно прагнуть досягти прогресу і вдосконалюють систему регулювання СС. До основних мотивів впровадження міжнародного регулювання СС належать:

1. Необхідність повноцінного регулювання фінансових установ, враховуючи історичні особливості країн та істотність впливу світової кризи.

2. Потреба у державній підтримці системно важливих страховиків, які зазнали фінансових труднощів: дві американські СК, одна з Нідерландів, одна з Бельгії. Загальна сума підтримки, наданої цим страховикам, склала близько 7 млрд. євро (у порівнянні з кількома сотнями мільярдів євро підтримки банківської системи в Європі та мільярдами доларів у США).

3. Банкрутство СК AIG, яка отримала найбільшу фінансову допомогу у розмірі 85 млрд дол. від Федеральної резервної системи США, а потім – 100 млрд дол. на підтримку від Казначейства. Це є свідченням того, що страховики можуть бути такими ж системними, як і банки.

4. Страховики є важливими інвесторами на фінансових ринках. Незважаючи на те, що обсяг активів страховиків у більшості країн значно нижчий від банківського сектору (близько 6 трлн євро в євроні, порівняно з 30 трлн євро в банківському секторі), страховики відіграють важливу роль для реальної економіки.

Європа та США підтримують принципово різні нормативні стандарти. Європа опирається на нормативні стандарти Solvency II, охоплюючи економічну концепцію ризику, надаючи узгоджену ринкову оцінку. На

противагу Європі, США зберігають свій давній стандарт регулювання, що ґрунтується на оцінці ризику, і національні регулятори чітко виключають заміну системи капіталу США будь-яким міжнародним стандартом [550].

Особливістю державного регулювання СС у країнах ЄС є його поділ на два рівні, де на першому здійснюється державне регулювання СС з використанням своїх механізмів на національних ринках. На другому рівні використовуються єдині правила регулювання та розвитку СС, характерні для ЄС. Основними нормативно-правовими документами, що формують страхове законодавство ЄС, є його Директиви. У європейській практиці основні засади функціонування СС формує ЕІОРА, яке є незалежним дорадчим органом Європейської комісії, Європейського парламенту та Ради ЄС, який проводить обґрунтовану політику та приймає закони на рівні ЄС та національних рівнях. До основних цілей ЕІОРА належить: відновлення довіри до фінансової системи та захист прав споживачів, забезпечення ефективного та послідовного регулювання та нагляду з урахуванням інтересів усіх держав-членів ЄС, встановлення єдиних правил для фінансових установ і ринків у ЄС, посилення нагляду за транснаціональними компаніями [602].

Світова практика державного регулювання СС виробила три основні підходи:

1. Традиційне регулювання, засноване на дотриманні правил, вимог та норм законодавства.

2. Регулювання, засноване на принципах, встановлених органами виконавчої влади.

3. Регулювання, засноване на ризик-орієнтованому підході, який передбачає ідентифікацію ризику та його вимірювання, особливості управління ризиком та контроль інструментів регулювання.

В останні роки СС зазнала значних змін у всьому світі під впливом глобалізації, дерегуляції та технологічного і науково-технічного прогресу. Ці зміни призвели до необхідності узгодження та гармонізації регулювання і породили дискусію щодо відповідності наглядових структур політичним та економічним принципам. Тому структура нагляду стала основним питанням

політичних дебатів у світовій спільноті.

У світі виокремлюють чотири види державного регулювання:

- функціонально-специфічне регулювання, в якому регуляторна сфера визначається відповідно до “функцій”, які виконують фінансові установи;
- об’єктивне регулювання, яке передбачає системний захист і захист прав споживачів;
- уніфіковане регулювання з відповідальністю за пруденційне регулювання та нагляд за всіма фінансовими установами;
- провідне регулювання, роботу якого координують спеціалісти-регулятори.

Нормативна практика в різних країнах відрізняється залежно від інституційних характеристик. Деякі країни мають єдині регулятори, що регулюють фінансовий сектор, банківська справа та страхування. Інші країни мають два регулятори, один відповідає за банківський сектор, а другий – за ринок цінних паперів. Деякі країни (наприклад, Індія) використовують окремих регуляторів для кожного із сегментів фінансового бізнесу.

Дослідження міжнародної практики не доводить домінування жодної конкретної моделі над іншою. Важливо відзначити, що у країнах, які створили уніфіковані структури, є значні відмінності в їхній роботі та структурі. На основі аналізу мегарегулятивні моделі необхідно розділити на три категорії:

- сінгапурська модель, в якій мегарегулюючим органом виступає центральний банк;
- скандинавська модель, в якій регулювання відбувається поза центральним банком;
- австралійська модель, в якій є два регулятори, які підпорядковуються вищому наглядовому органу.

У сучасних умовах переважна більшість країн перейшла до моделі єдиного регулювання та нагляду фінансової системи, яка передбачає концентрацію всіх наглядових функцій в одному органі нагляду. Відповідно до особливостей регулювання та функціонування фінансового ринку

виокремлюють три моделі систем нагляду: мегарегуляторну, секторальну та інтегровану (двох вершин – Twin Peaks).

Для секторальної моделі характерним є регулювання окремими органами таких фінансових секторів, як: банківський, страховий, фондовий. Міжнародна практика показує, що модель нагляду за секторами використовують уряди США, Греції, Іспанії, Італії, Кіпру, Литви, Люксембургу, Португалії, Румунії, Словенії, Франції та ін. В Україні до 2020 р. також функціонувала секторальна модель нагляду на чолі з такими органами як: НБУ, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг та НКЦПФР.

Модель нагляду Twin Peaks передбачає розподіл завдань та обов'язків між двома органами влади, які відповідають за пруденційний нагляд та регулювання фінансової системи. Інтегрована модель активно використовується у Канаді, Бельгії, Болгарії, Великій Британії, Нідерландах, Угорщині тощо.

Модель мегарегулятора найчастіше використовується країнами ЄС і передбачає єдиний нагляд за фінансовим сектором центральним банком країни (Ірландія, Ісландія, Словаччина, Чехія) або відокремленою від центрального банку наглядовою установою (Австрія, Данія, Естонія, Латвія, Ліхтенштейн, Мальта, Німеччина, Норвегія, Польща, Фінляндія, Швеція). У табл. У.1. Додатку У зібрано інформацію про суб'єкти регулювання, які підпадають під контроль мегарегулятора у країнах-учасницях ЄС та Україні станом на кінець 2020 р. з метою порівняння масштабів та особливостей регулювання. За функціонування моделі мегарегулятора використовуються єдині підходи до організації нагляду, єдиний інформаційний простір, співпраця між різними відомствами, що робить наглядовий орган відповідальним за прийняті рішення.

Починаючи з 2020 р. Україна є також користувачем моделі мегарегулятора в особі НБУ. До основних причин запровадження нагляду на основі моделі мегарегулятора зачислимо: підвищення ролі небанківських фінансових установ, їх взаємодію з банками та зростання їхньої ролі в економіці; домінування пакетних фінансових послуг; появу фінансових конгломератів; інтеграцію міжнародних та європейських фінансових ринків.

Робимо висновок, що НБУ закладає законодавчі підвалини формування платоспроможної, конкурентоспроможної СС в Україні з посиленням захистом прав споживачів страхових послуг.

В Україні було кілька спроб створення мегарегулятора, які не завершилися успіхом. Спершу КМУ у програмі розвитку на 2005–2010 рр. “На зустріч людям” спробував об’єднати три наглядові органи – НБУ, Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг, Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку [522], проте ці заходи не були реалізовані. Однак це рішення для України було передчасним через недостатній розвиток фінансових ринків, недосконалість системи нагляду та законодавчої страхової бази, заангажованість влади, відсутність обміну інформацією між органами нагляду, низький рівень прозорості діяльності суб’єктів фінансового ринку.

Взявши стратегічний напрям розвитку СС на умовах євроінтеграції та за відсутності достатнього практичного досвіду застосування цієї моделі НБУ, детальніше розглянемо досвід європейських країн щодо функціонування мегарегуляторів, визначивши основні особливості, функції та принципи їхньої роботи. Запроваджена НБУ нова модель регулювання СС враховує положення директив ЄС, міжнародні принципи ведення страхового бізнесу, світові практики.

Нинішня модель регулювання СС в Україні передбачає: запровадження нових стандартів ліцензування суб’єктів СС; оновлення вимог до прозорості власності СК, оцінювання платоспроможності та ліквідності; подання звітності відповідно до міжнародних стандартів; удосконалення системи управління ризиками; посилення корпоративного управління та системи контролю у СК; модернізацію вимог до якості активів та структури капіталу; вдосконалення процедури реорганізації, відновлення діяльності чи ліквідації страховика; скорочення видів обов’язкового страхування; застосування ризик-орієнтованого пруденційного нагляду [280]. Згідно цієї моделі, регулятор прагне зробити СС стійкою, спроможною надати захист населенню та бізнесу від різних загроз, які несуть страхові події.

Варто зазначити, що 31 країна ЄС має скоординовану систему

фінансового нагляду, яка складається з національних органів фінансового нагляду та наступних чотирьох наднаціональних органів ЄС [591]:

- European Banking Authority – Європейське управління банківського нагляду;
- European Securities and Markets Authority – Європейське управління ринків цінних паперів;
- European Insurance and Occupational Pensions Authority – Європейське управління страхування та професійних пенсій;
- European Systemic Risk Board (macroprudential supervision) – Європейська рада системних ризиків (макропруденційний нагляд).

Протягом кількох років на європейському рівні тривала підготовка до нагляду за страхуванням на основі ризиків у рамках Solvency II. Характерними рисами основних елементів Solvency II, яких дотримуються усі країни-учасниці ЄС, є: корпоративне управління на основі ризику та розрахунок власних коштів на основі ризику; гармонізація та конвергенція у Європі; сумісність з Basel II; перехід від системи, заснованої на правилах, до системи, заснованої на принципах; сумісність з Міжнародними стандартами бухгалтерського обліку.

Solvency II ґрунтується на трьох рівнях:

Рівень I – Вимоги до капіталу.

Рівень II – Правила управління.

Рівень III – Зобов'язання щодо розкриття інформації та звітності.

Пропонуємо за такими ж рівнями розглянути детальніше особливості ДРРСС у європейських країнах, які використовують модель мегарегулятора, визначити основні параметри та інструменти, на яких ґрунтуються у своєму регулюванні та нагляді мегарегулятори, виокремити типові ключові ознаки регулювання та нагляду, завдання, принципи та підходи. Європейський досвід може бути імплементований у практиці регулювання СС в Україні.

Якщо розглянути ієрархію державного регулювання та нагляду в *Австрії*, то на першому рівні знаходиться Відділ внутрішнього аудиту фінансової установи (рівень моніторингу та контролю), на другому рівні – Наглядова рада

та аудитори (призначаються суб'єктом господарювання та укомплектовані незалежними зовнішніми експертами), третій рівень – Департамент фінансового ринку Австрії (Austrian Financial Market Authority, AFMA). Інтегрований режим нагляду був створений для протидії значній небезпеці неконтрольованої передачі міжсекторного ризику. Комплексний наглядовий підхід дозволяє використовувати: послідовні і швидкі заходи державного регулювання; єдині стандарти для всіх галузей; змістовне юридичне тлумачення усіх категорій; єдину адміністративну практику.

З однієї сторони, AFMA контролює банки, СК, пенсійні каси, фонди корпоративного забезпечення, інвестиційні фірми та постачальників інвестиційних послуг, інвестиційні фонди, фінансові конгломерати та біржові компанії. З іншого боку, він здійснює контроль за дотриманням вимог законодавства, справедливістю та прозорістю щодо торгівлі біржовими цінними паперами (нагляд за ринками та фондовими біржами), нагляд за ринком капіталу, перевіряє дотримання принципів належного управління та здійснює нагляд за дотриманням та правилами поведінки. Регулятор контролює несанкціоноване надання фінансових послуг, що заборонено законодавством, і перевіряє наявність у фінансових установ необхідних систем для превентивної роботи щодо відмивання грошей та фінансування тероризму [545].

Особливостями ризик-орієнтованого нагляду до ДРРСС в Австрії є: послідовний підхід до аналізу ризиків, підкріплений ефективними заходами; скоординований підхід у формуванні європейського та міжнародного наглядового права; пруденційний нагляд, як запорука ефективного нагляду, та врахування всіх причинно-наслідкових зв'язків. AFMA може видавати обов'язкові стандарти (постанови та адміністративні рішення), вживати примусових заходів (відкликання ліцензій, звільнення директорів або накладення адміністративних стягнень: для фізичних осіб до 5 млн євро, для юридичних осіб – до 10 млн євро або до 15% загального чистого прибутку (у разі, якщо така сума перевищує 10 млн євро)) [631].

У Австрії відповідно до статті 267 Закону “Про страховий нагляд” 2016 р. (VAG 2016; Versicherungsaufsichtsgesetz 2016) основною метою страхового

нагляду AFMA є захист інтересів страхувальників та вигодонабувачів і з метою досягнення цієї мети регулятор розробляє кількісні інструменти для оцінки здатності страхових та перестрахових компаній виконувати свої зобов'язання навіть у складних економічних ситуаціях. Одним із таких інструментів є стрес-тести, які AFMA проводить на регулярній основі. Під час стрес-тесту страхові та перестрахові компанії зобов'язані моделювати результати своєї діяльності в особливо несприятливих сценаріях, які можуть включати різке падіння на ринках капіталу, природні катастрофи або істотне зростання витрат. На основі таких сценаріїв, визначених AFMA або EIOPA, регулятор може оцінити, якою мірою страхові та перестрахові компанії здатні постійно виконувати свої зобов'язання навіть у несприятливих ситуаціях. У разі необхідності наглядовий орган може вимагати від окремих суб'єктів СС вжити заходів для підвищення їх стійкості [545].

У Данії регулятором виступає Департамент фінансового нагляду Данії (Danish Financial Supervisory Authority, DFSA), метою якого є моніторинг достатніх власних коштів фінансових компаній з метою покриття своїх ризиків (нагляд за платоспроможністю). DFSA крім наглядової діяльності допомагає у розробленні фінансового законодавства та видає розпорядження у страховій системі, збирає та повідомляє статистичні дані для страхового сектору [633]. ДРРСС у Данії є досить складним і складається як з данського, так і європейського законодавства. Щоб полегшити його сприйняття, DFSA публікує відповідні правила. Центральними елементами регулювання СС є Данський Закон про фінансовий бізнес, розпорядження та інструкції. Проте, зважаючи на членство Данії у ЄС, національне законодавство розглядається в контексті європейського регулювання. До введення режиму Solvency II, європейське регулювання СС складалося виключно з Директив. З прийняттям Директиви 2009/138/ЄС, яка консолідувала 13 існуючих директив про страхування, структуру було змінено [592].

Оскільки страхування в першу чергу ґрунтується на довірі, DFSA бере на себе зобов'язання захищати інтереси страхувальників. Законодавчу базу для страхового нагляду в Данії забезпечує Закон про фінансовий бізнес Данії, який

опирається на Директиву 2009/138/ЕС. Відповідно до Директиви, мета регулювання та нагляду у сфері страхування визначені в розділі 344(2) Закону про фінансовий бізнес, відповідно до якого “DFSA організовує нагляд з метою сприяння фінансовій стабільності та довірі до фінансових компаній і ринків, а у СС – для захисту інтересів страхувальників, контролю платоспроможності СК, наявності відповідних технічних резервів, здійснення інвестицій у відповідних активах, дотримання принципів загальноприйнятої ділової практики”.

ДРПСС організовано DFSA на основі міркувань суттєвості. Підвищений ризик може бути пов’язаний, наприклад, із технічно складним регулюванням, загальним досвідом порушень або новими правилами, для яких часто є певний період щодо впровадження у СК. У сферах, де потенційні ризики вважаються відносно низькими, DFSA може використовувати менш ефективні, але ресурсомісткі інструменти нагляду – вибіркові перевірки. Якщо ризик шкідливих наслідків вважається дуже низьким, DFSA може не здійснювати регулярний нагляд за цією сферою діяльності, а покладатися на звіти та іншу офіційну інформацію.

До основних наглядових функцій данського DFSA у СС належать:

- видача дозволів на здійснення страхової діяльності, погодження та призначення членів ради директорів та правління або на виконання ключових функцій тощо;
- моніторинг СК за допомогою виїзного нагляду перевірки фінансового стану та платоспроможності, змін у структурі власності та дотримання нормативно-правових актів;
- вжиття запобіжних або коригувальних заходів шляхом наглядових рішень до СК у вигляді наказів, доган, інформації про ризики або штрафів;
- встановлення стандартів, видання положень та інструкцій.

У центрі уваги державного регулювання та нагляду за СС у *Естонії* є аналіз ризиків суб’єктів СС, підтримання страхових послуг прозорими, надійними та ефективними. Державне регулювання покладено на Управління фінансового нагляду Естонії (Estonian Financial Supervision Authority, EFSA),

метою якого є забезпечення стабільності та якості обслуговування СК, підтримка надійності СС Естонії, сприяння підвищенню ефективності функціонування СС шляхом зниження системних ризиків та запобігання зловживання нею у злочинних цілях. Фінансова стабільність в Естонії безпосередньо залежить від поєднання методів нагляду та ефективного обміну інформацією з іншими країнами ЄС. Для цього EFSA тісно співпрацює з наглядовими органами інших країн ЄС. Починаючи з 2011 р., EFSA бере участь в управлінні європейськими інституціями фінансового нагляду та прийнятті рішень, які впливають на ЄС. З 2015 р. EFSA є також органом з врегулювання криз в Естонії, яке працює разом з Eesti Pank (Bank of Estonia) в Європейській раді системних ризиків (European Systemic Risk Board, ESRB) [538].

Щодо ліцензування суб'єктів СС у країнах ЄС, то вони мають свої особливості залежно від національного законодавства країн. До прикладу, EFSA, починаючи від дати створення 1 січня 2002 р. на базі Департаменту банківського нагляду (Banking Supervision Authority of Eesti Bank, BSA), Органу страхового нагляду (Insurance Supervision Authority, ISA) та Інспекції з цінних паперів Міністерства фінансів (Securities Inspectorate, SI), видає та відкликає ліцензії на діяльність СК, які є безстроковими.

Ірландське законодавство та європейські директиви є фундаментом ДРПСЦ Центральним банком Ірландії (Central Bank of Ireland (Banc Ceannais na hÉireann), СБІ). У Ірландії нагляд за страховою системою здійснюється на основі. Директива Solvency II була транспонована в ірландську законодавчу систему як Регламент ЄС (страхування та перестраховування) 2015 р. (S.I. 485 від 2015 р.) і набула чинності 1 січня 2016 р. Нові вимоги до нормативної звітності та публічного розкриття інформації мають на меті знизити ймовірність банкрутства страховика, а також надати більший захист страхувальникам [626]. Станом на червень 2021 р. під наглядом єдиного регулятора СБІ знаходилося 190 страхових та перестрахових компаній, включаючи іноземних кептивних страховиків [560]. СБІ має чіткий мандат у внутрішньому та європейському законодавстві, щоб сприяти фінансовій стабільності в Ірландії та ЄС шляхом удосконалення макропруденційної політики, набору індикаторів для оцінки

системних ризиків, розроблення макропруденційних інструментів для подолання нових ризиків, проведення аналітичних досліджень для отримання інформації про калібрування цих інструментів та оцінювання їх ефективності для обмеження системного ризику. Регулювання фінансових установ і ринків здійснюється за допомогою нагляду, що ґрунтується на оцінці ризику, який підкріплюється надійними засобами стримування, інструментами, які включають нагляд за страховиками в рамках єдиного наглядового механізму, моніторингом регуляторних звітів.

Досить популярною в Ірландії є система ймовірних ризиків і впливів СБІ (Probability Risk and Impact System™, PRISM™) заснована на оцінюванні ризиків з метою нагляду за регульованими компаніями. Регулятор оцінює ризики, які вони представляють для економіки та споживачів, і пом'якшує ті ризики, які вважає неприйнятними. Відповідно до PRISM™ системно важливі фінансові установи, які мають найбільший вплив на фінансову стабільність і споживача, отримують високий рівень нагляду, що призводить до ранніх заходів для пом'якшення потенційних ризиків. Навпаки, ті компанії, які мають найменший потенційний негативний вплив, контролюються реактивно або за допомогою тематичних оцінок. При цьому СБІ вживає цілеспрямованих заходів щодо примусових заходів проти компаній усіх категорій впливу, чия поведінка може поставити під загрозу фінансову стабільність та захист споживачів страхових послуг.

Управління ризиками СБІ включає виявлення та оцінку ризиків, впровадження заходів контролю, огляд і моніторинг засобів контролю та регулярну звітність про ефективність заходів контролю. Система управління ризиками, запроваджена СБІ спрямована на забезпечення безпеки, безперервності, відповідності та цілісності операцій на підтримку стратегії та бізнес-цілей СБІ.

Корисним для запозичення є досвід Ірландії щодо створення Фонду страхового відшкодування відповідно до розділу 6(1) Закону про центральний банк та Закону про страхування 2018 р., де кожна ірландська ризикова СК або ФСН здійснює внесок до Фонду у розмірі 2% від сукупної суми валових

премій, сплачених цьому страховику. Граничний розмір суми, що підлягає виплаті з Фонду у разі ліквідації, становить 65% від позову або 825 000 євро. Проте у випадку відшкодувань третіх осіб із автострахування, коли страховик перебуває на стадії ліквідації, Фонд виплатить 100% винагороди [578].

У Ісландії ДРРСС здійснює Орган фінансового нагляду Центрального банку Ісландії (Financial Supervisory Authority of the Central Bank of Iceland, FSACBI), застосовуючи ризик-орієнтований підхід до державного регулювання, згідно якого об'єкти поділяються на чотири категорії впливу. Обсяг нагляду за кожним об'єктом зростає в залежності від його впливу. FSACBI проводить систематичні перевірки, що сприяють підвищенню ефективності нагляду, зокрема, регулятор використовує електронну звітність, автоматизований розрахунок фінансових показників та індикаторів ризику із визначеними межами попередження [542]. При нагляді за СК зроблено акцент на ризику контрагента, операційному та страховому ризиках, бізнес-моделі, корпоративному управлінні, ризику ліквідності та ринковому ризику. СК зобов'язані повідомляти регулятора про всі рішення щодо зменшення статутного капіталу, а він попередньо затверджувати рішення, які призводять до зниження платоспроможності СК, включаючи плани викупу власних акцій.

Влада Ісландії продовжує приділяти велику увагу тому, щоб клієнти СК отримували точну та правдиву інформацію, і тісно співпрацювали зі своїми європейськими партнерами та ЕІОРА. Після фінансової кризи 2008 р. були внесені зміни в міжнародні документи нагляду за фінансовою діяльністю. Найважливіша зміна стосувалася посилення наглядової спрямованості задля запобігання нарощування системного ризику та застосування макропруденційних інструментів [561].

У Латвії СС формують страховики (акціонерні товариства, європейські комерційні компанії, взаємні кооперативні страхові об'єднання) та перестраховики, які зареєстровані у країні і мають право здійснювати страхову діяльність відповідно до Закону про страхування і перестраховування. Ліцензії на страхування видає Комісія фінансів і ринку капіталу Латвії (Latvian Finance and Capital Market Commission, LFKTK) відповідно до положень Закону "Про

страхування та перестраховання” та Положення № 4 “Про видачу ліцензій на страхування, отримання дозволів, що регулюють діяльність окремих СК, узгодження документації та звітності” від 06.01.2016 р., затвердженого Правлінням фінансового капіталу та Ринковою комісією [607]. У Латвії комерційні компанії, які мають намір отримати ліцензію на такі класи страхування, як: страхування автотранспортної відповідальності, страхування відповідальності власності на повітряне судно, страхування відповідальності власності на судно, страхування загальної відповідальності, страхування кредиту, страхування поручительства або страхування життя, повинні мати мінімальний початковий капітал 3,7 млн євро. Для інших комерційних компаній мінімальний капітал становить 2,5 млн євро [630].

Нетиповим інструментом ДРРСС у Латвії є “страховий компас”, розроблений Комісією ринку фінансів і капіталу, який дає змогу кожній особі мати легкий доступ до основних показників діяльності страховиків та страхових філій, створених у країнах-членах ЄС, які надають свої послуги в Латвії. Зведена інформація ґрунтується на даних, взятих із квартальних звітів страховиків [613].

Служба нагляду за фінансовим ринком *Ліхтенштейну* (Financial Market Authority, LFMA) ліцензує фінансові установи та здійснює нагляд за банками та СК, а також іншими численними учасниками фінансового ринку. Більшість законодавчої роботи ґрунтується на імплементації відповідних нормативних актів ЄС у національне законодавство Ліхтенштейну. Від імені уряду LFMA бере участь у підготовці законів про фінансовий ринок. Ліхтенштейн є привабливим фінансовим центром з прямим доступом до єдиного європейського та швейцарського ринку. LFMA пропонує СК прямий доступ до країн Європейської економічної зони та Швейцарії. Це стало можливим завдяки членству Ліхтенштейну в ЄС та Угоді про пряме страхування зі Швейцарією. У Ліхтенштейні працюють компанії зі страхування життя, ризикові страховики та перестрахові компанії. Основною діяльністю страховиків життя є страхування життя, пов’язане з фондами (паями). Ризикові страховики охоплюють усі відповідні класи страхування. Перестрахові компанії в Ліхтенштейні є

кептивами і пропонують покриття страхових ризиків компанії для материнської компанії [677].

Завдяки своїй наглядовій роботі LFMA забезпечує стабільність СС. У разі порушення правил нагляду LFMA вживає необхідних заходів в інтересах захисту страхових клієнтів та репутації СС. LFMA забезпечує впровадження міжнародних стандартів та бере участь у підготовці страхового законодавства. LFMA представлена у всіх відповідних наглядових організаціях на світовому та європейському рівнях. На національному рівні LFMA підтримує тісні контакти з бізнесовими та професійними асоціаціями [575].

У 2002 р. єдиним регулятором фінансових послуг *Мальти* стало Управління фінансових послуг Мальти (Malta Financial Services Authority, MFSA), яке утворилося шляхом передачі наглядових повноважень Центрального банку Мальти, Мальтійської Біржі та Мальтійського центру фінансових послуг. До основних органів MFSA належить: Виконавчий комітет; Комітет із виконання рішень; Управління примусового виконання планів; Команда з контролю за фінансовими злочинами; Комітет по боротьбі з відмиванням коштів та фінансуванню тероризму; Комітет ризиків та Група зацікавлених сторін фінансових послуг [635]. Комітет по боротьбі з відмиванням коштів та фінансуванню тероризму має функціонувати як форум для гармонізації та координації розслідування, протидіяти відмиванню грошей та консультувати виконавчу владу Комітету з удосконалення процесів з питань протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Основною функцією Комітету ризиків є допомога Виконавчому комітету та Раді Губернаторів із встановленням ступеня схильності MFSA до ризику та управління ризиковою політикою. Комітет із виконання рішень MFSA відповідає за координацію регуляторних функцій, питань авторизації та нагляду. У свою чергу, Група зацікавлених сторін фінансових послуг прагне створити форум для діалогу із суб'єктами фінансової системи [607].

У своїй практиці MFSA застосовує підхід до державного регулювання, що ґрунтується на оцінці ризику і дозволяє краще розподіляти свої ресурси, наглядові плани та процедури на основі унікального профілю ризику кожної

компанії, що знаходиться під його наглядом. Страховий та пенсійний нагляд відповідає за пруденційний нагляд за уповноваженими перестраховими компаніями, страховими посередниками, пенсійними фондами та постачальниками послуг пенсійного плану, включаючи бізнес, який здійснюється в державі-члені ЄС. Нагляд здійснюється на основі перспективного та ризикового підходу, що включає безперервну перевірку належного функціонування СК та її відповідності страховому законодавству, шляхом поєднання виїзного та безвиїзного нагляду. Завдяки своїй наглядовій роботі регулятор прагне захистити страхувальників та бенефіціарів відповідно до обов'язків, що зазначені у Законі про страховий бізнес та Законі про розподіл страхування, підтримуючи стабільність фінансової системи.

Відповідно до Закону Мальтійського управління фінансових послуг (глава 330) до повноважень MFSA належить ліцензування, регулювання, контроль та здійснення нагляду за СК. Для виконання своїх регуляторних цілей щодо СК MFSA має юридичні повноваження видавати та відкликати ліцензії, встановлювати правила, що визначають обов'язки власників ліцензій та осіб, які причетні до його управління, для проведення розслідування щодо порушення законодавства про страхові послуги та накладення штрафів за порушення законодавства про страхові послуги без звернення до суду. Виконуючи свої функції, MFSA тісно співпрацює з місцевими та міжнародними установами. MFSA також виконує консультативну роль для уряду у формуванні політики з питань, що стосуються страхових послуг [635].

У Німеччині Федеральний орган фінансового нагляду (Federal Financial Supervisory Authority, BaFin) особливе значення надає контролю за платоспроможністю. Зокрема, СК повинні створити відповідні технічні резерви, інвестувати свої активи відповідно до “принципу розсудливої особи” та дотримуватися принципів належної ділової практики. У Німеччині федеральний уряд і федеральні землі поєднують відповідальність за страховий нагляд. BaFin від імені Федерального уряду здійснює нагляд за великими приватними страховими і державними СК, які беруть участь у відкритій конкуренції, які діють за кордоном будь-якої федеральної держави. Наглядові

органи федеральних земель відповідають за нагляд за державними страховиками, діяльність яких обмежується відповідною федеральною державою, і дрібними приватними СК [635].

Поділяємо думку Е. А. Ісаєвої, що основними перевагами інтегрованої моделі нагляду Німеччини, є: можливість економії на масштабі; здатність отримувати повну та вичерпну інформацію про об'єкт регулювання; здійснення повного мікро- та макропруденційного нагляду. У свою чергу, модель мегарегулятора є не настільки досконалою, щоб бути позбавленою недоліків, до яких зачислено: слабкість мегарегулятора в масштабах управління; провідна роль Бундесбанку у питаннях банківського нагляду, незважаючи на існування мегарегулятора BaFin [584].

Щодо особливостей ліцензування у Німеччині, то для отримання ліцензії СК потрібно відповідати різним умовам. Якщо СК є зареєстрована у Німеччині і хоче отримати дозвіл BaFin займатися страховою діяльністю, то повинна відповідати наступним критеріям [546]:

- мати особливу юридичну форму – акціонерне товариство (Aktiengesellschaft), яке включає приватне підприємство, спільне товариство або публічно-правову установу;
- може займатися лише страховим бізнесом;
- не може займатися нестраховою діяльністю згідно принципу сегрегації бізнесу (наприклад, компанія зі страхування життя не може одночасно здійснювати страхування здоров'я чи майна);
- подати бізнес-план з описом ризиків, які має намір покрити;
- викласти загальний опис своєї політики перестраховування;
- довести наявність достатніх власних коштів для ведення бізнесу;
- відповідати мінімальній вимозі до капіталу, яка залежить від запропонованого класу страхування;
- довести наявність достатніх ресурсів для розвитку страхового бізнесу та створення організаційного фонду.

У сучасних реаліях німецький страховий нагляд ґрунтується на Законі

про страховий нагляд (Versicherungsaufsichtsgesetz – VAG), відповідно якого основною метою страхового нагляду є захист страхувальників та вигодонабувачів, а функції та завдання страхового нагляду засновані, в основному, на довірі. З цією метою BaFin Німеччини гарантує, що у СС:

- належним чином захищені інтереси страхувальника;
- зобов'язання за договорами страхування можуть бути виконані в будь-який час;
- господарська діяльність ведеться відповідно до вимог законодавства.

Основним елементом нового ДРПС є підхід, заснований на відповідних принципах. Законодавство утримується від надання конкретних правил, а натомість визначає принципи, кожен з яких переслідує певну мету і вимагає індивідуальної оцінки. BaFin дотримується принципу пропорційності Solvency II, забезпечуючи належне врахування специфічних характеристик кожної СК, щоб пільги могли бути надані середнім і малим СК. Сфера дії Директиви поширюється як на страховиків, так і на перестраховальників без впливу на установи професійного пенсійного забезпечення. Наприклад, у Німеччині дрібні страховики з річними валовими преміями менше ніж 5 млн євро або технічними резервами менше ніж 25 млн євро звільняються від Solvency II [584]. BaFin після виявлення порушення загальних німецьких правових принципів консультується з іноземним наглядовим органом щодо міри покарання суб'єктів СС. Закон про страховий нагляд не передбачає контролю та нагляду за установами соціального страхування – фондами обов'язкового медичного страхування, обов'язкового пенсійного страхування, обов'язкового страхування від нещасних випадків та страхування на випадок безробіття. Вони регулюються Федеральним управлінням страхування Німеччини (Bundesversicherungsamt) [546].

Практично у кожній із досліджуваних європейських країн державне регулювання СС побудовано на ризик-орієнтованому підході. У *Норвегії* нагляд побудований на основі ризиків і передбачає оцінку, контроль та управління ринковим, кредитним, операційним ризиками та ризиком ліквідності. До

основних функцій регулятора належать: моніторинг фінансових установ; оцінювання діяльності фінансових установ за набором критеріїв, заснованих на ризиках та міжнародних стандартах боротьби з відмиванням грошей; наглядова діяльність з метою виявлення нових небезпек, які можуть загрожувати фінансовій стабільності в майбутньому. Законодавчою базою державного регулювання СС у Норвегії є Закон про страхову діяльність, Закон про фінансові інститути та фінансові групи, Закон про вибір права страхування та інші [591].

Важливим завданням Управління фінансового нагляду Норвегії (The Financial Supervisory Authority of Norway, NFSA) є моніторинг та управління ризиками, які можуть загрожувати фінансовій стабільності та полегшення роботи наглядових колегій, які контролюють великі транскордонні групи. У 2020 р. наглядові органи ЄС наголошували у своїх звітах про важливість кліматичного ризику під час усіх перевірок страховиків. NFSA доєднало моніторинг сталості та кліматичних ризиків у свою наглядову діяльність, включивши очікування щодо поведження страховиків з кліматичними ризиками як фізичний ризик [580].

Щодо вимог до капіталу у Норвегії, то країна підписала Меморандум ЄС про співпрацю між органами фінансового нагляду, центральними банками та міністерствами фінансів ЄС щодо транскордонної фінансової стабільності та подібний Меморандум про взаєморозуміння між країнами Північної Європи та Балтії. NFSA співпрацює з наглядовими органами інших країн у сфері нагляду за окремими фінансовими установами, які діють в інших країнах ЄС, крім Норвегії. Відповідно до Директиви ЄС про вимоги до капіталу, NFSA, як консолідований орган нагляду, заснував Колегію наглядових органів для групи країн – Данії, Норвегії та Бельгії, виконуючи координаційну роль. Під контролем NFSA знаходиться вісім банків ЄС з однією або кількома дочірніми компаніями чи філіями в Норвегії [605].

Управління фінансового нагляду *Польщі* (Polish Financial Supervision Authority, PFSA) розпочало свою діяльність 19 вересня 2006 р. з моменту набуття чинності Закону про нагляд за фінансовими ринками від 21 липня 2006

р. (№ 157, ст. 1119). Новий регулятор взяв на себе повноваження Комісії з нагляду за страхуванням та пенсійними фондами та Комісії з цінних паперів та бірж Польщі, які були скасовані зазначеним Законом [615]. До основних завдань PFSA у сфері ДРРСС Польщі належать:

- вжиття заходів для підтримки належного функціонування СС, сприяння її розвитку та конкурентоспроможності;
- участь у розробці проєктів нормативно-правових актів з питань нагляду за страховою системою;
- створення можливостей для розв’язання спорів між учасниками СС.

З метою посилення нагляду за поведінкою суб’єктів СС, пропорційності та нагляду на основі аналізу ризиків було реформовано процес страхового нагляду. PFSA зробило акцент на оцінці перспективних ризиків, приділяючи більше уваги специфіці операцій конкретних компаній, вводячи елементи оцінки макроризику (нові загрози в макроперспективі), поділ на групи із визначенням “системно важливих СК” та запровадження двох типів аналізу – спрощеного, який охоплює лише кількісну оцінку, та повного аналізу. У результаті впровадження нової моделі нагляду за розподілом страхування здійснено перевірку ступеня виконання та застосування страховиками вимог та зобов’язань щодо розподілу страхування, використовуючи стрес-тестування [632].

Центральним банком Словаччини та частиною євросистеми з 1 січня 2009 р є *Národná banka Slovenska* (NBS), який очолює державне регулювання та нагляд за учасниками банківського сектора, ринку капіталу, страхування та пенсійних фондів. Загальні правила нагляду за фінансовим ринком визначені Законом про нагляд за фінансовим ринком. Нагляд доцільно розділити на дві основні сфери – мікропруденційний нагляд, який є основним напрямком діяльності європейських наглядових органів, і макропруденційний нагляд, що є компетенцією Європейської ради системних ризиків.

З червня 2013 р. NBS має право проводити макропруденційну політику в рамках нагляду за фінансовим ринком у розрізі виявлення, моніторингу та

пом'якшення системних ризиків для фінансової системи, тим самим підтримуючи її стабільність. NBS бере участь у Єдиному наглядовому механізмі, який запрацював у листопаді 2014 р. З січня 2015 р. NBS є компетентним органом із захисту прав споживачів страхових послуг, який: здійснює нагляд за захистом прав споживачів страхування з метою підтримки безпечного та надійного функціонування СС; надає експертизу та підтримує Резолюційну Раду, яка є національним органом вирішення питань установ у СС Словаччини та частиною Єдиного механізму врегулювання [559].

Здійснюючи нагляд за СК, NBS виконує важливу соціальну та економічну функцію та підтримує довгострокову стабільність усього фінансового сектору. Нагляд за СС передбачає пошук та оцінку інформації та документації тих фактів, що її функціонування. Усі зареєстровані суб'єкти СС на словацькому ринку піддаються ефективному та активному нагляду, який здійснюється з критичним поглядом та з урахуванням загальних цілей ринку. Це включає якнайшвидше виявлення ризиків, які можуть зашкодити страхувальникам або стабільності СС, оцінку ризиків і моніторинг того, як страховики здійснюють свою діяльність, щоб запобігти небажаному розвитку подій або вчасно виявити такі зміни. Страховики зобов'язані вживати заходів для пом'якшення будь-яких виявлених ризиків або мінімізації їх наслідків. Особливо важливим у цьому є нагляд за показниками платоспроможності. Страховики повинні створити технічні резерви, інвестувати свої активи відповідно до принципу "розсудливої особи" та дотримуватися стандартної ділової практики [621].

Сучасні реалії цифрової економіки диктують країнам активне впровадження інформаційних технологій, розвиток бізнес-процесів, створення інформаційно-інноваційних центрів, розвиток фінансової інклюзії, формування стратегій.

У Фінляндії органом державного регулювання і нагляду за фінансовою і страховою системами є Управління фінансового нагляду (Finland Financial Supervisory Authority, FIN-FSA) або Finanssivalvonta. Під його контролем знаходяться банки, страхові та пенсійні компанії, а також інші компанії, що працюють у сфері страхування, інвестиційні фірми, компанії з управління

фондами та Гельсінська фондова біржа [628]. У Фінляндії ДРРСС ґрунтується на Директиві Solvency II, яка включена в Закон про СК (521/2008). Директива реформувала ДРРСС у напрямі забезпечення гармонізованої, ґрунтованої на ризиках загальної пруденційної структури, що сприяє внутрішній конкуренції в ЄС, ефективному використанню капіталу та власному управлінню ризиками страховиками і покращує захист застрахованих інтересів [606].

Finanssivalvonta працює разом з Банком Фінляндії (Bank of Finland), однак FIN-FSA рішення щодо наглядової роботи приймає самостійно. ДРРСС FIN-FSA включає пруденційний нагляд за СК. Метою нагляду є забезпечення контролю за наявністю у суб'єктів СК фінансових засобів для виконання своїх зобов'язань, таких як виплата страхових відшкодувань [587]. Також FIN-FSA здійснює нагляд за дотриманням страховиками узгоджених практик та правил захисту прав споживачів. FIN-FSA розвиває і впроваджує інноваційний підхід щодо державного регулювання, який ґрунтується на оцінці ризику [637].

Основним регулятором СК у Чехії є Національний банк Чехії (Czech National Bank, CNB), який значну увагу приділяє моніторингу капіталу та стану платоспроможності суб'єктів СК. Здійснюючи ДРРСС, регулятор зосереджується на аналізі профілів ризиків СК, оцінці їх фінансового стану та результатів діяльності, дотриманні правил ведення бізнесу та захисті прав споживачів страхових послуг. Основним елементом нагляду є оцінка якості внутрішніх систем управління СК з акцентом на надійні системи управління ризиками. Стандартні інструменти нагляду також включають аналіз ORSA звітів (власна оцінка ризиків і платоспроможності), поданих СК до CNB.

У 2020 р. у відповідь на пандемію коронавірусу CNB приділяв підвищену увагу нагляду за достатністю капіталу СК та управлінню СК, інтенсивніше відстежуючи розвиток СК та оцінюючи вплив зовнішніх чинників на їхні активи. CNB використовував інформацію, надану підконтрольними СК, як частину регулярної регуляторної звітності, а також інформацію, отриману під час подальшого спілкування з окремими суб'єктами, для систематичного моніторингу, оцінки фінансового стану та показників платоспроможності СК щодо надзвичайної звітності, яка зосереджувала увагу на ризиках, пов'язаних із

наслідками пандемії коронавірусу. Підвищена увага приділялася страховим сегментам, які найбільше постраждали від пандемії. CNB також тривалий час зосереджується на моніторингу ризиків, пов'язаних з якістю управління активами та пасивами в СК, інформаційних системах, IT-інфраструктурі [556].

Відповідно до чеського страхового законодавства довіру до СС та її стабільність не можуть гарантувати лише ринкові механізми, тому діяльність суб'єктів СС регулюється обмежувальними та заборонними нормами, які переважно мають форму правових норм, що регулюють страхування та перестраховання. ДРРСС відповідно до Закону про страхування здійснюється в інтересах підтримання фінансової стабільності страховиків, перестраховальників та захисту страхувальників, застрахованих осіб, вигодонабувачів, що сприяє ефективному розвитку, ринковій дисципліні та конкурентоспроможності суб'єктів СС, запобігання системним кризам та зміцненню довіри населення до СС. Відповідно до Закону про Чеський національний банк, ДРРСС включає [629]:

- ліцензування, дозвіл, реєстрацію та попередні погодження відповідно до спеціальних правових норм;
- перевірку дотримання умов, передбачених ліцензіями та дозволами;
- перевірку дотримання законів, постанов і положень, виданих ЧНБ;
- збір інформації, необхідної для здійснення нагляду та його застосування, а також перевірка її правдивості, повноти та актуальності;
- застосування заходів і стягнень;
- провадження про адміністративні правопорушення.

Варто наголосити, що у Чехії CNB є не лише органом державного регулювання СС, але й органом ліквідації проблем країни. Він заснований відповідно до Конституції Чеської Республіки та здійснює свою діяльність відповідно до Закону про Чеський національний банк № 6/1993. ЦБ співпрацює з Європейською системою фінансового нагляду та Європейською радою з системних ризиків, що сприяє фінансовій стабільності та надійному функціонуванню СС в Чехії. З цією метою регулятор проводить

макропруденційну політику, виявляючи ризики, які загрожують стабільності СС, та сприяючи її стійкості. Окрім цього, CNB встановлює правила, що забезпечують стабільність як банківської, так і страхової систем.

У Швеції органом фінансового нагляду є Інспекція фінансового нагляду Швеції (Swedish Financial Supervisory Authority, SFSA) або Finansinspektionen, яку було створено в 1991 р. як єдиний інтегрований регулятор, який охоплює банківську діяльність, цінні папери та страхування. Finansinspektionen підзвітний Міністерству фінансів Швеції. У процесі регулювання Finansinspektionens використовує перспективний підхід і застосовує методологію, що ґрунтується на оцінці ризику. Основним принципом регулювання та нагляду SFMA є забезпечення того, щоб страховики мали контроль над своєю діяльністю і дотримувались своїх внутрішніх політичних документів. Це вимагає аналізу та забезпечення ефективного управління ризиками і виконання вимог щодо капіталу платоспроможності щодо одного суб'єкта, кількох чи СС в цілому. SFMA впровадила процес наглядової перевірки у 2015 р. в рамках підготовки до Директиви ЄС, SolvencyII і регулярно проводить його оцінювання.

Дозвіл на здійснення страхової діяльності у Швеції SFMA надає відповідно до Закону про страховий бізнес (SFS 2010:2043) СК, компаніям взаємного страхування або страховим об'єднанням. Окрім того, у Швеції існують товариства взаємної вигоди, які пропонують взаємодопомогу своїм членам. Звичайна винагорода в товариствах взаємодопомоги складається з пенсій, допомоги по хворобі та допомоги на поховання. Згідно з чинним законодавством, товариства взаємної вигоди будуть ліквідовані в довгостроковій перспективі [582]. Шведські СК діють в інших країнах, а іноземні компанії діють на шведському ринку. Нагляд за СК, які здійснюють діяльність у кількох країнах, здійснюється через колегії нагляду. Ці колегії є групами представників наглядових органів у країнах, де діє СК. Робота в колегіях регулюється угодами про співпрацю між органами влади країн. SFMA очолює чотири колегії як орган влади країни і бере участь у ще семи колегіях.

Проаналізувавши досвід країн ЄС, у яких ефективно працює модель

єдиного регулятора, та порівнявши із новою моделлю НБУ, виокремимо рекомендації для вітчизняного регулятора, які б він зміг практично застосувати у регулюванні розвитку СК, враховуючи українське законодавство:

1. Посилення правового регулювання та вдосконалення регуляторної політики за прикладом: Польщі, де домінують правові методи державного регулювання СК; Ісландії, де FSACBI двічі на рік проводить поглиблену оцінку макроекономічного середовища СК, публікує свої висновки у звіті про фінансову стабільність [561].

2. Оновлення підходів до ліцензування суб'єктів СК, за якими СК зможуть перейти від отримання ліцензій за окремим видом страхування до ліцензій за окремими класами на страхування широкого асортименту ризиків, що відповідає усталеній міжнародній та європейській практиці. Суб'єкти СК за таких підходів НБУ зможуть розширити чи звужити межі своєї ліцензії за рахунок додаткових класів страхування, і що важливо, без додаткових витрат. Новим Законом України "Про страхування" виділяється чотири класи у межах страхування життя (life) та 18 класів за напрямом non-life-страхування, але страховики є обмеженими у поєднанні послуг life та non-life-страхування [281]. Варто до процедури надання ліцензії додати аналіз бізнес-моделі суб'єкта СК, щоб НБУ зміг вивчити нового ліцензіата, ознайомитися із класами ризиків, які він планує страхувати, та ризиками його платоспроможності. У Данії, в рамках нагляду, регулятор перевіряє довговічність бізнес-моделі окремих суб'єктів СК, що сприяє життєздатності СК та дотриманню відповідного законодавства. DFSA не лише оцінює поточні порушення, але й розглядає потенційні майбутні ризики [565].

3. Підвищення ефективності системи раннього реагування, яка слугуватиме попередженню ризиків визнання суб'єкта СК неплатоспроможним. У європейській практиці страхового нагляду позитивно зарекомендувало себе стрес-тестування. Польща вдосконалила методологію проведення стрес-тестів на основі зауважень СК та Польської страхової палати, додавши нові, перспективні сценарії тестування: сценарій другої хвилі COVID-19 та сценарій ризику ліквідності. Окремим актуальним напрямом Польської страхової палати

є розроблення сценаріїв стрес-тестування, пов'язаних зі зміною клімату [632].

4. Посилення контролю за належним розкриттям структури власності СК, встановлення належних стандартів та вимог щодо ділової репутації власників СК. Департамент фінансового нагляду Данії здійснює постійний контроль СК, перевіряючи їх платоспроможність та зміни у структурі власності. У разі недотримання нормативно-правових актів, регулятор застосовує штрафні санкції та догани до суб'єктів СС [592].

5. Організація корпоративного управління, системи внутрішнього контролю та запровадження ефективної системи управління ризиками, що дозволить підвищити рівень довіри до СС. Корпоративне управління суб'єктів СС є закономірним інструментом регуляторів розвинених країн. Поки що вітчизняна практика регулювання та нагляду за страховиками не має чіткої процедури оцінювання системи корпоративного управління та внутрішнього контролю СК. Однією з перших країн, яка сформувала свій нагляд на основі корпоративного управління та системи управління ризиками, є Німеччина, у якій було створено Імперське управління приватного страхового нагляду (*Kaisersamcherliches für*), яке розробляло принципи нагляду та управління ризиками і склало перший в історії список усіх СК, які підлягають нагляду [546]. Зазначалося, що вони будуть пропорційними, залежатимуть від значимості компанії. Корпоративне управління на основі ризику та розрахунок власних коштів на основі ризику є прерогативою ДРРСС у Австрії та Ісландії.

6. Створення Фонду гарантування страхових виплат як державної спеціалізованої установи – на зразок існуючого Фонду гарантування вкладів фізичних осіб у банківській системі, який би слугував захистом страхувальників при неспроможності виплат неплатоспроможними СК за різними видами страхування. За прикладом Ірландії варто створити Фонд страхового відшкодування, де кожен суб'єкт СС буде здійснювати внески, а згодом з них можна буде покрити страхове відшкодування. У Латвії LFKTK також управляє Фондом захисту страхувальників і здійснює виплату відшкодування їм коштів відповідно до Закону про гарантування вкладів та Закону про СК та нагляд за ними [630].

7. Формування чіткої процедури виходу СК із ринку страхування як добровільно (за допомогою реорганізації, передання страхового портфеля, ліквідацію), так і примусово. Потрібно встановити цивілізовані правила передачі страхового портфеля, що дозволить захистити споживачів страхових послуг та забезпечить виконання зобов'язань СК перед ними. До прикладу, у Словаччині NBS встановлено спеціальні пруденційні правила ведення страхового бізнесу та накладення санкцій і відновлювальних заходів для суб'єктів СС, проведення виїзного та безвиїзного нагляду за суб'єктами нагляду. У Норвегії запроваджено суворі заходи стримування шляхом введення позачергової щотижневої звітності до Finanstilsynet для усіх СК. Звіт повинен містити інформацію про фінансовий стан установи, персонал та готовність до надзвичайних ситуацій. Згодом регулятор змінив періодичність на щомісячну звітність, щоб мати змогу ознайомитися із фінансовим станом суб'єкта СС.

8. Створення єдиної бази страховиків із прозорим доступом до неї усіх зацікавлених у страхових послугах осіб. Як приклад, у ДРРСС Латвії використовують “страховий компас”, який надає вільний доступ до фінансових показників суб'єктів СС. Це дозволяє отримати необхідну інформацію, як регулятору, так і зацікавленим особам, страхувальникам чи іншим органам державної влади.

Таким чином, державне регулювання та нагляд СС повинні ґрунтуватися на законодавчих вимогах ЄС, які Україна повинна виконувати відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС, а також принципах Міжнародної асоціації органів страхового нагляду (IAIS). Держава має сприяти безпечній, стабільній та ефективній СС. Фінансова стабільність означає, що СС здатна протистояти економічним шокам, забезпечувати доступність капіталу та належним чином перерозподіляти ризики.

5.3. Концепція державного регулювання розвитку вітчизняної страхової системи

На сучасному етапі розвитку в Україні проблеми ДРРСС набувають

системного характеру, що проявляється через застосування неефективних інструментів у існуючому механізмі державного регулювання. З метою успішного розвитку СС необхідно коригувати та видозмінювати механізм державного регулювання на кожній стадії її життєвого циклу розвитку. За роки незалежності України регулюючими органами не було сформовано цілісного, системного та обґрунтованого бачення ДРРСС. Проте, були спроби вдосконалення державного регулювання через формування основних програм та концепцій розвитку страхового ринку.

Перші підвалини розвитку СС були закладені у “Програмі розвитку вітчизняного страхового ринку на 1998–2000 роки”, затвердженій Постановою КМУ від 14 вересня 1998 р., № 1428 [365, с. 3], яка передбачала внесення змін до Закону України “Про страхування”, комплексний аналіз законодавчих актів з питань обов’язкового страхування, підвищення платоспроможності страхових організацій за рахунок збільшення розмірів їх статутного фонду до 500 тис та 1 млн єкю для ризикових страхових та СК життя, відповідно. Визначальним було рішення щодо забезпечення вдосконалення системи взаємного страхування шляхом створення ТВС за галузевим принципом, що залишилося не реалізованим і до сьогодні. У цьому документі було вказано і про першочергові заходи щодо створення перестрахових організацій та входження України до міжнародної страхової спільноти.

У 1998 р., слідом за Програмою, було запропоновані проєкт “Концепції розвитку страхування і України на період до 2005 року”, метою якої було окреслення напрямів розвитку страхової справи, вдосконалення її правового, організаційного, інформаційного і кадрового забезпечення, підвищення фінансової надійності страховиків [370, с. 3]. Мета мала здійснюватися на основі іноземного досвіду із врахуванням особливостей соціально-економічного розвитку України. А вже у 2000 р. було представлено проєкт “Державної програми розвитку страхового ринку України на період до 2005 року та на перспективу до 2010 року” [370, с. 4-5]. Основна мета Державної програми полягала у зміцненні правового середовища та здійснення ефективної системи страхового захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб.

Проте, лише частково було вказано на вдосконаленні форм і методів регулювання діяльності страхових організацій та державному нагляді за страховою діяльністю.

Згадані проекти були дещо використані спочатку у “Програмі розвитку страхового ринку України на 2001–2004 роки”, затвердженій Постановою КМУ від 02 лютого 2001 р., а згодом в ухваленій КМУ “Концепції розвитку страхового ринку України до 2010 року” від 23 серпня 2005 р. [364]. У Концепції окреслені основні тенденції та принципи розвитку страхового ринку, напрями розвитку страхової діяльності та визначено заходи для реалізації цих напрямів. Документ мав досить загальний характер без чітких термінів реалізації запланованих заходів, які, в кінцевому варіанті, так і не було реалізовано.

Потрібно зазначити, що окремі заходи щодо посилення ДРРСС у розрізі удосконалення правового забезпечення, формування конкурентного середовища та сприяння інформативній відкритості та прозорості діяльності страховиків визначено у Стратегії економічного та соціального розвитку України “Шляхом європейської інтеграції” на 2004–2015 рр. Окремі положення Програми були досить актуальними, зокрема, щодо забезпечення сталого економічного розвитку та створення інноваційної моделі розвитку. Але, в цілому, поставлені цілі виявилися занадто поверхневими і подрібненими, що не дозволило сформулювати системний підхід до розв’язання проблем ДРРСС [359].

У 2015 р. НБУ разом МФУ, НКЦПФР, НКДРРФП, Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, керівниками депутатських фракцій ВРУ та експертами фінансового ринку розробив Комплексну програму розвитку фінансового сектору України до 2020 року з метою розбудови, вдосконалення функціонування та розвитку дієвого та ефективного фінансового ринку у 2015-2019 роках [197]. Відповідно до цієї Програми було очищено фінансовий сектор від неплатоспроможних, недобросовісних і непрозорих установ, реорганізовано регулювання фінансового ринку. Проте, так і невирішеними залишилися питання щодо розвитку СС та її регулювання, захисту прав споживачів страхових послуг. Чинним нормативно-правовим документом, який

містить окремі механізми захисту прав споживачів страхових послуг, залишається Розпорядження КМУ “Про схвалення Концепції захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні” № 1026-р від 03 вересня 2009 р, де зазначено основні заходи по вдосконаленню системи захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг [303]. Цей документ детально характеризує реалізацію запланованих заходів та очікувані результати, але без встановлених конкретних строків виконання. Доповненням до нормативно-правового акту є “План заходів щодо реалізації Концепції захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні”, затверджений Розпорядженням КМУ № 135-р від 20 січня 2010 р., де чітко зазначено строки виконання запланованих завдань, проте, лише до 2014 р. [303].

Окремі питання розвитку СС закладено у Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року, затвердженої Правлінням НБУ від 26 грудня 2019 року № 1010-рш [427]. Документом встановлено основні цільові пріоритети розвитку фінансового сектору до 2025 року. Стратегія побудована на п'яти стратегічних напрямках, які мають визначені стратегічні цілі та інструменти виконання: фінансовій стабільності, макроекономічному розвитку, фінансовій інклюзії, розвитку фінансових ринків та інноваційному розвитку. Основна мета полягає у забезпеченні проведення відповідних реформ згідно із міжнародними практиками та можливостей впровадження заходів, які передбачено Угодою про асоціацію між Україною та ЄС. Виділимо основні заходи, викладені у цьому документі, які стосуються розвитку СС:

- підвищення вимог до платоспроможності, капіталізації СК та встановлення фінансових нормативів, що дозволить збільшити обсяги довгострокового інвестування в економіку України;

- проведення якісних та структурних змін прийнятних активів і страхових резервів, що сприятиме підвищенню ліквідності, та дохідності активів страховиків, стійкості СС до зовнішніх чинників впливу;

- впровадження ризик-орієнтованого підходу до проведення

інспекційних перевірок діяльності СК, що допоможе регуляторів виявляти неплатоспроможні установи та виводити їх з ринку;

- підвищення рівня стандартів управління платоспроможністю та ліквідністю з метою розвитку ДРПС у розрізі запровадження міжнародних стандартів;

- пропозиція створення системи гарантування за накопичувальними договорами страхування життя, що дозволить виробити дієві механізми для повернення коштів страхувальникам страховиками, які стали неплатоспроможними, до врегулювання питання щодо системи гарантування;

- посилення та активізація нагляду за діяльністю СК, запровадження державного планування та фінансування програм субсидованого агрострахування в Україні, що посилить страховий захист виробникам сільськогосподарських товарів і, в свою чергу, сприятиме розвитку сільського господарства та економіки країни;

- підвищення частки страхування життя у загальному обсязі отриманих чистих страхових премій із 11,7% до 20% з метою залучення довгострокових ресурсів;

- здійснення переходу від видів страхування до класів страхування (табл. Т.2, Додаток Т), що сприятиме розвитку СС;

- створення централізованої онлайн-бази даних, яка містить договори страхування з можливістю контролю їх укладання, що слугуватиме розвитку цифрової економіки;

- запровадження стандартів розкриття інформації щодо страхових продуктів з метою забезпечення прозорості та інформаційної відкритості СС;

- розроблення дорожньої карти щодо впровадження "Основних принципів страхування" Міжнародної асоціації органів нагляду за страховою діяльністю (IAIS), що дозволить адаптувати вітчизняне страхове законодавство законодавства ЄС із урахуванням національних особливостей СС;

- розроблення механізмів раннього реагування на ризики СК, що сприятиме розвитку СС;

– забезпечення вступу до Міжнародної асоціації органів нагляду за страховою діяльністю (IAIS), що дозволить вітчизняній СС інтегруватися у світовий страховий простір;

– здійснення переходу на електронний документообіг під час урегулювання страхових випадків за договорами страхування з метою застосування інноваційних бездокументарних технологій.

У сучасних умовах НБУ сформовано ще два концепційні документи – Стратегію НБУ до 2025 [424] та Стратегію розвитку фінтеху до 2025 [428]. У новій Стратегії НБУ зроблено акцент на розвиток фінансової екосистеми, складовою якої є СС, та цифровізацію економіки, враховуючи сучасні реалії. Стратегію НБУ називають дорожньою картою, за послідовністю дій у якій регулятор спробує активізувати економічне зростання в країні та зростання добробуту населення. Стратегія НБУ побудована на трьох стратегічних напрямках, які сприятимуть розвитку СС:

1. Сприяння відновленню та розвитку економіки за допомогою розвитку СС.

2. Цифровізація економіки за допомогою розвитку безготівкової економіки, підвищення рівня фінансової грамотності, розвитку інновацій СС та її кіберзахисту.

3. Інституційний розвиток та операційна досконалість НБУ, що сприятиме партнерству та комунікації зі стейкхолдерами НБУ, його цифровій трансформації.

До основних індикаторів виконання стратегічних цілей зачислено: зростання рівня проникнення страхування із 1,5 % до 2 % та збільшення частки страхування життя у загальному обсязі отриманих чистих страхових премій із 12,2 % до 20% [424, с. 18].

Доповнює цей документ Стратегія розвитку фінтеху до 2025 року і представляє масштабний покроковий план формування технологічної екосистеми із інноваційними та цифровими технологіями і продуктами.

Пріоритетними цілями Стратегії розвитку фінтеху, які позитивно впливатимуть на розвиток СС, є [428]:

1. Розроблення та впровадження концепту повноцінної регуляторної “пісочниці” для швидкого тестування інноваційних проєктів. До речі, цей концепт зарекомендував себе на практиці у європейських країнах, які активно його використовують на державному рівні;

2. Підвищення рівня фінансової інклюзії населення та бізнесу;

3. Запуск академічної бази з фокусом на СС.

Цей документ ґрунтується на досвіді провідних світових фінансових екосистем та законодавчій основі, принципах та підходах до побудови фінансових технологій регуляторами таких країн, як: США, Сінгапур, Велика Британія, ОАЕ, Литва, Австралія та ін.

Ключовими принципами досягнення стратегічних цілей Стратегії розвитку фінтеху в Україні є: стабільності та ефективності, проінноваційності, безпеки та захисту, прозорості, відповідальності та цілісності. Реалізація цього документу з метою розвитку СС маю бути спрямована на аналітичні страхові дані, цифрове страхування, автоматизований андерайтинг та маркетплейси перестраховання. Нещодавно НБУ приєднався до Глобальної мережі фінансових інновацій (Global financial innovation network, GFIN) [569], що дозволить регулятору: підвищити рівень проникнення інновацій у СС України, запозичити досвід світових регуляторів; сприяти побудові регуляторної “пісочниці”; вивчити інноваційні рішення з метою глибшого аналізу потенційних ризиків та сучасних підходів до регулювання СС.

Відсутність чітких правил, принципів та стратегічних орієнтирів ДРПСС призводить до проблем її розвитку та функціонування, що негативно відображається на стані економіки країни. Це зумовило створення НБУ спеціалізованого документа – Білої книги “Майбутнє регулювання ринку страхування в Україні” [30], яка містить опис ключових проблем ринку страхування, огляд цього ринку, цілі, чинники, напрями удосконалення державного регулювання розвитку страхового ринку та очікувані результати від запровадження нової моделі майбутнього регулювання страхового ринку.

Побудова та впровадження нової моделі регулювання ринку страхування в Україні передбачатиме наступні заходи, що сприятимуть розвитку СС [30]:

1. Посилення стандартів ліцензування, зокрема розкриття СК структури власності, кінцевих бенефіціарних власників, підвищення вимог до ділової репутації акціонерів та осіб, які виконують ключові функції, процедури оцінювання професійної придатності осіб, які виконують ключові функції у СК;
2. Встановлення відповідальності кінцевих бенефіціарних власників за діяльність СК;
3. Встановлення вимог до корпоративного управління та системи внутрішнього контролю;
4. Встановлення вимог до системи управління ризиками;
5. Посилення вимог до прийнятності активів та оцінки їхньої якості, оцінки резервів, структури капіталу та рівня його достатності;
6. Формування системи раннього виявлення ризиків та вчасного реагування;
7. Розроблення процедури відновлення діяльності СК;
8. Розроблення процедури реорганізації або виходу СК чи спеціалізованого перестраховика з ринку;
9. Встановлення вимог щодо обліку та звітності відповідно до міжнародних стандартів фінансової звітності;
10. Відкритість та комунікацію між регулятором та суб'єктами СС у процесі формування регуляторної політики та здійснення нагляду.

Оцінювання сучасного стану розвитку СС в Україні показує її невисокі показники функціонування:

- частка зібраних страхових премій у світовому обсязі становила у 2021 р. – 0,07%; 2020 р. – 0,07%; у 2019 р. – 0,08%; у 2018 р. – 0,08 %;
- частка страхових премій у ВВП є мізерною: у 2021 р. – 0,91%, у 2020р. – 1,08%; у 2019 р. – 1,33%; у 2018 р. – 1,39%. На одну особу в Україні припадає зовсім незначний обсяг страхових премій: у 2021 р. – 1195,19 грн, у 2020 р. – 786,80 грн; у 2019 р. – 1257,44 грн; у 2018 р. – 1164, 60 грн;
- обсяги страхового відшкодування також є незначними, хоча мають тенденцію до зростання. На одну особу в Україні припадало страхового

відшкодування у 2021 р. – 431,79 грн, 2020 р. – 354,50 грн; у 2019 р. – 340,17 грн; у 2018 р. – 303,45 грн;

– активи СК зростали швидкими темпами щороку, проте дещо змінили динаміку у 2021 р. і показали незначний спад: 2021 р. – 64209,2 млн грн, 2020 р. – 64920,2 млн грн, 2019 р. – 63866,8 млн грн, 2018 р. – 63493,3 млн грн, проте їх частка була мізерною порівняно з активами світових страхових компаній;

– капіталізація СК є досить низькою: обсяги сплачених статутних фондів на одну СК у 2021 р. становили 51,12 млн грн, у 2020 р. – 46,42 млн грн, у 2019 р. – 47,49 млн грн, у 2018 р. – 44,97 млн грн. При цьому кількість СК була значною, що вказує на розпорошеність капіталу;

– основна частка страхових премій (90%) сконцентрована у 60 СК (50 страховиків-non-life та 10 страховиків-life), а решта суб'єктів СС не ведуть активної страхової діяльності;

– частка перестрашування у зібраних страхових преміях є невисока і щороку показувала динаміку до зниження: у 2021 р. становила 17,4%, у 2020 р. – 18,8%, у 2019 р. – 31,5%, у 2018 р. – 36,3%, що вказує на проблему перестрашування СК великих за обсягом ризиків;

– страхові резерви показують позитивну динаміку щорічного зростання: у 2021 р. – 36555,7 млн грн, у 2020 р. – 34193 млн грн, у 2019 р. – 29558,8 млн грн, у 2018 р. – 26975,6 млн грн, проте вони часто представлені неякісними активами, що впливає на виплату СК страхового відшкодування страхувальникам.

Виокремлені тенденції розвитку СС зумовлені проблемами, які потребують роз'яснення та застосування ефективних заходів до вирішення у запропонованій нами Концепції.

До проблем, які гальмують розвиток СС зачислимо наступні:

1. Слабка законодавча та нормативно-правова база. У більшості випадків прийняті законодавчі та нормативно-правові акти містять багато суперечностей, а основне – не пояснюють засад здійснення ДРПС в Україні. Дуже багато прийнято поправок до страхового законодавства, але в основному

загального характеру; запропоновано на розгляд проекти законодавчих актів, які потребують ще значного доопрацювання; деякі регулятивні документи приймають із порушенням норм законодавства.

2. Фінансова нестабільність та відсутність довіри до СС, на що, головним чином, впливають політичні та економічні чинники, кризові явища в економіці. Задля підвищення довіри та страхової культури потрібно створити в країні умови для ефективного, відкритого та прозорого функціонування СС. З цією метою пропонуємо:

- проводити державний реєстр суб'єктів СС, які функціонують на страховому ринку і укладають договори перестрахування;
- розробити правила розкриття інформації про істотну участь у статутному капіталі СК;
- формувати електронну базу даних суб'єктів СС із їх фінансовими результатами діяльності.

3. Низький рівень застосування інноваційних технологій у СС через брак коштів, інноваційну необізнаність, небажання задовольняти широке коло корпоративних інтересів, нездатність впроваджувати інноваційні страхові послуги СК, некваліфікованість кадрового потенціалу суб'єктів СС.

4. Відсутність державних механізмів захисту прав споживачів страхових послуг за умови невиконання своїх зобов'язань суб'єктами СС. За винятком Фонду захисту потерпілих при Моторному (транспортному) бюро України, яке функціонує на страховому ринку і гарантує відшкодування зобов'язань з обов'язкового страхування автоцивільної відповідальності.

5. Активні воєнні дії на території України, починаючи від повномасштабного вторгнення росії 24 лютого 2022 р. Повоєнна страхова система України зазнає значних змін, проте на сьогодні можемо лише припускати кількісні параметри впливу війни. Регулятор однозначно вибудує стратегію для швидкої та якісної відбудови вітчизняної страхової системи, оскільки уже спостерігається падіння страхових платежів на 50-90%.

НБУ, після ретельного вивчення та аналізу страхового ринку, сформував

наступні ключові проблеми його розвитку [30, с. 8-11]:

По-перше, низька платоспроможність та ліквідність, що зумовлено недоотриманням регулятором об'єктивних відомостей про діяльність СК (базових суб'єктів СС) через низький рівень поточного оцінювання їх фінансового стану. За таких обставин регулятор не може вчасно відреагувати на проблеми з платоспроможністю і вчасно застосувати необхідні механізми контролю за виконанням вимог платоспроможності СК. У сучасних умовах, відповідно до діючого державного регулювання, страховики часто занижують резерви та завищують вартість своїх активів, тому здійснити оцінювання їх платоспроможності майже нереально, через те, що наявний капітал може виявитися у недостатній кількості. Така ж ситуація і з ліквідними активами – існує ймовірність проблеми за відсутності достатньої кількості високоякісних активів з метою здійснення виплат. За таких обставин страховики часто занижують свої виплати.

По-друге, недосконалість бізнес-моделей СК, більшість з яких працюють без чіткої стратегії розвитку. Відсутність бізнес-профілю страховика призводить до страхових ризиків та недиверсифікованості страхових продуктів. Основна мета окремих СК пов'язана з тіншовими схемами виведенням капіталу, легалізацією доходів, отриманих незаконним шляхом чи оптимізацією податків. СК життя в основному укладають короткострокові договори страхування, оскільки на довгострокові їм не вистачає страхових продуктів. Ці обставини гальмують розвиток не лише страховиків, але й СС в цілому.

По-третє, недостатня прозорість і проблеми у корпоративному управлінні СК, що сприяє відображенню неправдивих даних фінансових результатів страховиків. Відсутні законодавчі акти, які б зобов'язували СК розкривати їх структуру власності; дієві механізми контролю за стандартами та вимогами щодо ділової репутації власників; ефективне корпоративне управління та системи внутрішнього контролю. За такої практики непрозоро відбувається і звітність СК.

По-четверте, проблема щодо захисту прав споживачів страхових послуг та низька довіра через відсутній механізм виведення страховиків із ринку та їх

неринкову поведінку, механізм гарантування страхових виплат за договорами довгострокового страхування життя, що не захищає права споживачів страхових послуг. В Україні досить низький попит на послуги страхування через недовіру до СК, низьку фінансову грамотність та платоспроможність населення.

Як бачимо, виокремлені регулятором проблеми є не лише актуальними для страхового ринку, на якому здійснюють свою діяльність суб'єкти СК, але й для СК в цілому. Вітчизняна СК, вступивши у стадію занепаду, характеризується низкою проблем, які потребують нагального вирішення через правильне державне регулювання, яке потрібно формувати залежно від тенденцій розвитку СК.

Основними структурними елементами авторської Концепції ДРПС (рис. 5.5) повинні бути: чинники розвитку СК; стадії, згідно життєвого циклу розвитку і, що важливо, – мета, завдання, основні методи та інструменти державного регулювання, характерні для кожної із стадій; напрями вдосконалення ДРПС та очікувані результати. Ефективне їх впровадження та виконання дозволить сформувати відповідальність органів державної влади у здійсненні їх обов'язків щодо державного регулювання СК та сприятиме її розвитку.

Для аналізу розвитку СК у Концепції виокремлено п'ять груп чинників впливу:

- політичні (політична ситуація в країні, рівень корупції, домінування політичних інтересів над правовими у питаннях розвитку вітчизняного законодавства, слабка взаємодія гілок державної влади, лобізм бізнес-інтересів, механізм взаємодії політичних сил, які популяризують різні політичні ідеології, війна на території країни);

- економічні (рівень ВВП, рівень інфляції, курси іноземних валют, кількість працездатного та безробітного населення);

- соціальні (довіра до СК, якість страхових послуг, спосіб життя і звичаї, рівень міграції, статево-вікова структура населення, пандемія);

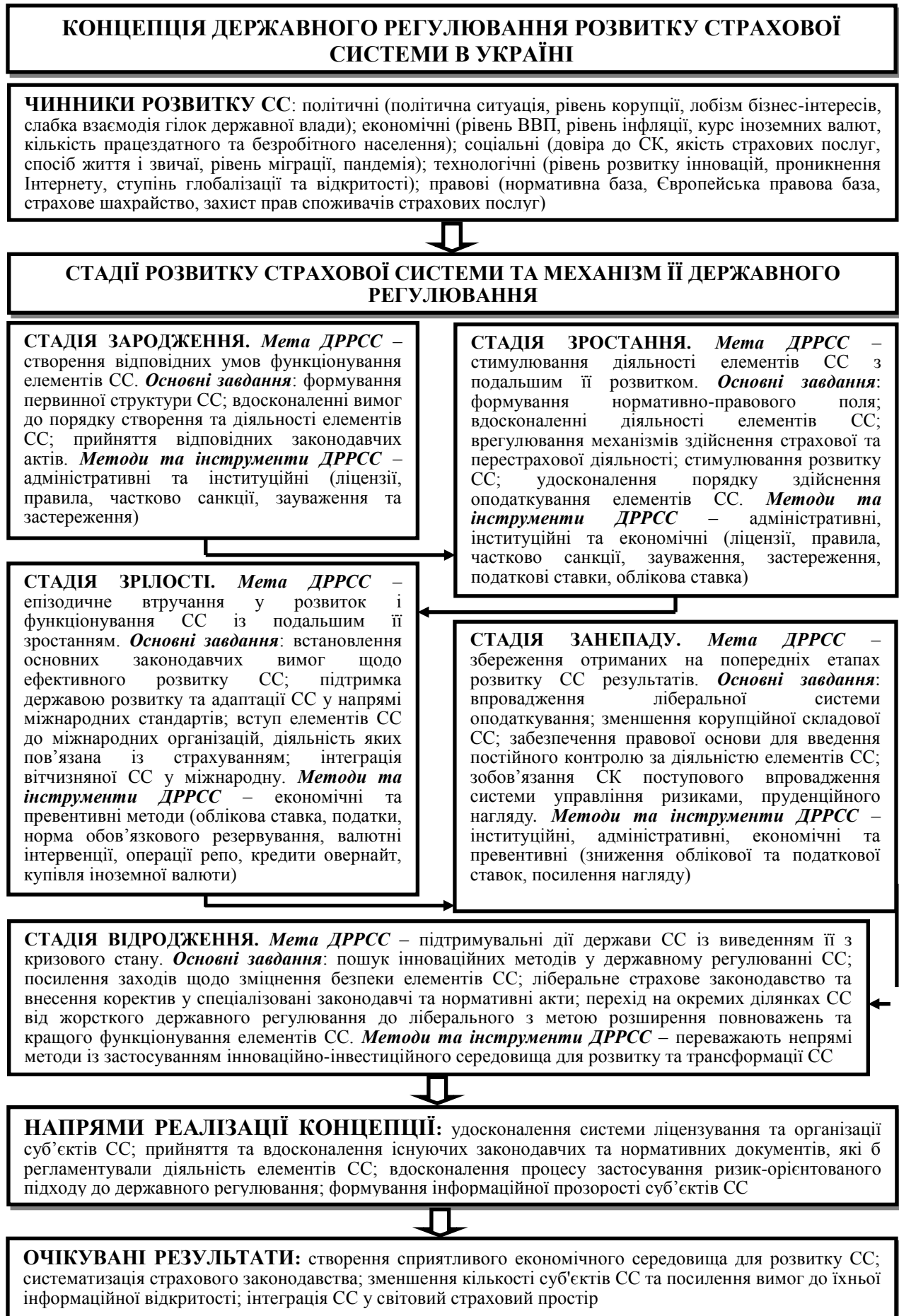

Рис. 5.5. Концепція ДРРСС в Україні

Джерело: розроблено авторкою

- технологічні (рівень розвитку інновацій та технологій у страхуванні, законодавче врегулювання питань щодо технологічного забезпечення СС, рівень проникнення мережі Інтернет і мобільних гаджетів у СС, ступінь глобалізації та відкритості СС, рівень користування, введення і передачі технологічних процесів);
- правові (нормативна база регулювання СС, Європейська правова база, правопорушення у СС, страхове шахрайство, захист прав споживачів страхових послуг).

Механізм ДРРСС повинен змінюватися та адаптовуватися під конкретну стадію у життєвому циклі розвитку СС. В залежності від стадії розвитку державне регулювання матиме різну мету, завдання, методи та інструменти регулювання. В цьому і полягає основна сутність формування Концепції розвитку СС.

Нами визначено, що СС у своєму розвитку проходить п'ять основних стадій. Кожній стадії притаманні відповідні ознаки та тенденції розвитку і конкретний механізм державного регулювання з відповідною метою, завданнями, методами та інструментами.

На стадії зародження основною метою ДРРСС є створення відповідних умов функціонування елементів СС, які повинні включати – правила реєстрації та ліцензування, формування статутного капіталу, принципи входу та виходу суб'єктів СС зі страхового ринку. До основних завдань державного регулювання зачислимо:

- формування первинної структури СС;
- вдосконаленні вимог до порядку створення та діяльності елементів СС;
- прийняття відповідних законодавчих та нормативно-правових актів.

Ключовими методами ДРРСС будуть адміністративні та інституційні, які є актуальними на цій стадії через активне ліцензування суб'єктів СС та їх реєстрацію; застосування правил функціонування СС державними органами влади; контроль за виконанням суб'єктами СС законодавчих норм та економічних нормативів; встановлення правил поведінки у СС. Актуальними

інструментами запропонованих методів на цій стадії будуть ліцензії, правила, частково санкції, зауваження та застереження.

Вступивши у стадію зростання, ДРРСС матиме за мету – стимулювання діяльності елементів СС з подальшим її розвитком. Основними завданнями виступатимуть:

- формування нормативно-правового поля;
- вдосконаленні діяльності елементів СС;
- врегулювання механізмів здійснення страхової та перестрахової діяльності;
- стимулювання розвитку СС;
- удосконалення порядку здійснення оподаткування елементів СС.

На стадії зростання до вже застосовуваних методів на стадії зародження (інституційних та адміністративних) потрібно додати й економічні, тому що СС активно функціонуватиме та її суб'єкти працюватимуть в умовах встановлених правил, принципів та умов, коли формуватиметься попит та пропозиція на страхові продукти. Найбільш використовуваними є наступні інструменти економічних методів: податки та збори, податкові пільги, які інструменти фінансової політики МФУ, дотації та субвенції, а також інструменти адміністративних та інституційних методів – законодавчі та нормативно-правові акти, правила, застереження, гарантійні депозити, примуси.

На стадії зрілості метою ДРРСС є епізодичне втручання у розвиток і функціонування СС із подальшим її підтриманням та зростанням. Основними завданнями державних органів буде:

- встановлення основних законодавчих вимог щодо ефективного розвитку СС;
- підтримка державою розвитку та адаптації СС у напрямі міжнародних стандартів;
- вступ елементів СС до міжнародних організацій, діяльність яких пов'язана із страхуванням;
- інтеграція вітчизняної СС у міжнародний страховий простір.

Коли СС увійде у стадію зрілості активізується непряме державне регулювання із використанням економічних методів, які скоріш матимуть рекомендаційний, мотиваційний та підтримуючий характер впливу, а інституційні та адміністративні послаблять свій вплив. Держава активно використовуватиме такі монетарні, податкові, бюджетні та цінові інструменти, як податки, валютні інтервенції, купівлю іноземної валюти.

Мета ДРРСС на стадії занепаду буде зосереджена на збереженні отриманих на попередніх етапах розвитку СС результатів і покращення результатів діяльності страхових суб'єктів та функціонування СС в цілому. Регулятивними органами на цій стадії сформовано такі завдання, як:

- вилучення ліцензій у неплатоспроможних суб'єктів, впровадження ліберальної системи оподаткування; зменшення корупційної складової СС;
- розкриття шахрайських схем;
- забезпечення правової основи для введення постійного контролю за діяльністю елементів СС;
- зобов'язання СК поступового впровадження системи управління ризиками та вдосконалення корпоративного управління;
- посилення пруденційного нагляду.

Саме пруденційний нагляд, за умови його справедливого, та деполітизованого характеру, сприятиме розвитку СС. Для ефективного державного нагляду регулятору потрібно: періодично проводити інспекційні перевірки суб'єктів СС, сформувавши методичку організації внутрішнього аудиту суб'єктів СС; налагодити співпрацю із іншими органами державної влади з метою сприяння розвитку СС; належну увагу приділяти формуванню статутного капіталу, страхових резервів та виконанню економічних нормативів.

На стадія занепаду СС та її суб'єкти потребуватимуть державної підтримки із застосуванням у повній чи частковій мірі усіх методів державного регулювання – інституційних, адміністративних, економічних та превентивних. Актуальними заходами регулятивних органів буде: зменшення розміру облікової ставки з метою отримання фінансовими установами кредитів, які

поступлять як підтримка стабільності чи додаткові інвестиції у СС; зниження податкових ставок суб'єктам СС чи послаблення на пільговий період податкового регулювання, що дозволить СС подолати кризовий стан.

Держава на стадії відродження ставить за мету ДРРСС – підтримувальні дії держави СС із виведенням її з кризового стану, повоєнне відновлення. На цьому етапі розвитку основними завданнями є:

- пошук інноваційних методів у державному регулюванні СС;
- посилення заходів щодо зміцнення безпеки елементів СС;
- ліберальне страхове законодавство та внесення коректив у спеціалізовані законодавчі та нормативні акти;
- перехід на окремих ділянках СС від жорсткого державного регулювання до ліберального з метою розширення повноважень та кращого функціонування елементів СС.

Стадія відродження є дуже важливою у життєвому циклі розвитку СС, оскільки вона може мати кілька векторів розвитку – від відновлення, реорганізації і до припинення окремими суб'єктами своєї діяльності, що може негативно вплинути на СС і завести її у глибоку кризу чи економічну депресію. На цьому етапі розвитку переважають непрямі методи із застосуванням інноваційного середовища для розвитку та трансформації СС і держава їх застосовує з обережністю, щоб своїми діями підтримати функціонування СС. Інструменти регулювання повинні відповідати міжнародним та європейським нормам. Важливо вдосконалити існуючі страхові законодавчі та нормативно-правові акти, застосувати інноваційно-інвестиційне середовище для відродження СС із переважанням непрямих методів державного регулювання.

Нами було визначено важливість застосування ризик-орієнтованого підходу у ДРРСС, яке повинно ґрунтуватися на таких принципах: достатності, відкритості, адекватності, справедливості, пропорційності, послідовності, доцільності, ефективності, стабільності. При цьому, суб'єктами регулювання є державні органи влади та управління – міністерства, інші центральні органи виконавчої влади та органи відповідної компетенції.

Щоб досягти поставлених цілей ДРРСС в країні повинні формуватися відповідні умови:

- вдосконалення законодавчої та нормативно-правової бази функціонування СС;
- розроблення та виконання програм розвитку СС;
- формування сприятливого економічного середовища для посилення розвитку СС.

Основними напрямками реалізації Концепції ДРРСС є:

- удосконалення системи ліцензування та реєстрації суб'єктів СС;
- прийняття та коригування існуючих законодавчих та нормативних документів, які б регламентували діяльність елементів СС;
- застосування ризик-орієнтованого підходу до державного регулювання;
- формування прозорості діяльності суб'єктів СС.

Важливим завданням держави є створення безпечного середовища для функціонування та розвитку СС, здійснюючи:

- вдосконалення процедури ліквідації, банкрутства, тимчасового адміністрування суб'єктів СС;
- посилення використання стрес-тестування та тестів раннього реагування з метою виявлення та попередження можливих загроз;
- створення гарантійного фонду страхових виплат, беручи до уваги світові практики, які ефективно працюють у розвинених країнах.

Реалізація запропонованої Концепції повинна здійснюватися за допомогою наступного механізму:

1. Прийняття чи внесення правок до існуючих законодавчих та нормативно-правових актів. Держава повинна виробити механізми стимулювання розвитку таких суб'єктів СС, як перестрахові компанії, СК життя, які активно провадять свою діяльність на світовій страховій арені, які зможуть подолати проблеми системного характеру СС в Україні.

2. Взаємодія державних органів влади з метою вироблення єдиних

принципів та механізму регулювання, контролю та нагляду за страховою системою. Національні суб'єкти державного регулювання, які прямо чи опосередковано впливають на розвиток СС, мають використовувати сукупність методів (інституційні, адміністративні, економічні, превентивні) та інструментів (ліцензії, дозволи, квоти, застереження, податки) для реалізації Концепції.

3. Здійснення контролю за процесом виконання запланованих заходів задля отримання чесної, прозорої, відкритої інформації про результативність виконаних дій, планів, програм та стратегій. НБУ здійснює моніторинг з метою запобігання використанню СС України у шахрайських та корупційних схемах, за результатами якого готує щорічні звіти щодо виконання планів та застосування заходів впливу.

4. Застосування кваліфікованих кадрів до обґрунтування політичних, економічних, соціальних, технологічних та правових рішень дозволить органам державної влади сформувавши методологію прийняття управлінських рішень та здійснення прогностичного оцінювання показників розвитку СС України.

Застосування Концепції ДРРСС буде актуальним при:

- розробленні, вдосконаленні та систематизації страхового законодавства в Україні;
- реалізації державних стратегій та програм розвитку вітчизняної СС;
- посиленні ефективності ДРРСС в Україні.

Концепція ДРРСС вказує на наступні результати, які очікує отримати держава від правильно застосованого механізму ДРРСС:

- створення сприятливого економічного середовища для розвитку СС (визначити основні умови створення страхових та перестрахових компаній, сформувавши механізми взаємодії суб'єктів СС, перевести види страхування у класи відповідно до європейського досвіду, збільшити економічні нормативи, зменшити розміри статутного капіталу для СК, змінити види податків, базу оподаткування та податкові ставки);
- систематизація страхового законодавства (здійснити роз'яснення

основних страхових термінів, визначити умови діяльності окремих суб'єктів СС, які згідно законодавства мають право створюватися, але фактично не функціонують у країні, ухвалити правові документи та внести правки у існуючі законодавчі та нормативно-правові акти);

- зменшення кількості суб'єктів СС та посилення вимог до їх інформаційної відкритості;
- формування довіри до СС, що сприятиме розвитку економіки країни;
- інтеграція СС у світовий страховий простір.

Отже, відповідно до сформованої Концепції ДРРСС органи державної влади мають використовувати ефективні механізми регулювання та запроваджувати заходи їх реалізації, розробляти стратегії та концепції ДРРСС. Розроблена стратегія та Концепція ДРРСС повинна охоплювати не лише аналіз сучасного стану розвитку СС, але й прогностичні показники, що дозволить коригувати органам державної влади механізм державного регулювання на різних етапах розвитку СС, враховуючи зміни, які відбуваються в країні. Реалізація запропонованої Концепції дозволить оптимізувати системні дії у СС, які матимуть позитивний вплив на її розвиток та розвиток економіки в цілому.

Висновки до розділу 5

За результатами дослідження перспективних напрямів державного регулювання розвитку страхової системи зроблено такі висновки:

1. При формуванні інноваційно-інвестиційного середовища розвитку СС наголошено на інноваційних технологіях, як основного рушія її розвитку, що сприятиме фундаментальним змінам та вдосконаленню функціонування. Цифрові платформи, блокчейн-технології, ШІ та інші інноваційні рішення у страховій системі слугують вдосконаленню функціонування її суб'єктів та пріоритетом розвитку СС в цілому. Наголошуємо на актуальності технологій, які використовують ІТ-рішення у СС: платформи із укладання страхування життя без медичного огляду, страхування власників житла на основі ШІ, сенсорні технології покриття від повеней та ін. Нові технології слугують

каталізатором розвитку сучасної СС та підвищують її конкурентоспроможність, соціальну значущість.

2. Проаналізувавши вітчизняну СС робимо висновок про чималу кількість інноваційних продуктів, розроблених суб'єктами СС, які їх впроваджують. Актуальними страховими продуктами є асистанс-програми, сервіс “Доктор онлайн”, електронний поліс, діджитал-технологія, КАСКО Smart, додатки “Мобільна безпека”, “Домашня безпека” та “Екстрім безпека”, проєкт “Одним пальцем”, TAS-ботік. Усі вони здійснюють захист від ризиків та спрощують доступ клієнтів до страхових послуг суб'єктів СС. Вважаємо, що пріоритетними напрямками формування страхового інноваційно-інвестиційного середовища мають бути: використання побудованих на телематичній основі та III інноваційних каналів збуту страхових продуктів, створення цифрового реєстру транзакцій із застосуванням блокчейн-технології, управління потребами клієнтів із використанням мікрострахування.

3. Аналіз світового досвіду дозволяє виділити три підходи до організації ДРРСС: традиційне регулювання, при якому обов'язковим є дотримання правил, вимог та норм законодавства; регулювання, за якого встановлюються регуляторами відповідні принципи; регулювання, побудоване за ризик-орієнтованим підходом із обов'язковим оцінюванням, управлінням та контролем ризику. Світова практика наголошує на ефективності таких видів державного регулювання: функціонально-специфічне (основою є функції, які виконують фінансові установи), об'єктивне (опирається на системний захист і захист прав споживачів), уніфіковане (застосування пруденційного регулювання та нагляду за фінансовими установами), провідне (координують спеціалісти-регулятори). Усі ці названі підходи та види державного регулювання необхідно адаптувати до українських умов.

4. Модель мегарегулятора позитивно зарекомендувала себе у державному регулюванні європейських країн і тому Україні нами сформовано рекомендації щодо посилення та вдосконалення регуляторної політики, покращення ліцензійних умов для суб'єктів СС, активне використання регулятором стрес-тестування, встановлення вимог щодо прозорості власності

суб'єктів СС, формування системи управління ризиками, внутрішнього контролю та корпоративного управління, встановлення спеціальних правил ведення страхового бізнесу, створення єдиної бази страховиків.

5. Стратегію мегарегулятора в Україні побудовано на трьох підвалинах, які сприятимуть розвитку СС: розвиток економіки за допомогою розвитку СС; цифровізація економіки за допомогою підвищення рівня фінансової грамотності, підвищення інноваційного рівня СС; вдосконалення НБУ, що сприятиме його цифровій трансформації і дозволить вирішити такі наявні проблеми розвитку СС, як: низька платоспроможність суб'єктів СС, відсутність стратегій у діяльності СК, непрозорість діяльності суб'єктів, низька довіра до СС та відсутність захисту прав споживачів страхових послуг.

6. Відсутність конкретних напрямів розвитку СС та недосконалість механізму державного регулювання негативно позначається на її розвитку. З огляду на це розроблено Концепцію ДРРСС, у якій визначено авторські підходи до державного регулювання, вказано мету, пріоритетні завдання, методи та інструменти ДРРСС на кожній із стадій у життєвому циклі розвитку; чинники, які впливають на розвиток СС; напрями вдосконалення та очікувані результати від реалізації Концепції розвитку ДРРСС.

Результати п'ятого розділу опубліковано у наукових працях авторки [29; 64; 68; 71; 74; 75; 76; 79; 81; 85; 88; 113; 429; 478; 492; 494; 530; 532; 533; 534; 655].

ВИСНОВКИ

У дисертації зроблено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення науково-прикладної проблеми, пов'язаної з поглибленням теоретико-методологічних і науково-методичних засад ДРРСС в Україні, функціонування і розвитку СС, використання ефективного механізму ДРРСС, розроблення Концепції ДРРСС. Проведене дослідження, відповідно до поставленої мети і розв'язання основних завдань дисертації, дало змогу зробити такі висновки та обґрунтувати наступні пропозиції.

1. Визначено важливе значення СС у соціально-економічному розвитку держави, забезпеченні добробуту населення та їй притаманні специфічні ознаки, які формують економічний зміст і зумовлюють функціональну роль у ринковій економіці: цілісність, функціональність, синергічність, структурність, ієрархічність, динамічність, упорядкованість, емерджентність, закритість, організованість, адаптивність, гетерогенність, дисипативність. Функціональний аналіз СС дозволив виокремити такі головні функції: захисну, превентивну, стимулювальну та соціальну. СС запропоновано трактувати як сукупність елементів, об'єднаних внутрішніми і зовнішніми зв'язками, які становлять єдине ціле, і в межах визначеного історичного періоду часу перебувають у певних відносинах між собою та із зовнішнім середовищем з метою сприяння страховому захисту, добробуту населення та розвитку економіки.

2. Доведено, що структура СС залежить від кількості її складових елементів. Такими елементами є страхові компанії, перестрахові компанії, страхові та перестрахові пули, ФСН. Виділено основні критерії, за якими зачислено ці елементи до СС: обов'язкове їх функціонування на страховому ринку і купівля ризиків з подальшим страхуванням; усі елементи виробляють власні страхові продукти, функціонують і здійснюють свою діяльність відповідно до законодавчих та нормативно-правових актів. В умовах фінансово-економічної кризи зростає роль перестраховування у СС, яке слугує механізмом захисту страхових компаній від ризиків невиконання зобов'язань перед страхувальниками, їхньої фінансової стійкості, рентабельності та

платоспроможності. За відсутності практичного виділення видів СС використано класифікаційні ознаки, виходячи з підходів, які базуються на концепції загальної теорії систем, що дозволило виокремити специфічні класифікаційні ознаки для СС: територія дії, спосіб керування, ступінь зв'язку із зовнішнім середовищем, ступінь еволюції в часі, ступінь СС, ієрархія побудови, життєвий цикл розвитку системи, спосіб організації систем, тип економічних відносин.

3. Констатовано, що сучасна СС розвивається циклічно і тому вимагає розроблення ефективних заходів державного регулювання, формування складного та багатоаспектного механізму нівелювання негативних наслідків циклічних коливань. Державне регулювання варто розглядати в контексті його включення до процесу розвитку. Запропоновано розуміти ДРРСС як застосування державними органами комплексу заходів цілеспрямованого впливу на СС, які забезпечують ефективне її функціонування для досягнення збалансованого розвитку. Механізм ДРРСС є комплексом заходів держави на різних стадіях життєвого циклу розвитку СС, за допомогою яких здійснюється вплив на СС з метою досягнення стратегічних цілей в умовах глобальної ринкової економіки. Структура механізму має містити: стратегічну мету і завдання, суб'єкти та об'єкти, принципи, функції, чинники, методи та інструменти, які, як і механізм ДРРСС, необхідно видозмінювати залежно від стадії розвитку СС.

4. Методичною базою авторського наукового підходу до дослідження ДРРСС послуговували емпіричні, теоретичні, економетричні (математичні) та прогностичні методи. Сформовано модель дослідження ДРРСС, яка містить сім етапів, починаючи від з'ясування сутності, ознак та функцій СС і завершуючи розробленням Концепції ДРРСС. Запропоновано розвиток СС розуміти як динамічні зміни якісного та кількісного характеру, котрі мають певний вектор напрямку і проявляються під впливом внутрішніх чинників у структурі системи та чинників зовнішнього середовища. Розвиток СС України знаходиться у площинах двох еволюційних областей – стійкості (атракторів) та кризи (біфуркацій).

5. Обрано за основу дослідження хронологічний порядок вивчення історичних особливостей розвитку структурних елементів СС, починаючи від найдавніших часів і до сьогодення. Еволюцію СС важко простежити через різні періоди виникнення її суб'єктів. Першими були ТВС у найпростіших формах, які функціонували на засадах взаємодопомоги; згодом почали активно створюватися страхові компанії, які надавали свої послуги поряд з ТВС; у морському та вогневому страхуванні функціонували перестрахові компанії, страхові об'єднання, картелі та концерни, кооперативні страхові організації; наступним етапом було створення страхових та перестрахових пулів (в Україні – ЯСПУ та АСПУ); останніми почали створюватися ФСН, коли в Україні було дозволено їхню діяльність, проте вони не знайшли практичного застосування. Вивчення історичних особливостей розвитку СС дозволило виділити окремі етапи її еволюції.

6. Аналіз наукових підходів до вивчення систем оцінювання, міжнародних та національних методик оцінки якості та ефективності дозволив сформулювати методика оцінювання ефективності ДРПСС із певним набором показників та критеріїв. Теоретичні засади цієї методики формувалися на основі з'ясування змісту понять “ефективність”, “результативність”, “критерії ефективності”. Сформована методика оцінювання дозволить визначати результативність та ефективність дій органів державної влади у напрямі застосування заходів впливу до СС. Виокремлено рівні оцінювання ефективності державного регулювання із застосуванням ієрархічного підходу: національний, регіональний, галузевий та корпоративний.

7. Встановлено, що у своєму розвитку СС проходить життєвий цикл, який характеризується сукупністю стадій (зародження, зростання, зрілості, занепаду, відродження), для кожної з яких характерні певні особливості, цілі, завдання та поведінка: експлерентна, патієнтна, віолентна, комутантна та деструктивна. На основі обраних критеріїв та ознак здійснено ґрунтовний якісний та кількісний аналіз розвитку СС на кожній із стадій, починаючи з відновлення Україною незалежності у 1991 р. і завершуючи сьогоденням. Визначено, що за досліджуваний період СС України пройдено два життєвих

цикли розвитку. На сучасному етапі розвитку СС знаходиться на стадії занепаду із наступним переходом у стадію відродження з наявними у ній проблемами недостатньої капіталізації, тінізації функціонування суб'єктів СС, неналежної нормативно-правової регламентації і контролю регулятора за діяльністю суб'єктів СС, практичної відсутності довіри населення до страховиків. Тим самим вітчизняна СС розпочне третій за свою історію розвитку життєвий цикл.

8. Аргументовано, що СС розвивається від впливом ендогенних та екзогенних чинників, які слугують як інгібіторами, так і каталізаторами її розвитку. Оцінювати розвиток СС необхідно через вплив екзогенних чинників: політичних, економічних, соціальних, технологічних та правових чинників. Проведено PESTL-аналіз, під час якого здійснено формалізовану критеріальну оцінку на основі консенсус-прогнозу експертів сфері страхування та власних припущень розвитку СС. Вагомий вплив на розвиток СС здійснюють економічні чинники, а найслабшу силу впливу мають соціальні чинники. У сучасних умовах політичної та економічної невизначеності, основний дестабілізуючий вплив на розвиток СС справляють рівень корупції та інфляції, низький рівень захисту споживачів страхових послуг, політична ситуація та війна на території України.

9. Математично підтверджено проаналізовані результати за допомогою використання багатофакторного кореляційно-регресійного аналізу, який показав, що ефективність розвитку СС залежить від соціально-економічних показників, зокрема, – найбільше від середньорічного доходу на одну особу. За розрахованим інтегральним показником СС України належить до систем зі середнім рівнем розвитку. Це змушує органи державної влади сприяти підвищенню соціально-економічного рівня країни та створити умови для ефективного функціонування суб'єктів СС. Проведений комплексний аналіз допомагає визначити силу чинників впливу на СС та обирати правильний механізм ДРРСС.

10. Доведено, що розвиток СС лежить у площині двох регуляторно-наглядних систем – міжнародній (наднаціональній), яка справляє глобальний

вплив на СС, та національній (внутрішньодержавній), яка регулює СС локалізовано. Присутність формальних інститутів у ДРРСС сприяє її ефективному функціонуванню і забезпечує зручні умови розвитку для здійснення діяльності суб'єктами СС. Окрім цього, важливими є неформальні інститути регулювання СС, до яких зачислено страхову культуру, норми поведінки суб'єктів СС, рівень корупції, лобіювання бізнес-інтересів, релігійні погляди, звичаї та традиції. Національними органами, які справляють вагомий вплив на розвиток СС, є: державні органи законодавчої та виконавчої влади, міністерства, інші центральні органи виконавчої влади та органи відповідної компетенції.

11. Встановлено, що механізм ДРРСС містить інституційні, адміністративні, економічні (монетарні та фінансові) і превентивні (діагностичні) методи регулювання, які за допомогою інструментів визначають поведінку суб'єктів СС та умови функціонування СС. Через слабку законодавчу та нормативно-правову базу інституційні методи справляють незначний вплив на розвиток СС. Здебільшого в Україні здійснюється реактивне регулювання, яке не має підґрунтя із необхідних запланованих дій та заходів органами державної влади. Адміністративні методи держава використовує головно для видачі ліцензій, дозволів чи обмежень на здійснення діяльності суб'єктами СС. Економічні методи впливають на розвиток СС через певне політико-правове поле, в якому вони задіяні з метою формування ринкової моделі економіки. В Україні фінансові методи регулювання мають незначний вплив на розвиток СС. Натомість, превентивні методи є пріоритетними методами ДРРСС, оскільки оцінюють ризиковість функціонування СС, її рівень капіталізації та платоспроможності. Правильне застосування методів на відповідній стадії життєвого циклу розвитку СС допоможе державі досягти відповідних результатів.

12. Запропоновано модель ризик-орієнтованого підходу до ДРРСС будувати із врахуванням міжнародних та національних стандартів щодо оцінювання ризиків суб'єктів СС. Основними органами, які братимуть участь у формуванні національних стандартів, визначено: КМУ, МФУ, НБУ, ДСФМУ.

Модель регулювання СС, яка запропонована НБУ, передбачає фундаментальні зміни та підходи до процесу регулювання із застосуванням ризик-орієнтованого підходу, що дозволить оцінювати ймовірність та масштаби ризиків суб'єктів СС, методів контролю щодо зниження ймовірностей настання загроз. Вважаємо, що процес застосування ризик-орієнтованого підходу до ДРРСС в Україні повинен здійснюватися циклічно із наступною послідовністю: визначення та оцінювання ризиків на рівні СК та рівні клієнта; вжиття заходів щодо мінімізації ризиків; використання ризик-орієнтованого підходу, враховуючи відповідні критерії ризиків; документування результатів і підтримання в актуальному стані даних щодо оцінки ризиків.

13. Виявлено, що СС щороку нарощує свій інноваційний потенціал, запозичуючи вже ефективно функціонуючі міжнародні та європейські практики, оскільки інноваційні технології у період глобалізації слугують рушієм розвитку у всіх сферах функціонування економіки. У сучасних умовах розвитку пріоритетом СС є цифрові платформи, штучний інтелект (ШІ), інтернет і блокчейн-технології. Основними стартапами, які набули популяризації у світовій СС, є: Insurtech (технології на основі розроблення ІТ-рішень), P2P-страхування (формування фонду із страхових внесків, основну частину яких використовують для перестрахування великих ризиків), IoT (інтернет речей, який представлений мережею розумних пристроїв, підключених до Інтернету), Pay-As-You-Go (страхування на основі використання, який представлений в Україні проектом Youscore з метою визначення СК можливостей співпраці з клієнтами). Основними напрямками розвитку СС України є: середовище віддаленого доступу, безконтактні платежі, цифрова трансформація, роботизація автоматизаційних процесів, хмарна бізнес-модель.

14. На сьогодні у світовій фінансовій науці сформульовано три підходи до ДРРСС: традиційне регулювання; регулювання, засноване на принципах, встановлених органами виконавчої влади, та регулювання, засноване на ризик-орієнтованому підході. Більшість країн (у тому числі Україна) використовують модель мегарегулятора, згідно з якою регуляторні функції зосереджені в

одному державному органі (або центральному банку), що дає змогу застосовувати єдині підходи до регулювання та нагляду, єдину інформаційну базу та співпрацювати з різними відомствами. На основі дослідження досвіду європейських країн, у яких ефективно працює модель єдиного наглядового органу за СС, сформовано рекомендації вітчизняному державному регулятору: посилення правового регулювання; оновлення підходів до ліцензування; підвищення системи раннього реагування; посилення контролю за прозорістю структури власності суб'єктів СС; запровадження ефективної системи управління ризиками та корпоративного управління; створення Фонду гарантування страхових виплат; створення єдиної бази страхових компаній.

15. Визначено, що стратегічно важливим завданням держави є повноцінне та ефективне функціонування СС, яке потребує ухвалення Концепції ДРРСС, у якій визначено чинники розвитку СС, завдання, принципи, методи та інструменти державного регулювання на кожній із стадій розвитку СС (своєрідна дорожня карта для держави), напрями реалізації Концепції ДРРСС та очікувані результати. Особливістю сформованої Концепції ДРРСС є її орієнтованість на розвиток СС і зміна правил, принципів та стратегічних орієнтирів держави на кожній стадії її життєвого циклу розвитку. До основних проблем розвитку СС, які має вирішити імплементація Концепції ДРРСС, належать: слабка законодавча та нормативно-правова база; відсутність довіри до СС та її фінансова нестабільність; недостатнє застосування інноваційних технологій та нестача інвестиційної бази для цього; відсутність державних механізмів захисту прав споживачів страхових послуг.

Подальший розвиток СС залежить від правильного, вчасного та виваженого державного регулювання, застосування ефективного механізму ДРРСС на кожній стадії життєвого циклу розвитку СС, що дозволить систематизувати страхове законодавство, посилить вимоги до інформаційної відкритості суб'єктів СС, створить сприятливе економічне середовища для функціонування СС і сприятиме інтеграції вітчизняної СС у міжнародний страховий простір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аграрный страховой пул отчитался за 2013 год. URL: <http://agrinews.com.ua/show/281540.html>
2. Адамов А. С. Историчні аспекти взаємного страхування. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. С. 253-258. URL: <http://pravoznaves.com.ua/period/article/23440/%C0>
3. Акімова Л. М. Сучасний стан та проблеми розвитку страхового ринку в Україні. *Ефективність державного управління*. 2014. Вип. 40. С. 475-481.
4. Акредитовані страхові компанії. Перший Український Міжнародний Банк (ПУМБ). URL: https://about.pumb.ua/info/insurance_companies#
5. Алексеєнко Л. М., Олексієнко В. М. Економічний тлумачний словник: власність, приватизація, ринок цінних паперів. Тернопіль : Астон. 2003. 672 с
6. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз : монографія. Київ : КНЕУ, 2006. 292 с.
7. Андрущенко Л. В. Державно-правове регулювання страхування у сфері зовнішньоекономічної діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2008. 24 с.
8. Арич М. І., Корнієнко М. В., Кріпак Я. В., Діденко Т. С. Інфляція та страхування як фактори впливу на безпеку продовольчого ринку: двофакторний регресійний аналіз. *Наукові праці НУХТ*. 2020. Том 26. № 6. С. 68–81. URL: <http://dspace.nuft.edu.ua/handle/123456789/34207>
9. Астафьева К. А. Формирование структуры экономической безопасности согласно этапам жизненного цикла компании. *Бізнес інформ*. Харків. 2011. № 4. С. 134–136.
10. Ачкасова С. А. Державне регулювання розвитку страхового ринку за показниками капіталізації страховиків. *Трансформація фінансових ринків в умовах глобальної нестабільності: реалії сьогодення та погляд у майбутнє*. Збірник матеріалів виїзного науково-практичного семінару (6-15 жовтня 2017 р.) та міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (30 жовтня 2017 р.). Ірпінь, 2017. С. 63-66.

11. Бадер О. А. Далайін. Аналіз та розвиток еволюційних моделей життєвого циклу популяцій підприємств. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 8. С. 221-225. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2016_8_45.
12. Базилевич В. Д. Страхування : підруч. Київ : Знання, 2008. 1019 с.
13. Базилевич В. Д. Страховий ринок України. Київ : “Знання”, 1998. 374с.
14. Базилевич Л. А. Автоматизация организационного проектирования. – Львов: Машиностроение, 1989. 176 с
15. Бакалова Н. М. Модель фінансового аналізу страхової компанії. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2020. №5. С. 243-252. URL: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/10182/1/19.pdf>
16. Бакуменко В. Д., Безносенко Д. О. Виявлення комплексу проблем державного управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції України. : науково-дослідна робота. Київ : НАДУ при Президентові України ; Центр навчання і досліджень з європейської та євроатлантичної інтеграції України. 41 с. URL: <http://www.napa-eurostudies.org.ua/2-2.rtf>.
17. Бакуменко Д. Практичне застосування вимог до управління комплаєнс ризиком. *Національний банк України*. 18-19 вересня 2018. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Praktichne_zastosuvannya_vimog_upravlinnya_komplains_rizikom_2018-09-18_19_pr.pdf?v=4
18. Баранов А. Л. Вартісно-орієнтоване управління страховою компанією: монографія. Київ: КНЕУ, 2019. 356 с.
19. Баранов А. Л., Баранова О. В. Розвиток ринку страхових послуг України в умовах діджиталізації. Ринок фінансових послуг: погляд у майбутнє: монографія / колектив авторів. Київ : ФОП Ямчинський О.В., 2019. С. 170-185.
20. Баранов А. Л. Шляхи подолання асиметрії інформації між основними контрагентами страхових компаній. *Фінансовий простір*. 2019. № 3 (35). С. 9-22. DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(35\).2019.190151](https://doi.org/10.18371/fp.3(35).2019.190151).

21. Баранов А. Л. Трансакційні витрати у діяльності страхових інституцій. *Економічний аналіз*. 2022. Том 32. № 2. С. 15-21. DOI: 10.35774/econa2022.02.015.
22. Баранов А. Л., Баранова О. В. Деякі особливості державного регулювання страхового ринку України в умовах воєнного стану. *Фінанси України*. 2022. № 7. С. 95-114. DOI: 10.33763/finukr2022.07.095.
23. Баранов А. Л., Баранова О. В. Концептуальні засади державного регулювання страхового ринку. *Фінансовий простір*. 2022. № 2 (46). С. 44-53. DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.2\(46\).2022.445354](https://doi.org/10.18371/fp.2(46).2022.445354).
24. Баранова В. Г. Фінансовий механізм функціонування страхової системи. Одеса : “ВМВ”, 2009. 380 с.
25. Баронін А. Як військові конфлікти впливають на економіку. 30 червня 2017. URL: <https://mind.ua/openmind/20173685-як-vijskovi-konflikti-vplivayut-na-ekonomiku>
26. Башнянин Г. І., Корягін М. В., Лапчук Я. С. Грошово-кредитне регулювання у змішаних і транзитивних економіках: методи, інструменти та ефективність. Львів : Вид-во Львів. комерц. академії, 2009. 206 с.
27. Безробітне населення (за методологією МОП) за причинами незайнятості у 2010-2020 рр. *Державна служба статистики України*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/rp/eans/brnpr_10-20_ue.xls
28. Бігдан І. А., Усова М. О. Сучасний стан та вектори розвитку ринку страхування життя України. *Молодий вчений*. 2018. № 11 (63). С. 1063-1068.
29. Бізнес на ринку фінансових послуг в епоху діджиталізації економіки та суспільства : монографія / за ред. С. К. Реверчука. Львів, 2019. 152 с.
30. Біла книга “Майбутнє регулювання ринку страхування”. Національний банк України. 2020. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/bila-kniga-maybutnye-regulyuvannya-rinku-strahuvannya>
31. Біла Ю. Г., Чуй І. Р. Фінанси : навч. посіб. Львів : “Магнолія 2006”, 2010. 390 с.
32. Біленчук Д. П., Біленчук П. Д., Залетов О. М., Клименко Н. І. Страхове право України : підручник для вищих навчальних закладів / за ред.

проф. П. Д. Біленчука, О. Ф. Філонюка. Київ : Атіка, 1999. С.27-28.

33. Білик Д. Україна дещо піднялася в рейтингу “Індекс сприйняття корупції”. 2021. URL: <https://www.dw.com/uk/ukraina-deshcho-pidnialasia-v-reitynhu-indeks-spryiniattia-koruptsii/a-56358381>

34. Бланк И. А. Концептуальные основы финансового менеджмента. Київ : Ника-Центр, Эльга, 2003. 448 с.

35. Бланк И. А. Словарь-справочник финансового менеджера. Київ : Ника-центр, 1998. 480 с. URL: <https://altairbook.com/go2/134668.html>

36. Бланк И. А. Управление активами. К.: Ника-Центр, 2000. 720 с.

37. Богатирьев І. О. Ефективність розвитку підприємств. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2003. № 7-8. С. 73-79.

38. Боярко І. М., Дехтяр Н. А., Дейнека О. В. Ефективність фінансів державного сектору економіки в системі управління соціально-економічним розвитком України : монографія. Суми : Університетська книга, 2012. 165 с.

39. Бродель Фернан. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV — XVIII ст. У 3-х т. Том 3. Час світу / пер. з фр. Григорій Філіпчук. Київ : Основи, 1998. 631 с. URL: https://archive.org/stream/brodel/Том 3. - Час світу_djvu.txt

40. Будущее страхового рынка. Почему государство и общество сегодня не воспринимают страховой сектор? URL: <http://www.forinsurer.com>

41. Будущее уже рядом: использование искусственного интеллекта меняет рынок труда. URL: <https://bakertilly.ua/ru/news/id43630>.

42. Бунін С. В. Аналіз розвитку європейського ринку страхових послуг *Ефективна економіка*. 2017. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5559>

43. Бурбика М. М., Солонар А. В., Уткіга М. С. Підходи до визначення поняття “фінансова система” в Україні та зарубіжних країнах. 2016. Право і суспільство. № 4 частина 2. С. 159-164

44. Буяк Л. М., Пришляк К. М., Башуцька О. С. Імітаційна модель управління страховою компанією в умовах ринку. *Науковий вісник*

Чернівецького університету. 2020. Випуск 829. Економіка. С. 99-108. URL: <http://econom.chnu.edu.ua/journal/index.php/ecovis/article/view/142/104>

45. Бюджетний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2010. № 50-51. 572 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>

46. Вайс Керол Г. Оцінювання: Методи дослідження програм та політики : пер. с англ. / Керол Г. Вайс ; под общ. рук. Р. Ткачук, М. Корчинська. Київ : Основи, 2000. 671 с. URL: https://www.ipas.org.ua/images/doc/Library/Books/weiss_2000_otsiniuvannia_metody_doslidzhennia_program_ta_polityky.pdf

47. Валієва О. В. Інновації як фактор економічного зростання. *Науковий клуб Sophus*. 2015. № 4-5. URL: http://sophus.at.ua/publ/2015_06_4_5_kam_podils/sekcija_section_3_2015_06_4_5/innovaciji_jak_faktor_ekonomichnogo_zrostannja/99-1-0-1406

48. Васечко Л. Фінансовий механізм соціального страхування в Україні : автореф. дис. ... канд. економ. наук : спец. 08.00.08. Київ, 2010. 23 с.

49. Василик О. Д. Теорія фінансів: підручник. Київ: НІОС, 2000. 416 с.

50. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Рудковський О. В., Белікова С. О. Державне регулювання розвитку туристичного комплексу як галузевий елемент системи економічної безпеки держави. *Проблеми економіки*. 2019. № 2 (40). С. 31-38.

51. Васильченко З. Методологічні аспекти дослідження сутності банківських установ як фінансових посередників. *Банківська справа*. 2008. № 4. С. 11–23.

52. Ведунг Е. Оцінювання державної політики і програм; пер. з англ. В. Шульга. Київ : Всеувиито, 2003. 350 с. URL: https://www.ipas.org.ua/images/doc/Library/Books/vedunh_2002_otsiniuvannia_derzhavnoi_polityky_i_program.pdf

53. Великий тлумачний словник сучасної української мови : з дод., допов. та CD / уклад. і голов. ред. В. Бусел. Київ : Ірпінь ; ВТФ “Перун”, 2007. 1736 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/137222/>

54. Великоіваненко Г. І., Бесчастна Г. О. Аналіз рівня стійкості та визначення рейтингів страхових компаній України. *Моделювання та інформаційні системи в економіці* : зб. наук. пр. ДВНЗ “Київ. нац. екон. ун-т ім.

Вадима Гетьмана”]; [редкол.: В. К. Галіцин (голов. ред.) та ін.]. Київ : КНЕУ, 2018. Вип. 95. С. 65–81. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/30980/mise_95_6.pdf?sequence=1&isAllowed=y

55. Вержбицкая П. Некоторые теоретические аспекты перестрахования. *Финансы*. 1998. № 12. С. 35–37.

56. Взаимное страхование – важнейшая составляющая зарубежного рынка страхования. *Страховое ревю*. 2001. № 11. С. 13–29.

57. Виговська В. В. Теоретичне позиціонування страхового ринку у фінансовій системі країни. *Науковий вісник Полісся*. 2016. № 1(5). С. 119-124.

58. Виговська Н. Г., Полчанов А. Ю., Виговський В. Г. Моделювання впливу банківських установ на розвиток страхових компаній. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 28-2. С. 97-100. URL: http://bses.in.ua/journals/2018/28_2_2018/22.pdf

59. Височина М. В. Аналіз методів оцінювання ефективністю управління діяльності підприємства. *Культура народів Причорномор'я*. 2009. №161. С. 86-89.

60. Вігуржинська С.Ю. Економіка підприємства. Частина 2. Одеса, 2008. 75 с.

61. Віленчук О. М. Еволюція становлення та розвитку некомерційного страхування в аграрній сфері. URL: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/1869/1/Vilenchuk_A_Evolution_of_formation_and_development.pdf

62. Владичин У. В. Державне регулювання іноземного банківництва в Україні : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03. Львів, 2017. 576 с.

63. Внукова Н., Кузьминчук Н. Соціальне страхування : навч. посіб. Київ : Кондор, 2006. 352 с.

64. Войтович Л. Європейський досвід державного регулювання страхової системи та можливості його впровадження в Україні. *Вчені записки Університету “КРОК”*. 2021. № 3(63), С. 73–79. URL: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2021-63-73-79>.

65. Войтович Л. М. Аналіз впливу соціальних чинників на розвиток

страхової системи в Україні. *Проривні інновації на страховому ринку України*: збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Київ, 27 жовтня 2021 р.). Київ, 2021. С. 113-117.

66. Войтович Л. М. Вплив політичної ситуації на розвиток страхової системи в Україні. *Фінансові інструменти сталого розвитку економіки* : збірник тез доповідей учасників III міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 14 квітня 2021 р.). Чернівці, 2021. С. 176-178.

67. Войтович Л. М. До оцінки рейтингування страхових компаній в Україні. *Экономическая теория в условиях глобализации экономики*: тезиси докладов VII Региональной научной конференции студентов и молодых ученых (м. Донецьк, 18-19 березня 2015 р.). Донецьк, 2015. С. 164-166.

68. Войтович Л. М. Інтернет-страхування в умовах глобалізації економіки України. *Інформаційне суспільство: стан та напрями розвитку з урахуванням регіональних умов* : тези доповідей VIII Міжнародної наукової конференції (м. Жешув (Польща), м. Львів (Україна), 26-28 вересня 2018 р.) 2018. С. 196-199.

69. Войтович Л. М. Механізм державного регулювання розвитку страхової системи України. *Проблеми економіки*. 2020. № 3 (45). С. 148-154.

70. Войтович Л. М. Мультиаспектність поняття “розвиток страхової системи”. *Причорноморські економічні студії*. 2020. № 57. С. 7-12. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.57-1>

71. Войтович Л. М. Страхова система України: концептуальні засади розвитку розвитку та державне регулювання : монографія. Львів : ГАЛИЧ-ПРЕС, 2023. 492 с.

72. Войтович Л. М. Особливості оподаткування страхової системи в Україні. *Інноваційні напрями розвитку страхового ринку України* : тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 19-20 березня 2016 р.). Київ, 2016. С. 62-64.

73. Войтович Л. М. Особливості формування страхової власності в Україні. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія “Економіка”*. 2014. Вип. 26. С. 51-54.

74. Войтович Л. М. Порівняльна характеристика страхових систем

України та Польщі. *Соціально-економічний потенціал транскордонного співробітництва*: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 18-19 квітня 2016 р.) Львів, 2016. С. 127-130.

75. Войтович Л. М. Рейтингова оцінка страхових компаній в Україні: сутність та особливості. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 4. URL : <http://global-national.in.ua/issue-4-2015>.

76. Войтович Л. М. Страхова система України: проблеми та стратегічні орієнтири розвитку. Сучасні світові тенденції розвитку економіки, обліку, фінансів і права: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 12 липня 2022 р.). Полтава, 2022. С. 30-31.

77. Войтович Л. М. Страхові та перестрахові пули як структурні елементи страхової системи України. *Банківська справа*. 2014. № 9-10. С. 87-96.

78. Войтович Л. М. Структурний аналіз страхової системи України. *Бізнес Інформ*. 2017. № 3. С. 283-287.

79. Войтович Л. М. Сучасні тренди розвитку інноваційних технологій у страховій системі України. *Фінансовий бізнес в Україні та світі: маркетингові особливості та закономірності* : збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Львів, 13 жовтня 2022 р.). Львів. 2022. С. 45-47.

80. Войтович Л. М. Тіньові схеми страхових компаній в Україні. *Фінансово-банківські та адміністративні послуги: проблеми управління та перспективи розвитку* : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 12-13 листопада 2015 р.). Тернопіль, 2015. С. 105-106.

81. Войтович Л. М. Управління безпекою найбільших страхових компаній світу. *Фінансовий бізнес в Україні та світі: стан, проблеми і перспективи розвитку* : тези доповідей I Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 26 жовтня 2018 р.). Львів, 2018. С. 129-132.

82. Войтович Л. М. Управління безпекою страхових та перестрахових компаній в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Економічні науки"*. 2014. № 8. С. 160-163.

83. Войтович Л. М. Фінансова безпека страхових компаній в Україні: сутність та заходи гарантування. *Проблеми та перспективи розвитку національної економіки* : тези доповідей XIII Всеукраїнської науково-практичної он-лайн-конференції молодих учених та студентів (м. Острого, 4 березня 2015 р.). Острого, 2015. С. 29-30.

84. Войтович Л. М. Функціональний аналіз страхової системи. *Економіка. Фінанси. Право*. 2020. № 9. С. 10-14. URL: <https://doi.org/10.37634/efp.2020.9.2>

85. Войтович Л. М., Войтович Д. П. Основні засади стратегічного управління страховою системою в Україні. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки в умовах глобальної нестабільності* : тези доповідей V Міжнародної наукової конференції (м. Кременчук, 6-7 грудня 2017 р.). Кременчук, 2017. С. 21-22.

86. Войтович Л. М., Войтович Д. П. Правові чинники впливу на розвиток страхової системи в Україні. *Формування ринкової економіки в Україні*. 2021. Вип. 45. С. 48-56. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/meu.2021.45.0.4505>

87. Войтович Л. М., Гриців І. Р. Аналіз сучасного стану страхової системи в Україні. *Актуальні проблеми функціонування господарської системи України* : збірник тез доповідей учасників XXVII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених (м. Львів, 20 листопада 2020 р.). Львів, 2020. URL: <https://econom.lnu.edu.ua/konf-stud-ukr-econ-system>.

88. Войтович Л. М., Мураль Г. М. Світові рейтингові системи оцінювання фінансових установ: переваги та недоліки. *Формування та розвиток інноваційного потенціалу економіки України* : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 17-18 лютого 2017.). Ужгород, 2017. Ч. 2. С. 69-71.

89. Волкова В. В. Тенденції розвитку страхового ринку в умовах нестійкого ринкового середовища. *Економіка і регіон*. 2016. № 1 (56). С. 17-24.

90. Волошина А. П. Ринок перестраховання в Україні: проблеми і перспективи : матеріали конференції по перестрахованню “Золота осінь-2007”, Київ, Компанія “Біз Гарант”. 2007. 125 с.

91. Воронкова О. М., Позднякова Л. О. Страховий ризик як основа

формування теорії страхової системи. ДонДУУ. Менеджер. 2017. № 4 (77). С. 77-85. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nzhm_2017_4_11.pdf

92. Воронова Л. К. Фінансове право у сучасний період. Антологія української юридичної думки: в 10 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. Київ : Юридична книга. 2005. Т.10. С. 415–431.

93. Габбард Р. Глен. Гроші, фінансова система та економіка : підручник; пер. з англ.; наук. ред. М. В. Савлук, Д. М. Олесевич. Київ : КНЕУ, 2004. 889 с.

94. Гавліч І. Роль страхових товариств "Дністра" і "Карпатії" у кредитному забезпеченні кооперативного руху Східної Галичини: кінець XIX – початок XX ст. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія Історія* / голов. ред. І. Зуляк ; редкол.: М. Алексієвець, Л. Алексієвець, М. Бармак та ін. Тернопіль : ТНПУ, 2013. Вип. 1 : у 2 ч., ч. 2. С. 13–18. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4240/1/Navlich.pdf>

95. Гаврилюк О.В. Тенденції антикризової модернізації інституціональної структури міжнародних фінансів. *Фінанси України*. 2016. № 2. С. 7-27.

96. Гальків Л. І. Статистичне оцінювання міграційних процесів в Україні в контексті втрат людського капіталу. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип.20.5. С.124-131.

97. Гальчинський А. С. Криза і цикли світового розвитку. Київ : АДЕФ-України, 2009. 391 с.

98. Гаманкова О. О. Методи державного регулювання ринку страхових послуг. *Формування ринкових відносин в Україні*. Київ : КНДЕІ, 2009. Вип. 10 (101). С. 71-73.

99. Гаманкова О. О. Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика : монографія. Київ: КНЕУ, 2009. 283 с.

100. Гарматюк К. А. Оцінювання впливу макроекономічних факторів розвитку економіки на діяльність ринку страхування. *Моделювання та інформаційні системи в економіці* : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України,

ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана» ; редкол.: В. К. Галіцин (голов. ред.) та ін. Київ : КНЕУ, 2018. Вип. 95. С. 96–106. URL: http://projects.dune-hd.com/bitstream/handle/2010/30983/mise_95_8.pdf?sequence=1&isAllowed=y

101. Гаруст Ю. В., Кобзева Т. А. Організаційно- правова структура фінансової системи України за сферами виникнення фінансових відносин. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index

102. Говорушко Т. А. Страхові послуги : підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 376 с.

103. Говорушко Т. А., Тимченко О. І. Особливості перестраховання ризиків у нерезидентів. URL: http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/8264/1/Stat_01-1.pdf

104. Головянко В. В. Эффективность правового воспитания: понятие, критерии, методика измерения. Киев : Вища школа, 1985. 203 с.

105. Гонтарева И. В., Нижегородцев Р. М. Категориальный аппарат оценивания эффективности развития предприятий. *Економіка розвитку*. 2012. №3. С. 47-54

106. Гончарук Я. А., Флейчук М. І. Вплив тіньового сектора та корупції на економічні системи. *Економіка і прогнозування*. 2009. 160. С. 7-22.

107. Гориславец П. А., Алешко Л. А. Інновації у сфері страхування. *Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: європейський вектор – нові виклики та можливості* : тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції. Львів: Видавництво Львівської політехніки. 2015. С. 96–97.

108. Горіславська І. В., Ткачук М. І. Правові засади діяльності Аграрного страхового пулу. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 3. С. 78-81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2013_3_17.

109. Горковенко О. А., Юдіна Н. В. Особливості просування на ринку страхових послуг України. *Збірник наукових праць молодих вчених факультету менеджменту та маркетингу КПП ім. І. Сікорського*. 2017. № 11. С. 1-10.

110. Горлач М. І. Сучасні теорії всесвіту. Філософія : підручник. URL:

<http://elib.org.ua/books/philosofy/fil4/index.html>

111. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

112. Гострик О. М., Малишко В. С. Моделювання і аналіз програмного забезпечення на ринку Форекс. *Інформаційні технології та моделювання в економіці*: матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції: тези доповіді. Черкаси-Одеса : Брама-Україна, 2013. С. 38-41.

113. Гроші і кредит : підручник / С. К. Реверчук [та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. С. К. Реверчука. Київ : Знання, 2011. 382 с.

114. Губарь О. Возникновение и эволюция института страхования. *Страховое дело*. 2001. №8. С.53-58.

115. Гурбич О. Нові підходи до регулювання ринку небанківських фінансових установ. *Національний банк України*. 22 жовтня 2020 р. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Нові_підходи_до_регулювання_НФУ_r_2020-10-22.pdf?v=4

116. Гусев Ю. В резерве мест нет. *Бизнес*. 2015. № 15. С. 32-33.

117. Гусев Ю. Мины искатели. *Бизнес*. 2014. № 1-2. С. 36-38.

118. Гусева Н. В. Совершенствование методики диагностики этапов жизненного цикла предприятия. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2012. № 24 (278). С. 128-134.

119. Дармиць Р. З., Вацик Н. О. Взаємозв'язок результативності та економічної ефективності в системі менеджменту підприємства. *Вісник НЛТУУ*. – 2010. Вип. 20.12. С.153-160.

120. Де працюють та скільки отримують українці у різних сферах зайнятості. *Аналітичний портал Слово і діло*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/03/31/infografika/suspilstvo/>

121. Демографічна криза в Україні: її причини та наслідки / за ред. акад. НАН С.І.Пирожкова. Київ : Держкомстат України. 2013. С.43-46.

122. Державне управління : навч. посіб. / А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Васіна, Л. Ю. Гордієнко; за ред. А.Ф. Мельник. 2–ге вид., випр. і доп. Київ: Знання, 2004. 342 с.

123. Дмитриченко Л. И. Государственное регулирование экономики: методология и теория : монография. Донецк : УкрНТЭК, 2001. 329 с.
124. Добрик Л. О. Виявлення і розкриття шахрайських схем у сфері страхування як невід'ємний елемент забезпечення економічної безпеки. *Ефективна економіка*. 2016. №4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4900>
125. Доповідь Європейської Комісії “За демократію через право” (Венеційська комісія) від 4 квітня 2011 року № 512/2009. *Право України*. 2011. № 10. С. 168-184. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-ukr).
126. Дослідження тіньової економіки в Україні: майже чверть ВВП або 846 млрд гривень – перебуває в тіні. *Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства*. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=b2fe7b9f-4e8a-487f-b3f7-ecd29c1c79c6&title=DoslidzhenniaTinovoiEkonomikiVUkraini-MaizheChvertVvpAbo846-MlrdGrivenPerebuvaVTini>
127. Дудукало Г. О. Аналіз методів оцінювання ефективності управління діяльністю підприємства. 2012. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1031&p=1>
128. Дунда С. П. Теоретичні підходи до визначення поняття "розвиток підприємства". URL: <http://www.nbu.gov.ua/portal/socgum/ppci/201132/Dunda.pdf>.
129. Дьячкова Ю. М. Управління перестраховуванням для забезпечення фінансової стійкості страховика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.08. Донецьк, 2010. 22 с.
130. Економіка підприємства : підручник / за заг.ред. С.Ф.Покропивного. – Вид. 2-ге, перероб. та доп. Київ : КНЕУ, 2001. 528 с.
131. Економічна енциклопедія : у 3 т. Т. 1 / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.). Київ : Видавничий центр "Академія", 2000. 864 с.
132. Економічна теорія: політекономія : підручник / за ред. В. Д. Базилевича. – 5-те вид., стер. Київ : Знання-Прес, 2006. С. 385-386.

133. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. Т. 2 / [за ред. С.В. Мочерного.]. Львів: Світ, 2006. 568 с.
134. Економічний словник-довідник / за ред. С. В. Мочерного. Київ : Феміна, 1995. 368 с.
135. Ефективне та прозоре регулювання. Стаття 127. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#top
136. Ефективність державного управління / Ю. Бажалта ін.; за заг. ред. І. Розпутенка. Київ : К.І.С., 2002. 420 с.
137. Євдокимова Д. М. Державне регулювання економічного розвитку : автореф... дис. канд. екон. наук : 08.01.01. Київ, 2002. 20 с.
138. Єрмошенко А. М. Механізм інтеграції страхових компаній з банками : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.08. Суми, 2012. 35 с.
139. Єрмошенко А. М. Страхове шахрайство як джерело виникнення загроз у взаємодії страховиків і банків. URL: http://nbuv.gov.ua/Portal/soc_gum/pprbsu/texts/2009_27/09_27_16.pdf.
140. Єсінова Н. І. Економіка праці та соціально-трудова відносина : навч. посібник. Київ : Кондор, 2004. 432 с.
141. Єхалова Г. В. Необхідність державного регулювання страхового ринку. *Молодий вчений*. 2017. № 11(51). С. 1147-1151.
142. Жабинець О. Й. Державне регулювання страхової діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.02.03. Львів, 2006. 20 с.
143. Жалинский Ф. Э., Костицкий М. В. Эффективность профилактики преступлений и криминологическая информация. Львов: Вища школа. Изд-во при Львов. ун-те, 1980. 212 с.
144. Жежуха В. Й. Ризики інноваційної діяльності підприємств. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2009. Вип. 19.2. С. 177–182.
145. Журавка О. С. Економічний зміст понять, що характеризують страховий ринок та його структуру. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2009. № 3(6). С. 208–212.

146. Журавка О. С., Лопатченко С. Г. Страхова культура як один із чинників впливу на розвиток страхування. *Ефективна економіка*. 2015. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4102>

147. Журавка О. С. Науково-методичні засади стратегічного розвитку страхового ринку України : дис. ... канд. економ. наук : 08. 00. 08 / Державний вищий навчальний заклад "Українська академія банківської справи Національного банку України". Суми : [Б. В.], 2010. 205 с.

148. Жучкова Г. А. Результативність діяльності підприємства: науково-методичні аспекти її визначення. *Ефективна економіка*. 2013. №.1 URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2517>.

149. Забродский В. А., Кизим Н. А. Развитие крупномасштабных экономико-производственных систем. Харьков : Бизнес-Информ, 2000. 72 с.

150. Завадський Й. С., Осовська Т. В., Юшкевич О. О. Економічний словник. Київ : Кондор, 2006. 356 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/KONDOR/EKONOMIC_SL_2006.pdf

151. Заволока Л. О., Колеснік Є. О., Сіліна І. С. Інновації на ринку страхових послуг. *Економіка та управління підприємствами*. 2018. Вип.19. С. 195–200.

152. Загальна характеристика міжнародної діяльності Державної служби фінансового моніторингу України. Офіційний інтернет-сайт. URL: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/mizhнародne-spivrobitnictvo/mizhнародna-dijalnist/zagalna-harakteristika-mizhнародnoji-diyalnosti-derzhfinmonitoringu.html>

153. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у січні-березні 2020 року. Департамент стратегічного планування та макроекономічного прогнозування Відділ з питань економічної безпеки, детінізації економіки та статистики. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=699fa73c-084f-431a-9491-47ad5ffbaf09>

154. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. Фінансовий словник. 3-тє вид., випр. та доп. Київ : Знання, 2000. 587 с.

155. Заєць О. М. Протидія правопорушенням у сфері страхування: порівняльно-правовий аспект. *Юридичний вісник*. 2014. 1 (30). С. 130-134.

156. Зайняте населення за видами економічної діяльності у 2000-2019 роках. *Державна служба статистики України*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/rp/zn_ed/zn_ed_u/zn_ed_2013_u.htm

157. Зайняте населення за професійними групами та статтю у 2010-2020 рр. *Державна служба статистики України*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/rp/zn/zn_pgs20_ue.xlsx

158. Заїкін Ю. В. Проект стратегії розвитку страхового ринку України на 2012–2021 роки як спроба узгодити економічні інтереси страховиків та держави. 2016. С. 178-180. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/19123/178-180.pdf?sequence=1>

159. Заколюдажний В. О. Характеристика сучасних тенденцій інноваційного розвитку страхової діяльності. *Економіка та держава*. 2017. № 5. С. 89–92.

160. Залетов О. М. Убезпечення життя : монографія. Київ : Міжнародна агенція “Бізон”, 2006. 688 с.

161. Залетов О. М. Страхування : навч. посіб. Київ : Між. Агенція "BeeZone", 2003. 304 с.

162. Захаренко Н. С. Методи антикризового управління фінансовими ресурсами металургійних підприємств. *Молодий вчений*. 2014. № 8 (11). С. 109-112. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2014/8/24.pdf>

163. Захаркіна Л., Федчун С. Банківсько-страхова інтеграція в умовах глобалізації на основі концепції “bancassurance”. *Економіка. Фінанси. Право*. 2014. № 2/1. С. 21–25.

164. Звіти про виконання державного бюджету України на 2010-2020 рр. *Державна казначейська служба України*. URL: <https://www.treasury.gov.ua/storage/app/uploads/public/5e7/cb7/94c/5e7cb794c3f0c369803647.xlsx>

165. Здоренко В. Товариства взаємного страхування. URL: <http://www.klubok.net/article2534.html>.

166. Зябченкова Г. В. Інформаційні технології у страхових організаціях. *Фінансова політика у системі соціально-економічного розвитку України : тези*

доп. всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 13–14 квіт. 2016 р.). Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. С. 167-169.

167. Інвестиційний портфель європейських страховиків, 2009-2019 рр. Statista. 2022. URL: <https://www.statista.com/statistics/438226/investment-portfolio-of-insurers-development-europe/>

168. Інвестиції у німецький гігант страхування Allianz. URL: <https://techcrunch.com/2018/04/11/allianz-35m-investment-go-jek/>

169. Індекси споживчих цін у 1991-2020 роках (до попереднього місяця). Економічна статистика. *Державна служба статистики України*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/ct/isc_rik/isc1991-2020pm.xls

170. Інноваційна економіка : теоретичні та практичні аспекти : монографія / Вип. 1 ; за ред. д.е.н., доц. Є. І. Масленнікова. Херсон : Гринь Д.С., 2016. 854 с.

171. Інспекція ядерного страхового пулу URL: <http://www.mpp.rv.ua/inspekziya-yadernogo-straxovogo-pula.html>

172. Інституційні засади формування економічної системи України: теорія і практика / за ред. З. Ватаманюка. Львів: Новий світ-2000», 2005. 648 с.

173. Інтернет-тенденції 2019. Статистика та факти в усьому світі. VpnMentor. URL: <https://uk.vpnmentor.com/blog/інтернет-тенденції-року-статистика/>

174. Іншаков О. В., Фролов Д. П. Інституція – ключ до розуміння економічних інститутів. *Економічна теорія*. 2011. № 1. С. 52-62. URL: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/28447/04-Inshakov.pdf?sequence=1>

175. Іонін М. Є. Ринкові чинники впливу на конкурентний потенціал страхової компанії. *Економіка і організація управління*. 2017. №3(27). С. 116-126.

176. Ірха Ю. Б. Сучасні підходи до розуміння поняття “доступ до правосуддя”. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 16 жовтня 2020 р.); редкол.: О. В. Щербанюк (голова), Л.Г. Бзова (відпов. секр.) та ін. Київ:

Видавництво ВАІТЕ, 2020. С. 26-30.

177. Капліна А. С. Поняття “розвиток” у категоріальному апараті теорії розвитку. *Економіка. Менеджмент. Підприємництво*. 2012. № 24 (2). С. 57–63.

178. Касперович Ю. Методичні підходи до оцінки фіскальних втрат України внаслідок гібридної війни РФ. *Економіка та держава*. 2018. №12. С. 8-15. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2018/4.pdf.

179. Керецман В. Ю. Державне регулювання розвитку регіонів в Україні: теорія і практика : монографія. Ужгород: ТОВ «Рік-У», 2019. 512 с.

180. Кириленко І. Г. Трансформація соціально-економічних перетворень у сільському господарстві України: проблеми, перспективи. Київ : ННЦ ІАЕ, 2005. 452 с.

181. Кифяк В. Теоретичні основи визначення категорії “розвиток підприємства”. *Економічний аналіз*. 2011. Вип. 8. Ч. 2. С. 190-194.

182. Кількість користувачів інтернетом в Україні виросла на 7% - дослідження. *Економічна правда* (11.10 2019). URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/10/11/652498/>

183. Кінащук Л. Особливості розвитку страхової справи в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2002. №2. С.26-30.

184. Клапків М. С. З історії зародження національного страхового ринку // *Фінанси України*. 1998. №1. С. 81-94.

185. Клапків Ю. М. Ринок страхових послуг: концептуальні засади, технічні інновації та перспективи розвитку : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2020. 568 с.

186. Клепікова О. А. Сучасний стан і роль інформаційних технологій в управлінні підприємством. *Наук. вісник міжнар. гуманітарного університету. Економіка і менеджмент*. 2013. № 5. С. 74–77

187. Кнейслер О. В. Етимологічні основи та передумови виникнення перестраховання. *Наукові записки. Серія “Економіка”*. 2010. Вип. 15. С. 398–406.

188. Кобута І. В. Зміни у регулюванні аграрного сектора у зв'язку зі вступом України до Світової організації торгівлі та євроінтеграцією. *Науковий*

вісник Національного аграрного університету. 2007. Вип. 110. Ч.2. С. 34 – 35.

189. Коваленко Ю. Зміст категорії “інституція” в інституційному економічному аналізі. *Вісник ТНЕУ*. 2010. № 4. С. 19-31.
http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/78/1/048_IR.pdf

190. Козак О. С. Поняття ефективності та його роль у моніторингу сучасного стану звільнення від кримінальної відповідальності в Україні. *Форум права*. 2008. № 2. С. 243-250. URL:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2008_2_33

191. Козаченко Г. О. Формування механізму стратегічного управління великими виробничо-фінансовими системами промисловості : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.07.01. Донецьк, 1998. 40 с.

192. Козьменко О. Страховий ринок України: стратегія функціонування в контексті сталого розвитку : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.08. Донецьк, 2009. 32 с.

193. Козьменко О., Бойко А. Сучасний стан і перспективи розвитку ринку перестраховання в Україні. *Фінанси України*. 2011. № 6. С. 24–32.

194. Колпаков В. К. Адміністративне право України : підруч. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 736 с.

195. Комяков О. М. Державне регулювання перехідної економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук. : 08.01.01. Київ, 2000. 20 с.

196. Комадовська В. Управління страховими і перестраховальними операціями при страхуванні життя : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08; ДВНЗ «Київський нац. економ. у-т ім. В. Гетьмана». Київ, 2011. 19 с.

197. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року : Постанова Правління Національного банку України від 18.06. 2015 року № 391. URL: https://bank.gov.ua/ua/file/download?file=CP_finsektor_2020_2015-06-18.pdf

198. Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом від 8 листопада 1990 року. *Збірка договорів Ради Європи: Парламентське видавництво*, Київ. 2000. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_029#Text

199. Кондратенко Д. В. Організаційно-економічний механізм регулювання страхової діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.02.03 ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2006. 21 с.

200. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

201. Концепція запровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами та Програми розвитку системи пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами : Розпорядження Держфінпослуг від 15.07.2010 р. №585. URL: <https://www.dfp.gov.ua/197.html?&>

202. Концепція розвитку страхової діяльності в Україні на період 1994-1995 рр. Укрстрахнагляду. *Газета Україна Business.* 1994. № 26. С. 5.

203. Корват О. В. Концептуалізація державного регулювання ринку страхових послуг. *Ефективна економіка.* 2015. № 9. <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4310>

204. Корецький М. Х. Державне регулювання аграрної сфери у ринковій економіці : монографія. Київ: УАДУ, 2002. 260 с.

205. Корицкая О. И. Терминологические аспекты оценивания деятельности предприятий: эффект, эффективность, результативность. *Экономика и управление.* 2014. №2 (38). С. 15-19.

206. Кормич Л. І. Основні параметри оцінки євроінтеграційних стратегій України. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції.* 2016. Т. 1. С. 185–186.

207. Корягіна С. В. Економічна оцінка та планування життєвого циклу розвитку підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук. Львів : Вид-во НУ “Львівська політехніка”, 2004. 21 с.

208. Кошель О. Українські вибори на 50% фінансуються за рахунок тіншових коштів. URL: https://lb.ua/news/2019/01/31/418584_ukrainskie_vibori_50.html

209. Кравчук І. В. Класифікація видів оцінювання. Київ : НАДУ, 2009. Вип. 2. С. 12-19.

210. Кравчук Н. Фінансова система держави: теоретична концептуалізація та проблеми структурування. *Світ фінансів*. 2006. Вип. 3 (8). С. 80-94.
211. Кравчук П. Я., Ткачук Ю. С. Проблеми та перспективи розвитку фінансової системи України. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/esnof_2013_10\(2\)__18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/esnof_2013_10(2)__18).
212. Крамської Д. Ю., Кучинський В. А. Аналіз та удосконалення економічного змісту понять інновації та інноваційний розвиток. *Вісник НТУ «ХПИ»*. 2013. № 22 (995). С. 22-32
213. Крамченко Р. А. Державне регулювання розвитку сфери послуг. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2008. Вип. 18.6. С. 188-197.
214. Креді Агріколь Банк. Страхування. URL: <https://credit-agricole.ua/privatnym-kliiyentam/strahuvannya>
215. Кривов'язюк І. В. Економічна діагностика. 2-ге вид. : навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 456 с. URL: http://pdf.lib.vntu.edu.ua/books/2017/ek_diagn_kryvovayz.pdf.
216. Круглов О. Функції соціального страхування України в умовах подолання негативних наслідків світової фінансової кризи: теоретичний аспект. *Форум права*. 2011. № 2. С. 463–467.
217. Кузьмін О. Є., Мельник О. Г. Діагностика потенціалу підприємства. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. №1. С. 155-156.
218. Лактіонова О.А. Гнучкість фінансової системи: методологія, оцінка та вектори забезпечення: монографія. Вінниця:, 2016. 400 с.
219. Латинін М. А. Удосконалення механізму державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки України. *Державне будівництво*. 2007. - № 1(1). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVu_2007_1%281%29__16.
220. Латинін М. А. Державне регулювання розвитку аграрного сектора економіки України : автореф. дис ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02. Донецьк, 2007. 36 с.
221. Лебединська О., Валентюк І. Державне регулювання розвитку регіону: проблеми та перспективи. *Вісник Національної академії державного управління*. 2013. № 3. С. 151-156.

222. Левант Н. А., Журавлев Ю. М. Перестрахование в условиях становления и развития рынка. *Финансовые услуги*. 1999. № 7. С. 51-56.
223. Леонтьев Д. А. Личностное измерение человеческого развития. *Вопросы психологии*. 2013. № 3. С. 67–80.
224. Линдюк О. А. Модель оцінювання ефективності модернізації державної служби. *Аспекти публічного управління*. 2016. № 8 (34). С. 74-82.
225. Литвин З. Аналіз інноваційних ризиків. *Економічний аналіз*. 2013. Т. 12(3). С. 249–252.
226. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій. Київ : КНЕУ, 2001. 580 с.
227. Логвинова И. Л. Особенности организации обязательного взаимного земского страхования строений от огня. *Финансы*. 2009. № 5. С. 56–60.
228. Логвинова И. Л. Организации взаимного страхования и их ассоциации за рубежом. *Финансы*. 2010. № 3. С. 52–55.
229. Лозинська Т. М. До проблеми вживання термінів “інститут” і “інституція” в контексті інституціонального аналізу. *Бізнес Інформ*. 2014. № 7. С. 8-13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2014_7_2
230. Лозинська Т. М. Критерії оцінювання та показники результативності державного регулювання аграрних відносин. *Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія „Економічні науки”*. 2015. № 2. С. 31-39.
231. Лопатинський Ю. М. Інституціоналізація транзитивної економіки. *Научные труды ДонНТУ. Серия : Экономическая*. 2006. Вып. 103–1. С. 229–232.
232. Лопатинський Ю. М., Кифяк В. І. Розвиток аграрного сектора національної економіки на інституційних засадах : монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2014. 248 с. URL: https://www.academia.edu/30366865/Монографія_Кифяк_В_Лопатинський_Ю_pdf
233. Любченко А. С., Дорошенко Н. О. Облікова ставка як інструмент грошово-кредитної політики НБУ. *Молодий вчений*. 2020. № 8 (84). С. 274-278. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-8-84-54>.

234. Люльов О.В. Макроекономічна стабільність національної економіки: соціальні, політичні та маркетингові детермінанти : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03. Сумський державний університет, Суми, 2018. 448 с.

235. Мазур О. Є. Систематизація підходів до визначення категорії “інститут”. *Економіка розвитку*. 2014. № 1(69). С. 41-45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/egro_2014_1_9

236. Майбутнє у регулюванні небанківського сектору: 5 питань від учасників ринку. *Національний банк України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/maybutnye-u-regulyuvanni-nebankivskogo-sektoru-5-pitan-vid-uchasnikiv-rinku>

237. Майже 23 млн українців регулярно користуються Інтернетом – дослідження. *Mind* (11.11.2019). URL: <https://mind.ua/news/20204323-majzhe-23-mln-ukrayinciv-regulyarno-koristuyutsya-internetom-doslidzhennya>

238. Майстро С., Волошин О.. Механізми державного регулювання розвитку альтернативної енергетики: теоретичні підходи до визначення та змісту. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 43. С. 36-43.

239. Макаренко І. Steerle-аналіз звітності зі сталого розвитку в Україні. *Вісник КНТЕУ*. 2017. №4. С. 54-65.

240. МакКоннелл К. Р., Брю С. Л. Экономика: принципы, проблемы и политика. Київ : Хагар-Демос, 1993. 785 с. URL: <https://institutiones.com/download/books/805-economics.html>

241. Максименко С. Д. Генетична психологія учіння людини : монографія. – Київ : Слово, 2017. 206 с. URL: http://lib.iitta.gov.ua/709727/1/Максименко_С.Д._Генетична_психологія_учіння_людини.pdf

242. Максименцев М. Г. Політичні фактори злочинності у сфері надкористування в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 1. С. 15-20. DOI: 10.31733/2078-3566-2019-1-15-20.

243. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління. Київ : Центр сприяння інституційному розвитку державної служби,

2005. 251 с. URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/8477/1/slovník.pdf>
244. Малярець Л. М., Штерверя А. В. Збалансована система показників в оцінці діяльності підприємства. Харків : Вид. ХНЕУ, 2008. 188 с.
245. Мамедов А. А. Категорія “финансы” в фінансово-правовому регулюванні в сфері страхування. *Страховое дело*. 2004. № 5. С.18–22.
246. Мандибуря В. О. Інституційна архітектоніка власності та закономірності її функціонування. Інституційна архітектоніка та механізми економічного розвитку : матеріали наукового симпозиуму. Харків : ХНУ, 2005. С. 110-116.
247. Марухленко О. В. Механізм державного регулювання економіки: сутнісний аспект. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2017. № 2(2). С. 56-59. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/>
248. Марцинюк В., Нельга П. История развития перестрахования. *Финансовые услуги*. 1999. №1-2. С.66-69.
249. Маршалок Т. Вплив політичної турбулентності на економічний розвиток України. Економічний дискурс. *Міжнародний науковий журнал*. 2019. Вип. 1. С. 22-36.
250. Матвієнко П. В. Основні критерії та моделі оцінки ефективності державного управління. *Економіка та держава*. 2008. № 6. С. 70-76.
251. Матковський Р. Б. Теоретичні засади розвитку мезоекономічних систем. *Економіка і прогнозування*. 2010. № 4. С. 9-21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2010_4_5
252. Матюшенко О. І. Життєвий цикл підприємства: сутність, моделі, оцінка. *Проблеми економіки*. 2010. № 4. С. 82-91
253. Мейш А. В., Лисак О. М. Перспективи розвитку фінансової системи України. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2019. № 1. С. 70-74
254. Мельник О. 9 fintech-стартапів, які змінюють світовий ринок фінансових послуг. 21 листопада 2017. URL: <https://nachasi.com/2017/11/21/9-fintech-startapiv/>.
255. Мельник Л. Г. Фундаментальные основы развития. Сумы : ИТД

“Университетская книга”, 2003. 288 с.

256. Мироненко Ю. Д., Тереханов А. К. Роль стратегического управления компанией в ее организационном развитии. *Корпоративные системы*. 2004. № 5. С. 5–11. URL: <http://www.management.com.ua/cm/cm047.html>

257. Михайлюк М. О. Slept-аналіз як метод стратегічного дослідження фармацевтичних підприємств. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 25. Частина 1. С. 174-177.

258. Михасюк І., Мельник А., Крупка М., Залога З. Державне регулювання економіки ; за ред. д-ра екон. наук, проф., академіка Вищої школи України І. Р. Михасюка. Львів : Українські технології, 1999. 640 с.

259. Михасюк І. Р., Швайка Л. А. Державне регулювання економіки : підруч. Львів : Магнолія плюс; СПД ФО "В.М. Піча", 2006. 220 с.

260. Міністерство економіки України. Офіційний інтернет-сайт. URL: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>

261. Мних А. М. Необходимость и сущность перестрахования. *Економіка, фінанси і право*. 2004. № 1. С. 23-28.

262. Мних М. В. Страхування в Україні: сучасна теорія і практика : підручник. Київ : Знання України, 2006. 284 с.

263. Могильний О. Критерії ефективності державного регулювання аграрного сектора економіки. *Економіка України*. 2003. №2. С. 65–69.

264. Мочерний С. В. Методологія економічного дослідження. Львів : Світ, 2001. 416 с.

265. Мочерний С. В., Ларіна Я. С., Устенко О. А., Юрій С. І. Економічний енциклопедичний словник : у 2 т. Львів : Світ, 2005. Т.2. 563 с.

266. Навроцький С. А . Розвиток товариств взаємного страхування в АПК. *Форіншурер*. URL: <https://forinsurer.com/public/02/12/04/139>

267. Нагайчук Н. Г., Третяк Н. М. Можливості використання технології blockchain у страхуванні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 19(2). С. 104–108.

268. Нагребельний В. П., Семеняка В. В. Ядерний страховий пул.

Юридична енциклопедія : у 6 т. / ред. кол. Ю. С. Шемшученко. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. Т. 6. 768 с.

269. Названы самые популярные технологии и категории InsurTech-стартапов. URL: <https://forinsurer.com/news/19/08/28/37104>

270. Національний банк видав першу ліцензію на здійснення валютних операцій лайф-страховику. 24 січня 2020 р. *Національний банк України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-vidav-persh-litsenziyu-na-zdiysnennya-valyutnih-operatsiy-layf-strahoviku>

271. Національний банк поступово згортає антикризові монетарні заходи. 30 червня 2021 р. *Національний банк України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-postupovo-zgortaye-antikrizovi-monetarni-zahodi>

272. Нацкомфінпослуг ініціювала розвиток страхування від тероризму в Україні. URL: <http://nfp.gov.ua/news/345.html>.

273. Ная Новак. Ідея для стартапу: які страхові продукти потрібні цифровому світу. *Економічна правда*. 28 березня 2018. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/03/23/635279/>.

274. Нестеренко А. С Розуміння сутності категорії “фінансової системи”. URL: http://www.lj.kherson.ua/pravo03/part_2/12.pdf.

275. Нечай А. А. Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків. Чернівці, 2004. 264 с

276. Нечипорук Л. В. Страховий ринок: закономірності становлення та розвитку в умовах глобалізації : монографія. Харків : Право, 2010. 280 с.

277. Нечипорук Л. Функції страхування як економічної категорії. *Вісник Одеського ун-ту внутр. справ*. 2003. № 1. С. 231–234.

278. Неізнана О. В. Дослідження практики комплаєнс у страхових компаніях України. *Актуальні проблеми економіки*. 2017. № 3 (189). С. 267-273. http://elibrary.donnuet.edu.ua/296/1/Niezviestna_article_01_03_2017.pdf

279. Нили Энди, Адамс Крис, Кеннерли Майк. Призма ефективности: карта сбалансированных показателей для измерения успеха в бизнесе и управлении им / Пер. а англ. Днепропетровск : Баланс-клуб, 2003. 400 с.

280. Нова модель регулювання ринку страхування в Україні. *Національний банк України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-oprilyudniv-bachennya-maybutnogo-regulyuvannya-strahovogo-rinku-ukrayini>

281. Новий закон для ринку страхування – що зміниться для компаній та споживачів їхніх послуг. *Національний банк України*. 10.11.2021. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/noviy-zakon-dlya-rinku-strahuvannya--scho-zminitsya-dlya-kompaniy-ta-spojivachiv-yihnih-poslug>.

282. Нові вектори розвитку страхового ринку України : монографія / Козьменко О. В., Козьменко С. М., Васильєва Т. А. та ін. ; кер. авт. проекту д.е.н., проф. О. В. Козьменко. Суми: Університетська книга, 2012. 315 с.

283. Норгаард Оле. Економічні інституції та демократична реформа. Порівняльний аналіз посткомуністичних країн / Пер. з англ. М. Козуба та А. Галушки. Київ : Ніка – Центр, 2007. 424 с.

284. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / пер. з англ. І. Дзюб. Київ : Основи, 2000. 198 с.

285. Облікова ставка: що це означає і на що впливає. *Фонд гарантування вкладів фізичних осіб*. URL: <https://www.fg.gov.ua/articles/49630-oblikova-stavka-shcho-ce-oznachaye-i-na-shcho-vplivaye.html>

286. Оболенський О. Ю. Державна служба : підручник. Київ : КНЕУ, 2006. 472 с.

287. Овандер Н. Л. Огляд міжнародних та українських стандартів з управління ризиками з погляду сучасних викликів та загроз. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 27. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/441/423>

288. Огляд небанківського фінансового сектору станом на грудень 2020 р. *Національний банк України*. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Nonbanking_Sector_Review_2020-12.pdf?v=4

289. Онлайн страхування від партнерів. *ОТП Банк*. URL: <https://www.otpbank.com.ua/privateclients/bancassurance/online-insurance/>

290. Опарін В. М. Фінансова система України (теоретико-методологічні

аспекти) : монографія. Київ : КНЕУ, 2005. 240 с.

291. Орлюк О. П. Фінансове право : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 528 с.

292. Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика : монографія / за ред. С. Д. Максименка, В. Л. Зливкова, С. Б. Кузікової. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. 430 с. URL: [http://lib.iitta.gov.ua/10836/1/особистість у розвитку - психологічна теорія і практика 2 стр.pdf](http://lib.iitta.gov.ua/10836/1/особистість_у_розвитку_-_психологічна_теорія_і_практика_2_стр.pdf)

293. Офіційні дані Нацкомфінпослуг про результати діяльності страхових компаній у 2014-2016 рр. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-strakhovoho-rynku-Ukrainy.html>

294. Павленко И. Г. Подходы к определению экономической сущности понятия “эффективность”. *Экономика и управление*. 2006. № 1. С. 35–38.

295. Пахтусова І. В. Оцінка рівня ефективності управлінської діяльності органів місцевого самоврядування в Україні. URL: http://www.confcontact.com/2007mart/2_pahtus.htm

296. Пацурія Н. Б. Страхове право України : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 176 с.

297. Пацурія Н. Б. Концептуальні засади страхування: функції та принципи (правовий аналіз). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2006. № 12. С. 89–98.

298. Пацурія Н. Б. Джерела страхового права. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2013. №96. С. 36-39. URL: <https://coordynata.com.ua/dzerela-strahovogo-prava>

299. Питання проведення обов'язкового державного страхування за деякими видами : Постанова Кабінету Міністрів України від 28. 11. 2007 р. №1372. *Кабінет Міністрів України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1372-2007-%D0%BF#Text>

300. Підсумки діяльності страхових компаній за 2009-2019 рр. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <https://nfp.gov.ua/>.

301. Пікус З., Заколяжний В. Інноваційний розвиток страхової

діяльності як основа підвищення її ефективності. *Вісник Київського націон. ун-ту ім. Т. Шевченка*. Економіка. 2015. № 3 (168). С. 72-80.

302. Піхняк Т. А. Проблеми механізму державного регулювання економічного зростання. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Znphktei/2011_1/statti/pixnyak/pixnyak.htm.

303. План заходів щодо реалізації Концепції захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.10.2010 р. № 135-р. *Верховна Рада України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/243262661>

304. Плиса В. Страхування : підручник. – 3-є вид. Київ : Каравела, 2010. 472 с.

305. Плугіна Ю. А. Інтелектуальний розвиток: сутність поняття. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2011. № 36. С. 193-196.

306. Побережна З. М. Методичний інструментарій оцінки впливу макроекономічних факторів на діяльність авіапідприємств. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2020. Вип. 39. С. 52-59.

307. Погорелов Ю. С., Лейко К. А. Шляхи розвитку соціально-економічного потенціалу підприємства. *Економіка і регіон*. 2015. № 6. С. 58–63.

308. Погорелов Ю. С. Категорія розвитку та її експлейнарний базис. URL: http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2012_27_1/Zb27_1_04.pdf

309. Податків і зборів, може, стане менше. *Газета Україна Business*. 1998. №36.С. 4

310. Податковий кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2011. № 13-14. № 15-16. № 17. Ст.112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

311. Пожар Є. Функції соціального страхування. *Сталий розвиток економіки*. 2012. № 4 (14). С. 354–357.

312. Позднякова Л. О. Функціональне призначення страхової системи. *Науково-виробничий журнал “Бізнес-навігатор”*. 2017. Вип. 4-2 (43). С. 108-114

313. Позднякова Л. О. Сутність та зміст страхової системи як соціально-

економічної категорії. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2016. Вип. 1(47). Т.2. С. 379-383.

314. Позднякова Л. О. Теоретико-методологічне обґрунтування сутності страхової системи. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2015. № 2. С. 222-233. URL: <https://www.nusta.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/Збірник-наукових-праць-Національного-університету-державної-податкової-служби-України-№2-2015-p..pdf#page=222>

315. Політична економія : підручник / Федоренко В. Г., Діденко О. М., Руженський М. М., Іткін О. Ф. ; за наук. ред. В. Г. Федоренка. Київ : Алерта, 2008. 487 с.

316. Поляк О. В. Механізми надання управлінських послуг органами влади : автореф. дис. ... канд. держ. упр. : 25.00.02. Львів, 2006. 20 с.

317. Понад 300 заходів впливу застосовано до учасників ринку небанківських фінпослуг за дев'ять місяців 2021 року. *Національний банк України*. 20 жовтня 2021. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/ponad-300-zahodiv-vplivu--zastosovano-do-uchasnikiv-rinku-nebankivskih-finposlug-za-devyat-misyatsiv-2021-roku>

318. Поченчук Г. М. Роль категоріального визначення інституту в інституціональних дослідженнях. *Економічний аналіз*. 2015. Том 21. № 1. С. 6-14. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/883>

319. Правда руська. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій. Склали та підготували до друку проф. С. Юшков. Київ : ВУАН, 1935. С. 137-144. URL: <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr51.htm>

320. Приказюк Н. В. Державне регулювання страхового сектору України: тенденції та перспективи розвитку. *Фінанси України*. 2010. №7 (176). С. 101–108.

321. Приказюк Н. В., Моташко Т. П. Нові можливості для розвитку страхової системи України. *Український журнал прикладної економіки*. 2016. Том 1. № 4. С. 177-192.

322. Приказюк Н. В. Розвиток страхової системи України : дис. ... д-ра

екон. наук : 08.00.08. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України, Київ, 2017. 535 с.

323. Приходченко Л. Л. Забезпечення ефективності державного управління: теоретико-методологічні засади : монографія. Одеса : Оптимум, 2009. 300 с.

324. Приходченко Л. Л. Щодо складності застосування показників оцінювання ефективності державного управління: теорія і практика. *Державне будівництво*. 2009. № 1 (9-1). С. 1-16.

325. Приходченко Л. Щодо сутності поняття “ефективність” в системі демократичного врядування. *Актуальні проблеми державного управління: Збірник наукових праць ОРІДУ*. 2007. Вип. 3 (31). С. 57–65.

326. Про Антимонопольний комітет України : Закон України від 26 листопада 1993 року № 3659-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1993. № 50. С. 472. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12#Text>

327. Про валюту і валютні операції : Закон України від 21 червня 2018 року № 2473-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#top>

328. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12 вересня 2019 року № 79-ІХ. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2019. № 44. С. 277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-20#Text>

329. Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 р. № 1576-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1576-12>

330. Про державну допомогу суб'єктам господарювання : Закон України від 1 липня 2014 року № 1555-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 34. С. 1173. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text>

331. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18.03.2004 № 1629-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text>

332. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 6 грудня 2019 року № 361-IX. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2020. № 25. С. 171. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#top>

333. Про затвердження вимог до гарантійного депозиту філії страховика-нерезидента : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 19.09.2006 р. № 6244. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1105-06>

334. Про затвердження Методики формування резервів зі страхування життя : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг від 27.01.2004 р. № 24. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0198-04>

335. Про затвердження Методики формування страхових резервів за видами страхування, іншими, ніж страхування життя : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг від 17.12.2004 р. № 3104. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0019-05#Text>

336. Про затвердження Положення про встановлення критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від здійснення діяльності учасниками ринку небанківських фінансових послуг, їх суспільну важливість, на підставі яких визначається періодичність проведення планових інспекційних перевірок, та порядок їх застосування : Постанова Правління НБУ № 157 від 11.12.2020 р. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/law/11122020_157.pdf?v=4

337. Про затвердження Положення про Державну митну службу України : Постанова КМУ від 06 березня 2019 р. № 227. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-%D0%BF#Text>

338. Про затвердження Положення про Державну службу статистики України : Постанова КМУ від 23 вересня 2014 р. № 481. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481-2014-%D0%BF#Text>

339. Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України : Постанова КМУ від 29 липня 2015 р. № 537. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-2015-%D0%BF#Text>

340. Про затвердження Положення про здійснення установами фінансового моніторингу : Постанова Правління НБУ від 27.08.2020 р., № 107. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0107500-20#Text>

341. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : Постанова КМУ від 28 жовтня 2015 р. № 878. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF#Text>

342. Про затвердження Положення про Міністерство закордонних справ України : Постанова КМУ від 30 березня 2016 р. № 281. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-2016-%D0%BF#Text>

343. Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України : Постанова КМУ від 20 серпня 2014 р. № 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-%D0%BF#Text>

344. Про затвердження Положення про порядок, умови видачі та розміри кредитів страхувальникам, які уклали договори страхування життя : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг від 03.12.2004 р. № 2883. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1615-04>

345. Про затвердження Порядку використання коштів фонду боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2, та її наслідками : Постанова КМУ від 22 квітня 2020 р. № 302. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-2020-%D0%BF#Text>

346. Про затвердження Тимчасового положення про товариство взаємного страхування : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.01.1997 р. № 132. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/132-97-n>.

347. Про створення національної акціонерної страхової компанії „Оранта” : Постанова Кабінету Міністрів України № 709 від 07.09.1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/709-93-%D0%BF#Text>

348. Про створення Української державної страхової організації : Постанова Кабінету Міністрів УРСР № 272. від 16.10 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/272-91-%D0%BF#Text>

349. Про захист від недобросовісної конкуренції : Закон України від 7 червня 1996 року № 236/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996.

№ 36. С. 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80#Text>

350. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11 січня 2001 року № 2210-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 12. С. 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text>

351. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 8 липня 2010 року № 2464-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text>

352. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 2 березня 2015 року № 222-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 23. С. 158. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text>

353. Про Національний банк України : Закон України від 20 травня 1999 року № 679-XIV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1999. № 29. С. 238. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#top>

354. Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку : Положення, затверджено Указом Президента від 23 листопада 2011 року № 1063/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063/2011#Text>

355. Про обов'язкове страхування цивільної відповідальності за ядерну шкоду : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.06.2003 № 953. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/953-2003-%D0%BF#Text>

356. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою : Закон України від 09.02.2012 р. № 4391-VI. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4391-17>

357. Про порядок формування статутного капіталу страховика цінними паперами : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг зі змінами та доповненнями від 13.11.2003 р. № 124. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1075-03#Text>

358. Про ратифікацію Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами : Закон України № 46 від 10.11.1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/237/94-%D0%B2%D1%80#Text>

359. Про Стратегію економічного та соціального розвитку України “Шляхом європейської інтеграції” на 2004–2015 роки : Указ Президента України від 28.04.2004 р. № 493/2004 URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Halchynskiyi_Anatolii/Stratehiiia_ekonomichnoho_i_sotsialnoho_rozvytku_Ukrainy_2004-2015_shliakhom_yevropeiskoi_intehratsii.pdf?

360. Про страхування : Декрет Кабінету Міністрів України від 10 травня 1993 р. № 47-93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47-93#Text>

361. Про страхування : Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>

362. Про страхування : Закон України від 18.11.2021 р. № 1909-ІХ. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text>

363. Про схвалення Концепції захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.09.2009 р. № 1026-р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1026-2009-p#Text>

364. Про схвалення Концепції розвитку страхового ринку України до 2010 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.08.2005 р. № 369-р. *Кабінет Міністрів України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/369-2005-p#Text>

365. Про схвалення Програми розвитку вітчизняного страхового ринку на 1998–2000 рр. : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.09.1998 р. № 1428. *Газета Україна-Business*. 1998. № 39. С. 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1428-98-%D0%BF#Text>

366. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-ІІІ. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>

367. Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення : Закон України від 13.12. 2001 р. № 2893-ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2893-14#Text>

368. Проєкт „Конфлікт на Донбасі: сучасні реалії і перспективи врегулювання”, реалізований за підтримки МЗС Нідерландів. Київ, 2019. 144с.

URL:https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiL_fHQoM7vAhXEx4UKHevwBrAQFjAAegQIAxAD&url=https%3A%2F%2Frazumkov.org.ua%2Fuploads%2Farticle%2F2019_Donbas.pdf&usg=AOvVaw3l0jSrkOPzpo4UknQfP-mT

369. Проект Державної програми розвитку страхового ринку України на період до 2005 року та на перспективу до 2010 року. *Газета Україна-Business*. 2000. № 20. С. 4-5.

370. Проект Концепції розвитку страхування в Україні на період до 2005 року. *Газета Україна-Business*. 1998. № 41. С. 3.

371. Прохоров В. Плата за риск. *Економіка и жизнь*. 2002. №8. С.8.

372. Психологічний словник / авт.-уклад.: В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова ; за ред. Н. А.Побірченко. Київ : Наук. світ, 2007. 274 с. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf%20

373. Пустовіт Р., Овчарук М. Теоретичний аналіз процесу інституціоналізації в постсоціалістичних економіках. *Економіка України*. 2008. № 6. С. 14–26.

374. Радіонов Ю. Д. Інститути та їх роль у розвитку національної економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 3. С. 24-30. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2017/6.pdf

375. Раєвнева О. В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі : монографія. Харків : ВД "ІНЖЕК", 2006. 496 с.

376. Раєвнева О. В., Аксьонова І. В., Свидло Г. І. Статистичні методи оцінки регіонального розвитку. Харків, 2016. 328 с.

377. Райффайзен Банк Аваль та FlyRe запустили онлайн біржу страхування для позичальників. 21 Квітня 2015. URL: <https://raiffeisen.ua/news/rajffajzen-bank-aval-ta-flyre-zapustili-onlajn-birzhu-strahu-233>

378. Реверчук С. К., Сива Т. В., Кубів С. І., Вовчак О. Д. Історія страхування: підручник ; за ред. С.К. Реверчука. Київ: Знання, 2005. 213 с.

379. Реформа фінансового сектора. URL: http://ukrreform.com/presentation_of_reform.

380. Реформування державного управління в Україні: проблеми і перспективи / кол. авт.; наук. кер. В.В. Цветков. Київ : Оріяни, 1998. 364 с.
381. Резникова В. Посередництво на страховому ринку. *Право України*. 2010. № 4. С. 275–282.
382. Рівень інфляції знизився з 10000% у 1993 році до 40% торік. *Україна Business*. 1997. № 21-22. С. 10.
383. Рівень інфляції та девальвації за 1993-1999 рр. *Україна Business*. 1999. № 33. С. 4.
384. Річні дані кількості населення 1990-2020 рр. *Державна служба статистики*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/ds/nas_rik/nas_90_20.xlsx
385. Романенко О. Р. Фінанси : підручник. Київ : Центр навч. літ-ри, 2004. 294 с.
386. Ротова Т. А., Руденко Л. С. Страхування : навч. посіб. Київ: КНТЕУ, 2001. 400 с.
387. Ротова Т. А. Страховий омбудсмен: світовий досвід та вітчизняні реалії. Фінансова політика у системі соціально-економічного розвитку України : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 13–14 квіт. 2016 р.) ; відп. за вип. І. Я. Чугунов. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. С. 138-139.
388. Руда Т. В., Несторишен І. В., Попель С. А. Теоретико-методичні підходи до оцінювання ефективності діяльності органів митного контролю. *Вісник Запорізького національного університету*. 2014. № 1(21). С. 220-228.
389. Руденко А. О. Формування законодавства про страхування до 1917 року. *Молодіжний науковий вісник Української академії банківської справи. Серія: "Юридичні науки"*. 2015. № 2(9). С. 20-25.
390. Рудик В. К. Історичний аспект розвитку страхування. *Економіка АПК*. 1997. №7. С.47-49.
391. Рудніцька Р. М., Сидорчук О. Г. Сутність та зміст механізмів державного управління та принципів їх функціонування. *Публічне управління: теорія та практика*. 2014. Вип. 4. С. 50-60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pubupr_2014_4_10

392. Рудь І. Аналіз страхового ринку України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 10. С. 856–859.

393. Ручкіна В. М. Система страхування в країнах перехідної економіки: структура, механізм функціонування, тенденції : автореф. дис. ... канд. економ. наук : 08.00.01. Донецьк, 2007. 20с.

394. Савчук Б. Внесок С. Федака у розвиток Українського страхового товариства “Дністер” у Львові (1892-1914 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: історія*. 2016. Вип. 2. Ч. 3. С. 18–22. URL: https://www.academia.edu/Внесок_С_Федака_у_розвиток_Українського_страхового_товариства_Дністер_у_Львові_1892_1914_рр_

395. Самойловський А. Л. Менеджмент страхування : монографія. Київ : Видавничий дім „Корпорація”, 2007. 318 с.

396. Саух І. В. Державне регулювання розвитку туризму: сутність поняття та проблеми визначення. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 4 (154). С. 59-66.

397. Сафонов Ю. М., Григор’єв Г. С. Механізм державного регулювання фінансово-економічних процесів. *Ефективна економіка*. 2018. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6149>

398. Свірський В. Роль фінансової системи у соціально- економічному розвитку держави. *Світ фінансів*. 2008. 3 (16). С. 47-57

399. Середня зарплата в Україні на 2021. *Міністерство фінансів України*. URL: <https://index.minfin.com.ua/labour/salary/average/>

400. Селіверстова Л. С. Державне регулювання страхового ринку України: сутність та особливості. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2016. № 12 (187). С. 3-9.

401. Сімаков К. І., Федоренко К. А. Банківська процентна та облікова політика як інструмент грошово-кредитного регулювання цінової стабільності. *Вісник економічної науки України*. 2020. № 2. С. 152-157. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.2\(39\).152-157](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.2(39).152-157).

402. Скаун О.Ф. Теорія права і держави : підруч. 3-те вид. Київ : Алерта;

ЦУЛ, 2011. 524 с.

403. Слесарук С. Банки «нарисовали» страховщикам миллиард. *Деловая столица*. 2016. № 27. С. 7.

404. Слободянюк О. В. Страховий ринок у категоріях інституціональних теорій. *Економіка та держава*. 2016. №2. С. 61-64.

405. Слободянюк О., Орлов В. Моделювання фінансової діяльності страхових компаній в умовах ризикового страхування. *Modeling the development of the economic systems*. URL: <https://mdes.khmnu.edu.ua/index.php/mdes/article/view/5/9>. DOI: 10.31891/mdes/2021-1-9

406. Словник української мови : в 10 т. / ред. колегія : акад. І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наукова думка. – Т. VIII. Природа–Ряхтливий, 1977. 840 с.

407. Словник фінансово-правових термінів / за заг. ред. д. ю. н., проф. Л. К. Воронової. – 2-ге вид. , переробл. і доповн. Київ : Алерта, 2011. 558 с. URL: <http://ndi-fp.nusta.com.ua/newsView/85/>

408. Смоляк В. А. Визначення факторів впливу на рівень фінансової безпеки страхової компанії. *Ефективна економіка*. 2016. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4981>

409. Соболев Р. Г. Сутність державного регулювання страхової діяльності в Україні. Сутність державного регулювання страхової діяльності в Україні. *Державне будівництво*. 2009. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2009_1_15.

410. Соболев Р. Г. Розвиток страхового ринку України в умовах світової фінансової кризи. *Державне будівництво*. 2009. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2009_2_19

411. Сова О. Ю. Основні тренди страхового ринку України. *Вчені записки університету “КРОК”. Серія : Економіка*. 2018. Вип. 3. С. 59–67.

412. Сороківський В., Кузьма Х., Івасяк В. Статистичний підхід до оцінювання величини фінансових ресурсів страхових компаній. *Молода спортивна наука України*. 2020. Т. 4. С. 121-122. URL: <http://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/30138/1/1096-2203-1-SM.pdf>

413. Сороко В. М. Результативність та ефективність державного управління і місцевого самоврядування : навч. посіб. Київ : НАДУ, 2012. 260 с.

414. Сосновська О. О., Деденко Л. В. Ризик-менеджмент як інструмент забезпечення стійкого функціонування підприємства в умовах невизначеності. *Європейський науковий журнал економічних та фінансових інновацій*. 2019. № 1(3). С. 70–79.

415. Социально-экономический потенциал устойчивого развития : учебник / под ред. проф. Л.Г. Мельника (Украина) и проф. Л. Хенса (Бельгия). Сумы: ИТД “Университетская книга”, 2007. 1120 с. URL: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/44621/1/Melnyk_SEP_UR.pdf

416. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / уклад. В. І. Волович, В. І. Тарасенко, М. В. Захарченко та ін. Київ. 1998. 736 с. URL: <https://subject.com.ua/sociology/dict/404.html>.

417. Соціальне страхування : навч. посібник / В. Безугла, О. Загірняк, Л. Шаповал. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 425 с.

418. Соціальне страхування : підручник / С. Юрій, М. Шавріна, Н. Шаманська. Київ : Кондор, 2004. 464 с.

419. Соціально-економічний механізм регулювання ринку праці та заробітної плати / Д. П. Богиня, Г. Т. Куликов, В. М. Шамота, Л. С. Лисого та ін.; Ін-т економіки НАНУ України. Київ : Вид. полігр. дільниця ІЕ НАН України, 2001. 300 с.

420. Стан, розвиток та державне регулювання діяльності малих підприємств в Україні : монографія / Корінев В. Л., Пивоваров М. І., Погрібняк М. А., Брильов С. І. Запоріжжя : КПУ, 2009. 244 с.

421. Статистичний щорічник України за 2008 рік. Київ : Державне підприємство “Інформаційно-аналітичне агентство”, 2009. С. 59–60

422. Степаненко Н. О. Внутрішньофірмове планування діяльності промислових підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.02. Харківський державний економічний університет. Харків, 2000. 21 с.

423. Стратегічне управління страховою компанією : монографія / Фурман В. М., Філонюк О. Ф., Ніколенко М. П., Барановський О. І. та ін. ; наук. ред. та

кер. кол. авт. д-р екон. наук В. М. Фурман. Київ : КНЕУ, 2008. 440 с.

424. Стратегія НБУ до 2025 року. *Національний банк України*. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_NBU.pdf?v=4

425. Стратегія реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015–2020 роки : Розпорядження Нацкомфінпослуг від 19.03.2015 р. № 499. URL: <http://nfp.gov.ua/news/918.html>.

426. Стратегія реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012–2017 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.10.2012 р. №867-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/867-2012-%D1%80#Text>.

427. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року : Рішення Правління НБУ від 26 грудня 2019 року № 1010-рш. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_FS_2025.pdf?v=4

428. Стратегія розвитку фінтеху в Україні до 2025 року. *Національний банк України*. URL: https://bank.gov.ua/ua/file/download?file=Strategy_finteh2025.pdf

429. Страхова система / за ред. докт. екон. наук, проф. С. К. Реверчука. Львів, ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 360 с.

430. Страхувий і перестраховий ринки в епоху глобалізації : монографія / Козьменко О. В., Козьменко С. М., Васильєва Т. А. та ін. Суми : Університетська книга, 2011. 388 с.

431. Страхова група ТАС. Офіційний сайт. URL: <https://sgtas.ua/>

432. Страхування в Україні: аналітичний звіт – 2012. Київ. 2013. С.38.

433. Страхування : підручник / [керівник авт. колективу і наук. ред. С. С. Осадець, д-р ек. наук, проф.]. – 2-ге вид., допов. і переробл. Київ : КНЕУ, 2002. 599 с.

434. Страхування : підручник / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич, Р. В. Пікус та ін.; ред. В. Д. Базилевич. Київ: Знання, 2008. 1019 с.

435. Страхування: теорія та практика : навч.-мет. посіб. / Внукова Н. М., Успенко В. І., Временко Л. В. та ін. ; за загальною редакцією проф. Внукової Н. М. Харків: Бурун Книга, 2004. 376 с.

436. Суворов В. В. Окремі аспекти оцінки ефективності здійснення митної справи в Україні. *Митна безпека*. 2010. № 2. С. 107-115.

437. Судова реформа: що передбачає Стратегія сталого розвитку судової системи на 2021 - 2025 роки. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ua/news/200669_sudova-reforma-shcho-peredbacha-strategya-stalogo-rozvitku-sudovo-sistemi-na-2021---2025-roki

438. Супрун А. А., Арієнчук А. М. Інноваційна діяльність страхових компаній: можливості і ризики. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 47-2. С. 53-57. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-44>. http://bses.in.ua/journals/2019/47_2_2019/12.pdf

439. Супрун А. А., Бессінна О. С. Діяльність страхової галузі в умовах пандемії Covid-19: проблеми і можливості. *Економічний простір*. 2020. № 161. С. 124-129. URL: <http://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/692/674> DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/161-23>.

440. Супрун Л. В. Поняття перестраховальної діяльності та перестрахової компанії. *Наукові записки. Юридичні науки*, 2006. Т. 53. С. 101 –104.

441. Сутність поняття “інфраструктура страхового ринку”. URL: http://uig.com.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=150&Itemid=47

442. Сутність поняття „розвиток” : Академічний тлумачний словник української мови (1970-1980). URL: <http://sum.in.ua/s/rozvytok/>

443. Сушик О. Я. Ядерне страхування в країнах Європейського Союзу: правові аспекти. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2012. Вип. 92. С. 49-53.

444. Тарнавська Т. В. Генеза поняття «система»: історичний огляд. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2011. 6(47). С. 129-139. http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/domtp_2011_6_18.pdf

445. Татаріна Т. В. Інституціональна структура ринку страхування життя в Україні: стан і перспективи розвитку. *Бізнес Інформ*. 2019. № 9. С. 281-286.

446. Тенденції тіньової економіки в Україні (за III квартал 2007 року).

Міністерство економіки України. Департамент економічної стратегії. Відділ економічної безпеки та детінізації економіки. 2008. 6 с. URL: http://www.me.gov.ua/file/link/114747/file/Zapiska_26.doc.

447. Технології витісняють традиційне страхування. URL: <https://uteka.ua/ua/publication/news-14-delovye-novosti-36-texnologii-vytesnyayut-tradicionnoe-strahovanie>.

448. Тищенко А. Н., Кизим Н. А., Догадайло Л. В. Экономическая результативность деятельности предприятий : монография. Харків : ИД „ИНЖЕК”, 2005. 168 с.

449. Тищенко Д. О. Теоретичні підходи до цілей державного регулювання страхового ринку. *Економіка та держава*. 2016. №12. С. 94-96.

450. Ткач А. А. Інституціональна економіка. Нова інституціональна економічна теорія. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 304 с.

451. Ткаченко Н. В. Державне регулювання страхової діяльності. *Вісник СевНТУ. Серія : Економіка і фінанси*. 2010. Вип. 109. С. 157-162.

452. Ткаченко Н.В. Державне регулювання страхової діяльності: новації в сучасному вимірі. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2022. № 3(31). С. 139-149.

453. Ткаченко Н.В. Споживацька лояльність як маркер ефективності страхового бізнесу в умовах діджиталізації страхового ринку. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2022. № 26(54). С. 101–106.

454. Ткаченко Н. В. Забезпечення фінансової стійкості страхових компаній: теорія, методологія та практика : монографія. Черкаси: Черкаський ЦНТЕІ, 2009. 570 с.

455. Ткаченко Н. В. Розвиток перестраховування як важіль забезпечення фінансової стійкості страховиків. *Фінанси України*. 2009. №3. С. 119-123.

456. Ткаченко Н. В. Вплив іноземного капіталу на розвиток страхової системи України. *Фінанси України*. 2007. №6. С.115-121.

457. Ткачова О. К. Методологічні аспекти оцінювання ефективності діяльності митних органів за допомогою економіко-математичних методів.

Держава та регіони. 2010. № 1. С. 185-189.

458. Тлумачний словник Даля онлайн. URL: <http://slovardalja.net/word.php?wordid=37673>.

459. Третьяк К. В. Вхідне перестраховання як інструмент залучення коштів до вітчизняної економіки. *Перспективні напрями наукових досліджень – 2015* : зб. тез доповідей Міжнар. наук. конф. (м. Братислава, 17-22 жовтня 2015). Київ : Вид-во “Центр навчальної літератури”, 2015. Т. 1. С. 110-112.

460. Троян Я. Інститут забезпечення конституційних прав і свобод: поняття, основні ознаки. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 210-215. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2355/Instytut%20zabezpechennia%20konstytutsiinykh%20prav%20i%20svobod_Troian_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y

461. Труфанов С. Н. Классическая теория познания Вильгельма Гегеля. URL: <http://www.hegel.ru/trufanov1.html>

462. Туган-Барановський М.І. Основи політичної економії. Науковий редактор, автор передмови і вступної статті С. М. Злупко. Львів : Видавничий центр ЛНУ, 2003. С.354-361.

463. Турчинов О. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження. Київ : АртЕк, 1995. 300 с.

464. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : ратифіковано із заявою Законом від 16.09.2014 № 1678-VII. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

465. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text

466. Про корпоратизацію підприємств : Указ Президента України від 15 червня 1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/210/93#Text>

467. Статистичні дані щодо кількості страхових компаній, обсягу активів, страхових премій та резервів страхових компаній. *Газета Україна Business*. 1991-2001.

468. Україна має бути готовою до злиття з європейськими та міжнародними ринками. URL: <http://uacrisis.org/ua/golova-nackomisiyi-u-sferi-fin-rinkiv>.

469. Уманців Ю. Страховая деятельность в Украине. *Бизнес Информ*. 1998. № 3. С. 63–65.

470. Універсальний словник-енциклопедія / [Гол. ред. ради чл.-кор. НАНУ М. Попович]. Київ : Ірина, 1999. 1551 с. URL: <http://slovopectia.org.ua/29/53409/20574.html>

471. Ущатовський Ю. В. Програма наукових досліджень інституціоналізму: “ендогенізація інституцій” та економічна культура. *Вісник ЖДТУ*. 2014. № 4 (70). С. 144-150. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdtu_econ_2015_1_22

472. Федина В. В., Кобзар І. А. Інтернет-маркетинг в діяльності страхових компаній. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. 2018. № 1. С. 239–251.

473. Филонюк А. Ф., Залетов А. Н. Страховая индустрия Украины: стратегия развития. Киев : Международная агенция „БИЗОН”, 2008. 448 с.

474. Філіпенко А. С. Цивілізаційні виміри економічного розвитку : монографія. Київ : Знання України, 2002. 190 с.

475. Філософський енциклопедичний словник / за ред. Шинкарука В. І. – Київ : Абрис, 2002. 760 с. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovnyk.pdf

476. Фінанси (теоретичні основи) : підруч. / М. В. Грідчина, В. Б. Захожай, Л. Л. Осіпчукта та ін. – 2-ге вид., випр. і допов. Київ : МАУП, 2004. 312 с.

477. Фінансова енциклопедія / О. П. Орлюк, Л. К. Воронова; за ред. О. П. Орлюк. Київ : Юрінком Інтер., 2008. 472 с.

478. Фінансовий бізнес: теорія і практика : монографія / за ред. Реверчука С. К. Львів, 2018. 196 с.

479. Фурман В. М. Страхування: теоретичні засади та стратегія розвитку : монографія. Київ : КНЕУ, 2005. 296 с.

480. Фурман В. Страховий ринок в Україні: проблеми становлення та

стратегія розвитку : автореф. дис. ... докт. екон. наук : 08.04.01. ; ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». Київ, 2006. 36 с.

481. Хавтур О. В. Формування та розвиток національного страхового ринку в умовах перетворень. *Світ фінансів*. 2004. Вип. 1. С. 118-129. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/16/17>

482. Харченко Н. П. Поняття механізму держави, наукові пошуки теоретико-правової дефініції. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия "Юридические науки"*. 2007. Т. 20 (59). № 2. С. 278–284.

483. Хоминич И. П., Тихомиров С. Н. Методология формирования национальной страховой системы в контексте системного анализа. *Финансы*. – 2008. №3. С.44-48.

484. Худяков А. И. Финансовое право Республики Казахстан. Алматы : Каржы-каражат, 1995. 224 с.

485. Хужамов Л. Т. Функциональная и структурная организация рынка страховых услуг России в процессе его становления : дис. канд. екон. наук : 08.00.10 / Институт экономики, права и гуманитарных специальностей. Краснодар, 2005. 168 с.

486. Цибульський В. О. Теоретичні проблеми аналізу місця і ролі державного регулювання в умовах транзитивної економіки. *Вісник ЖДТУ*. 2007. №1 (39). С. 208-213.

487. Цуркан І. М., Добровольський А. О. Розвиток ринку страхування життя в контексті забезпечення соціального захисту населення України. *Економічний простір*. 2017. № 123. С. 127-143.

488. Чернецький В. Ю. Інституційний механізм реалізації державної політики в галузі охорони здоров'я . *Економіка будівництва і міського господарства*. 2012. Т. 8. № 4. С. 315-322. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ebimg_2012_8_4_9

489. Чиж Л. М. Види та класифікація ризиків на ринку банківських металів. *Економічний вісник Переяслав-Хмельницького університету*. 2011. Вип. 17/2. С. 184-188.

490. Чиж Л. М. Історико-економічні передумови розвитку і регулювання ринку банківських металів. *Галицький економічний вісник*. 2011. № 4 (33). С. 175-181.

491. Чиж Л. М. Особливості відмивання грошей на ринку дорогоцінних металів. *Ефективна економіка*. 2012. №1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=887>

492. Чиж Л. М. Особливості інвестиційної політики страхових компаній в Україні. *Актуальні економіко-правові проблеми розвитку суб'єктів господарювання в Україні: теоретичні й практичні аспекти* : тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих вчених (м. Харків, 7 грудня 2013 р.). Харків, 2013.

493. Чиж Л. М. Перестрахові компанії як елемент страхової системи. *Страховий ринок України в умовах фінансової глобалізації* : тези доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 10 квітня 2014 р.). Київ, 2014. С. 361-364.

494. Чиж Л. М. Проблеми розвитку страхового ринку України. *Страховий ринок України в умовах фінансової глобалізації* : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 10-12 жовтня 2012 р.). Київ, 2012. С. 240-242.

495. Чиж Л. М. Ринок золотих монет: еволюція та особливості функціонування. *Науковий вісник НЛТУУ*. 2011. Вип. 21.17. С. 294-299.

496. Чиж Л. М. Розвиток страхового ринку України у післякризовий період. *BIFCON'13: Banking, Insurance, Finance Conference* : тези доповідей I Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Львів, 29 березня 2013 р.). Львів, 2013. URL : <http://www.bsb.lviv.ua/node/26>

497. Чиж Л. М. Страхова система як об'єкт державного управління. *Тенденції та стратегії забезпечення сталого розвитку страхового ринку України* : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції "Грудневі читання – 2103" (м. Київ, 12 грудня 2013 р.). Київ, 2013. Том 2. С. 286-288.

498. Чиж Л. М. Страхування як метод мінімізації ризиків на ринку

банківських металів. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. №1. С. 129-132.

499. Чиж Л. М. Сутність та елементи страхової інфраструктури України. *Актуальні економіко-правові проблеми розвитку суб'єктів господарювання в Україні: теоретичні й практичні аспекти* : тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих вчених, (м. Харків, 7 грудня 2012 р.). Харків, 2012. С. 31-32.

500. Чиж Л. М. Сутність та ознаки грошового господарства страхових компаній в Україні. *Проблеми забезпечення стабільного розвитку національних банківських систем: теорія, практика та світовий досвід* : тези доповідей I Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 13-14 січня 2012 р.). Львів, 2012. С. 186-187.

501. Чиж Л. М. Сутність, структура та функції страхового капіталу. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2012. №1 (7). URL: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/eui/2012_1/PDF/12%D1%81hlmfsk.pdf

502. Чугунов І. Я. Євроінтеграційний розвиток фінансової системи України. Київ : Акад. фін. упр., 2009. 471 с.

503. Чухно А. А., Юхименко П. І., Леоненко П. М. Інституціонально-інформаційна економіка : підручник. Київ, 2010. 687 с.

504. Шевченко В. Визначення стратегічних напрямів подальшого розвитку міжнародного страхового ринку в умовах глобалізації. *Економіка*. 2014. № 10. С. 230–236.

505. Шевченко В. В. Приватне банкірське підприємництво в Одесі. Частина друга. Банкірські дома і контори міста в 60-х рр. XIX – на початку XX С. 74-118. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-5562-3/5.pdf>

506. Шигун М. М., Ходзицька В. В. Політичні ризики та їх оцінка в стратегічному управлінському обліку. *Accounting and Finance*. 2015. № 2 (68). С. 71-75.

507. Шинкаренко В. Г., Бурмака Н. Н. Исследование сущности понятия «Развитие социально-экономической системы». *Економіка транспортного*

комплекса. 2013. № 21. С. 73–86.

508. Шишпанова Н. О., Хоренженко В. В. Вплив макроекономічних показників України на формування обсягів страхових платежів страховими компаніями. *Науковий вісник ІФНТУНГ. Серія: Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості*. 2020. № 1(21). С. 202-209. URL: <https://eung.nung.edu.ua/index.php/ecom/article/view/292/275>. DOI:10.31471/2409-0948-2020-1(21)-202-209.

509. Шірінян Л. В. Фінансове регулювання страхового ринку України: проблеми теорії та практики : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 458 с.

510. Шірінян Л. В., Шірінян А. С., Роганова Г. О. Вплив розмірів активів страховиків на ефективність їхньої діяльності на прикладі компаній Німеччини. *Фінанси України*. 2019. № 8. С. 45-60. DOI: <https://doi.org/10.33763/finukr2019.08.045>

511. Шірінян Л., Бойко С., Толстенко О. Аналіз і прогнозування надходжень до державного бюджету України від податку на прибуток страхових компаній. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2019. 3(204). С. 56-64. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/visnyk/ekonom_204_2019.pdf#page=56 ; DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2019/204-3/8>

512. Шолом А. С., Беренда С. В. Етимологія поняття «institution» та еволюція його змістовної сутності в економічних дослідженнях на прикладі СОТ. *Проблеми економіки*. 2015. № 1. С. 319-325. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2015-1_0-pages-319_325.pdf

513. Штець Т. Ф. Світовий досвід впровадження механізмів державного регулювання розвитку сектора цифрової економіки. *Вчені записки Університету “КРОК”*. 2019. № 1 (53). С. 84-89. <http://snku.krok.edu.ua/index.php/vcheni-zapiski-universitetu-krok/article/view/149/169>

514. Шуліка А. А. Політична бідність як фактор виключення суспільних

груп зі сфери прийняття політичних рішень. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса, Сер.: Політичні науки*. 2017. С. 24-27.

515. Шумелда Я. П. Страхування : навч. посіб. Київ : Міжнародна агенція “БІЗОН”, 2007. 384 с.

516. Ще один лайф-страховик отримав валютну ліцензію. 27 травня 2021 р. *Національний банк України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/sche-odin-layf-strahovik-otrimav-valyutnu-litsenziyu>

517. Щерба С. П., Заглада О. А. Філософія : підручник. Житомир : «Полісся», 2009. 548 с.

518. Юхименко В. М. Страховий ринок України в контексті впровадження вимог Solvency II. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 12. Ч. 2. С. 190–193. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/12_2_2017ua/43.pdf

519. Юхименко П. І., Львовчкін С. В., Федоров В. М., Юрій С. І. Фінансова думка України : монографія ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. В. М. Федосова. Київ : Кондор ; Тернопіль : Економічна думка, У 3 т. 2010. Т. 1. 687 с.

520. Яворська Т. В. Адміністративні інструменти державного регулювання страхового підприємництва України : зб. наук. праць Черкаського державного технологічного ун-ту. Серія : “Економічні науки”: Вип. 27 : у 3 ч. – Черкаси : ЧДТУ, 2011. Частина 1. С. 33–38.

521. Яворська Т. В. Державне регулювання страхового підприємництва в Україні : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 420 с.

522. Яворська Т. В. Державне регулювання страхового підприємництва в Україні : дис. ... д-ра. економ. наук : 08.00.03. Львів: ЛНУ. 2013. 478 с.

523. Яворська Т. В. До питання про сутність страхової компанії. *Проблеми розвитку фінансової системи України в умовах євроінтеграції* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Львів : Львів. держ. фінансова академія, 2007. С. 264–265.

524. Яворська Т. В. Організаційно-правові форми страхового

підприємництва. *Національний лісотехнічний університет України*. 2007. Вип. 17.6. С. 226-231. URL: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2007/17_6/226_Jaworska_17_6.pdf

525. Яворська Т. В. Понятійно-категоріальний апарат теорії державного регулювання страхового підприємництва. *Наук. вісн. Ужгородського ун-ту. Сер. : Економіка*. 2010. Спец. випуск 29 (Ч. 2). С. 305–309.

526. Яворська Т. В. Страхове підприємництво в господарській системі України : монографія. Львів : ЛА “Піраміда”, 2011. 240 с.

527. Яворська Т. В. Страхові послуги : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 350 с. URL: <https://posek.km.ua/biblioteka/C/Страхові послуги Яворська Т.В..pdf>

528. Яворська Т. В., Войтович Л. М. До питання про механізм державного регулювання розвитку страхової системи. *Ринок фінансових послуг України в епоху діджиталізації* : збірник тез доповідей XIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 5-6 грудня 2019 р.). Київ, 2019. Вип. XIII. Том 2. С. 114-116.

529. Яворська Т. В., Войтович Л. М. Еволюція розвитку страхової системи в Україні: виклики та загрози. *Modern Tendencies in Business and Public Sector*. Monograph. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2016. P. 154-165.

530. Яворська Т. В., Войтович Л. М. Інвестиційна діяльність страхових компаній в Україні: стан та прогноз розвитку. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія “Економіка”*. 2020. № 17(45). С. 106-112.

531. Яворська Т. В., Войтович Л. М. Інвестиційні ризики страхових компаній та недержавних пенсійних фондів в Україні. *Актуальні проблеми зміцнення економічної безпеки держави та суб’єктів господарської діяльності* : збірник тез доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 10 квітня 2020 р.). Львів, 2020. С. 185-188.

532. Яворська Т. В., Войтович Л. М. Інноваційний розвиток страхової системи України. *Управління інноваційним процесом в Україні: проблеми комерціалізації науково-технічних розробок* : тези доповідей VII Міжнародної

науково-практичної інтернет-конференції (м. Львів, 17-19 травня 2018 р.). Львів, 2018. С. 137-139.

533. Яворська Т. В., Войтович Л. М. Конкурентна політика у страховому підприємстві розвинутих країн. *Сучасні проблеми бухгалтерського обліку та фінансів* : програма і матеріали Всеукраїнської наукової конференції (м. Київ, 21 -22 листопада 2018 р.). Київ, 2018 р. С. 160-161.

534. Яворська Т. В., Войтович Л. М. Права споживачів страхових послуг в Україні. *Страховий ринок України на шляху євроінтеграції* : збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 17-18 квітня 2018 р.). Київ, 2018. С. 135-139.

535. Яворська Т. В., Чиж Л. М. Особенности финансового мониторинга страховых компаний в Украине. *Вестник Казахского экономического университета им. Т. Рыскулова*. 2014. №1. С. 91-99.

536. Яковенко Р. В. Політичні фактори інфляції в Україні. *Стратегія підприємства: підприємницький контекст* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 16–17 листоп. 2017 р. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ “Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана”. Київ : КНЕУ, 2017. С. 104–105.

537. Яременко О. Л. Механізм інституційних змін. *Економічна теорія*. 2006. № 1. С.3-12.

538. About Finantsinspeksioon. URL: <https://www.fi.ee/en/finantsinspeksioon/about-finantsinspeksioon>

539. Adizes I. (2004). *Managing Corporate Lifecycles: How to Get to and Stay at the Top*. Santa-Barbara : The Adizes Institute Publishing, 2004. 278 p. URL: https://adizes.com/wp-content/uploads/ManagingCorpLifecycles1_freechptr_2.pdf

540. Annual report 2019-2020 (2020). Insurance Europe [online]. URL: <https://insuranceeurope.eu/2019-2020-annual-report-published>

541. Annual report 2020 Federal Financial Supervisory Authority (Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht – BaFin). 150 p. URL: https://www.bafin.de/SharedDocs/Downloads/EN/Jahresbericht/dl_jb_2020_en.pdf?__blob=publicationFile&v=3

542. Annual report of the Financial Supervisory Authority 2019. Financial

Supervisory Authority. URL: <https://en.fme.is/media/utgefid-efni/Arsskyrsla-2019-ENSK-20190821.pdf>

543. Aoki M. Endogenizing Institutions and Institutional Changes. *Journal of Institutional Economics*. 2007. Vol. 3. P. 1-31. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1744137406000531>

544. Aon launches January 2019 Reinsurance Market Outlook report. URL: <https://www.aon.com/unitedkingdom/media-room/articles/january-2019-reinsurance-market-outlook-report.jsp>

545. Austrian Financial Market Authority (FMA). URL: <https://www.fma.gv.at/en/insurance/sustainable-finance/>

546. BaFin's Digitalisation Strategy. https://www.bafin.de/SharedDocs/Downloads/EN/dl_digitalisierungsstrategie_en.pdf?__blob=publicationFile&v=2

547. Bertalanffy L. von. The History and Status of General Systems Theory. *The Academy of Management Journal*, Vol. 15, No. 4, General Systems Theory (Dec., 1972), P. 407-426 URL: https://monoskop.org/images/7/77/Von_Bertalanffy_Ludwig_General_System_Theory_1968.pdf

548. Boulding, K. E. (1956). General systems theory – the skeleton of science. *Management Science*. 2(3). 197-208. URL: <https://www.jstor.org/stable/2627132>

549. Brian R. Gaines. Progress in General Systems Research, G.J., Ed. *Applied General Systems Research*. P. 3-28. New York, USA: Plenum Press, 1978 URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-4757-0555-3_1

550. Christian Thimann. Regulating the global insurance industry: Motivations and challenges. 10 October 2014. URL: <https://voxeu.org/article/regulating-global-insurance-industry-motivations-and-challenges>)

551. Chyzh L. Insurance infrastructure of Ukraine: nature, elements and functions. *Sustainable Development*. 2014. Vol. 14. P. 20-25.

552. Commons R. John. *Institutional Economics*. *American Economic Review*. 1931. Vol. 21. P. 648-657. URL: <https://socialsciences.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/commons/institutional.txt>

553. Corruption Perceptions Index. Transparency International. URL:

<https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/nzl>

554. Cyber insurance worldwide. URL: <https://www.statista.com/study/27800/cyber-insurance-statista-dossier/>

555. Cyber risks: what is the impact on the insurance industry? URL: https://www.eiopa.europa.eu/media/feature-article/cyber-risks-what-impact-insurance-industry_en

556. Czech National Bank – Financial Market Supervision Report – 2020. 72 p. URL: https://www.cnb.cz/export/sites/cnb/en/supervision-financial-market/galleries/aggregate_information_financial_sector/financial_market_supervision_reports/download/fms_2020.pdf

557. Downs A. The Life Cycle of Bureaus. Inside Bureaucracy. San Francisco: Little, Brown and Company, 1967. P. 296–309. URL: <http://www.des.ucdavis.edu/Faculty/Sabatier/downs.pdf>

558. Financial market participants by categories. URL: <https://www.fma-li.li/en/financial-centre/financial-market-participants.html>

559. Financial market supervision. URL: <https://www.nbs.sk/en/financial-market-supervision1>

560. Financial Stability Review 2021: II. 89 p. URL: <https://www.centralbank.ie/docs/default-source/publications/financial-stability-review/financial-stability/financial-stability-review-2021-ii.pdf>

561. Financial stability. URL: <https://www.cb.is/financial-stability/>

562. FIN-FSA – Annual Report 2020. 54 p. URL: https://www.finanssivalvonta.fi/globalassets/en/publications/annual-report-2020/annual_report_2020_pdfa.pdf

563. Flamholtz, Eric. Growing pains : transitioning from an entrepreneurship to a professionally managed firm / Eric Flamholtz & Yvonne Randle.—4th ed. San Francisco : Jossey-Bass, 2007. URL: http://www.groundswelldiagnostics.com/pdfs/growing_pains_book_excerpt_courtesy_jossey-bass.pdf

564. Franklin Allen, Douglas Gale. Comparative Financial Systems: A Survey: Wharton School University of Pennsylvania Philadelphia, April 2001. 80 p. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=>

rja&uact=8&ved=2ahUKEwjQ5sLa14PrAhWBi8MKHWuaC3gQFjAAegQIAhAB&url=https%3A%2F%2Fcore.ac.uk%2Fdownload%2Fpdf%2F6649943.pdf&usg=AOvVaw0A2Zvoo6mmQ2pFcbRgGTj8

565. FT Lab. URL: <https://www.dfsa.dk/Supervision/Fintech/FT-lab>

566. Garry J. Schinasi. Safeguarding Financial Stability: Theory and Practice. Foreign affairs (Council on Foreign Relations). January 2006. Vol. 85 (2). P. 191 DOI: 10.2307/20031932

567. Get your estimate in seconds. Ethoslife. URL: <https://www.ethoslife.com/>

568. Giovanni Busino. The signification of Vilfredo Pareto's sociology. European Journal of Social Science. XXXVIII-117 | 2000, Online since 18 December 2009, connection on 19 April 2019. URL : <http://journals.openedition.org/ress/730> ; DOI : 10.4000/ress.730

569. Global financial innovation network. URL: <https://www.thegfin.com/about>

570. Global Reinsurance Highlights 2020 / S&P Global Ratings and Intelligent Insurer. URL: <https://mailchi.mp/d6d842138a17/vipvf33>

571. Greif, A. Institutions and the Path to the Modern Economy: Lessons from Medieval Trade. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 526 p. URL:https://web.stanford.edu/~avner/Greif_Institutions/0%201%20Chapter%201%20Introduction.pdf

572. Greiner L. Evolution and Revolution as Organization Grow. Harvard Business Review. 1998. Vol. 76 (3). P. 55–67. URL: <https://charlesmcelveen.com/wp-content/uploads/2018/06/Evolution-and-Revolution-as-Organizations-Grow.pdf>

573. Gurusamy S. Financial services. Second Edition. – Tata McGraw Hill Education Private Limited, 2009. 590 p URL: https://books.google.co.in/books?id=hd_y8FG8c4C&printsec=frontcover&hl=uk&num=100#v=onepage&q&f=false

574. How the pandemic boosted innovation within the insurance industry. 2021. URL: <https://www.wenalyze.com/innovation-insurance/>

575. Financial Market Authority of Liechtenstein. URL: <https://www.fma->

li.li/en/fma.html

576. Hurina Olena, Krylenko Volodymyr, Novikov Ihor. Forecasting the Main Indicators of Insurance Companies. *Modern Economics*. 2021. № 25. P. 52-57. URL: <http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/8980/1/hurina.pdf> ; DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V25\(2021\)-08](https://doi.org/10.31521/modecon.V25(2021)-08)

577. Indicators of shadow economy. The World bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator>.

578. Information on the Insurance Compensation Fund. URL: <https://www.centralbank.ie/regulation/industry-market-sectors/insurance-reinsurance/solvency-ii/insurance-compensation-fund>

579. Instant Everything. Lemonade. URL: <https://www.lemonade.com/>

580. Insurance and pensions. Reports from the supervised sectors for 2020. URL: <https://www.finanstilsynet.no/en/publications/annual-report/annual-report-2020/reports-from-the-supervised-sectors-for-2020/insurance-and-pensions/>

581. Insurance indicators: Penetration. Organization for economic co-operation and development. URL: <https://stats.oecd.org/Index.aspx?QueryId=25444>

582. Insurance undertakings. URL: <https://www.fi.se/en/insurance/apply-for-authorisation/insurance-undertakings/>

583. InsurTech 2021 Report. URL: <https://insurtech-insurance.nttdata.com/report/intro>

584. Isaeva E.A., Leshchenko J.G. (2019) Evaluation of the effectiveness of modern models of regulation of financial markets. *Kreativnaya ekonomika*. 13. (10). P. 2045-2066. DOI: 10.18334/ce.13.10.40967, c. 2053-2055

585. Joern H. Block, Christian O. Fisch & Mirjam van Praag (2017) The Schumpeterian entrepreneur: a review of the empirical evidence on the antecedents, behaviour and consequences of innovative entrepreneurship, *Industry and Innovation*, Vol. 24:1. P. 61-95, DOI: 10.1080/13662716.2016.1216397

586. Joseph A Schumpeter. *Business cycles : a theoretical, historical, and statistical analysis of the capitalist process*. New York Toronto London : McGraw-Hill Book Company, 1939. 461 p. URL: https://discoversocialsciences.com/wp-content/uploads/2018/03/schumpeter_businesscycles_fels.pdf

587. Jurisdiction: Finland authority: finnish financial supervisory authority (FIN-FSA). Sustainable Insurance Forum. URL: https://www.sustainableinsuranceforum.org/view_pdf.php?pdf_file=wp-content/uploads/2020/11/Finland-Finnish-Financial-Supervisory-Authority-FIN-FSA.pdf

588. Katz D., Kahn R. L. *The Social Psychology of Organizations*. New York : Wiley. – 2nd edition. – (April 24) 1978. 838 p.

589. Kimberly J.R., Miles R.E. *The Organizational life cycle: issues in the creation, transformation, and decline of organizations*. San Francisco: Jossey-Bass. San Francisco, 1980. 492 p.

590. Kit Smith. *126 Amazing Social Media Statistics and Facts*. Brandwatch. URL: <https://www.brandwatch.com/blog/amazing-social-media-statistics-and-facts/>

591. Laws and regulations related to insurance and pensions. URL: <https://www.finanstilsynet.no/en/laws-and-regulations/insurance-and-pensions/?header=Laws>

592. Laws, administrative rules and general guidance. URL: https://www.dfsa.dk/Rules-and-Practice/Transparency-and-accountability-in-the-field-of-insurance/Laws_administrative_rules_and_general_guidance

593. Lester D. *Organizational Life Cycle: A Five-Stage Empirical Scale*. *The International of Organizational Analysis*. 2003. Vol. 11. № 4. P. 339-354.

594. Levitt T. (1965) *Exploit the Product Life Cycle*. *Harvard Business Review*, Vol. 43, p. 81-94. URL: <https://hbr.org/1965/11/exploit-the-product-life-cycle>

595. Lippitt G. L., Schmidt W. A. *Crisis in a Developing Organization*. *Harvard Business Review*. 1967. Vol. 45. Issue 6. P. 102–112. URL: <https://hbr.org/1967/11/crises-in-a-developing-organization>

596. Mark Lounds. *Blockchain and its Implications for the Insurance Industry*. Munich RE. July 2020. URL: <https://www.munichre.com/us-life/en/perspectives/underwriting/blockchain-implications-insurance-industry.html>

597. Maslennikov Yevhen, Safonov Yurii, Kashubskiy Artur. *Time management and its implementation at production companies*. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2017. Vol. 3. Number 1. P. 82-87. URL:

<http://www.baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/163/170>.

598. Mazyopa J. (2019). Static Efficiency. Contrast with Dynamic efficiency
URL: <https://www.economicshelp.org/blog/glossary/static-efficiency/>

599. Merriam-Webster's Collegiate Dictionary. Eleventh edition. Merriam-Webster, 2003. 1664 p. URL: <http://www.merriamwebster.com/dictionary/system>

600. Michelle Canaan, John Lucker, Bram Spector. Opting in: Using IoT connectivity to drive differentiation The Internet of Things in insurance Deloitte University Press. 2016. 24 p. URL: <https://www2.deloitte.com/tr/en/pages/financial-services/articles/innovation-in-insurance-internet-of-things-iot.html>

601. Miller D., Friesen D. A Longitudinal Study of the Corporate Life Cycle. Management Science. 1984. Vol. 30. Issue 10. P. 1161–1183. URL: https://econpapers.repec.org/article/inmormnsc/v_3a30_3ay_3a1984_3ai_3a10_3ap_3a1161-1183.htm

602. Mission and tasks EIOPA. URL: https://www.eiopa.europa.eu/about/mission-and-tasks_en

603. Model Insurer Competencies. Compegni. URL: <https://www.capgemini.com/industry/insurance/>

604. Muscat M. (2019) Legitimacy of the Maltese Financial Services Regulator (Doctoral thesis). Cambridge: University of Cambridge. 324 p. DOI:10.17863/CAM.55873

605. Nordea, SEB, Swedbank, Société Générale, Santander, Crédit Agricole, Danske Bank i Handelsbanken) (Supervision. URL: <https://www.finanstilsynet.no/en/supervision>

606. Organisation and tasks of FIN-FSA. URL: <https://www.finanssivalvonta.fi/en/about-the-fin-fsa/organisation-and-tasks/>; Funding and operating expences. <https://www.finanssivalvonta.fi/en/about-the-fin-fsa/powers-and-funding/funding/>

607. Overview of financial and capital markets. Quarter 2. 2021. URL: https://www.fktk.lv/wp-content/uploads/2021/10/APSKATS_2Q_2021_ENG.pdf

608. Patricia Moore. Insurance Industry: 12 Trends for 2021. URL: <https://www.oneinc.com/blog/insurance-industry-12-trends-for-2021>

609. Patten B.C. An Introduction to the Cybernetics of the Ecosystem: The Trophic-Dynamic Aspect. *Ecology*. Vol. 40. 1959. P. 221–231. URL: <https://esajournals.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.2307/1930032>

610. Piraeus Bank. Страхування. URL: <https://www.piraeusbank.ua/ua/individuals/insurance.html>.

611. Porter M. E. Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors. – New York : The Free Press, 1980 (2nd ed. – New York: Free Press, 1998. 397 p. URL: https://www.academia.edu/11498170/COMPETITIVE_STRATEGY_Techniques_for_Analyzing_Industries_and_Competers

612. Public Opinion. Justice the (NATIONALIN) legal system (11/2019). URL: <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Chart/getChart/tHEMEKy/18/groupKy/100>

613. Quarterly Reports of insurance companies operations in 2nd quarter of 2021. URL: <https://www.fktk.lv/en/statistics/insurance/quarterly-reports/>; Quarterly Reports of Payment institutions and electronic money institutions in 2nd quarter of 2021.

614. Ranking of the largest European insurance groups (2020). *MAPFRE Economic Research*. Available from: URL: https://www.fundacionmapfre.org/documentacion/publico/es/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1107225 [Accessed 07 December 2020]

615. Report on the activities of the UKNF and the KNF Board in 2020. URL: https://www.knf.gov.pl/knf/en/komponenty/img/REPORT_ON_THE_ACTIVITIES_OF_THE_UKNF_AND_THE_KNF_BOARD_IN_2020_75606.pdf

616. Reverchuk S., Megec N., Chyzh L. Investment risks and insurance of gold market. *The Journal for Eastern European and Central Asian Research (JEECAR)*. 2014. Vol 1. No 1. P. 40-48. URL : <http://ieeca.org/journal/index.php/JEECAR/author/proofGalley/46/19>

617. Reverchuk S., Vovchak O., Yavorska T., Voytovych L., Irshak O. Investment activities of banks, insurance companies and non-government funds in Ukraine. *Investment Management and Financial Innovations*. 2020. Vol. 17. Issue 2.

P. 353-363. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/imfi.17\(2\).2020.27](http://dx.doi.org/10.21511/imfi.17(2).2020.27)

618. Richard W. Burkhardt. Lamarck, Evolution, and the Inheritance of Acquired Characters. *Genetics*. August 1, 2013. Vol. 194. №. 4. P. 793-805. URL: <https://www.genetics.org/content/194/4/793>

619. Richter R. On the New Institutionalism of Markets: The market as an Organization. *Journal of Institutional and Theoretical Economics JITE*. 2007. Vol. 163(3). P. 483-492. URL: https://www.researchgate.net/publication/5174437_The_Market_as_Organization.

620. Russel L. Ackoff. (1985). *Creating the corporate future (Plan or be planned for)*. Moscow: Progress. 327 p.

621. Statistical bulletin. Q 3. 2020. Chapter 1. P.7. URL: https://www.nbs.sk/_img/Documents/_Publikacie/BulletinMFS/2020/BulletinMFS_092020_EN.pdf

622. Schultz T. W. Capital Formation by Education The Social Service Review. Vol. 33. No. 2 (Jun., 1959). PP. 109-117 URL: <http://www.urbanlab.org/articles/economics/Schultz%201959%20%20Investing%20in%20Man.pdf>

623. Shirinyan L., Shirinyan A. Precondition on microinsurance in Ukraine: contingent valuation approach for poor population behaviour regarding insurance services. *Journal of eastern european and central asian research*. 2019. Vol.6. № 2. P. 356-367. URL: <https://ieeca.org/journal/index.php/JEECAR/article/view/378/260>

624. Skott B. *The mentality of the members of the organization*. (1974). 425 p. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/dev.420070602>

625. Smith S. (2016) *Insurtech Platform Revenues to Approach \$235bn by 2021, Driven by Machine Learning & Blockchain Adoption*. URL: <https://www.prnewswire.com/news-releases/insurtech-platform-revenues-to-approach-235bn-by-2021-driven-by-machine-learning--blockchain-adoption-606020176.html>

626. Solvency II Regime. URL: <https://www.centralbank.ie/regulation/industry-market-sectors/insurance-reinsurance/solvency-ii>

627. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Immanuel Kant. About system.
URL: <https://plato.stanford.edu/entries/kant/>

628. Strategy of the Financial Supervisory Authority (FIN-FSA) 2020–2022.
URL: https://www.finanssivalvonta.fi/globalassets/fi/finanssivalvonta/finanssivalvonn_an_strategia_2020_2022_en.pdf

629. Supervision of the insurance industry. URL:
<https://www.cnb.cz/en/supervision-financial-market/conduct-of-supervision/status-of-supervision/supervision-of-the-insurance-industry/>

630. Supervisory objectives, main functions and activities. URL:
<https://www.fktk.lv/en/law/insurance/disclosure-of-information-in-accordance-with-regulation-eu-2015-2451/supervisory-objectives-main-functions-and-activities/>

631. Sustainable Finance. URL:
<https://www.fma.gv.at/en/insurance/sustainable-finance/>

632. Tasks and objectives. URL:
https://www.knf.gov.pl/en/ABOUT_US/Tasks_and_objectives

633. Tasks of the Danish FSA. URL: <https://www.dfsa.dk/About-us/Tasks-of-the-Danish-FSA>

634. The Digital Insurer Accenture 2013 Consumer-Driven Innovation Survey.
URL: <https://insuranceblog.accenture.com/wp-content/uploads/2018/07/Accenture-2013-Consumer-Driven-Innovation-Survey.pdf>

635. The Malta Financial Services Authority (MFSA). URL:
<https://www.mfsa.mt/>

636. The Polish Financial Supervision Authority (UKNF) has joined the Global Financial Innovation Network (GFIN). URL:
https://www.knf.gov.pl/en/news?articleId=74869&p_id=19

637. The Task of The Finnish Financial Supervisory Authority. URL:
<https://sanctionsscanner.com/knowledge-base/finnish-financial-supervisory-authority-fin-fsa-370>

638. Tkachenko N., Seliverstova L. Trends in the development of the Ukrainian Insurance Market. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. №. 3. С. 10–14.

639. Tkachenko N., Shokha T., Vlasenko Yu., Yevstihnieiev A. Environmental Insurance Functions: Legal Aspect. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*. 2021. Том 1. № 36. С. 351–358.

640. Top US cyber insurers by premiums written URL: <https://www.reinsurancene.ws/top-20-us-cyber-insurance-companies/>

641. Total investment portfolio value of insurers operating on the European market in 2020, by country. Statista. 2022. URL: <https://www.statista.com/statistics/438182/investment-portfolio-of-insurers-country-europe/#statisticContainer>

642. Total number of companies on the European insurance market as of 2020. URL: <https://www.statista.com/statistics/438318/insurance-sector-number-of-firms-europe-by-country/>

643. Total number of employees working in insurance companies in Europe from 2004 to 2020. URL: <https://www.statista.com/statistics/441430/insurance-sector-number-of-workers-europe/>

644. Unex Bank. Страхові компанії – партнери. URL: https://unexbank.ua/site/page.php?lang=UA&id_part=3617

645. Union of International Associations. Association of European Cooperative and Mutual Insurers. URL: <https://uia.org/s/or/en/1100005857>

646. Vasylieva, T., Bilan, Y., Rubanov, P., Lyeonov, S. The Influence of Industry 4.0 on Financial Services: Determinants of Alternative Finance Development. *Polish Journal of Management Studies*. 2019. Vol. 19 (1). P. 70-93. DOI: 10.17512/pjms.2019.19.1.06 (Scopus, Web of Science, Q3) <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/80501>

647. Vasylieva T., Didenko I., Sidelnik N., Yefimenko A., Bozhenko V. Assessment of society's readiness for modern challenges of the insurance market. Mechanism of Economic Regulation. 2022. Vol. 3/4. P. 38-42. DOI: <https://doi.org/10.32782/mer.2022.97-98.09>

648. Volosovich S. Insurtech: challenges and development perspectives. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*. 2016. № 3(5). P. 39-42.

649. Voytovych L. Tax regulation of the insurance system in Ukraine: historical aspect. Белорусское научное издание “Новая экономика”. 2021. Спецвыпуск № 1 по банковскому делу и страхованию. С. 97-102. http://neweconomics.by/attachments/neweconomics_2021_1_SV.pdf

650. Why innovation is the heartbeat of Ukraine in 2021. BBC future. URL: <https://www.bbc.com/storyworks/future/ukraine-innovating-for-the-future/how-ukraine-is-innovating-for-the-future>

651. William U. Morales. FinTech Focus: What is InsurTech? June 1, 2020. URL: <https://medium.com/fintechtris/fintech-focus-what-is-insurtech-84d495d15f69>

652. WJP Rule of Law Index 2020. URL: <https://worldjusticeproject.org/our-work/research-and-data/wjp-rule-law-index-2020>.

653. Wollman H. Evaluation in Public-sector reform: Toward a «third wave» of evaluation. Evaluation in Public Sector Reform, Cheltenham/Northampton: Edgar Elgar, 2003. P. 1–11. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.470.3905&rep=rep1&type=pdf>

654. Yavorska T., Revak I., Voytovych L. Evolution of the tax instruments application during the reform of the taxation system of insurance companies in Ukraine. *Revista Espacios*. 2020. Vol. 41 (32). Art. 30. P. 333-342.

655. Yavorska T., Voytovych L., Mazuruk G. Features of the management of insurance sector competitiveness. *Modern Science*. 2018. Vol. 4. P. 58-64.

656. Yavorska T., Voytovych L., Voytovych D. The impact of macroeconomic factors on the development of the insurance system in Ukraine. Insurance markets and companies. 2022. Vol. 13. Issue 1. P. 21-35. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/ins.13\(1\).2022.03](http://dx.doi.org/10.21511/ins.13(1).2022.03)

ДОДАТКИ

Додаток А
Таблиця А.1

Підходи вчених до визначення дефініції “система”

Науковці	Тлумачення терміну
Т. В. Тарнавська [444, с. 130]	Походить від давньогрецького терміну σύστημα – “сполучення” і означає ціле, складене з частин. Використовується у тих випадках, коли “треба охарактеризувати об’єкт, який досліджується або проектується як дещо ціле, складне, і про який неможливо одразу отримати просте уявлення”.
Тлумачний словник В. Даля [458]	План, порядок розташування частин цілого, визначене улаштування, хід чого-небудь у послідовному, доладному порядку.
Merriam-Webster’s Collegiate Dictionary [599]	1) постійно взаємодіючі або взаємозалежні елементи групи, які формують єдине ціле; 2) організаційно впорядкована сукупність доктрин, ідей чи поглядів, які зазвичай обґрунтовують механізм функціонування системного цілого.
Великий тлумачний словник сучасної української мови [53]	1) сукупність яких-небудь елементів, одиниць, частин, об’єднаних за спільною ознакою, призначенням; 2) будова, структура, що становить єдність закономірно розташованих та функціонуючих частин.
Універсальний словник-енциклопедія [470]	Внутрішньо-впорядкована структура елементів, яка становить цілісність.
Філософський енциклопедичний словник [475]	Сукупність елементів, що знаходяться у відносинах і зв’язках один з одним і яка утворює певну цілісність, єдність.
Соціологічний словник [416]	Певний матеріальний (підприємство, колектив, сусп. відносини, ін-ти) або ідеальний (форми сусп. свідомості, громадська думка, ціннісні орієнтації соціальних груп тощо) об’єкт, що розглядається як складне цілісне утворення.
І. Кант [627]	Єдність різноманітних знань, пов’язаних спільною ідеєю. Застосовує поняття «система» не тільки в онтологічному сенсі, а й в гносеологічному.
Г. Гегель [461]	Будь-який предмет – це щось ціле. Як ціле він складається з частин, а частини – з елементів.
В. Парето [568]	Суспільство – це система, яка перебуває у стані рівноваги, але рівноваги відносної, оскільки вона постійно порушується і відновлюється. Всі частини соціальної системи тісно взаємопов’язані й механічно впливають одна на одну.
М. Кейнес, А. Холл, Р. Фейджін	Сукупність частин чи компонентів, пов’язаних між собою організаційно.
В. Гейнес	Система – це те, що розрізняється, як система. Сутність теорії систем – це визначення того, що деяка сутність є системою, виступає необхідним і достатнім критерієм того, що вона є системою, і це правильно тільки для систем.
Р. Б. Матковський [251, с. 10]	Комплекс елементів, компонентів та притаманних їм властивостей, які у поєднанні з ідеєю (ціллю) та у взаємодії створюють нову у сутнісному чи якісному вимірі цілісність.

**Підходи вчених до визначення понять “фінансова система” та
“страхова система”**

Науковці	Тлумачення терміну
<i>Фінансова система</i>	
П. Я. Кравчук, Ю. С. Ткачук [211]	Виникла з появою держави і нерозривно пов'язана з її функціонуванням, і від її стану залежить розвиток економіки та всіх сфер суспільного життя.
А. С. Нестеренко [274]	За допомогою фінансової системи держава накопичує і використовує фінансові ресурси на виконання своїх функцій. Правильна фінансова модель не лише стимулюватиме виробника, а й забезпечить ефективність фінансових відносин у суспільстві. Фінансову систему розглядають у трьох аспектах: економічний, матеріальний та правовий.
С. Мочерний [265]	Використання усіх типів власності, всебічний соціальний захист населення і національне демократичне економічне планування ринкового типу.
А. І. Худяков [483, с. 38]	Сукупність фінансових установ держави (фінансове відомство і його підрозділи, податкові органи, органи державного нагляду).
М. В. Грідчина [476, с. 5]	Сукупність взаємопов'язаних і урегульованих фінансово-правовими нормами різних груп фінансових відносин (фінансових інститутів, ланок фінансів та інших), за допомогою яких держава формує, розподіляє та використовує централізовані і децентралізовані фонди коштів.
О. Р. Романенко [385, с. 21]	Сукупність відокремлених, але взаємопов'язаних між собою сфер фінансових відносин, що мають особливості в мобілізації та використанні фінансових ресурсів, відповідний апарат управління та правове забезпечення.
Ю. В. Гаруст, Т. А. Кобзева [101]	Багаторівнева соціальна система, яка включає в себе врегульовану відповідними правовими нормами держави сукупність усіх наявних сфер фінансових відносин та відповідних суб'єктів таких відносин, які забезпечують збалансоване функціонування та взаємодію цих певних сфер та здійснюють управління ними.
Ю. Г. Біла [31], І. М. Боярко [38], В. М. Опарін [290]	Сукупність відокремлених, але взаємопов'язаних між собою сфер та ланок фінансових відносин, що опосередковують створення, розподіл і використання фондів грошових коштів, які формуються у процесі перерозподілу ВВП для задоволення суспільних потреб.
О. Д. Василик [49]	Сукупність різноманітних видів фондів фінансових ресурсів суб'єктів розподільних відносин для виконання покладених на них функцій з метою задоволення економічних та соціальних потреб.
О. П. Кириленко [180, с. 18]	Сукупність відокремлених, але взаємопов'язаних між собою сфер (узагальнена за певною ознакою) та ланок (відособлена частина) фінансових відносин, що мають особливості в мобілізації та використанні фінансових ресурсів, відповідний апарат управління і правове забезпечення.
І. А. Бланк [35, с. 22]	Форма організації суб'єктів фінансових відносин, що забезпечують ефективний розподіл і перерозподіл сукупного суспільного продукту, кожна системна група яких характеризується специфічними особливостями формування і використання грошових фондів.
Н. Кравчук	Фінансова система це не просто набір окремих чи взаємопов'язаних

[210, с. 92]	елементів, це надзвичайно складна за внутрішньою будовою фінансова архітектура, від мистецтва спорудження якої залежить ефективність збалансування суперечливих інтересів і протиріч, узгодження прагматизму фінансової політики із раціональністю економіки.
А. В. Мейш, О. М. Лисак [253, с. 71]	Сукупність різноманітних видів фондів фінансових ресурсів, які є у розпорядженні держави. Вона складається із внутрішньої будови та організаційної структури.
О. А. Лактіонова [218, с. 32]	Інтегрована цілісність сфер і ланок фінансових відносин, методів та інструментів фінансового забезпечення відтворення ВВП, реалізації фіскальної та монетарної політики, а також їх інституційного забезпечення, що дозволяють на основі ефективного формування і використання фінансових ресурсів забезпечити сталий соціально-економічний розвиток держави та її громадян.
Глен Р. Габбард [93, с. 35, 65]	Фінансова система як механізм, який повинен забезпечити взаємодію між кредиторами і позичальниками в економіці, “унаслідок якої підвищиться ефективність економіки та добробут людей”.
В. Свірський [398, с. 47]	Складова більш широкої системи – економічної, яка відображає всю багатогранність і складність зв’язків та відносин у рамках національної економіки як на макро-, так і на мікроекономічному рівні.
A. Franklin, G. Douglas [564, с. 2]	Сукупність банків, страхових компаній та інших фінансових посередників, які працюють на фінансовому ринку з метою акумулювання вільних грошових коштів та інвестування їх у прибуткові активи.
М. М. Бурбика, А. В. Солонар [43, с. 161]	Фінансова система є не лише сукупністю окремих певних елементів, а і сукупністю взаємопов’язаних елементів, що мають однорідні властивості.
Словник фінансово-правових термінів [407, с. 500]	1) Сукупність різних сфер фінансових відносин або сукупність фінансових інститутів, які забезпечують процес утворення і використання коштів відповідних централізованих та децентралізованих грошових фондів з метою здійснення фінансової діяльності держави; 2) Сукупність органів державної влади та місцевого самоврядування, які шляхом здійснення своїх повноважень реалізують фінансову політику держави (інституціональне розуміння).
О. Орлюк [475, с. 16]	Включає до фінансової системи: 1) державний бюджет і місцеві фінанси; 2) фінанси державних підприємств, установ та організацій; 3) спеціальні цільові фонди та кредит.
Л. Воронова [92, с. 417]	Виділяє у складі фінансової системи дві ланки: 1) публічні державні і муніципальні фінанси; 2) фінанси господарюючих суб’єктів.
А. А. Нечай [275]	Сукупність підсистем публічних та приватних фінансів, кожна з яких має окремі ланки, що утворюються групами фінансових відносин, яким притаманні специфічні особливості і які виникають у процесі формування, розподілу (перерозподілу), управління та використання коштів публічних і приватних фондів, що існують в державі.
Г. Й Шінасі [566]	Сукупність фінансових інститутів і ринків, які виникли в результаті еволюції і за допомогою яких впроваджуються фінансові результати.
С. Гурусамі [573]	Важливу компоненту фінансової системи складають фінансові послуги, які надаються за допомогою фінансових інститутів, фінансових ринків та фінансових інструментів.

<i>Страхова система</i>	
О. М. Воронкова, Л. О. Позднякова [91, с. 83]	Сукупність системи комерційного та системи соціального страхування.
Н. В. Приказюк [384, с. 49-50]	Впорядкована сукупність страхових установ, їх об'єднань, державного регулюючого органу у сфері страхування, а також суб'єктів обслуговуючої страхової інфраструктури, які в межах визначеного часового інтервалу перебувають у певних відносинах економічного (в тому числі фінансового), юридичного, соціального та іншого характеру один з одним і з суб'єктами зовнішнього середовища у рамках встановленого інституційного середовища з метою надання страхового захисту, мобілізації й розміщення фінансових ресурсів, грошових коштів та сприяння соціально-економічному.
Л. О. Позднякова [322, с. 230]	Динамічна цілісна єдність, яка має визначену структуру, складається із взаємозалежних та взаємопов'язаних елементів, кожний з яких може розглядатися як окрема система, виконує функцію перерозподілу грошових коштів з метою страхового захисту та забезпечення визначених законодавством соціальних стандартів.
С. К. Реверчук [429, с. 28]	1) Сукупність страхових компаній, які функціонують у даному економічному середовищі, в тій чи іншій країні в певний історичний період часу; 2) Цілісне поєднання окремих страхових елементів (суб'єкти страхового підприємництва і діяльності, страхові ринки, страхова інфраструктура, страхове інституційне середовище), які мають за мету захищати від небезпеки і сприяти зростанню економіки і добробуту населення.
В. Г. Баранова [24, с. 54]	Організаційно та юридично оформлена система економічних відносин, що мають специфічний замкнений характер, з перерозподілу грошових ресурсів з метою надання страхового захисту за ризиками, які визнані суспільством як такі.
Т. В. Яворська [521, с. 28]	Сукупність страхових компаній, що функціонують у даному економічному середовищі, в тій чи іншій країні в певний історичний період часу.
Н. В. Ткаченко [450, с. 33]	Певним чином упорядкована єдність страхових компаній та інших суб'єктів економічних відносин, які об'єднані внутрішніми зв'язками на певному проміжку часу, взаємодіють між собою та з зовнішнім середовищем, а також виконують належні їм функції, опосередковані відносинами економічного, юридичного, соціального та іншого характеру.
Власне визначення автора	Сукупність елементів, об'єднаних внутрішніми і зовнішніми зв'язками, що перебувають у певних відносинах між собою та із зовнішнім середовищем з метою сприяння страховому захисту, зростанню добробуту населення та розвитку економіки.

Підходи вчених до визначення дефініції “страховий ринок”

Науковці	Тлумачення терміну
В. М. Фурман [480, с. 13]	Система стійких економічних відносин між покупцями (споживачами, вигодонабувачами), посередниками і продавцями, пов'язаних із формуванням попиту, пропозиції та ціни на прямий страховий захист і перестраховування, які матеріалізуються у страхових, перестраховальних і супутніх послугах у певній країні, групі країн чи міжнародному масштабі, що піддається регулюванню.
С. С. Осадець [433, с. 76]	Сфера економічних відносин, у процесі яких формуються попит і пропозиція на страхові послуги та здійснюється акт їх купівлі-продажу.
В. Д. Базилевич [434, с. 32]	Частина фінансового ринку, де об'єктом купівлі-продажу виступає страховий захист, формується попит і пропозиція на нього.
О. О. Гаманкова [99, с. 107]	Складова як фінансового ринку (ринку грошей і ринку капіталів – оскільки на цих ринках страхові компанії розміщують свої капітали, використовуючи певні фінансові інструменти), так і ринку фінансових послуг, оскільки страхові компанії як фінансові посередники залучають кошти страхувальників, продаючи страхові послуги.
О. В. Козьменко [194, с. 8]	Певне середовище, в умовах якого централізовано здійснюються процеси передання і прийняття ризиків на страхування, визначаються попит і пропозиція та діють спеціалізовані суб'єкти, що економічно зацікавлені в реалізації цього механізму. Сукупність інститутів і механізмів по створенню, купівлі-продажу і споживанню страхових послуг.
С. В. Мочерний [131, с. 375]	Сукупність організаційно-економічних і відносин економічної власності з приводу купівлі-продажу страхових послуг між страховиками, страхувальниками та посередниками.
Д. А. Навроцький [266]	Складова фінансового ринку, яка являє собою особливе соціально-економічне середовище, де об'єктом купівлі-продажу є страховий захист, формується попит і пропозиція на нього, а сукупність усіх його суб'єктів функціонує в системі економічних, фінансових, договірних, інформаційно-консультаційних та інших відносин, котрі обумовлені необхідністю страхової послуги і виникають між ними на всіх етапах її надання.
Т. А. Говорушко [102]	Сфера фінансово-економічних відносин між страховиками та страхувальниками з надання страхових послуг і захисту майнових інтересів юридичних осіб і громадян, а також із здійснення відповідної фінансової діяльності в межах чинного законодавства з боку комерційних страхових компаній і фірм чи державних організацій.
В. В. Волкова [89, с. 18]	Система економіко-правових відносин між покупцями (споживачами, вигодонабувачами), продавцями послуг зі страхування й перестраховування та їхніми посередниками, у результаті яких здійснюється мобілізація, розподіл і перерозподіл грошових коштів з метою реалізації сталого розвитку.
Я. П. Шумелда [515]	Економічні відносини в межах певної території, в процесі котрих формуються попит, пропозиція і ціна на страхові продукти, укладаються договори страхування та виконуються зобов'язання згідно з ними.

Н. М. Внукова [435]	Складна багатофакторна динамічна система, що становить діалектичну єдність двох систем – внутрішньої системи (страхові продукти, система організації продажу страхових полісів і формування попиту, гнучка система тарифів, власна інфраструктура страховика) і зовнішнього оточення (система взаємодіючих сил, що оточують внутрішню систему ринку і впливають на неї).
О. М. Залетов [161]	Сукупність фінансово-економічних відносин, завдяки яким перерозподіляється частина національного доходу та сукупного суспільного продукту шляхом особливого методу утворення страхового фонду грошових ресурсів.
В. Й. Плиса [304]	Форма організації грошових відносин з формування та розподілу страхового фонду для забезпечення страхового захисту суспільства.
В. В. Виговська [57, с. 123]	Діалектична єдність двох систем – внутрішньої системи та зовнішнього оточення. До внутрішньої системи відносяться виробники страхового захисту, споживачі страхового захисту та інфраструктура, що забезпечує їх взаємодію. Зовнішнє оточення – це система взаємодіючих сил, що здійснюють вплив на страховий ринок.
Л. В. Временко [435, с. 36-37]	Система фінансово-економічних відносин, де об'єктом купівлі-продажу виступає страхова послуга, формуються попит і пропозиція на неї. Страховий ринок є формою організації фінансових відносин у формуванні та розподілі страхового фонду для забезпечення страхового захисту.
Т. А. Ротова, Л. С. Руденко [386]	Особлива сфера грошових відносин, де об'єктом купівлі-продажу є специфічна послуга – страховий захист і на якому формуються попит та пропозиція на цю послугу.
І. Ю. Рудь [392, с. 856]	Сфера економічних відносин, у процесі яких формуються попит і пропозиція на страхові послуги, а також здійснюється акт їх купівлі-продажу.
Л. М. Акімова [3, с. 480]	Структуроване економічне середовище, метою розвитку якого є підвищення рівня страхового захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб, формування ефективних ринкових механізмів залучення інвестиційних ресурсів у національну економіку.
О. В. Слободянюк [404, с. 64]	Економічні відносини з приводу купівлі-продажу страхових послуг високої якості в рамках інституційно оформлених прав акціонерної і пайової власності, які ґрунтуються на економії трансакційних витрат, а також система інститутів, які забезпечують обмін між страховиками і страхувальниками за участю інфраструктурних учасників на основі специфічних контрактів (страхових полісів), формування необхідного рівня страхової культури і довіри, гармонійного поєднання державного регулювання і саморегулювання.
О. О. Журавка [145]	Страховий ринок є складовою фінансового ринку і визначається двома чинниками: існуванням об'єктивної необхідності у страховому захисті, що зумовлює утворення ринку страхових послуг; грошовою формою організації фондів забезпечення страхового захисту, що пов'язує цей ринок з фінансовим.

Бачення вчених щодо поділу функцій у страхуванні

Вчені	Поділ функцій
<i>Функції соціального страхування</i>	
Н. Внукова [63] В. Плиса [304] В. Базилевич [12]	<ul style="list-style-type: none"> – формування грошових страхових фондів; – захисна; – компенсаційна; – відтворювальна; – перерозподільна; – стабілізуюча.
С. Юрій [418, с. 85]	<ul style="list-style-type: none"> – розподільча; – контрольна.
О. Круглов [216]	<ul style="list-style-type: none"> – організаційна (формування грошових фондів та перерозподільна); – політична; – захисна; – демографічна.
В. Безугла, О. Загірняк, Л. Шаповал [417, с. 16]	<ul style="list-style-type: none"> – захисна; – компенсаційна; – відтворювальна; – перерозподільна; – стабілізуюча.
Л. Васечко [48]	<ul style="list-style-type: none"> – на рівні фізичної особи; – на рівні держави.
Є. Пожар [311]	<ul style="list-style-type: none"> – на мікрорівні (акумуляуюча); – на рівні підприємства, організації (стимулююча, перерозподільна); – на макрорівні (захисна, відтворювальна, контрольна).
<i>Функції комерційного страхування</i>	
Н. Пацурія [297, с. 91]	<ul style="list-style-type: none"> – на макрорівні (захист суспільства у боротьбі з катастрофами); – соціально економічна функція.
А. Таркуцяк	<ul style="list-style-type: none"> – превенція ризику; – примноження коштів страхувальників; – інвестиційна.
<i>Функції страхування</i>	
С. Осадець [433]	<ul style="list-style-type: none"> – ризикова; – створення і використання страхових резервів (фондів); – заощадження коштів; – превентивна.
В. Комадовська [196, с. 6]	<ul style="list-style-type: none"> – ризикова; – заощаджувальна (нагромаджувальна); – фінансова; – попереджувальна.
Н. В. Приказюк [322, с. 83]	<ul style="list-style-type: none"> – базові (попереджувальна, заощаджувальна та ризикова); – додаткові (створення і використання страхових резервів,

	інвестиційна, контрольна, стабілізуюча, бюджетозаміщувальна, відшкодування збитків).
Л. Нечипорук [277]	– формування спеціального страхового фонду коштів; – відшкодування збитків (відтворювальна і компенсаційна); – попередження страхового випадку і скорочення розміру збитків від стихійних лих; – інвестиційна.
В. Фурман [479]	– ризикова (компенсаційна); – накопичувальна (заощаджувальна, капіталотворча); – стабілізуюча; – виробнича; – інвестиційна; – бюджетозаміщувальна; – контрольна; – репресивна.
Функції страхового ринку	
Д. А. Навроцький [266]	– захист страхувальників від випадкових майнових втрат; – соціальний захист населення; – стимулювання інвестиційної діяльності; – інтеграційна.
А. А. Мамедов [245, с. 19]	– регулююча.
Л. Т. Хужамов [485]	– загальноринкові (комерційна, ціноутворювальна, інформаційна та регулювальна функції); – компенсаційна; – перерозподільна, заощаджувальна, інвестиційна; – захисна, превентивна та функція розподілу ризику; – виробнича та соціальна.
Функції страхової системи	
Л. Позднякова [312, с. 113]	– соціальні (захисні, відшкодування збитків, превентивні); – економічні (акумулятивна, превентивна, перерозподільна, відшкодування збитків, інвестиційна); – політичні (стабілізаційна, збалансування та диференціації).
Н. В. Приказюк [319, с. 86-87]	– специфічні функції страхової системи (захисту, фінансування, забезпечення впевненості, зменшення ризиків); – функції страхової системи, які є спільними з фінансовою системою (акумуляція грошових коштів, інвестування грошових коштів, перерозподілу грошових коштів, забезпечення руху грошових коштів); – функції страхової системи, які є спільними з іншими системами держави (створення додаткових робочих місць, залучення іноземних інвестицій, сприяння розвитку інших систем, забезпечення надходжень до бюджету).
Власне бачення авторки	– захисна; – превентивна; – стимулювальна; – соціальна.

Додаток Б
Таблиця Б.1

**Підходи вчених до визначення поняття “механізм” та
“механізм державного регулювання”**

Вчений	Тлумачення терміну
<i>Механізм</i>	
Великий тлумачний словник сучасної української мови [53, с. 665]	Пристрій, що передає або перетворює рух; внутрішня будова, система чого-небудь; метод, спосіб; сукупність станів та процесів, з яких складається певне фізичне, хімічне або інше явище.
Філософський енциклопедичний словник [475]	Спосіб або послідовність певного набору цілеспрямованих дій, націлених на досягнення певної мети, й одночасно засіб, за допомогою якого ці дії здійснюються.
Д. П. Богиня, Г. Т. Куликов, В. М. Шамота, Л. С. Лисий [419, с. 25]	Сукупність процесів, прийомів, методів, підходів, за допомогою яких відбувається рух всієї системи і здійснюється досягнення певної мети.
Н. П. Харченко [482, с. 280]	Сукупність взаємозалежних і взаємодіючих частин або елементів за наявності, з одного боку, внутрішньої впорядкованості й узгодженості між ними, а з іншого – диференціації та відносної автономності. Механізм – це система в дії, а не дія системи, тому слід розвивати термінологічний зміст поняття “механізм” у теорії державного управління.
Л. І. Дмитриченко [123]	Цілісна діалектична сукупність взаємозалежних, взаємообумовлених і цілеспрямованих економічних інструментів, важелів, форм, заходів, факторів і методів державного регулювання економіки з метою узгодження інтересів економічних суб’єктів держави.
Е. Г. Вебер	Внутрішня будова або сукупність станів та процесів, з яких складається певне явище, система певних ланок та елементів, що приводить його у дію.
<i>Механізм державного регулювання</i>	
І. Г. Кириленко [216, с. 356]	Система засобів, важелів, методів і стимулів, за допомогою яких держава регулює економічні процес.
М. Х. Корецький [180, с. 16–18]	Система засобів, методів, стимулів, за допомогою яких держава регулює економічні процеси, забезпечує реалізацію соціально-економічних функцій.
О. М. Комяков [195, с. 15]	Сукупність організаційно-економічних методів та інструментів, за допомогою яких виконуються взаємопов’язані функції для забезпечення безперервної ефективної дії відповідної системи (держави) на підвищення функціонування економіки.
Є. І. Масленніков [170]	Комплекс заходів держави, спрямованих на скеровування суб’єктів економічної діяльності в напрямі, необхідному для досягнення поставлених органами державної влади й управління цілей.
Г. С. Григор’єв, Ю. М. Сафонов [397]	Система, яка охоплює методи або механізми прямої та непрямой дії, що підкреслює значимість сукупності державних заходів, а саме: збалансованість інтересів, методи контролінгу та стимулювання, елементи фінансування та соціальну спрямованість.
Т. А. Піхняк [300]	Спосіб організації економічних відносин між державою і підприємствами, населенням, іншими країнами та міжнародними інституціями для стабілізації соціально-економічної ситуації в країні та

	створення передумов для економічного зростання.
Н. І. Єсінова [140, с. 171]	Сукупність заходів і спеціальних інститутів, за допомогою яких держава здійснює свій вплив.
І. Р. Михасюк [259, с. 9]	Комплекс заходів держави, спрямованих на скеровування суб'єктів економічної діяльності в напрямі, необхідному для досягнення поставлених органами державної влади й управління цілей.
В. Г. Федоренко [315]	Система, призначена для практичного здійснення державного управління та досягнення поставлених цілей, яка має певну структуру, методи, важелі, інструменти впливу на об'єкт управління з відповідним правовим, нормативним та інформаційним забезпеченням.
С. В. Мочерний [265, с. 155]	Сукупність основних напрямів, форм і методів цілеспрямованого впливу державних і наддержавних органів управління на функціонування і розвиток економічної системи для її стабілізації та пристосування до умов, що змінюються.
І. В. Кобута [188, с. 138]	Система прийняття рішень та практичного здійснення заходів й процедур управління, спрямованих на забезпечення запланованого рамкового режиму (тобто умов) ефективного функціонування і розвитку економічної системи.
В. Д. Бакуменко [16]	Практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади впливають на будь які суспільні відносини для досягнення поставлених цілей.
В. Я. Малиновський [243, с. 103]	Сукупність засобів організації управлінських процесів та способів впливу на розвиток керованих об'єктів, що базуються на принципах наукової обґрунтованості, об'єктивності, цілісності, узгодженості з використанням відповідних методів управління, спрямованих на реалізацію цілей державного управління.
М. А. Латинін [220]	Спосіб дій суб'єкта регулювання, який ґрунтується на базових принципах і функціях, забезпечуючи за допомогою певних форм, методів і засобів ефективне функціонування системи державного регулювання для досягнення поставленої мети та розв'язання суперечностей.
В. М. Рудніцька [391]	Штучно створена складна система, призначена для досягнення поставлених цілей, яка має певну структуру, сукупність правових норм, методів, засобів, інструментів державного впливу на об'єкт управління.
О. В. Марухленко [247]	Головний елемент економічної системи суспільства, який включає сукупність основних напрямів, форм і методів цілеспрямованого впливу державних і наддержавних органів управління на її функціонування і розвиток задля стабілізації та пристосування до умов, що змінюються.
<i>Механізм державного регулювання розвитку страхової системи</i>	
Власне визначення авторки	Комплекс заходів держави з метою цілеспрямованого впливу на діяльність суб'єктів страхової системи з ціллю її ефективного функціонування та стабільного розвитку в умовах глобалізаційної ринкової економіки.

Додаток В
Таблиця В.1

Підходи вчених до визначення поняття “розвиток”

Вчений	Зміст дефініції
<i>З погляду філософії</i>	
Геракліт (Ефеська школа)	Розвиток – рух як перехід від однієї протилежності до іншої. Він вказував, що суттєва зміна — це трансформація в свою протилежність, що одна протилежність виявляє цінність іншої, а суперечливість зближує їх. При цьому він вказував на відносність цінностей, порівнюючи вподобання тварин і людей. У своєму трактаті він описував постійну боротьбу («війну») протилежностей, в ході якої світ постає таким, яким ми його знаємо.
Анаксіандр (Мілетська школа)	Розвиток є скоріше перетворення однієї стихії в іншу та їх поєднання визначає різноманітність та змінюваність речей. Зосереджувався на виявленні першооснови, з якої виникає усе суще. Вважав, що наш світ співіснує одночасно з іншими, які постійно народжуються, і вмираючими світами. Вони виникли не в результаті творіння, а в результаті розвитку.
Емпедокл (Елейська школа)	За допомогою розвитку і руху доводив одиничність буття, що одне і те ж подібне і неподібне, одне і множина, перебуває у стані спокою і рухається. Буття є просторовим явищем, що має величину або просторовий об'єм. Дотримувався теорії еволюції, правда, дещо фантастичної.
Анаксагор (Афінська школа)	Для пояснення розвитку і різноманіття незліченних якостей речей використовує поняття „насіння”. Його можна ділити до нескінченності. В силу характеристики подільності його стали називатися "гомеомеріями", що означало "схожі частини", "частини, якісно рівні". Спочатку гомеомерії були хаотично змішані. Потім божественний Нус (Розум), під яким розумів рух та розвиток, організовує хаотичну мішанину, створює впорядковану суміш, з якої і виникають всі речі.
Демокріт (Атомістична школа)	Розвиток пояснював через рух атомів у Великій Пустоті в будь-яких напрямках і з будь-якими швидкостями. Рух - внутрішня властивість атомів (здогад про внутрішнє джерело матерії, яка є в русі); різноманіття явищ навколишнього світу пояснюється розходженням форм атомів.
Арістотель (Перепатетична школа - Лікей)	Розуміння розвитку зводив в цілому до розвитку держави. Це дало можливість визначити, що історичними формами спілкування людей стали сім'я, поселення, що складались з кількох сімей, колонії, тобто родові землегосподарські общини, з яких потім формується, складається і розвивається держава-поліс.
Г. Гегель (Німецька школа)	Розвиток пояснює через діалектичний метод, витлумачений як метод проходження в досвіді діалектичної реальності буття. Ототожнює мислення і буття, як форми прояву духу, в основі якого лежить абсолютна ідея. До свого відчуження в природу абсолютна ідея розвивається у формі чистих логічних сутностей, після чого вона відчужує себе в природу і знову повертається до себе.
<i>З погляду біології</i>	
Людвіг фон	Спільноти, які досягли найвищих точок розвитку і могли

Берталанфі [547]	розвиватися за вельми різних початкових умов, є прикладом еквіфінальності (у бізнесі еквіфінальність передбачає здатність фірм встановлювати аналогічні конкурентні переваги на основі принципово різних компетенцій).
Ж.-Б. Ламарк [618]	Розвиток – це процес набуття живими організмами корисних ознак під впливом умов довкілля, корисних пристосувань, змінюючи свою будову, функції, індивідуальний розвиток тощо.
Ч. Дарвін	Розвиток – це природний добір, спричинений боротьбою за існування і заснований на спадкових індивідуальних змінах, що носять невизначений (нецілеспрямований) характер.
Паттен [609]	Спираючись на теорію відкритих систем, Паттен дав кількісний аналіз екологічних систем в термінах виробництва біомаси, де найвищою точкою розвитку є що досягається системою стан рухомої рівноваги.
Ф. Мюллер, Е. Геккель	Індивідуальний розвиток (онтогенез) будь-якого організму є стислим повторенням історичного розвитку (філогенезу) виду, до якого він належить.
<i>З погляду психології</i>	
Психологічний словник [372, с. 260]	Розвиток - процес незворотних, спрямованих і закономірних змін, що призводить до виникнення кількісних, якісних і структурних перетворень психіки й поведінки людини.
Д. О. Леонтьєв [223]	Розвиток - це форма існування, як універсальна складова розвитку, на відміну від факультативної складової, пов'язаної з постановкою і розв'язуванням індивідуальних завдань розвитку.
О. В. Сидоренко	Розвиток – це покращання, оптимізація, зростання, удосконалення будь-якої позитивної динаміки, змін на краще.
С. Л. Рубінштейн	Розвиток здійснюється виключно в площині активної діяльнійсної взаємодії людини з оточуючим світом.
<i>З погляду економіки</i>	
С. П. Дунда [128]	Розвиток – це сукупність спрямованих, інтенсивних та якісних змін економічної природи, що відбуваються на підприємстві внаслідок суперечності у внутрішньому середовищі та впливів факторів зовнішнього середовища.
Л. А. Базилевич [14, с. 14]	Розвиток – якісні перетворення, що призводять до істотного підвищення ефективності діяльності.
Л. Г. Мельник [255]	Розвиток є результатом синергетичного ефекту проявів таких трьох властивостей, як: безповоротність, спрямованість і закономірність.
Ю. С. Погорелов [308, с. 60]	Розвиток є непостійним процесом, який призводить до таких станів як банкрутство, деградація, застій та інші.
І. О. Богатирьов [37]	Розвиток – сукупність змін різної економічної природи, спрямованості, інтенсивності, що об'єктивно відбуваються в соціально-економічній системі під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів. Розвиток – це зміни, які залежать від умов внутрішнього та зовнішнього середовища.
О. В. Раєвнева, І. В. Аксьонова, Г. І. Свидло [376]	Унікальний процес трансформації відкритої системи в просторі та часі, який характеризується перманентною зміною глобальних цілей його існування шляхом формування нової дисипативної структури, а також переводом його в новий аттрактор функціонування.
Ю. А. Плугіна [305, с. 194]	Якісні перетворення в його діяльності за рахунок змін кількісних і структурних характеристик техніко-технологічних, організаційно-

	комунікаційних, фінансово-економічних ресурсів на основі ефективного використання інтелектуально-кадрових ресурсів та інформаційних технологій.
Т. Шульц [622]	Розвиток – це підвищення темпів економічного зростання та інвестиції в людський капітал і ліквідацію бідності.
В. Ф. Кифяк [181]	Динамічна система взаємодіючих підсистем, передумов, факторів і принципів, які формують вектор кількісних та якісних змін функціонування, спрямованих на досягнення пріоритетів.
А. С. Капліна [177]	Розвиток – процес реорганізації та переорієнтації усієї економічної та соціальної систем, що поряд зі зростанням прибутків та виробництва сприяє їхнім якісним змінам в інституційній, соціальній та адміністративній структурах.
В. Г. Шинкаренко, Н. Н. Бурмака [507, с. 81]	Розглядають розвиток як іманентну властивість (важливу передумову переходу буття, об'єкта розвитку від поточного до майбутнього, якісно нового стану); як принцип (спрямованість на позитив, покращення буття, об'єкта розвитку відповідно до встановленої мети); як закон (закономірність переходу від одного буття, стану об'єкта розвитку до іншого, якісно нового); як процес (сукупність кількісних, структурних та якісних змін); як явище (нове буття, властивості та якісно новий стан об'єкта розвитку); як результат (наслідок суми позитивних змін, що мали місце протягом певного періоду часу, який оцінюється у відмінності між двома дискретними видами буття, станами об'єкта).
А. С. Філіпенко [473]	Розвиток – це процес удосконалення тих або інших елементів суспільних відносин, матеріально-речових складників суспільства або соціально-економічних і матеріальних систем у цілому, перехід до принципово нових якісних характеристик.
Д. М. Євдокимова [137]	Розвиток – це динамічний багатоваріантний циклічний процес, який має спіралеподібну форму та проявляється через кількісні та якісні зрушення у структурі системи при збереженні її цілісності, і стійкість якого забезпечується лише за умов його керованості з боку надсистеми.
Е. де Сото [43]	Розвиток – створення формальних і неформальних інституційних умов для вільного підприємництва.
Власне визначення авторки	Розвиток страхової системи – це динамічні зміни якісного та кількісного характеру, котрі мають певний вектор напрямку і проявляються під впливом внутрішніх чинників у структурі системи та чинників зовнішнього середовища.

Підходи вчених до розуміння поняття “життєвий цикл”

Вчений	Зміст поняття
I. Адізес [539]	Життєвий цикл – це сукупність фаз, які завершуються кризою, послідовна необхідність вирішувати проблеми, які виникають, що спричинені зростанням бізнесу, зміною конкуренції, технологій і оточуючого середовища.
Й. С. Завадський, Т. В. Осовська, О. О. Юшкевич [150]	Життєвий цикл – сукупність послідовно змінюваних одна одну фаз (криза, депресія, пожвавлення, піднесення), що утворює систему оновлення основного капіталу та виробництва загалом.
К. Боулдінг [548]	Життєвий цикл – об'єднання фаз від народження до зрілості, закінчуючи смертю, при цьому для кожної з виділених стадій характерні свої особливості функціонування.
Г. О. Козаченко [191]	Життєвий цикл – сукупність етапів діяльності системи, що послідовно змінюють один одного, і кожний з яких характеризується певною метою діяльності і станом як великої виробничо-фінансової системи в цілому, так і її структурних одиниць, особливою формою організаційного механізму, що реалізує досягнення стратегічних та оперативних цілей діяльності системи.
Н. Степаненко [422]	Життєвий цикл – це еволюція внутрішнього середовища, що включає послідовність певних етапів розвитку від виникнення до ліквідації. Головною причиною зміни етапів цього циклу є зміна масштабів діяльності підприємства, яка призводить до зростання невизначеності умов роботи, накопичення внутрішньоорганізаційних проблем, до появи структурних конфліктів.
С. В. Корягіна [207]	Життєвий цикл – сукупність стадій, що створюють закінчене коло розвитку протягом певного проміжку еволюції підприємства, після якого його цінності й напрями діяльності можуть принципово змінюватися.
О. І. Матюшенко [251]	Життєвий цикл – сукупність стадій, що створюють закінчене коло розвитку протягом певного проміжку еволюції підприємства, кожна з яких характеризується певною системою стратегічних цілей та завдань, особливостями формування ресурсного потенціалу та досягнутими результатами функціонування.
Власне визначення авторки	Життєвий цикл страхової системи – це сукупність стадій, які проходить страхова система у процесі свого розвитку, кожна з яких характеризується певними особливостями, стратегічними цілями та завданнями і залежить від чинників внутрішнього та зовнішнього середовища.

Таблиця В.3

Підходи вчених до аналізу моделей життєвого циклу підприємства

Вчений	Кількість стадій	Стадії ЖЦП	Зміст стадій ЖЦП	Класичні стадії
І. Адізес [539]	10 стадій	Виходжування	Початкова стадія формування бізнес-ідеї	Становлення
		Дитинство	Одноосібне ухвалення рішень, відсутність стратегічних рішень, орієнтація на створення нових продуктів	
		Давай-давай	Просування на ринку, зростання кількості продажів, відсутність ефективного управління	Зростання
		Юність	Орієнтація на нові сегменти ринку, зміни у керівництві	
		Розквіт	Збільшення прибутку, посилення контролю, креативність	Зрілість
		Стабільність	Сталі позиції у діяльності, втрата креативності	
		Аристократизм	Акцент на здобутих цілях, втрата інтересу до завоювання нових ринків	Занепад
		Рання бюрократизація	Криза управління та внутрішні конфлікти	
		Бюрократизація	Наявність процедур, правил та принципів, послаблення контролю керівництва	
				Смерть
Б. Мільнер	8 стадій	Народження	Формування життєвого циклу продукції, не чіткі цілі, накопичення ресурсів	Становлення
		Дитинство	Початкові кроки у керівництві та управлінні, формування місії підприємства, розвиток механічних контактів	
		Юність	Використання нових ідей для виходу на нові ринки	Зростання
		Рання зрілість	Креативність, застосування інновацій	
		Розквіт сил	Отримання вагомих прибутків	Зрілість
		Пізня зрілість	Зростання інновацій, розширення асортиментного ряду	
		Старіння	Втрата бажання до завоювання нових сегментів, послаблення контролю	Занепад
		Оновлення	Реорганізація, формування стратегій	Відродження
Е. Фламхольц [563]	7 стадій	Створення	Критичні проблеми щодо правильного вибору мети	Становлення
		Експансія	Розширення сфери планування, продажів	Зростання
		Капіталізація	Отримання додаткових ресурсів, факторів виробництва та прибутку	

		Диверсифікація	Застосування інноваційних ідей, розширення асортименту продукції	Зрілість
		Інтеграція	Вихід на нові ринки, завоювання ринкових позицій	
		Перенародження	Хвороби зростання, подолання критичних проблем	Відродження
		Занепад або оновлення	Застосування креативних ідей та правильного управління	
І. Бланк [36, с. 675]	6 стадій	Народження	Вибір інвестиційно привабливої ідеї	Становлення
		Дитинство	Правильний підбір інвестиційних проектів	
		Юність	Орієнтація на зростання прибутку та обсяги продажу	Зростання
		Рання зрілість	Посилення контролю за проведенням тендерів	
		Кінцева зрілість	Акцент на стратегічному управлінні	Зрілість
		Старіння	Обмеження виплати дивідендів та зниження активності на ринку	Занепад
К. Астафьева [9, с. 135]	6 стадій	Становлення	Новостворене чи існуюче підприємство формує початкові ідеї діяльності	Становлення
		Малолітство	Неефективний менеджмент, низька активність на ринку	Зростання
		Дитинство	Завоювання ринкових позицій, брак системи	
		Ріст	Формування функціональної структури, сегментація ринку	
		Стабільність	Стабільні продажі та прибутки	Зрілість
		Спад	Зменшення темпів економічного зростання	Занепад
Л. Грейнер [572, с. 58]	5 стадій	Творчість	Акцент на креативності та виробництві продукції, неформальні комунікації	Становлення
		Директивне керівництво	Налагодженні правила керівництва, сформований статут і політика	Зростання
		Делегування	Децентралізація структури та делегування повноважень	Зрілість
		Координація	Формування продуктивних груп і налагоджене планування та управління	
		Співробітництво	Співпраця в команді, керування проектами та переважання матричних структур	
Ю. Мироненко, А. Тереханов [256, с. 7]	5 стадій	Реалізована бізнес-ідея	Бізнес-ідея, яка пройшла усі формальні перевірки	Становлення
		Структуризація	Формалізація бізнес-структур, раціональне управління функціями	Зростання
		Раціональне управління процесами	Оптимізація процесів бізнесу, застосування новітніх ідей	Зрілість
		Раціональне управління потенціалом компанії	Новітні методи керівництва в управлінні компанією	
		Раціональне	Вибір ефективних методів, зростання	

		управління нематеріальними активами підприємства	прибутку та обсягів проданих продуктів	
С. Корягіна [207, с. 8]	5 стадій	Створення	Початкова стадія формування принципів діяльності підприємства	Становлення
		Ріст	Зростання пріоритетів, створення нових продуктів	Зростання
		„Стойка” зрілість	Організаційна діяльність та розширення географічних меж продажу	Зрілість
		„Паразитична” зрілість	Перехід на масове виробництво, максимальне завантаження виробничих потужностей	
		Занепад	Відсутність прагнення до підвищення досягнутих результатів	Занепад
Д. Міллер, П. Фрізен [601]	5 стадій	Народження	Залучення інвестицій та створення продуктової стратегії	Становлення
		Зростання	Сегментація ринку та швидке зростання на ринку	Зростання
		Зрілість	Зниження інновацій та консерватизм у прийнятті рішень	Зрілість
		Відродження	Зростання інноваційних продуктів та розширення асортиментного ряду	Зростання
		Занепад	Зниження обсягів прибутку	Занепад
Д. Лестер [593]	5 стадій	Існування	Створення підприємства і нарощування обсягів виробництва	Становлення
		Виживання	Складність у прийнятті управлінських рішень	
		Успіх	Зростання прибутків і вихід на нові ринки	Зрілість
		Відродження	Подолання кризи внутрішньої та зовнішньої	
		Занепад	Втрата ідей та можливостей до їх реалізації	Занепад
Дж. Кімберлі [589]	4 стадії	Розпізнавана	Формування ідей та накопичення ресурсів	Становлення
		Розвитку	Формування кваліфікованої команди, прибутковість	Зростання
		Формування ідентичності	Формування організаційної ідентичності, дотримання організаційної місії	
		Чутливості	Стабільні відносини зі зовнішнім середовищем, формування єдиних правил та принципів	Зрілість
Л. Лігоненко [226]	4 стадії	Підйому	Покращення кількісних і якісних показників розвитку підприємства	Зростання
		Гальмування розвитку	Стабільність у діяльності підприємства	Зрілість
		Кризи	Погіршення кількісних і якісних показників діяльності підприємства	Занепад

		Пожвавлення	Поступове зростання показників	Зростання
Т. Левітт [594]	4 стадії	Впровадження	Вихід на ринок нового продукту, відсутність попиту, низькі темпи росту продажу	Становлення
		Зростання	Активне прискорення темпів збільшення продажу, розмірів ринку, посилення конкуренції	Зростання
		Зрілості	Витрати на модифікацію та покращення продукту, утримання ринкової частки, упровадження політики стимулювання збуту	Зрілості
		Занепаду	Продукти втрачають свою привабливість для споживача, продажі падають, зменшуються розміри ринку	Занепаду
М. Портер [611]	4 стадії	Створення	Перші кроки до формування нових продуктів та вихід на нові ринки збуту	Становлення
		Зростання	Високі прибутки та активна мотивація праці працівників	Зростання
		Зрілість	Накопичення ресурсів	Зрілість
		Спад або криза	Вилучення капіталу, спроби утримання лідерства	Занепад
А. Доунс [557]	3 стадії	Боротьба за автономію	Чіткі формалізовані принципи та правила урядових комітетів	Зростання
		Стрімке зростання	Вироблення нових ідей розширення каналів збуту та їх формалізація	
		Уповільнення	Зниження темпів економічного росту та посилення контролю	Занепад
Д. Кац, Р. Канн [588]	3 стадії	Прості системи	Перші спроби до кооперації	Зростання
		Стійка організація	Створення структури, координація і формалізація	
		Розробки структур	Адаптація до зовнішніх умов	Зрілість
Д. Ліппіт, В. Шмідт [595]	3 стадії	Народження	Одноосібне управління і формування бізнес-ідеї	Становлення
		Юність	Акцент на досягненні стабільності, командне ухвалення рішень, встановлення чітких завдань і цілей	Зростання
		Зрілість	Зростання ринкових позицій, вихід на нові ринки з новою продукцією, адаптація до умов середовища	Зрілість
Б. Скотт [624]	3 стадії	Неформальних підприємств	Початкові кроки на шляху завоювання ринків і охоплення більшої аудиторії потенційних клієнтів	Зростання
		Формалізована бюрократія	Управлінські проблеми, пов'язані з внутрішніми конфліктами, наявність процедур і правил, послаблення контролю керівництва	
		Диверсифіковані конгломерати	Досягнення унікальності й адаптивності поряд з розширенням області діяльності	Зрілість

**Підходи вчених до визначення поняття “ефективність” та
“результативність”**

Вчений	Тлумачення терміну
<i>Ефективність</i>	
К. Р. МакКоннелл, С. Л. Брю [240]	Економічна ефективність – це співвідношення результату до витрат на його досягнення.
В. Парето, Й. Шумпетер [568; 586]	Ефективність – це відношення витрат та результатів. Статична ефективність притаманна системам, що знаходяться в стані рівноваги. Динамічна ефективність притаманна системам, що знаходиться в стані постійного руху та розвивається більш вагомо, оскільки в такій системі приріст ступеня задоволення вимог ринку був вищий, ніж приріст виробничих витрат.
Т. В. Руда, І. В. Несторишен, С. А. Попель [388, с. 223]	Ефективність – досить складна багатопланова категорія, для оцінювання якої використовується система взаємопов’язаних показників; передбачення аналізу зрушень певних показників, тобто пов’язану із результатом та тенденцією розвитку.
І. В. Гондарева [105]	Ефективність – це умови та рівень інтенсифікації відносин, що виникають під час процесу створення, споживання та відтворення економічних ефектів (результатів).
В. Головянко [104, с. 18-19]	Ефективність – це співвідношення між фактично досягнутим результатом і тією ціллю, досягнення якої передбачалося.
Г. О. Дудукало [127]	Ефективність може визначатися, як результативність системи, що виражається у відношенні корисних кінцевих результатів її функціонування до витрачених ресурсів.
Л. Л. Приходченко [325, с. 59]	Ефективність – це диференційована та багаторівнева характеристика, яка водночас зберігає свою відносність стосовно проголошених цілей; співвідношення між продуктом та ресурсами, які пішли на його створення з огляду на результат, тобто ми вказуємо на зв’язок із ресурсами, продуктом і цілями, але обов’язково і з ефектом, причому останній досягається за межами діяльності, процесу творення товару чи послуги, саме в процесі його споживання.
О. І. Корицька [205]	Ефективність – це якісна властивість результативності, яка характеризує ступінь раціонального використання вхідних ресурсів та визначає раціональність отриманих результатів.
А. Г. Загородній [154], С. В. Мочерний [134]	Ефективність позиціонує себе як здатність приносити ефект, результативність процесу, проєкту тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат.
В. Г. Андрійчук [6]	Ефективність – це результативність певної дії, процесу, що вимірюється співвідношенням між отриманим результатом і витратами (ресурсами), що його спричинили.
С. Ф. Покропивний [130, с. 449]	Ефективність – комплексне відбиття кінцевих результатів використання ресурсів за певний проміжок часу.

О. С. Козак [190, с. 246]	Ефективність – це оцінка категорій, що обумовлена системою дій, спрямованих на виявлення якісних ознак предмета та вказує на його позитивну властивість.
С. Ю. Вігуржинська [60, с. 59]	Ефективність – комплексна оцінка кінцевих результатів використання основних і оборотних фондів, трудових і фінансових ресурсів та нематеріальних активів за певний період часу.
І. Г. Павленко [294]	Ефективність – це комплексне оцінювання кінцевих результатів використання трудових, матеріальних, інформаційних та фінансових ресурсів підприємства у виробництві товарів та наданні послуг за певний термін.
Л. М. Алексеєнко, В. М. Олексієнко [5]	Ефективність - це відношення між результатами і витратами або між продукцією, яка вироблена і витратами на виробництво цієї продукції. Витрати можуть бути представлені у формі витрат персоналу (людські ресурси), капіталу (фізичні та фінансові активи), енергії, матеріалів та інформації.
Власне визначення авторки	Ефективність – це сукупна корисність отриманих кінцевих результатів функціонування страхової системи щодо ступеня досягнення кінцевої мети у конкретний момент часу.
<i>Результативність</i>	
О. М. Тищенко [448, с. 29]	Економічна результативність – це категорія, яка відображає успіх діяльності підприємства в умовах ринку, характеризує рівень та правильність досягнення поставлених цілей.
О. І. Корицька [205]	Результативність – це комплексна величина, яка використовується для аналізу діяльності підприємства через отримані результати.
Ю. Бажалта [136, с. 49]	Результативність – цільова спрямованість на створення потрібних, корисних речей, здатних задовольняти певні потреби, забезпечити досягнення кінцевих результатів, адекватних поставленим цілям управління.
А. Н. Тищенко, Н. А. Кизима, Л. В. Догадайло [448]	Результативність – це здатність встановлювати точні, конкретні, реальні релевантні цілі з врахуванням впливу факторів внутрішнього і зовнішнього середовищ та досягати їх з мінімальними витратами.
М. В. Височина [59, с. 86]	Результативність – комплексна величина, яка використовується для аналізу діяльності підприємства через отримані результати.
Л. Л. Приходченко [323, с. 59]	Результативність пов'язана із технічною раціональністю, це результати порівняно з цілями, тобто ступінь досягнення декларованих цілей, причому у зіставленні з використаними для цього в процесі діяльності ресурсами: оцінюються при цьому як досягнуті результати, так і наслідки, що спостерігаються.
Г. А. Жучкова [148]	Результативність діяльності – це комплексна оцінка ефективності, економічності, конкурентоспроможності та стійкості економічного та фінансового розвитку господарюючих суб'єктів.

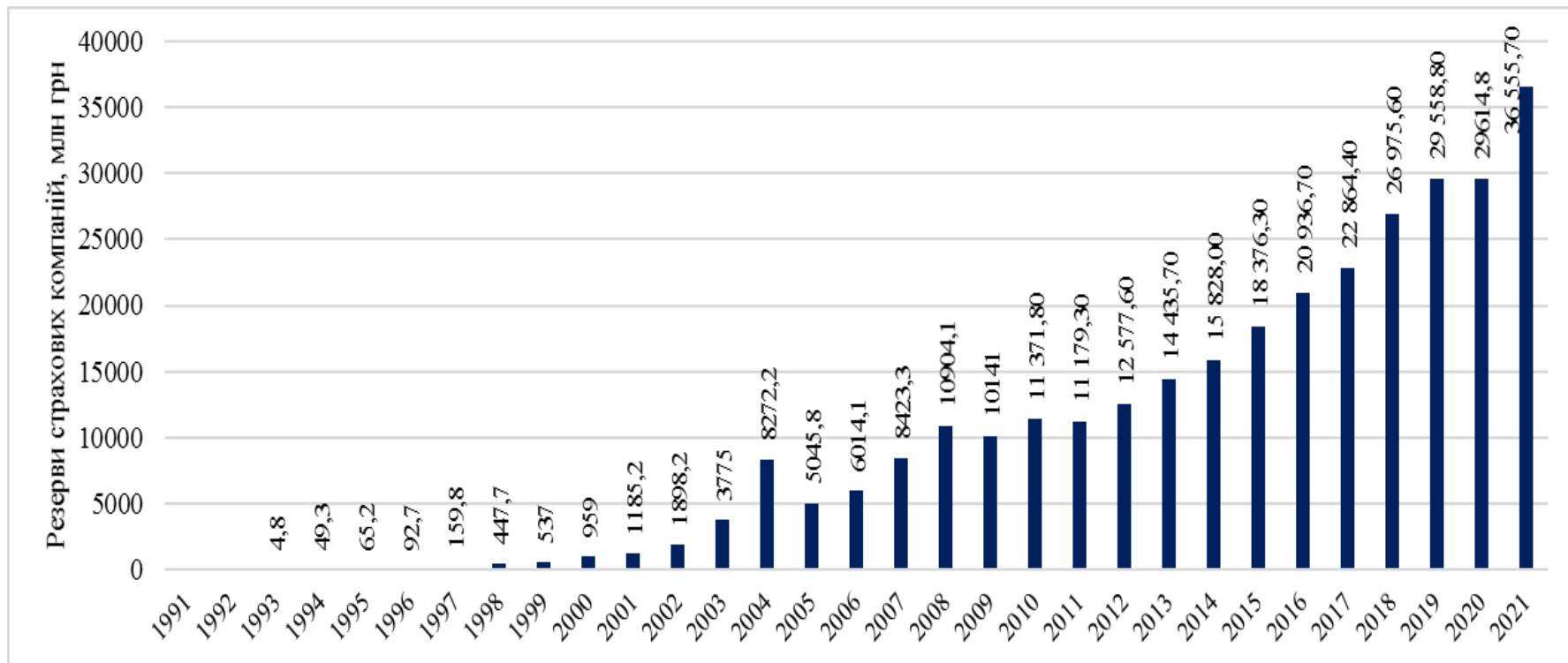

Рис. Е.1. Динаміка сформованих резервів страхових компаній в Україні, 1993-2021 рр.

Джерело: складено авторкою на основі [288; 300; 421; 432; 467]

Продовження додатку Е

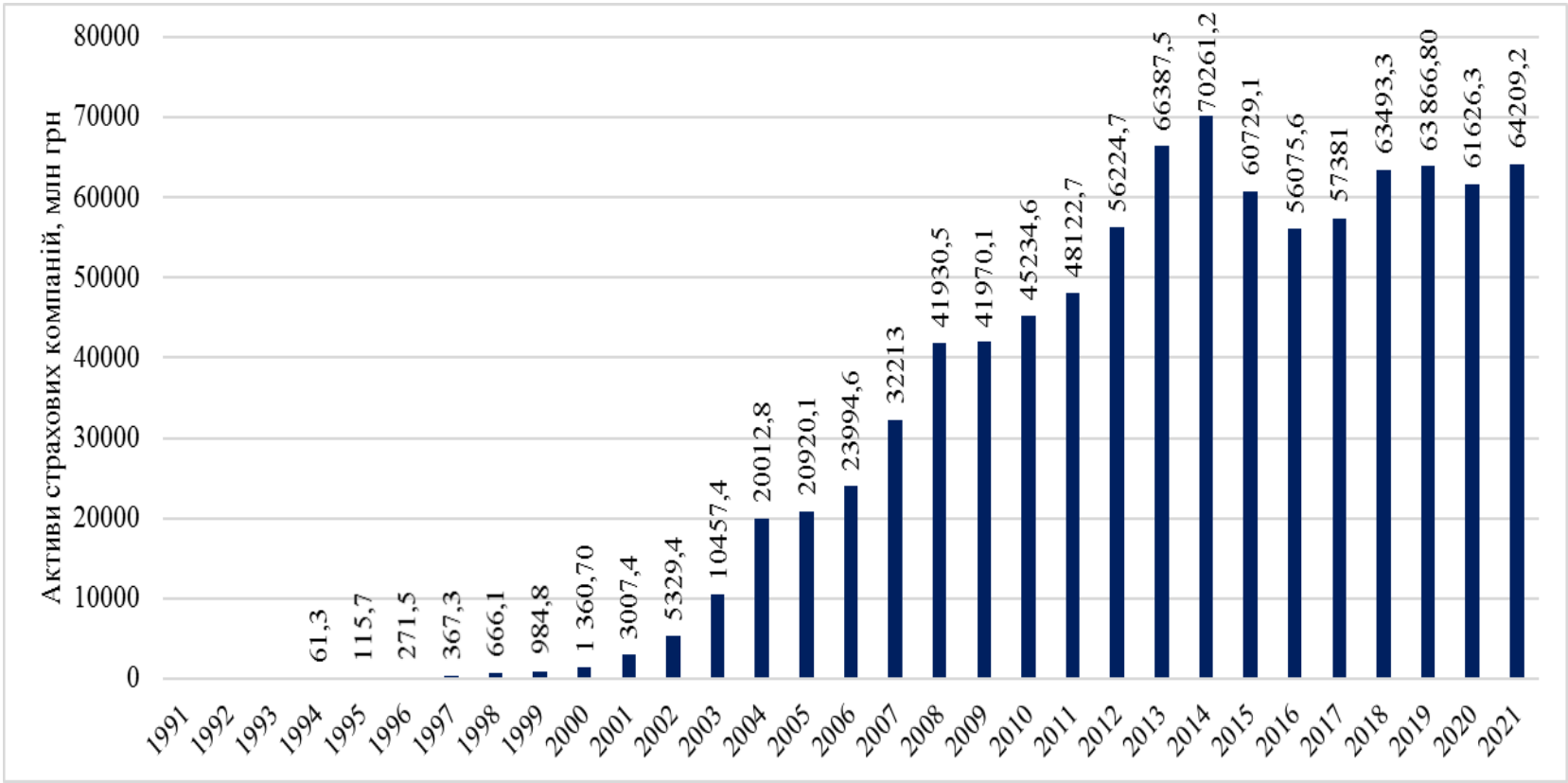

Рис. Е.2. Динаміка активів страхових компаній в Україні, 1994-2021 рр.

Джерело: складено авторкою на основі [288; 300; 421; 432; 467]

Продовження додатку Е

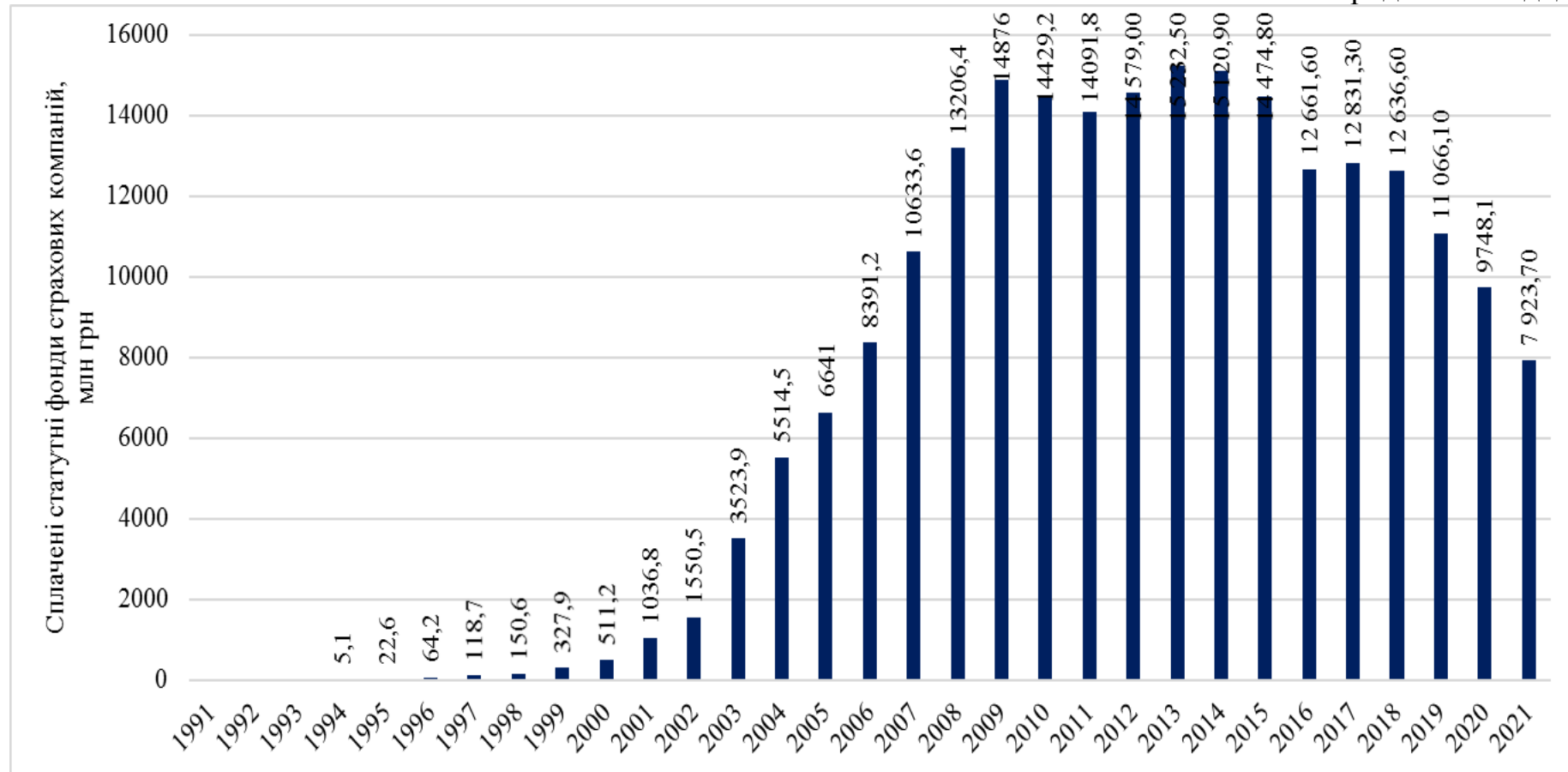

Рис. Е.3. Динаміка сплачених статутних фондів страхових компаній в Україні, 1994-2021 рр.

Джерело: складено авторкою на основі [288; 300; 421; 432; 467]

Продовження додатку Е
Таблиця Е.1

Показники діяльності страхових компаній за 1991-2021 рр.

Показники	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
К-сть СК	28	171	455	617	655	798	241	224	263	233	328	338	357	387	398	411
з них з іноземним капіталом	-	-	-	-	-	-	-	-	28	29	20	23	53	59	58	66
Активи, млн грн	-	-	-	61,3	115,7	271,5	367,3	666,1	984,8	1 360,7	3007,4	5329,4	10457,4	20012,8	20920,1	23994,6
Резерви, млн грн	-	-	4,8	49,3	65,2	92,7	159,8	447,7	537,0	959,0	1185,2	1898,2	3775,0	8272,2	5045,8	6014,1
Сплачені статутні фонди, млн грн	-	-	-	5,1	22,6	64,2	118,7	150,6	327,9	511,2	1036,8	1550,5	3523,9	5514,5	6641,0	8391,2

Продовження таблиці Е.1

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
К-сть СК	446	475	450	456	442	414	407	382	361	310	294	281	233	210	155
з них з іноземним капіталом	78	87	90	115	116	112	94	79	76	59	58	-	-	-	-
Активи, млн грн	32213,0	41930,5	41970,1	45234,6	48122,7	56224,7	66387,5	70261,2	60729,1	56075,6	57381,0	63493,3	63 866,8	64903,2	64209,2
Резерви, млн грн	8423,3	10904,1	10141,0	11 371,8	11 179,3	12 577,6	14 435,7	15 828,0	18 376,3	20 936,7	22 864,4	26 975,6	29 558,8	34193,0	36555,7
Сплачені статутні фонди, млн грн	10633,6	13206,4	14876,0	14429,2	14091,8	14 579,0	15 232,5	15 120,9	14 474,8	12 661,6	12 831,3	12 636,6	11 066,1	9748,1	7923,7

Джерело: складено авторкою на основі [288; 300; 421; 432; 467]

Продовження додатку Е

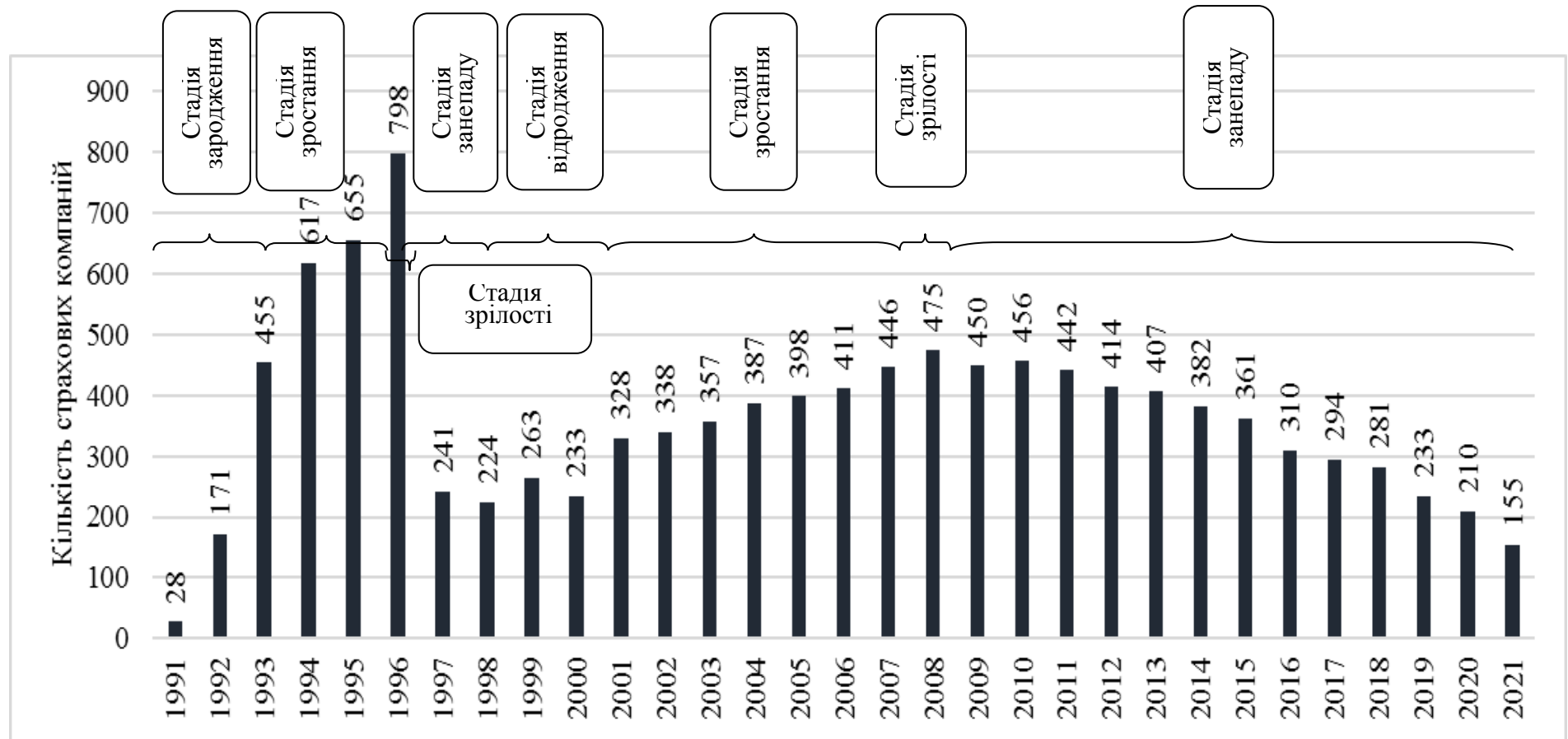

Рис. Е.4. Розвиток страхової системи України у розрізі кількості страхових компаній, 1991-2021 рр.

Джерело: складено авторкою на основі [288; 300; 421; 432; 467]

Додаток Ж
Таблиця Ж.1

Активи страхових компаній станом на 01.01.1995р.

№	Страхова компанія	Місто	Активи, тис грн
1.	НАСК „Оранта”	Київ	18342,7
2.	САТ „Поліс”	Донецьк	4422,7
3.	СП АСК „АСКО”	Донецьк	3314,7
4.	САТ „Остра”	Одеса	3105,1
5.	ВАТ АСК „Оранта-Донбас”	Донецьк	3027,0
6.	РСК „Крим-Оранта”	Сімферополь	2805,1
7.	ВАТ Страхова компанія „Оранта-Дніпро”	Дніпропетровськ	2351,3
8.	АТ „Омега Інстер”	Київ	1498,0
9.	СК „Алькона”	Київ	1441,0
10.	СК „Алькона”	Київ	1441,0
11.	АСК ЗТ „Запоріжжя-Аско-Таврія”	Запоріжжя	1220,0
12.	АО УСК „Вікторія-М”	смт. Іванків, Київська обл.	1163,7
13.	СЗАТ „Скіф”	Запоріжжя	1138,6
14.	АТ СК „Аско-Донбас-Північний”	м. Дружківка, Донецька обл.	1077,1
15.	ВАТ СК „Оранта-Дніпро”	Дніпропетровськ	1053,6
16.	АТ СП „Галінстрах”	Львів	938,1
17.	ЗАТ СК „FT&T”	Донецьк	930,3
18.	Спеціалізоване ВАСТ „Оранта-Січ”	Запоріжжя	847,9
19.	АТ „Українське СКТ Гарант-Авто”	Київ	800,5
20.	АТ СК „Інспол”	Миколаїв	676,4
21.	ЗАО „Новий Дніпро”	Запоріжжя	623,8
22.	АСК „Остра-Київ”	Київ	617,8
23.	АСК „Енергополіс”	Київ	593,1
24.	Спеціалізована АСК „Скіф”	Київ	540,2
25.	АТ СК „Сатурн”	Харків	525,1
26.	АТ СК „Діско”	Дніпропетровськ	508,0
27.	ЗАТ „Українсько-російська СК „Авіоніка”	Київ	500,0
28.	АТ СК „Україна” (Київ)	Київ	499,6
29.	АСТ „Астро-Дніпро”	Запоріжжя	447,3
30.	АО СК „Біополіс”	Ялта	381,0
31.	Кримська страхова компанія	Севастополь	316,5
32.	ЗАТ СК „Аско-Крим”	Севастополь	288,2
33.	СК „Славія-Либідь-1”	Київ	234,1
34.	АТЗТ СК „Лемма”	Харків	213,0
35.	АТ СК „Едем”	Одеса	212,6
36.	АТ УСГ „Мономах”	Одеса	210,2
37.	ЗАТ СК „Саламандра-Лтава”	Полтава	205,8
38.	АТ СК „Плеяда”	Дніпропетровськ	204,2
39.	ЗАТ АСК „Стар Кроун”	Київ	158,9
40.	Українсько-ірландське АСТ ЗТ „Гала СКД”	Дніпропетровськ	144,3
41.	АСК „АСКО”	Євпаторія	133,4
42.	ЗАТ СК „Фенікс”	Донецьк	126,1
43.	СК „Авіагарант”	Київ	122,4
44.	АТЗТ СК „Автогарант”	Київ	122,4
45.	СК „Діско-Фін”	Дніпропетровськ	121,3
46.	СК „Енестра”	Київ	120,8
47.	АТ СП СК „Правекс-страхування”	Київ	109,4
48.	АСТ „Придніпров’я”	Дніпропетровськ	99,5
49.	АСК „Трансмедстрах-Україна”	Львів	92,9
50.	АСТ „Цесія”	Дніпропетровськ	80,6
51.	АТ СК „Даск”	Дніпропетровськ	77,4
52.	АСК „Консул”	Київ	75,4
53.	СК „Гранд-Холдинг”	Дніпропетровськ	74,8
54.	Чорноморське САТ	Одеса	73,5
55.	АТ Євро-Азіатська СК „Фініст”	Черкаси	70,6
56.	АТ СК „Єнакієве-Аско”	м. Єнакієве, Донецька обл.	65,1
57.	АСК „Зручність”	м. Ясинувата, Донецька обл.	61,1
58.	АСК „Скарбниця”	Львів	51,3
59.	АТ СК „Інкомрезерв-Кременчук”	м. Кременчук, Полтавська обл.	47,2
60.	АСК „Рокада”	Київ	46,0
61.	ЗАТ „Українська перестраховальна компанія”	Львів	45,4
62.	АСК „Енергорезерв”	Київ	43,4
63.	АСТ „Роксана”	Київ	39,6
64.	ЗАТ СК „Запоріжжя-Вексель”	Запоріжжя	39,2
65.	АТ ЗТ ПК „Схід”	Запоріжжя	34,4
66.	ЗАТ СК „Арма”	Київ	33,9
67.	АСТ „Престиж”	Київ	33,1
68.	УАСТЗТ „Екко Страхування”	Київ	31,3

69.	ЗАТ МСК „Запоріжжя-Аско Мед”	Запоріжжя	28,5
70.	АСК „Реал-Інпро”	Київ	24,5
71.	ЗАТ „Морська страхова компанія”	Севастополь	22,0
72.	ВАТ СК „Влата”	Вінниця	17,7
73.	АСК „Гарант”	м. Біла Церква, Київська обл.	16,7
74.	АСК „Гарант”	Луганськ	16,7
75.	АТ СМК „Еввіва”	Харків	15,9
76.	СП „Страховий альянс „Меркурій-М”	Львів	13,1
77.	ЗАТ СК „Ельф-Мега-Поліс”	м. Кременчук, Полтавська обл.	10,3
78.	СК „Грант-Сервіс”	Харків	9,6
79.	АТ СК „Форміка”	Київ	6,0
80.	СК „Полісянка”	м. Любомль, Волинська обл.	4,6
	Разом		61275,6

Джерело: складено авторкою на основі [467]

Таблиця Ж.2

Активи страхових компаній станом на 01.01.1996р.

№	Страхова компанія	Місто	Активи, тис грн
81.	НАСК „Оранта”	Київ	27632,4
82.	АТ „Українська фінансова група”	Київ	8375,5
83.	САТ „Остра”	Одеса	7619,1
84.	СК „Алькона”	Київ	5969,0
85.	СК „Алькона”	Київ	5968,7
86.	АТ „Українське СКТ Гарант-Авто”	Київ	4636,0
87.	АСК „Енергополіс”	Київ	4371,0
88.	АОЗТ СК „ІНТО”	Одеса	3030,6
89.	ВАТ АСК „Оранта-Донбас”	Донецьк	2681,7
90.	АТ СП „Галінстрах”	Львів	2645,1
91.	РСК „Крим-Оранта”	Сімферополь	1996,1
92.	ВАТ Страхова компанія „Оранта-Дніпро”	Дніпропетровськ	1894,8
93.	ВАТ СК „Оранта-Дніпро”	Дніпропетровськ	1894,0
94.	АТЗТ СК „Лемма”	Харків	1843,0
95.	АО УСК „Вікторія-М”	смт. Іванків, Київська обл.	1727,7
96.	АСК ЗТ „Запоріжжя-Аско-Таврія”	Запоріжжя	1218,5
97.	СК „Династія”	м. Маріуполь, Донецька обл.	1192,3
98.	АО СК „Біополіс”	Ялта	932,2
99.	Спеціалізована АСК „Скіф”	Київ	848,9
100.	ЗАТ СК „Запоріжжя-Вексель”	Запоріжжя	844,1
101.	АТ СК „Аско-Донбас-Північний”	м. Дружківка, Донецька обл.	798,8
102.	ТАСТ „ТАСП-Гарантія”	Одеса	791,6
103.	СТ ЗТ „Тала”	Дніпропетровськ	788,2
104.	АСТВТ „Кредо-Класик”	Київ	782
105.	ЗАТ СК „Саламандра-Лтава”	Полтава	776,9
106.	САТ „Остра”	Одеса	762,0
107.	АТ СК „Інспол”	Миколаїв	740,7
108.	АСТ „Астро-Дніпро”	Запоріжжя	733,1
109.	АТ ЗТ СК „Весна-Поліс”	Дніпропетровськ	724,6
110.	АТ СК „Евкалаз”	Київ	714,3
111.	АТ СК „Україна”	Київ	683,3
112.	ЗАТ „Українська транспортна СК” (УТІСО)	Київ	657,6
113.	АТ СК „Едем”	Одеса	656,0
114.	СК „Авіагарант”	Київ	607,0
115.	АТЗТ СК „Автогарант”	Київ	606,2
116.	Чорноморське САТ	Одеса	578,1
117.	АТ СК „Діско”	Дніпропетровськ	547,7
118.	ЗАТ УІСК „Інвестсервіс”	Київ	527,0
119.	АТ СК „Сатурн”	Харків	525,1
120.	САТ „Оріон”	Дніпропетровськ	518,3
121.	СК „Енестра”	Київ	515,6
122.	АТ „Форум-страхування”	Київ	498,1
123.	АТЗТ „Народна страхова компанія”	Київ	491,0
124.	ЗАТ АСК „Стар Кроун”	Київ	489,7
125.	ЗАО „Новий Дніпро”	Запоріжжя	485,3
126.	ТДВ СК „Нафтагазстрах”	Одеса	475,3
127.	Кримська страхова компанія	Севастополь	466,9
128.	СК „Славія-Либідь-1”	Київ	418,7
129.	АТ „Перестраховальна компанія „Інпро”	Київ	392,4
130.	АТ СК „Омета Юго-Восток”	Запоріжжя	381,3
131.	СП ЗАТ СК „Страховий Будинок”	Дніпропетровськ	326,9
132.	АТ УСГ „Мономах”	Одеса	311,2
133.	АТ Євро-Азіатська СК „Фініст”	Черкаси	310,7
134.	АСТ „Цесія”	Дніпропетровськ	304,9

135.	АТ ЗТ СК „Пан Укрейн”	Київ	275,2
136.	СК „Фактогум”	Київ	270,8
137.	САТ ЗТ „Саламандра-Десна”	Чернігів	268,5
138.	АСТ „Придніпров’я”	Дніпропетровськ	261,4
139.	САТЗТ „Крим-Афес”	Сімферополь	259,3
140.	ЗАТ „Українсько-російська СК „Авіоніка”	Київ	226,0
141.	АТ СК „Інкомрезерв-Кременчук”	м. Кременчук, Полтавська обл.	225,9
142.	АСК „Трансмедстрах-Україна”	Львів	225,8
143.	ЗАТ „Українська перестраховальна компанія”	Львів	221,0
144.	СК „Грант-Сервіс”	Харків	219,8
145.	АСК „Карпати”	м. Ужгород, Закарпатська обл.	218
146.	АТЗТ „Остра-Суми”	Суми	212,2
147.	АТ СК „Даск”	Дніпропетровськ	211,1
148.	АСТ „Роксана”	Київ	207,4
149.	АСК „Енергорезерв”	Київ	204,9
150.	АСК „Консул”	Київ	204,9
151.	АТЗТ СК „Рідна гавань”	Одеса	204,5
152.	САТ ЗТ „Саламандра-Ятрань”	Кіровоград	201,5
153.	АТПК „Захист”	Київ	200,4
154.	АТ СП СК „Правекс-страхування”	Київ	199,0
155.	ЗАТ СК „Галицька”	Івано-Франківськ	192,0
156.	ЗАТ СК „Арма”	Київ	190,6
157.	АТ СК „Залізничні Шляхи”	Полтава	181,1
158.	Муніципальне СТ „Респект”	Одеса	173,7
159.	ЗАТ СК „Рос і К”	Київ	171,0
160.	Українсько-ірландське АСТ ЗТ „Гала СКД”	Дніпропетровськ	167,0
161.	ЗАТ „Морська страхова компанія”	Севастополь	166,5
162.	АСТЗТ „Дніпроінмед”	Дніпропетровськ	157,8
163.	ЗАТ СК „Скайд-Вест”	Львів	157,6
164.	САТ ЗТ „Каріон”	Київ	151,7
165.	СТ „Захист”	Хмельницький	145,1
166.	АСТ „Бусін”	Київ	141,5
167.	САТ „Епос”	Харків	139,6
168.	АСК „Скарбниця”	Львів	137,7
169.	АТ СК „Закарпаття-Вексель”	м. Ужгород, Закарпатська обл.	134,2
170.	САТ ЗТ „Салос”	Харків	131,1
171.	АСК „Омега”	Київ	127,9
172.	АТВТ „УкрРеаХім”	Київ	127,4
173.	АТ СМК „Еввіва”	Харків	127,0
174.	АСК „Гарант”	м. Біла Церква, Київська обл.	124,5
175.	АТ СК „СКАИД-Донбас”	м. Краматорськ, Донецька обл.	119,0
176.	ЗАТ „Велега”	Київ	118,2
177.	ВАТ СК „Геополіс”	Київ	99,0
178.	УАСТЗТ „Екко Страхування”	Київ	98,3
179.	ЗАТ СК „Укргаз”	Київ	95,06
180.	АТ СК „Поступ”	Київ	93,3
181.	АТ СК „Єнакієве-Аско”	м. Єнакієве, Донецька обл.	77,0
182.	ЗАТ „Баск”	Київ	74,9
183.	СТ „Київкоопгарант”	Київ	73,1
184.	ЗАО ПК „Скіфія Ре”	Київ	71,0
185.	АТСК „Аванте”	Харків	61,5
186.	ЗАТ СК „Фенікс”	Донецьк	60,1
187.	АТ ЗТ ПК „Схід”	Запоріжжя	49,0
188.	СП „Страховий альянс „Меркурій-М”	Львів	47,6
189.	АСК „Святослав”	Запоріжжя	47,4
190.	ЗАТ СК „Сан Лайф”	Київ	42,5
191.	АСТ „Престиж”	Київ	42,4
192.	ВАТ СК „Влата”	Вінниця	42,3
193.	АСК „Рокада”	Київ	41,4
194.	СК „Медвест”	Київ	29,7
195.	ЗАТ СК „Черкаси-Вексель”	Черкаси	27,8
196.	АТ СК „Фенікс-Дон”	Донецьк	25,1
197.	ЗАТ СК „Сатіс”	Київ	20,6
198.	АТ СК „Форміка”	Київ	8,1
199.	ТДВ СК „Аура”	Дніпропетровськ	5,1
	Разом		115739,3

Джерело: складено авторкою на основі [467]

Таблиця Ж.3

Активи страхових компаній станом на 01.01.1997р.

№	Страхова компанія	Місто	Активи, тис грн
200.	НАСК „Оранта”	Київ	66745,3

201.	АТ „Українська фінансова група”	Київ	15258,0
202.	АТ „Українське СКТ Гарант-Авто”	Київ	12673,0
203.	СК „Алькона”	Київ	10320,2
204.	АТЗТ УАСК „АСКА”	Донецьк	9791,8
205.	РСК „Крим-Оранта”	Сімферополь	8925,0
206.	АСК „Остра-Київ”	Київ	7248,8
207.	АТ СК „АКВ Гарант”	Київ	7120,0
208.	ВАТ СК „Оранта-Дніпро”	Дніпропетровськ	6232,0
209.	АОЗТ СК „ІНТО”	Одеса	5880,0
210.	АТ „Українська пожежно-страхова компанія”	Київ	5203,0
211.	ВАТ Страхова компанія „Оранта-Дніпро”	Дніпропетровськ	5177,0
212.	ВАТ АСК „Оранта-Донбас”	Донецьк	4598,0
213.	АТ СП „Галинстрах”	Львів	4559,5
214.	АСК „Енергополіс”	Київ	4176,0
215.	САТ „Саламандра”	Харків	4142,0
216.	АТ СК „Аско-Донбас-Північний”	м. Дружківка, Донецька обл.	3760,0
217.	СТЗТ „Тала”	Дніпропетровськ	3536,1
218.	ЗАТ СК „Запоріжжя-Вексель”	Запоріжжя	3461,3
219.	АСТ „Астро-Дніпро”	Запоріжжя	2814,0
220.	АТЗТ СК „Лемма”	Харків	2692,0
221.	АТСК „Аванте”	Харків	2508,2
222.	ЗАТ „Українська транспортна СК” (УТІСО)	Київ	2191,9
223.	АСК „Омега”	Київ	2163,4
224.	ТАСТ „ТАСП-Гарантія”	Одеса	2123,9
225.	АСТВТ „Кредо-Класик”	Київ	1918
226.	Спеціалізована АСК „Скіф”	Київ	1883,5
227.	АТ СК „Омета Юго-Восток”	Запоріжжя	1705,4
228.	Українсько-ірландське АСТЗТ „Гала СКД”	Дніпропетровськ	1552,0
229.	ЗАО „Новий Дніпро”	Запоріжжя	1505,1
230.	ВАТ „Народна фінансово-страхова компанія”	Київ	1493,2
231.	СТДВ „Укоопспілка”	Київ	1384,4
232.	САТЗТ „Салос”	Харків	1332,7
233.	АТ СК „Евкалаз”	Київ	1330,2
234.	АТЗТ „Народна страхова компанія”	Київ	1315,0
235.	Кримська страхова компанія	Севастополь	1268,3
236.	АТ СК „Інспол”	Миколаїв	1261,2
237.	АТ СК „Діско”	Дніпропетровськ	1235,0
238.	АСК „Рокада”	Київ	1211,0
239.	САТ „Остра”	Одеса	1206,1
240.	АТЗТ СК „Весна-Поліс”	Дніпропетровськ	1151,4
241.	САТЗТ „Саламандра-Десна”	Чернігів	1126,4
242.	ЗАТ СК „Укргаз”	Київ	1125,0
243.	АСК „Карпати”	м. Ужгород, Закарпатська обл.	995
244.	СП ЗАТ СК „Страховий Будинок”	Дніпропетровськ	980,0
245.	САТЗТ „Металург”	Запоріжжя	961,4
246.	ЗАТ СК „Саламандра-Лтава”	Полтава	916,0
247.	ЗАТ АСК „Стар Кроун”	Київ	901,0
248.	АТ СК „Україна”	Київ	874,0
249.	АТ СК „Скайд”	Київ	863,5
250.	СК „Ірант-Сервіс”	Харків	850,7
251.	АТ СК „Едем”	Одеса	846,1
252.	АТ СК „СКАИД-Донбас”	м. Краматорськ, Донецька обл.	827,0
253.	СК „Енестра”	Київ	820,0
254.	ЗАТ СК „Рос і К”	Київ	778,0
255.	СК „Авіагарант”	Київ	772,0
256.	САТ „Оріон”	Дніпропетровськ	734,4
257.	АТ Євро-Азіатська СК „Фініст”	Черкаси	710,6
258.	АСК „Енергорезерв”	Київ	680,6
259.	АО СК „Біополіс”	Ялта	664,0
260.	АТ СК „Даск”	Дніпропетровськ	664,0
261.	ЗАТ САФ „Скіфія”	Одеса	657,9
262.	ЗАТ СК „Вексель-Південь”	Одеса	650,5
263.	ТДВ СК „Нафтагазстрах”	Одеса	649,2
264.	АТСК „Захист”	Київ	632,9
265.	АСТ „Цесія”	Дніпропетровськ	632,2
266.	ЗАТ „Українська охоронно-страхова компанія”	Київ	629,4
267.	АТ СК „Інкомрезерв-Кременчук”	м. Кременчук, Полтавська обл.	623,6
268.	СК „Династія”	м. Маріуполь, Донецька обл.	589,4
269.	ЗАТ СК „Галицька”	Івано-Франківськ	582,0
270.	ЗАТ УІСК „Інвестсервіс”	Київ	573,8
271.	Чорноморське САТ	Одеса	548,9
272.	САТ „Віспер”	Київ	547,4
273.	ЗАТ СК „Арма”	Київ	537,8
274.	СК „Фактотум”	Київ	536,8

275.	ЗАТ СК „Скайд-Вест”	Львів	535,8
276.	АТ „Перестраховальна компанія „Інпро”	Київ	519,0
277.	АТЗТ „Остра-Суми”	Суми	518,4
278.	ЗАТ СК „Сатіс”	Київ	502,0
279.	АТ УСГ „Мономах”	Одеса	501,0
280.	ЗАТ „Українська промислова СК”	Київ	494,4
281.	АСК „Скарбниця”	Львів	490,7
282.	СК „Медвест”	Київ	482,9
283.	ЗАТ „Українсько-російська СК „Авіоніка”	Київ	468,4
284.	САТ ЗТ „Саламандра-Ятрань”	Кіровоград	457,3
285.	АТ СМК „Еввіва”	Харків	452,2
286.	АТ СК „Фенікс-Дон”	Донецьк	448,4
287.	АСТ „Бусін”	Київ	436,0
288.	АСТЗТ „Дніпроінмед”	Дніпропетровськ	434,8
289.	ТДВ СК „Аура”	Дніпропетровськ	422,6
290.	ЗАТ СК „Посейдон”	Київ	417,3
291.	ЗАТ СК „Сан Лайф”	Київ	401,1
292.	САТ „Епос”	Харків	398,9
293.	ЗАТ „Українська перестраховальна компанія”	Львів	395,1
294.	САТ „Ворскла”	м. Охтирка, Сумська обл.	395,0
295.	АТЗТ СК „Петрол-Карго”	Одеса	394,0
296.	АТЗТ СК „Рідна гавань”	Одеса	383,0
297.	АТЗТ СК „Сузір’я”	Київ	370,0
298.	АТ СК „Форміка”	Київ	362,1
299.	Муніципальне СТ „Респект”	Одеса	352,6
300.	ЗАТ СК „Гарант-Вексель”	Харків	352,6
301.	АТ СК „Залізничні Шляхи”	Полтава	349,2
302.	АТ „Форум-страхування”	Київ	345,1
303.	САТЗТ „Крим-Афес”	Сімферополь	330,7
304.	ЗАТ „ОСК Резерв”	Київ	330,0
305.	СТ „Захист”	Хмельницький	327,3
306.	АСТ „Роксана”	Київ	322,0
307.	АТ СК „Єнакієве-Аско”	м. Єнакієве, Донецька обл.	321,7
308.	ЗАО ПК „Скіфія Ре”	Київ	318,4
309.	АТ СК „Поступ”	Київ	317,0
310.	ЗАТ „Морська страхова компанія”	Севастополь	313,0
311.	АТЗТ СК „Пан Укрейн”	Київ	311,0
312.	АСК „Консул”	Київ	311,0
313.	ВАТ СК „Влата”	Вінниця	305,4
314.	АТЗТ СК „Дія”	Київ	297,1
315.	ЗАТ „АСКО „Миколаїв”	Миколаїв	288,0
316.	ЗАТ „Баск”	Київ	281,0
317.	СП „Страховий альянс „Меркурій-М”	Львів	276,1
318.	АСК „Гарант”	м. Біла Церква, Київська обл.	272,5
319.	АСТ „Престиж”	Київ	271,1
320.	ЗАТ СК „Кремінь”	м. Кременчук, Полтавська обл.	262,0
321.	ЗАТ „Благо-Страхова компанія”	Київ	261,2
322.	АТЗТ „Касандра”	Ялта	260,0
323.	ВАТ СК „Укргазпромполіс”	Київ	250,0
324.	СТ „Київкоопгарант”	Київ	231,4
325.	АТЗТ „СК „Фортеця”	Київ	229,2
326.	СТПВ „Захід-Резерв”	м. Коломия, Івано-Франківська обл.	214,2
327.	АТ СП СК „Правекс-страхування”	Київ	206,5
328.	САТ ЗТ „Каріон”	Київ	200,4
329.	АТВТ „УкрРеаХім”	Київ	164,2
330.	ВАТ СК „Геополіс”	Київ	110,0
331.	ЗАТ „Велега”	Київ	98,6
332.	ЗАТ СК „Велта”	Київ	98,6
333.	АТ СК „Закарпаття-Вексель”	м. Ужгород, Закарпатська обл.	77,9
334.	ЗАТ СК „Гарантія”	Київ	33,3
335.	ЗАТ СК „Черкаси-Вексель”	Черкаси	25,6
	Разом		271530,7

Джерело: складено авторкою на основі [467]

Таблиця Ж.4

Активи страхових компаній станом на 01.01.1998р.

№	Страхова компанія	Місто	Активи, тис грн
336.	НАСК „Оранта”	Київ	79099,8
337.	АТ „Українське СКТ Гарант-Авто”	Київ	19803,8
338.	АТЗТ СК „Лемма”	Харків	18697,6
339.	СК „Алькона”	Київ	14180,4
340.	АТЗТ УАСК „АСКА”	Донецьк	11468,7

341.	АСК „Остра-Київ”	Київ	10929,3
342.	АТ СК „АКВ Гарант”	Київ	10855,0
343.	АОЗТ СК „ІНТО”	Одеса	8625,4
344.	АТСК „Аванте”	Харків	7788,0
345.	АТ „Українська пожежно-страхова компанія”	Київ	7622,0
346.	ВАТ Страхова компанія „Оранта-Дніпро”	Дніпропетровськ	7597,0
347.	АСТВТ „Кредо-Класик”	Київ	7071,0
348.	СТПВ „Захід-Резерв”	м. Коломия, Івано-Франківська обл.	6246,0
349.	ВАТ СК „Укргазпромполіс”	Київ	5655,8
350.	ЗАТ СК „Велга”	Київ	5543,8
351.	ЗАТ СК „Запоріжжя-Вексель”	Запоріжжя	5261,2
352.	ТДВ СК „Нафтогазстрах”	Одеса	5246,4
353.	АСК „Енергополіс”	Київ	5038,0
354.	АТ СП „Галинстрах”	Львів	4245,2
355.	САТ „Саламандра”	Харків	4061,3
356.	АСК „Омега”	Київ	3740,4
357.	ВАТ АСК „Оранта-Донбас”	Донецьк	3648,0
358.	РСК „Крим-Оранта”	Сімферополь	3626,0
359.	ЗАТ СК „Укргаз”	Київ	3110,8
360.	АТЗТ „Народна страхова компанія”	Київ	3021,0
361.	ЗАТ „Українська транспортна СК” (УТІСО)	Київ	2930,1
362.	АО СК „Біополіс”	Ялта	2822,9
363.	АТ СК „Даск”	Дніпропетровськ	2808,2
364.	АТ СК „Діско”	Дніпропетровськ	2720,2
365.	СТЗТ „Гала”	Дніпропетровськ	2636,8
366.	АСК „Карпати”	м. Ужгород, Закарпатська обл.	2395,0
367.	Спеціалізована АСК „Скіф”	Київ	2348,2
368.	АТ СК „Аско-Донбас-Північний”	м. Дружківка, Донецька обл.	2207,4
369.	СТДВ „Укоопспілка”	Київ	2201,6
370.	АТЗТ СК „Весна-Поліс”	Дніпропетровськ	2138,8
371.	ТАСТ „ТАСП-Гарантія”	Одеса	2066,5
372.	ЗАТ „Українська нафтогазова страхова компанія”	м. Кременець, Тернопільська обл.	2039,7
373.	СК „Авіагарант”	Київ	2023,0
374.	САТЗТ „Металург”	Запоріжжя	2009,8
375.	АТ СК „Поступ”	Київ	1722,0
376.	САТЗТ „Саламандра-Десна”	Чернігів	1702,9
377.	АТ СК „Інкомрезерв-Кременчук”	Кременчук	1686,8
378.	АСК „Рокада”	Київ	1589,1
379.	АТ УСГ „Мономах”	Одеса	1551,0
380.	АТЗТ СК „Азов”	м. Маріуполь, Донецька обл.	1532,0
381.	ВАТ „Народна фінансово-страхова компанія”	Київ	1531,2
382.	АТ СК „Евкалаз”	Київ	1525,7
383.	СК „Грант-Сервіс”	Харків	1470,9
384.	ЗАТ „АСКО „Миколаїв”	Миколаїв	1443,7
385.	АСТ „Бусін”	Київ	1439,7
386.	АТ СК „Скайд”	Київ	1435,0
387.	САТЗТ „Салюс”	Харків	1426,5
388.	Українсько-ірландське АСТЗТ „Гала СКД”	Дніпропетровськ	1346,0
389.	ЗАТ „Українська охоронно-страхова компанія”	Київ	1339,5
390.	АТ СК „Омета Юго-Восток”	Запоріжжя	1339,4
391.	ЗАТ „Промислово-страховий Альянс”	Запоріжжя	1339,4
392.	ЗАТ „Українсько-російська СК „Авіоніка”	Київ	1327,4
393.	ЗАТ СК „Саламандра-Лтава”	Полтава	1298,3
394.	АТ „Форум-страхування”	Київ	1281,5
395.	СП ЗАТ СК „Страховий Будинок”	Дніпропетровськ	1236,0
396.	СК „Бескид”	м. Ужгород, Закарпатська обл.	1231,5
397.	САТ „Остра”	Одеса	1226,1
398.	АТ СК „Інспол”	Миколаїв	1175,1
399.	АСК „Енергорезерв”	Київ	1149,7
400.	ДАСК „Укрінмедстрах”	Київ	1129,0
401.	АТ СК „Едем”	Одеса	1121,8
402.	АСТ „Астро-Дніпро”	Запоріжжя	982,0
403.	САТ „Оріон”	Дніпропетровськ	935,8
404.	АТЗТ СК „Союз-Агро-Поліс”	Дніпропетровськ	913,9
405.	ЗАТ СК „Галицька”	Івано-Франківськ	890,0
406.	ТДВ СК „Аура”	Дніпропетровськ	889,1
407.	ЗАТ СК „Скайд-Вест”	Львів	888,4
408.	ЗАО ПК „Скіфія Ре”	Київ	880,5
409.	ЗАТ „ОСК Резерв”	Київ	874,0
410.	АТ Євро-Азіатська СК „Фініст”	Черкаси	868,0
411.	СК „Династія”	м. Маріуполь, Донецька обл.	856,8
412.	СК „Енестра”	Київ	825,4
413.	АТПК „Захист”	Київ	824,4

414.	ЗАТ УІСК „Інвестсервіс”	Київ	800,8
415.	АТ СК „Фенікс-Дон”	Донецьк	793,0
416.	ЗАО „Новий Дніпро”	Запоріжжя	784,4
417.	АТЗТ СК „Сузір’я”	Київ	779,0
418.	ЗАТ СК „Вексель-Південь”	Одеса	703,8
419.	СЗАТ „Скіф”	Запоріжжя	700,2
420.	САТ „Віспер”	Київ	647,9
421.	АТЗТ СК „Пан Укрейн”	Київ	626,0
422.	АТ СК „Форміка”	Київ	617,5
423.	СП „Страховий альянс „Меркурій-М”	Львів	617,2
424.	Муніципальне СТ „Респект”	Одеса	615,8
425.	ЗАТ СК „Гарант-Вексель”	Харків	615,8
426.	ЗАТ СК „Посейдон”	Київ	608,2
427.	ЗАСТ „Львів-Терен”	Львів	565,6
428.	ЗАТ СК „Сатіс”	Київ	555,5
429.	ЗАТ СК „Арма”	Київ	538,0
430.	ЗАТ САФ „Скіфія”	Одеса	534,9
431.	АТЗТ „Остра-Суми”	Суми	517,3
432.	АТЗТ СК „Дія”	Київ	515,8
433.	ЗАТ „Промислово-страхова компанія”	Харків	500,0
434.	АСК „Консул”	Київ	498,0
435.	ЗАТ „Українська перестраховальна компанія”	Львів	460,8
436.	АТЗТ „Касандра”	Ялта	460,1
437.	АТ СП СК „Правекс-страхування”	Київ	452,4
438.	САТ „Ворскла”	м. Охтирка, Сумська обл.	449,1
439.	ЗАТ „Українська промислова СК”	Київ	442,6
440.	АСК „Європоліс”	Київ	429,0
441.	ЗАТ СК „Гарантія”	Київ	424,0
442.	АТЗТ СК „Рідна гавань”	Одеса	393,7
443.	СТ „Захист”	Хмельницький	376,4
444.	АТ „Перестраховальна компанія „Інпро”	Київ	365,0
445.	АТЗТ СК „Петрол-Карго”	Одеса	357,6
446.	ЗАТ „Благо-Страхова компанія”	Київ	349,7
447.	ЗАТ СК „Кремін”	м. Кременчук, Полтавська обл.	343,0
448.	САТ „Епос”	Харків	341,8
449.	САТЗТ „Каріон”	Київ	340,9
450.	АТ СК „Закарпаття-Вексель”	м. Ужгород, Закарпатська обл.	323,0
451.	ЗАТ „Баск”	Київ	312,9
452.	ЗАТ „Українська страхова компанія”	Київ	310,0
453.	АСТ „Роксана”	Київ	309,0
454.	ВАТ СК „Влата”	Вінниця	307,2
455.	АСТ „Престиж”	Київ	302,3
456.	ЗАТ СК „Сан Лайф”	Київ	300,8
457.	СТ „Київкоопгарант”	Київ	300,8
458.	ЗАТ „Будінстер”	Київ	278,1
459.	САТЗТ „Крим-Афес”	Сімферополь	271,3
460.	АСК „Гарант”	м. Біла Церква, Київська обл.	257,3
461.	АТЗТ „СК „Фортеця”	Київ	233,9
462.	УАСТЗТ „Екко Страхування”	Київ	232,0
463.	АСК „Крокус-Гарант”	м. Ужгород, Закарпатська обл.	230,0
464.	АТЗТ СК „Сіндек”	Київ	226,6
465.	СК „Орлі”	Харків	221,9
466.	АСК „Святослав”	Запоріжжя	48,2
	Разом		367341,7

Джерело: складено авторкою на основі [467]

Таблиця Ж.5

Активи страхових компаній станом на 01.01.1999р.

№	Страхова компанія	Місто	Активи, тис грн
467.	НАСК „Оранта” (Київ)	Київ	76382,8
468.	АСК „Омега” (Київ)	Київ	63784,0
469.	ЗАТ „Українська нафтогазова страхова компанія” (Кременець)	м. Кременець, Тернопільська обл.	41608,0
470.	АТ „Українське СКТ Гарант-Авто” (Київ)	Київ	27823,7
471.	СТПВ „Захід-Резерв”	м. Коломия, Івано-Франківська обл.	26862,5
472.	АТЗТ СК „Лемма” (Харків)	Харків	23478,7
473.	СК „Алькона” (Київ)	Київ	18235,2
474.	СК „Алькона” (Київ)	Київ	18108,5
475.	АТ СК „Поступ” (Київ)	Київ	17599,0
476.	АТ СК „АКВ Гарант” (Київ)	Київ	15035,3
477.	АОЗТ СК „ІНТО” (Одеса)	Одеса	13333,6
478.	ВАТ СК „Укргазпромполіс” (Київ)	Київ	13020,1
479.	АТЗТ УАСК „АСКА” (Донецьк)	Донецьк	12946,0

480.	АТ „Українська пожежно-страхова компанія” (Київ)	Київ	12183,1
481.	ЗАТ СК „Запоріжжя-Вексель” (Запоріжжя)	Запоріжжя	11085,8
482.	ЗАТ СК „Велта” (Київ)	Київ	10583,5
483.	ВАТ „Народна фінансово-страхова компанія” (Київ)	Київ	10337,3
484.	АТСК „Аванте” (Харків)	Харків	9600,5
485.	ВАТ Страхова компанія „Оранта-Дніпро” (Дніпропетровськ)	Дніпропетровськ	8731,0
486.	ВАТ СК „Оранта-Дніпро” (Дніпропетровськ)	Дніпропетровськ	8594,0
487.	СК „Вексель-фінансово-страховий альянс” (Запоріжжя)	Запоріжжя	7870,8
488.	ЗАТ „Українська транспортна СК” (УТІСО)(Київ)	Київ	7702,5
489.	САТ „Саламандра” (Харків)	Харків	7352,0
490.	ТДВ СК „Нафтагазстрах” (Одеса)	Одеса	6899,0
491.	АО СК „Біополіс” (Ялта)	Ялта	6890,8
492.	АТ СП „Галінстрах” (Львів)	Львів	6077,5
493.	ДАСК „Укрінмедстрах” (Київ)	Київ	5924,0
494.	СК „Сворезерв” (Київ)	Київ	5754,6
495.	АСК „Енергополіс” (Київ)	Київ	5733,0
496.	АСТВТ „Кредо-Класик” (Київ)	Київ	5568,0
497.	СК „К’ЮБІ-УГПБ Іншуренсе” (Київ)	Київ	5256,9
498.	АСТ „Вексель” (Київ)	Київ	5219,3
499.	ЗАТ СК „Укргаз” (Київ)	Київ	4450,2
500.	ЗАТ „АСКО „Миколаїв” (Миколаїв)	Миколаїв	4263,0
501.	АСК „Карпати” (Ужгород)	м. Ужгород, Закарпатська обл.	4244,0
502.	ЗАТ СК „Скайд-Вест” (Львів)	Львів	3996,2
503.	САТ ЗТ „Саламандра-Десна” (Чернігів)	Чернігів	3963,3
504.	АТ СК „Скайд” (Київ)	Київ	3874,4
505.	ТАСТ „ТАСП-Гарантія” (Одеса)	Одеса	3839,6
506.	РСК „Крим-Оранта” (Сімферополь)	Сімферополь	3839,4
507.	АТ СК „Діско” (Дніпропетровськ)	Дніпропетровськ	3827,0
508.	ЗАТ „Українська охоронно-страхова компанія” (Київ)	Київ	3529,0
509.	АТ УСГ „Мономах” (Одеса)	Одеса	3513,0
510.	САТ ЗТ „Металург” (Запоріжжя)Запоріжжя		3337,4
511.	АТЗТ СК „Азов” (Маріуполь)	м. Маріуполь, Донецька обл.	3280,0
512.	СК „Грант-Сервіс” (Харків)	Харків	3234,5
513.	ЗАТ Міжрегіональна СК „Надра” (Київ)	Київ	3202,5
514.	Спеціалізована АСК „Скіф” (Київ)	Київ	3178,1
515.	АСК „Оранта-Лугань” (Луганськ)	Луганськ	3132,3
516.	АТ СК „Даск” (Дніпропетровськ)	Дніпропетровськ	2789,0
517.	ЗАТ „Промислово-страховий Альянс” (Запоріжжя)	Запоріжжя	2369,6
518.	СТ ЗТ „Гала” (Дніпропетровськ)	Дніпропетровськ	2241,0
519.	АТ ЗТ СК „Весна-Поліс” (Дніпропетровськ)	Дніпропетровськ	2128,9
520.	ЗАТ „ОСК Резерв” (Київ)	Київ	2127,0
521.	АТЗТ СК „Сузір’я” (Київ)	Київ	2106,2
522.	СТДВ „Укоопспілка” (Київ)	Київ	2092,8
523.	АТ СК „Аско-Донбас-Північний”	м. Дружківка, Донецька обл.	1937,4
524.	АТЗТ СК „Сіндек” (Київ)	Київ	1929,8
525.	АТ СК „Інспол” (Миколаїв)	Миколаїв	1900,5
526.	ЗАТ СК „Каско” (Київ)	Київ	1830,0
527.	АТЗТ „Народна страхова компанія” (Київ)	Київ	1821,4
528.	САТ „Оріон” (Дніпропетровськ)	Дніпропетровськ	1805,5
529.	АСТ „Бусін” (Київ)	Київ	1787,8
530.	АТ СК „Інкомрезерв-Кременчук” (Кременчук)	м. Кременчук, Полтавська обл.	1691,4
531.	ТДВ СК „Аура” (Дніпропетровськ)	Дніпропетровськ	1678,7
532.	АСК „Рокада” (Київ)	Київ	1605,8
533.	ЗАТ „Українсько-російська СК „Авіоніка” (Київ)	Київ	1562,1
534.	АСК „Енергорезерв” (Київ)	Київ	1473,2
535.	СП ЗАТ СК „Страховий Будинок” (Дніпропетровськ)	Дніпропетровськ	1472,0
536.	САТ ЗТ „Салюс” (Харків)	Харків	1452,4
537.	АТЗТ СК „Союз-Агро-Поліс” (Дніпропетровськ)	Дніпропетровськ	1398,2
538.	Муніципальне СТ „Респект” (Одеса)	Одеса	1350,2
539.	Українсько-ірландське АСТ ЗТ „Гала СКД” (Дніпропетровськ)	Дніпропетровськ	1120,0
540.	ТДВ СК „Кредо” (Запоріжжя)	Запоріжжя	1112,0
541.	АТЗТ СК „Дія” (Київ)	Київ	1068,3
542.	СК „Династія”	м. Маріуполь, Донецька обл.	1059,3
543.	АТЗТ „Стройполіс” (Київ)	Київ	1056,0
544.	АТ СК „Едем” (Одеса)	Одеса	1054,8
545.	ЗАСТ „Львів-Терен” (Львів)	Львів	1044,1
546.	СК „Авіагарант” (Київ)	Київ	1001,0
547.	АТ СК „Форміка” (Київ)	Київ	966,4
548.	АТ СК „Фенікс-Дон” (Донецьк)	Донецьк	952,0
549.	СЗАТ „Скіф” (Запоріжжя)	Запоріжжя	949,8
550.	АТСК „Захист” (Київ)	Київ	945,9
551.	АСТ „Астро-Дніпро” (м.Запоріжжя)	Запоріжжя	922,0

552.	ЗАТ СК „Арма” (Київ)	Київ	892,0
553.	АСТ „Цесія” (Дніпропетровськ)	Дніпропетровськ	837,4
554.	ЗАТ СК „Вексель-Південь” (Одеса)	Одеса	833,0
555.	ЗАТ „Українська промислова СК” (Київ)	Київ	825,7
556.	АТ Євро-Азіатська СК „Фініст” (Черкаси)	Черкаси	810,0
557.	ЗАТ СК „Саламандра-Лтава” (Полтава)	Полтава	804,5
558.	АТЗТ СК „Петрол-Карго” (Одеса)	Одеса	792,7
559.	АСК „Святослав” (Запоріжжя)	Запоріжжя	784,3
560.	ЗАТ СК „Гарант-Вексель” (Харків)	Харків	778,9
561.	ЗАТ СК „Сагіс” (Київ)	Київ	767,0
562.	ЗАТ „Промислово-страхова компанія” (Харків)	Харків	735,4
563.	САТ „Ворскла” (Охтирка)	м. Охтирка, Сумська обл.	727,2
564.	ЗАТ СК „Галицька” (Івано-Франківськ)	Івано-Франківськ	709,0
565.	ЗАТ СК „Гарантія” (Київ)	Київ	704,2
566.	СК „Енестра” (Київ)	Київ	694,8
567.	АСК „Європоліс” (Київ)	Київ	693,2
568.	ЗАТ УІСК „Інвестсервіс” (Київ)	Київ	690,9
569.	ЗАТ СК „Юпітер-М” (Сімферополь)	Сімферополь	673,8
570.	АТЗТ „Касандра” (Ялта)	Ялта	670,5
571.	ЗАТ СК „Добриня” (Київ)	Київ	665,7
572.	САТ „Віспер” (Київ)	Київ	659,6
573.	ЗАТ СК „Сан Лайф” (Київ)	Київ	652,8
574.	ЗАТ САФ „Скіфія” (Одеса)	Одеса	642,0
575.	СК „Бескид” (Ужгород)	м. Ужгород, Закарпатська обл.	632,6
576.	ЗАТ „Будінстер” (Київ)	Київ	617,7
577.	СП „Страховий альянс „Меркурій-М” (Львів)	Львів	616,5
578.	СК „Велес” (Київ)	Київ	596,0
579.	АСТ „Придніпров’я” (Дніпропетровськ)	Дніпропетровськ	590,4
580.	СК „Орлі” (Харків)	Харків	574,4
581.	СТ „Захист” (Хмельницький)	Хмельницький	539,0
582.	ЗАТ СК „Кремій” (Кременчук)	м. Кременчук, Полтавська обл.	516,3
583.	АТ СП СК „Правекс-страхування” (Київ)	Київ	511,5
584.	АТ ЗТ СК „Пан Україн” (Київ)	Київ	509,7
585.	ЗАТ СК „Посейдон” (Київ)	Київ	498,2
586.	АСК „Крокус-Гарант” (Ужгород)	м. Ужгород, Закарпатська обл.	481,6
587.	АСК „Консул” (Київ)	Київ	462,0
588.	ЗАО „Новий Дніпро” (Запоріжжя)	Запоріжжя	458,8
589.	АСТ „Престиж” (Київ)	Київ	421,6
590.	АТЗТ „УАСК АСКА-Життя” (Київ)	Київ	406,2
591.	ЗАТ „Благо-Страхова компанія” (Київ)	Київ	405,7
592.	ЗАТ СК „Фенікс” (Донецьк)	Донецьк	396,9
593.	СТ „Київкоопгарант” (Київ)	Київ	363,1
594.	ЗАТ „Баск” (Київ)	Київ	353,9
595.	ЗАТ „Українська страхова компанія” (Київ)	Київ	352,0
596.	ЗАТ СК „УСК” (Київ)	Київ	352,0
597.	САТ ЗТ „Каріон” (Київ)	Київ	349,6
598.	ЗАО ПК „Скіфія Ре” (Київ)	Київ	333,5
599.	ЗАТ СК „Інрезерв” (Київ)	Київ	333,0
600.	ЗАТ „Гірничо-металургійна СК” (Жовті Води)	м. Жовті Води, Дніпропетровська обл.	324,0
601.	ВАТ СК „Щит-Scutum” (Київ)	Київ	310,4
602.	АСТ „Роксана” (Київ)	Київ	303,0
603.	АТВТ СК „Берегиня” (Київ)	Київ	289,3
604.	ЗАТ ВС „Наша справа” (Київ)	Київ	283,0
605.	ЗАТ СК „Соверен” (Київ)	Київ	279,0
606.	ВАТ СК „Влата” (Вінниця)	Вінниця	274,3
607.	АСК „Гарант”	м. Біла Церква, Київська обл.	254,8
608.	УАСТЗТ „Екко Страхування” (Київ)	Київ	244,5
609.	АТЗТ „СК „Фортеця” (Київ)	Київ	242,5
610.	САТ „Епос” (Харків)	Харків	188,0
611.	АТЗТ „Перша міжнародна страхова група” (Київ)	Київ	168,6
	Разом		665965,6

Джерело: складено авторкою на основі [467]

Таблиця Ж.6

Активи страхових компаній станом на 01.01.2000р.

№	Страхова компанія	Місто	Активи, тис грн
612.	НАСК „Оранта”	Київ	87814,6
613.	АТЗТ СК „Лемма”	Харків	69041,7
614.	ЗАТ „Українська нафтогазова страхова компанія”	м. Кременець, Тернопільська обл.	58817,6
615.	АСК „Омега” (Київ)	Київ	55129,5
616.	СТПВ „Захід-Резерв”	м. Коломия, Івано-Франківська обл.	40173,0

617.	АСК „Остра-Київ”	Київ	37665,8
618.	АТ СК „АКВ Гарант”	Київ	35033,9
619.	АТ СК „Поступ”	Київ	34661,8
620.	АТ „Українське СКТ Гарант-Авто”	Київ	33598,7
621.	ВАТ СК „Укргазпромполіс”	Київ	27915,6
622.	АТСК „Аванте”	Харків	27434,0
623.	СК „Алькона”	Київ	21481,3
624.	АТ СК „Скайд”	Київ	20716,4
625.	АТЗТ УАСК„АСКА”	Донецьк	20556,0
626.	СК „Оріана”	Київ	19086,9
627.	ДАСК „Укринмедстрах”	Київ	18533,0
628.	АТ „Українська пожежно-страхова компанія”	Київ	16067,3
629.	СК „Прогрес-фонд”	Київ	13416,0
630.	СК „Вексель-фінансово-страховий альянс”	Запоріжжя	13114,3
631.	ЗАТ СК „Велта”	Київ	11988,0
632.	АТЗТ „Перша міжнародна страхова група”	Київ	10915,0
633.	АСК „Оранта-Донбас”	Донецьк	9852,0
634.	АТ СП „Галінстрах”	Львів	9199,7
635.	ЗАТ „АСКО „Миколаїв”	Миколаїв	9162,4
636.	ТДВ СК „Нафтагазстрах”	Одеса	8743,7
637.	ВАТ СК „Оранта-Дніпро”	Дніпропетровськ	8728,0
638.	АСТВТ „Кредо-Класик”	Київ	8469,0
639.	СК „Укрнафатранс”	Київ	8404,0
640.	АТ СК „Діско”	Дніпропетровськ	8060,0
641.	АСК „Інтер-Поліс”	Київ	7854,0
642.	АО СК „Біополіс”	Ялта	7764,0
643.	ЗАТ НСТ „НАСТ”	Київ	7603,0
644.	СК „Енергополіс”	Київ	7259,0
645.	АТЗТ „Стройполіс”	Київ	7020,0
646.	ЗАТ „Українська транспортна СК” (УТІСО)	Київ	6801,6
647.	АСТ „Вексель”	Київ	6793,8
648.	АТ СК „Даск”	Дніпропетровськ	5771,0
649.	ЗАТ „Українська охоронно-страхова компанія”	Київ	5634,3
650.	АСК „Карпати”	м. Ужгород, Закарпатська обл.	5612,2
651.	САТ ЗТ „Саламандра-Десна”	Чернігів	5512,1
652.	АТЗТ СК „Азов”	м. Маріуполь, Донецька обл.	5163,0
653.	ЗАТ Міжрегіональна СК „Надра”	Київ	5062,8
654.	ЗАТ „Промислово-страховий Альянс”	Запоріжжя	4724,2
655.	ЗАТ СК „Скайд-Вест”	Львів	4702,9
656.	ТАСТ „ТАСП-Гарантія”	Одеса	4496,7
657.	СК „К’ЮБІІ-УГІБ Іншуренс”	Київ	4471,5
658.	Спеціалізована АСК „Скіф”	Київ	4358,7
659.	САТ ЗТ „Металург”	Запоріжжя	4342,2
660.	АТЗТ СК „Союз-Агро-Поліс”	Дніпропетровськ	3983,5
661.	АСК „Консул”	Київ	3982,0
662.	АСК „Оранта-Січ”	Запоріжжя	3781,5
663.	ЗАТ „ОСК Резерв”	Київ	3667,2
664.	АТ „Страховий центр „Поділля”	Вінниця	3620,8
665.	АТЗТ СК „Сіндек”	Київ	3385,6
666.	АТ УСГ „Мономах”	Одеса	3350,0
667.	АСТ „Бусін”	Київ	3298,3
668.	АСК „Залізничні шляхи”	Полтава	3297,7
669.	СТ ЗТ „Тала”	Дніпропетровськ	3026,8
670.	АТ ЗТ СК „Весна-Поліс”	Дніпропетровськ	2848,3
671.	ТДВ СК „Аура”	Дніпропетровськ	2848,3
672.	АСК „Оранта-Лугань”	Луганськ	2721,0
673.	АТЗТ „Народна страхова компанія”	Київ	2638,9
674.	СК „Остра-Суми”	Суми	2398,3
675.	СТДВ „Укоопспілка”	Київ	2284,2
676.	ЗАТ „Українська промислова СК”	Київ	2177,2
677.	СК „Грант-Сервіс”	Харків	2176,9
678.	АТ СК „Інспол”	Миколаїв	2176,8
679.	РСК „Крим-Оранта”	Сімферополь	2142,5
680.	АТЗТ СК „Сузір’я”	Київ	1976,0
681.	АТ СК „Аско-Донбас-Північний”	м. Дружківка, Донецька обл.	1938,2
682.	АТЗТ СК „Петрол-Карго”	Одеса	1929,4
683.	АТ ЗТ СК „Пан Укрейн”	Київ	1906,7
684.	АТ СК „Інкомрезерв-Кременчук”	м. Кременчук, Полтавська обл.	1859,0
685.	СК „Роксолана”	Запоріжжя	1842,8
686.	АСК „Спіч та Ко”	м. Макіївка, Донецька обл.	1777,6
687.	ЗАСТ „Львів-Терен”	Львів	1678,8
688.	ЗАТ „Українсько-російська СК „Авіоніка”	Київ	1672,8
689.	СЗАТ „Скіф”	Запоріжжя	1572,3
690.	СП ЗАТ СК „Страховий Будинок”	Дніпропетровськ	1554,0

691.	ЗАТ СК „Сатіс”	Київ	1551,1
692.	САТ „Оріон”	Дніпропетровськ	1538,6
693.	Українсько-ірландське АСТ ЗТ „Гала СКД”	Дніпропетровськ	1430,1
694.	СК „Фактогум”	Київ	1400,0
695.	АСК „Еввіва”	Харків	1384,3
696.	АСК „Енергорезерв”	Київ	1365,2
697.	САТ ЗТ „Салос”	Харків	1319,8
698.	ЗАТ СК „Кий Авіа Гарант”	Київ	1309,4
699.	ТДВ СК „Кредо”	Запоріжжя	1295,8
700.	СК „Велес”	Київ	1284,0
701.	Муніципальне СТ „Респект”	Одеса	1283,5
702.	АТ СК „Форміка”	Київ	1226,7
703.	ЗАТ СК „Сан Лайф”	Київ	1183,0
704.	СК „Авіагарант”	Київ	1170,0
705.	АСК „Святослав”	Запоріжжя	1162,1
706.	ЗАТ СК „Каско”	Київ	1099,5
707.	ВАТ СК „Щит-Scutum”	Київ	1096,6
708.	АТ СК „Едем”	Одеса	1089,6
709.	АСТ „Цесія”	Дніпропетровськ	1062,3
710.	ЗАТ СК „Галицька”	Івано-Франківськ	1055,0
711.	АТЗТ СК „Дія”	Київ	1035,7
712.	ЗАТ СК „Арма”	Київ	1001,5
713.	ЗАТ СК „Гарант-Вексель”	Харків	869,3
714.	ЗАТ СК „Юпітер-М”	Сімферополь	848,5
715.	ЗАТ „Українська страхова компанія”	Київ	822,5
716.	ЗАТ СК „Гарантія”	Київ	822,3
717.	ЗАТ УІСК „Інвестсервіс”	Київ	808,2
718.	АТ СП СК „Правекс-страхування”	Київ	804,9
719.	АСК „Європоліс”	Київ	758,1
720.	ЗАТ СК „Саламандра-Лтава”	Полтава	723,3
721.	ЗАТ „Промислово-страхова компанія”	Харків	714,6
722.	СП „Страховий альянс „Меркурій-М”	Львів	695,4
723.	ЗАТ СК „Кремінь”	м. Кременчук, Полтавська обл.	672,5
724.	АСТ „Астро-Дніпро”	Запоріжжя	672,0
725.	АСК „Рокада”	Київ	625,9
726.	ЗАТ СК „Добриня”	Київ	617,9
727.	САТ „Віспер”	Київ	592,0
728.	ЗАТ САФ „Скіфія”	Одеса	569,4
729.	АТЗТ „СК „Фортеця”	Київ	541,7
730.	УАСТЗТ „Екко Страхування”	Київ	539,3
731.	СТ „Захист”	Хмельницький	509,2
732.	ЗАТ „Гірничо-металургійна СК”	м. Жовті Води, Дніпропетровська обл.	500,2
733.	СК „Орлі”	Харків	490,7
734.	АСК „Глобус”	м. Ужгород, Закарпатська обл.	488,5
735.	ЗАТ „Українська промислова страхова компанія-Життя”	Київ	474,8
736.	ЗАТ „Баск”	Київ	468,3
737.	АТПК „Захист”	Київ	464,5
738.	ЗАО „Новий Дніпро”	Запоріжжя	463,4
739.	ЗАТ СК „Інрезерв”	Київ	457,0
740.	СТ „Київкоопгарант”	Київ	428,7
741.	АСТ „Престиж”	Київ	403,6
742.	ЗАТ „Будінстер”	Київ	396,1
743.	АТЗТ „УАСК АСКА-Життя”	Київ	394,1
744.	ЗАТ СК „Фенікс”	Донецьк	378,4
745.	ЗАТ СК „Посейдон”	Київ	375,8
746.	САТ ЗТ „Каріон”	Київ	369,2
747.	ЗАТ СК „Соверен”	Київ	365,0
748.	АСТ „Придніпров’я”	Дніпропетровськ	363,8
749.	ЗАТ САСК „Спецексімстрах”	Київ	344,1
750.	СК „Бескид”	м. Ужгород, Закарпатська обл.	336,5
751.	ЗАТ ВС „Наша справа”	Київ	325,2
752.	АТ СК „Життя”	Київ	298,6
753.	АТВТ СК „Берегиня”	Київ	284,7
754.	АСК „Крокус-Гарант”	м. Ужгород, Закарпатська обл.	283,8
755.	ЗАТ СК „Кредо-Життя”	Київ	264,7
756.	АСК „Гарант”	м. Біла Церква, Київська обл.	259,3
757.	ЗАТ СК „УСК”	Київ	215,3
758.	САТ „Епос”	Харків	125,4
	Разом		984810,1

Джерело: складено авторкою на основі [467]

Додаток 3
Таблиця 3.1

Обсяги окремих інвестиційних інструментів страхових компаній України, 2009-2020 рр., млн. грн.

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Банківські вклади	5926,4	6464,6	8250,0	8746,1	9296,4	9031,8	12603,8	11528,6	12238,2	14101,8	15884,0	16001,3
Інвестиції в економіку України	78,4	86,1	35,6	66,0	52,1	61,4	0,9	31,9	99,0	1131,8	1687,9	1679,9
Нерухоме майно	1997,8	2182,6	2083,6	2133,3	1965,3	2045,5	2216,4	2601,0	2655,1	3014,0	4083,6	4228,2
Цінні папери	10968,5	13148,6	13079,3	33942,1	21334,1	22677,0	15279,4	14452,3	14212,2	13968,7	14387,0	10462,9
Всього	16973,3	19699,3	21364,9	42754,2	30682,6	31770,2	27884,1	26012,8	26549,4	29202,3	36042,5	32372,3

Джерело: складено авторкою на основі [282; 294]

Таблиця 3.2

Показники інвестування страхових компаній України, 2009-2021 рр.

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Частка активів СК у ВВП, %	4,50	4,18	3,66	3,99	4,56	4,48	3,07	2,35	1,92	1,78	1,61	1,47	1,18
Обсяги інвестицій у розрахунку на одну СК, млн грн	42,40	48,17	53,18	108,61	80,29	88,63	83,48	92,44	99,52	114,83	177,98	225,67	
Частка прямих іноземних інвестицій у ВВП країни, %	4,21	4,78	4,37	4,76	2,47	0,41	3,59	3,74	2,07	1,83	2,66	0,80	0,12
Частка інвестицій СК у ВВП, %	2,09	2,03	1,79	3,19	2,25	2,16	1,52	1,20	0,98	0,91	1,04	1,13	
Обсяги інвестицій у розрахунку на 1 особу, грн	415,16	479,84	515,10	987,05	719,36	788,68	704,81	672,93	690,28	765,45	983,88	1139,18	

Джерело: складено авторкою на основі [288; 300]

Додаток И

Рис. И.1. Розвиток страхового нагляду в Україні, 1991-2021 рр.

ДОРОЖНЯ КАРТА СУДОВОЇ ТА АНТИКОРУПЦІЙНОЇ РЕФОРМ, запропонована 25 січня 2021 року
послами країн G7 (США, Велика Британія, Франція, Німеччина, Японія, Італія та Канада)

<i>Судова реформа</i>	
Конституційний Суд України (КСУ), грудень 2020 – лютий 2021	Тимчасово і мінімально збільшити кворум для прийняття рішень КСУ. Відкласти триваючі процедури відбору суддів КСУ до введення нових правил відбору. Невідкладно запровадити чіткий та прозорий процес відбору на посади суддів КСУ із забезпеченням суттєвої ролі представників міжнародних партнерів у перевірці всіх кандидатів. Посилити дисциплінарну відповідальність та етичні вимоги до суддів КСУ. Зобов'язати суддів КСУ залишатись неупередженими при розгляді справ та проводити відкрите голосування.
Вища рада правосуддя (ВРП), грудень 2020 – лютий 2021	Терміново провести реформування ВРП як необхідну передумову для ефективної судової реформи. Створити незалежну комісію з питань етики, яка має повноваження перевіряти чинних членів ВРП та подавати за необхідності подання про звільнення членів ВРП до органів, що приймають остаточне рішення. Запровадити новий прозорий процес відбору членів ВРП, який забезпечить високі стандарти щодо вимог до професійної етики та доброчесності, із ефективним змістовним залученням міжнародних представників до цього процесу. Комісія з питань етики складе для ВРП список кваліфікованих кандидатів із високим рівнем доброчесності, з якого органи, відповідальні за відбір/призначення на посади, будуть зобов'язані обирати.
Вища кваліфікаційна комісія суддів (ВККС), грудень 2020 – травень 2021	Забезпечити прозоре перезавантаження ВККС із змістовним залученням до цього процесу міжнародних представників та створенням незалежної конкурсної комісії з повноваженнями встановлювати свої внутрішні правила для конкурсного відбору членів ВККС. Забезпечити незалежність оновленої ВККС з повноваженнями ухвалювати регламент своєї роботи та внутрішні інструкції. Після забезпечення доброчесності членів ВРП та заповнення комісією вакантних посад суддів у судах першої та апеляційної інстанцій, ВККС слід інтегрувати у ВРП з метою оптимізації структури інститутів суддівського самоврядування.
Стратегія судової реформи, грудень 2020 – лютий 2021	Шляхом консультацій із залученням усіх зацікавлених сторін розробити та прийняти комплексну стратегію судової реформи, яка відповідає міжнародним та європейським стандартам та Національній антикорупційній стратегії на 2020-2024 роки.
Добір суддів та кваліфікаційне оцінювання, грудень 2020 – лютий 2021	Встановити чіткі, публічно доступні правила та процедури для ВККС при здійсненні прозорого відбору суддів, з урахуванням їх попередніх заслуг та кваліфікаційного оцінювання. Відновити тимчасово зупинені процеси відбору суддів та оцінки їх кваліфікації.
Громадської рада доброчесності (ГРД), грудень 2020 – травень 2021	Посилити ГРД через встановлення суворіших вимог до її членів, розширити повноваження ГРД у частині перевірки доброчесності чинних суддів та кандидатів на посаду судді в судах першої інстанції, а також повністю забезпечити ГРД державним фінансуванням та іншими ресурсами для підтримки її роботи.
Верховний суд, грудень 2020 – грудень 2021	Об'єднати Верховний Суд України з Верховним Судом. Переглянути чинну структуру Верховного Суду з метою об'єднання чотирьох окремих касаційних судів і Великої палати в єдиний Верховний Суд зі спеціалізованими палатами. Створити додаткові фільтри для обмеження юрисдикції Верховного Суду.
Дисциплінарна відповідальність суддів, грудень 2020 – лютий 2021	Зміцнити підзвітність суддів через посилення вимог щодо дисциплінарної відповідальності судді й ухвалення чітких правил, стандартів і процедур розслідування та розгляду скарг на неналежну поведінку суддів.
Адміністративна юстиція, грудень 2020 – травень 2021	Переглянути порядок розгляду резонансних адміністративних справ за позовами проти державних органів влади відповідно до зобов'язань перед МВФ включно з віднесенням таких справ до юрисдикції Верховного Суду або створенням нового спеціалізованого адміністративного суду, судді якого добиратимуться шляхом проведення відкритого конкурсу за критеріями професійної придатності з ефективною участю міжнародних експертів.
Державна судова адміністрація (ДСА), грудень 2020 – травень 2021	Провести аудит і реорганізувати ДСА під ретельним контролем ВРП, щоб забезпечити, що ДСА працює для задоволення потреб судової системи з додержанням належних вимог щодо прозорості, доброчесності та професіоналізму.
<i>Антикорупційна реформа</i>	
Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), грудень 2020	З урахуванням останнього рішення КСУ якнайшвидше створити надійну правову основу для забезпечення інституційної незалежності та безперервної ефективної роботи НАБУ.
Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК), грудень 2020 – січень 2021	Забезпечити, щоб санкції за неправдиве декларування або умисне неподання декларацій про майно були не м'якші за попередні, та відповідали по суворості тим, що були скасовані. Забезпечити включення відновлених статей до переліку злочинів, пов'язаних з корупцією, щоб суди не мали можливості звільнити обвинуваченого від відповідальності за „дійове каяття” або з інших причин. Забезпечити застосування санкцій за неправдиве декларування та умисне неподання декларацій відносно колишніх державних службовців, а також тих, хто звільняється. Забезпечити кваліфікацію неправдивого декларування, а також умисного неподання декларації щодо активів, із санкцією у вигляді штрафу як кримінальних правопорушень, що відносяться до підслідності НАБУ, яке уповноважене відкривати провадження проти посадових осіб найвищого рівня у разі вчинення ними цих правопорушень. Забезпечити можливість застосування позбавлення волі за найтяжчу форму неправдивого декларування. Забезпечити 24-годинний загальний доступ до Єдиного державного реєстру декларацій та відновити доступ НАЗК до публічних реєстрів. Прийняти зміни до Закону про запобігання корупції, включивши до нього процедури перевірки НАЗК декларацій та моніторингу конфлікту інтересів та способу життя суддів, за узгодженням з ВРП та КСУ.
Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП) - лютий 2021	Забезпечити прозорий, незалежний процес відбору керівника САП з урахуванням попередніх заслуг і досвіду кандидатів. Сприяти прийняттю прозорих процедур та методології оцінки під час конкурсу на зайняття посад в САП. Забезпечити гарантії дотримання чинної формули голосування в комісії з відбору - 5 + 2. Забезпечити отримання комісією з відбору та робочою групою (РГ), створеною Генеральним прокурором, доступу до відповідних реєстрів та баз даних.
Вищий антикорупційний суд (ВАКС) - січень 2021	Забезпечити незалежність ВАКС шляхом надання йому необхідних ресурсів включно з постійним приміщенням відповідно до зобов'язань перед МВФ та гарантування відповідного рівня безпеки суддям і членам їхніх сімей.

Додаток Л
Таблиця Л.1

Показники діяльності страхових компаній за 1991-2021 рр.

Показники	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Страхові премії, млн грн, у т.ч.	-	-	9,4	144,2	244,4	317,8	408,4	789,2	1 156,5	2 136,0	3030,5	4442,1	9135,3	19431,4	12853,5	13829,9
передано у перестраховання	-	-	0,04	1,7	38,3	55,5	63,1	238,5	451,2	896,6	1293,5	2100,0	5416,8	11700,0	6047,0	5621,7
Страхові виплати, млн грн	-	-	4,5	95,4	144,3	147,3	129,2	177,8	360,9	407,0	424,2	543,1	860,6	1540,3	1894,2	2599,6
Чисельність населення, млн осіб	51,94	52,06	52,24	52,11	51,73	51,30	50,82	50,37	49,92	49,43	48,92	48,46	48,00	47,62	47,28	46,93
ВВП, млрд грн	0,001	0,05	1,6	12,4	56,4	84,3	96,6	106,1	134,9	175,9	211,2	234,1	277,4	357,5	457,3	565,0
Страхові премії на 1 СК, млн грн	-	-	0,02	0,23	0,37	0,40	1,69	3,52	4,40	9,17	9,23	13,14	25,59	50,21	32,30	33,65
Обсяг страхових премій на 1 особу, грн	-	-	0,18	2,77	4,72	6,19	8,04	15,69	23,17	43,21	61,95	91,67	190,32	408,05	271,86	294,69
Обсяг страхового відшкодування на 1 особу, грн	-	-	0,09	1,83	2,79	2,87	2,54	3,53	7,23	8,23	8,67	11,21	17,93	32,35	40,06	55,39
Частка страхових виплат у ВВП, %	-	-	0,28	0,77	0,26	0,17	0,13	0,17	0,27	0,23	0,20	0,23	0,31	0,43	0,41	0,46
Частка страхових премій у ВВП, %	-	-	0,59	1,16	0,43	0,38	0,42	0,74	0,86	1,21	1,48	1,97	3,42	5,62	3,10	2,45
Відношення страхових виплат до страхових премій, %	-	-	48	66	59	46	32	23	31	19	14	12	9	8	15	19
Доходи страхових компаній, млн грн	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2016,3	3049,6	6167,2	14913,5	27822,7	23927,0	25511,2
Сплачено платежів до бюджетів усіх рівнів, млн грн*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	60,4	71,1	97,4	143,0	245,3	250,6	300,0
Обсяги сплаченого податку на прибуток, млн грн	-	-	-	-	-	-	-	-	-	45	60,2	74,9	125,6	186,3	217,2	263,1
Рівень податкової віддачі, %*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2,2	1,9	1,2	0,84	0,67	0,9	0,98
Коефіцієнт загального податкового навантаження, %	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2,11	1,99	1,69	1,37	0,96	1,69	1,9
Обсяг сплачених статутних фондів на 1 СК, млн грн	-	-	-	0,01	0,03	0,08	0,49	0,67	1,25	2,19	3,16	4,59	9,87	14,25	16,69	20,42

Продовження таблиці Л.1

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Страхові премії, млн грн, у т.ч.	18008,2	24008,6	20442,0	23081,7	22693,5	21508,2	28661,9	26767,3	29 736,0	35 170,3	43 431,8	49 367,5	53001,2	45175,9	49708,0
передано у перестраховування	6423,9	9064,6	8888,4	10745,1	5 906,2	2 552,8	8 744,8	9 704,2	9 911,3	12 668,7	18 333,6	17 940,7	16 713,4	8487,4	8623,0
Страхові виплати, млн грн	4212,9	7050,7	6737,2	6 104,6	4 864,0	5 151,0	4 651,8	5 065,4	8 100,5	8 839,5	10536,8	12 863,4	14 338,3	14853,6	17958,3
Чисельність населення, млн осіб	46,65	46,37	46,14	45,96	45,78	45,63	45,55	45,43	42,93	42,76	42,58	42,39	42,15	41,60	41,59
ВВП, млрд грн	751,1	990,8	947,0	1079,3	1300,0	1408,9	1454,9	1566,7	1979,5	2383,2	2982,9	3558,7	3974,6	4194,1	5459,6
Страхові премії на 1 СК, млн грн	40,38	50,54	45,43	50,62	51,34	51,95	70,42	70,07	82,37	113,45	147,73	175,69	227,47	156,99	320,69
Обсяг страхових премій на 1 особу, грн	386,03	517,76	443,04	502,21	495,71	471,36	629,24	589,20	692,66	822,50	1020,00	1164,60	1257,44	786,80	1195,19
Обсяг страхового відшкодування на 1 особу, грн	90,31	152,05	146,02	132,82	106,25	112,89	102,13	111,50	188,69	206,72	247,46	303,45	340,17	354,50	431,79
Частка страхових виплат у ВВП, %	0,56	0,71	0,71	0,57	0,37	0,37	0,32	0,32	0,41	0,37	0,35	0,36	0,36	0,35	0,33
Частка страхових премій у ВВП, %	2,40	2,42	2,16	2,14	1,75	1,53	1,97	1,71	1,50	1,48	1,46	1,39	1,33	1,08	0,91
Відношення страхових виплат до страхових премій, %	23	29	33	26	21	24	16	19	27	25	24	26	27	33	36
Доходи страхових компаній, млн грн	35644,0	49585,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Сплачено платежів до бюджетів усіх рівнів, млн грн	443,9	726,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Обсяги сплаченого податку на прибуток, млн грн	406,2	620,2	560,6	500,8	639,4	748,2	966,7	711,6	857,6	1078,5	837,3	1005,8	1348,6	1213,7	-
Рівень податкової віддачі, %	1,06	1,24	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Коефіцієнт загального податкового навантаження, %	2,26	2,58	2,74	2,17	2,82	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Обсяг сплачених статутних фондів на 1 СК, млн грн	23,84	27,80	33,06	31,64	31,88	35,21	37,43	39,58	40,10	40,84	43,64	44,97	47,49	46,42	51,12

Джерело: складено та розраховано авторкою на основі [164; 288; 300; 421; 432; 467]

Таблиця Л.2

Показник проникнення страхування у світі (Insurance Penetration ratio)

2009-2020 рр, %

Країни	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Австралія	5.2	5.0	4.9	4.8	5.1	6.0	5.6	5.0	4.4	4.1	3.7	3.5
Австрія	5.7	5.6	5.3	5.1	5.1	5.1	5.0	4.7	4.6	4.5	4.4	4.7
Бельгія	8.1	7.9	7.6	8.2	7.0	6.9	6.4	6.2	6.0	6.1	6.2	6.1
Канада	5.0	4.9	4.8	4.9	4.8	4.2	4.4	4.5	4.4	4.5	-	-
Чилі	3.6	3.8	3.8	4.2	4.2	4.2	4.6	4.9	4.6	4.7	4.5	3.9
Колумбія	2.3	2.3	2.3	2.4	2.6	2.5	2.7	2.8	2.8	2.8	2.8	3.0
Чехія	3.6	3.9	3.8	3.7	3.7	3.6	3.2	3.0	2.9	2.8	2.8	2.9
Данія	-	-	9.8	9.9	9.9	10.4	10.5	10.4	11.0	11.1	10.9	11.3
Естонія	1.7	2.9	2.4	2.7	3.1	3.1	3.3	3.4	3.4	3.6	3.5	3.5
Фінляндія	3.7	4.6	3.6	3.6	4.7	5.1	5.0	4.1	3.9	1.9	2.5	1.7
Франція	10.3	10.2	9.2	8.6	8.8	9.2	9.4	10.7	10.6	10.6	10.7	10.1
Німеччина	-	-	-	6.6	6.7	6.5	6.3	6.2	6.4	6.4	6.7	7.0
Греція	-	2.3	2.4	2.3	2.2	2.1	2.0	2.0	2.1	2.0	2.1	2.5
Угорщина	3.1	3.1	2.9	2.6	2.6	2.5	2.4	2.4	2.4	2.4	2.4	2.5
Ісландія	2.1	2.8	2.7	2.7	2.6	2.4	2.4	2.3	2.5	2.5	2.5	2.5
Ірландія	19.5	20.1	18.5	19.9	18.6	19.9	16.4	17.6	14.7	12.2	12.1	10.4
Ізраїль	4.9	4.8	4.9	4.8	4.8	4.6	4.7	4.8	4.9	5.0	4.9	4.8
Італія	7.5	7.8	6.7	6.5	7.3	8.8	8.9	7.9	7.5	7.7	7.8	8.1
Японія	8.5	8.4	8.8	6.8	6.4	6.8	6.8	7.7	7.4	7.8	7.3	7.1
Корея	9.7	9.9	10.4	12.1	11.7	12.0	11.9	11.7	11.0	10.5	11.1	11.5
Литва	-	1.6	1.6	1.6	1.6	1.6	1.7	1.8	1.9	1.9	1.9	2.0
Латвія	1.9	1.8	1.9	2.0	2.1	2.2	2.2	2.1	2.4	2.6	2.8	2.7
Люксембург	44.9	51.2	31.3	43.8	39.6	43.2	36.6	33.3	37.8	34.5	37.4	30.9
Мексика	1.9	1.8	1.9	1.9	2.1	2.0	2.1	2.2	2.3	2.3	2.4	2.6
Нідерланди	7.2	5.8	6.4	6.0	5.7	5.4	4.8	9.8	9.5	9.3	9.3	9.6
Нова Зеландія	2.4	2.3	-	2.6	2.7	2.7	2.5	2.5	2.4	-	3.5	3.0
Норвегія	5.5	4.8	4.8	5.1	4.9	5.3	5.4	5.7	5.1	5.1	5.5	5.9
Польща	3.7	3.7	3.6	3.8	3.5	3.2	3.0	2.9	3.0	2.8	2.7	2.6
Португалія	7.9	8.6	6.1	6.0	7.2	7.8	6.7	5.6	5.5	5.8	5.3	4.4
Словаччина	3.2	3.1	3.0	2.9	3.0	2.9	2.7	-	5.3	-	2.7	2.7
Словенія	5.3	5.3	5.2	5.3	5.1	4.9	4.8	4.8	4.7	4.7	4.8	5.0
Іспанія	5.6	5.3	5.5	5.4	5.3	5.2	5.0	5.5	5.2	5.1	4.9	5.0
Швеція	5.4	4.8	4.6	4.1	4.3	8.2	7.7	7.4	7.9	8.6	8.9	9.3
Швейцарія	9.1	9.0	9.0	9.1	9.2	9.1	9.0	8.7	8.5	8.4	8.4	7.6
Туреччина	-	1.2	1.2	1.3	1.3	1.2	1.3	1.5	1.4	1.3	1.4	1.5
Велика Британія	13.4	12.4	11.7	12.5	11.0	10.7	10.2	9.6	12.7	13.1	11.9	11.4
США	11.1	10.8	11.0	11.2	10.7	10.9	11.1	11.2	11.2	11.2	11.5	12.5

Джерело: складено авторкою на основі [581]

Додаток М
Таблиця М.1

Респонденти, які брали участь у експертному опитуванні щодо впливу груп чинників на розвиток страхової системи України

№	Прізвище, ім'я, по батькові	Назва установи	Посада	E-mail
1.	В. В. Кульчицький-Поливко	ПрАТ „СК „Уніка”	Заступник директора Центру з розвитку корпоративних продаж в Західному регіоні	office@uniqa.ua
2.	А. В. Гребенюк	ПрАТ „СК „Уніка”	Експерт-консультант зі страхування	anna.grebeniuk@r.uniqa.ua
3.	О. Б. Загречук	ПрАТ „СК „Уніка”	Заступник начальника Департаменту управління регіональної мережі	oksana.zagrychuk@uniqa.ua
4.	О. Г. Миколаїв	СК „БрокБізнесбанк”	Перший заступник начальника Першого Львівського управління	ok.mykolaiv@gmail.com
5.	О. О. Ільчук	СК „ОВВ Альфінанц Україна”	Консультант	olena.ilchuk@gmail.com
6.	В. С. Крупка	СК „ОВВ Альфінанц Україна”	Консультант сертифікований	kvolody@ukr.net
7.	В. О. Плюта	Хмельницька філія ПрАТ „СК „Провідна”	Директор філії, керівник Центру прийому та обслуговування клієнтів в м. Хмельницький	v.plyuta@providna.com.ua
8.	С. М. Дзюбенко	Хмельницька філія ПрАТ „СК „Провідна”	Заступник керівника Центру прийому та обслуговування клієнтів в м. Хмельницький	s.dzyubenko@providna.com.ua
9.	М. С. Яворська	Хмельницька філія ПрАТ „СК „Провідна”	Менеджер офісних продажів Центру прийому та обслуговування клієнтів в м. Хмельницький	ma.yavorska@providna.com.ua
10.	О. А. Канюка	Хмельницька філія ПрАТ „СК „Провідна”	Начальник відділу врегулювання збитків	o.kanyuka@providna.com.ua
11.	О. О. Маркіна	Київський науково-дослідний інститут судових експертиз	Завідувач відділу бухгалтерського та податкового обліку і звітності лабораторії економічних видів досліджень	ksunya.m@gmail.com
12.	О. В. Хомин	ПрАТ „СК „ПЗУ Україна”	Головний фахівець	homyn.oleg@gmail.com
13.	К. П. Проскурова	Університет ДФС України	Професор	katarinam@ukr.net
14.	Т. Л. Пирожнікова	Київський науково-дослідний інститут судових експертиз	Судовий експерт	pirozhnikovat1602@gmail.com
15.	О. В. Данілочкіна	НУБіП України	Доцент	danilochkina/o/v@nubip.edu.ua
16.	Ю. Бугина	СК „Альфа страхування”	Регіональний директор	call@alfaic.ua
17.	О. С. Кобюк	АТ „УНІКА” (non-life)	Керівник	office@uniqa.ua
18.	Р. Вірт	АТ „Страхова компанія „ARX”	Керівник відділення	mail@arx.com.ua
19.	Н. Р. Глобус	УСГ „Vienna Insurance Group”	Консультант	office@usg.ua
20.	В. Жук	ПРАТ „СК „Універсальна”	Головний фахівець із автострахування	office@universalna.com

Додаток Н

Таблиця Н.1
Статистичні дані розвитку економіки та вітчизняної страхової системи

Роки	Обсяги страхових премій на одну особу, грн. (Y1)	Обсяги ВВП на одну особу, грн (x1)	Середньорічний дохід на одну особу, грн (x2)	Рівень інфляції, % (x3)	Рівень безробіття, % (x4)	Рівень страхових виплат, % (Z1)	Частка страхових премій у ВВП, % (Z2)	Обсяги страхових премій на одну СК, млн.грн (Z3)	Частка активів СК у ВВП, % (Z4)	Частка отриманих страхових премій від перестраховування у валових страхових преміях, % (Z5)	Обсяги сплачених статутних капіталів на одну СК, млн.грн (Z6)	Обсяги страхового відшкодування на одну особу, млн. грн (Z7)
1993	0,18	30,63	17,62	10256	0,3	48	0,59	0,02	-	0,43	-	0,09
1994	2,77	237,96	146,06	501	0,3	66	1,16	0,23	0,49	1,18	0,01	1,83
1995	4,72	1090,28	774,4	281,7	5,6	59	0,43	0,37	0,21	15,67	0,03	2,79
1996	6,19	1643,27	1212,85	139,7	7,6	46	0,38	0,4	0,32	17,46	0,08	2,87
1997	8,04	1900,83	1442,29	110,1	8,9	32	0,42	1,69	0,38	15,45	0,49	2,54
1998	15,67	2106,41	1605,52	120	11,3	23	0,74	3,52	0,63	30,22	0,67	3,53
1999	23,17	2702,32	1996,23	119,2	11,6	31	0,86	4,4	0,73	39,01	1,26	7,23
2000	43,21	3558,57	2604,41	125,8	12,4	19	1,21	9,17	0,77	41,98	2,19	8,23
2001	61,95	4317,25	3229,68	106,1	11,7	14	1,48	9,23	1,42	42,68	3,16	8,67
2002	91,67	4830,79	3819,09	99,4	10,3	12	1,97	13,14	2,28	47,27	4,59	11,21
2003	190,32	5779,17	4493,17	108,2	9,7	9	3,42	25,59	3,77	59,3	9,87	17,93
2004	408,05	7507,35	5758,95	112,3	9,2	8	5,62	50,21	5,6	60,21	14,25	32,35
2005	271,86	9672,17	8066,92	110,3	7,8	15	3,1	32,3	4,57	47,05	16,69	40,06
2006	294,69	12039,21	10058,83	111,6	7,4	19	2,45	33,65	4,25	40,65	20,42	55,39
2007	386,03	16100,75	10126	116,6	6,9	23	2,4	40,38	4,29	35,67	23,84	90,31
2008	517,76	21367,26	13716	122,3	6,9	29	2,42	50,54	4,23	37,76	27,8	152,05
2009	443,04	20524,49	14373	112,3	9,6	33	2,16	45,43	4,43	43,48	33,06	146,02
2010	502,21	23483,46	18486	109,1	8,8	26	2,14	50,62	4,19	46,55	31,64	132,82
2011	495,71	28396,68	21638	104,6	8,6	21	1,75	51,34	3,7	26,03	31,88	106,25
2012	471,36	30876,62	25206	99,8	8,1	24	1,53	51,95	3,99	11,87	35,21	112,89
2013	629,24	31940,72	26719	100,5	7,7	16	1,97	70,42	4,56	30,51	37,43	102,13
2014	589,2	34486,02	26782	124,9	9,7	19	1,71	70,07	4,48	36,25	39,58	111,5
2015	692,66	46109,95	31803	143,3	9,5	27	1,5	82,37	3,07	33,33	40,1	188,69
2016	822,5	55734,33	37080	112,4	9,7	25	1,48	113,45	2,36	36,02	40,84	206,72
2017	1020	70054,02	47270	113,7	9,9	24	1,46	147,73	1,92	42,21	43,64	247,46
2018	1164,6	83951,4	58442	109,8	9,1	26	1,39	175,69	1,78	36,34	44,97	303,45
2019	1257,44	94296,56	69140	104,1	8,6	27	1,33	227,47	1,61	31,53	47,49	340,17
2020	1085,96	100819,71	73355	105	9,9	33	1,08	215,12	1,55	18,79	46,42	354,5
2021	1195,18	131271,94	86016	110	10,3	36	0,91	320,69	1,18	17,35	51,12	431,79

Джерело: складено та розраховано авторкою

Таблиця Н.2

Розрахункові значення трендових моделей щодо обсягів страхових премій на одну особу

Роки	Обсяги страхових премій на одну особу, грн	Тренди				
		Лінійний	Логарифмічний	Поліном 2-ої степені	Поліном 3-ої степені	Поліном 4-ої степені
	Y ₁					
1994	2,77	-183,340461	-184,4699153	-19,23141964	-33,52165473	-8,855300903
1995	4,72	-136,17455	-137,0154736	-8,534035946	-16,44419101	-7,705245972
1996	6,19	-89,008639	-89,58481265	4,968619109	2,211624473	0,538772583
1997	8,04	-41,842728	-42,17790859	21,27654552	22,54394528	14,94523621
1998	15,67	5,323183	5,205262339	40,38974329	44,65092489	34,66853333
1999	23,17	52,489094	52,5647239	62,30821242	68,63071689	58,94889832
2000	43,21	99,655005	99,90049981	87,0319529	94,58147499	87,11225891
2001	61,95	146,820916	147,2126138	114,5609647	122,6013527	118,5704193
2002	91,67	193,986827	194,5010894	144,8952479	152,7885036	152,8209686
2003	190,32	241,152738	241,7659502	178,0348025	185,2410812	189,4473419
2004	408,05	288,318649	289,00722	213,9796284	220,0572392	228,118576
2005	271,86	335,48456	336,2249221	252,7297257	257,3351311	268,5896454
2006	294,69	382,650471	383,4190801	294,2850943	297,1729105	310,7014008
2007	386,03	429,816382	430,5897175	338,6457343	339,668731	354,3803558
2008	517,76	476,982293	477,7368577	385,8116456	384,9207462	399,6388702
2009	443,04	524,148204	524,8605241	435,7828283	433,0271096	446,575058
2010	502,21	571,314115	571,96074	488,5592824	484,0859748	495,3729401
2011	495,71	618,480026	619,0375288	544,1410078	538,1954955	546,3022614
2012	471,36	665,645937	666,0909138	602,5280045	595,4538251	599,7184906
2013	629,24	712,811848	713,1209183	663,7202727	655,9591173	656,0630341
2014	589,20	759,977759	760,1275653	727,7178121	719,8095256	715,8630219
2015	692,66	807,14367	807,1108783	794,520623	787,1032037	779,7313385
2016	822,50	854,309581	854,0708802	864,1287052	857,9383051	848,3668365
2017	1020,00	901,475492	901,0075943	936,5420587	932,4129833	922,5539398
2018	1164,60	948,641403	947,9210435	1011,760684	1010,625392	1003,162979
2019	1257,44	995,807314	994,8112511	1089,78458	1092,673685	1091,150131
2020	1085,96	1042,973225	1041,67824	1170,613748	1178,656015	1187,557358
2021	1195,18	1090,139136	1088,522033	1254,248187	1268,670537	1293,512253
2022		1137,305047	1135,342653	1340,687897	1362,815403	1410,228378
2023		1184,470958	1182,140124	1429,932879	1461,188768	1539,005142
2024		1231,636869	1228,914467	1521,983132	1563,888785	1681,227493
2025		1278,80278	1275,665706	1616,838656	1671,013607	1838,366501
2026		1325,968691	1322,393864	1714,499452	1782,661388	2011,978775
Рівняння		$y = 47,1659x - 94\ 232,1670$	$y = 94\ 647,8820\ln(x) - 719\ 309,4183$	$y = 1,4026x^2 - 5\ 584,4163x + 5\ 558\ 376,9936$	$y = 0,0164x^3 - 97,1190x^2 + 192\ 195,8897x - 126\ 787\ 044,1260$	$y = 0,0036x^4 - 28,6900x^3 + 86\ 344,1655x^2 - 115\ 493\ 457,9311x + 57\ 931\ 746\ 981,4438$
Коефіцієнт детермінації		$R^2 = 0,9152$	$R^2 = 0,9145$	$R^2 = 0,9573$	$R^2 = 0,9576$	$R^2 = 0,9582$

Таблиця Н.3

Розрахункові значення трендових моделей щодо середньорічного доходу на одну особу

Роки	Середньорічний дохід на одну особу, грн	Тренди				
		Лінійний	Логарифмічний	Поліном 2-ої степені	Поліном 3-ої степені	Поліном 4-ої степені
	X ₂					
1994	146,06	-14286,23789	-14333,9347	5686,368708	-1471,475616	1111,871094
1995	774,40	-11626,51547	-11659,13449	3907,731785	-68,8440094	600,9375
1996	1212,85	-8966,79306	-8985,674701	2470,507118	1063,417419	482,0195313
1997	1442,29	-6307,070646	-6313,553984	1374,694707	1974,251343	680,4140625
1998	1605,52	-3647,348232	-3642,770998	620,2945518	2712,60025	1131,726563
1999	1996,23	-987,625818	-973,324407	207,3066523	3327,406815	1781,867188
2000	2604,41	1672,096596	1694,787127	135,7310089	3867,613571	2587,023438
2001	3229,68	4331,81901	4361,564939	405,5676214	4382,163193	3513,730469
2002	3819,09	6991,541424	7027,010361	1016,81649	4919,998154	4538,789063
2003	4493,17	9651,263838	9691,124725	1969,477614	5530,061157	5649,328125
2004	5758,95	12310,98625	12353,90936	3263,550994	6261,294739	6842,757813
2005	8066,92	14970,70867	15015,36559	4899,03663	7162,641495	8126,820313
2006	10058,83	17630,43108	17675,49474	6875,934522	8283,044006	9519,539063
2007	10126,00	20290,15349	20334,29813	9194,24467	9671,444901	11049,24609
2008	13716,00	22949,87591	22991,77709	11853,96707	11376,78677	12754,58203
2009	14373,00	25609,59832	25647,93294	14855,10173	13448,01218	14684,50391
2010	18486,00	28269,32074	28302,76698	18197,64865	15934,06374	16898,23828
2011	21638,00	30929,04315	30956,28054	21881,60782	18883,88403	19465,34766
2012	25206,00	33588,76556	33608,47493	25906,97925	22346,41565	22465,67969
2013	26719,00	36248,48798	36259,35146	30273,76293	26370,6012	25989,38672
2014	26782,00	38908,21039	38908,91143	34981,95887	31005,38324	30136,94922
2015	31803,00	41567,93281	41557,15616	40031,56706	36299,70444	35019,11328
2016	37080,00	44227,65522	44204,08695	45422,58752	42302,50729	40756,96094
2017	47270,00	46887,37763	46849,70511	51155,02022	49062,73447	47481,86719
2018	58442,00	49547,10005	49494,01193	57228,86519	56629,32849	55335,48828
2019	69140,00	52206,82246	52137,00872	63644,1224	65051,23203	64469,83594
2020	73355,00	54866,54488	54778,69676	70400,79188	74377,3876	75047,16797
2021	86016	57526,26729	57419,07737	77498,87361	84656,73787	87240,08984
2022		60185,9897	60058,15182	84938,3676	95938,2254	101231,4844
2023		62845,71212	62695,92142	92719,27384	108270,7928	117214,5469
2024		65505,43453	65332,38745	100841,5923	121703,3825	135392,793
2025		68165,15695	67967,5512	109305,3231	136284,9374	155980,0078
2026		70824,87936	70601,41395	118110,4661	152064,3998	179200,3164
Рівняння		$y = 2\ 659,7224x - 5\ 317\ 772,7314$	$y = 5\ 334\ 888,9015\ln(x) - 40\ 548\ 275,3860$	$y = 170,7061x^2 - 682\ 725,3813x + 682\ 626\ 386,5620$	$y = 8,1571x^3 - 48\ 955,4211x^2 + 97\ 937\ 018,6939x - 65\ 309\ 139\ 015,2634$	$y = 0,4293x^4 - 3\ 439,3334x^3 + 10\ 332\ 228,4775x^2 - 13\ 795\ 355\ 439,9511x + 6\ 907\ 242\ 480\ 795,5900$
Коефіцієнт детермінації		R ² = 0,8006	R ² = 0,7992	R ² = 0,9720	R ² = 0,9915	R ² = 0,9942

Таблиця Н.4

Розрахункові значення трендових моделей щодо рівня інфляції

Роки	Рівень інфляції, %	Тренди				
		Лінійний	Логарифмічний	Поліном 2-ої степені	Поліном 3-ої степені	Поліном 4-ої степені
1994	501,00	191,146559	191,3864368	267,753202	349,7829016	412,3750305
1995	281,70	186,8653329	187,0688061	246,4482759	292,020331	308,2499084
1996	139,70	182,5841069	182,7533391	226,4528651	242,5783614	228,4940491
1997	110,10	178,3028808	178,4400336	207,7669698	200,8961059	169,5505676
1998	120,00	174,0216548	174,1288875	190,3905899	166,4126772	128,1128845
1999	119,20	169,7404287	169,8198986	174,3237253	138,5671896	101,1231995
2000	125,80	165,4592027	165,5130647	159,5663762	116,7987546	85,77420044
2001	106,10	161,1779766	161,2083837	146,1185424	100,5464865	79,50765991
2002	99,40	156,8967506	156,9058534	133,980224	89,24949849	80,01528931
2003	108,20	152,6155245	152,6054717	123,151421	82,34690344	85,23843384
2004	112,30	148,3342985	148,3072364	113,6321334	79,27781475	93,36758423
2005	110,30	144,0530724	144,0111454	105,4223612	79,48134506	102,8436584
2006	111,60	139,7718464	139,7171966	98,52210433	82,39660728	112,3565979
2007	116,60	135,4906203	135,4253877	92,93136289	87,46271598	120,846405
2008	122,30	131,2093943	131,1357168	88,65013683	94,11878335	127,5024719
2009	112,30	126,9281682	126,8481817	85,67842617	101,8039225	131,7638855
2010	109,10	122,6469422	122,5627801	84,01623089	109,9572469	133,3195496
2011	104,60	118,3657161	118,2795101	83,66355101	118,0178696	132,1076965
2012	99,80	114,0844901	113,9983695	84,62038651	125,4249033	128,3163147
2013	100,50	109,803264	109,7193561	86,8867374	131,6174623	122,3833313
2014	124,90	105,522038	105,4424679	90,46260368	136,0346588	114,9958801
2015	143,30	101,2408119	101,1677028	95,34798535	138,1156064	107,091095
2016	112,40	96,95958588	96,89505858	101,5428824	137,2994179	99,85562134
2017	113,70	92,67835983	92,62453323	109,0472948	133,0252069	94,72537231
2018	109,80	88,39713378	88,35612462	117,8612227	124,7320861	93,3866272
2019	104,10	84,11590773	84,08983065	127,9846659	111,8591694	97,77481079
2020	105,00	79,83468168	79,82564923	139,4176245	93,84556901	110,0752258
2021	110	75,55345563	75,56357827	152,1600985	70,13039863	132,7226257
2022		71,27222958	71,30361568	166,2120879	40,15277159	168,4013977
2023		66,99100353	67,04575937	181,5735927	3,351800561	220,0458069
2024		62,70977748	62,79000727	198,2446129	-40,83340108	290,8396301
2025		58,42855143	58,53635729	216,2251484	-92,96371996	384,2163391
2026		54,14732538	54,28480737	235,5151994	-153,6000425	503,8589172
Рівняння		$y = -4,2812x + 8\,727,9113$	$y = -8\,611,5142\ln(x) + 65\,620,7925$	$y = 0,6548x^2 - 2\,633,1334x + 2\,647\,395,5270$	$y = -0,0935x^3 + 563,6449x^2 - 1\,132\,824,9208x + 758\,919\,397,6134$	$y = 0,0104x^4 - 83,6203x^3 + 252\,082,0844x^2 - 337\,743\,684,7209x + 169\,691\,992\,873,9650$
Коефіцієнт детермінації		$R^2 = 0,1965$	$R^2 = 0,1973$	$R^2 = 0,6793$	$R^2 = 0,6783$	$R^2 = 0,8249$

Таблиця Н.5

Розрахункові значення трендових моделей щодо рівня безробіття

Роки	Рівень безробіття, %	Тренди					
		Лінійний	Логарифмічний	Поліном 2-ої степені	Поліном 3-ої степені	Поліном 4-ої степені	Степеневий
1994	0,30	7,979100795	7,975732785	6,795238095	3,808775786	0,178466797	5,517273
1995	5,60	8,039967706	8,037113554	7,129304029	5,521208961	4,997802734	5,672157
1996	7,60	8,100834617	8,098463563	7,441514041	6,93611275	8,220947266	5,831308
1997	8,90	8,161701528	8,159782843	7,731868132	8,076459963	10,1940918	5,994842
1998	11,30	8,222568439	8,221071425	8,0003663	8,965223376	11,21557617	6,162876
1999	11,60	8,28343535	8,282329339	8,247008547	9,625375781	11,54223633	6,335532
2000	12,40	8,344302261	8,343556618	8,471794872	10,07989	11,38842773	6,512936
2001	11,70	8,405169172	8,40475329	8,674725275	10,35173875	10,93188477	6,695215
2002	10,30	8,466036083	8,465919386	8,855799756	10,46389486	10,31762695	6,8825
2003	9,70	8,526902994	8,527054938	9,015018315	10,43933113	9,657958984	7,074927
2004	9,20	8,587769905	8,588159976	9,152380952	10,30102031	9,036376953	7,272634
2005	7,80	8,648636816	8,649234529	9,267887668	10,07193523	8,511962891	7,475763
2006	7,40	8,709503727	8,710278629	9,361538461	9,775048662	8,119873047	7,684459
2007	6,90	8,770370638	8,771292306	9,433333333	9,433333356	7,880126953	7,898874
2008	6,90	8,831237549	8,83227559	9,483272283	9,069762129	7,790771484	8,11916
2009	9,60	8,89210446	8,893228511	9,511355311	8,707307775	7,838623047	8,345474
2010	8,80	8,952971371	8,9541511	9,517582417	8,368943069	8,002197266	8,57798
2011	8,60	9,013838282	9,015043387	9,501953602	8,077640828	8,247802734	8,816843
2012	8,10	9,074705193	9,075905402	9,464468864	7,856373791	8,543701172	9,062234
2013	7,70	9,135572104	9,136737174	9,405128205	7,728114765	8,850830078	9,314327
2014	9,70	9,196439015	9,197538735	9,323931624	7,715836536	9,133544922	9,573303
2015	9,50	9,257305926	9,258310114	9,220879121	7,842511903	9,362548828	9,839345
2016	9,70	9,318172837	9,319051341	9,095970696	8,131113667	9,512939453	10,11264
2017	9,90	9,379039748	9,379762445	8,949206349	8,604614567	9,572998047	10,39339
2018	9,10	9,439906659	9,440443458	8,78058608	9,285987411	9,540283203	10,68179
2019	8,60	9,50077357	9,501094408	8,59010989	10,19820501	9,434814453	10,97804
2020	9,90	9,561640481	9,561715325	8,377777778	11,36424011	9,290771484	11,28235
2021	10,3	9,622507392	9,62230624	8,143589743	12,80706555	9,167236328	11,59495
2022		9,683374303	9,682867181	7,887545787	14,54965407	9,148193359	11,91604
2023		9,744241214	9,743398178	7,60964591	16,61497847	9,344482422	12,24586
2024		9,805108125	9,803899262	7,30989011	19,02601155	9,898681641	12,58464
2025		9,865975036	9,864370461	6,988278388	21,80572608	10,99194336	12,93261
2026		9,926841947	9,924811805	6,644810745	24,97709488	12,83569336	13,29003
Рівняння		$y = 0,0609x - 113,3895$	$y = 122,4239\ln(x) - 922,1889$	$y = -0,0109x^2 + 43,9257x - 44 131,0886$	$y = 0,0038x^3 - 23,0641x^2 + 46 311,2644x - 30 996 422,3030$	$y = 0,0000x^5 - 0,2499x^4 + 1 005,4729x^3 - 2 022 491,3542x^2 + 2 034 090 515,1302x - 818 297 411 997,4290$	$y = 3E-182x^{55},219$
Коефіцієнт детермінації		$R^2 = 0,0434$	$R^2 = 0,0436$	$R^2 = 0,1110$	$R^2 = 0,4952$	$R^2 = 0,9000$	$R^2 = 0,1038$

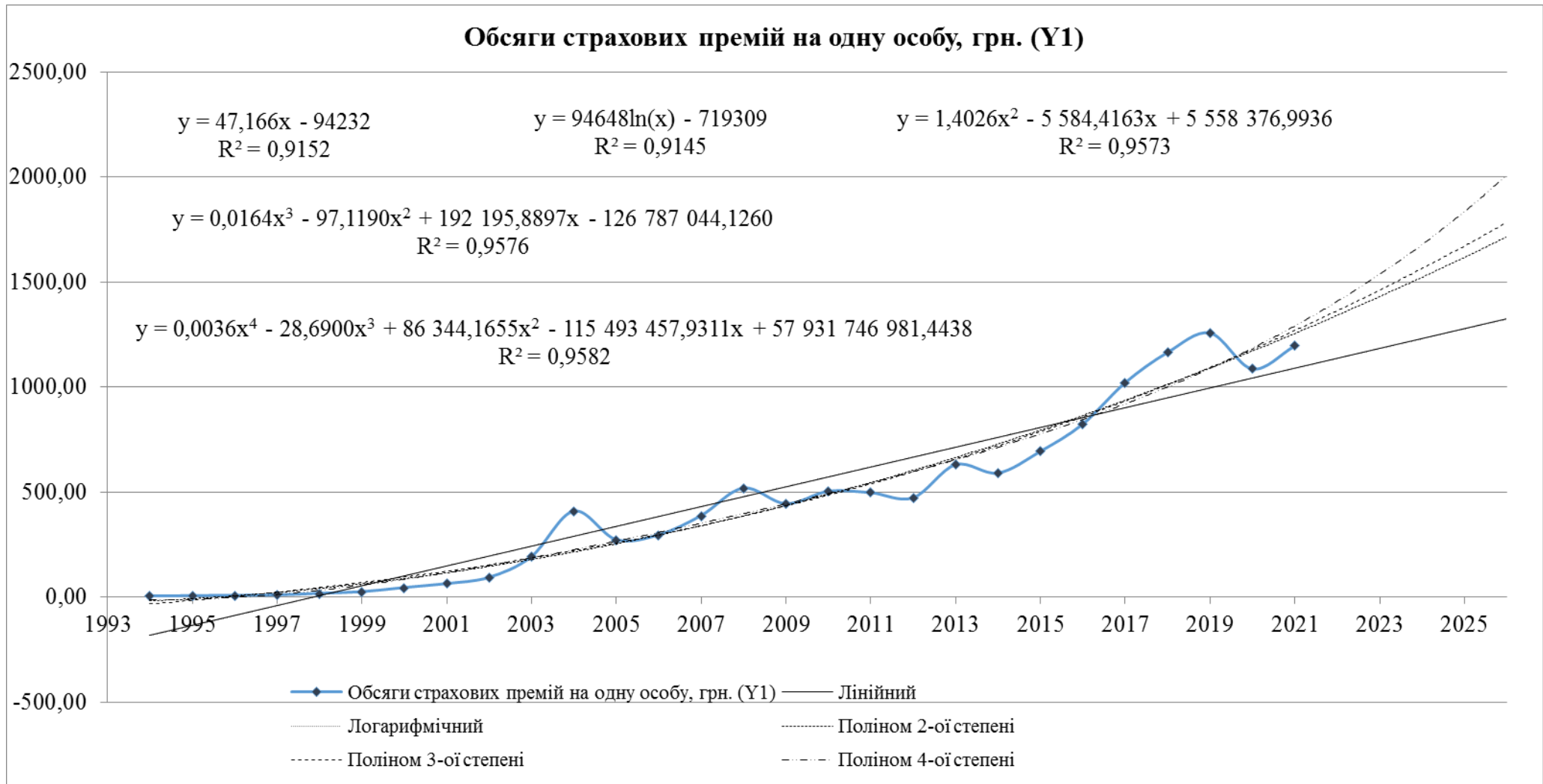

Рис. Н. 1. Апроксимуюча трендова залежність обсягів страхових премій на одну особу

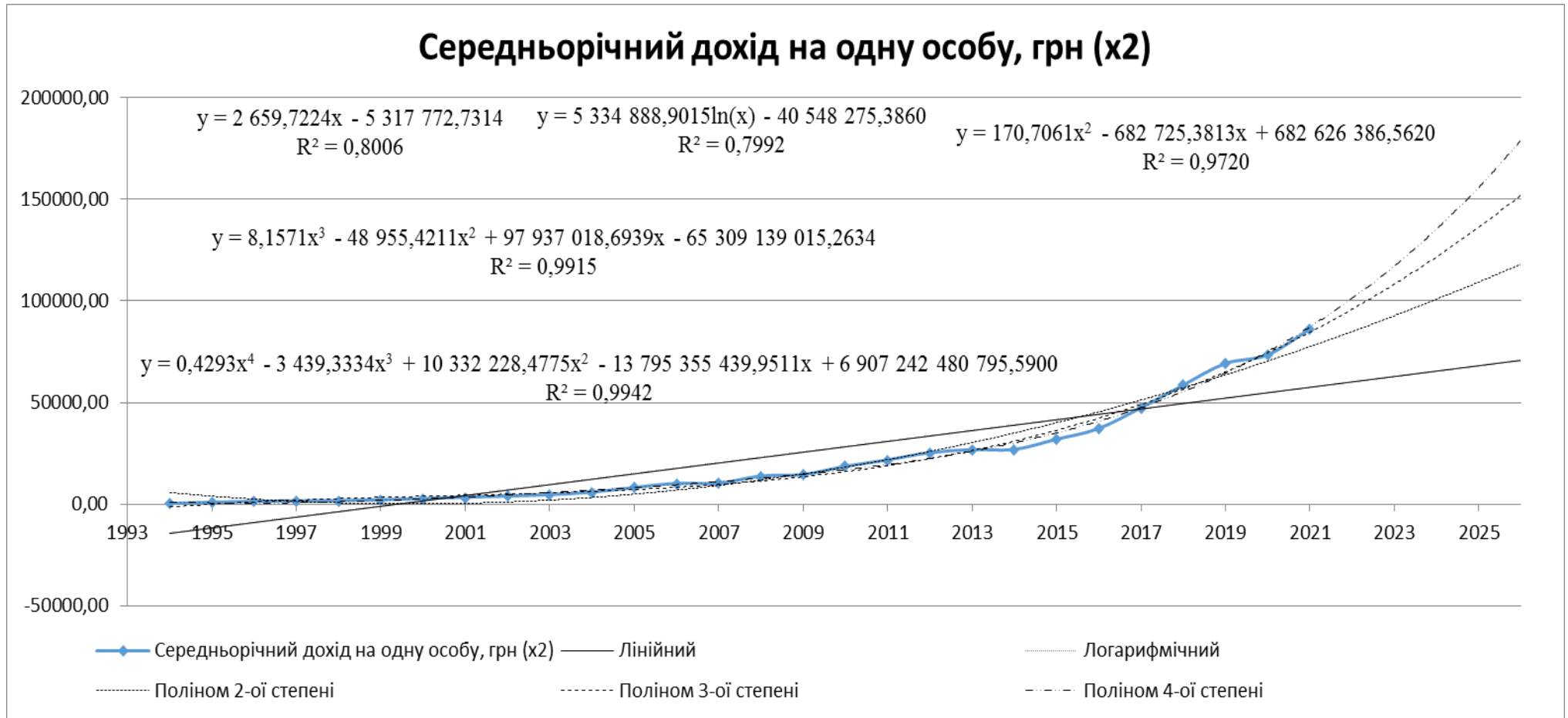

Рис. Н. 2. Апроксимуюча трендова залежність середньорічного доходу на одну особу

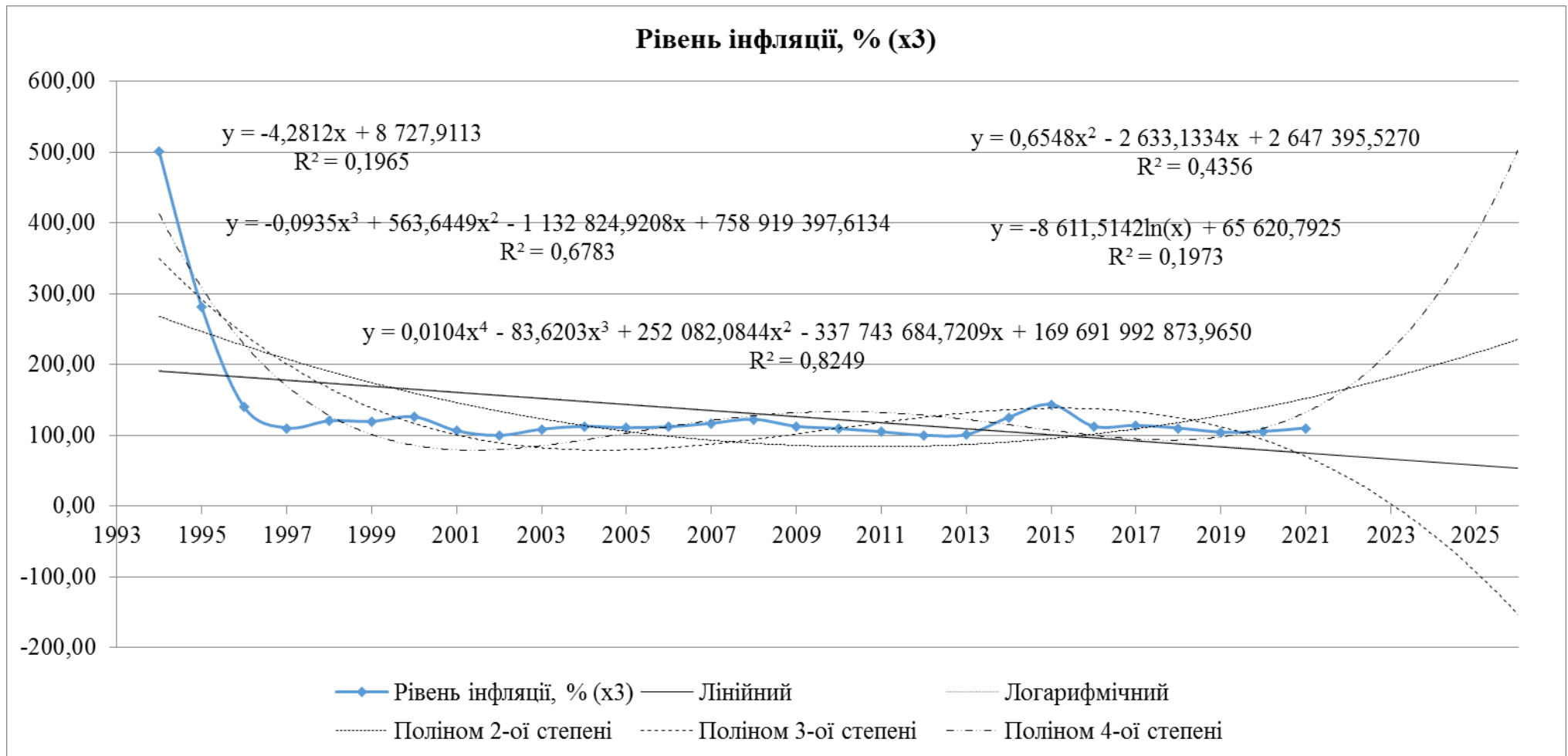

Рис. Н. 3. Апроксимуюча трендова залежність рівня інфляції

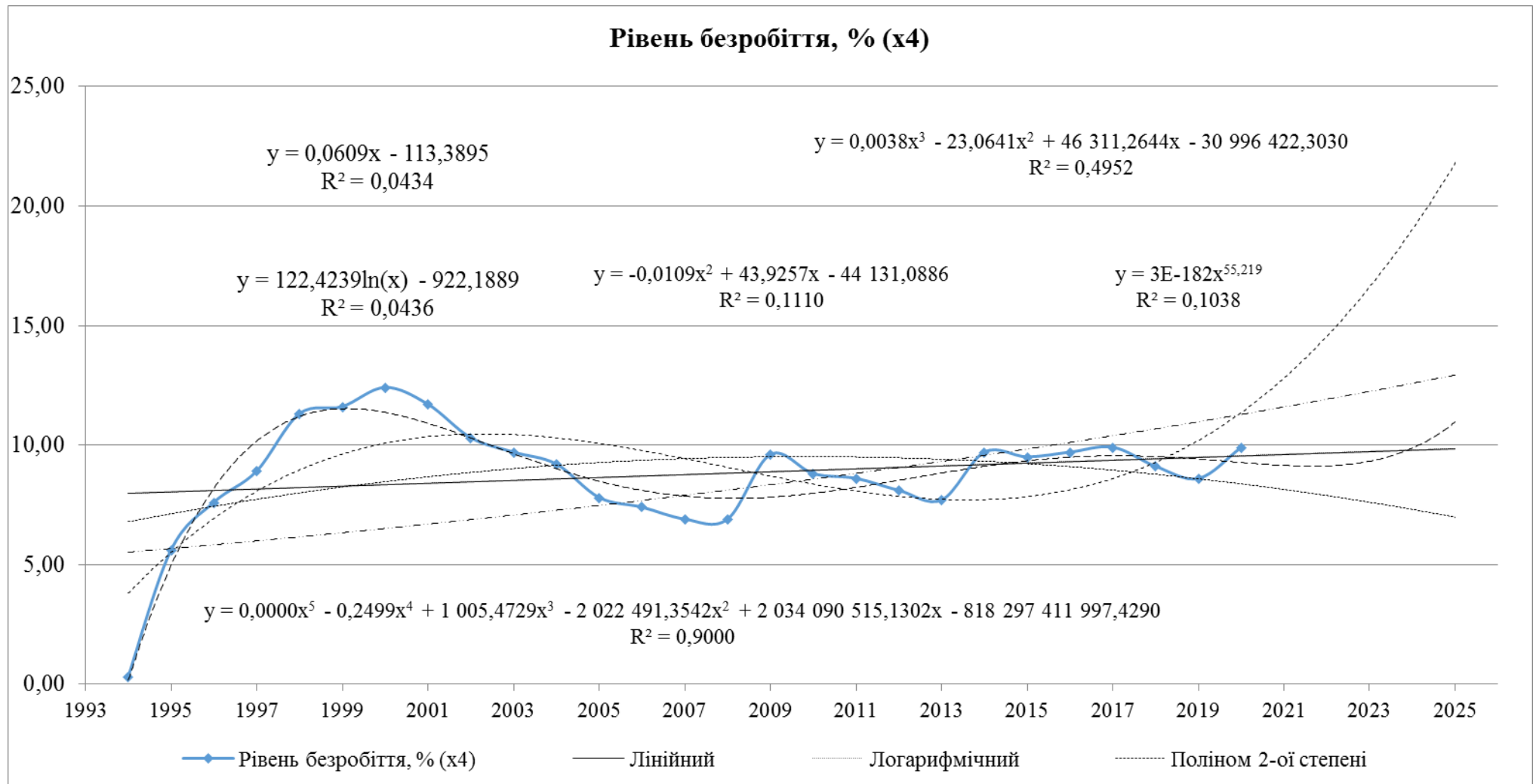

Рис. Н. 4. Апроксимуюча трендова залежність рівня безробіття

Додаток П
Таблиця П.1

Аналіз підходів вчених до визначення понять “інституція” та “інститут”

Автори	Визначення поняття
<i>Інституція</i>	
Д. Норт [284, с. 14]	Обмеження, створені для спрямування людської взаємодії в певному напрямі, які охоплюють як заборону індивідам щось робити, так і умови, за яких іноді їм дозволяється здійснювати певні види діяльності. Інституції – це творіння людей, тому їх розвивають і змінюють також люди. Формою ж прояву інституцій є інститути.
Ю. Лопатинський [231, с. 230]	Узагальнена група організацій (наприклад, фінансові інституції тощо)
Ю. В. Ушаповський [471, с. 149]	Інституційні обмеження екзогенного і ендогенного характеру щодо індивідуумів, які можуть включати економічну культуру, як формотворчий елемент інституційного середовища в інституційній структурі економіки і як вихідний момент для проведення економічної політики через кодифікацію формальних правил поведінки індивідів.
О. В. Іншаков, Д. П. Фролов [174, с. 56]	Інституцію потрібно розуміти з онтологічної точки зору як форму соціалізації функції індивідуального або асоційованого агента, а зі сторони гносеологічної – як зведення, систему знань із здійснення цієї функції, її опис для передання інформації про неї, для навчання і формування відповідних компетенцій.
А. Чухно [503, с. 118]	Певні звички та звичаї, ментальний порядок у суспільстві, тобто неписані правила, що формуються «знизу» від мікрорівня.
Норгаард Оле [283, с. 41]	Обмеження, що структурують стимули обміну між людьми політичного, соціального чи економічного характеру.
Р. Ріхтер [619, с. 487]	Організація (порядок), створена певними суб'єктами з метою досягнення спільної мети. Це може бути встановлено або за наказом деяких суб'єктів (фірми, університету, фондової біржі) або за домовленістю між низкою зацікавлених сторін (засновники клубу, промоутери кола друзів, провідні виробники).
Ю. Коваленко [189, с. 26]	Сукупність певних обмежень (правил, норм тощо) з включенням механізму контролю і примусу щодо їх виконання, але органи-регулятори не є предметом розгляду інституціоналізму. Система, що містить тверді (офіційні) обмеження (правила і характеристики примусу), м'які (неофіційні) обмеження (стандарти поведінки і стереотипи мислення) й інтуїцію, які забезпечують досягнення оптимальної організації, координації і стимулювання поведінки економічних суб'єктів (домогосподарств, корпорацій, держав та інших організацій) і призводять до скорочення трансакційних витрат
З. Ватаманюк [172, с. 23]	Офіційні (тверді) та неофіційні (м'які) обмеження.
О. Яременко [537, с. 3]	Традиція, норма, безумовний спосіб господарюючої поведінки, що є чимось стійким, незмінним та стабільним.

<i>Інститут</i>	
О. Є. Мазур [235, с. 44]	Інститут працює як об'єднання людей на основі системи взаємопогоджувальних ролей, стандартів, норм поведінки.
Дж. Коммонс [552, с. 650]	Коллективна дія з контролю, звільнення і розширення індивідуальної дії. Розглядав такі інститути: сім'я, профспілка, виробничі корпорації, торгове об'єднання, держава.
Я. Троян [460, с. 213]	Уповноважений суб'єкт (державний орган, орган місцевого самоврядування, інститут громадянського суспільства), що виник у відповідь на потреби реалізації, охорони та захисту порушених прав і свобод людини і громадянина та який за допомогою спеціальних механізмів бере участь у забезпеченні прав і свобод людини.
О. В. Іншаков, Д. П. Фролов [174, с. 61]	Типовий комплекс інституцій, які виступають функціональними генотипами організацій, моделями, що еволюційно склалися, їх функціональної структури. Кожен інститут має у своєму розпорядженні унікальний склад інституцій, що забезпечує можливість різноманітних форм організації людської діяльності.
Т. М. Лозинська [229, с. 12]	Складна суспільна форма людської взаємодії, що ґрунтується на сукупності формальних і неформальних обмежень, механізмах дотримання встановлених норм і правил і відповідній структурно-організаційній основі.
А. Чухно [503, с. 120]	Процес закріплення звичаїв і звичок на макрорівні у формі права й організації.
М. Аокі [543, с. 6]	Характерна модель соціальної взаємодії, що підтримується самостійно і представлена значущими правилами, відомими агенту, та інкорпорована в систему агентських переконань щодо "правил гри".
А. Ткач [450, с. 26]	Сукупність правил і зовнішнього механізму примушення індивідів до їх виконання.
В. Мандибура [246, с. 111]	Елементи системно-організаційної структури суспільства, які поділяють на: владно-організаційні (інститути державної влади, інститут місцевого самоврядування); базисно-господарські та функціонально-економічні (інститут власності, інститут підприємництва, інститут грошей, фінансово-кредитний інститут, інститут ціноутворення); господарсько-асоціативні (домогосподарство, фірма, держава); асоціативно-соціальні (партії, профспілки, суспільні об'єднання, громадські організації).
Р. Пустовіт, М. Овчарук [373, с. 15]	Сукупність, яка складається з правила (формального чи неформального) або декількох правил і стимулюючих факторів, що визначають особливості прийняття рішень і подальшої поведінки індивідів для його виконання.
А. Грейф [571, с. 30]	Система правил, переконань, норм і організацій, які генерують регулярність (соціальної) поведінки.
О. В. Гаврилюк [95, с. 13]	Сформовані суспільством і владними структурами формальні правила, котрі набувають ролі норм, що мають правове значення.
З. Васильченко [51, с. 15]	Установа, що використовується для позначення сукупності норм права.

Додаток Р
Таблиця Р.1

Регуляторно-наглядові моделі у країнах Європейського Союзу

Країни	Модель мегарегулятора	Секторальна модель	Інтегрована модель (Twin Peaks)
Австрія	Austrian Financial Market Authority (FMA) Департамент фінансового ринку Австрії		
Бельгія			Financial Services and Markets Authority (FSMA) Управління з фінансових послуг і ринків National Bank of Belgium (NBB) Національний банк Бельгії
Болгарія			Bulgarian National Bank (BNB) Національний банк Болгарії, Financial Supervision Commission (FSC) Комісія фінансового нагляду
Велика Британія			Financial Conduct Authority (FCA) Управління фінансових контролю Prudential Regulation Authority of the Bank of England (PRA) Управління пруденційного регулювання Банку Англії
Греція		Ministry of Development, Direction of Insurance Companies & Actuary (MDDICA) Міністерство розвитку із напрямів страхових компаній та актуарних розрахунків, Bank of Greece Банк Греції, Hellenic Capital Market Commission (HCMC), Комісія еллінського ринку цінних паперів, Committee for Private Insurance Supervision (CPIS) Комітет нагляду для приватних страховиків	
Данія	Danish Financial Supervisory Authority (DFSA) Департамент фінансового нагляду Данії		
Естонія	Estonian Financial Supervision and Resolution Authority (EFSRA) Департамент фінансового нагляду та вирішення проблем Естонії		

Ірландія	Central Bank of Ireland Центральний банк Ірландії		
Ісландія	Financial Supervisory Authority of the Central Bank of Iceland (FSA) Орган фінансового нагляду Центрального банку Ісландії		
Іспанія		Banco de Espania (BdE) Банк Іспанії, National Securities Market Commision (CNMV), Національна комісія цінних паперів і ринку Directorate General Insurance and Pensions Funds within the Ministry of Economic Affairs and Finance, Директорат загального страхування і пенсійних фондів у складі Міністерства економіки	
Італія		Banca d'Italia Банк Італії, Securities Commission (CONSOB) Комісія з цінних паперів, Insurance Supervisory Authority (ISVAP) Інститут страхового нагляду, Pension Fund Supervisory Commission (COVIP) Комісія нагляду за пенсійним фондом	
Кіпр		The Central Bank of Cyprus (CBC), Центральний банк Кіпру, Cooperative Societies Supervision and Development Authority (CSSDA) Департамент нагляду та розвитку кооперативних товариств, Cyprus Securities and Exchange Commission (CSEC) Комісія цінних паперів і біржового ринку Кіпру, Insurance Companies Control Service Державна служба контролю за страховими компаніями	
Латвія	Finance and Capital Market Commission (FKTK) Комісія фінансів і ринку капіталу		
Литва		Bank of Lithuania Банк Литви, Lithuanian Securities Commission (LSC), Литовська комісія з цінних паперів, Lithuanian Insurance Supervisory Commission (LISC) Литовська комісія страхового нагляду	

Ліхтенштейн	Financial Market Authority (FMA) Служба нагляду за фінансовим ринком		
Люксембург		Commission de surveillance du secteur financier (CSSF) Комісія нагляду за фінансовим сектором, Insurance Commission (CA) Комісія зі страхування	
Мальта	Malta Financial Services Authority (MFSA) Департамент фінансового нагляду Мальти		
Нідерланди			Bank of the Netherlands Банк Нідерландів Netherlands Authority for the Financial Markets (AFM) Департамент фінансового ринку Нідерландів
Німеччина	Federal Financial Supervisory Authority (BaFin) Федеральний орган фінансового нагляду		
Норвегія	Financial Supervisory Authority (FSA) Управління фінансового нагляду		
Польща	Polish Financial Supervision Authority (PFSA) (Komisja Nadzoru Finansowego, KNF) Управління фінансового нагляду Польщі		
Португалія		Banco de Portugal (BdP) Банк Португалії, Securities Commission (CMVM) Комісія з цінних паперів, Portuguese Insurance Institute (ISP) Інститут страхування	
Румунія		Banca Națională a României (BNR) Національний банк Румунії, National Securities Commission (CNVM) Національна комісія цінних паперів, Insurance Supervisory Commission (CSA) Комісія страхового нагляду, Supervisory Commission of the Private Pensions System (CSSPP) Комісія нагляду за приватною пенсійною системою	
Словенія		Banka Slovenije	

		Банк Словенії, Securities Market Agency (SMA) Бюро ринку цінних паперів, Insurance Supervision Agency (ISA) Бюро страхового нагляду	
Словаччина	Národná banka Slovenska (NBS) Народний банк Словаччини		
Угорщина			Hungarian Financial Supervisory Authority (HFSA) Департамент фінансового нагляду Угорщини Central Bank of Hungary (Magyar Nemzeti Bank, MNB) Центральний банк Угорщини
Фінляндія	Financial Supervisory Authority (FIN-FSA) Департамент фінансового нагляду Фінляндії		
Франція		Insurance Supervisory Commission (CCA) Комісія страхового нагляду, Autorité des marchés financiers (AMF) Департамент ринку та фінансів, Autorité de contrôle prudentiel (ACP) Департамент пруденційного контролю, Comité consultatif de la législation et de la réglementation financières (CCLRF) Консультаційний комітет законодавчого регулювання фінансової діяльності	
Чехія	Czech National Bank (CNB) Національний банк Чехії		
Швеція	Swedish Financial Supervisory Authority (SFSA) або Finansinspektionen (FI) Інспекція фінансового нагляду Швеції		

Додаток С
Таблиця С. 1

Структура та характеристика діяльності Комітетів Верховної Ради України, які впливають на розвиток страхової системи України

Назва комітету	Структура комітету	Характеристика діяльності	Законодавчі акти та законопроекти, розроблені Комітетом
<p style="text-align: center;">Комітет з питань антикорупційної політики</p>	<p>До складу Комітету входять підкомітети з питань: правового регулювання та аналізу діяльності спеціальних органів у сфері запобігання і протидії корупції, дотримання законодавства у сфері запобігання і протидії корупції органами державної влади та місцевого самоврядування, міжна-родного партнерства та співробітництва щодо реалізації антикорупційної політики у фінансовій, агропромисловій і енергетичній сферах, дотримання антикорупційного законодавства у сфері реформування оборонно-промислового комплексу, взаємодії з громадянським суспільством, антикорупційної політики у сфері цифрових інновацій та публічних даних, антикорупційної політики в економічній сфері, протидій корупції у сфері екології та природокористування, антикорупційної політики у сфері господарських, земельних і містобудівних правовідносин.</p>	<p>До сфери відання Комітету належить формування антикорупційної політики; запобігання та протидія корупції; фінансовий контроль стосовно осіб, уповноважених на виконання функцій держави та місцевого самоврядування; відповідальність за вчинення корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією; правове регулювання та організація діяльності Національного антикорупційного бюро України, Національного агентства з питань запобігання корупції, Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів; державний захист осіб, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції тощо.</p>	<p>Проект Закону про засади державної антикорупційної політики на 2020-2024 роки, Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо переліку активів, які передаються в управління до Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про запобігання корупції" щодо поширення дії законодавства у сфері запобігання корупції на членів правління Фонду соціального страхування України, Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, Пенсійного фонду, членів Наглядової ради Пенсійного фонду та відповідних посадових осіб та ін.</p>
<p style="text-align: center;">Комітет з питань економічного розвитку</p>	<p>Комітет формують підкомітети з питань: державної економічної політики, регуляторної політики, промислової політики, взаємодії держави і бізнесу та</p>	<p>До основних повноважень Комітету належить: державна економічна політика; застава, лізинг, концесія, оренда, розподіл продукції; управління майном, що</p>	<p>Проект Закону про внесення змін до деяких законів України про захист економічної конкуренції, Пропозиції Президента до Закону "Про внесення змін до Закону</p>

	<p>інвестицій, розвитку конкуренції та рівних умов для бізнесу, регулювання публічних закупівель та ефективного управління державним і комунальним майном.</p>	<p>перебуває у державній чи комунальній власності; приватизація державного і комунального майна, націоналізація, реприватизація, банкрутство тощо; інтелектуальна власність; ціни і тарифи, ціноутворення; господарське законодавство; антимонопольна політика, розвиток економічної конкуренції, захист прав споживачів; регуляторна політика; зовнішньоекономічна, інвестиційна діяльність, спеціальні (вільні) економічні зони та території пріоритетного розвитку, технологічні парки; розвиток підприємницької діяльності та гарантування прав і законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності та ін.</p>	<p>України "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань" щодо уточнення окремих положень", Проект Закону про внесення змін до "Прикінцевих положень" Закону України "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності" щодо тимчасового обмеження здійснення перевірок найменших суб'єктів господарювання Державною фіскальною службою України, Проект Закону про акціонерні товариства, Проект Закону про засади державної підтримки нових інвестицій в Україну, Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів у сфері антимонопольної політики, деолігархізації та забезпечення добросовісної конкуренції, Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про державну допомогу суб'єктам господарювання" для уточнення окремих положень з метою адаптації до положень законодавства Європейського союзу та ін.</p>
<p>Комітет з питань здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування</p>	<p>До складу Комітету входять підкомітети з питань: медичного страхування, охорони здоров'я, фармації та фармацевтичної діяльності, абезпечення епідемічної безпеки, боротьби із ВІЛ/СНІД та соціально небезпечними захворюваннями, сучасних медичних технологій та розвитку трансплантології, медичної техніки та медичного транспорту, оздоровлення та охорони материнства і дитинства, військової медицини, технічного регулювання та</p>	<p>До сфери відання Комітету належить: законодавство про охорону здоров'я, у тому числі про медичну допомогу, лікувальну діяльність, лікарські засоби, медичні вироби, фармацію та фармацевтичну діяльність; державна політика у сферах боротьби із соціально небезпечними захворюваннями (СНІД, туберкульоз, наркоманія тощо), інфекційного контролю та епідемічної безпеки; сучасні медичні технології та медична техніка; розвиток трансплантології в Україні; добровільне</p>	<p>Проект Закону про внесення змін до Закону України "Основи законодавства України про охорону здоров'я" (щодо соціальних гарантій працівників охорони здоров'я), Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо соціального захисту працівників державних та комунальних закладів освіти, Проект Закону про фінансове забезпечення охорони здоров'я та загальнообов'язкове медичне страхування в Україні.</p>

	стандартизації у сфері охорони здоров'я, профілактики та боротьби з онкологічними захворюваннями.	медичне страхування; правове регулювання обов'язкового державного медичного страхування; санаторно-курортне оздоровлення; охорона материнства та дитинства, репродуктивне здоров'я населення; військова медицина	
Комітет з питань інтеграції України до Європейського Союзу	Комітет формує підкомітети з питань: співробітництва з НАТО та Міжпарламентською конференцією з питань спільної політики безпеки і оборони Європейського Союзу, Східного партнерства та ПА ЄВРОНЕСТ, економічного, секторального співробітництва та поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, координації програм технічної допомоги Європейського Союзу, регіонального та транскордонного співробітництва між Україною та країнами-членами ЄС, наближення законодавства України до законодавства ЄС.	До основних повноважень Комітету належить: участь України в міжнародних інтеграційних процесах, пов'язаних з діяльністю Європейського Союзу (ЄС), Європейського Співтовариства з атомної енергії та їх держав-членів; адаптація українського законодавства до законодавства Європейського Союзу (ЄС), забезпечення його відповідності зобов'язанням України у рамках Ради Європи (РЄ); оцінка відповідності законопроектів міжнародно-правовим зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції; державна політика у сфері європейської інтеграції; забезпечення міжпарламентських зв'язків у рамках співробітництва України з Європейським Союзом (ЄС); координація програм технічної допомоги Європейського Союзу (ЄС) Верховній Раді України та спеціальних навчальних програм; надання згоди на обов'язковість міжнародних договорів України з Європейським Союзом (ЄС) та його державами-членами (ратифікація, приєднання до міжнародного договору, прийняття тексту міжнародного договору), денонсація зазначених міжнародних договорів України; транскордонне та міжрегіональне співробітництво з країнами - членами	Проект Закону про ратифікацію Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Естонської Республіки про технічне та фінансове співробітництво, Проект Закону про ратифікацію Протоколу про внесення змін до Конвенції між Урядом України і Урядом Королівства Данії про уникнення подвійного оподаткування та попередження податкових ухилень стосовно податків на доходи і майно, Проект Закону про засади державної політики у сфері європейської інтеграції, Проект Постанови про Заяву Верховної Ради України щодо підтримки з боку України дотримання норм міжнародного права в регіоні Східного Середземномор'я, Висновок на проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо посилення прозорості у сфері відносин власності з метою запобігання корупції, Висновок на проект Закону про страхування, Висновок на проект Закону про внесення змін до Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування" (щодо управління Фондом). Висновок на проект Закону про внесення змін до статті 22 Закону України "Про захист прав споживачів" (щодо відшкодування моральної (немайнової) шкоди).

		Європейського Союзу (ЄС); співробітництво з інституціями ЄС з питань забезпечення відсічі зовнішньої агресії проти України, невійськових міжнародних форм та методів стримування держави-агресора	
Комітет з питань фінансів, податкової та митної політики	До складу Комітету входять підкомітети з питань: банківської діяльності, монетарної стабільності, взаємодії з Національним банком України та захисту прав споживачів фінансових послуг, функціонування платіжних і інформаційних систем та запобігання легалізації (відмиванню) доходів одержаних злочинним шляхом, ринку капіталів, інших регульованих ринків, цінних паперів та похідних фінансових інструментів (деривативи), функціонування небанківських фінансових установ та страхової діяльності, загального податкового адміністрування та оподаткування податком на прибуток підприємств, бухгалтерського обліку і аудиту, оподаткування податком на додану вартість, оподаткування доходів фізичних осіб, єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та інших нарахувань на фонд оплати праці, акцизного податку та законодавчого регулювання ринку спирту, алкоголю і тютюну, місцевих податків і зборів, тарифного та нетарифного регулювання та ін.	До сфери відання Комітету належить: грошово-кредитна політика; банки та банківська діяльність; валютне регулювання та валютний нагляд; ринок капіталів та інші регульовані ринки; цінні папери, похідні фінансові інструменти (деривативи); діяльність небанківських фінансових установ; страхова діяльність; функціонування фінансових ринків та запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом; функціонування платіжних систем; захист прав споживачів фінансових послуг та гарантування вкладів фізичних осіб; система оподаткування, загальнодержавні податки і збори (мита, плата, інші обов'язкові платежі), місцеві податки та збори, парафіскалітети, інші доходи бюджетів неподаткового характеру, єдиний соціальний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, а також інші нарахування на фонд оплати праці; організація та діяльність податкових органів; податкові пільги; правове регулювання податкового контролю; податковий борг та/або податкові зобов'язання; митна справа та митний тариф; діяльність митних органів; законодавче регулювання ринку спирту, алкоголю і тютюну; діяльність із випуску та проведення лотерей, оподаткування	Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування" щодо повернення до сплати єдиного соціального внеску в залежності від наявності доходу суб'єктів малого і середнього підприємництва та запобігання їх масовому припиненню, Проект Закону про внесення змін до статті 8 Закону України "Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування" (щодо заохочення роботодавців до працевлаштування молоді), Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про Національний банк України", Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо перших кроків дерегуляції бізнесу шляхом страхування цивільної відповідальності, Проект Закону про внесення зміни до Закону України "Про відкритість використання публічних коштів" щодо умов та порядку забезпечення доступу до інформації про використання публічних коштів Моторним (транспортним) страховим бюро України, Проект Закону

		<p>суб'єктів такої діяльності, гральний бізнес; бухгалтерський облік та звітність, аудиторська діяльність</p>	<p>про внесення змін до Податкового кодексу України та Закону України "Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування" щодо додаткової підтримки бізнесу у зв'язку із посиленням карантинних заходів", Проект Закону про внесення змін до статті 17 Закону України "Про страхування" щодо додаткового захисту прав споживачів страхових послуг та протидії дискримінації у сфері страхування, Проект Закону про внесення змін до статті 8 Закону України "Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування" щодо стимулювання працевлаштування громадян пенсійного віку, Проект Закону про внесення змін до статті 9 Закону України "Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів", Проект Закону про страхування та ін.</p>
--	--	---	--

Таблиця С.2

Основні функціональні характеристики діяльності окремих органів державної влади, які беруть участь у регулюванні розвитку страхової системи України

Назва органу	Характеристика діяльності
Кабінет міністрів України	КМУ забезпечує проведення державної економічної політики; здійснює прогнозування та державне регулювання національної економіки; забезпечує розроблення і виконання загальнодержавних програм економічного та соціального розвитку; сприяє розвитку підприємництва на засадах рівності перед законом усіх форм власності та соціальної спрямованості національної економіки; здійснює заходи щодо демонополізації та антимонопольного регулювання економіки, розвитку конкуренції та ринкової інфраструктури; забезпечує: здійснення державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності, розроблення і виконання програм структурної перебудови галузей національної економіки та інноваційного розвитку; захист прав споживачів та підвищення якості їх життя, проведення державної фінансової та податкової політики, сприяє стабільності грошової одиниці України; організовує державне страхування та ін. Згідно Конституції України КМУ розробляє і виконує загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального та культурного розвитку України; організовує і забезпечує здійснення митної справи тощо.
Міністерство закордонних справ	МЗС розробляє програми розвитку зовнішньоекономічної діяльності для підприємств з метою їх виходу на закордонні ринки; організовує економічне співробітництво та двостороннє співробітництво з країнами ЄС, Центральної Азії, Близького Сходу та Африки та США; бере участь у міжнародних організаціях, членом яких є Україна (БАГП, Внутрішньоевропейська організація податкових адміністрацій, Всесвітня митна організація, Гаазька конференція з міжнародного приватного права, Євразійська група з протидії легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму (ЄАГ), МАР, МФК, МВФ, ОБСЄ, ГУАМ, ООН, ОЧЕС та ін.). Міністерство забезпечує проведення зовнішньополітичного курсу України, який спрямований на розвиток політичних, економічних та наукових зв'язків з урядами іноземних держав та міжнародними організаціями; здійснює контроль та нагляд за міжнародними договорами України; сприяє стабільному міжнародному становищу України та її міжнародному авторитету, забезпечує формування позитивного міжнародного іміджу України тощо.
Міністерство внутрішніх справ	МВС запобігає правопорушенням у діяльності суб'єктів страхової системи, виявляє кримінальні правопорушення; здійснює адміністративні стягнення та боротьбу з організованою злочинністю тощо. До структури МВС входить Управління запобігання корупції, до основних функцій якого належить: формування та забезпечення реалізації політики у боротьбі зі злочинністю, захист економіки; своєчасне запобігання злочинам у економіці України; аналіз та прогнозування процесів криміногенного характеру у сфері економіки, своєчасне інформування про такі випадки МВС України та інших відповідних органів виконавчої влади тощо.
Міністерство економіки України	МЕУ проводить стратегічне планування та макроекономічне прогнозування, здійснює міжнародне інвестиційне співробітництво та інвестиційну політику, підтримує винахідництва та інновації та розробляє законодавство у сфері інтелектуальної власності, регулює розвиток торгівлі та захист прав споживачів, курує торговельно-економічне співробітництво між Україною та ЄС, розробляє нормативно-правову базу з питань соціального діалогу, проводить бюджетне планування. До складу Міністерства входить департамент: стратегічного планування та макроекономічного прогнозування, міжнародної співпраці у сфері економіки, торгівлі та сільського

	господарства, регуляторної політики та підприємництва, розвитку реального сектору економіки, фінансово-господарської діяльності, координації фінансової політики та ін.
Міністерство фінансів України	Мінфін відповідно до ст. 26 Бюджетного кодексу України та Положення про Міністерство фінансів України формує та реалізовує державну політику у сфері фінансового контролю, визначає організаційно-методологічні засади та оцінює функціонування систем внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту. Окрім цього, здійснює фінансове забезпечення виконання державних функцій на основі виваженої бюджетної політики, створенні умов для стабільного розвитку економіки шляхом управління державними фінансами. Мінфін формує та проводить єдину державну фінансову політику щодо розвитку ринку фінансових послуг, розвитку державних банків, державної іпотечної установи та інших фінансових установ. Відповідно до п. 3 Положення «Про Міністерство фінансів України» Мінфін забезпечує формування та реалізацію єдиної державної податкової політики, державної політики з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску тощо.
Державна митна служба України	Держмитслужба реалізує державну митну політику, державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань державної митної справи. До основних завдань Держмитслужби належить: забезпечення митної безпеки та захисту митних інтересів України і створення сприятливих умов для розвитку зовнішньоекономічної діяльності; реалізації державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань державної митної справи, запобігання та протидії контрабанді, боротьби з порушеннями митних правил; внесення пропозицій щодо забезпечення формування державної митної політики на розгляд Міністра фінансів. Держмитслужба здійснює державне регулювання шляхом: розроблення проектів законів, актів Президента України та Кабінету Міністрів України; здійснення контролю за дотриманням вимог законодавства з питань державної митної справи; здійснення контролю за дотриманням вимог законодавства з питань державної митної справи на всій території України, у тому числі у вільних митних зонах та прилеглий зоні України; контролю за дотриманням підприємствами і громадянами установленого законодавством порядку переміщення товарів через митний кордон України; сприяння захисту прав інтелектуальної власності під час провадження зовнішньоекономічної діяльності; забезпечення контролю за дотриманням правил переміщення валютних цінностей через митний кордон України; розроблення сучасних технологій здійснення митного контролю і митного оформлення, впровадження нових видів технічних та спеціальних засобів митного контролю, здійснення контролю за їх застосуванням територіальними органами; здійснення провадження у справах про порушення митних правил, контролю дотримання вимог законодавства під час провадження у справах про порушення митних правил; запобігання та протидії контрабанді, здійснення боротьби з порушеннями митних правил на митній території України; організації, налагодження, здійснення міжнародного співробітництва та заходів щодо виконання зобов'язань у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції з питань, що належать до компетенції Держмитслужби; представлення України у Всесвітній митній організації, Підкомітеті з питань митного співробітництва Комітету асоціації України - ЄС у торговельному складі, інших міжнародних організаціях, до компетенції яких належать питання співробітництва в митній сфері;

	формування та ведення реєстрів і баз даних, ведення яких покладено законодавством на Держмитслужбу та ін.
<p align="center">Державна податкова служба України</p>	<p>Державна податкова служба України (ДПС) є центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну податкову політику, державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. До основних повноважень ДПСУ належить: реалізація державної податкової політики, здійснення в межах повноважень, передбачених законом, контролю за надходженням до бюджетів та державних цільових фондів податків, зборів, платежів, державної політики з адміністрування єдиного внеску, державної політики у сфері контролю за своєчасністю здійснення розрахунків в іноземній валюті в установленій законом строк, дотриманням порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги), проведення розрахункових операцій, а також за наявністю ліцензій на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до закону; державної політики з адміністрування єдиного внеску, а також у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань сплати єдиного внеску. ДПСУ бере участь у проведенні аналізу надходжень податків, зборів, платежів, визначених Податковим кодексом України, Законом України “Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування”, вивченні впливу макроекономічних показників і змін законодавства на надходження податків, зборів, платежів, розробленні пропозицій щодо збільшення їх обсягу та зменшення втрат бюджету; забезпечує в межах повноважень, передбачених законом, формування та ведення Державного реєстру фізичних осіб - платників податків, інших реєстрів, банків і баз даних, а також реєстру страхувальників Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування; надає інформацію з Державного реєстру фізичних осіб - платників податків та реєстру страхувальників органам державної влади, Пенсійному фонду України та фондам загальнообов'язкового державного соціального страхування тощо.</p>
<p align="center">Національна комісія з цінних паперів і фондового ринку (НКЦПФР)</p>	<p>НКЦПФР є державним колегіальним органом, що регулює діяльність суб'єктів страхової системи щодо операцій з цінними паперами, здійснює державне регулювання та контроль за емісією і обігом цінних паперів та похідних (деривативів) на території України, забезпечує захист прав інвесторів шляхом здійснення заходів щодо запобігання і припинення порушень законодавства у частині операцій з цінними паперами, визначає вимоги щодо допуску цінних паперів іноземних емітентів в Україну, здійснює державне регулювання та контроль у сфері спільного інвестування та накопичувального пенсійного забезпечення; бере участь у розробленні проектів законодавчих актів, що регулюють питання розвитку ринку цінних паперів України, здійснює міжнародне співробітництво з відповідними органами і неурядовими організаціями іноземних держав та міжнародними організаціями у частині обміну досвідом та інформацією, визначає порядок ведення професійної діяльності на ринку цінних паперів іноземними юридичними особами, затверджує за погодженням з Національним банком України методичку та порядок розрахунку чистої вартості пенсійних активів Накопичувального фонду системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, затверджує методичку оцінки пенсійних активів накопичувальної системи пенсійного страхування за їх ринковою вартістю, погоджує проекти основних напрямів інвестиційної політики та нормативів інвестування пенсійних активів накопичувальної системи пенсійного страхування. Відповідно до своєї</p>

	компетенції може організувати перевірку діяльності пенсійного фонду, компанії з управління активами, страхової організації, що надають послуги у сфері недержавного пенсійного забезпечення, самостійно або із залученням аудитора тощо.
Антимонопольний комітет України	Метою діяльності АКУ є забезпечення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності. До основних повноважень АКУ є участь у формуванні та реалізації конкурентної політики в частині: здійснення державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції на засадах рівності суб'єктів господарювання перед законом; сприяння розвитку добросовісної конкуренції; методичного забезпечення застосування законодавства про захист економічної конкуренції; проведення моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання та здійснення контролю за допустимістю такої допомоги для конкуренції. У сфері здійснення контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції АКУ має повноваження: розглядати заяви і справи про порушення законодавства про захист економічної конкуренції та проводити розслідування; розглядати справи про адміністративні правопорушення, приймати постанови та перевіряти їх законність та обґрунтованість; перевіряти суб'єкти господарювання, об'єднання, органи влади, органи місцевого самоврядування, органи адміністративно-господарського управління та контролю щодо дотримання ними вимог законодавства про захист економічної конкуренції; вносити до органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування обов'язкові для розгляду подання щодо анулювання ліцензій, припинення операцій, пов'язаних із зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів господарювання тощо.
Державна служба статистики України	До основних повноважень ДССУ належить: розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавчих і нормативно-правових актів; погодження за поданням державних органів та органів місцевого самоврядування методології та звітної документації, що пов'язані зі збиранням і використанням адміністративних даних, даних митної, фінансової статистики; формування інформаційної бази з метою прогнозування та аналізу основних тенденцій і закономірностей соціально-економічного розвитку тощо.

Таблиця С.3

Державна служба фінансового моніторингу, її структурні підрозділи, які регулюють розвиток страхової системи, та їх функціональна характеристика

Структурні підрозділи	Основні завдання
Департамент фінансових розслідувань	Бере участь у реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення; збирає, обробляє та проводить аналіз інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу; досліджує фінансові схеми легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом; аналізує ризики відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму.
Департамент координації системи фінансового моніторингу	Реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення; вносить на розгляд Міністра фінансів пропозиції щодо забезпечення формування державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним

	<p>шляхом; налагоджує співпрацю, взаємодію, координацію та інформаційний обмін з державними органами та Національним банком України у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом; проводить національну оцінку ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом або фінансуванню тероризму.</p>
<p>Департамент інформаційних технологій</p>	<p>Збирає та обробляє інформацію про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, інші фінансові операції або інформації, що можуть бути пов'язані з підозрою у легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом; забезпечує функціонування та розвиток єдиної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом; забезпечує захист інформації в єдиній інформаційній системі у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом; бере участь у налагодженні співробітництва, взаємодії та інформаційного обміну з органами державної влади, компетентними органами іноземних держав і міжнародними організаціями.</p>
<p>Юридичне управління</p>	<p>Організовує правову роботу, спрямовану на виконання вимог актів законодавства працівниками Держфінмоніторингу під час виконання покладених на них завдань і функціональних обов'язків; бере участь у розробленні та проведенні загальної правової політики Держфінмоніторингу в межах і на виконання його функцій, прогнозування правової проблематики, аналізує пропозиції з питань вдосконалення законодавства в сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом; представляє інтереси в судах під час розгляду справ стороною або третьою особою в яких є Держфінмоніторинг.</p>
<p>Управління міжнародного співробітництва</p>	<p>Сприяє організації міжнародного співробітництва з відповідними органами іноземних держав у частині обміну досвідом та інформацією, пов'язаними із запобіганням та протидією легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом; забезпечує співробітництво зі Спеціальним комітетом експертів Ради Європи з питань взаємної оцінки заходів боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму (MONEYVAL); забезпечує співробітництво з Групою з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) та іншими міжнародними організаціями, діяльність яких спрямована на забезпечення міжнародного співробітництва у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом; сприяє укладанню в установленому законодавством порядку міжнародних договорів міжвідомчого характеру з відповідними органами інших держав; забезпечує представництва України в міжнародних установах та організаціях з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом.</p>
<p>Управління планування, виконання бюджету, бухгалтерського обліку та роботи з персоналом</p>	<p>Розробляє фінансові показники до проекту Державного бюджету України та державних програм, пов'язаних з діяльністю Держфінмоніторингу; проводить фінансовий аналіз використання бюджетних коштів, виділених Держфінмоніторингу відповідно до передбачених в кошторисі бюджетних асигнувань; організовує управління об'єктами державної власності відповідно до законодавства; розробляє нормативно-правові акти з питань, що відносяться до компетенції Управління; надає методичну та</p>

	практичну допомогу структурним підрозділам Держфінмоніторингу з питань, що входять до компетенції Управління.
Сектор режиму та безпеки	Запобігає розголошенню секретної інформації, втратам її матеріальних носіїв, заволодінню секретною інформацією іноземними державами, іноземцями, особами без громадянства та громадянами України, яким не надано допуску та доступу до неї; виявляє та закриває канали (просочення) витоку секретної інформації в процесі діяльності Держфінмоніторингу, здійснює заходи технічного захисту інформації; забезпечує запровадження режиму секретності під час проведення всіх видів робіт; організовує та проводить секретне діловодство; здійснює контроль за станом режиму секретності в Держфінмоніторингу; визначає порядок організації обліку та зберігання засобів криптографічного захисту конфіденційної інформації, що є державною власністю.
Управління контролю та адміністративно-господарської роботи	Встановлює єдиний порядок роботи з документами, контроль за їх виконанням у Держфінмоніторингу, документальне забезпечення діяльності на основі використання сучасної комп'ютерної техніки, автоматизованої технології роботи з документами; збирає та обробляє інформацію про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, інші фінансові операції або інформації, що можуть бути пов'язані з підозрою у легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом; організовує та забезпечує дотримання встановленого порядку надання публічної інформації про діяльність Держфінмоніторингу; організовує роботу відомчого архіву Держфінмоніторингу; здійснює управління об'єктами державної власності, майном відповідно до законодавства.

Таблиця С.4

Національний банк України, його структурні підрозділи, які безпосередньо регулюють розвиток страхової системи, та їх функціональна характеристика

Структурні підрозділи	Основні завдання
Департамент нагляду за ринком небанківських фінансових послуг	Здійснює безвиїзний нагляд за дотриманням об'єктами нагляду на ринках небанківських фінансових послуг законодавства про регулювання діяльності з надання фінансових послуг, включаючи законодавство з питань захисту прав споживачів фінансових послуг; оперативно реагує на факти порушення об'єктами нагляду законодавства про фінансові послуги; здійснює нагляд за дотриманням небанківськими фінансовими установами вимог законодавства про фінансові послуги з питань проведення внутрішнього аудиту та забезпечення такими установами проведення обов'язкового зовнішнього аудиту фінансової звітності; здійснює аналіз ринків небанківських фінансових послуг, державне регулювання яких здійснюється Національним банком; підготовляє наглядову звітність для аналізу показників діяльності небанківських фінансових установ та небанківського фінансового сектору України; оцінює фінансовий стан небанківських фінансових установ, результатів їх діяльності.
Управління захисту прав споживачів фінансових послуг	Розробляє та вдосконалює методологічну базу, нормативно-правові та розпорядчі акти НБУ з питань: здійснення нагляду і захисту прав споживачів фінансових послуг; здійснення нагляду за додержанням учасниками ринку фінансових послуг законодавства України про захист прав споживачів фінансових послуг. Розглядає звернення споживачів фінансових послуг; приймає рішення за результатами розгляду звернень, розглядає запити на доступ до публічної інформації з питань діяльності учасників ринку фінансових послуг.
Департамент інспектування	Здійснює планування, організацію та ефективний нагляд у формі інспекційних перевірок у сфері валютного контролю, у сфері нагляду за діяльністю установ, які охоплюються наглядовою діяльністю НБУ, у сфері нагляду за діяльністю учасників ринків небанківських фінансових послуг – небанківських фінансових установ та осіб, які не є фінансовими установами, але мають право надавати окремі фінансові послуги, включаючи учасників небанківських фінансових груп, з метою безпеки та фінансової стабільності фінансової системи, захисту інтересів вкладників і кредиторів та інших споживачів небанківських фінансових послуг та запобігання кризовим явищам.
Департамент ліцензування	Забезпечує реалізацію функцій НБУ у сфері реєстрації та ліцензування небанківських фінансових установ та інших осіб, здійснення ліцензійних, узгоджувальних та реєстраційних дій, зокрема: видачу небанківським фінансовим установам та іншим особам, які не є фінансовими установами, але мають право надавати окремі фінансові послуги, ліцензій на провадження діяльності з надання фінансових послуг, ліцензій на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків, ліцензій на здійснення валютних операцій, ліцензій на здійснення торгівлі валютними цінностями, здійснення інших ліцензійних, реєстраційних, узгоджувальних дій щодо небанківських установ та учасників ринку небанківських фінансових послуг, їх керівників, власників та структур власності. До повноважень Департаменту належить ведення Державного реєстру фінансових установ, осіб, які не є фінансовими установами, але мають право надавати окремі фінансові послуги, учасників ринку небанківських фінансових послуг, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Національний банк.

<p>Департамент фінансового моніторингу</p>	<p>Забезпечує регулювання та нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом та з питань застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) за діяльністю небанківських фінансових установ; здійснює валютний нагляд за небанківськими установами; забезпечує виконання небанківськими установами завдань та обов'язків у сфері фінансового моніторингу, санкційного законодавства України, а також інших питань, що стосуються сфери діяльності Департаменту фінансового моніторингу.</p>
<p>Департамент статистики та звітності</p>	<p>Складає та поширює якісні та своєчасні дані статистики фінансового сектору, зовнішнього сектору, іншої статистичної інформації відповідно до міжнародних стандартів статистики та кращого досвіду центральних банків інших країн для забезпечення ефективного виконання Національним банком його функцій, завдань та цілей; організовує систему статистичної звітності, що подається до НБУ та яка збирається НБУ; забезпечує проведення кон'юнктурних опитувань, надання результатів опитувань користувачам.</p>
<p>Департамент фінансової стабільності</p>	<p>Аналізує фінансову стабільність, системні ризики, що загрожують стійкості фінансової системи; розробляє модельний інструментарій та регулярно проводить стрес-тестування фінансового сектору; розробляє інструментарій макропруденційної політики для запобігання системним кризам і мінімізації негативних наслідків макроекономічних шоків; здійснює аналітичну та адміністративну підтримку діяльності Ради з фінансової стабільності, Комітету з фінансової стабільності НБУ та координацію робіт з питань фінансової стабільності; аналізує рекомендації, що надаються міжнародними фінансовими організаціями, провідними центральними банками інших країн, неурядовими установами щодо забезпечення фінансової стабільності.</p>
<p>Департамент методології регулювання діяльності небанківських фінансових установ</p>	<p>Розробляє пропозиції до законодавчих актів України у сфері державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг; здійснює підготовку нормативно-правових та розпорядчих актів НБУ у сфері державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг відповідно до законодавства України.</p>
<p>Управління європейської інтеграції та міжнародних програм</p>	<p>Налагоджує відносини з ЄС, здійснює заходи з європейської та євроатлантичної інтеграції; забезпечує міжнародне співробітництво, реалізацію міжнародних програм і проєктів, розширює міжнародну присутність НБУ; забезпечує реалізацію НБУ функції щодо представлення інтересів України в центральних банках, органах нагляду за фінансовими установами іноземних держав, міжнародних фінансових організаціях, інших міжнародних організаціях та установах, де співробітництво здійснюється на рівні центральних банків або органів нагляду за фінансовими установами.</p>
<p>Департамент стратегії та розвитку</p>	<p>Проводить стратегічний аналіз, розробляє стратегію НБУ, стратегічні програми та плани розвитку НБУ, фінансового сектору, а також організовує інформаційно-аналітичне забезпечення Робочої групи (Комітету) з фінансового розвитку при Раді з фінансової стабільності України; підтримує реалізацію стратегії, стратегічних програм та проєктів у фінансовому секторі; підтримує прийняття управлінських рішень у НБУ щодо впровадження стратегічних змін, розвитку фінансового сектору.</p>

Додаток Т
Таблиця Т.1

Класифікація видів страхування в ЄС

Страхування життя і пенсій		Загальне страхування	
<i>Клас 1</i>	Страхування життя і ренти	<i>Клас 1</i>	Страхування від нещасних випадків
<i>Клас 2</i>	Страхування до шлюбу і народження дитини	<i>Клас 2</i>	Страхування на випадок хвороби
<i>Клас 3</i>	Зв'язане довгострокове страхування життя	<i>Клас 3</i>	Страхування наземних транспортних засобів
<i>Клас 4</i>	Безперервне страхування здоров'я	<i>Клас 4</i>	Страхування залізничного транспорту
<i>Клас 5</i>	Тонтіни	<i>Клас 5</i>	Страхування авіаційної техніки
<i>Клас 6</i>	Страхування виплати капіталу	<i>Клас 6</i>	Страхування суден
		<i>Клас 7</i>	Страхування вантажів
		<i>Клас 8</i>	Страхування від пожеж і стихійного лиха
		<i>Клас 9</i>	Страхування власності інше, ніж передбачене класами 3–8
		<i>Клас 10</i>	Страхування відповідальності власників моторизованих транспортних засобів
		<i>Клас 11</i>	Страхування відповідальності власників авіаційної техніки
		<i>Клас 12</i>	Страхування відповідальності власників суден
		<i>Клас 13</i>	Страхування загальної відповідальності
		<i>Клас 14</i>	Страхування кредитів
		<i>Клас 15</i>	Страхування поручительств (застави)
		<i>Клас 16</i>	Страхування фінансових втрат
		<i>Клас 17</i>	Страхування судових втрат
		<i>Клас 18</i>	Страхування фінансової допомоги

**Класифікація видів страхування в Україні відповідно до нової редакції
Закону України “Про страхування”**

<i>Страхування інше, ніж страхування життя</i>	
Клас 1	Страхування від нещасного випадку (у тому числі на випадок виробничої травми та професійного захворювання)
Клас 2	Страхування на випадок хвороби (у тому числі медичне страхування)
Клас 3	Страхування наземних транспортних засобів, крім залізничного рухомого складу
Клас 4	Страхування залізничного рухомого складу
Клас 5	Страхування повітряних суден
Клас 6	Страхування водних суден (морських суден, суден внутрішнього плавання та інших самохідних чи несамохідних плавучих споруд)
Клас 7	Страхування майна, що перевозиться (включаючи вантаж, багаж (вантажобагаж))
Клас 8	Страхування майна від вогню та небезпечного впливу природних явищ
Клас 9	Страхування майна від шкоди, заподіяної градом, морозом, іншими подіями (включаючи крадіжку, розбій, грабіж, умисне пошкодження/знищення майна), крім подій, визначених у класі 8
Клас 10	Страхування відповідальності, яка виникає внаслідок використання наземного транспортного засобу (у тому числі відповідальності перевізника)
Клас 11	Страхування відповідальності, яка виникає внаслідок використання повітряного судна (у тому числі відповідальності перевізника)
Клас 12	Страхування відповідальності, яка виникає внаслідок використання водного судна (у тому числі відповідальності перевізника)
Клас 13	Страхування іншої відповідальності (крім визначеної у класах 10, 11, 12)
Клас 14	Страхування кредитів
Клас 15	Страхування поруки (гарантії)
Клас 16	Страхування інших фінансових ризиків (крім визначених класами 14, 15)
Клас 17	Страхування судових витрат
Клас 18	Страхування витрат, пов'язаних з наданням допомоги (асистанс) особам, які потрапили у скрутне становище під час здійснення подорожі
<i>Страхування життя</i>	
Клас 19	Страхування життя
Клас 20	Страхування до шлюбу та до народження дитини
Клас 21	Інвестиційне страхування життя
Клас 22	Безперервне страхування здоров'я
Клас 23	Пенсійне страхування

Джерело: складено автором на основі [431]

Додаток У

Таблиця У.1

Суб'єкти регулювання, які підпадають під контроль мегарегулятора у країнах-учасницях ЄС та Україні станом на кінець 2021 р.

Мегарегулятор	Суб'єкти регулювання та нагляду
Австрія	
Департамент фінансового ринку Австрії (Austrian Financial Market Authority, FMA)	<ul style="list-style-type: none"> – 600 комерційних банків; – 543 кредитні установи; – 8 фондів корпоративного забезпечення; – 79 страхових компаній; – 8 пенсійних фондів; – 64 інвестиційні фірми та 48 постачальників інвестиційних послуг; – 9352 іноземних інвестиційних фонди; – 2 018 австрійських інвестиційних фонди; – 14 компаній з управління інвестиційними фондами; – 1 340 емітентів цінних паперів.
Ісландія	
Орган фінансового нагляду Центрального банку Ісландії (Financial Supervisory Authority of the Central Bank of Iceland, FSA)	<ul style="list-style-type: none"> – 4 комерційних банки; – 7 ощадних кас; – 5 кредитних організацій; – Фонд фінансування житлового будівництва (Housing Financing Fund, HFF); – 9 торговців цінними паперами; – 9 управлінських компаній; – 20 професійних інвестиційних фонди; – 1 фондова біржа; – 2 депозитарії цінних паперів; – 21 пенсійний фонд; – 11 страхових компаній; – 7 страхових брокерів; – 8 суб'єктів, які мають ліцензії на стягнення боргів; – 1 платіжна установа; – 1 постачальник послуг обміну віртуальними валютами та електронними грошима.
Латвія	
Комісія фінансів і ринку капіталу (Finance and Capital Market Commission, FKTK)	<ul style="list-style-type: none"> – 13 комерційних банків та 3 філії іноземних банків; – 34 кооперативних кредитних спілки; – 10 компаній з управління інвестиціями; – 22 інвестиційних фонди; – 7 розпорядників активів; – 7 пенсійних фондів; – 17 страхових компаній (11 з яких є філіями іноземних страховиків Литви, Естонії, Швеції та Фінляндії); – 7 платіжних організацій; – 8 установ електронних грошей.
Ліхтенштейн	
Служба нагляду за фінансовим ринком Ліхтенштейну (Financial Market Authority, FMA)	<ul style="list-style-type: none"> – 13 комерційних банків (включаючи іноземні банки); – 102 компанії з управління активами; – 4 установи електронних грошей; – 16 керуючих компаній альтернативними інвестиційними фондами; – 33 страхові компанії та 3 перестраховальні компанії; – 56 страхових посередників; – 17 пенсійних схеми (автономні юридичні особи); – 3 пенсійних фонди; – 392 професійні трастові компанії; – 41 аудитор; – 5 іноземних аудиторів та 28 аудиторських компаній;

	– 9 патентних юридичних фірми, що пропонують професійні консультації та представництво в сферах інтелектуальної власності.
Німеччина	
Федеральний орган фінансового нагляду (Federal Financial Supervisory Authority, FFSA-BaFin)	<ul style="list-style-type: none"> – 1740 комерційних банків (376 ощадних банків); – 536 страхових компаній; – 815 кооперативних установ; – 34 пенсійних фонди; – 18 будівельних кас (Vausparkassen); – 249 установ фінансового лізингу; – 150 факторингових компаній; – 56 платіжних установ; – 8 бізнес-операторів електронних грошей; – 11 провайдерів інформаційних послуг; – 93 німецьких філії іноземних кредитних установ з Європейської економічної зони; – 710 установ з торгівлі цінними паперами; – 574 компанії з управління активами; – 7214 місцевих інвестиційних фондів; – 260 інвестиційних компаній; – 4078 агентів, що надають платіжні послуги.
Норвегія	
Управління фінансового нагляду Норвегії (The Financial Supervisory Authority of Norway, FSA)	<ul style="list-style-type: none"> – 118 комерційних банки; – 31 іпотечна компанія; – 64 страхові компанії (13 товариств взаємного страхування від пожеж); – 5 товариств взаємного морського страхування; – 30 філій страховиків-нерезидентів; – 124 страхові посередники; – 49 приватних пенсійних фонди; – 35 муніципальних пенсійних фонди; – 28 фінансових компаній; – 34 філії іноземних кредитних установ; – 33 фонди ощадних банків; – 11 холдингових компаній; – 1 фінансовий фонд; – 30 платіжних установ; – 6 установ електронних грошей; – 97 інвестиційних компаній; – 1 центральний депозитарій та ін.
Польща	
Управління фінансового нагляду Польщі (Polish Financial Supervision Authority, PFSA; Komisja Nadzoru Finansowego, KNF)	<ul style="list-style-type: none"> – 30 комерційних банків (1 державний банк та 2 афілійованих банки); – 11 ощадних банків; – 530 кооперативних банків; – 23 кредитні спілки та Національна асоціація кредитних спілок; 1340 офісів із надання платіжних послуг; – 715 іпотечних кредитних установ та посередників; – 37 брокерських установ; – 451 емітент цінних паперів; – 10 відкритих пенсійних фондів; – 2 професійних відкритих фонди; – 60 страхових компаній та 1 перестраховальна компанія; – 1417 страхових брокерів; – 56 перестрахових брокерів; – більше, ніж 30000 страхових агентів; – 38 платіжних установ; – 1 установа електронних грошей; – 56 компаній з управління активами; – 737 інвестиційних фондів.
Словаччина	
Центральний банк	– 9 комерційних банків;

<p>Словаччини (Národná banka Slovenska, NBS)</p>	<ul style="list-style-type: none"> – 14 іноземних банків; – 1 кредитний кооператив; – 3 будівельних товариства; – 12 страхових компаній; – 168 фінансових корпорацій, які займаються кредитною діяльністю (компанії споживчого кредитування, факторингові та лізингові компанії); – 11 компаній з управління активами; – 36 пенсійних фондів; – 5 пенсійно-ощадних компаній; – 4 компанії з управління активами додаткових пенсій; – 23 дилери цінних паперів та деривативів; – 89 інвестиційних фондів.
Фінляндія	
<p>Управління фінансового нагляду Фінляндії (Financial Supervisory Authority, FIN-FSA) або Finanssivalvonta</p>	<ul style="list-style-type: none"> – 161 кооперативний банк; – 24 ощадних банки; – 39 кредитних установ; – 54 інвестиційних фірми; – 44 компанії з управління фондами; – 176 емітентів цінних паперів; – 1 фондова біржа та клірингова корпорація; – 1 фінський центральний депозитарій цінних паперів; – 43 страхових компаній; – 4 пенсійних страхових фонди; – 45 приватних пенсійних фондів; – 5 товариств взаємного страхування; – 88 страхових брокерів; – 3 державних пенсійних фонди; – 22 фонди по безробіттю.
Чехія	
<p>Національний банк Чехії (Czech National Bank, CNB)</p>	<ul style="list-style-type: none"> – 24 комерційних банки (5 з яких – будівельні банки); – 22 філії іноземних банків із країн ЄС; – 10 зареєстрованих представництва іноземних банків; – 8 кредитних спілок; – 27 страхових компаній (включаючи Чеське бюро страховиків, Корпорацію експортного гарантування та страхування); – 17 філій страховиків-нерезидентів з країн ЄС; – 1 перестрахова компанія; – 9 пенсійних фонди; – 39 інвестиційних компаній; – 4 філії іноземних інвестиційних компаній; – 37 управлінських компаній; – 5 керуючих компаній та інвестиційних фондів; – 185 інвестиційних фондів; – 234 недержавних пенсійних фонди; – 6 депозитаріїв; – 882 обмінних пункти; – 23 платіжні установи; – 1 установа електронних грошей; – 11 установ споживчого кредитування; – 107 емітентів цінних паперів.
Україна	
<p>Національний банк України (National bank of Ukraine, NBU)</p>	<ul style="list-style-type: none"> – 71 комерційний банк; – 156 страхових компаній; – 56 недержавних пенсійних фондів; – 205 кредитних спілок; – 197 ломбардів; – 520 лізингових компаній; – 728 факторингових компаній; – 977 фінансових компаній.

ПЕРЕЛІК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати
дисертації:

1. Reverchuk S., Megec N., Chyzh L. Investment risks and insurance of gold market. *The Journal for Eastern European and Central Asian Research (JEECAR)*. 2014. Vol 1. No 1. P. 40-48. URL : <http://ieeca.org/journal/index.php/JEECAR/author/proofGalley/46/19> (0,83/0,45 д.а.; внесок авторки: особливості страхування на ринку золота та види інвестиційних ризиків).
2. Reverchuk S., Vovchak O., Yavorska T., Voytovych L., Irshak O. Investment activities of banks, insurance companies and non-government funds in Ukraine. *Investment Management and Financial Innovations*. 2020. Vol. 17. Issue 2. P. 353-363. [http://dx.doi.org/10.21511/imfi.17\(2\).2020.27](http://dx.doi.org/10.21511/imfi.17(2).2020.27) (1,06/0,28 д.а.; внесок авторки: аналітичні дані страхових компаній та прогнозування розвитку інвестиційної діяльності банків, страхових компаній та недержавних пенсійних фондів).
3. Yavorska T., Voytovych L., Voytovych D. The impact of macroeconomic factors on the development of the insurance system in Ukraine. *Insurance markets and companies*. 2022. Vol. 13. Issue 1. P. 21-35. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/ins.13\(1\).2022.03](http://dx.doi.org/10.21511/ins.13(1).2022.03) (1,29/0,55 д.а.; внесок авторки: аналіз впливу макроекономічних чинників на страхову систему України на основі проведеного PESTL-аналізу).
4. Войтович Л. М. Страхова система України: концептуальні засади розвитку та державне регулювання : монографія. Львів, ГАЛИЧ-ПРЕС, 2023. 492 с. (20,5 д.а.)
5. Яворська Т. В., Войтович Л. М. Еволюція розвитку страхової системи в Україні: виклики та загрози. *Modern Tendencies in Business and Public Sector*. Monograph. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2016. P. 154-165. (0,78/0,5 д.а.; внесок авторки: періодизація розвитку страхової системи).
6. Фінансовий бізнес: теорія і практика : монографія / за ред. Реверчука С. К. Львів, 2018. 196 с. (18,63/1,5 д.а.; внесок авторки: безпека страхового бізнесу; перша десятка страхових компаній світу: показники безпеки та управління).
7. Бізнес на ринку фінансових послуг в епоху діджиталізації економіки та суспільства : монографія / за ред. С. К. Реверчука. Львів, 2019. 152 с. (6/1,19 д.а.; внесок авторки: інноваційні фінансові послуги ризикових страхових компаній в Україні).
8. Чиж Л. М. Історико-економічні передумови розвитку і регулювання ринку банківських металів. *Галицький економічний вісник*. 2011. № 4 (33). С. 175-181. (0,66 д.а.).
9. Чиж Л. М. Види та класифікація ризиків на ринку банківських металів. *Економічний вісник Переяслав-Хмельницького університету*. 2011. Випуск 17/2. С. 184-188. (0,63 д.а.).

10. Чиж Л. М. Ринок золотих монет: еволюція та особливості функціонування. *Науковий вісник НЛТУУ*. 2011. Вип. 21.17. С. 294-299. (0,41 д.а.).
11. Чиж Л. М. Страхування як метод мінімізації ризиків на ринку банківських металів. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. № 1. С. 129-132. (0,43 д.а.).
12. Чиж Л. М. Особливості відмивання грошей на ринку дорогоцінних металів. *Ефективна економіка*. 2012. № 1. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=887> (0,37 д.а.).
13. Чиж Л. М. Сутність, структура та функції страхового капіталу. *Економіка. Управління. Інновації. Серія: Економічні науки*. 2012. №1 (7). URL: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/eui/2012_1/PDF/12%D1%81hlmfsk.pdf (0,43 д.а.).
14. Войтович Л. М. Страхіві та перестрахові пули як структурні елементи страхової системи України. *Банківська справа*. 2014. № 9-10. С. 87-96. (0,67 д.а.).
15. Войтович Л. М. Особливості формування страхової власності в Україні. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Економіка"*. 2014. Випуск 26. С. 51-54. (0,43 д.а.).
16. Войтович Л. М. Управління безпекою страхових та перестрахових компаній в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Економічні науки"*. 2014. № 8. С. 160-163. (0,61 д.а.).
17. Chyzh L. Insurance infrastructure of Ukraine: nature, elements and functions. *Sustainable Development*. 2014. Vol. 14. P. 20-25. (0,61 д.а.).
18. Яворська Т. В., Чиж Л. М. Особенности финансового мониторинга страховых компаний в Украине. *Вестник Казахского экономического университета им. Т. Рыскулова*. 2014. № 1. С. 91-99. (0,74/0,44 д.а.; внесок авторки: процес здійснення фінансового моніторингу у страхових компаніях України).
19. Войтович Л. М. Рейтингова оцінка страхових компаній в Україні: сутність та особливості. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 4. URL : <http://global-national.in.ua/issue-4-2015>. (0,54 д.а.).
20. Войтович Л. М. Структурний аналіз страхової системи України. *Бізнес Інформ*. 2017. № 3. С. 283-287. (0,63 д.а.).
21. Yavorska T., Voytovych L., Mazuruk G. Features of the management of insurance sector competitiveness. *Modern Science*. 2018. Vol. 4. P. 58-64. (0,65/0,3 д.а.; внесок авторки: ознаки конкурентоспроможності страхового сектору України).
22. Яворська Т. В., Войтович Л. М. Інвестиційна діяльність страхових компаній в Україні: стан та прогноз розвитку. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Економіка"*. 2020. № 17 (45). С. 106-112. (0,61/0,33 д.а.; внесок авторки: прогнозування розвитку інвестиційної діяльності страхових компаній на основі трендових моделей).
23. Войтович Л. М. Функціональний аналіз страхової системи. *Економіка. Фінанси. Право*. 2020. № 9. С. 10-14. <https://doi.org/10.37634/efp.2020.9.2>

(0,6 д.а.).

24. Войтович Л. М. Мультиаспектність поняття “розвиток страхової системи”. *Причорноморські економічні студії*. 2020. № 57. С. 7-12. <https://doi.org/10.32843/bses.57-1> (0,71 д.а.).

25. Войтович Л. М. Механізм державного регулювання розвитку страхової системи України. *Проблеми економіки*. 2020. №. 3 (45). С. 148-154. (0,7 д.а.).

26. Yavorska T., Revak I., Voytovych L. Evolution of the tax instruments application during the reform of the taxation system of insurance companies in Ukraine. *Revista Espacios*. 2020. Vol. 41 (32). Art. 30. P. 333-342. (0,83/0,33 д.а.; внесок авторки: історичні особливості розвитку оподаткування страхових компаній України).

27. Войтович Л. М., Войтович Д. П. Правові чинники впливу на розвиток страхової системи в Україні. *Формування ринкової економіки в Україні*. 2021. Вип. 45. С. 48-56. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/meu.2021.45.0.4505> (0,64/0,41 д.а.; внесок авторки: аналіз впливу правових чинників на розвиток страхової системи).

28. Войтович Л. Європейський досвід державного регулювання страхової системи та можливості його впровадження в Україні. *Вчені записки Університету “КРОК”*. 2021. (3(63), 73–79. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2021-63-73-79>. (0,67 д.а.).

29. Voytovych L. Tax regulation of the insurance system in Ukraine: historical aspect. *Белорусское научное издание “Новая экономика”*. 2021. [Спецвыпуск № 1 по банковскому делу и страхованию](https://neweconomics.by/attachments/neweconomics_2021_1_SV.pdf). С. 97-102. http://neweconomics.by/attachments/neweconomics_2021_1_SV.pdf (0,64 д. а.).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

30. Чиж Л. М. Сутність та ознаки грошового господарства страхових компаній в Україні. *Проблеми забезпечення стабільного розвитку національних банківських систем: теорія, практика та світовий досвід* : тези доповідей I Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 13-14 січня 2012 р.). Львів, 2012. С. 186-187. (0,16 д.а.).

31. Чиж Л. М. Проблеми розвитку страхового ринку України. *Страховий ринок України в умовах фінансової глобалізації* : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 10-12 жовтня 2012 р.). Київ, 2012. С. 240-242. (0,12 д.а.).

32. Чиж Л. М. Сутність та елементи страхової інфраструктури України. *Актуальні економіко-правові проблеми розвитку суб'єктів господарювання в Україні: теоретичні й практичні аспекти* : тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих вчених, (м. Харків, 7 грудня 2012 р.). Харків, 2012. С. 31-32. (0,12 д.а.).

33. Чиж Л. М. Розвиток страхового ринку України у післякризовий період. *BIFCON'13: Banking, Insurance, Finance Conference* : тези доповідей I Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Львів, 29 березня 2013 р.). Львів, 2013. URL : <http://www.bsb.lviv.ua/node/26> (0,19 д.а.).

34. Чиж Л. М. Особливості інвестиційної політики страхових компаній в Україні. *Актуальні економіко-правові проблеми розвитку суб'єктів господарювання в Україні: теоретичні й практичні аспекти* : тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих вчених (м. Харків, 7 грудня 2013 р.). Харків, 2013. (0,19 д.а.).

35. Чиж Л. М. Страхова система як об'єкт державного управління. *Тенденції та стратегії забезпечення сталого розвитку страхового ринку України* : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції "Трудневі читання – 2103" (м. Київ, 12 грудня 2013 р.). Київ, 2013. Том 2. С. 286-288. (0,25 д.а.).

36. Чиж Л. М. Перестрахові компанії як елемент страхової системи. *Страховий ринок України в умовах фінансової глобалізації* : тези доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 10 квітня 2014 р.). Київ, 2014. С. 361-364. (0,15 д.а.).

37. Войтович Л. М. Фінансова безпека страхових компаній в Україні: сутність та заходи гарантування. *Проблеми та перспективи розвитку національної економіки* : тези доповідей XIII Всеукраїнської науково-практичної он-лайн-конференції молодих учених та студентів (м. Острог, 4 березня 2015 р.). Острог, 2015. С. 29-30. (0,13 д.а.).

38. Войтович Л. М. До оцінки рейтингування страхових компаній в Україні. *Економічна теорія в умовах глобалізації економіки* : тези доповідей VII Регіональної наукової конференції студентів і молодих учених (м. Донецьк, 18-19 березня 2015 р.). Донецьк, 2015. С. 164-166. (0,14 д.а.).

39. Войтович Л. М. Тіньові схеми страхових компаній в Україні. *Фінансово-банківські та адміністративні послуги: проблеми управління та перспективи розвитку* : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 12-13 листопада 2015 р.). Тернопіль, 2015. С. 105-106. (0,14 д.а.).

40. Войтович Л. М. Особливості оподаткування страхової системи в Україні. *Інноваційні напрями розвитку страхового ринку України* : тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 19-20 березня 2016 р.). Київ, 2016. С. 62-64. (0,15 д.а.).

41. Войтович Л. М. Порівняльна характеристика страхових систем України та Польщі. *Соціально-економічний потенціал транскордонного співробітництва* : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 18-19 квітня 2016 р.) Львів, 2016. С. 127-130. (0,28 д.а.).

42. Войтович Л. М., Мураль Г. М. Світові рейтингові системи оцінювання фінансових установ: переваги та недоліки. *Формування та розвиток інноваційного потенціалу економіки України* : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 17-18 лютого 2017.). Ужгород, 2017. Ч. 2. С. 69-71. (0,21/0,11 д.а.; внесок авторки: особливості рейтингового оцінювання страхових компаній).

43. Войтович Л. М., Войтович Д. П. Основні засади стратегічного управління страховою системою в Україні. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки в умовах глобальної нестабільності* : тези

доповідей V Міжнародної наукової конференції (м. Кременчук, 6-7 грудня 2017 р.). Кременчук, 2017. С. 21-22. (0,14/0,08 д.а.; внесок авторки: сутність та етапи стратегічного управління страховою системою).

44. Яворська Т. В., Войтович Л. М. Права споживачів страхових послуг в Україні. *Страховий ринок України на шляху євроінтеграції* : збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 17-18 квітня 2018 р.). Київ, 2018. С. 135-139. (0,14/0,07 д.а.; внесок авторки: огляд фінансового законодавства).

45. Яворська Т. В., Войтович Л. М. Інноваційний розвиток страхової системи України. *Управління інноваційним процесом в Україні* : проблеми комерціалізації науково-технічних розробок: тези доповідей VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Львів, 17-19 травня 2018 р.). Львів, 2018. С. 137-139. (0,18/0,10 д.а.; внесок авторки: інноваційні технології у страховій системі).

46. Войтович Л. М. Інтернет-страхування в умовах глобалізації економіки України. *Інформаційне суспільство: стан та напрями розвитку з урахуванням регіональних умов* : тези доповідей VIII Міжнародної наукової конференції (м. Жешув (Польща), м. Львів (Україна), 26-28 вересня 2018 р.)). Львів, 2018. С. 196-199. (0,13 д.а.)

47. Войтович Л. М. Управління безпекою найбільших страхових компаній світу. *Фінансовий бізнес в Україні та світі: стан, проблеми і перспективи розвитку* : тези доповідей I Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 26 жовтня 2018 р.). Львів, 2018. С. 129-132. (0,3 д.а.)

48. Яворська Т. В., Войтович Л. М. Конкурентна політика у страховому підприємстві розвинутих країн. *Сучасні проблеми бухгалтерського обліку та фінансів* : програма і матеріали Всеукраїнської наукової конференції (м. Київ, 21 -22 листопада 2018 р.). Київ, 2018 р. С. 160-161. (0,2/0,1 д.а.; внесок авторки: сутність конкурентної політики та її особливості на страховому ринку).

49. Яворська Т. В., Войтович Л. М. До питання про механізм державного регулювання розвитку страхової системи. *Ринок фінансових послуг України в епоху діджиталізації* : збірник тез доповідей XIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 5-6 грудня 2019 р.). Київ, 2019. Вип. XIII. Том 2. С. 114-116. (0,11/0,06 д.а.; внесок авторки: сутність механізму державного регулювання розвитку страхової системи).

50. Яворська Т. В., Войтович Л. М. Інвестиційні ризики страхових компаній та недержавних пенсійних фондів в Україні. *Актуальні проблеми зміцнення економічної безпеки держави та суб'єктів господарської діяльності* : збірник тез доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 10 квітня 2020 р.). Львів, 2020. С. 185-188. (0,13/0,07 д.а.; внесок авторки: інвестиційні ризики страхових компаній).

51. Войтович Л. М., Гриців І. Р. Аналіз сучасного стану страхової системи в Україні. *Актуальні проблеми функціонування господарської системи України* : збірник тез доповідей учасників XXVII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених (м. Львів, 20 листопада 2020 р.). Львів, 2020. URL: <https://econom.lnu.edu.ua/konf-stud-ukr-econ-system>. (0,19/0,10 д.а.;

внесок авторки: аналіз показників діяльності суб'єктів страхової системи).

52. Войтович Л. М. Вплив політичної ситуації на розвиток страхової системи в Україні. *Фінансові інструменти сталого розвитку економіки* : збірник тез доповідей учасників III міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 14 квітня 2021 р.). Чернівці, 2021. С. 176-178. (0,14 д.а.).

53. Войтович Л. М. Аналіз впливу соціальних чинників на розвиток страхової системи в Україні. *Проривні інновації на страховому ринку України* : збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Київ, 27 жовтня 2021 р.). Київ, 2021. С. 113-117. (0,23 д.а.).

54. Войтович Л. М. Страхова система України: проблеми та стратегічні орієнтири розвитку. *Сучасні світові тенденції розвитку економіки, обліку, фінансів і права*: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 12 липня 2022 р.). Полтава, 2022. С. 30-31. (0,14 д.а.).

55. Войтович Л. М. Сучасні тренди розвитку інноваційних технологій у страховій системі України. *Фінансовий бізнес в Україні та світі: маркетингові особливості та закономірності* : збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Львів, 13 жовтня 2022 р.). Львів. 2022. С. 45-47. (0,16 д.а.).

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

56. Гроші і кредит : підручник / С. К. Реверчук [та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. С. К. Реверчука. Київ : Знання, 2011. 382 с. (24/2,44 д.а.; *внесок авторки: проаналізовано теоретичні концепції кредиту та проценту; визначено роль євро у світовій глобалізаційній економіці*).

57. Реверчук С. К., Чиж Л. М., Павлунь М. М. Ринок банківських металів : навч. посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 246 с. (8,48/3,87 д.а.; *внесок авторки: розкрито теоретичні основи розвитку ринку банківських металів; особливості функціонування ринку банківських металів в Україні; удосконалення механізму регулювання ринку банківських металів в Україні*).

58. Страхова система : підручник / за ред. докт. екон. наук, проф. С. К. Реверчука. Львів, ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 360 с. (16,07/1,76 д.а.; *внесок авторки: виокремлено особливості та тенденції розвитку страхової власності в Україні; досліджено капіталізацію і консолідацію страхового капіталу*).

Апробація результатів дисертації

Назви конференції, конгресу, симпозіуму, семінару, школи	Місце проведення	Дата проведення (із зазначенням числа, місяця та року)	Форма участі
1	2	3	
Проблеми забезпечення стабільного розвитку національних банківських систем	м. Львів	13-14 січня 2012 р.	очна
Страховий ринок України в умовах фінансової глобалізації	м. Київ	10-12 жовтня 2012 р.	заочна
Актуальні економіко-правові проблеми розвитку суб'єктів господарювання в Україні: теоретичні й практичні аспекти	м. Харків	7 грудня 2012 р.	заочна
BIFCON'13: Banking, Insurance, Finance Conference	м. Львів	29 березня 2013 р.	очна
Актуальні економіко-правові проблеми розвитку суб'єктів господарювання в Україні	м. Харків	7 грудня 2013 р.	заочна
Тенденції та стратегії забезпечення сталого розвитку страхового ринку України	м. Київ	12 грудня 2013 р.	очна
Страховий ринок України в умовах фінансової глобалізації	м. Київ	10 квітня 2014 р.	заочна
Проблеми та перспективи розвитку національної економіки	м. Острог	4 березня 2015 р.	заочна
Економічна теорія в умовах глобалізації економіки	м. Донецьк	18-19 березня 2015 р.	заочна
Фінансово-банківські та адміністративні послуги: проблеми управління та перспективи розвитку	м. Тернопіль	12-13 листопада 2015 р.	очна
Інноваційні напрями розвитку страхового ринку України	м. Київ	19-20 березня 2016 р.	заочна
Соціально-економічний потенціал транскордонного співробітництва	м. Львів	18-19 квітня 2016 р.	очна
Формування та розвиток інноваційного потенціалу економіки України	м. Ужгород	17-18 лютого 2017 р.	заочна
Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки в умовах глобальної нестабільності	м. Кременчук	6-7 грудня 2017 р.	заочна

1	2	3	
Страховий ринок України на шляху євроінтеграції	м. Київ	17-18 грудня 2018 р.	заочна
Управління інноваційним процесом в Україні	м. Львів	17-19 травня 2018 р.	очна
Інформаційне суспільство: стан та напрями розвитку з урахуванням регіональних умов	м. Жешув (Польща), м. Львів	26-28 вересня 2018 р.	очна
Фінансовий бізнес в Україні та світі: стан, проблеми і перспективи розвитку	м. Львів	26 жовтня 2018 р.	очна
Сучасні проблеми бухгалтерського обліку та фінансів	м. Київ	21-22 листопада 2018 р.	заочна
Ринок фінансових послуг України в епоху діджиталізації	м. Київ	5-6 грудня 2019 р.	заочна
Актуальні проблеми зміцнення економічної безпеки держави та суб'єктів господарської діяльності	м. Львів	10 квітня 2020 р.	очна
Актуальні проблеми функціонування господарської системи України	м. Львів	20 листопада 2020 р.	заочна
Фінансові інструменти сталого розвитку економіки	м. Чернівці	14 квітня 2021 р.	заочна
Проривні інновації на страховому ринку України	м. Київ	27 жовтня 2021 р.	заочна
Сучасні світові тенденції розвитку економіки, обліку, фінансів і права	м. Полтава	12 липня 2022 р.	заочна
Фінансовий бізнес в Україні та світі: маркетингові особливості та закономірності	м. Львів	13 жовтня 2022 р.	очна

РАДА НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

вул. Інститутська, 9, м. Київ, 01601, Україна, тел. 230-18-46, факс 230-18-56, e-mail: rada.nbu@bank.gov.ua

16.05.2022 № 1/10-0006/34916

На № _____

ДОВІДКА

про використання результатів дисертаційної роботи

Войтович Людмили Мирославівни на тему:

“Державне регулювання розвитку страхової системи в Україні”

у розробленні комплексу заходів із регулювання страхової системи

Висновки та рекомендації дисертаційної роботи Войтович Людмили Мирославівни на тему: “Державне регулювання розвитку страхової системи в Україні” у частині удосконалення регулювання та наглядової діяльності Національного банку України (оптимізації роботи регулятора у частині регулювання страхової системи, підвищення якості інструментів нагляду, аналізу впливу макроекономічних чинників на розвиток страхової системи, формування моделі ризик-орієнтованого нагляду, вдосконалення методології регулювання, аналізу впливу грошово-кредитної політики на розвиток вітчизняної страхової системи) **були враховані в цілому при підготовці питання про проблеми кредитування в Україні, яке обговорювалося на засіданні Ради НБУ.**

Заступник Голови Ради,
доктор економічних наук

Василь ФУРМАН

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ
вул. Білоруська, 24, м. Київ, 04050 тел. (044) 594-16-21 Код ЄДРПОУ 33695210

ДОВІДКА
про використання результатів дисертаційної роботи
ВОЙТОВИЧ Людмили

Видає ВОЙТОВИЧ Людмилі та підтверджує, що окремі положення та рекомендації її докторської роботи на тему: «Державне регулювання розвитку страхової системи в Україні» використовуються у навчальному процесі Академії фінансового моніторингу для страхових компаній, як суб'єктів первинного фінансового моніторингу.

Дисертанткою запропоновано критерії оцінювання ризиків страховими компаніями, які зобов'язані у своїй діяльності застосовувати ризик-орієнтований підхід. Ці критерії ризику пов'язані з клієнтами страховиків, географічним розташуванням держави реєстрації клієнта, видом послуг, що клієнт отримує від страхової компанії, та каналами постачання послуги, які враховані у навчальній роботі Академії. Рекомендації щодо результатів оцінювання ризиків, а також висновки суб'єктів державного фінансового моніторингу сприятимуть прозорому, ефективному та безпечному розвитку страхової системи України.

Директор

Ростислав МАРЧУК

**ДЕРЖАВНА ПОДАТКОВА СЛУЖБА УКРАЇНИ
ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ ДПС У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ**

вул. Стрийська, 35, м. Львів, 79003, тел. (032) 297-30-91, (032) 297-36-85 факс (032) 297-39-39
e-mail: lv.official@tax.gov.ua код ЄДРПОУ 43143039

26.11.2020 № 46500/10/13-01-07-16 на № _____ від _____

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

Видана Войтович Людмилі Мирославівні, про те, що окремі висновки та рекомендації дисертаційного дослідження на тему: „Державне регулювання розвитку страхової системи в Україні” було використано з метою вдосконалення форм та методів податкового регулювання страхової системи. Зокрема, розроблено концепційні основи та методологічний інструментарій податкового регулювання, як однієї із складових механізму державного регулювання розвитку страхової системи в Україні.

Голова комісії
з ліквідації УУ ДПС
у Львівській області

Василь КРЕСЯК

УКРАЇНА
 ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
 ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ
 СДРПОУ 38557560, 79008, м. Львів, вул. В. Винниченка, 18 тел. 261-21-55, факс 235-60-80
 E-mail: guc@loda.gov.ua

10.11.2020 № 1-52/455 На № _____ від _____

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

Дана Войтович Людмилі Мирославівні в тому, що окремі положення її докторської дисертації на тему: „Державне регулювання розвитку страхової системи в Україні” щодо актуальних проблем функціонування страхової системи в Україні були розглянуті департаментом економічної політики Львівської обласної державної адміністрації.

Запропоновані шляхи вдосконалення державного регулювання вітчизняних страхових компаній та подальшого розвитку страхової системи, її інтеграції у світовий страховий простір мають практичну цінність та знаходяться на стадії опрацювання і використання в роботі департаменту при розробці нових законопроектів чи доповнень до чинного законодавства України, довгострокових прогнозів і програм соціально-економічного розвитку, реалізації Стратегії розвитку Львівщини на період до 2027 року.

Заступник директора департаменту
 економічної політики,

Орест ГРИНІВ

09.11.2020 року

ПРОВІДНА

«04» 02 2022р. № 107

Довідка

про впровадження результатів докторської дисертації Войтович Людмили Мирославівни на тему: “Державне регулювання розвитку страхової системи в Україні”

Окремі положення наукових досліджень Войтович Людмили Мирославівни щодо проблем функціонування суб'єктів страхової системи в Україні були розглянуті Хмельницькою філією ПрАТ “СК “Провідна”.

Висновки і практичні рекомендації докторської дисертаційної роботи Войтович Людмили Мирославівни мають теоретичне обґрунтування та були впроваджені у діяльність страхової компанії. Зокрема, пропозиції щодо використання новітніх каналів збуту страхових послуг за допомогою мобільних додатків, мережі Інтернет та блокчейн-технологій, що допоможе скорочувати витрати часу на здійснення окремих бізнес-процесів страхової компанії, знижувати ступінь ризиків страхових операцій та сприяти безпечному розвитку страхової системи в Україні.

Директор філії ПрАТ „СК „Провідна”
керівник Центру прийому та обслуговування
клієнтів в м. Хмельницький

В. О. Плюта

**ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ
результатів дисертаційної роботи
Войтович Людмили Мирославівни**

на тему: “Державне регулювання розвитку страхової системи в Україні”

Видає докторантці, доценту, доценту кафедри банківського і страхового бізнесу Львівського національного університету імені Івана Франка Войтович Людмилі Мирославівни і засвідчує впровадження у діяльність АТ «СГ «ТАС» (приватне) практичних рекомендацій та окремих висновків щодо процесу формування ризик-профілю клієнта та ділових відносин страхової групи з метою визначення та оцінювання ризику, розроблення правил страхування, формування внутрішніх документів.

Враховання пропозицій Войтович Л. М. дозволить підвищити безпеку страхової групи та сприятиме розвитку страхової системи України.

Директор РЦ
Тернопільської філії
АТ «СГ «ТАС» (приватне)

Бігун Р. О.

CERTIFICATE
on the implementation of the dissertation results
Voytovych Lyudmyla

Discharged Voytovych Lyudmyla that some provisions and results of her doctoral dissertation on "State regulation of the insurance system in Ukraine" were used in the development of internal documents of the insurance company on the methodology of risk assessment.

Practical value have the model of risk-oriented approach, which helps to maintain efficient, fair, safe, and stable activities of the insurance company. The insurance company must form internal documents and regulations that would contain its risk criteria to create a risk profile of the insurance company's client. When developing its risk criteria, the insurance company must take into account the level of transparency and complexity of the insurance service, and the potential amount of funds that can be used through the service.

Director of IC "" - Fainer Agencja
 Ubezpieczeniowa
 Fainer Agencja Ubezpieczeniowa
 Marcin Szulc
 ul. Kazimierzowska 11
 32-005 Nizki 42
 tel. 609 619 993 mg@ucle@agentpzu.pl
 Agent PZU

Marcin Szulc

Вих. 135
19.11.2021

Приватне акціонерне товариство страхова компанія «Уніка»

Довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Видана Войтович Людмилі Мирославівні про те, що окремі висновки та практичні пропозиції дисертаційної роботи на тему: “Державне регулювання розвитку страхової системи в Україні”, зокрема, щодо процесів формування ризик-профілів страхової компанії і її клієнтів, внутрішніх документів оцінювання ризиків використовувалися у роботі СК “УНІКА” з метою активізації процесу основних засад безпеки страхової компанії та визначення дієвих механізмів стимулювання розвитку вітчизняної страхової системи.

Директор
СК “УНІКА”

Каменська О. В.

вих. 423 від 10.09.2021р.

Приватне акціонерне товариство "Страхова компанія "ПЗУ Україна"

ДОВІДКА
про впровадження результатів докторської дисертації
Войтович Людмили Мирославівни

Результати, висновки та рекомендації докторського дослідження Войтович Л. М. мають теоретичну та практичну цінність і були використані у роботі СК "ПЗУ". Особливої уваги заслуговують рекомендації щодо вдосконалення процесу застосування ризик-орієнтованого підходу до державного регулювання розвитку страхової системи, який має здійснюватися циклічно, шляхом: визначення та оцінювання ризиків на рівні СК та рівні клієнта, вжиття заходів щодо мінімізації ризиків, використання ризик-орієнтованого підходу, враховуючи відповідні критерії ризиків та документування результатів і підтримання в актуальному стані даних щодо оцінки ризиків.

Директор
Регіонального офісу
СК "ПЗУ"

Барицька О. І.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
 ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
 IVAN FRANKO NATIONAL UNIVERSITY OF LVIV

вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна

тел./факс (032) 261-60-48, тел. 260-34-02

<http://www.lnu.edu.ua>, e-mail: lnu@lnu.edu.ua

Код ЄДРПОУ 02070987 Державна Казначейська служба України

МФО 820172, р.р. UA 468201720343101002200001061

№ свідоцтва 17701483, ін. под. № 020709813029

Валютний рахунок UA 118201720343661002300001061,

UA 058201720343691001300001061 в Укрексімбанку

м. Львова МФО 322313

№ 1245-Н від 01.06.2022

1, Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine

Phone Fax: +38 (032) 261-60-48, 260-34-02

<http://www.lnu.edu.ua>, e-mail: lnu@lnu.edu.ua

Code EDRPOU 02070987 State Treasury Service of Ukraine

MFC 820172, SettlementAcc. UA 468201720343101002200001061

Certificate No. 17701483 Tax IN020709813029

Foreign Currency Acc.No. UA 118201720343661002300001061,

UA 058201720343691001300001061

in Lviv Branch of Ukreximbank MFO 322313

на № _____ від _____

ДОВІДКА

Видана Войтович Людмилі Мирославівні про те, що основні теоретичні положення, наукові результати, висновки та рекомендації докторської дисертації на тему «Державне регулювання розвитку страхової системи в Україні» використано у навчальному процесі на економічному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка для розроблення методичного забезпечення та під час викладання навчальних дисциплін: «Страхування», «Страхова система», «Ринок фінансових послуг», «Міжнародний страховий бізнес», «Стратегічне управління фінансами, банківською справою та страхуванням», «Державне регулювання економіки».

Проректор
 з наукової роботи

Р. Є. Гладішевський

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Львівського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент
полковник поліції

[Signature]
Тарас СОЗАНСЬКИЙ

09.12 2020

09.12. 2020

Львів

№ 46

Про впровадження результатів дисертації Войтович Людмили Мирославівни на тему «Державне регулювання розвитку страхової системи в Україні» в освітній процес ЛьвДУВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- заступника начальника відділу організації наукової роботи кандидата юридичних наук Галини САВЧИН;
- начальника навчально-методичного відділу кандидата юридичних наук, доцента полковника поліції Руслана СТРОЦЬКОГО;
- декана факультету управління та економічної безпеки доктора економічних наук, професора Ірини РЕВАК;
- завідувача кафедри фінансів та обліку факультету управління та економічної безпеки доктора економічних наук, професора Галини МИСЬКІВ.

Комісія відповідно до наказу по університету від 24 вересня 2012 року № 431 розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук зі спеціальності 072 – «Фінанси, банківська справа та страхування», та наукові праці докторанта, доцента кафедри банківського і страхового бізнесу Львівського національного університету імені Івана Франка Войтович Людмили Мирославівни на тему «Державне регулювання розвитку страхової системи в Україні».

Проаналізовано основні результати дослідження Войтович Л.М., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Войтович Л.М. Механізм державного регулювання розвитку страхової системи України. *Проблеми економіки*. 2020. № 3 (45). С. 148–154.
2. Войтович Л.М. Мультиаспектність поняття «розвиток страхової системи». *Причорноморські економічні студії*. 2020. № 57. С. 7–12.
3. Войтович Л.М. Функціональний аналіз страхової системи. *Економіка. Фінанси. Право*. 2020. № 9. С. 10–14.
4. Reverchuk S., Vovchak O., Yavorska T., Voytovych L., Irshak O. Investment activities of banks, insurance companies and non-government funds in Ukraine *Investment Management and Financial Innovations*. 2020. Vol. 17. Issue 2. . 353–363. URL: [http://dx.doi.org/10.21511/imfi.17\(2\).2020.27](http://dx.doi.org/10.21511/imfi.17(2).2020.27)
5. Яворська Т.В., Войтович Л.М. Інвестиційна діяльність страхових компаній в Україні: стан та прогноз розвитку. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Економіка» : науковий журнал. Острогор: Вид-во НаУОА, червень 2020. № 17(45). С. 106–112.
6. Yavorska T., Revak I., Voytovych L. Evolution of the tax instruments application during the reform of the taxation system of insurance companies in Ukraine. *Revista Espacios*. 2020. Vol. 41 (32). Art. 30. 333–342.
7. Яворська Т.В., Войтович Л.М. Інвестиційні ризики страхових компаній та недержавних пенсійних фондів в Україні. Актуальні проблеми зміцнення економічної безпеки держави та суб'єктів господарської діяльності: збірник тез доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції (10 квітня 2020 р.) / упор. І. О. Ревак. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 185–188.
8. Бізнес на ринку фінансових послуг в епоху діджиталізації економіки та суспільства : монографія / За ред. С. К. Реверчука. Львів, 2019. 152 с. (*Власний доробок автора – Інноваційні фінансові послуги ризикових страхових компаній в Україні. С. 86–111*).
9. Яворська Т.В., Войтович Л.М. Конкурентна політика у страховому підприємстві розвинутих країн. Сучасні проблеми бухгалтерського обліку та фінансів : Програма і матеріали Всеукраїнської наукової конференції, 21–22 листопада 2018 р. Київ: НУХТ, 2018. С. 160-161.
10. Войтович Л.М. Управління безпекою найбільших страхових компаній світу. Фінансовий бізнес в Україні та світі: стан, проблеми і перспективи розвитку: Тези доповідей I Міжнародної науково-практичної конференції, 26 жовтня 2018 року. Львів, 2018. С. 129–132.
11. Фінансовий бізнес: теорія і практика: монографія / за ред. Реверчука С. К. Львів, 2018. 196 с. (*Власний доробок автора: 3.2. Безпека страхового*

бізнесу. С. 79–92; 5.1. Перша десятка страхових компаній світу: показники безпеки та управління С. 144–159).

12. Войтович Л.М. Інтернет-страхування в умовах глобалізації економіки України. Інформаційне суспільство: стан та напрями розвитку з урахуванням регіональних умов: Тези доповідей VIII Міжнародної наукової конференції, 26–28 вересня 2018 року. м. Жешув (Польща), м. Львів (Україна), 2018. С. 196–199.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці Войтович Л.М. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Економічна безпека держави», «Міжнародна економіка», «Управління економічними ризиками», «Теорія безпеки соціальних систем» та під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів ступенів вищої освіти «бакалавр» та «магістр».

Члени комісії:

Галина САВЧИН

Руслан СТРОЦЬКИЙ

Ірина РЕВАК

Галина МИСЬКІВ